

ಶ್ರೀ.ರಾ.ಮಹೇಂದ್ರಯ್ಯ

೭.೧೨.೬೬

ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ನೇದರತ್ನನಾಲಾ

ಸಂಪೈ—೭

RIG-VEDA

ಸಾ ಯ ಣಿ ಭಾಷ್ಯ ಸ ಮೇ ತಾ

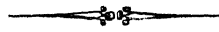
ಯುಗ್ಮೇದ ಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾರ್ಥಾನುವಾದಿನಿರಣಿಗಳೊಡನೆ)

ಭಾಗ—೭

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು—೮೧-೯೪

Translated with Exhaustive Critical Notes

by

ASTHANA MAHAVIDWAN

H. P. VENKATA RAO.

Editor.

Printed at

SREE VINAYAK PRINTING WORKS, MYSORE.

1949

Published by the gracious permission of

His Highness

Sri Jayachamarajendra Wodeyar Bahadur,

G.C.B., G.C.S.I., Maharaja of Mysore.

•

ಯದುವಂಶಪಯಃಪಾರಾವಾರಸುಧಾಕರರೂ ಸತ್ಸಂಪ್ರದಾಯವೈದಿಕವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕರೂ
 ನೈಸೂರು ದೇಶವನ್ನಾಳುವ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಅವ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜ
 ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
 ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ. ರವರು.

ನೇದಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ
ವೇದವಿಮರ್ಶನವಿದ್ವಾನ್ಮಂಡಲಿ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

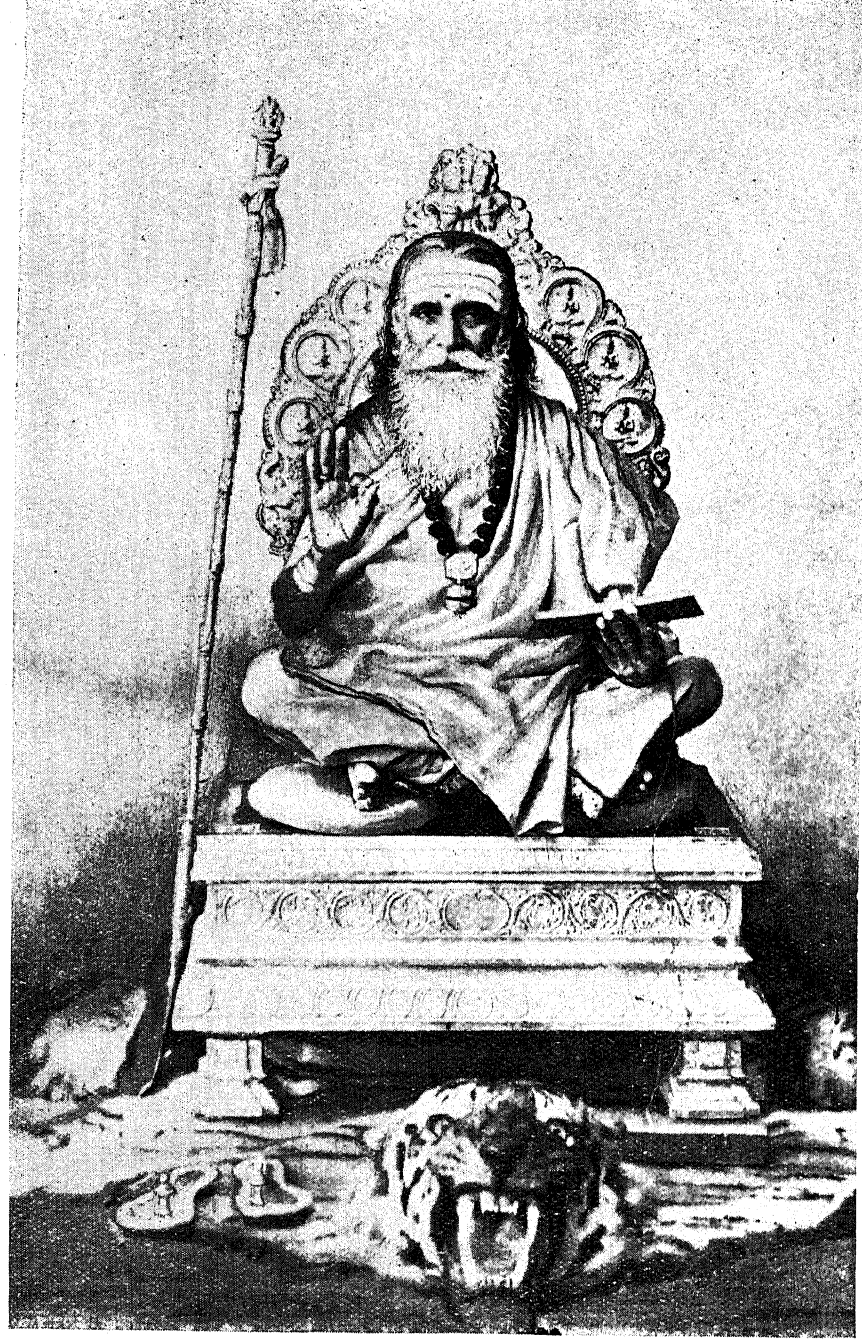
ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪರವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಿಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು.

Translator & Editor :

ಆಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ H. P. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ವಾನ್ಮಂಡಲಿ

1. ಜಿ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಭಟ್ಟ, ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ವಾನ್, ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರ ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾಪಾಠ ಶಾಲಾ, ಮೈಸೂರು.
2. ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| H. ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷ ವಿದ್ವಾನ್ ಮತ್ತು ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಪಂಡಿತರು,
3. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಮುಗ್ಧೇದ ಘನಪಾಠಿಗಳು.
4. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಶ್ರೌತ ವಿದ್ವಾನ್.
5. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ದೇವರಭಟ್ಟರು, ಮೀಮಾಂಸಾದರ್ಶನ ಪಂಡಿತರು.
6. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| G. N. ಚಕ್ರವರ್ತಿ M. A.
Professor of Sanskrit. St. Philomina's College, Mysore.
7. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ವೆಂಕಟರಮಣಾಚಾರ್, M. A., B. T., ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್.
8. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ರಂಗನಾಥನ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್, ಅರಮನೆ ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರ.
9. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಪುತ್ತೂರು ಅನಂತಕೃಷ್ಣಮಾಚಾರ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್,
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.
10. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ರಿಟೈರ್ಡ್ ಪಂಡಿತರು.
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪಂಪ್ರಜಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪ ಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು
ವೇದವಿಮರ್ಶನ ವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಪೀಠಿಕೆ.

ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಅರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ ವಿವರಿಸುವಾಗ ಪ್ರತಿಸೂಕ್ತದ ಆದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ, ವಿನಿಯೋಗವನ್ನೂ ಹೇಳುವುದು ಆರ್ಷೇಯಕಾಲದಿಂದ ಬಂದ ಪದ್ಧತಿಯು. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಾದ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವಿವರಿಸಿ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯೆಂದರೆ ಶೌನಕಋಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿಯು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ, ಆ ಋಕ್ಕುಗಳ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳ ಹೆಸರು, ಸೂಕ್ತದ ದೇವತೆ ಮತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳ ಭಂದಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ನಿರೂಪಣೆ ಇದೆ. ಈ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲದೆ ಋಷಿಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಆರ್ಷೇಯಾನುಕ್ರಮಣಿ, ಭಂದಸ್ಸಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಭಂದೋನುಕ್ರಮಣಿ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಗಳಿವೆ. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ವಿನಿಯೋಗಕ್ರಮವನ್ನು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಋಷಿಗಳು, ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಗಳು, ಶ್ರೌತಸೂತ್ರಗಳು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನಾವು ಋಗ್ವೇದಸಂಕ್ಷೇಪಪ್ರಥಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪೀಠಿಕಾ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪರಿಚಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ವಾಚಕರ ಹಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಋಗ್ವೇದವೆಲ್ಲವೂ ಭಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಯಜುರ್ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಗದ್ಯರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಂದಸ್ಸಿನ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಪ್ರೌಢಶೈಲಿಯ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಭಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಋಕ್ಕುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತು ಪಾದಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಅನೇಕ ಭೇದಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವುವು. ವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳು ಅನೇಕರಿರುವುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವೈವಿಧ್ಯವು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ವೇದಾಂಗವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪಿಂಗಳಕೃತ ಭಂದಸ್ಸೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸ್ಸಿನ ವಿವರಗಳು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಆ ಗ್ರಂಥವು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಭಂದಸ್ಸಿನ ವಿಷಯಗಳ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶ್ಲೋಕಗಳ ವೃತ್ತಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳ ವಿವರವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣಾರ್ಹವಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾತ್ಯಾಯನಮಹರ್ಷಿವಿರಚಿತವಾದ ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿಯೆಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರಾಚೀನವೂ ಪ್ರಮಾಣಾರ್ಹವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಯ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆ ಋಗ್ವೇದದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು.

ಭಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮಪಡಿಸುವಾಗ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುವುದು. ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ, ಹ್ರಸ್ವ, ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಕ್ಲಪ್ತವಾದ

ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಮಾತ್ರವೇ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಸಾಧನವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯದಕ್ಷರಪರಿಮಾಣಂ ತಚ್ಛಂಧಃ ಎಂದು ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು.

ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಏಳು ಇದ್ದರೂ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮುಖ್ಯ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಿರುವುದೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು. ಇತರ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಈ ಮುಖ್ಯಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳು. ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

1. ಗಾಯತ್ರೀ	24 ಅಕ್ಷರಗಳು	8. ಅತಿಜಗತೀ	52 ಅಕ್ಷರಗಳು
2. ಉಷ್ಣಿಕ್	28 ,,	9. ಶಕ್ವರೀ	56 ,,
3. ಅನುಷ್ಠುಪ್	32 ,,	10. ಅತಿಶಕ್ವರೀ	60 ,,
4. ಬೃಹತೀ	36 ,,	11. ಅಷ್ಟಿ	64 ,,
5. ಸಂಕ್ತಿ	40 ,,	12. ಅತ್ಯಷ್ಟಿ	68 ,,
6. ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್	44 ,,	13. ಧೃತಿ	72 ,,
7. ಜಗತೀ	48 ,,	14. ಅತಿಧೃತಿ	76 ,,

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿರುವುವು. ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುವು. ಅದುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳು. ಈ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯವಾದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವೆಂದೂ ಮೂರನೆಯ ಒಂದು ಪಾದ ಮಾತ್ರ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ಸಂಕ್ತಿ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳ ಐದು ಪಾದಗಳಿರುವುವು. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಾದಗಳೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಾದಗಳೂ ಇರುವುವು. ಶಕ್ವರೀಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏಳು ಪಾದಗಳಿರುವುವು.

ಉಷ್ಣಿಕ್ ಮೊದಲಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವುವು. ಎರಡೆರಡು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಅರ್ಧ ಋಕ್ಕು. ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯು ಅದೇ ರೀತಿ ಇರುವುದು. ಕಡೆಯ ಭಂದಸ್ಸಾದ ಅತಿಧೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಯಾವ ಕ್ರಮವೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಾತ್ರ ಇರುವುವು. ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿನಿರಣೆಯು ಉದಾಹರಣೆಸಹಿತವಾಗಿ ಋ. ಸಂ. ಪ್ರಥಮಭಾಗದ ಪೂರ್ವಪೀಠಿಕೆಯ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ (ಪೇಜುಗಳು 221-231) ವಿನಿರಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬಹುಭಾಗವು ಗಾಯತ್ರೀ, ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್, ಜಗತೀ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೇ ಕೂಡಿರುವುದು. ಶೌನಕಮಹರ್ಷಿವಿರಚಿತವಾದ ಭಂದೋನುಕ್ರಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿರುವ (ಶಾಕಲಶಾಖೆ) ವಿಧ ವಿಧವಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಮತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

1. ಗಾಯತ್ರಿ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳು ಒಟ್ಟು		೨೪೬೭
2. ಉಷ್ಣಿಕ್		೩೪೧
3. ಅನುಷ್ಠುಪ್		೮೫೫
4. ಬೃಹತೀ		೧೮೧
5. ಪಂಕ್ತೆಃ		೩೧೨
6. ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್		೪೨೫೩
7. ಜಗತೀ		೧೩೪೮
8. ಅತಿಜಗತೀ		೧೭
9. ಶಕ್ವರೀ		೧೯
10. ಅತಿಶಕ್ವರೀ		೯
11. ಅಷ್ಟಿ		೬
12. ಅತ್ಯಷ್ಟಿ		೮೪
13. ಧೃತಿ		೨
14. ಅತಿಧೃತಿ		೧

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲದೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಭೇದಪ್ರಭೇದಗಳೂ ಮಿಶ್ರವಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳೂ ಅನೇಕವಾಗಿರುವವು. ಮತ್ತು—

ಒಂದು ಪಾದಮಾತ್ರವಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳು	6
ಎರಡು ಪಾದಗಳಿರುವ ,,	17
ಪ್ರಾಗಾಥ ಬಾರ್ಹತಭಂದಸ್ಸಿನ ,,	194
ಕಕುಭ ,,	55
ಮಹಾಬಾರ್ಹತ ,,	257

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಇರುವವು. ಎರಡು ಪಾದಗಳಿರುವ ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟ್ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಸೇರಿರುವ ಒಂದು ಅರ್ಧ ಋಕ್ಕುಮಾತ್ರವಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಅಧ್ಯಯನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ದ್ವಿಪಾದ ವಿರಾಟ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಎರಡು ಅರ್ಧ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವ ಒಂದು ಋಕ್ಕೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದದಿಂದ ಒಟ್ಟು ಭಂದಸ್ಸಿನ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಕಂಡುಬರಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಅಷ್ಟು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಮುಗ್ಧೇದದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಲಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಲಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಗಿಂತ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—ಊನಾಧಿಕೇನೈಕೇನ ನಿಚ್ಛದ್ಭಾ-ರಿಜೌ | ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ವಿರಾಟ್ ಸ್ವರಾಜೌ || ಎಂದು ಕಾತ್ಯಾಯನ ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಋಕ್ಕಿನ

ಪಾದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚತ್ ಎಂದೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೆ ಭೂರಿ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಅದರಂತೆ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ವಿರಾಟ್ ಎಂದೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೆ ಸ್ವರಾಟ್ ಎಂತಲೂ ಹೆಸರು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಾರಣ ಕ್ರಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರವನ್ನು ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿರುವುದು: ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕಾದ ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯಂ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗ್ರಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರದ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಏಳು ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಾತ್ರ ಇರುವವು. ಇದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಾದದ ಕಡೆಯ ಅಕ್ಷರವಾದ ಣ್ಯಂ ಎಂಬ ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರವು ಣಿ+ಅಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಭಾವಿಸುವರು. ಇಂತಹ ಲೋಪಗಳು ಬೇಕಾದಷ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅಷ್ಟು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ೨೩ ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಚ್ಚದ್ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಅದರಂತೆ ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಭೂರಿಡ್ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತು ಪಂಕ್ತಿಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಯಮಪ್ರಕಾರ ೪೦ ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಎರಡು ಅಕ್ಷರ ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಪಂಕ್ತಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ೩೮ ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಾತ್ರವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರಾಟ್ಟಂಕ್ತಿಯೆಂದೂ, ಎರಡು ಅಕ್ಷರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ೪೨ ಅಕ್ಷರಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಟ್ ಪಂಕ್ತಿಯೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ನಾವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ರ ಮೂರ್ವಪೀಠಿಕೆಯ ೧೨ನೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಮೇಲಿನ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಂತೆ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ೪೫೩ ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆಧುನಿಕಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ೩೨ ಅಕ್ಷರಗಳ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ವೃತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ಇರುವುದು. ಪುರಾಣಾದಿಯಾದ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಈ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿಯೇ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು. ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೊಡನೆ ಆಧುನಿಕಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವೃತ್ತಗಳು ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ೩೨ ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸನ್ನನುಸರಿಸಿ ೩೨ ಅಕ್ಷರಗಳ ಅನುಷ್ಟುಪ್‌ವೃತ್ತವೂ ಹನ್ನೊಂದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸನ್ನನುಸರಿಸಿ ಇಂದ್ರವಜ್ರ ಮತ್ತು ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರವೆಂಬ ವೃತ್ತಗಳೂ, ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಂಶಸ್ಥವೃತ್ತವೂ, ಶಕ್ವರೀ ಛಂದಸ್ಸನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಸಂತತಿಲಕಾ ಎಂಬ ವೃತ್ತವೂ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು.

ಅನುಷ್ಟುಪ್‌ವೃತ್ತದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಈ ವೃತ್ತವೇ ಅನೇಕ ಆಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಗ್ರಂಥರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗಿರುವುದು. ಈ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿದ್ದು ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದಗಳ ಏಳನೆಯ ಅಕ್ಷರವು ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪಾದಗಳ ಐದನೆಯ ಅಕ್ಷರವು ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರಬೇಕು. ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರವಿದ್ದರೆ ಈ ವೃತ್ತರಚನೆಯು ಸಾಧ್ಯವು. ಹೆಚ್ಚು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವೃತ್ತವೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು.

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗಾಯತ್ರಾದಿಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಬಹಳ ಪುರಾತನವಾದವು. ಅತಿಪ್ರಾಚೀನಕಾಲವಾದ ಋಗ್ವೇದಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಋಷಿಗಳು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಎಂದರೆ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೇ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಋಗ್ವೇದದ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು—

ಅಗ್ನೇರ್ಗಾಯತ್ರೈ ಭವತ್ಸಯುಗ್ವೋಷ್ಣಿ ಹಯಾ ಸವಿತಾ ಸಂ ಬಭೂವ |

ಅನುಷ್ಠುಭಾ ಸೋಮ ಉಕ್ಥೈರ್ಮಹಸ್ವಾನ್ ಬೃಹಸ್ತೇರ್ಬೃಹತೀ ನಾಚಮಾವತ್ ||

ವಿರಾಣ್ಮಿತ್ರಾವರುಣಯೋರಭಿಶ್ರೀರಿದ್ರಸ್ಯ ತ್ರಿಷ್ಟುಬಿಹ ಭಾಗೋ ಅಹ್ನಃ |

ವಿಶ್ವಾನ್ದೇವಾನ್ ಜಗತ್ಯಾ ವಿವೇಶ ತೇನ ಚಾಕ್ಷ್ಣಪ್ತ ಋಷಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೦-೪ ಮತ್ತು ೫)

ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಾಂಸಿ ಸರ್ವಾ ತಾ ಯಮು ಆಹಿತಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪-೧೬)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೈದಿಭಂದಸ್ಸಿನ ಹೆಸರುಗಳಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸೂ, ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಸೂ, ಸೋಮನಿಂದ ಅನುಷ್ಠುವ್ ಭಂದಸ್ಸೂ, ಬೃಹಸ್ತೆಯಿಂದ ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ಸೂ, ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಂದ ವಿರಾಟ್ ಭಂದಸ್ಸೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವೆಂಬ ವಿವರಣೆ ಇರುವುದು. ಮತ್ತು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸನ್ನು ಇಂದ್ರನೇ ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಭಂದಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಋಷಿಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಅದರಂತೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಶಕ್ವರೀಭಂದಸ್ಸನ್ನು ಸಾಮಗಾನಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಜರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಋಚಾಂ ತೈಃ ಪೋಷಮಾಸ್ತೇ ಪುಪುಷ್ವಾನ್ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವೋ ಗಾಯತಿ ಶಕ್ವರೀಷು |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೧೧)

ಯಚ್ಚಕ್ವರೀಷು ಬೃಹತಾ ರವೇಣೇಂದ್ರೇ ಶುಷ್ಮಮದಧಾತಾ ವಸಿಷ್ಠಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೩-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ, ಮೊದಲಾದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಬಹು ಪುರಾತನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವೂ, ಅತಿಗಹನವೂ, ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮೂಲಭೂತವೂ ಆದ ಇಂತಹ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸರಳವಾದ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಾಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂತಹ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪಂಡಿತಪಾಂಡುರಾದ ಸಕಲ ಜನರೂ ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲೆಂಬ ಘನವಾದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರೂ, ವೇದವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ, ಸ್ವಯಂ ಪಂಡಿತರೂ, ಪ್ರಜಾನುರಾಗಿಗಳೂ, ದೈವಭಕ್ತಿತತ್ಪರರೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್, ಜಿ. ಸಿ. ಬಿ, ಜಿ. ಸಿ. ಎಸ್. ಐ. ಮಹಾ ಪ್ರಭುವರ್ಯರು ಬಹುದ್ರವ್ಯಸಾಧ್ಯವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಉದಾರಾಶ್ರಯದಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು, ಕರ್ನಾಟಕಜನಕೋಟಿಯ ಸುಕೃತವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಉದಾರಮತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುವರ್ಯರಿಗೂ, ಅವರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ (ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಗಾಯತ್ರೀ

ಎಂಬ ಮಂತ್ರನಾಮಾಂಕಿತರಾದ)ರಾಜಕುಮಾರಿಗೂ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಕೋಟಿಗೂ, ನೇದವುರುಷನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು
ಐಹಿಕಫಲಗಳಾದ ಆಯುರಾರೋಗೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಕಲಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನ
ವನ್ನೂ ಇತ್ಯೋಪ್ಯತಿಶಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮೈಸೂರು
ವಿರೋಧಿನಾಮ ಸಂ|| ಪ್ರಸ್ಯ ಶುದ್ಧ ಏಕಾದಶಿ ಶುಕ್ರವಾರ
30—12—1949

ಅನುನಾದಕ
ಹೆಚ್. ಸಿ. ನೆಂಕಟರಾವ್,
ಅಸ್ಥಾನ ಮಹಾ ವಿದ್ವಾನ್

ಕೆ. ನೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಪ್ರಿಂಟರ್, ಶ್ರೀ ವಿನಾಯಕ್ ಪ್ರಿಂಟಿಂಗ್ ವರ್ಕ್ಸ್, ಮೈಸೂರು

॥ ೩ ॥

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

—

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಅರಣಿಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೮೧—೯೪

	ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ
೮೧. ಇಂದ್ರೋ ಮದಾರಯ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೆತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ	1
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	2
ರಹೋಗಣಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸ	11
ಮರ್ತಭೋಜನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	22
೮೨. ಉಪೋಷು ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ	33
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	34
ಹಾರಿಯೋಜನ ಶಬ್ದವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	47
೮೩. ಅಶ್ವಾವತಿ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ	55
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	56
ಹವಿರ್ಧಾನಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ, ಭದಿಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	68
ಗ್ರಾನಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	79
೮೪. ಅಸಾವಿ ಸೋಮು ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ	81
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	82
ಯೇ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಾಸವು	98
ದಧೀಚಿ ಋಷಿಯ ವೃತ್ತಾಂತವು	115
ದಧೀಚಿ ಋಷಿಯ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸವು	118

ಶರ್ಯಾಣಾವತ್ ಎಂಬ ಸರೋವರದ ವಿಚಾರ	119
ಅಪೀಚ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಿವರಣೆ	122
ಕೋ ಅದ್ಯ ಯುಂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು	127
೮೫. ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	143
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	144
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವೃತ್ತಾಂತವು	146
ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದವು	152
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಾದ ಪೃಷತಿ ಎಂಬ ಚಿಕ್ಕಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳ ವಿಷಯ	161
ಆ ನೋ ವಹಂತು ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನಿಯೋಗವು	168
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಬಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	172
ಗೋತಮ ಋಷಿಯು ಜಲಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	183
೮೬. ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	192
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	193
ಶರಚ್ಛಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂವತ್ಸರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿಚಾರ	205
೮೭. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು.	215
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು.	216
ಖಾದಿಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ.	239
೮೮. ಆ ವಿದ್ಯುದಿತ್ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೊಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು.	241
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು.	242
ಮರುಚ್ಛಬ್ದರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ.	245
ವರಾಹೂನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	260
೮೯. ಆ ನೋ ಭದ್ರಾ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು—	264
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು.	265

ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವಿಷಯ.	275
ದಕ್ಷ, ಅರ್ಯನಾ, ಸೋಮ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸರಸ್ವತಿ ಇವರ ವಿಚಾರ.	277
ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನ ವೃತ್ತಾಂತ.	286
ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	290
ಭಂದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗವು.	293
ಪಂಚಿಜನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ.	300
೯೦. ಋಜುನೀತಿ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗ.	303
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು.	303
ಉತ ನೋ ಧಿಯಃ ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗವು.	313
ಗೋಅಗ್ರಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	314
ನವಸ್ವತಿಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ.	321
ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ	323
೯೧. ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು	325
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು.	326
ಸೋಮದೇವತಾಕಮಂತ್ರಗಳ ವಿಭಜನಾಕ್ರಮ ಇತ್ಯಾದಿ.	328
ತ್ವಂ ಸೋಮಕ್ರತುಭಿಃ ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗವು.	332
ನೃಚಿಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	333
ಯಾತೇ ಧಾಮಾನಿ ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ.	340
ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ	345
ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ.	348
ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ.	351
ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮ ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ.	354
ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ.	356
ಮಯೋಭುವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ.	357
ಸೋಮ ಗೀರ್ಭಿಃ ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ.	361
ಗಯಸ್ಥಾನಃ ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ಯೋಗ.	364
ಗಯಸ್ಥಾನ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	364
ಅ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗವು.	375

ಸಂ ತೇ ಸಂಯಾಂಸಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ.	381
ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ.	384
ಸರಿಭೂತ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	384
ಸೋಮೋ ಭೇನುಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ಯೋಗವು	388
ಅಷಾಳ್ವಂ ಯುತ್ನು ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ಯೋಗ	391
ಓಷಧೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ	395
೯೨. ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗ	402
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸಗಳು	403
ಪ್ರತ್ಯೇರ್ಚಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ಯೋಗ	419
ಸ್ವರುಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	420
ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	440
ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ಯೋಗ	455
ಅಶ್ವಿನಾವರ್ತಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	462
೯೩. ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು	469
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸಗಳು	470
ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯೋ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ಯೋಗ	474
ಪಣಿಗಳ ವೃತ್ತಾಂತ	481
ಯುವಮೇತಾನಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ	486
ಅನ್ಯಂ ದಿವೋ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯೋಗ	488
ಶ್ರೇಣಪಕ್ಷಯು ಸೋಮವನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ತಂದ ವೃತ್ತಾಂತ ಇತ್ಯಾದಿ	491
ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಸನೇದಸಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ಯೋಗ	500
೯೪. ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ ಎಂಬ ತೊಂಬತ್ತೆನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು	509
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸಗಳು	510
ಜಾತವೇದಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	512
ಅದಿತ್ಯಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	520
ಕುತ್ಸಋಷಿಯು ಮಿತ್ರಾವರಣರನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸಿದ ವೃತ್ತಾಂತ	551
ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಮಿತ್ರನೆಂಬ ವಿಚಾರ	554

ಏಳನೆಯ ಭಾಗದ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಸಮಾಪ್ತವು.

॥ ಶ್ರೀ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಹಾಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ॥

ವಾಗಿ ಶಾಧ್ಯಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾ ಮುಪಕ್ಯಮೇ |
ಯಂ ಸತ್ವಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಸ್ತಂ ನಮಾಮಿ ಗಜಾನನಂ ||
ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಖಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ನಂದೇ ವಿದ್ಯಾ ತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ ||
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಾ ಸದಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜಪೇತ್ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯ ಸಹಿತಾ

ಯುಗ್ಮೇದ ಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ-೨

॥ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಷಷ್ಠೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮೊಡಲನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಅರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ॥

ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಖಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ನಂದೇ ವಿದ್ಯಾ ತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ ||
ದಶತಯ್ಯಾಃ ಪಂಚನೋಽಯಮಧ್ಯಾಯೋ ವ್ಯಾಕೃತಃ ಪುರಾ |
ಭೀಮತಾ ಸಾಯಣಾರ್ಯೇಣ ಷಷ್ಠೋಽಧ್ಯಾಯೋಽಥ ವರ್ಣಿತೇ ||

ಪ್ರಥಮೇ ಮಂಡಲೇ ತ್ರಯೋದಶಾನುವಾಕೇ ಸಪ್ತ ಸೂಕ್ತಾನಿ ವ್ಯಾಕೃತಾನಿ | ಇಂದ್ರೋ
ಮದಾಯೇತಿ ನವರ್ಚಮಾಷ್ಟಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರೋ ನನೇತಿ | ಋಷಿಶ್ವಾನೃಸ್ಯಾ-
ದೃಷೇಃ (ಅನು. ೧೨-೨) ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾ ರಹೂಗಣಿಪುತ್ರಸ್ಯ ಗೋತಮಸ್ಯಾನುವೃತ್ತೇರಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಸ
ಋಷಿಃ | ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತೇ ಸಾಂಕ್ತಂ ಹೀತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ಪ್ರಹ್ಯಾದಿಪರಿಭಾಷಯೇದಮುಕ್ತರಂ ಚ ಸೂಕ್ತಂ-

ಪಾಂಕ್ತಂ | ಅನಾದೇಶಪರಿಭಾಷಯೇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ || ಪೃಷ್ಠ್ಯ ಸಂಚಮೇದಹನಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರ
ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ಸತ್ರಾ ಮದಾಸ ಇತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ |
ಅ. ೭-೧೨ | ಇತಿ || ಆರಂಭಣೀಯೇ ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇದಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿನಃ
ಶಸ್ತ್ರ ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯೇತ್ಯಾದ್ಯಸ್ತುಚೋ ವೈಕಲ್ಪಿಕಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಃ | ಹೋತ್ರಕಾಣಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ
ಸೂತ್ರತಂ | ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ವಾವೃಥೇ ಮದೇ ಮದೇ ಹಿ ನೋ ದದಿಃ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ || ಮಹಾ-
ವ್ರತೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಉತ್ತರಪಕ್ಷ ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯೇತ್ಯೇಕಾ ಶಂಸನೀಯಾ | ತಥೈವ ಸಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಸೂತ್ರತಂ | ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ವಾವೃಥ ಇತಿ ಸಂಕ್ತಿಃ ಸೂದದೋಹಾಃ | ಐ. ಅ. ೫-೨-೨ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಇದುವರೆಗೆ ಏಳು ಸೂಕ್ತಗಳು
ಮುಗಿದು ಎಂಟನೆಯ ಇಂದ್ರೋಮದಾಯ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಆರಂಭವಾಗುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕು
ಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋ ನವ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು (ಅನು. ೧೨-೨) ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ರಹೋಗಣ
ಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನೆಂಬುವನು ಋಷಿಯು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತವೂ ಪಂಕ್ತಿ
ಭಂದವ್ಯವು. ಇಂದ್ರನೇ ದೇವತೆಯು. ಪೃಷ್ಠ್ಯಯಾಗದ ಐದನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ
ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ
ಸತ್ರಾ ಮದಾಸ ಇತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೭-೧೨) ಆರಂಭಣೀಯ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇವೃತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಯೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು
ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಿಯ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾಗಿ
ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಹೋತ್ರಕಾಣಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋ-
ಮದಾಯ ವಾವೃಥೇ ಮದೇ ಮದೇ ಹಿ ನೋ ದದಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೭-೪)
ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ಎಂಬ ಒಂದು ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸ
ಬೇಕೆಂದು ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕದ ಸಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋಮದಾಯ ವಾವೃಥ ಇತಿ ಸಂಕ್ತಿಃ ಸೂದ-
ದೋಹಾಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. (ಐ. ಅ. ೫-೨-೨)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೮೧

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೩ || ಸೂಕ್ತ—೮೧ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೧, ೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೯ ||

|| ಋಷಿಃ—ಗೋತಮೋ ರಾಕ್ಷಾಸಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಃ—ಪಂಕ್ತಿಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ವಾವೃಧೇ ಶನಸೇ ವೃತ್ರಹಾ ನೃಭಿಃ |
ತಮಿನ್ಮಹತ್ಸ್ವಾಜಿಷ್ಣುತೇಮರ್ಭೇ ಹವಾನುಹೇ ಸ ವಾಜೇಷು
ಪ್ರ ನೋಽವಿಷತ್ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರಃ | ಮದಾಯ | ವಾವೃಧೇ | ಶನಸೇ | ವೃತ್ರಹಾ | ನೃಭಿಃ |
ತಂ | ಇತ್ | ಮಹತ್ ಸು | ಆಜಿಷು | ಉತ | ಈಂ | ಅರ್ಭೇ | ಹವಾನುಹೇ |
ಸ | ವಾಜೇಷು | ಪ್ರ | ನಃ | ಅವಿಷತ್ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವೃತ್ರಹಾ ವೃತ್ರಸ್ಯಾವರಕಸ್ಯ ವೃಷ್ಟಿನಿರೋಧಕಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ವಾ ಹಂತಾ | ಯದ್ವಾ |
ಅನರಕಾಣಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತೇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ಹರ್ಷಾರ್ಥಂ ಶನಸೇ | ಬಲನಾಮೈತತ್ | ಬಲಾರ್ಥಂ
ಚ ನೃಭಿಯೃಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತೃಭಿರ್ಯುಕ್ತಿಗ್ಭಿವೃಧೇ | ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರರೂಪಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಪ್ರವರ್ಧಿತೋ
ಬಭೂವ | ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹಿ ದೇವತಾ ಪ್ರಾಪ್ತಬಲಾ ಸತೀ ಪ್ರವರ್ಧತೇ | ತಮಿತ್ತಮೇವೇಂದ್ರಂ ಮಹತ್ಸು
ಪ್ರಭೂತೇಷ್ವಾಜಿಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಹವಾನುಹೇ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯಾಹ್ವಯಾನುಹೇ | ಉತಾಪಿ
ಚೇಮೇನಮರ್ಭೇಽಲ್ಪೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಹವಾನುಹೇ | ಅಸ್ಮಾಭಿರಾಹೂತಃ ಸ ಚೇಂದ್ರೋ ವಾಜೇಷು
ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಪ್ರಾವಿಷತ್ | ಪ್ರಾವತು | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ರಕ್ಷತು || ವವೃಧೇ | ವೃಧೇಃ
ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಮುಖ್ಯಾಸಸ್ಯಾನ್ಯೇಷಾಮುಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ತುಜಾದಿತ್ವೇ ಹಿ
ತೂತುಜಾನ ಇತಿವತ್ಪದಕಾಲೇ ದೀರ್ಘಃ ಶ್ರೂಯೇತ | ನೃಭಿಃ | ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಸ್ಯ ನೃ ಚಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಹವಾನುಹೇ | ಹ್ವಯತೇರ್ಲಟಿ ಹ್ವ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತಾ
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಪಿ ಗುಣಾನಾದೇಶಾ | ಅವಿಷತ್ | ಅವ ರಕ್ಷಣೇ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ |
ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದ್ವಲಾದಿಲಕ್ಷಣ
ಇಟ್ || ೧ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಾಸುರನ ಹಂತಕನಾದ ಅಥವಾ (ಲೋಕವನ್ನು) ಆವರಿಸುವ ಶತ್ರುವಿನ ಹಂತಕನಾದ |
ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಮದಾಯೇ—ಸಂತೃಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ | ಶವಸೇ—ಶಕ್ತಿಗಾಗಿಯೂ | ನೈಭಿಃ—(ಋಷಿ
ಗ್ರೂಪದ) ಮಾನವರಿಂದ | ವವೃಥೇ—(ಸ್ತುತನಾಗಿ) ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದನು | ತಮಿತ್—ಅದೇ ಇಂದ್ರನನ್ನು |
ಮಹತ್ನು—ಪ್ರಬಲಗಳಾದ | ಅಜಿಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಹವಾಮಹೇ—(ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ) ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ |
ಉತೇ—ಮತ್ತು | ಈಂ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ | ಅರ್ಭೇ—ಸಣ್ಣ ಯುದ್ಧದಲ್ಲೂ (ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ) | ಸಃ—ಆ
ಇಂದ್ರನು | ವಾಜೇಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ನಃ - ನಮ್ಮನ್ನು | ಪ್ರ ಅವಿಷತ್—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ರಾಸುರನ ಹಂತಕನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಋಷಿಕ್ಕುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಅವನಿಗೆ ಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಅವನ ಬಲವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕೂ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ
ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವು ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ
ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಅವನು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಲಿ.

English Translation

Indra, the slayer of Vritra, acquires vigour by means of men's praises
(or is pleased by our praises) We invoke him in great battles as well as in
little conflicts ; may he defend us in (all such) battles.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಬಲವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು
ಎಂದರೆ ಹೆಚ್ಚುವುದು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಆದುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನ
ಬಲವು ಅತಿಶಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳಲಿ. ಇಂತಹ ವೃತ್ರಸಂಹಾರಕನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು
ನಾವು ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ, ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಕದನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ, ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ
ನಾವು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಣ್ಣದು, ದೊಡ್ಡದು, ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಯುದ್ಧ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಪಾಡಲಿ.

ಮದಾಯೇ ಹರ್ವಾರ್ಥಂ | ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಅಥವಾ
ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಂತೋಷಪಡುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶವಸೇ— ಇಂದ್ರನ ಬಲಾಭಿವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥವಾಗಿ. ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇವುಗಳೆಂಬ ಬಲನಾಮ
ಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತಪ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶವಸೇ ಎಂದರೆ ಬಲಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಶವಸೇ
ಎಂಬ ರೂಪವು ಶವಸ್ ಎಂಬ ಸಕಾರಾಂತಶಬ್ದದ ಚತುರ್ಥೀಕವಚನವು.

ಅಜಿಸು, ನಾಜೇಸು— ಈ ಶಬ್ದಗಳು, ರಣಃ ವಿನಾಕ್ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ.-೨-೯)

ಅರ್ಭೆ— ಅರ್ಭ ಇತ್ಯಲ್ಪನಾಮ | ಸಣ್ಣದಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವನ್ವಧೆ—ವೃಧು ವೃದ್ಧಾ ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ. ವೃಧಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧೩) ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಷದ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಿಟಿ ಧಾತೋರನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದು ಹಲಾದಿಃ ಸೇಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಕಾರಮಾತ್ರ ಉಳಿದು ತಿಜ್ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ವನ್ವಧೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಅನುಕ್ತವಾದವುಗಳಿಗೂ ಪೂರ್ವಪದಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಂತ್ರಪಾಠದಲ್ಲಿ ವಾವೃಧಿ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವು ಬಂದಿದೆ. ಇದು ಐಚ್ಛಿಕವಾದುದು. ತೂತುಜಾನ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘವು ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು. ಆ ಗುಣದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಅದು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದೀರ್ಘವು ಶ್ರುತವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬೇಕು.

ನೈಭಿಃ—ಋಕಾರಾಂತವಾದ ನೈಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ವಿಭಕ್ತಿ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾವೇಕಾಚಿ ಸ್ತೃತೀಯಾದಿರ್ವಿಭಕ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಬಹುವಚನ ವಿಕಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತೃತೀಯಾ ಮುಂತಾದ ವಿಭಕ್ತಿಗಳು ಉದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಶೋದಾತ್ತವಾಗಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ನೈಚಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನೈಶಬ್ದದ ಮೇಲಿರುವ ಝಲಾದಿಯಾದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರಲಿಲ್ಲ.

ಹನಾಮಹಿ—ಹೈಂಜ್ ಸ್ಪರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ, ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಇದಕ್ಕೆ ನಿ ಅಭಿ ಉಪ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹ್ವಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ ನೈಭ್ಯಹವಿಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ವಿಹಿತವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಹ್ವಃ ಎಂಬುದನ್ನು ಆನುನೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಮುಂತಾದ ಉಪಪದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಣ್ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಇಕ್ಕಿಗೆ (ಇ ಉ ಋ ಲೃ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರ ಬಂದರೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮುಂದಿರುವ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಹು+ಮಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಬಂದರೆ ಓಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಶಪ್ಪಿನ ಅಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅನಾದೇಶಸಂಧಿ ಬಂದರೆ ಹನ+ನುಹೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತೋದೀರ್ಘೋಽಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬಂದರೆ ಹನಾನುಹೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಿಷತ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೆ ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನರೂಪವು. ವಿಧ್ಯಾದ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಲೇಟಿನ ಪ್ರಯೋಗ. ಅದನ್ನೇ ಲಿಜರ್ಥೇ ಲೇಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. **ಲೇಟೋಡಾಟಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೫೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೇಟಿಗೆ (ಅದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರತಕ್ಕ ತಿಜಾಗಿ) ಅಡಾಗನು ಬಂದಿದೆ. ತಿಎಂಬುದರ ಆದಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಕೊಪದೇಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೇಟಿನ ತಿಜಾನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೩೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲೇಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಿಪ್ ಎಂಬ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ ಮತ್ತು ಶಿತ್ ಆಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸಿಪ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಲಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಇಡಾಗನು ಬರುತ್ತದೆ. ಅವ್+ಇಸ್+ಅತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವಿಷತ್. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ಅಸಿ ಹಿ ವೀರ ಸೇನ್ಯೋಽಸಿ ಭೂರಿ ಪರಾದದಿಃ |

ಅಸಿ ದಭ್ರಸ್ಯ ಚಿದ್ವ್ಯಧೋ ಯಜಮಾನಾಯ ಶಿಕ್ಷಸಿ ಸುನ್ವತೇ
ಭೂರಿ ತೇ ವಸು || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಸಿ | ಹಿ | ವೀರ | ಸೇನ್ಯಃ | ಅಸಿ | ಭೂರಿ | ಪರಾಽದದಿಃ |

ಅಸಿ | ದಭ್ರಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ವೃಧಃ | ಯಜಮಾನಾಯ | ಶಿಕ್ಷಸಿ | ಸುನ್ವತೇ |
ಭೂರಿ | ತೇ | ವಸು || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವೀರ ಶತ್ರುಕ್ಷೇಪಣಕುಶಲೇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಸೇನ್ಯೋಽಸಿ | ಸೇನಾರ್ಹೋ ಭವಸಿ | ತ್ವಮೇಕೋಽಸಿ
 ಸೇನಾಸದೃಶೋ ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದ್ಭೂರಿ ಪ್ರಭೂತಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಧನಂ ಪರಾದದಿಃ
 ಪರಾದಾತಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪರಾಜ್ಞುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಆದಾತಾಸಿ | ಭವಸಿ | ದಭ್ರಸ್ಯ ಚಿತ್ |
 ಅಲ್ಪನಾಮೈತತ್ | ಅಲ್ಪಸ್ಯಾಸಿ ತವ ಸ್ತೋತುರ್ವರ್ಧೋ ವರ್ಧಯಿತಾಸಿ | ತಥಾ ಯಜಮಾನಾಯ
 ಯಾಗಂ ಕುರ್ವತೇ ಸುಸ್ತತೇ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೇ ಪುರುಷಾಯ ಶಿಕ್ಷಸಿ | ಅಪೇಕ್ಷಿತಂ ಧನಂ
 ದದಾಸಿ | ಶಿಕ್ಷತೀರ್ಧಾನಕರ್ಮಾ | ಯಸ್ಮಾತ್ತೇ ತವ ವಸು ಧನಂ ಭೂರಿ ಬಹುಲಮುಕ್ತಯಂ ಧನಂ ವಿಧ್ಯತೇ |
 ತಸ್ಮಾದ್ವದಾಸೀತಿ ಭಾವಃ || ಪರಾದದಿಃ | ಡುದಾಚ್ ದಾನೇ | ಆದ್ಯಗಮಹನಜನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ |
 ಲಿಡ್ವದ್ಭಾವಾದ್ವಿವರ್ಧನೇ ಪ್ರಸ್ತುತ್ವಂ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ವೃಧಃ | ವೃಧೇ-
 ರಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥಾದಿಗುಪಧಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ಸುಸ್ತತೇ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ೨ ||

|| ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ||

ವೀರ— ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, (ನೀನು) | ಸೇನ್ಯಃ ಅಸಿ— (ದೊಡ್ಡ ಸೇನೆಯ ಬಲ
 ವುಳ್ಳ) ಯೋಧನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. | ಹಿ— ಆದ್ದರಿಂದಲೇ | ಭೂರಿ— (ಶತ್ರುಗಳ) ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಧನವನ್ನು |
 ಪರಾದದಿಃ— ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆದು ತಂದು ಕೊಡುವವನಾಗಿ | ಅಸಿ— ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. | ದಭ್ರಸ್ಯ ಚಿತ್—ಅಲ್ಪ
 ನಾದರೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವಿಗೆ | ವೃಧಃ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ | ಅಸಿ— ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. |
 ಯಜಮಾನಾಯ— ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ | ಸುಸ್ತತೇ— ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ |
 ಶಿಕ್ಷಸಿ— (ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಧನವನ್ನು) ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ. (ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ) | ತೇ— ನಿನಗೆ | ವಸು— ಧನವು |
 ಭೂರಿ— ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ (ಇದೆ) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ ಸಹ ಒಂದು ದೊಡ್ಡಸೇನೆಯ ಬಲವುಳ್ಳ
 ಯೋಧನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸದೆಬಡೆದು ಅವರ ಧನವನ್ನು ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆದು ನನಗೆ
 ತಂದು ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವು ಅಲ್ಪನಾದರೂ ಅವನನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೆ ತರುತ್ತೀಯೆ. ನಿನಗೆ ಅತ್ಯಧಿಕ
 ವಾದ ಧನವಿರುವುದರಿಂದ ನೀನು, ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಅರ್ಪಿಸುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ
 ಅವನ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

O Indra, you are a hero, you have the strength of an army ; you are
 the giver of much booty ; though your worshipper is humble you make him
 great and you bestow riches upon the sacrificer who offers you Soma-
 libations ; for your wealth is abundant.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೇನೈಃ—ಸೇನಾರ್ಹಃ | ತ್ವನೇಕೋಽಪಿ ಸೇನಾಸದೃಶೋ ಭವಸಿ | ಇಂದ್ರನು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ ಒಂದು ಸೇನೆಗೆ ಇರುವಷ್ಟು ಬಲವು ಅವನಿಗಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಭೂರಿ— ಬಹಳವಾಗಿ, much, abundant.

ಪರಾದದಿಃ—ಡುಡಾಜ್ ದಾನೇ | ಪರಸ್ಯ ಆದಾತಾ | ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಜಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆ ಶತ್ರುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಧನವು ನಮಗೆ ಲಭಿಸುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದಭ್ರಸ್ಯ—ಅಲ್ಪಸ್ಯ | ಅಲ್ಪನಾದವನ, ದೊಡ್ಡವನಲ್ಲದವನ, ಪ್ರಸಿದ್ಧನಲ್ಲದವನ. ಋಹನ್, ಹ್ರಸ್ವಃ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಅಲ್ಪನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಭ್ರ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಶಿಕ್ಷಸಿ— ದಾತಿ ದಾಶತಿ ನೊದಲಾದ ಹತ್ತು ದಾನಕರ್ಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷತಿ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಿಕ್ಷತಿ ಎಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧೯)

|| ವ್ಯಾಕರಣಸ್ಮೃತಿಯಾ ||

ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ, ಉಭಯಪದೀ, ಪರಾ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ. ಚ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೨-೧೭೧) ಆಕಾರಾಂತ ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೂ, ಮುಕಾರಾಂತ ಲೋ ಛಂದಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಅವು ಲಿಟ್ಟಿನ ಧರ್ಮವಾಗಿ ದಾ ಎಂಬುದು ಆಕಾರಾಂತ ಧಾತುನಾದುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ೧-೩-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಕಾರವು ಇತ್ತಾಗಿ ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದು ಗೆ ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ವದ್ಭಾವ ಹೇಳಿದುದು ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಪೂರ್ವಖಂಡಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವಾಗ ಹ್ರಸ್ವಃ ಕ್ರಿಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ದದಾ+ಇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ ೨ ಅಜಾದಿಯಾದ ಅರ್ಧಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಪ್ರಥಮಾ ಏಕನಚನವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಭ್ವಾದಿ. ಕೆಲವು ಧಾತುಗಳು ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಕವಾದ ಣಿಚ್ಛನ್ನು ಹೊಂದು ಅರ್ಥದೊಡನೆ ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಧುಧಾತುವು ಅಂತಹದಲ್ಲವಾದರೂ ಪ್ರಕರಣವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿ ದುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯಾರ್ಥಕವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಇಗುಪಧ- ೨) ಇತ್ ಉಪಧೆಯುಳ್ಳ ಧಾತು, ಜ್ಞಾ, ಪ್ರೀ, ಕಿರ್ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಧಿ ಎಂದರೆ ಅಲೋಕ್ಯತ್ಯೋರ್ವ ಉಪಧಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ವರ್ಣಕೃಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣ. ಇಲ್ಲಿ ಋಕಾರವು (ಇಕ್) ಉಪಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಕಕಾರವು ಲೋಪನಾದರೆ ಉಳಿಯುವುದು ಅಕಾರ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಕ್ಷಿತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫) ಎಂದು ನಿಷೇಧನಾಡುವುದರಿಂದ ಧಾತುನಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವೃಧಃ ||

ಸುನ್ವತೆ—ಸುಜ್ ಅಭಿಷನೆ. ಧಾತು, ಸ್ವಾದಿ, ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಟಃ ಶತ್ಯಶಾನಚಾನಪ್ರಥಮಾಸಮಾನಾಧಿಕರಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಶಕಾರವು ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾದಿಗೆ ಶ್ನು ಎಂಬುದು ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತೀಪದಿಕ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಇದೆ. ಸುನ್ವತ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಚತುರ್ಥಿವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿದಾಗ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಸ್ವಿತಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩) ಎಂದು ನುಮ್ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯವೇ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಜಾದಿಯಾದ ಶಸಾದಿವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನುಮ್ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಚತುರ್ಥೀಕವಚನವು ಅಜಾದಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರ ||

ಯದುದೀರತ ಆಜಯೋ ಧೃಷ್ಟವೇ ಧೀಯತೇ ಧನಾ |

ಯುಕ್ಷ್ಯಾ ಮದಚ್ಯುತಾ ಹರೀ ಕಂ ಹನಃ ಕಂ ವಸಾ ದಧೋಃ |

ಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರ ವಸಾ ದಧಃ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯತ್ | ಉತ್ಃ ಈರತೇ | ಆಜಯಃ | ಧೃಷ್ಟವೇ | ಧೀಯತೇ | ಧನಾ |

ಯುಕ್ಷ್ಯಾ | ಮದಃ ಚ್ಯುತಾ | ಹರೀ ಇತಿ | ಕಂ | ಹನಃ | ಕಂ | ವಸಾ | ದಧಃ |

ಅಸ್ಮಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ವಸಾ | ದಧಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾನಂ | ರಹೂಗಣಪ್ರತ್ಯೋ ಗೋತಮಃ ಕುರುಸ್ಯಂಜಯಾನಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀತ್ | ತೇಷಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಪರೈಃ ಸಹ ಯುದ್ಧೇ ಸತಿ ಸ ಋಷಿರನೇನ ಸೂಕ್ತೇನೇಂದ್ರಂ ಸ್ತುತ್ವಾ ಸ್ವಕೀಯಾನಾಂ ಜಯಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯಾಮಾಸೇತಿ | ತಸ್ಯ ಚ ತತ್ಪುರೋಹಿತತ್ವಂ ವಾಜಸನೇಯಿಭಿ-
ರಾಮ್ನಾತಂ | ಗೋತಮೋ ಹಿ ನೈ ರಾಹೂಗಣ ಉಭಯೇಷಾಂ ಕುರುಸ್ಯಂಜಯಾನಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀದಿತಿ || ಯದ್ಯದಾಜಯಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾ ಉದೀರತೇ ಉದ್ಗಚ್ಛಂತಿ ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ ತದಾನೀಂ ಧನಾ ಧನಂ ಧೃಷ್ಟವೇ ಯೋ ಧೃಷ್ಟಾರ್ಥರ್ಷಯಿತಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಜೇತಾ ಭವತಿ ತಸ್ಮೈ ಧೀಯತೇ | ನಿಧೀಯತೇ | ಜಯತೋ ಧನಂ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ತಾದೃಶೇಷು ಯುದ್ಧೇಷು ಪ್ರವೃತ್ತೇಷು ಮದಚ್ಯುತಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಮದಸ್ಯ ಗರ್ವಸ್ಯ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರೌ ಹರೀ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ವಾ ಯುಕ್ಷುಃ | ರಥೇ ಯೋಜಯ | ಯೋಜಯಿತ್ವಾ ಚ ಕಂ ಕಂಚಿದ್ರಾಜಾನಂ ತವ ಪರಿಚರಣಮಕುರ್ವಂತಂ ಹನಃ | ಹನ್ಯಾಃ | ಕಂಚನ ತ್ವಾಂ ಪರಿಚರಂತಂ ವಸೌ ವಸುನಿ ಧನೇ ದಧಃ | ಸ್ಥಾಪಯಸಿ | ಅತೋ ಜಯಪರಾಜಯಯೋ-
ಸ್ಯಮೇವ ಕಾರಯಿತಾಸಿ | ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ಇಂದ್ರಾಸ್ಮಾನಸ್ಮದೀಯಾನ್ರಾಜ್ಞೋ ವಸೌ ಧನೇ ದಧಃ | ಸ್ಥಾಪಯ || ಉದೀರತೇ | ಈರ ಗತೌ | ಆದಾದಿಕಃ | ಅನುದಾತ್ತೇತ್ವಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತೇ ಧಾತುಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಧನಾ | ಸುಪಾಂ ಸಲುಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ | ಯುಕ್ಷುಃ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತೇಣ್ಯರ್ಥಾಲೋಚಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಹನಃ | ಹಂತೇರ್ಲೇಟಿ ಸಿಸ್ಯಡಾಗಮಃ | ಹನಶ್ಚ ದಧಶ್ಚೇತಿ ಚಾರ್ಥಪ್ರತೀತೇಶ್ಚಾ ದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷೇತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಿಜವಿಭಕ್ತೇರ್ನಿಘಾತಪ್ರತೀಷೇಧಃ | ವಸೌ | ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ | ದಧಃ | ದಧ ಧಾರಣೇ ಲೇಟಿ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ || ೩ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಜಯಃ—ಯುದ್ಧಗಳು | ಉದೀರತೇ—ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆಯೋ, (ಆಗ) | ಧನಾ—ಧನವು | ಧೃಷ್ಟವೇ—ಶತ್ರುವನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕ ವೀರನಿಗೆ | ಧೀಯತೇ—ಬಂದು ಸೇರುತ್ತದೆ. (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಮದಚ್ಯುತಾ—(ಶತ್ರುಗಳ)ಗರ್ವವನ್ನು ಅಡಗಿಸತಕ್ಕ, | ಹರೀ—ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ಯುಕ್ಷುಃ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸು. | ಕಂ—(ನಿನ್ನ ಪೂಜೆಮಾಡದಿರುವ) ಯಾವನನ್ನಾಗಲಿ | ಹನಃ—ಕೊಲ್ಲು. | (ನಿನ್ನ ಪೂಜೆ ಮಾಡತಕ್ಕವನನ್ನು) ವಸೌ—ಧನದಲ್ಲಿ | ದಧಃ—ಸ್ಥಿರವಾಗಿಡು. | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, | ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು | ವಸೌ—ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿ | ದಧಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿಡು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯುದ್ಧಗಳು ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಶತ್ರುವನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕ ವೀರನಿಗೆ ಧನವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಶತ್ರುಗಳ ಗರ್ವವನ್ನು ಅಡಗಿಸತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು. ನಿನ್ನ ಪೂಜೆಮಾಡದಿರುವ ರಾಜರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ನಿನ್ನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ರಾಜರನ್ನು ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ ರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ನಮಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡು.

English Translation

When battles arise, wealth will be the rewards of the victor ; O Indra, yoke your horses, humblers of the pride of the enemies, in order that you may kill one and give wealth to another. Place us in possession of wealth.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಈ ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿಯಾದ ರಹೂಗಣ ಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನು ಕುರು ಮತ್ತು ಸೃಂಜಯ ಎಂಬ ಜನಾಂಗದ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಆಗ ಆ ರಾಜರು ತಮ್ಮ ಶತ್ರುರಾಜರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಗೋತಮನು ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಇಂದ್ರನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕುರು ಸೃಂಜಯ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಸೂಚಿಸಿರುವನೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಗೋತಮನು ಕುರುಸೃಂಜಯರಿಗೆ ಪುರೋಹಿತ ನಾಗಿದ್ದನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗೋತಮೋಹ ವೈ ರಾಹುಗಣ ಉಭಯೇಷಾಂ ಕುರುಸೃಂಜಯಾನಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಅಸೀತ್ ಎಂಬ ವಾಜಸನೇಯಿ ಶ್ರುತಿನಾಕೃತವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ಉದೀರತೇ - ಈರ ಗತೌ | ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಾಗ, ಸಂಭವಿಸುವಾಗ, arise, happen.

ಆಜಯಃ—ಯುದ್ಧಗಳು. (ನಿ. ೩-೯)

ಧೃಷ್ಟವೇ—ಧಾಷ್ಟರ್ಯಯುಕ್ತಾಯ. ಬಲವುಳ್ಳವನಿಗೆ ; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಗೆಲ್ಲುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು.

ಮದಚ್ಯುತಾ—ಶತ್ರುಗಳ ಗರ್ವವನ್ನಡಗಿಸುವ. ಎಂದರೆ ಈ ಕುದುರೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದರಿಂದ, ಕುದುರೆಗಳು ಶತ್ರುವಿನ ಗರ್ವವನ್ನು ಅಡಗಿಸಲು ಸಹಾಯಮಾಡುವುವು. ಅದುವರಿಂದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉದೀರತೇ—ಈರಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ, ಉತ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಧಾತ್ವರ್ಥವು ಬೇರೆ ಯಾಗುವುದು. ಇದನ್ನೇ, “ ಉಪಸರ್ಗೇಣ ಧಾತ್ವರ್ಥಃ ಬಲಾದನ್ಯಃ ಪ್ರತೀಯತೆ ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದ ಧಾತು. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇನ್ ಜಾ ನದು. ಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಮನುದಾತ್ತಮಹಿಂಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ತಾಸ್, ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದ ಧಾತು, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲಕಾರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ, ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ, ತಿಜಾಗೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಲಜಾನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ತಿಜಾದೇಶವು ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ

ಧಾತುಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂತೋದಾತ್ತನೇ ಧಾತುಸ್ವರ. ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತವು ವಿಹಿತವಾದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣನಾತ್ರ ಇಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಯೆದ್ವ್ಯುತ್ಪಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೭) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಆರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ಯಾನ ಸ್ಥಲದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಯಚ್ಚಬ್ದವಿದ್ದರೆ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಿಜಂತವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪಾಠದಲ್ಲಿ 'ಯಮದೀರತ' ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಯಚ್ಚಬ್ದಸಂಬಂಧ ಬಂದಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವು ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

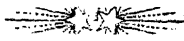
ಧನಾ—ಧನಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ ಬಂದಿದೆ. ಧನ+ಅಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಮ್ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬಂದಿದೆ. ಡಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಷಕಾರವು ಇತ್ಯಂಚ್ಚೆಯಿಂದ ಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಆ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಡಾಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧನ ಎಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೊನೆಯ ಅಕಾರವು ಉಪ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಕಾರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದು.

ಯುಕ್ಷ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೆ, ಧಾತು, ರುಧಾದಿ, ಉಭಯಪದೀ. ಇನು ಣಿಚ್ಚಿನ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿದೆ. ಣಿಜರ್ಥವನ್ನೂ ಧಾತ್ವರ್ಥದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕು. ವಿಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಟು ಬಂದಿದೆ. ರುಧಾದಿಗೆ ಕ್ಷಮ್ ಎಂಬ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ. **ಸನಾಭ್ಯಾಂ ನಾಮೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ ಸೆ ಪ್ರತ್ಯಯದ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ವ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿನ ಷಕಾರಕ್ಕೆ **ಚೋಃ ಕುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗಕಾರಬಂದರೆ ಚತ್ವರ್ದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಕಾರವೂ, ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವವೂ ಬಂದರೆ ಕಕಾರಸಕಾರಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷ ಎಂಬುದು ಬೇರೆ ವರ್ಣವಲ್ಲ. ಯುಕ್ಷ ಎಂದಿರುವಾಗ, **ವ್ಯುಚೋಽತಸ್ತಿಜಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎರಡು ಸ್ವರವಿರುವ ತಿಜಂತದ ಕೊನೆಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪಾಠದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತ್ವಾ ಎಂದು ದೀರ್ಘವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಹನಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ. ಧಾತು, ಅದಾದಿ, ಪರಸ್ಮೈಪದಿ, ವಿಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೇಟು ಬಂದಿದೆ. ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷದ ಸಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ (೧-೬-೮೧-೧) ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಹನಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲ್ ವರ್ಣದ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಲೋಪಬಾರದಿ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಸಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಸಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ **ಚಾದಿಲೋಸೇ ವಿಭಾಷಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಚ, ವಾ, ಹಾ, ಅಹ ಇವುಗಳು ಲೋಪವಾದಾಗ ಪ್ರಥಮೋಚ್ಚರಿತವಾದ ತಿಜ್ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹನಶ್ಚ, ವಧಶ್ಚ ಎಂದು ಚಾರ್ಥವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಚಕಾರಲೋಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಸೌ—ಸಪ್ತಮೈಕವಚನ. ವಸುಶಬ್ದವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ವೇದಃ—ದಧ ಧಾರಣಿ ಧಾತು. ಭಾದ್ರಿ, ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ರೂಪ. ಆತ್ಮನೇಪದದಲ್ಲಿ ದಧಸ್ವ ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಪರಸ್ಮೈಪದವು ಬಂದಿದೆ. ಶಬ್ದಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕ್ರ॑ತ್ವಾ ಮ॒ಹಾ ಅ॒ನು॒ಷ್ಟ॒ಧಂ ಭೀ॒ಮ ಆ ವಾ॑ನ್ವ॒ಧೇ ಶವಃ॑ |
ಶ್ರೀ॒ಯ ಋ॒ಷ್ಠ ಉ॒ಪಾಕ॑ಯೋ॒ರ್ನಿ ಶಿ॒ಪ್ರೀ ಹರಿ॑ವಾನ್ದ॒ಧೇ ಹಸ್ತ॑-
ಯೋ॒ರ್ವಜ್ರ॑ಮಾ॒ಯಸಂ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಕ್ರ॑ತ್ವಾ | ಮ॒ಹಾನ್ | ಅ॒ನು॒ಷ್ಟ॒ಧಂ | ಭೀ॒ಮಃ | ಆ | ವಾ॑ನ್ವ॒ಧೇ | ಶವಃ॑ |
ಶ್ರೀ॒ಯಃ | ಋ॒ಷ್ಠಃ | ಉ॒ಪಾಕ॑ಯೋಃ | ನಿ | ಶಿ॒ಪ್ರೀ | ಹರಿ॑ವಾನ್ | ದ॒ಧೇ |
ಹಸ್ತ॑ಯೋಃ | ವಜ್ರ॑ಂ | ಆ॒ಯಸಂ || ೪ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಕ್ರತ್ವಾ ಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ವಾ ಮಹಾನ್ ಸರ್ವಾಧಿಕೋ ಭೀಮಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರ ಇಂದ್ರೋನುಷ್ಟಧಂ | ಸ್ವಧೇತೃನ್ನನಾಮ | ಸ್ವಧಾಯಾಂ | ನಿಭಕ್ತೃರ್ಭೇದವ್ಯಯಾಭಾವಃ | ಸೋಮ-
ಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಪಾನೇ ಸತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಶವ ಆತ್ಮೀಯಂ ಬಲಮಾ ವನ್ವಧೇ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ
ಪ್ರಾವರ್ಧಯತ್ | ತದನಂತರಮ್ನೋ ದರ್ಶನೀಯಃ ಶಿಪ್ರೀ | ಶಿಪ್ರೀ ಹನೂ ನಾಕೇಸಿ ವಾ | ತದ್ಯುಕ್ತಃ
ಹರಿವಾನ್ ಹರಿನಾಮಕಾಶ್ಚೋಪೇತ ಇಂದ್ರ ಉಪಾಕಯೋಃ | ಅಂತಿಕನಾಮೈಕತ್ | ಸಮೀಪವರ್ತಿನೋ-

ಹಸ್ತಯೋರ್ಬಾಹ್ಯೋರಾಯಸಮಯೋಮಯಂ ವಜ್ರಂ ಶ್ರಿಯೇ ಸಂಪದರ್ಥಂ ನಿ ದಧೇ | ನಿಧಧಾತಿ | ಸ್ಥಾಪಯತಿ | ಸೋಮಪಾನೇನ ಹೃಷ್ಟಃ ಪ್ರಬಲ ಇಂದ್ರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹನನಾಯ ಹಸ್ತೇ ವಜ್ರಂ ಗೃಣ್ಣಾತಿತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಃ || ಕೃತ್ವಾ | ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮಿತಿ ನಾಭಾವಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಭಾವಃ | ಆಯಸಂ | ತಸ್ಯ ವಿಕಾರ ಇತ್ಯಣ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ || ೫ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಕೃತ್ವಾ—ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ | ಮಾರ್ಹಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನೂ | ಭೀಮಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಭಯಂಕರನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಅನುಷ್ಠಧಂ—(ಸೋಮರೂಪವಾದ) ಅನ್ನ ಸೇವನೆಯಾದಮೇಲೆ | ಶನಃ—(ತನ್ನ) ಬಲವನ್ನು | ಆ ವವ್ಯಥೇ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಮಾಡಿಕೊಂಡನು | ಋಷ್ಯಃ—ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ | ಶಿಪ್ರೀ—ಸುಂದರವಾದ ಗಲ್ಲ ಅಥವಾ ಮೂಗುಳ್ಳವನೂ | ಹರಿವಾ—ಹರಿಯೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಉಸಾಕಯೋಃ—(ತನ್ನ) ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರುವ | ಹಸ್ತಯೋಃ—ಕೈಗಳಲ್ಲಿ | ಆಯಸಂ—ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ಶ್ರಿಯೇ—(ನಮ್ಮ) ಸಂಪತ್ತಿಗಾಗಿ | ನಿ ದಧೇ—ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನಾದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮರಸರೂಪವಾದ ಅನ್ನಸೇವನೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ, ಸುಂದರವಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳವನೂ ಮತ್ತು ಹರಿಯೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನಮಗೆ ಸಂಪತ್ತನ್ನಾಗಿ ತಂದುಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

Sacrifices make Indra mighty ; he is formidable to the enemies ; partaking of the sacrificial food, Indra has increased his strength ; he has a handsome chin and is pleasing in appearance. He possesses two good horses ; he grasps the iron thunderbolt in his hands for our prosperity.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಕೃತ್ವಾ—ಕರ್ಮಣಾ | ಅಪಃ ಅಪ್ಪಃ ಮೊದಲಾದ ಇವುತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೃತುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಕೃತ್ವಾ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ; ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ; ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವುದು ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

ಅನುಷ್ಠಾನಂ—ಸ್ವಧಾ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವು (ನಿ. ೩-೯) ಅನುಷ್ಠಾನಂ ಅನ್ನವು ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರ ವಚನವಿರುವುದು (ನಿ. ೪-೯) ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೆಂದರೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನವು. ಈ ಅನ್ನದ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವುದು.

ಋಷ್ಯಃ—ದರ್ಶನೀಯಃ | ಸುಂದರನಾದವನು

ಉಪಾಕಯೋಃ—ಉಪಾಕವೆಂದರೆ ಸಮಾಪ. (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾಕಯೋಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹಸ್ತಯೋಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು **ವಜ್ರಮಾಯಸಂ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೊಡನೆ ಸಮನ್ವಯನಾಡಿದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವ ಉಕ್ತಿನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದು, ಅಥವಾ ಉಪಾಕಯೋಃ ಎಂದರೆ ಎರಡುಪಾಶ್ವರ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ, ಹಸ್ತಯೋಃ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಆಯಸಂ—ಕಬ್ಬಿಣ ಅಥವಾ ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ತೃಷ್ಣವು ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನೆಂದು **ಮಹ್ಯಂ ತೃಷ್ಣಾ ವಜ್ರನುತಕ್ಷದಾಯಸಂ** (ಋ.ಸಂ. ೧೦-೪೮-೩) ಎಂಬ ಋಕ್ಕು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು.

ಶ್ರಿಯೇ ವಜ್ರಂ ನಿಧಧೇ—(ನಮ್ಮ) ಸಂಪತ್ತಿಗಾಗಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿದನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶನಾಡಿ ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನಮಗೆ ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವನು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕ್ರತ್ವಾ—ಕ್ರತುಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಘಿಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ಆಜೋನಾಸ್ತ್ರಿಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾ ಭಾವವು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಂ' ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಜಸಾದಿವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆದೇಶಗಳು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಾಭಾವಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ **ಷಷ್ಠೀಯುಕ್ತಃ ಛಂದಸಿ ವಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೋಗವಿಭಾಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಯೋಗವಿಭಾಗವೆಂದರೆ ಒಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯಿಸಿದ್ದಿಗೋಸ್ಕರ ತುಂಡು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ **ಛಂದಸಿ ವಾ** ಎಂದು ವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯವಿಧಿಸುವಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಯೋಗವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಈ ಅರ್ಥದ ಸ್ಪಷ್ಟವಿವರಣೆಯಾಗುತ್ತವೆ. ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಬಂದರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಘಿಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಾಭಾವ ಬರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ವಿಭಕ್ತಿಯೇ ಉಳಿದಿರುವಾಗ ಯಜ್ಞಸಂಧಿ ಬಂದಿದೆ.

ಅಯಸಂ—ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ. ತಸ್ಯವಿಕಾರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೩೪) ಅದರ ವಿಕಾರ ನಿಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಣ್ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸ್ವತ್ವಂತದ ಮೇಲೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಲೋಹವಿಕಾರನಿಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಅಯಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅಣ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಣಕಾರವು ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ತದ್ಗತೀಷ್ಟಚಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್, ಣಿತ್, ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಂಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದ್ಯುದಾತ್ತಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವಿರುವಾಗ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಆಮ್ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಮಿಪೂರ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅನುದಾತ್ತವಾದರೂ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಯತೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ, ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದಾಗ, ಪರದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತವು ಬಂದಿದೆ.

ಅನುಸ್ವಧನ್ಮ—ಸ್ವಧಾಯಾಂ ಅನುಸ್ವಧಂ. ಅವ್ಯಯಂ ವಿಭಕ್ತಿಸಮಾಪ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯೀಭಾವಸಮಾಪ ಬಂದಿದೆ. ಸಮಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿದೆ. || ೪ ||

ಸಂಗೀತಾಪಾಠಃ

ಆ ಸಪ್ರಾ ಪಾರ್ಥಿವಃ ರಜೋ ಬದ್ಧಧೇ ರೋಚನಾ ದಿವಿ |
ನ ತ್ವಾವಾ ಇಂದ್ರ ಕಶ್ವನ ನ ಜಾತೋ ನ ಜನಿಸ್ತ್ಯತೇತಿ ವಿಶ್ವಂ
ನವಕ್ಷಿಧ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ಸಪ್ರಾ | ಪಾರ್ಥಿವಂ | ರಜಃ | ಬದ್ಧಧೇ | ರೋಚನಾ | ದಿವಿ |
ನ | ತ್ವಾ | ನಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ಕಃ | ಚನ | ನ | ಜಾತಃ | ನ | ಜನಿಸ್ತ್ಯತೇ | ಅತಿ |
ನಿಶ್ವಂ | ನವಕ್ಷಿಧ || ೫ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸಾರ್ಥವಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧಿ ವಸ್ತುಜಾತಂ ರಜೋಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಂ
ಚಾ ಪಪ್ರೌ | ಆಪೂರಯತಿ | ತಥಾ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ರೋಚನಾ ರೋಚಮಾನಾನಿ ದೀಪ್ತಾನಿ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ
ಬದ್ಧಧೇ | ಬಬಂಧ | ಸ್ಥಾಪಿತನಾನ್ | ಅತೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಾನಾನ್ ತ್ವತ್ಸದೃಶಃ ಕಶ್ಚನ ನ ಜಾತೋ
ನೋತ್ಪನ್ನೋಽಸ್ತಿ | ನ ಚ ಜನಿಷ್ಯತೇ | ಉತ್ಪತ್ಸ್ಯಮಾನೋಽಪಿ ನಾಸ್ತಿ | ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ
ರಕ್ಷಿತವ್ಯಂ ಜಗದತಿ ವವಕ್ಷಿಥ | ಅತಿಶಯೇನ ವೋಧುಮಿಚ್ಛಸಿ | ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಿರ್ವಾಹಕೋ
ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಪಪ್ರೌ | ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ | ಲಿಖ್ಯಾತ ಔ ಣಿಲಃ | | ಸಾ. ೭-೧-೩೪ | ಇತ್ಯಾಕಾರಾದೇಶಃ
ಸಾರ್ಥವಂ | ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇತಿ | ಸಾ. ೪-೧-೮೫-೨ | ಇತ್ಯುತ್ಪತ್ತಯಃ | ಇತ್ಯಾತ್ವಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ
ತ್ವಂ | ರಜಃ | ರಜಂತ್ಯರ್ಥಿ ಗಂಧರ್ವಾದಯ ಇತಿ ರಜೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ | ರಂಜ ರಾಗೇ | ಅಸುನಿ ರಜಕರ-
ಜನರಜಃಸೂಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಕಾ. ೬-೪-೨೪-೪ | ಇತಿ ನಲೋಪಃ | ಬದ್ಧಧೇ | ಬಧ ಬಂಧನೇ | ಲಿಟಿ
ವ್ಯತ್ಪತ್ತಯೇನ ಹಲಾದಿಶೇಷಾಭಾವಃ | ಏಕದಲ್ಮಧ್ಯಗತತ್ವಾಭಾವಾದೇತ್ಯಾಭ್ಯಾಸಲೋಪಾವಹಿ ನ ಸ್ತಃ |
ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ತ್ವಾನಾನ್ | ವತುಸ್ಪ್ರಕರಣೇ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದ್ಭ್ಯಾಂ ಭಂದಸಿ ಸಾದೃಶ್ಯ
ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವತುಸ್ | ಆ ಸರ್ವನಾಮ್ನ ಇತ್ಯಾತ್ವಂ | ವವಕ್ಷಿಥ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅಸ್ಮಾದಿಚ್ಛಾ |
ಸನಿ ಸಸ್ಯತ ಇತಿತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ಏಕಲ್ಪಂತೆ ಇತ್ಯಭಾವಃ | ಸನಂತಾಲ್ಲಿಟ್ಯಮಂತ್ರ ಇತಿ
ನಿಷೇಧಾದಾನ್ಮುತ್ಪತ್ತಿಯಾಭಾವಃ || ೫ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಾರ್ಥವಂ—(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಪೃಥಿವೀ ಲೋಕವನ್ನೂ | ರಜಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕವನ್ನೂ ಸಹ |
ಆ ಪಪ್ರೌ—(ನಿನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ) ತುಂಬಿದ್ದೀಯೆ | ದಿವಿ—ದ್ಯು ಲೋಕದಲ್ಲಿ | ರೋಚನಾ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ
ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು | ಬದ್ಧಧೇ—ಭದ್ರವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ್ದೀಯೆ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಾನಾನ್—
ನಿನಗೆ ಸದೃಶನಾಗಿ | ಕಶ್ಚನ—ಯಾವನೂ ಕೂಡ | ನ ಜಾತಃ—ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ | ನ ಚ ಜನಿಷ್ಯತೇ—ಹುಟ್ಟುವುದೂ
ಇಲ್ಲ | (ಅಂತಹ ನೀನು) ವಿಶ್ವಂ—ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ | ಅತಿ ವವಕ್ಷಿಥ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಲು
ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಿದ್ದೀಯೆ.
ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗೆ ಸದೃಶ
ನಾದವನು ಹಿಂದೆಯೂ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ, ಮುಂದೆಯೂ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ನೀನು ಸಕಲ
ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಅತಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Indra has filled the Surface of the earth and the firmament with his
glory; he has established the constellations in the sky; O Indra, no one like

you (having such powers as you have) has ever been born or nor will be born. You have sustained the entire Universe.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪಾರ್ಥಿವಂ—ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧಿ | ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು

ರಜಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಸಮೂಹವು.

ತ್ವಾನಾನ್—ನಿನ್ನ ಸಮಾನನಾದವನು, ನಿನ್ನಂತಿರುವವನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರಸ್ರಾ—ಪ್ರಾ ಪೂರಣೆ ಧಾತು. ಆದಾದಿ, ಪರಸ್ಮೈಪದಿ, ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಪ್ರಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪಾಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ಟಿನ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕ ವಚನವಾದ ತಿಪ್ತಿಗೆ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ ಏಲತು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಲ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಆತೇ ಔಣಿಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೪) ಆಕಾರಾಂತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಣಲ್ ನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಔಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾ ಎಂಬುದು ಆಕಾರಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಣಲ್ಲಿಗೆ ಔತ್ವಬಂದರೆ ಸಪ್ರಾ+ಔ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ವೃದ್ಧಿರೇಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಬಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ.

ಪಾರ್ಥಿವಂ—ದಿತ್ಯದಿತ್ಯಾ ದಿತ್ಯಪತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಣ್ಣ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇಾಇಾ (ವಾರ್ತಿಕ ೨೫೫೪) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕವು ಆರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ತಸ್ಯ ಇದಂ (ಅದರಸಂಬಂಧಿ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅರ್ಜಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಇಂತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಆದ್ಯಚ್ಚಾದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಬರುತ್ತದೆ. ಉರಣ್ಣಪರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಯಾದ ಆಕಾರವು ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತದ್ವಿತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಈಕಾರವು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾ ದಿರ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಇಾನಂತವಾದದ್ದು ನಿದಂತವಾದದ್ದು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥಿವಶಬ್ದವು ಅಜಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗಿದೆ.

ರಜಃ—ರಜಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಗಂಧರ್ವಾದಯಃ ಇತಿ ರಜಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ. ರಜಸ್ಸೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೆಂದರ್ಥ. ಗಂಧರ್ವಾದಿದೇವತೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳ ಸಂಚಾರಮಾರ್ಗವೇ ಆಕಾಶವಾಗಿದೆ. ರಂಜ ರಾಗೆ ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ರಂಜ+ಅಸುನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ರಜಕರಜನರಜಃ ಸ್ವೂಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ೬-೪-೨೪-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಸಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬದ್ಧಧೇ—ಬಧ ಬಂಧನೆ, ಧಾತು, ಭಾಷೆ, ಲಿಟ್ ಆತ್ಮನೇವದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರು ವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಧ+ಬಧ+ಎ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ಆದಿವ್ಯಂಜನ ನಾತ್ರ ಉಳಿಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ವಿಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಶೇಷವು ಬಂದಿಲ್ಲ. ಅಭ್ಯಾಸದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಝಲಾಂ ಜಶ್ ಝಶಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. **ಅತವಕಹಲ್ ಮಧ್ಯನಾದೇಶಾದೇರ್ಲಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಲಿಟನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಯಾವ ಆದೇಶವೂ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಬಾರದೆ ಇರುವ ಅಂಗದ ಅನಯನವಾದ ಸಂಯುಕ್ತಹಲ್ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ವವೂ ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಏತ್ವಾಭ್ಯಾಸಲೋಪಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು ತ್ತವೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಹಲಾದಿಶೇಷವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗದ ಆಕಾರವು ಸಂಯುಕ್ತ ಹಲ್ಮಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಏತ್ವಾಭ್ಯಾಸಲೋಪಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅನುದಾತ್ತಂ ಸರ್ವಮಸಾದಾಹೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬಂದಿದೆ.

ತ್ವಾನಾನ್—ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ತೃನ್ನಿತಿ ಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೯೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದು ಇವನಿಗೆ ಅಥವಾ ಇವನಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ 'ಮತುಪ್ ಪ್ರಕರಣೆ ಯುಷ್ಮದ ನೈದ್ವ್ಯಾಂ ಛಂದಸಿ ಸಾದೃಶ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ (ವಾರ್ತಿಕಂ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದಗಳ ಮೇಲೆ ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಆ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕತ್ವಸಂಖ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದದ ಮಹರ್ಯಂತ ದವರೆಗೆ ತ್ವ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. **ತ್ವ+ಅದ್+ಮತ್** ಎಂದಿರುವಾಗ ಶೇಷೇಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಹರ್ಯಂತ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. **ಮಾಡುಪಧಾಯಾಶ್ಚ ಮತೋ-ರ್ವೋಽಯವಾಭಿಭ್ಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಮಕಾರ, ಅಕಾರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಥವಾ ಮಕಾರ, ಅಕಾರ ಉಪಧೆಯಾಗಿರುವ ಯವಾಭಿನ್ನವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತುಪ್ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಧೆ ಯೆಂದರೆ ಅಂತ್ಯವರ್ಣದ ಪೂರ್ವವರ್ಣ. ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾರಾಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬಂದಿದೆ. **ಅಸರ್ವನಾಮ್ನಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೧) ದೃಕ್, ದೃಶ, ವತುಪ್ ಇವುಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವತು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತ್ವ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬಂದಿದೆ. ಮತುಪ್‌ನಲ್ಲಿ ಉಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅತ್ವಸಂತಸ್ಯ ಚಾಧಾತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧೆಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. **ತ್ವಾನಾನ್ ತ್+ಸ್** ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪಬಂದರೆ ಕೊನೆಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಯೋಗಾಂತಲಕ್ಷಣ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ **ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಾಂತಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವವಕ್ಷಿಥ್—ವಹ ಪ್ರಾಸಣೆ. ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್ ಬಂದಿದೆ. ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರು
ನಾಗ ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸದ ಆದಿಹಲಿಗೆ
ಶೇಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಾಸದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ
ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಾ ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ' ಸರ್ವೇ ವಿಧಯ
ತ್ವಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೆ ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ವವನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ವವಹ್+ಸ ಎಂದಿರುವಾಗ
ಹೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಡಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. **ಷಢೋಃ ಕಃ ಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ.
೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ
ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಷತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರ ಷಕಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಬಂದರೆ ಕ್ಷಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ.
ವವಕ್ಷ ಎಂಬುದು ಸನ್ನಂತವಾದುದರಿಂದ **ಸನಾಪ್ಯಂತಾಧಾತನಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು
ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ ವಿನಕ್ಷಮಾಡಿದಾಗ ಧಾತುವು ಅನೇಕಾಚಾದುದರಿಂದ
ಕಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಾಮುಮುಂತ್ರೈ ಲಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೨೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಮ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಅಮಂತ್ರೈ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಮ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ
ದ್ವಿತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಅನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಪುನಃ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಥಲ್
ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ವಲಾದಿಯಾದ ಆರ್ಧಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಥ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗನು ಬಂದರೆ
ಸನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ **ಅತೋಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯೋ ಅರ್ಯೋ ಮುರ್ತಭೋಜನಂ ಪರಾದದಾತಿ ದಾತುಷೇ ।

ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷತು ವಿ ಭಜಾ ಭೂರಿ ತೇ ವಸು ಭ-

ಕ್ತೀಯ ತವ ರಾಧಸಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಃ | ಅರ್ಯಃ | ಮರ್ತಃ ಭೋಜನಂ | ಪರಾ ದದಾತಿ | ದಾಶುಷೇ |

ಇಂದ್ರಃ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಶಿಕ್ಷತು | ವಿ | ಭಜ | ಭೂರಿ | ತೇ | ವಸು | ಭಕ್ತೀಯ |

ತವ | ರಾಧಸಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾನಿ ಸಾಲಯಿತಾ ಯ ಇಂದ್ರೋ ಮರ್ತಭೋಜನಂ ಸರ್ವೈರನುಷ್ಠೇರುಪ-
ಭೋಜ್ಯಮನ್ನಂ ದಾಶುಷೇ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಪರಾದದಾತಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ
ಸ ಇಂದ್ರೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷತು | ತಾದೃಶಮನ್ನಂ ದದಾತು | ಅವಶಿಷ್ಟಪಾದದ್ವಯಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಂ | ಹೇ
ಇಂದ್ರ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತುಂ ಧನಂ ವಿ ಭಜ | ವಿಭಕ್ತಂ ಕುರು | ಯತಸ್ತೇ ತವ ವಸು ಧನಂ ಭೂರಿ ಬಹುಲ-
ಮಸಂಖ್ಯಾತಂ ಅತಸ್ತವ ರಾಧಸೋ ಧನಸ್ಯೈಕದೇಶಂ ಭಕ್ತೀಯ | ಭಜೇಯ | ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾಂ ||
ಪರಾದದಾತಿ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ತಿಜ್ ಚೋದಾತ್ತವತೀತಿ ಗತೇರನುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ದಾಶುಷೇ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ವಾನಿತಿ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ | ಚತುರ್ಥೇಕ-
ವಚನೇ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ವಂ | ಭಕ್ತೀಯ |
ಭಜ ಸೇನಾಯಾಂ | ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಿಜ್ ತಸ್ಯ ಚೈಂದ್ರಸ್ಯ ಭಯಥೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾಚ್ಚ ಬಭಾವಃ
ಸಲೋಪಾಭಾವಶ್ಚ | ಏಕಾಚಿ ಇತಿ ಲಿಪಿಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಅಗಮಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ |
ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾಸಮಾನವಾಕ್ಯಗತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಸಮಾನವಾಕ್ಯೇ ನಿಘಾತಯುಷ್ಮದಸ್ತದಾದೇಶಾ
ವಕ್ತವ್ಯಾ ಇತಿ ವಚನಾತ್ || ೬ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅರ್ಯಃ—ಪಾಲಕನಾದ | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಮರ್ತಭೋಜನಂ—ಮಾನವನು
ಭೋಗಿಸತಕ್ಕ ಅನ್ನವನ್ನು | ದಾಶುಷೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಪರಾದದಾತಿ-
ಕೊಡುತ್ತಾನೆಯೋ | ಇಂದ್ರಃ—ಅ ಇಂದ್ರನು | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ಶಿಕ್ಷತು—(ಅದೇ ಅನ್ನವನ್ನು) ಕೊಡಲಿ |
(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ವಿಭಜ -- (ನಿನ್ನ ಧನವನ್ನು) ಹಂಚಿ ಭಾಗಮಾಡು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವಸು—ಧನವು |
ಭೂರಿ—ಅಧಿಕವಾದುದು (ಆದ್ದರಿಂದ) | ತವ—ನಿನ್ನ | ರಾಧಸಃ—ಧನದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು | ಭಕ್ತೀಯ-
ನಾನೂ ಹೊಂದುವೆನು. |

ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಯದಾಗಮನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸೀಯುಟ್ ಲಿಜಿಗೆ ಬಂದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾನಯನವಾದುದರಿಂದ ಕವರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸತ್ಯಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರ ಸಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಕಾರವಾದಾಗ ಭಕ್ಷೀಯ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಲಿಜಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕಾದ ಲೋಪವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸೀಯುಡಾಗಮ ಬಂದಮೇಲೆ ವಲಾದಿ ಆರ್ಧಧಾತುಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಏಕಾಚಿ ಉಪದೇಶೇನುದಾತ್ತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭.೨-೧೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಣ್ಣಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಏಕಾಚ್ಯಾಗಿಯೂ ಅನುದಾತ್ತನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಧಾತುನಿವ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಲಾದಿ ಆರ್ಧಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಭಜಧಾತುವು ಏಕಾಚ್ಯಾಗಿಯೂ ಅನುದಾತ್ತನಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗಮಾ ಅನುದಾತ್ತಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಡಾಗಮವು ಅನುದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರವು ಸತಿಷ್ಠಸ್ವರನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾನವಾಕ್ಯೆ ನಿಘಾತಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಾದೇಶಾ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ (ನಾ ೪-೭-೧೪) ಏಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತನಾದ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದವು ಸಮಾನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರದಿದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೬ ||

~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮದೇಮದೇ | ಹಿ | ನೋ | ದದಿಯೂಥಾ | ಗವಾಮೃಜುಕ್ರತುಃ |
 ಸಂ | ಗೃಭಾಯ | ಪುರೂ | ಶತೋಭಯಾಹಸ್ತ್ಯಾ | ವಸು | ಶಿಶೀಹಿ
 ರಾಯ | ಆ | ಭರ || ೭ ||

ಸಹಪಾಠಃ

ಮದೇ | ಮದೇ | ಹಿ | ನಃ | ದದಿಃ | ಯೂಥಾ | ಗವಾಂ | ಋಜುಃ | ಕ್ರತುಃ |
 ಸಂ | ಗೃಭಾಯ | ಪುರು | ಶತಾ | ಉಭಯಾಹಸ್ತ್ಯಾ | ವಸು | ಶಿಶೀಹಿ |
 ರಾಯಃ | ಆ | ಭರ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇಽಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿನೋ ಮದೇಮದೇ ಹಿ ನೋ ದದಿರಿತಿ ನೈಕಲ್ಪಿಕೋನುರೂಪಸ್ತುಚಃ | ಹೋತ್ರಕಾಣಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಮದೇಮದೇ ಹಿ ನೋ ದದಿಃ ಸುರೂಪಕೃತ್ಸುಮೂತಯೇ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ ||

ಮದೇ ಮದೇ ಸೋಮಪಾನೇನ ಹರ್ಷೇ ಹರ್ಷೇ ಸತಿ ಋಜುಕ್ರತುರ್ಯಜುಕರ್ಮಾ ಸ ಇಂದ್ರೋ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಗವಾಂ ಯೂಥಾ ಯೂಥಾನಿ ದದಿರಿತಿ ಗೋಯೂಥಾನಾಂ ದಾತಾ ಖಲು | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸ ತ್ವಂ ಪುರು| ಪುರಾಣಿ ಪ್ರಭೂತಾನಿ ಶತಾ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ | ಅಸರಿಮಿತಾನೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವಸು ವಸೂನಿ ಧನಾನ್ಯುಭಯಾಹಸ್ತೋಭಾಭ್ಯಾಂ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಂ ಗೃಭಾಯ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತುಂ ಸಮ್ಯಗ್ಗೃಹಾಣ | ಶಿಶೀಹಿ | ಅಸ್ಮಾಂಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕುರು | ನಿಶಿತಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತಾನ್ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ರಾಯೋ ಧನಾನಿ ಹಸ್ತಯೋಃ ಸ್ಥಿತಾನ್ಯಾ ಭರ | ಆಹರ | ಪ್ರಯುಚ್ಛ || ದದಿಃ | ಡುಡಾಚ್ ದಾನೇ | ಆದೃಗಮಹನಜನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ ಯೂಥಾ | ಶೇಷಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ಗವಾಂ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ನ ಗೋಶ್ವನಾಂ ವವರ್ಣೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಗೃಭಾಯ | ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ | ಲೋಟಿ ಹಾ ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಪಿ | | ಸಾ. ೩-೧-೪೪ | ಇತಿ ಶ್ಲಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಶಾಯಜಾದೇಶಃ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ತಂ | ಉಭಯಾ-ಹಸ್ತಾ | ಉಭಯಹಸ್ತಶಬ್ದಾದುತ್ತರಸ್ಯ ತೃತೀಯಾದ್ವಿವಚನಸ್ಯ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಡ್ಯಾದೇಶಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮುಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸಮಾಸಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವ ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಸು | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರ್ಲುಕ್ | ಶಿಶೀಹಿ | ಶೋ ತನೂಕರಣೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ನಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲಃ | ಅದೇಚಿ ಇತ್ಯಾತ್ವಂ | ಇದಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಈ ಹಲ್ಯಘೋರಿತಿ ಧಾತೋರೀತ್ವಂ | ಪಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ರಾಯಃ | ಊಡಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ೭ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮದೇಮದೇ— (ಸೋಮಸಪಾನದಿಂದ) ಪುನಃ ಪುನಃ ಸಂತೋಷಯುಕ್ತನಾಗಿರಲು | ಋಜುಕ್ರತುಃ— ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಗವಾಂ ಯೂಥಾ— ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು | ದದಿ ಹಿ—ಕೊಡುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ ? (ನಿನ್ನ ಇಂದ್ರನೇ) | ಪುರು—ಪ್ರಭೂತವಾದವೂ | ಶತಾ—ನೂರಾರು ಬಗೆಯುಳ್ಳವೂ ಆದ | ವಸು—ಧನಗಳನ್ನು | ಉಭಯಾಹಸ್ತಾ— ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ | ಸಂಗೃಭಾಯೆ— ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊ. | ಶಿಶೀಹಿ—(ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು)ಚುರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. | ರಾಯಃ— (ನಿನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ) ಧನಗಳನ್ನು | ಅ ಭರ—ತಂದು ಕೊಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪದೇ ಪದೇ ಸೋಮಸಪಾನದಿಂದ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷಯುಕ್ತನೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಕೊಡುವನು. ನಿನ್ನ ಇಂದ್ರನೇ,

ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ ಮತ್ತು ನೂರಾರು ಬಗೆಯುಳ್ಳವೂ ಆದ ಧನಗಳನ್ನು ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿ ಕೊಂಡು ಬಂದು ನಮಗೆ ಕೊಡು. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಚುರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

(Indra) the performer of pious acts is the giver of herds of cattle to us after being exhilarated with frequent drinking of our Soma ; take up, Indra, with both hands hundreds of wealth ; sharpen (our minds) ; procure us wealth.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಮದೇ ಮದೇ— ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಸಂತೋಷವುಳ್ಳವನಾಗಿ. ಮದೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಇದಕ್ಕೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಅಥವಾ ಪದೇ ಪದೇ ಹರ್ಷಯುಕ್ತನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಋಜುಕ್ರತುಃ—ಋಜು-ಸತ್ಯವಾದ, ಕ್ರತುಃ-ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವವನಲ್ಲ. ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುವವನು.

ಶಿಶೀಹಿ— ಶೋ ತನೂಕರಣೇ | ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಚುರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು, ನಮ್ಮನ್ನು

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಧಾತು ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಅದ್ವೈಗಮಹನಜನಃ ಕಿಂಕಿನೌಲಿಟ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೨೦) ಧಾತುನಾದುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿದೆ. ಅದು ಲಿಟ್ ಭಾವವನ್ನು ಧಾತು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದ್ರಷ್ಟೃವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸ ಆಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವು ಬಂದಿದೆ.

ಸುವಚನ. ಜಶ್ಯಸೋಃ ಶಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿ ಶಿ ಎಂಬುದು ಸರ್ವಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ೩ ಭಂಜಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಶಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ

ಶ್ವಿತೀಯಾದಿವಿಭಕ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನವಿದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪನಾದವಾಗಿ ನಗೋತ್ಸನ್ ಸಾವವರ್ಣರಾಡಂ-೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಆರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯಗಳ್ಯ ದಾತ್ತವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಗೃಭಾಯೆ—ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೆ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ನಾ ಎಂಬ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕ ವಚನದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶ್ನಾವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಛಂದಸಿ ಶಾಯೇಜಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾಯೇಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಯೇಜಿನಲ್ಲಿ ಆಯ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಗೃಹಾಯ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹೈಗೃಹೋರ್ಭಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಬಂಧಿ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ **ಅತೋ ಹೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೃಭಾಯ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

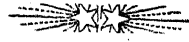
ಉಭಯಾಹಸ್ತ್ಯಾ—ಉಭೌ ಚ ತೌ ಹಸ್ತೌ ಚ ಉಭಯಹಸ್ತೌ. ಉಭಯಹಸ್ತ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತೃತೀಯಾದ್ವಿವಚನ ವಿನಕ್ಷಮಾಡಿದಾಗ ಉಭಯಹಸ್ತ+ಭ್ಯಾಂ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸವರ್ಣ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭ್ಯಾಂ ಎಂಬ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡ್ಯಾ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಡ್ಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಡಕಾರ ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಭಯಹಸ್ತ ಎಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಟಿಗೆ (ಅಂತ್ಯವರ್ಣಕ್ಕೆ) ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉಭಯವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬಂದರೆ ಉಭಯಾಹಸ್ತ್ಯಾ ಎಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ **ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಪ್ತಿತೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿ ಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವೇ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸಮಾಸಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪ ಬರುವುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ಯಚಯೇತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವುಳ್ಳ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಉಭಯಾಹಸ್ತ್ಯಾ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದು ಎಂದರ್ಥ.

ವಸು—ವಸು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಬಂದಿದೆ. ವಸು+ಶಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ.

ಶಿಶೀಹಿ—ಶೋ ತನೂಕರಣಿ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ದಿನಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂದು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅಂಗರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ **ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕರಣಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ಯನ್ನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಶ್ಲವಿಕರಣ ಬಂದಿದೆ. **ಆದೇಚ ಉಪದೇಶೇಶಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಏಜಂತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ಲವಿಕರಣ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಶ್ಲಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಶಾಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಇತ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. **ಈಹಲ್ಯಘೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಶ್ನಾ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವ ಕಿತ್ ಜಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಈತ್ವ

ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತ್ವಹೊಂದಿದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಸ್ತನೆಂದು ಹೆಸರು. ಹಿ ಎಂಬುದು ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಹಲಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವಾಗಿದೆ. ಇದು ಸಿಪ್ಪಿನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದರೂ ಅಪಿಚ್ಛೆ ಎಂದು ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಜಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವಬಂದರೆ ಶಿಶಿಹಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಾದಾದೌ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ರಾಯಃ—ರೈ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನ ಬಂದಿದೆ. ಸುಪ್ತಿಗೆ ಬರುವ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಉಡಿದಂ ಪದಾದ್ಯಪ್ಪುಮ್ರ್ಯುಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಏಕಾಚ್ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿರುವ ಇವುಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶಸ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಂದಿದೆ. ಸತಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರವಾದುದರಿಂದ ಉಳಿದದ್ದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಾದಯಸ್ವ ಸುತೇ ಸಚಾ ಶವಸೇ ಶೂರ ರಾಧಸೇ ।

ವಿದ್ಮಾ ಹಿ ತ್ವಾ ಪುರೂವಸುಮುಪ ಕಾನಾನ್ಸಸೃಜ್ಮಹೇ ಧಾ

ನೋ ವಿತಾ ಭವ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಾದಯಸ್ವ । ಸುತೇ । ಸಚಾ । ಶವಸೇ । ಶೂರ । ರಾಧಸೇ ।

ವಿದ್ಮಾ । ಹಿ । ತ್ವಾ । ಪುರುಃ ನಸುಂ । ಉಪ । ಕಾನಾನ್ । ಸಸೃಜ್ಮಹೇ । ಅಥ । ನಃ ।

ಅವಿತಾ । ಭವ || ೮ ||

ಸಾಯಂಜಿಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಶೂರ ಶೌರ್ಯವನ್ನಿಂದ್ರ ಸುತೇ ಸೋಮೇಭಿಷುತೇ ಸತ್ಯಾಗತ್ಯ ಸಚಾಸ್ತಾಕಂ ಸಖಾ ಸನ್ ಮಾದಯಸ್ವ | ತೇನ ಸೋಮೇನ ತೃಪ್ತೋ ಭವ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಶವಸೇ ಬಲಾರ್ಥಂ ರಾಧಸೇ ಸ್ವಾಕಂ ಧನಾರ್ಥಂ ಚ | ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಪುರೂವಸುಂ ಬಹುಧನಂ ವಿದ್ಮಹಿ | ವಯಂ ಜಾನೀಮಃ ಖಲು | ಅತೋಽಸ್ಮದೀಯಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಮಾತ್ರಾ ಗನಾ ವತ್ಸಾನಿವ ತ್ವಯೋಪ ಸಸೃಜ್ಮಹೇ ಹಿ | ತ್ವಯಾ ಖಲ್ವೇಕೀಕುರ್ಮಃ | ಅಥಾನಂತರಂ ಸೋಮಾಕಮವಿತಾಭಿಲಷಿತಫಲಪ್ರದಾನೇನ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವ || ಮಾದಯಸ್ವ | ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೀ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಣಿಚಿ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಸೃಜ್ಮಹೇ | ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅತ್ರಾಪಿ ಹಿಶಬ್ದಾನುಷಂಗಾಚ್ಛಂದಸ್ಯ ನೇಕಮಪಿ ಸಾಕಾಂಕ್ಷಂ (ಪಾ. ೮-೧-೩೫) ಇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ || ೮ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಶೂರ— ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಸುತೇ—(ಸೋಮರಸವನ್ನು) ಹಿಂಡಿದಾಗ (ಬಂದು) | ಸಚಾ—(ನಮ್ಮ) ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ | ಶವಸೇ—ಶಕ್ತ್ಯುತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿಯೂ | ರಾಧಸೇ— ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಮಾದಯಸ್ವ—(ಸೋಮರಸವಾನಂದ) ಸಂತೃಪ್ತನಾಗು. | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಪುರೂವಸುಂ—ಅಧಿಕವಾದ ಧನವಂತನೆಂಬುದಾಗಿ | ವಿದ್ಮಹಿ— ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದೇವೆ. (ಮತ್ತು) | ಕಾಮಾನ್—(ನಮ್ಮ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು | ಉಪ ಸಸೃಜ್ಮಹೇ—(ನಿನ್ನಲ್ಲಿ) ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. | ಅಥ—ಅನಂತರ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಅವಿತಾ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಭವ— ಆಗು. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿದಾಗ ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಶಕ್ತ್ಯುತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿಯೂ ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸೋಮರಸ ಪಾನಮಾಡಿ ಸಂತೃಪ್ತನಾಗು. ನೀನು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಧನವಂತನೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಆಗು

English Translation

O hero, enjoy with us the Soma-libation for increasing our strength and wealth ; we know you to be the possessor of vast riches and express our desire to you ; be therefore our protector

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಚಾ—ಸಚಿ ಸಹೇತ್ಯರ್ಥಃ (ನಿ. ೫-೬) ಸಚಾ ಎಂದರೆ ಸಹಿತನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಶವಸೇ—ಬಲಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ. ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟುಬಲನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶವಸಃ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು (ನಿ. ೩-೯)

ರಾಧಸೇ—ಧನಾರ್ಥವಾಗಿ, ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ. ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಧಸಃ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯)

ಪುರುವಸುಂ—ಬಹಳ ಧನವುಳ್ಳವನು.

ಉಪ ಸಸೃಜ್ಮಹೇ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ | ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ನಿವೇದಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ ಅರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ.

ಅವಿತಾ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ | ಕಾಪಾಡುವವನು, ಸಂರಕ್ಷಕನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಾದಯಸ್ವ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೆ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. **ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. **ಣಿಚಿಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಜಂತವಾದುದು ಉಭಯಪದಿಯಾದರೂ ಆಕುಸ್ಮಾದಾತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವು ಆಕ ಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗಿದೆ. ಸನಾದ್ಯಂತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಣಿಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿದಾಗ ಮಾದಿ+ಸ್ವ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶಪ್ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣಾಯಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ವಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಕಾರಸಕಾರ ಇತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಅದುಪದೇಶವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಅನುಬಂಧಗಳು ಅನವಯವಗಳು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೂ ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸ್ಥಾನಿಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಣಿಚಿನ ಸ್ವರವೇ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಸೃಜ್ಮಹೇ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. **ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶೃನ್ನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಶ್ಲವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶ್ಲ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸದ ಆದಿಹಲಿಗೆ ಶೇಷ ಬಂದಾಗ ಸಸೃಜ್ಮಹೇ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬಂದಿದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಿಜಂತಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ **ಛಂದಸ್ಯನೇಕಮಪಿ ಸಾಕಾಂಕ್ಷಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಹಿ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಸಾಕಾಂಕ್ಷವಾದ ಅನೇಕ ತಿಜಂತಗಳು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಏಕವಾದ ತಿಜಂತವೂ ನಿಘಾತವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದ ಹಿ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಮ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬಂದಿದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏತೇ ತ ಇಂದ್ರ ಜಂತವೋ ವಿಶ್ವಂ ಪುಷ್ಯಂತಿ ವಾಯುಂ ।
 ಅಂತರ್ಹಿ ಖ್ಯೋ ಜನಾನಾಮರ್ಯೋ ವೇದೋ ಅದಾಶುಷಾಂ
 ತೇಷಾಂ ನೋ ವೇದ ಆ ಭರ ॥ ೯ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಏತೇ । ತೇ । ಇಂದ್ರ । ಜಂತವಃ । ವಿಶ್ವಂ । ಪುಷ್ಯಂತಿ । ವಾಯುಂ ।
 ಅಂತಃ । ಹಿ । ಖ್ಯಃ । ಜನಾನಾಂ । ಅರ್ಯಃ । ವೇದಃ । ಅದಾಶುಷಾಂ । ತೇಷಾಂ ।
 ನಃ । ವೇದಃ । ಆ । ಭರ ॥ ೯ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸ್ವಭೂತಾ ಏತೇ ಜಂತವೋ ಯಜಮಾನಲಕ್ಷಣಾ ಜನಾ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ
 ವಾಯುಂ ಸರ್ವೈಃ ಸಂಭಜನೀಯಂ ಹವಿಃ ಪುಷ್ಯಂತಿ ವರ್ಧಯಂತಿ ಅದಾಶುಷಾಂ ಹವಿಷಾಮದಾತ್ಮಾಣಾಂ
 ಜನಾನಾಮಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ವಿದ್ಯಮಾನಂ ವೇದೋ ಧನಮರ್ಯಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸ್ವಾಮಿ ತ್ವಂ ಖ್ಯೋ ಹಿ ।
 ಪಶ್ಯಸಿ ಹಿ । ಜಾನಾಸೀತ್ಯರ್ಥಃ । ತೇಷಾಮಯಜಮಾನಾನಾಂ ವೇದೋ ಧನಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಮಾ ಭರ ।
 ಅಹರ । ಪ್ರಯಚ್ಛೇತಿ ಯಾವತ್ । ಅಯಜಮಾನೇಷು ವಿದ್ಯಮಾನಂ ಧನಂ ಯಾಗಾನುಸಯುಕ್ತತ್ವಾ-
 ದ್ವ್ಯರ್ಥಮೇವ ಭವೇತ್ । ಅತಸ್ತಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಸಾರ್ಥಕತ್ವಾಯ ತದೀಯಂ ಧನಮಸಹೃತ್ಯ ಯಜಮಾ-
 ನೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಃ ॥ ಖ್ಯಃ । ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ । ಅಯಂ ದರ್ಶನಾರ್ಥೋಽಸಿ ।
 ವರ್ತಮಾನೇ ಛಾಂದಸೋ ಲುಜ್ । ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಜ್ಞೇರಜಾದೇಶಃ । ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ
 ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ । ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯಡಭಾವಃ । ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತ-
 ಸತಿಷೇಧಃ । ೯ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, । ತೇ—ನಿನಗೆ ಸೇರಿದ । ಏತೇ ಜಂತವಃ—(ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ) ಈ ಸಕಲ
 ಜನರೂ । ವಿಶ್ವಂ—ಸಮಸ್ತವಾದುದೂ । ವಾಯುಂ—(ಎಲ್ಲರಿಗೂ) ಬೇಕಾದುದೂ ಅದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು । ಪುಷ್ಯಂತಿ—

ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆ. (ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ) | ಅದಾಶುಷಾಂ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದಿರುವ | ಜನಾನಾಂ ಅಂತಃ—(ಶತ್ರು) ಜನಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ | ವೇದಃ—ಧನವನ್ನು | ಅರ್ಯಃ—(ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದ ನೀನು | ಖ್ಯಃ ಹಿ—ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದೀಯೆ | ತೇಷಾಂ—(ಯಜ್ಞಮಾಡದಿರುವ) ಆ ಜನಗಳ | ವೇದಃ—ಧನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಆ ಭರ ತಂದುಕೊಡು ||

ಭಾನಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಯಜಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಈ ಸಕಲ ಯಜ್ಞಕರ್ತರೂ ಸಹ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಭೋಗ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡದೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದೇ ಇರುವ ಜನರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಧನವನ್ನು ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಒಡೆಯನಾದ ನೀನು ಅರಿತೇ ಇದ್ದೀಯೆ. ಹಾಗೆ ಯಜ್ಞಮಾಡದೇ ವೃಥಾ ಮಾಡತಕ್ಕ ಧನವನ್ನು ತಂದು ಯಜ್ಞಮಾಡಿಸಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ನಮಗೆ ತಂದುಕೊಡು.

English Translation

O Indra, these creatures (men) cherish the libation that may be desired by all ; lord of all, you know what riches these men who make no offerings, possess ; bring their wealth to us.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತೇ ಜಂತನಃ— ಇಲ್ಲಿ ಜಂತನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ಮನುಷ್ಯರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ತೇ ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ಆಧವಾ ಈ ಎಂಬ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನರಾದಿಯಾದ ಜನರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪುಷ್ಯಂತಿ—ಪೋಷಿಸುತ್ತಾರೆ, cherish. ಎಂದರೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಾರ್ಯಂ—ಸರ್ವೇ ಸಂಭಜನೀಯಂ | ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದ ; ಎಲ್ಲರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

ಖ್ಯಃ ವೇದಃ—ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ, ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಮಾನಾರ್ಥ ವಾಚಕಗಳು

ಅದಾಶುಷಾಂ—ಕೊಡದಿರುವ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿಃ ಪ್ರದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದಿರುವ ; ಯಜ್ಞ ಮಾಡದಿರುವವರ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಖ್ಯಃ—ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೆ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದು ದರ್ಶನರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಭಂದಸಿ ಲುಜ್-ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಧಾತೃರ್ಥ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮೂರು ಲಕಾರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಬಂದಿದೆ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ ವಿವಕ್ಷಾ ನಾಡಿದಾಗ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿ ಲುಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜಾನ್ಲಿಚಿ.

ನಿಕರಣವು ಬರುತ್ತದೆ. ಚ್ಚಿಗೆ ಅಸ್ಯ ತಿವಕ್ತಿಖ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಽಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಖ್ಯಾ+ಅ+ಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆತೋಲೋಪ ಇತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಜಃನಲ್ಲಿ ಹಲಾದಿಯಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಡಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಜ್‌ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಟ್ ಆಟ್ ಆಗಮಗಳು ಧಾತುವಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆಡಾಗಮವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಚಿ (೮-೧-೩೪) ಹಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ತಿಜಂತವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತಿಜತಿಜಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೯ ||

—•••••—

ಎಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಉಪೋ ಷ್ವಿತಿ ಷಡ್ಯಚಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾಷ್ಟಮೈಂದ್ರಂ | ಅಂತ್ಯಾ ಜಗತೀ |
ಆದ್ಯಾಃ ಪಂಕ್ತಯಃ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚಿ | ಉಪೋಷು ಷಟ್ ಜಗತ್ಯಂತಮಿತಿ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ
ಲೈಂಗಿಕಃ || ಪೋಡತಿಶಸ್ತ್ರ ಆದ್ಯಾ ಸುಸಂದ್ಯಶನಿತ್ಯಾದಿಕೇ ದ್ವೇ ಋಚೌ ಚಿ ವಿನಿಯುಜ್ಯತೇ | ಅಥ
ಪೋಡತೀತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಿತಂ | ಉಪೋ ಷು ಶೃಣುಹೀ ಗಿರಃ ಸುಸಂದ್ಯಶಂ ತ್ವಾ ವಯಂ ಮಘವನ್ನಿ-
ತ್ಯೇಕಾ ದ್ವೇ ಚಿ ಪಂಕ್ತೀ | (ಅ. ೬-೨) ಇತಿ

ಅನುವಾದವು—ಉಪೋ ಷು ಎಂಬುವುದು ಈ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆರು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಗೋತಮನೇ ಮುಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಪಂಕ್ತಿಛಂದಸ್ಸು
ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕು ಮಾತ್ರ ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸವು. ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಪೋಡತಿ ಎಂಬ ಪೋಮಯಾಗ
ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಕ್ಕು ಮತ್ತು ಸುಸಂದ್ಯಶಂ, ಸ ಘಾತಂ ವೃಷಣಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಮಕ್ಕುಗಳೂ
ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ಪಂಕ್ತಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ವಿನಿಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವವು. ಈ ವಿಷಯವು
ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥ ಪೋಡತೀ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಉಪೋ ಷು ಶೃಣುಹೀ ಗಿರಃ ಸುಸಂದ್ಯಶಂ
ಮಘವನ್ನಿತ್ಯೇಕಾ ದ್ವೇ ಚಿ ಪಂಕ್ತೀ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೨)

—•••••—

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೮೨

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೩ ॥ ಸೂಕ್ತ—೮೨ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ— ೩ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೬ ॥

॥ ಋಷಿಃ—ಗೋತಮೋ ರಾಹುಗಣಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ॥

॥ ಛಂದಃ—೧-೫ ಸಂಕ್ತಿಃ | ೬. ಜಗತೀ ॥

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಉಪೋ ಷು ಶೃಣುಹಿ ಗಿರೋ ಮಘವನ್ಮಾತೃಧಾ ಇವ |
ಯದಾ ನಃ ಸೂನೃತಾವತಃ ಕರ ಆರ್ಥಯಾಸ ಇದ್ಯೋಜಾ
ಸ್ವಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ ॥೧॥

ಪದಪಾಠಃ

ಉಪೋ ಇತಿ | ಸು | ಶೃಣುಹಿ | ಗಿರಃ | ಮಘಃ | ವನ್ | ಮಾ | ಅತೃಧಾಃ | ಇವ |
ಯದಾ | ನಃ | ಸೂನೃತಾಃ | ವತಃ | ಕರಃ | ಆತ್ | ಅರ್ಥಯಾಸೇ | ಇತ್ |
ಯೋಜ | ನು | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಹರೀ ಇತಿ ॥೧॥

ಕಾರಣಭೂತಂ

ಹೇ ಮಘವನ್ ಧನವನ್ನಿಂದ್ರ ಗಿರೋಽಸ್ತದೀಯಾಃ ಸ್ತುತೀರುಪೋ ಉಪೈವ ಸು ಶೃಣುಹಿ |
 ಉಪಗತ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್ ಶೃಣು | ಅತಥಾ ಇವ ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾವಿಧಸ್ತುಂ ತದ್ವಿಪರೀತೋ ಮಾ ಭೂಃ |
 ಅಸ್ಮಾಸು ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತಸ್ತಥಾವಿಧ ಏವ ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಚ ನೋಽಸ್ತಾ-
 ಸೂನ್ಯತಾವತಃ | ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಸೂನ್ಯತಾ | ತಯಾ ಸ್ತುತಿರೂಪಯಾ ವಾಚಾ ಯುಕ್ತಾನ್ಯಥಾ
 ಕರಃ ಕರೋಷಿ ಅದನಂತರಂ ತ್ವಮಪ್ಯರ್ಥಯಾಸ ಇತ್ | ಅರ್ಥಯಸ ಏವ | ಯಾಚಯಸ ಏವ | ನ
 ತೂದಾಸ್ತೇ | ಅಸ್ಮಾಭಿ ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ತುತೀಸ್ತುಮಸಿ ಸ್ವೀಕರೋಷೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ
 ಹರೀ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ಯ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಯೋಜ | ರಥೇ ಯೋಜಯ || ಶೃಣುಹಿ | ಉತಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯಾಚ್ಛಂದಸಿ
 ನಾ ವಚನಮಿತಿ ವಚನಾದುತಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿತಿ ಹೇರ್ಲುಗಭಾವಃ | ಅತಥಾ ಇವ | ತಥೇವಾಚರತಿ ತಥಾತಿ |
 ಸರ್ವಸ್ರಾತಿಪದಿಕೇಭ್ಯ ಇತ್ಯೇಕೇ | ಕಾ. ೩. ೧. ೧೧ ೨ | ಇತಿ ಕ್ಲಿಪ್ | ತಥಾತೇರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನ ತಥಾ
 ಇವ ಅತಥಾ ಇವ | ಅನ್ವಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ಕರಃ | ಡುಕ್ಯಗ್ ಕರಣೇ | ಲುಜಃ ಕೃಮ್ಯದ್ವರು-
 ಹಿಭ್ಯತ್ವಂದಸೀತಿ ಚೇರಜಾದೇತಃ | ನನ್ನಜಃ ಸತಿ ಶಿಷ್ಯತ್ವಾತ್ ಚಿತ್ಸ್ಮರಣಾಂತೋದಾತ್ತೇನ ಭವಿತವ್ಯಂ |
 ತರ್ಹಿ ಲುಜಃ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ನನು ಡುಕ್ಯಗ್ ಕರಣ ಇತಿ ಭೂವಾದ್ ಪತ್ಯತೇ | ಅತೋ ವ್ಯತ್ಯಯಃ
 ಕಸ್ಮಾತ್ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಚೇತ್ ನೈವಂ | ಯಸ್ಮಾದಸ್ಯ ಧಾತೋಸ್ತತ್ರ ಸಾತೋಽನಾರ್ಪಣಃ | ತಥಾ ಹಿ | ಕಃ
 ಕರತ್ಕರತೀತ್ಯತ್ರ ಯದಾಹತುರ್ನಾರ್ಪಣಕಾರಪರದಶ್ಚೈತ್ಯತ್ರಯೇನ ಶಬಿತಿ ತಸ್ಮಾದಸ್ಯ ಧಾತೋರ್ಭಾವಾದ್
 ಸಾತೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ಕಿಂಚ ಯದ್ವಯಂ ಪಶ್ಯೇತ ಕರದಿತ್ಯೇವಮಾದಿರೂಪಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ
 ಕೃಮ್ಯದ್ವರುಹಿಭ್ಯತ್ವಂದಸೀತಿ ಕರೋತೇರಜ್ ವಿಧಾನಮನರ್ಥಕಂ ಸ್ಯಾತ್ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಜಃ ಶಪ್ಯಸ್ಯ ರೂಪಸ್ಯ
 ಸಿದ್ಧಿಃ | ಲಜಃ ಲುಜೋರರ್ಥಭೇದಾಲ್ಲಜೀತದ್ರೂಪಸಿದ್ಧಯೇ ಕರ್ತವ್ಯಮಜ್ಜಧಾನಮಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಛಂದಸಿ
 ಲುಜಃ ಲುಜಃ ಲಿಟ ಇತಿ ಲುಜಾದೀನಾಮೇಕತ್ರ ವಿಧಾನೇನಾರ್ಥಭೇದಾಭಾವಾದಿತ್ಯನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣಾ-
 ಸ್ಮಾಭಿಧಾರ್ತುಮಶಕ್ತಾನಯಂ ಧಾತುರ್ನಿರಾಕೃತಃ | ಅತೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನೇತಿ ಸಿದ್ಧಂ | ಅರ್ಥಯಾಸೇ |
 ಅರ್ಥ ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೀ | ಲೇಛ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಯೋಜ | ಯುಚಿರ್ ಯೋಗೇ |
 ಇಂತಾಲೋಽಪಿ ಛಂದಸ್ಮುಭಯರ್ಥೇತಿ ಶಪ ಅರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾಣ್ಣೇರನಿಟೀತಿ ನೆಲೋಪಃ | ದ್ವೈಚೋಽ-
 ತಸ್ತಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ || ೧ ||

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಸಂಹಿತೆ

ಮಘವನ್—ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ. | ಗಿರಃ—(ಸಮ್ರ) ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಉಪೋ—
 ಉಪನಿಷದ್ವಿಧಿಮಾಡು | ಸು ಶೃಣುಹಿ—ಅವನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳು | ಅತಥಾ ಇವ—(ಸಮ್ರ ಮೇಲೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯ
 ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ | ಮಾ—ಇರಬೇಡು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸೂನ್ಯತಾವತಃ—ಪ್ರಿಯ
 ವಾಕ್ಯವು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದು ಇರುವ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನಾಡಿ | ಯದಾ—ಯಾವಾಗ | ಕರಃ—ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ |
 ಅತ್—ಅವನಂತರ | ಅರ್ಥಯಸೇ ಇತ್—(ಅ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು) ಬುದ್ಧಿತನಾಗಿಯೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸು

ತ್ತೀಯೆ | (ಆದ್ದರಿಂದ) ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ— ನಿನ್ನ | ಹರೀ— ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ನು—
ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಯೋಜ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸಿಕಟ್ಟು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದು ಕೇಳು. ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಅಭಿಮಾನವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದಂತೆಯೇ ಈಗಲೂ ಇನ್ನು ಮುಂದೆಯೂ ಇಡು. ಅದನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸ ಬೇಡ. ನೀನು ಯಾವಾಗ ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ, ಆಗ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ತೀರುತ್ತೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು. ಮತ್ತು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡು.

English Translation

Indra, come and hear our praises ; do not be different from what you have been ; you have made us truth-speaking men and therefore you are requested to hear our praises. quickly yoke your horses.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೇ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಪಾದವಾದ ಯೋಜಾ ನ್ನಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪುನಃ ಪುನಃ ಸರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಸಂಕ್ತಿಭಂದಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ ಐದು ಪಾದಗಳಿರುವವು.

ಉಪೋ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಅಥವಾ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕೇಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅತಥಾ ಇವ—ನ ತಥಾ ಇವ ಅತಥಾ ಇವ | ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಂತಲ್ಲದೆ, ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಇದು ವರಿಗೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯನ್ನಿಟ್ಟಂತೆ ಈಗಲೂ ಅದೇರೀತಿ ಇರು. ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಇರಬೇಡ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸೂನೃತಾವತಃ—ಸೂನೃತಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ವಾಕ್, ಪ್ರಿಯವೂ ಸತ್ಯವೂ ಆದ ಮಾತುಗಳು- ಅವುಗಳನ್ನುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ; ಎಂದರೆ ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅರ್ಥಯಾಸೇ—ಯಾಚ್ಯಸೇ | ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರೆ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಯೋಜ— ಭಂದಸ್ಥಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರವು ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶೃಣುಹಿ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಂದಿದೆ. **ಶ್ರುವಾಃ ಶೃಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಶ್ರು ಧಾತುವಿಗೆ ಶೃ ಎಂಬ ಆದೇಶವೂ ಶಪ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರುನಿ ಕರಣವೂ ಬರುತ್ತದೆ. **ಶೃಣುಹಿ** ಎಂದಿರುವಾಗ **ಉತಶ್ಚಪ್ರತ್ಯಯಾದಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಾಂತಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಉತಶ್ಚಪ್ರತ್ಯಯಾಚ್ಛಂಘಸಿ ವಾವಚನಂ** (ವಾರ್ತಿಕ) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅತಥಾ ಇವ—ತಥೇವ ಆಚರತಿ, ಅದರಂತೆ ಆಚರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಥಾತಿ ಎಂದು ಕ್ರಿಯಾಪದ ವಾಗುತ್ತದೆ. **ಸರ್ವಸ್ವಾತಿಪದಿಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಬ್ಜಾ ವಕ್ತವ್ಯಃ** (ಕಾ. ವಾ. ೩-೧-೧೧-೨) ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮೇಲೂ ಆಚರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ತದಂತಕ್ಕೆ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರಿನ್ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ, **ಅಪ್ರತ್ಯಯಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೨) ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷೆ ಇರುವಾಗ ಅ ಎಂಬ ಕೃತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ನ ತಥಾ ಇವ ಅತಥಾ ಇವ (ಹಾಗೆ ಆದಂತೆ ಆಚರಿಸದಿರುವುದು.) **ತತ್ಪುರುಷ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು ಬಂದಿದೆ.

ಕರಃ—ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ಲುಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜ್ಞಿವಿಕರಣ ಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಜಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೃ ಮ್ನು ದ್ವರುಹಿಭ್ಯಶ್ಚಂಘಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಞಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಜತ್ತಾದರೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಬರುತ್ತದೆ. **ಬಹುಲಂ ಛಂಘಸ್ಯಮಾರ್ಜ ಯೋಗೇಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾರ್ಜ ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಕರ್+ಅ+ಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಕರಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಿಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅಜಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ನಾಗಲಿ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಹುದು. ಅಜ್ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸತಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರಬಲೀಯಸ್ತಮನ್ಯತ್ರ ವಿಕರಣೇಭ್ಯಃ ಎಂದು ವಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆ ನ್ಯಾಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾಗಲಿ ಎನ್ನಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶಂಕೆ ಬಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಲಕಾರವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಲಜ್ ಲಕಾರವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದರಿಂದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಲಜ್‌ನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಿವಿಕರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉವಿಕರಣ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಡಾಗಮವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವರಿಂದ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯೂ ಅನಿಷ್ಟಸ್ವರ ನಿರಾಸವೂ ಆಗುವುದು. ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ಇನ್ನೊಂದು ಆಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಡುಕ್ಯೌಕರಣೆ ಎಂಬುದು ಭ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಭ್ವಾದಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಶಪ್ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವಿರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಏಕೆ ಶಪ್ ವಿಕರಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು? ಎಂದು ಶಂಕೆಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಂಕೆಯು ಪ್ರಮಾಣರಹಿತವಾದದ್ದು. ಕೃೌ ಧಾತುವನ್ನು ಭ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡುವುದು ಪಾಣಿನಿಸಮ್ಮತವಲ್ಲ. ಅದು ಅನಾರ್ಥಪಾಠ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಕರತ್‌ಕರತಿಕೃದ್ಧಿಕೃತೇಷ್ವಸದಿತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರ

ದಲ್ಲಿ ಕರತ್ ಕರತಿ ಎಂದು ಪಾಣಿನಿಗಳು ಹೇಳಿದುದು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿಯೂ ಕರೋತಿ ಎಂದುಚ್ಚರಿಸಬೇಕಿತ್ತು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿ ಕರತಿ ಎಂಬ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ನ್ಯಾಸಕಾರ ಹರದತ್ತರು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪ್‌ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿರುವರು. ಸೂತ್ರವೂ ಭಂದಸ್ಸೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಜ್ಞಾಪಕವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಕರತ್, ಕರತಿ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರವೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೃಮ್ಯದ್ವರುಹಿಭೃಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂದು ಕೃಧಾತುವಿಗೆ ಅಜ್ವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಹಾಗೆ ಅಜ್ವಿಧಾನಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಲಜನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಬ್ದಿಕರಣದಿಂದ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಜ್ಞಾಪಕದಿಂದ ಕೃಷ್ಣಾಧಾತುವು ಭ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಲುಜ್ ಮತ್ತು ಲಜ್ ಲಕಾರಗಳಿಗೆ ವಾಸ್ತವವಾದ ಅರ್ಥಭೇದವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಲುಜ್‌ನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಕೃಮ್ಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜವಿಧಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ವೈಯರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಭ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಜ್ಞಾಪಿಸಲು ಎಡೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಇದು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ. ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲದೇನೇ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಜಾಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮೂರು ಲಕಾರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥಭೇದವು ಎಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು? ಇದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಯೇ ನ್ಯಾಸಕಾರಹರದತ್ತರ ಮತವನ್ನೂ ಸೂತ್ರಜ್ಞಾಪಕವನ್ನೂ ನಾವು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಭ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುಪಾಠವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ರೂಪಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತೇನೆ.

ಅರ್ಥಯಾಸೆ—ಅರ್ಥ ಯಾಚ್ನಾಯಾಂ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಆಕುಸ್ಮಾದಾತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚನ್ನು ಹೊಂದಿದರೂ ಕೇವಲ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ಲೇಟೋಽಡಾಟಾ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೇಟಿನ ತಿಜಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬಂದಿದೆ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣಾಯಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಯೋಜ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೆ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚ್ ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣಬರುತ್ತದೆ ಯೋಜಿ ಎಂಬ ಣ್ಯಂತರೂಪವು ಸನಾಧ್ಯಂತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ವಿಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನಕ್ಕೆ ಹಿ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಭಂದಸ್ಯಭಯಥಾ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್‌ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುತ್ತದೆ ಯೋಜಿ+ಅ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಣೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಅನಿಟಾದಿಯಾದ ಅರ್ಥಧಾತುವನ್ನು ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಣಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಣಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೋ ಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರದ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಯೋಜ್+ಅ ಯೋಜ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ದ್ವೈಚ್ಚವಾದ ತಿಜಂತದ ಕೊನೆಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೋಜಾ ಎಂದು ದೀರ್ಘಬಂದಿದೆ. ||೧||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಕ್ಷನ್ನಮೀಮದಂತ ಹ್ಯವ ಪ್ರಿಯಾ ಅಧೂಷತ |
 ಅಸ್ತೋಷತ ಸ್ವಭಾನವೋ ವಿಪ್ರಾ ನವಿಷ್ಯಯಾ ಮತೀ ಯೋಜಾ
 ಇಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಕ್ಷನ್ | ಅಮೀಮದಂತ | ಹಿ | ಅವ | ಪ್ರಿಯಾಃ | ಅಧೂಷತ |
 ಅಸ್ತೋಷತ | ಸ್ವ ಭಾನವಃ | ವಿಪ್ರಾಃ | ನವಿಷ್ಯಯಾ | ಮತೀ | ಯೋಜ | ನು |
 ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಹರೀ ಇತಿ || ೨ ||

|| ಸಾಮಂಜಃಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಯಾ ದತ್ತಾನ್ಯನ್ನಾನ್ಯಪ್ತನ್ | ಯಜಮಾನಾ ಭುಕ್ತವಂತಃ | ಭುಕ್ತ್ವಾ ಚಾಮೀಮ-
 ದಂತ ಹಿ | ತೃಪ್ತಾಶ್ಚಾಸನ್ | ಪ್ರಿಯಾಃ ಸ್ವಕೀಯಾಸ್ತನೂರವಾಧೂಷತ | ಅಕಂಪಯನ್ | ಅತಿಶಯಿತರ-
 ಸಾಸ್ವಾದನೇನ ವಕ್ತುಮಶಕ್ತವಂತಃ ಶರೀರಾಣ್ಯಕಂಪಯನ್ | ತದನಂತರಂ ಸ್ವಭಾನವಃ ಸ್ವಾಯತ್ತ-
 ದೀಪ್ತಯೋ ವಿಪ್ರಾ ಮೇಧಾವಿನಸ್ತೇ ನವಿಷ್ಯಯಾ ನವಿತ್ವತಮಯಾ ಮತೀ ಮತ್ಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾಸ್ತೋಷತ |
 ಅಸ್ತುವನ್ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವದ್ಯೋಜ್ಯಂ || ಅಕ್ಷನ್ | ಅದೇರ್ಲುಜಃ ಲುಜ್ ಸನೋರ್ಘಸ್ಲೈ | ಸಾ. ೨-
 ೪-೩೭ | ಇತಿ ಘಸ್ಲಾದೇಶಃ | ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಲೇರ್ಲುಕ್ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾ-
 ಲೋಪಃ | ಖರಿ ಚೇತಿ ಚತ್ವಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ವಂ | ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ |
 ಅಮೀಮದಂತ | ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೀ | ಲುಜಃ ಚ್ಲೇಶ್ಚ ಜಃ ಚಲೋಪೋಪಧಾ-
 ಹ್ರಸ್ವತ್ಪದ್ವಿಭಾವಸನ್ನದ್ಭಾವೇತ್ಪದೀರ್ಘಾಃ | ಅಧೂಷತ | ಧೂರ್ಷ್ ಕಂಪನೇ | ಲುಜಃ ಸಿಚಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
 ಗುಣಾಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಭಂದಸ್ಯುಭಯಭೇತಿ ಸಿಚಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವೇನ ಜಿತ್ವಾತ್ ಕ್ಷಿತಿ ಚೇತಿ
 ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಅಥವಾ ಧೂ ವಿಧಾನೇ | ತಾದಾದಿಕಃ | ಕುಟಾದಿಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪೂರ್ವಣಿ ಲುಜಃ ಗಾಜ್-
 ಕುಟಾದಿಭ್ಯ ಇತಿ ಸಿಚೋ ಜಿತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ನವಿಷ್ಯಯಾ | ಣು ಸ್ತುತಾ | ಕರಣಭೂತಾಯಾ ಅಸಿ
 ಸ್ತುತೇಃ ಸ್ವವ್ಯಾಸಾರೇ ಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವ | ತದಂತಾತ್ ತುಶ್ಚಂದಸೀತೀಷ್ಯನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತುರಿಷ್ಠೇನೇ-

ಯಃಸ್ವೀತಿ ತೃಲೋಪಃ | ಮತೀ | ಸುಹಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇಷಪಚಮನೇತಿ ಕ್ತಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ || ೨ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಕ್ಷನ್—(ನೀನು ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು) ತಿಂದವರಾಗಿ | ಅಮೀ-
ಮದಂತ ಹಿ—(ಯಜಮಾನರು) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೃಪ್ತರಾದರು. | ಪ್ರಿಯಾಃ—(ತಮ್ಮ) ಪ್ರಿಯವಾದ ದೇಹ
ಗಳನ್ನು | ಅವ ಅಧೂಷತ—(ಸಂತೋಷಾತಿಶಯದಿಂದ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. (ಎಂದರೆ
ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಲೆದೂಗಿದರು) | ಸ್ವಭಾನವಃ—ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾಶಕರೂ | ವಿಪ್ರಾಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ
ಅವರು | ನವಿಷ್ಯಯಾ—ಅತ್ಯಂತ ಹೊಸದೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಆದ | ಮತೀ—ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ | ಅಸ್ಮೋ-
ಷತ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಆದ್ದರಿಂದ) | (ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರೀ-
ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ನು—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಯೋಜ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸಿಕಟ್ಟು. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ತಿಂದು ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ಯಜಮಾನರು ಸಂಪೂರ್ಣ
ವಾಗಿ ತೃಪ್ತರಾದರು. ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ತಮ್ಮ ದೇಹಗಳ ಕಂಪನದ ಮೂಲಕ
ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು. ಎಂದರೆ ಸಂತೋಷಸೂಚಕವಾಗಿ ತಲೆಯನ್ನಲ್ಲಾಡಿಸಿದರು. ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾಶಕರೂ, ಮೇಧಾವಿ
ಗಳೂ ಆದ ಆ ಯಜಮಾನರು ಅತ್ಯಂತ ಹೊಸದೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆ.
ಆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ದಯಮಾಡು.

English Translation

Your worshippers have eaten the food which you had given and they
are satisfied with it ; they have expressed their satisfaction by the movements
of their bodies. Self-inspired and wise men have glorified you with
commendable praises ; therefore, Indra quickly yoke your horses.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಕ್ಷನ್—ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ | ತಿಂದವರಾಗಿ.

ಅಧೂಷತ—ಅತಿಶಯಿತರಸಾಸ್ವಾದನೇನ ವಕ್ತುಮಶಕ್ಯವಂತಃ ಶರೀರಾಣ್ಯಕಂಪಯನ್ |
ಇಂದ್ರನು ಕೊಟ್ಟ ಆಹಾರವು ಬಹಳ ರುಚಿಕರವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ತಿಂದು ತಮ್ಮ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿ
ಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶರೀರವನ್ನು ಅಥವಾ ತಲೆಯನ್ನಲ್ಲಾಡಿಸಿದರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಲೋಕ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ
ಸಂಗೀತಾದಿಶ್ರವಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹರ್ಷಾತಿಶಯವನ್ನು ನಾವು ಬಾಯಿನಿಂದ ಹೇಳುವು

ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಲೆಯನ್ನು ಲ್ಲಾಡಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಷ್ಟೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸ್ವಭಾವನಃ—ಸ್ವಾಯತ್ತದೀಪ್ತಯಃ | ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಮಾನರು ಎಂದರೆ ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವವರು, ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತರು, ಬಹುಚುರುಕಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು.

ನವಿಷ್ಯಯಾ—ಋ ಸ್ತುತಾ | ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಕ್ಷನ್—ಅದ ಭಕ್ತಣೆ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ. ಲುಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲುಜ್ ಸನೋರ್ಘಸ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೩೩) ಲುಜ್ ಮತ್ತು ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅದ ಧಾತುವಿಗೆ ಘಸ್ಥ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಘಸ್ಥ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೃಕಾರವು ಇತ್ಯಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಚ್ಲಿಲುಜಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಲುಜನಲ್ಲಿ ಚ್ಲಿವಿಕರಣ ಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರೈ ಘಸಹ್ಯರಣಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ (ಲೋಪ) ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಜ್ ಬಹುವಚನದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಝೀಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದು ಇತಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೊನೆಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದರೆ ಅನ್ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದು ಜಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಘಸ್+ಅನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗಮಹನಚನಖನಘಸಾಂ ಲೋಪಃ ಕ್ಷಿತ್ಯನಜಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಅಜಾದಿಯಾದ ತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಘಸ್+ಅನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಘಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರರೂಪ ಖರ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಚರ್ತ್ವ ಬಂದರೆ ಕಕಾರಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಸಿನವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಇಣ್ ಕನರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಇವುಗಳ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ ಬಂದರೆ ಕಷಯೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಲುಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗಮವಾದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಕ್ಷನ್ ಎಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಶಬ್ದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಮೀಮದಂತ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೆ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಆಕುಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ಚುರಾದಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಮದ್+ಇ+ಅಂತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಲುಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಲಿಗೆ ಣಿಶ್ರಿದ್ರಸ್ತು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಜಂವೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಮದಿ+ಇ+ಅ+ಅಂತ ಣಿಚನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಣೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾದ್+ಅ+ಅಂತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಣೌ ಚೆಜ್ಯುಪ-ಧಾಯಾ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗದ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಚೆಜಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಾದಿಶೇಷ ಬಂದರೆ ಮಮದ್+ಅ+ಅಂತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸನ್ನಲ್ಲಘನಿ ಚೆಜ್ ಪರೇನಗ್ಲೋಪೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಣಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ಯದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನ್ಯದ್ಭಾವವಿರುವಾಗ ಸನ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬರುವ ಇತ್ಯವು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ದೀರ್ಘೋ ಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಅಮೀನಾದಂತ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧೂಪತೆ—ಧೂಂ ಕಂಪನೆ. ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಝ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶಬಂದಿದೆ. ಸಾನಾನ್ಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಥ ಲಕ್ಷಣಗುಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕ್ಕಿನ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಅಧೂಪತ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆರ್ಧಧಾತುಕವಾದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಜಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ವಿತಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣವಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಮತಾಂತರ ವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು. ಅಥವಾ ಧೂ ವಿಧೂನನೆ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ತುದಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕುಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ, ಆದುದರಿಂದ ಗಾಂಕುಟಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಇತ್ತು ಣಿತ್ತು ಅಗದೆ ಇರುವ ಸಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಡ್ವದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ವಾಡಿದಾಗ ಪ್ರಕೃತ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಲಕಾರದಲ್ಲಿ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣಾಭಾವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ನವಿಷಯಾ—ಋ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಕರ್ತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ತರಿ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಋಲ್ ತೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ, ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಯು ಕರಣವಾಗುವಾಗ ಕರ್ತರಿತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಬರುವುದು. ಆದರೆ ಆಯಾಯ ಕಾರಕಗಳಿಗೆ ಸ್ವಸ್ವವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಕರ್ತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಬರಲು ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ತೃಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಣೋಪದೇಶವಾದುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ನಕಾರಬರುತ್ತದೆ. ತೃಜಂತದಮೇಲೆ, ತುಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ತೃನ್ನಂತ ತೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ನನ್+ತೃ+ಇಷ್ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ತುರಿಷ್ಯೇಮೇಯಃ ಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೫೪) ಇಷ್ಯನ್, ಇಮನ್, ಈಯಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತೃನ್ ತೃಚ್ ಗಳಿಗೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತೃಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ನವಿಷ್ಯ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾನಾಡಿದಾಗ ಟಾಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತೀ—ತೃತೀಯೈಕವಚನವಾದ ಟಾ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬಂದಿದೆ. ಮನ್ ಧಾತುವಿಗೆ

ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಲೋಪ ಬಂದರೆ ಮತಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿದಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮಂತ್ರೈ ವ್ಯವೇಷಪಚಮನವಿದಭೂವೀರಾ ಉದಾತ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸುಸಂಧ್ಯಶಂ ತ್ವಾ ವಯಂ ಮಘವನ್ವಂದಿಷೀಮಹಿ |
ಪ್ರ ನೂನಂ ಪೂರ್ಣವಂಧುರಃ ಸ್ತುತೋ ಯಾಹಿ ವಶಾ ಅನು
ಯೋಜಾ ನ್ವಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸು ಸಂಧ್ಯಶಂ | ತ್ವಾ | ವಯಂ | ಮಘ | ವನ್ | ವಂದಿಷೀಮಹಿ |
ಪ್ರ | ನೂನಂ | ಪೂರ್ಣ | ವಂಧುರಃ | ಸ್ತುತಃ | ಯಾಹಿ | ವಶಾನ್ | ಅನು |
ಯೋಜ | ನು | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಹರೀ ಇತಿ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞೇ ಸುಸಂಧ್ಯಶಮಿತ್ಯೇಷಾಹವನೀಯೋಪಸ್ಥಾಪನೇ ವಿನಿಯುಕ್ತಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ |
ಅಹವನೀಯಂ ಸುಸಂಧ್ಯಶಂ ತ್ವೇತಿ ಪಂಕ್ತಾ | ಅ. ೨-೧೯ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಮಘವನ್ನಿಂದ್ರ ಸುಸಂದೃಶಂ ಸುಷ್ಟ್ವಾನುಗ್ರಹದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಾರಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ವಯಂ
ವಂದಿಷೀಮಹಿ | ಸ್ತವಾಮಹಿ | ಸ್ತುತಿಕರ್ತಾರೋ ಭೂಯಾಸ್ತೇತ್ಯಾಶಾಸ್ಯತೇ | ಅಸ್ಮಾಭಿರ್ವಂದಿಭಿಃ
ಸ್ತುತಸ್ತುಂ ಪೂರ್ಣವಂಧುರಃ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ದೇಯೈರ್ಧನೈಃ ಪೂರಿತೇನ ರಥೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ವಶಾನ್
ಕಾಮಯಮಾನಾನನ್ಯಾನ್ಯಜಮಾನಾನ್ಪ್ರತಿ ನೂನಂ ಪ್ರಯಾಹಿ | ಅವಶ್ಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಸ್ಯ | ಯೋಜೇತ್ಯಾದಿ
ಪೂರ್ವವತ್ || ವಂದಿಷೀಮಹಿ | ವದಿ ಅಭಿವಾದಸಸ್ತುತೋಃ | ಅಶೀರ್ಲಿಜ್ | ಲಿಜ್ಞಾಶಿಷಿ | ಪಾ. ೩-೪-
೧೦೬ | ಇತಿ ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವೇನ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರಾಭಾವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಘವನ್ನಿ-
ತ್ಯಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತ್ಯವಿದ್ಯಮಾನವತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಪಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ ||೩||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಘವನ್ ಇಂದ್ರ—ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, | ಸುಸಂದೃಶಂ—(ಎಲ್ಲರ ಮೇಲೂ) ಅನುಗ್ರಹ
ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನೋಡತಕ್ಕ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ವಯಂ—ನಾವು | ವಂದಿಷೀಮಹಿ—(ನಮಸ್ಕರಿಸಿ) ಸ್ತೋತ್ರ
ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. | ಸ್ತುತಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಸ್ತುತನಾದ ನೀನು | ಪೂರ್ಣವಂಧುರಃ—(ಧನದಿಂದ) ಪೂರಿತನಾದ
ರಥವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ವಶಾನ್—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿಗೆ | ನೂನಂ—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ |
ಪ್ರಯಾಹಿ—ಹೋಗಿ ಸೇರು. | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರೀ—ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ನು—ಬೇಗನೆ | ಅನುಯೋಜ—
(ರಥಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಭಕ್ತರಾದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಮೇಲೂ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನೋಡು
ತ್ತೀಯೆ. ಅಂತಹ ನಿನ್ನನ್ನು ನಾವು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ನೀನು ಧನದಿಂದ ಪೂರಿತ
ನಾದ ನಿನ್ನ ರಥದೊಡನೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರು. ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಬೇಗನೆ
ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಅವರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಧನವನ್ನು ಹಂಚು.

English Translation

O Maghavan, we praise you, you look benignly upon all ; praised by
us go to those who desire your presence in your chariot well filled with riches ;
Indra, quickly yoke your horses.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸುಸಂದೃಶಂ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಸ್ಥಾನಮಾಡುವಾಗ
ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ—ಆಹವನೀಯಂ ಸುಸಂದೃಶಂ ತ್ವೇತಿ ಪಂಕ್ತ್ಯಾ ಎಂಬ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೨-೧೯)

ಸುಸಂದೃಶಂ—ಸುಷ್ಮ ಅನುಗ್ರಹದೃಷ್ಟ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಾರಂ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹದೃಷ್ಟಿ ಯಿಂದ ನೋಡುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು

ಪೂರ್ಣವಂಧುರಃ—ಪೂರ್ಣವಾದ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ರಥವುಳ್ಳವನು.

ವಶಾನ್—ಕಾಮಯಮಾನಾನನ್ಯಾನ್ | ನಿನ್ನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಇತರ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಂದಿಸೀಮಹಿ—ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಆಶೀರ್ಲಿಜಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನರೂಪ. ಧಾತುವು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದಿತೋನುಮ್‌ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಜಃಸೀಯುಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಜಿಗೆ ಸೀಯುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಜಾಶಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೬) ಆಶೀರ್ಲಿಜದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಲಿಜ್ ಆರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದಿದೆ. ಸೀಯುಟ್ ವಿಶಿಷ್ಟಲಿಜ್‌ಗೆ ನಲಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಇಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಸೀಯುಟಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪೋವ್ಯೋವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ವಂದ್+ಇ ಸೀಮಹಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದೇಶಸತ್ವ ಬಂದರೆ (ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ) ಪ್ರಕೃತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವದಿ ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವಾದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಜಿಗೆ ಅನುದಾತ್ತ ಬರಲಿ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಶೀರ್ಲಿಜಿಗೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಲಸ್ಥಾನಿಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾಗದಿದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ಯುದಾತ್ತಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ತಿಜಂತವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವೂ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಅಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೨) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಮಂತ್ರಿತವು ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ. (ಅಮಂತ್ರಿತವೆಂದರೆ ಸಂಬೋಧನೆಯ ಪ್ರಥಮಾಕ್ಕೆ ಸಂಜ್ಞೆ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಘವನ್ ಎಂಬ ಅಮಂತ್ರಿತವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ವಂದಿಸೀಮಹಿ ಎಂಬುದೇ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಅಸಾದಾದೌ ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಂದಿಸೀಮಹಿ ಎಂಬುದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಯೋಜ—ಇದರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮೊವಲನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ (೧-೮೨-೧) ವಿವರಿಸಿದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾ ||

ಸ ಘಾ ತಂ ವೃಷಣಂ ರಥಮಧಿ ತಿಷ್ಠಾತಿ ಗೋವಿದಂ |
ಯಃ ಪಾತ್ರಂ ಹಾರಿಯೋಜನಂ ಪೂರ್ಣಮಿಂದ್ರ ಚಿಕೇತತಿ
ಯೋಜಾ ನ್ವಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾ ||

ಸಃ | ಘಾ | ತಂ | ವೃಷಣಂ | ರಥಂ | ಅಧಿ | ತಿಷ್ಠಾತಿ | ಗೋವಿದಂ |
ಯಃ | ಪಾತ್ರಂ | ಹಾರಿಯೋಜನಂ | ಪೂರ್ಣಂ | ಇಂದ್ರ | ಚಿಕೇತತಿ |
ಯೋಜಾ | ನು | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಹರೀ ಇತಿ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಘ ಸ ಖಲ್ವಿಂದ್ರೋ ವೃಷಣಂ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಂ ಗೋವಿದಂ ಗವಾಂ ಲಂಛಯಿತಾರಂ ತಂ
ರಥಮಧಿ ತಿಷ್ಠಾತಿ | ಈದೃಶೇ ರಥೇಽಧಿತಿಷ್ಠತು | ಆರೂಢೋ ಭವತು | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯೋ ರಥೋ
ಹಾರಿಯೋಜನಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಕಂ ಧಾನಾಮಿಶ್ರಿತಂ ಪೂರ್ಣಂ ಸೋಮೇನ ಪೂರ್ಣಂ ಪಾತ್ರಂ ಚಿಕೇತತಿ
ಜ್ಞಾಪಯತಿ | 'ತಂ ರಥಮಧಿತಿಷ್ಠೇತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ | ಅಧಿಷ್ಠಾಯ ಚ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ಚಾ ಹ್ರಿಪಂ
ಯೋಜಯ || ಘ ಋಚಿ ತನುಘೇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ರಥಂ | ಅಧಿಶೀರ್ಷ್ಠಾಸಾಂ ಕರ್ಮ | ಸಾ. ೧-೪-೪೬ |
ಇತ್ಯಧಿಕರಣಸ್ಯ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞಾ | ತಿಷ್ಠಾತಿ | ತಿಷ್ಠತೇರ್ಲೇಖ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಚಿಕೇತತಿ ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ |
ಲೇಖ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೇಷಃ ಶ್ಲಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಕಾ. ೭-೩-೮೭-೧ |
ಇತಿ ವಚನಾನ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಪಿತಿತಿ ಲಘೂಪಧಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧೋ ನ ಭವತಿ || ೪ ||

ಪ್ರತಿರೂಪ

ಸ ಘ— ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ಯಃ— ಯಾವ ರಥವು | ಹಾರಿಯೋಜನಂ— (?) ಧಾನ್ಯಾದಿ ಕೂಡಿ
ದುದೂ | ಪೂರ್ಣಂ— (ಸೋಮರಸದಿಂದ) ತುಂಬಿದುದೂ ಆದ | ಪಾತ್ರಂ— ಪಾತ್ರವನ್ನು | ಚಿಕೇತತಿ—
ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆಯೋ ಕಂತದ (ಮತ್ತು) | ವೃಷಣಂ— (ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಸುರಿಸತಕ್ಕದ್ದು | ಗೋವಿದಂ—

ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ | ತಂ ರಥಂ— ಆ ರಥವನ್ನು | ಅಥ ತಿಷ್ಠತಿ—ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ | ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರಿಃ— ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ನು— ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಯೋಜ— (ರಥಕ್ಕೆ) ಕಟ್ಟು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ರಥವು ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಮತ್ತು ಸೋಮರಸದಿಂದ ತುಂಬಿದುದೂ ಆದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುತ್ತದೆಯೋ ಮತ್ತು ಯಾವುದು ಭಕ್ತರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ರಥವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕಟ್ಟು.

English Translation

May he (Indra) ascend that chariot which shower blessings, gives cows and which contains vessel filled with the mixture of Soma-juice and barley flour : Indra, quickly yoke your horses.

ನಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು

ಘ—ಭಂದಸ್ತಿನ ಅನುಕೂಲಕೃತ್ವಾ ಈ ಅಕ್ಷರವು ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಹಾರಿಯೋಜನಂ— ಹಾರಿ ಎಂಬ ಧಾನ್ಯಮಿಶ್ರವಾದ ಸೋಮರಸವು. ಹಾರಿ ಎಂದರೆ ಬಹುಶಃ ಯವ ಧಾನ್ಯವಿರಬಹುದು. ಆ ಧಾನ್ಯವ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಸೋಮರಸವೆಂದರ್ಥವು. ಈ ಹಾರಿಯೋಜನವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ—

ನಿನಾ ತೇ ಹಾರಿಯೋಜನಾ ಸುವೃತ್ತೀದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಗೋತಮಾಸೋ ಅಕ್ರನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಿರುವುದು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹರ್ಯೋ-ರಶ್ವಯೋರ್ಯೋಜನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ರಥೇ ಸಃ ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೇನ ಸಂಬಂಧೀ ಹಾರಿಯೋಜನಃ—ಎಂದರೆ ಹರಿ ಎಂಬ ಇಂದ್ರನ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೂಡಿರುವ ರಥವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಬೇರೆ ವಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರು ವರು. ಮುಷುರ್ನೇದತ್ಯ ತ್ರಿರೇಮಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ—

ಹರಿರಸಿ ಹಾರಿಯೋಜನೋ ಹರ್ಯೋಃ ಸ್ಥಾತಾ ವಜ್ರಸ್ಯ ಭರ್ತಾ ಪೃಶ್ನೇಃಪ್ರೇತಾ ತಸ್ಯ ತೇ ದೇವ ಸೋಮೇಷ್ಟಯಜುಷಃ ಸ್ತುತಸ್ತೋಮಸ್ಯ ಶಸ್ತೋಃಕೃತ್ಯ ಹರಿವಂತಂ ಗ್ರಹಂ ಗೃಹ್ಣಾಮಿ ಹರಿಃ ಸ್ತು ಹರ್ಯೋರ್ಧಾನಾಃ ಸಹಸೋಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಸ್ವಾಹಾ ||

(ತ್ವೈ. ಸಂ. ೧-೪-೨೮)

ಎಂದಿರುವುದು. ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರಮಿಶ್ರರೆಂಬವರು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ—

ಹರಿರಸೀತಿ | ಸೋಮ ಏವೋಚ್ಯತೇ | ಹರಿರಿದ್ರಃ ಸ ಏವ ತ್ವಮಸೀತೀಂದ್ರಾತ್ಮನಾ ಸೋಮಃ ಸ್ತೂಯತೇ | ಯದ್ವಾ ಹರಿರ್ಹರ್ತಾ ಅಭಿಮತಾನಾಂ ಶ್ರೇಯಸಾಮಾರ್ಹತಾ ತ್ವಮಸಿ | ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಹರಿಃ ಅಶ್ವವಿಶೇಷಃ ಯೋಜನೋ ವಾಹನಂ ಯಸ್ಯ ಸ ಹರಿಯೋಜನಃ ಇಂದ್ರಃ ತಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಃ ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಐಂದ್ರೋಽಸೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೋಮಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಹರಿ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು ಆ ಕುದುರೆಗಳೇ ವಾಹನವಾಗಿ ವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಹರಿಯೋಜನ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದುದಕ್ಕೆ ಹಾರಿಯೋಜನ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ— ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯವಧಾನ್ಯದ (barley) ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವರು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಇಂತಹ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಾರಿಯೋಜನ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರಬಹುದು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನಂ ಪಾತ್ರಂ ಪೂರ್ಣಂ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಿಂದ ಯವಧಾನ್ಯದ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಘ—ಉಲು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯ. ಯಚಿ ತುನುಘಮಪ್ತುತಂಕುತ್ರೋರುಷ್ಯಾಣಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಘ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತದೆ.

ರಥಂ—ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ. ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಅಧಿಶೀರ್ಜಸ್ಥಾಸಾಂ ಕರ್ಮ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೪೬) ಅಧಿ ಎಂಬ ಉಪ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶೀಜ, ಸ್ಥಾ, ಆಸ ಈ ಮೂರು ಧಾತುಗಳ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಧಾತ್ವರ್ಥಕ್ರಿಯಾದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ) ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಕರ್ಮಣಿ ದ್ವಿತೀಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ.

ತಿಷ್ಠಾತಿ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ವಿಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನರೂಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬಂದಿದೆ. ಶಪ್ವಿಕರಣಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪಾಘ್ರಾಧ್ಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕೇತತಿ—ಕಿತ ಚ್ಚ್ಛಾನೆ. ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ಲವಿಕರಣ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಾದಿಶೇಷವಾದರೆ ಕಿಕಿತ್ + ತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೇಟ್ ಪ್ರತ್ಯ

ಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಖಂಡ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಕುಹೋಶ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚರ್ವಗವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಆಂತರ್ಯದಿಂದ ಚಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ ಪುಗಂತೆ ಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗದ ಲಘೂಪಧಿಯಾದ ತಕಾರದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಪಿತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೭) ಅಜಾದಿಯಾದ ಪಿತ್ತಾದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಸ್ತಕ್ಕೆ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧವಿದೆ. ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಎರಡು ಖಂಡಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅಭ್ಯಸ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. (ಆರಣೀ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಾತ್ರ ದ್ವಿತ್ವಹೊಂದಿರಬೇಕು) ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೭ ರಲ್ಲಿ ವಾರ್ತಿಕ ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣಪ್ರತೀಕ್ಷೇಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಪಾಠಃ ||

ಯುಕ್ತಸ್ತೇ ಅಸ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಉತ ಸವ್ಯಃ ಶತಕ್ರತೋಃ ।
ತೇನ ಜಾಯಾಮುಪ ಪ್ರಿಯಾಂ ಮಂದಾನೋ ಯಾಹ್ಯಂಧಸೋ
ಯೋಜಾ ನ್ವಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುಕ್ತಃ । ತೇ । ಅಸ್ತು । ದಕ್ಷಿಣಃ । ಉತ । ಸವ್ಯಃ । ಶತಕ್ರತೋ ಇತಿ ಶತ
ಕ್ರತೋಃ ।
ತೇನ । ಜಾಯಾಂ । ಉಪ । ಪ್ರಿಯಾಂ । ಮಂದಾನಃ । ಯಾಹಿ । ಅಂಧಸಃ ।
ಯೋಜ । ನು । ಇಂದ್ರ । ತೇ । ಹರೀ ಇತಿ || ೫ ||

ಹೇ ಶತಕೃತೋ ಬಹುಕರ್ಮವನ್ನಿಂದ್ರ ತೇ ತ್ವದೀಯೇ ರಥೇ ದಕ್ಷಿಣೋ ದಕ್ಷಿಣಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥೋಽಶ್ವೋ ಯುಕ್ತೋಽಸ್ತು | ಉತಾಪಿ ಚ ಸನ್ಯೋ ವಾಮಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥೋಽಪಿ ಯುಕ್ತೋಽಸ್ತು | ತೇನ ರಥೇನಾಂಧಸಃ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯ ಪಾನೇನ ಮಂದಾನೋ ಮತ್ತಸ್ತುಂ ಪ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ರಿಂ ಜಾಯಾಮುಪ ಯಾಹಿ | ಸಾ ಯತ್ರ ವರ್ತತೇ ತತ್ರ ಗಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತದರ್ಥಂ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ವಾ ರಥೇ ಹಿಸ್ತಂ ಯೋಜಯ | ಅನಯೋತ್ತರಯಾ ಚ ಪೀತಸೋಮಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ವಗೃಹಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ || ಮಂದಾನಃ | ಮದಿ ಸ್ತುತೀಮೋದಮದಸ್ತಪ್ತಕಾಂತಿಗತಿಷು | ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ದ್ವಿರ್ವಚನಪ್ರಕರಣೇ ಭಂದಸಿ ನೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ದ್ವಿರ್ವಚನಾಭಾವಃ | ಅಂಧಸಃ | ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ | ಅದೇರ್ನುಮ್, ಧಶ್ವ ಉ. ೪-೨೦೫ | ಇತ್ಯಸುನ್ | ಧಾತೋರ್ನುಮಾಗಮೋ ಧಕಾರಾಂತಾದೇಶಶ್ಚ || ೫ ||

ಪ್ರತಿಸವಾರ್ಥ

ಶತಕೃತೋ—ಬಹಳವಾದ ಸವಿತ್ರಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, | ತೇ—ನಿನ್ನ (ರಥಕ್ಕೆ) ದಕ್ಷಿಣಃ—ಬಲಭಾಗದ ಕುದುರೆಯು | ಯುಕ್ತಃ ಅಸ್ತು—ಕಟ್ಟಲ್ಪಡಲಿ | ಸನ್ಯಃ—ಎಡಬಲಭಾಗದ ಕುದುರೆಯೂ (ಕಟ್ಟಲ್ಪಡಲಿ) | ತೇನ—ಆ ರಥದಿಂದ | ಅಂಧಸಃ—ಸೋಮರಸದ (ಪಾನದಿಂದ) | ಮಂದಾನಃ—ಸಂತ್ಯಪ್ತನೂ ಮತ್ತನೂ ಆಗಿ | ಪ್ರಿಯಾಂ—ನಿನ್ನ ಪ್ರೀಣಯಿನಿಯಾದ | ಜಾಯಾಂ—ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು | ಉಪ ಯಾಹಿ—ಹೋಗಿ ಸೇರು (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರಿ—ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ನು—ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ | ಯೋಜ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಕಟ್ಟು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬಹಳವಾದ ಸವಿತ್ರಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಎಡಬಲಭಾಗಗಳ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ಕಟ್ಟು. ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಸಂತ್ಯಪ್ತನೂ ಮತ್ತೂ ಮತ್ತನೂ ಆಗಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರೀಣಯಿನಿಯಾದ ಹೆಂಡತಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿ ಸುಖಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟು.

English Translation

O Satakratu, (or performer of many acts) let your horses be harnessed on the right and on the left, and exhilarated by the sacrificial food, repair, in your chariot, to your beloved wife ; Indra, quickly yoke your horses.

|| ವಿಕೀಪವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಮುಂದಿನ ಯುನಜಿ ತೇ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಾಗಕಳುಹಿಸುವಾಗ ಪಠಿಸುವರು.

ದಕ್ಷಿಣಃ, ಸನ್ಯಃ—ಎಡಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಬೇಕಾದ ಕುದುರೆಗಳು.

ಜಾಯಾಮುಪ ಪ್ರಿಯಾಂ ಯಾಹಿ—ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರಳಾದ ಪತ್ನಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು ಎಂದರೆ ಸ್ವಗೃಹಾಭಿಮುಖನಾಗು ಎಂದರ್ಥವು.

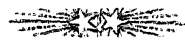
ಅಂಧಸಃ ಮಂದಾನಃ—ಸೋಮಪಾನದಿಂದಲೂ ಹೆವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಇಂದ್ರನು. ಅಂಧಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ಯವು. (ನಿ. ೩-೯).

ಪ್ರಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಂದಾನಃ—ಮದಿ ಸ್ತುತಿಮೋದನದ ಸ್ವಪ್ನಕಾಂತಿಗತಿಮು. ಧಾತು. ಸ್ತುತಿಸುವುದು, ಸಂತೋಷ ಪಡುವುದು, ಮದವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಸ್ವಪ್ನ ನೋಡುವುದು, ಶೋಭಿಸುವುದು, ಹೋಗುವುದು, ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಭೃದಿ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಟ್ ಮಾಡಿದಾಗ, **ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ವಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨೦೦೬) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭೂತಸಾಮಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಲಿಟ್ಟಿಗೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಕಾನಜ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ; ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಾನಜ್ ಆದೇಶಬಂದಿದೆ. ಕಾನಜಿನಲ್ಲಿ ಆನ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲಿಟೆ ಧಾತೋರನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮) ದ್ವಿತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಛಂದಸಿ ವೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧ ರಲ್ಲಿ ವಾರ್ತಿಕ ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿರ್ವಚನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೆ ಯನ್ನು ಹೊಂದಿದನನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಂದಾನಃ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ.

ಅಂಧಸಃ—ಅದ ಭಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. ಅದಾದಿ, **ಅದೇರ್ನುಮ್‌ಧತ್ವ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬-೪೫) **ಸರ್ವಧಾತು ಭ್ಯೋಽಸುನ್** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್‌ಧಾತುವಿಗೆ ಭಕ್ತಂ ಅಂದರೆ ಅನ್ನ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮವೂ, ಧಾತುವಿನ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಛಕಾರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯನುಮಾದಿದಾಗ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಪ+ಯಾಹಿ—ಛಂದಸಿ ಪೆರೈಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೮೧) **ವ್ಯವಹಿತಾಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ವ್ಯವಧಾನವಿದ್ದಾಗಲೂ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುನಜ್ಞಿ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕೇಶಿನಾ ಹರೀ ಉಪ ಪ್ರಯಾಹಿ

ದಧಿಷೇ ಗಭಸ್ತೋಃ |

ಉತ್ತ್ವಾ ಸುತಾಸೋ ರಭಸಾ ಅಮಂದಿಷುಃ ಪೂಷಣ್ವಾನ್ವಜ್ರಿ-

ನ್ವಮು ಪತ್ನಾ ಮದಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುನಜ್ಞಿ | ತೇ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ಕೇಶಿನಾ | ಹರೀ ಇತಿ | ಉಪ | ಪ್ರ | ಯಾಹಿ |

ದಧಿಷೇ | ಗಭಸ್ತೋಃ |

ಉತ್ | ತ್ವಾ | ಸುತಾಸಃ | ರಭಸಾಃ | ಅಮಂದಿಷುಃ | ಪೂಷಣ್ ವಾನ್ |

ವಜ್ರಿನ್ | ಸಂ | ಊಂ ಇತಿ | ಪತ್ನಾ | ಅನು | ದಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಂತ್ರೇಷ್ಟಹಃಸು ಹಾರಿಯೋಜನಸ್ಯ ಯುನಜ್ಞೀತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಯಾ ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಯುನಜ್ಞಿತೇ
ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕೇಶಿನಾ ಹರೀ ಇತಿ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯೇ ಅಂತ್ರೇಷ್ಟಹಃಸು | ಅ. ೬-೧೧ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಕೇಶಿನಾ ಕೇಶಯುಕ್ತಾ ಶಿಖಾನಂತಾ ತೇ ಹರೀ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ತೋತ್ರ-
ರೂಪೇಣ ಮಂತ್ರೇಣ ಯುನಜ್ಞಿ | ರಥೇ ಸಂಯೋಜಯಾಮಿ | ತೇನ ರಥೇನೋಪ ಪ್ರ ಯಾಹಿ |
ತ್ವದ್ಗೃಹಮುಪಗಚ್ಛ | ಗಭಸ್ತೋಃ | ಬಾಹುನಾಮೃತತ್ | ಬಾಹ್ವೋರತ್ನಬಂಧಕಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್ ದಧಿಷೇ |
ಧಾರಯಸ್ವ | ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಸುತಾಸೋ ಯಜ್ಞೇಽಭಿಷುತಾಃ ಸೋಮಾ ರಭಸಾ ವೇಗವಂತಃ | ತೀವ್ರಾಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ
ಮದಕಾರಿಣಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉದಮಂದಿಷುಃ | ಉತ್ಪ್ರೇಷ್ಟಮದಯುಕ್ತಮಕಾಷುಃ | ಹೇ ವಜ್ರಿನ್
ಅತಸ್ತ್ವಂ ಸ್ವಗೃಹಂ ಗತ್ವಾ ಪೂಷಣ್ವಾನ್ | ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಶಬ್ದಃ ಪುಷ್ಪಾ ವರ್ತತೇ | ಪುಷ್ಪಿರ್ವೈ ಪೂಷಾ
ಪುಷ್ಪಿಮೇವಾನವರುಂಧ ಇತಿ ಕ್ರುತೇಃ | ಸೋಮಪಾನಜನಿತಯಾ ಪುಷ್ಪಾ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಪತ್ನಾ

ಸ್ವಭಾರ್ಯಯಾ ಸಹ ಸಮು ಅಮದಃ | ಸಮ್ಯಗೇವ ತೃಪ್ತೋ ಭವ || ಕೇಶಿನಾ | ಕೇಶಶಬ್ದಾನ್ತೃಪ್ತರ್ಥೀಯ
ಇನಿಃ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ನಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ರಭಸಾಃ | ಅರ್ಶ ಆದಿತ್ವಾದಜ್ಞಃ | ಅಮಂದಿಷುಃ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ಪೂಷಣ್ಣಾನ್ | ಪುಷ ಪುಷ್ಪಾ | ಶ್ವನ್ನುಪ್ಪನ್ನಿತ್ಯಾದೌ ಪೂಷನ್ನಿತಿ ನಿಸಾತ್ಯತೇ |
ತಚ್ಚಾತ್ರ ಭಾವಸಾಧನಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ಪೂಷಾನ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಪೂಷಣ್ಣಾನ್ | ಮಾದುಸಧಾಯಾ ಇತಿ ಮತುಪೋ
ವತ್ತ್ವಂ | ನಲೋಪೇದನೋ ನುಟ್ | ಪಾ ೮-೨-೧೬ | ಇತಿ ನುಟ್ | ದ್ರಷ್ಟನುಡ್ಘಾಂ ಮತುಬಿತಿ ಮತುಪ
ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಮದಃ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಞಃ ಲುಜ್ಞಲಿಟ ಇತಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲುಜ್ಞಃ |
ಶ್ವನಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ ||

|| ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ ||

ಕೇಶಿನಾ — (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಉದ್ದವಾದ ಕೇಸರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರೀ—ಕುದುರೆ
ಗಳನ್ನು | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು | ಯುನಜ್ಞಿ—(ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ)
ಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ. | ಉಪ ಪ್ರಯಾಹಿ—(ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು) ಮನೆಗೆ ಹೊರಡು. | ಗಭಸ್ತೋಃ—(ನಿನ್ನ)
ಕೈಗಳಿಂದ | ದಧಿಷೇ—ಲಗಾಮುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿ. | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸುತಾಸಃ—(ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಹಿಡಿದವೂ |
ರಭಸಾಃ—ತೀವ್ರವಾಗಿ ಉದ್ರೇಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವೂ ಆದ ಸೋಮರಸಗಳು | ಉದಮಂದಿಷುಃ—ಅಧಿಕ
ವಾಗಿ ಮದಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ. (ಆದ್ದರಿಂದ) | ವಜ್ರಿನ್—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಇಂದ್ರನೇ |
ಪೂಷಣ್ಣಾನ್—(ರಸಪಾನದಿಂದ) ಪುಷ್ಟನಾಗಿ | ಪತ್ನಾ—ಭಾರ್ಯೆಯೊಡನೆ | ಸಮು ಅಮದಃ—ಸಂತೃಪ್ತಿ
ಯನ್ನು ಪಡೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ದೀರ್ಘವಾದ ಕೇಸರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿನ್ನ
ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಡಿವಾಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಗೃಹಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಡು. ಜಾಗ್ರತೆ
ಮದುವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಸೋಮರಸಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಮತ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ. ಆ ರಸಪಾನದಿಂದ ಪುಷ್ಟನಾದ
ನೀನು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ನಿನ್ನ ಭಾರ್ಯೆಯೊಡನೆ ರಮಿಸಿ ಸಂತೃಪ್ತನಾಗು.

English Translation

I harness your long-maned horses with proper prayers ; take the reins
in your hands, the extracted Soma-juices have exhilarated you ; O wielder
of the thunderbolt, thus filled with nourishing food, rejoice with your wife.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕೇಶಿನಾ— ಶಿಖಾವಂತಾ || ಕೇಸರಯುಕ್ತವಾದ

ಗಭಸ್ತೋಃ—ಹಸ್ತಯೋಃ | ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ; ಆಯತೀ ಚೈವಾನಾ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಬಾಹುಸಾನುಗಳ

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಭಸ್ತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಭಸ್ತೋಃ ಎಂದರೆ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ, ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಪೂಷಣ್ವಾನ್—ಇಲ್ಲಿ ಪೂಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪುಷ್ಪಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ-ಪುಷ್ಪಿರ್ವೈ ಪೂಷಾ | ಪುಷ್ಪಿನೇವಾವರುಂಧೇ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೭-೨೧) ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕೇಶಿನಾ—ನಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿರುವ ರೂಪ. ಕೇಶಾಃ ಅನಯೋಃ ಸಂತಿ- ಶಿಖಾಗಳು ಇವುಗಳಿಗೆ ಇವೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಅನ ಇನಿ ತನ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಆದಂತಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. **ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕೇಶವೆಂಬುದರ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೇಶಿನ್+ಃ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬಂದರೆ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ರಭಸಾಃ—ರಭಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇಗವೆಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ವೇಗಸಹಿತವಾದವುಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ರಭಸ ಶಬ್ದವು ಆರ್ಶ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ಆರ್ಶಆದಿಭ್ಯೋಽಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದರೂ ರಭಸವೆಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ.

ಅಮಂದಿಷುಃ—ಮಂದಿ ಸ್ತುತಿಮೋದಮದಸ್ತುತ್ಸಾಂತಿಗತಿಷು. ಧಾತು. ಭ್ರಾಡಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಕೈವದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ' ಸುಪ್ತಿಜುಪಗ್ರಹ ಲಿಂಗನರಾಣಾಂ ಕಾಲಹಲಚ್ ಸ್ವರಕರ್ತೃಯಜಾಂಚ | ವ್ಯತ್ಯಯ ಮಿಚ್ಛತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಕ್ರದೇಷಾಂ ಸೋಽಪಿ ಚ ಸಿದ್ಧೃತಿ ಬಾಹುಲಕೇನ' ಎಂಬ ಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಗ್ರಹಪದದಿಂದ ಪರಸ್ಕೈವದಾತ್ಮನೇಪದಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವ್ಯತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಬಹುವಚನದ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ **ಸಿಚಿಭ್ಯಸ್ತ ವಿಧಿಭ್ಯಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುಸಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಜುಸಿನಲ್ಲಿ ಉಸ್ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲುಜಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬಂದರೆ ಸಿಚಿಗೆ ನಲಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿಚ್ ಸಂಬಂಧಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮದ್+ಇನ್+ಉಸ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಸುಮಾಗಮ ಬಂದರೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಪೂಷಣ್ವಾನ್—ಪುಷ ಪುಷ್ವಾ ಧಾತು. ಈ ಧಾತುವಿನಮೇಲೆ **ಶ್ವನ್ನಹ್** (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿ ನಿಸಾಹಿತವಾಗಿದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರದಿಂದ ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದೇ ನಿಸಾಹತವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಪೂಷಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ—ಪುಷ್ಪಿಯು (ಬಲ) ಇನನಿಗೆ ಇದೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ **ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಮತುಪ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂಷನ್+ಮತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ

ಮಾದುಸೇಧಾಯಾಶ್ಚ ಮತೋರ್ವೋಯನಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರ ಉಪಧೆಯಾಗಿ ಉಚ್ಚ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಮತುಸ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನೋನುಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೬) ಅನ್ವಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತುಪಿಗೆ ನುಟ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೂಷನ್+ವತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾದಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂಷನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಮೇಲೆ ಸ್ಥಾನಿನದ್ವಾನದಿಂದಾಗಲಿ ಭೂತಪೂರ್ವಗತಿಯನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸಿಯಾಗಲೀ ಅನ್ವಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪಿದೆಯೆಂದು ನುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಆವ್ಯವಯವನಾಗಿ ಬಂದರೆ ಪುನಃ ನಕಾರಶ್ರವಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮತುಪಿನಲ್ಲಿ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತ್ವಂತವಾದುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪಮಾಡಿದಾಗ ಅದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಕೊನೆಯ ನುಮಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭಾಂ ಮತುಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಹ್ರಸ್ವವಾದ ಅಂತೋ ವಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನುಟಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತುಸ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನುಟಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಸ್ ಇರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಂದಿದೆ.

ಅನುಡಃ— ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು ದಿವಾದಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ ಬಂದಿದೆ. ದಿವಾದಿಗೆ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯ ದಿಂದ ಶಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಮಡ್+ಅ+ಸ್. ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಲಜ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ (ಅಂಗಕ್ಕೆ) ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

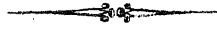

ಎಂಭತ್ತನೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಶ್ವಾವತೀತಿ ಪದ್ಯಚಂ ದಶಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾಸ್ತನ್ಮಂದ್ರಂ ಜಾಗತಂ | ತಥಾ
ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಅಶ್ವಾವತಿ ಜಾಗತಮಿತಿ | ಅತಿರಾತ್ರೇ ತೈತೀಯೇ ಸರ್ಯಾಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಶಸ್ತ
ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅಶ್ವಾವತಿ ಪ್ರೋಗ್ರಾಂ ಕೀತಿಂ ವೃಷ್ಣ ಇಯರ್ಮಿ ಸತ್ಯಾಮಿತಿ ಯಾಜ್ಞಾ |
| ಅ ೬-೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಅಶ್ವಾವತಿ ಪ್ರಥಮಃ—ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ಅರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು,

ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಆಶ್ವಾವತಿ ಜಾಗತಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅತ್ರಿರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿಯೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪಠಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರನುಂತ್ರದ ತೃತೀಯಸರ್ಯಾದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿ ಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಾವತಿ ಪ್ರೋಗ್ರಾಂ ಸೀತಿಂ ವೃಷ್ಟ ಇರ್ಯುರ್ಮಿ ಸತ್ಯಾಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೪)

ಸೂಕ್ತ—೮೩

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೩ || ಸೂಕ್ತ—೮೩ ||

ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೪

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೬

|| ಋಷಿಃ—ಗೋತಮೋ ರಾಧೂಗೌಡಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಛಂದಃ—ಜಗತಿಃ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಶ್ವಾವತಿ ಪ್ರಥಮೋ ಗೋಷು ಗಚ್ಛತಿ ಸುಪ್ರಾವೀರಿಂದ್ರ ಮರ್ತ್ಯ-

ಸ್ತವೋತಿಭಿಃ ।

ತಮಿತ್ಯುಣಸ್ತೈ ವಸುನಾ ಭವೀಯಸಾ ಸಿಂಧುಮಾಪೋ ಯಥಾ-

ಭಿತೋ ವಿಚೇತಸಃ ॥ ೧ ॥

ಸದಸಾತಃ

ಅಶ್ವಃ | ವತಿ | ಪ್ರಥಮಃ | ಗೋಷು | ಗಚ್ಛತಿ | ಸುಪ್ರ | ಅವೀಃ | ಇಂದ್ರ | ಮು-
ರ್ತ್ಯಃ | ತನ | ಊತಿ | ಭಿಃ |

ತಂ | ಇತ್ | ಪೃಣಕ್ತಿ | ವಸುನಾ | ಭವೀಯಸಾ | ಸಿಂಧುಂ | ಆಸಃ | ಯಥಾ |

ಅಭಿತಃ | ನಿ | ಚೇತಸಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯೋ ಮರ್ತ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯಸ್ತವೋತಿಭಿಷ್ಟದೀಯೈ ರಕ್ಷಣೈಃ ಸುಪ್ರಾವೀಃ ಸುಷ್ಮ
ಪ್ರರಕ್ಷಿತೋ ಭವತಿ ಸ ಮರ್ತ್ಯೋಽಶ್ವಾ ವತಿ ಬಹುಭಿರಶ್ವೈರ್ಯುಕ್ತೇ ಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನೋ ಗೋಷು
ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯೇಷು ಪ್ರಥಮೋ ಗಚ್ಛತಿ | ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಮೇವ ಗೋಮಾನ್
ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತ್ವಂ ತಮಿತ್ ತನೇವ ಪುರುಷಂ ಭವೀಯಸಾ ಬಹುತರೇಣ ಭವಿತ್ಯತಮೇನ ವಾ
ಶತಸಹಸ್ರಾದಿಸಂಖ್ಯಾಯುಕ್ತೇನ ವಸುನಾ ಧನೇನ ಪೃಣಕ್ತಿ | ಸಂಪೃಕ್ತಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಕರೋಷಿ | ತತ್ರ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ನಿಚೇತಸೋ ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನಹೇತುಭೂತಾ ಆಪೋ ಯಥಾಭಿತಃ ಸರ್ವಾಸು ದಿಕ್ಷು ಸಿಂಧುಂ
ಸಮುದ್ರಂ ಪೂರಯಂತಿ ತದ್ವತ್ || ಅಶ್ವಾವತಿ | ಮಂತ್ರೇ ಸೋಮಾಶ್ವೇತಿ ಮತೌ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸುಪ್ರಾ-
ವೀಃ | ಅವಿತ್ತ್ವಾಸ್ತೃತಂತ್ರಿಭ್ಯ ಈಃ | ಉ ೩-೧೫ | ಇತ್ಯವತೇರಿಕಾರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಊತಿಭಿಃ | ಊತಿ-
ಯೂತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ತಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪೃಣಕ್ತಿ | ಪೃಚೇ ಸಂಪರ್ಕೇ | ರಾಧಾದಿಕಃ | ಭವೀಯಸಾ |
ಬಹುಶಬ್ದಾದೀಯಸುನಿ ಬಹೋರ್ಲೋಪೋ ಭೂ ಚ ಬಹೋರಿತಿ ಬಹುಶಬ್ದಸ್ಯ ಭೂಭಾವ ಈಯಸುನ
ಈಕಾರಲೋಪಶ್ಚ | ಅತ್ರ ತು ಚ್ಚಾಂದಸತ್ವಾದೀಕಾರಲೋಪೋ ನ ಕ್ರಿಯತೇ ಭೂಭಾವಶ್ಚ ಕ್ರಿಯತೇ |
ಅಥವಾ ಭವಿತ್ಯಶಬ್ದಾತ್ಪುಶ್ಚಂದಸೀತೀಯಸುನ | ತುರಿಷ್ಠೇನೋಯಃಸ್ವಿತಿ ತೃಲೋಪಃ || ೧ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮರ್ತ್ಯಃ—(ಯಾವ) ಮಾನವನು | ತನ— ನಿನ್ನ | ಊತಿಭಿಃ—
ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಸುಪ್ರಾವೀಃ— ಜಿನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿತನಾಗುತ್ತಾನೋ, (ಆವನು) | ಅಶ್ವಾವತಿ— ಕುದುರೆಗಳಿಂದ
ಭರಿತವಾದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಇದ್ದುಕೊಂಡು) | ಗೋಷು— ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ರಥಮಂ— ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ |
ಗಚ್ಛತಿ— ಸೇರುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಇಂತಹ ಯಜಮಾನನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. |
ತ್ವಮಿತ್—ಅದೇ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಆಸಃ— ನೀರುಗಳು ಅಥವಾ (ನದಿಗಳು) | ನಿಚೇತಸಃ—
ಜೇತನರಹಿತವಾದರೂ ಕೂಡ | ಯಥಾ— ಯಾವರೀತಿ | ಅಭಿತಃ— ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ | ಸಿಂಧುಂ—

ಸಮುದ್ರವನ್ನು (ತುಂಬುತ್ತವೆಯೋ) ಹಾಗೆ | ಭವೀಯಸಾ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ | ವಸುನಾ—
ಧನದಿಂದ | ಪೃಣಕ್ಷಿ—ತುಂಬಿದವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತನಾದ ಮಾನವನು ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಭರಿತನಾದ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು
ಉಳಿದವರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂಚೆಯೇ ಅಧಿಕವಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ನೀನು ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ
ಜೀತನರಹಿತವಾದರೂ ಸಹ ಯಾವರೀತಿ ನದಿಗಳು ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬು
ತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆ ಬಹುವಿಧವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Indra, the man who is well protected by you dwells in a house with
plenty of horses ; he is the first to go to the place where there are cows. fill
him with plenty of riches as the rivers unconsciously flow in all directions
to reach the ocean.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಶ್ವಾವತಿ—ಅನೇಕ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇರುವನು ಎಂದರೆ ಇವನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾ
ದಷ್ಟು ಕುದುರೆಗಳಿರುವವು. ಇಲ್ಲಿ ಗೃಹಶಬ್ದ ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿರು
ವರು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಪ್ಪಷ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವು. ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅರ್ಥ
ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಆದರೂ ಆ ರೀತಿ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ
ಮಾಡಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿದರೂ ಋಷಿಯ ಆಶಯವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ವಿನಿರಸಲಾಗುವುದೆಂದು
ಹೇಳುವುದು ಸಂಶಯಾಸ್ಪದವಾಗಿರುವುದು.

ಪ್ರಥಮೋ ಗೋಸು ಗಚ್ಛತಿ—ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅಶ್ವಾವತಿ
ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇವನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗೋವುಗಳಿರುವವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಸುಪ್ರಾವೀ ಊತಿಭಿಃ—ಇಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಎಂದು ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಿರುವುದು.
ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗೊಳಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ನೀನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತಮಿತ್ ಪೃಣಕ್ಷಿ ವಸುನಾ—ಧನ ಅಥವಾ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಆ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ತುಂಬುವೆ ಎಂದರೆ
ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ಭವೀಯಸಾ—ಬಹುತರೇಣ, ಭವಿತ್ಯತಮೇನ—ಬಹಳವಾಗಿ, ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ

ಅಸಃ ವಿಚೇತಸಃ—ವಿಚೇತಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನಹೇತುಭೂತಾಃ

ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀರುಗಳು ಅಥವಾ ನದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಅಚೇತನವಾದ ನೀರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವಿರುವುದು ಹೇಗೆ? ಇದು ಅಸಂಭವವಾದ್ದರಿಂದ **ವಿಚೇತಸಃ**—ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿಗತ ಎಂದು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೊಂದುವುದು ಆದುದರಿಂದ **ವಿಚೇತಸಃ** ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನರಹಿತವಾದ ನದಿಗಳು ; ಅಥವಾ ನದಿಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಬೇಕೆಂಬ ಜ್ಞಾನ ನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಿನ್ನು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಾ ಕೊನೆಗೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು.

ಅಭಿತಃ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರೆ ನದಿಗಳು ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿಗಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೊನೆಗೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನೇ ಸೇರುವವು ; ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳೂ ಸಮುದ್ರವನ್ನೇ ಸೇರುವವು ಎಂದಭಿವ್ಯಾಯವು.

॥ ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಅಶ್ವಾನತಿ—ಅಶ್ವಾಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸಂತಿ (ಕುದುರೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ **ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಮತುಪ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾದುಪಧಾಯಾ—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಮಂತ್ರೇ ಸೋಮಾಶ್ವೇಂ ದ್ರಿಯ ವಿಶ್ವದೇವ್ಯಸ್ಯ ಮತೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೈಕವಚನ ಜಿ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಶ್ವಾನತಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಸ್ರಾವೀಃ—ಸು ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗಗಳು. ಅವ ರಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ ಅವಿತ್ಯಾಸ್ತೃತಂತ್ರಿಭ್ಯ ಈಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೪೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಧಾತುವಿಗೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವೀ+ಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ದೀರ್ಘಾತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದಾಗ ಅವೀಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಊತಿಭಿಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿಸಾತಿಹೇತಿಕೀರ್ತಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಊತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅವಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ತಿನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಜ್ವರತ್ವರಸ್ರಿವ್ಯವಿಮುನಾಮುಪಧಾಯಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಊತ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದಿಂದ ರೂಪ ಸಿದ್ಧವಾದರೂ ಊತಿಜೂತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವರಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕ್ತಿನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ಸ್ವರವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಪೃಣಕ್ಷಿ—ಪೃಚೀ ಸಂಪರ್ಕ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೃನಚ್+ಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಋವರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯ ಏತ್ಯಂತನಾಚ್ಯಂ (ವಾರ್ತಿಕ) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಏತ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಚೋಃ ಈಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರವು ಚಕಾರಕ್ಕೆ

ಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪತ್ವಬಂದಾಗ ಕಕಾರಸಕಾರಯೋಗ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಕಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭವೀಯಸಾ—ಭವೀಯಸ್ ಶಬ್ದ. ಸಕಾರಾಂತ ತೃತೀಯೈಕವಚನ. ದ್ವಿವಚನ ವಿಭಜ್ಯೋಪಪದೇ ತರಬೀಯಸುನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹುಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಬಂದಿದೆ. ಈಯಸುನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬಹೋಲೇರ್ಪೋಭೂಚಿ ಬಹೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೮) ಬಹುಶಬ್ದದ ಮೇಲಿರುವ ಇಮನಿಚ್, ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. (ಪಂಚಮ್ಯಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯವಿಧಾನಮಾಡಿದರೆ ಅದೇಃ ಪರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೪) ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಪರದ ಆದಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುಶಬ್ದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಈಯಸುನಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಲೋಪಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯತ್ವಂದಸಿ ನಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೆ ಎಂಬ ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಬಹು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭೂಭಾವಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ಈಯಸುನಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಮಾತ್ರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈಯಸುನಿನಲ್ಲಿ ಈಯಸ್ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಭೂ+ಈಯಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಓರ್ಗುಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತದ್ಧಿತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉನರ್ಣಾಂತಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಭವ್+ಈಯಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ತೃತೀಯೈಕವಚನ ಟಾವಿಭಕ್ತಿಮಾಡಿದಾಗ ಭವೀಯಸಾ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬಹುದು. ಭವಿತ್ಯ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತುಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃನ್ ತೃಜಂತಗಳ ಮೇಲೆ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಭೂಧಾತುವಿಗೆ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿದಾಗ ಗುಣಾವಾದೇಶಗಳು ಬಂದಾಗ ಭವಿತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಭವಿತ್ಯ+ಈಯಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ತುರಿಷ್ಮೇಮೇಯಃ ಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್, ಇಮನಿಚ್ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತೃನ್ ತೃಚ್‌ಗಳಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ ಬಂದರೆ ಭವೀಯಸ್ ಎಂಬ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆಪೋ ನ ದೇವೀರುಪ ಯಂತಿ ಹೋತ್ರಿಯಮನಃ ಪಶ್ಯಂತಿ ನಿತ-

ತಂ ಯಥಾ ರಜಃ ।

ಪ್ರಾಚೈರ್ದೇವಾಸಃ ಪ್ರ ನಯಂತಿ ದೇವಯುಂ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ರಿಯಂ

ಜೋಷಯಂತೇ ನರಾ ಇನ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಆಪಃ । ನ । ದೇವೀಃ । ಉಪ । ಯಂತಿ । ಹೋತ್ರಿಯಂ । ಅನಃ । ಪಶ್ಯಂತಿ ।

ನಿ ತತಂ । ಯಥಾ । ರಜಃ ।

ಪ್ರಾಚೈಃ । ದೇವಾಸಃ । ಪ್ರ । ನಯಂತಿ । ದೇವಯುಂ । ಬ್ರಹ್ಮಸ್ರಿಯಂ । ಜೋ-

ಷಯಂತೇ । ನರಾಃ ಇನ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಪೋನಸ್ತ್ರೀಯೇ ಹೋತ್ಯಚಮಸೇದ್ವಿಃ ಪೂರ್ಯಮಾಣ ಆಪೋ ನ ದೇವೀರಿತ್ಯೇಷಾಸು-
ವಕ್ತವ್ಯಾಃ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಆಪೋ ನ ದೇವೀರುಪ ಯಂತಿ ಹೋತ್ರಿಯಮಿತಿ ಸಮಾಪ್ಯ | ಅ. ೫-೧ | ಇತಿ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಚ ಭವತಿ | ಆಪೋ ನ ದೇವೀರುಪ ಯಂತಿ ಹೋತ್ರಿಯಮಿತಿ ಹೋತ್ಯಚಮಸೇ
ಸಮ ವನೀಯಮಾನಾಸ್ತನ್ಮಹ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨೦ | ಇತಿ ||

ಹೋತ್ರಿಯಂ ಹೋತುಃ ಸ್ವಭೂತಂ ಚಮಸಂ ದೇವೀರ್ದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಾ ಆಪೋ ನ
ಯಥಾಪ ಉಪ ಯಂತಿ ಉಪಗಚ್ಛಂತಿ ತದ್ವದುವರಿ ವರ್ತಮಾನಾ ದೇವಾ ಏತಮೇವ ಚಮಸಮವೋಽ
ವಸ್ತಾತ್ಪಶ್ಯಂತಿ | ಹೋತ್ಯಚಮಸೇದ್ವಿಕಂ ಸೋಮಾಭಿಷವಾಯಾಪಃ ಪೂರಿತಾ ಇತಿ ತೇಷಾಂ ದೃಷ್ಟಿರಪ್ಯ-
ಸ್ಥಿನ್ ಸಂಬಗ್ನಾಭೂತ್ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ನಿತತಂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ರಜೋ ಜ್ಯೋತಿಃ ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿ
ಯಥಾ ನಿರಂತರಮವಸ್ತಾತ್ಪತತಿ ತದ್ವತ್ | ದೇವಯುಂ ದೇವಾನ್ ಕಾಮಯಮಾನಮೇತಂ ಚಮಸಂ

ಪ್ರಾಚೈಃ ಪ್ರಾಚೀನಂ ಯದ್ವಾ ಪ್ತಾಂಚನೈಃ ಪ್ರಗಮನ್ವೈರುತ್ತರವೇದ್ಯಭಿಮುಖಂ ಹೋಮಕಾಲೇ ಪ್ರ
ಣಿಯಂತಿ | ಹೋಮಾರ್ಥೇ ಪ್ರಣೇತಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸೋಮಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ನೇನ ಪ್ರೀತಂ
ಸಂತೃಪ್ತಂ | ಪೂರಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಜೋಷಯಂತೇ | ಸರ್ವೇ ದೇವಾಸ್ತಂ ಚಮಸಂ ಸೇವಂತೇ | ವರಾ
ಇವ ಕನ್ಯಕಾಂ | ಯಥಾ ವರಾ ಮಮೇಯಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಮಮೇಯಂ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ಕನ್ಯಕಾಂ ಸೇವಂತೇ |
ಏವಂ ದೇವಾ ಆಸಿ ಮಮಾಯಂ ಸೋಮೋ ಮಮಾಯಂ ಸೋಮ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸಾರ್ವೇ ವರ್ತಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಏವಮಪೋನಪ್ರೀಯವಿನಿಯೋಗಾನುಸಾರೇಣ ಯೋಜಿತಂ ಮಂತ್ರಸ್ಯಾ ನುಷ್ಠೇಯಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ-
ಕತ್ವಾತ್ | ಯದಾ ತು ರಾತ್ರಿಪರ್ಯಾಯೇಸ್ಯಾ ವಿನಿಯೋಗಸ್ತದಾ ತ್ವೇವಂ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಂ | ಹೇ ಇಂಪ್ರ
ದೇವ್ಯ ಆಪೋ ಯಥಾ ನಿನ್ನುದೇಶಮುಪಗಚ್ಛಂತಿ ಏವಂ ದೇವಾಸ್ತದೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಶುಶ್ರುಷ-
ಮಾಣಾ ಹೋತ್ರಿಯಂ ಹೋತ್ವಸಂಬಂಧಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಸ್ಥಾನಮುಪಗಚ್ಛಂತಿ | ಉಪಗತ್ಯ ಚಾವಸ್ತಾತ್ಪತ್ಯಂತಿ
ನಿತತಂ ಜ್ಯೋತಿರಿವ | ದೇವಯುಂ ದೇವಾನಾತ್ತನ ಇಚ್ಛಂತಮೇತಂ ಶಂಸಿತಾರಮಾಗತಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ
ಪ್ರಾಚೀನಂ ಪ್ರ ಣಿಯಂತಿ | ಅಗ್ರತೋ ಧಾರಯಂತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯಂ ತ್ವಾಂ ಶಂಸಂತಂ
ವರಾಃ ಕನ್ಯಕಾ ಇವ ಸೇವಂತೇ || ಹೋತ್ರಿಯಂ | ಹೋತ್ವಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಮರ್ಥೇ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅವಃ |
ಪೂರ್ವಾರ್ಧವರಾಣಾಮಸಿ ಪುರಧವತ್ವೈಷಾಮಿತ್ಯಸಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂಶೋದಾತ್ತಃ | ಪ್ರಾಚೈಃ ಉಚ್ಛ್ವಿನೀಚೈ-
ರಿತವದವ್ಯಯಂ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಪೂರ್ವಾದಂಚತೇರ್ಘ್ಯಾರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಂ ಸ್ಥಾಸ್ಥಾಪಾವ್ಯಧಿದನಿಯು-
ರ್ಧ್ಯರ್ಥಮಿತಿಪರಿಗಣನಸ್ಯೋಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥತ್ವಾದ್ಭಾವೇ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅನಿಧಿತಾಮಿತಿ ನಬೋಪಃ |
ಜೋಷಯಂತೇಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸ್ತಾತ್ಪ್ರತನಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವಾದ್ಧೇತುಮತಿ ಷೇಃ || ೨ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೋತ್ರಿಯಂ— ಹೋತ್ವವಿಗೆ ಸೇರಿದ ಚಮಸಪಾತ್ರೆಯನ್ನು | ದೇವೀಃ— ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ |
ಆಪೋ ನ— ತೀರ್ಥಗಳು ಬಂದುಸೇರುವಂತೆ | ಉಪ ಯಂತಿ— (ದೇವತೆಗಳು) ಬಂದು ಸೇರುವರು | ನಿತತಂ—
ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುವ | ಜ್ಯೋತಿಃ— ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯು | ಯಥಾ— ಯಾವ ರೀತಿ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ
ಪ್ರಸರಿಸುವುದೋ ಹಾಗೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಈ ರಸಪೂರಿತವಾದ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು | ಅವಃ— ಅಧೋಮುಖವಾದ
ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ | ಪತ್ಯಂತಿ— ನೋಡುತ್ತಾರೆ | ದೇವಯುಂ— ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಆರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಈ
ಸೌಖ್ಯವನ್ನು | ಪ್ರಾಚೈಃ— (ಉತ್ತರದೇವಿಯ) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ | ದೇವಾಃ— ದೇವತೆಗಳು | ಪ್ರಣಿಯಂತಿ—
ತಿಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುತ್ತಾರೆ | ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ— (ಸೋಮರಸರೂಪವಾದ) ಅನ್ನದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಈ ಚಮಸ
ವನ್ನು | ವರಾ ಇವ— ಮದುವೆಯ ಗಂಡುಗಳು ತಮ್ಮ ಹೊಸಪತ್ನಿಯನ್ನು ತಮ್ಮದೆಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಆದರಿಸಿ
ಸೇವಿಸಲು ತವಕಪಡುವಂತೆ | ಜೋಷಯಂತೇ— (ತಮ್ಮದೆಂದು) ಆದರಿಸಿ ಸೇವಿಸಲು ತವಕಪಡುತ್ತಾರೆ ||

ಅಥವಾ

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ದೇವೀಃ— ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ | ಅವಃ ನ— ತೀರ್ಥಗಳು ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶ
ಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ | ಹೋತ್ರಿಯಂ— ಹೋತ್ವಸಂಬಂಧವಾದ ಧಿಷ್ಣ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು | ಉಪ ಯಂತಿ—
ದೇವತೆಗಳು ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುವ ಆಸೆಯಿಂದ) ಬಂದುಸೇರುತ್ತಾರೆ | ಮತ್ತು ನಿತತಂ— ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ
ಹರಡುವ | ರಜಃ ಯಥಾ— ಜ್ಯೋತಿಯಂತೆ | ಅವಃ— ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ | ಪತ್ಯಂತಿ— ನೋಡುತ್ತಾರೆ |

ದೇವಯಂ—ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಪ್ರಾಚೈಃ—ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಪೂರ್ವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ) | ಪ್ರಣಯಂತಿ—ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. | ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ—ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ವರಾಃಇವ—ನರರು (ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ತಮ್ಮದೊಂದು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಸೇವಿಸುವಂತೆ) | ಜೋಷಯಂತೇ | (ಆದರ ದಿಂದ) ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹೋತ್ರವಿಗೆ ಸೇರಿದ ಚಮಸಪಾತ್ರೆಗೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ತೀರ್ಥಗಳು ಬಂದು ಸೇರುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬಂದಮೇಲೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ, ಹರಡತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ಅಧೋಮುಖವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಈ ರಸಪೂರಿತವಾದ ಸೌಟಿನ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ಈ ಸೌಟನ್ನು ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋದ ಮೇಲೆ ಸೋಮರಸ ಪೂರಿತವಾದ ಈ ಚಮಸವನ್ನು ಸೇವಿಸಲು, ಹೊಸದಾಗಿ ಮೊದುವೆಯಾಗುವವರು ತಾವು ಮದುವೆ ಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ತಮ್ಮನ್ನು ನರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಆದರಿಸಿ ಸೇವಿಸಲು ತನಕ ಸಡುವಂತೆ ಇವರೂ ಆದರದಿಂದ ತನಕಪಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

As the bright waters flow to the sacrificial ladle, so the gods look down upon it; as the sun's rays spread every where and descends to earth so the gods desirous of being presented to them look down upon it; the (Chamasa) vessel filled with Soma-libations is brought to the altar with proper rites and the gods are eager to obtain it as the would-be bridgrooms long for their intended brides.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಹೋತ್ರಿಯಂ—ಹೋತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಚಮಸಪಾತ್ರೆಯು. ಚಮಸಪಾತ್ರೆ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಗ್ವನರು ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ಪಾತ್ರೆಯು. ಇದರ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆ ಗಾಗಿ ಋಗ್ವೇದ ಸಂ. ಭಾಗ ೩ ಪುಟ 412 ನ್ನು ನೋಡಿ. ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಹೋತ್ರಿಯಂ—ಹೋತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಹೋತ್ರವಿನ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಮಾತ್ರವಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಚಮಸವೆಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿರುವರು.

ಆಪೋ ನ ದೇವೀರುಪಯಂತಿ ಹೋತ್ರಿಯಮವಃ ಸತ್ಯಂತಿ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿರುವರು. ನೀರು ಎಂದರೆ ರಸರೂಪದಿರುವ ಸೋಮರಸವು ಯಾನಂತಿ ಹೋತ್ರಚಮಸಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವುದೋ ಅದರಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಆತುರದಿಂದ ಸೋಮರಸಪೂರಿತವಾದ ಚಮಸಪಾತ್ರೆಯಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದೆಂದರ್ಥವು.

ಪ್ರಾಚೈಃ ಪ್ರಾಚೀನಂ ಯದ್ವಾ ಪ್ರಾಂಚನೈಃ ಪ್ರಗಮನ್ಯೆರುತ್ತರವೇದ್ಯಭಿಮುಖಂ ಹೋಮಕಾಲೇ ಪ್ರೇ
ಣಯಂತಿ | ಹೋಮಾರ್ಥೇ ಪ್ರೇಣತಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸೋಮಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ನೇನ ಪ್ರೀತಂ
ಸಂತ್ಯಜ್ಞಂ | ಪೂರಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಜೋಷಯಂತೇ | ಸರ್ವೇ ದೇವಾಸ್ತಂ ಚಮಸಂ ಸೇವಂತೇ | ವರಾ
ಇವ ಕನ್ಯಕಾಂ | ಯಥಾ ವರಾ ಮಮೇಯಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಮಮೇಯಂ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ಕನ್ಯಕಾಂ ಸೇವಂತೇ |
ಏವಂ ದೇವಾ ಅಪಿ ಮಮಾಯಂ ಸೋಮೋ ಮಮಾಯಂ ಸೋಮ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪಾತ್ಯೇ ವರ್ತಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಏವಮಪೋನಪ್ರೀಯವಿನಿಯೋಗಾನುಸಾರೇಣ ಯೋಜಿತಂ ಮಂತ್ರಸ್ಯಾನುಷ್ಠೇಯಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ-
ಕತ್ವಾತ್ | ಯದಾ ತು ರಾತ್ರಿಪರ್ಯಾಯೇನ್ಯಾ ನಿನಿಯೋಗಸ್ತದಾ ತ್ವೇವಂ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಂ | ಹೇ ಇಂದ್ರ
ದೇವ್ಯ ಅಪೋ ಯಥಾ ನಿಮ್ಮದೇಶಮುಪಗಚ್ಛಂತಿ ಏವಂ ದೇವಾಸ್ತದೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಶುಕ್ರೂಷ-
ಮಾಣಾ ಹೋತ್ರಿಯಂ ಹೋತ್ಯಸಂಬಂಧಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಸ್ಥಾನಮುಪಗಚ್ಛಂತಿ | ಉಪಗತ್ಯ ಚಾವಸ್ತಾಪ್ತೈಶ್ಯಂತಿ
ವಿತತಂ ಜ್ಯೋತಿರಿವ | ದೇವಯುಂ ದೇವಾನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಮೇತಂ ಶಂಸಿತಾರಮಾಗತಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ
ಪ್ರಾಚೀನಂ ಪ್ರೇಣಯಂತಿ | ಅಗ್ರತೋ ಧಾರಯಂತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯಂ ತ್ವಾಂ ಶಂಸಂತಂ
ವರಾಃ ಕನ್ಯಕಾ ಇವ ಸೇವಂತೇ || ಹೋತ್ರಿಯಂ | ಹೋತ್ಯಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಸೇದನಾರ್ಥೇ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅವಃ |
ಪೂರ್ವಾರ್ಧವರಾಣಾ ಮಸಿ ಪುರಥವಶ್ಚೈವಾನಿತ್ಯಸಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಪ್ರಾಚೈಃ | ಉಚ್ಛೇರ್ನೀಚೈ-
ರಿತಿವದ್ಯಯಂ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಪೂರ್ವಾದಂಚತೇರ್ಘ್ಯಾರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಂ ಸ್ಥಾಪ್ತಾಪಾನ್ಯಧಿದನಿಯು-
ಧ್ಯರ್ಥಮಿತಿಶರಣಿಣಸಸ್ಮೋಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥತ್ವಾನ್ಯಧೀ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅನಿದಿತಾನಿತಿ ನಲೋಪಃ |
ಜೋಷಯಂತೇಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸ್ವಾತ್ಮನಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವಾದ್ಧೇತುಮತಿ ಷೆಚ್ || ೨ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೋತ್ರಿಯಂ— ಕೋತ್ಯವಿಗೆ ಸೇರಿದ ಚಮಸವಾತ್ರೆಯನ್ನು | ದೇವೀಃ— ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ |
ಅಪೋ ನ— ತೀರ್ಥಗಳು ಬಂದುಸೇರುವಂತೆ | ಉಪ ಯಂತಿ— (ದೇವತೆಗಳು) ಬಂದು ಸೇರುವರು | ವಿತತಂ—
ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುವ | ಜ್ಯೋತಿಃ— ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯು | ಯಥಾ— ಯಾವ ರೀತಿ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ
ಪ್ರಸರಿಸುವುದೋ ಹಾಗೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಈ ರಸಪೂರಿತವಾದ ಸೌಟನ್ನು | ಅವಃ— ಅಧೋಮುಖವಾದ
ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ | ಪಶ್ಯಂತಿ— ನೋಡುತ್ತಾರೆ | ದೇವಯುಂ— ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಈ
ಸೌಟನ್ನು | ಪ್ರಾಚೈಃ— (ಉತ್ತರವೇದಿಯ) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ | ದೇವಾಸಃ— ದೇವತೆಗಳು | ಪ್ರೇಣಯಂತಿ—
ತಿಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುತ್ತಾರೆ | ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ— (ಸೋಮರಸರೂಪವಾದ) ಅನ್ನದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಈ ಚಮಸ
ವನ್ನು | ವರಾ ಇವ— ಮದುವೆಯ ಗಂಡುಗಳು ತಮ್ಮ ಹೊಸಪತ್ನಿಯನ್ನು ತಮ್ಮದೆಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಆದರಿಸಿ
ಸೇವಿಸಲು ತವಕಪಡುವಂತೆ | ಜೋಷಯಂತೇ— (ತಮ್ಮದೆಂದು) ಆದರಿಸಿ ಸೇವಿಸಲು ತವಕಪಡುತ್ತಾರೆ ||

ಅಥವಾ

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ದೇವೀಃ— ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ | ಅವಃ ನ— ತೀರ್ಥಗಳು ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶ
ಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ | ಹೋತ್ರಿಯಂ— ಹೋತ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ಧಿಷ್ಣ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು | ಉಪ ಯಂತಿ—
ದೇವತೆಗಳು ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುವ ಅಸೆಯಿಂದ | ಬಂದುಸೇರುತ್ತಾರೆ | ಮತ್ತು ವಿತತಂ— ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ
ಹರಡುವ | ರಜಃ ಯಥಾ— ಜ್ಯೋತಿಯಂತೆ | ಅವಃ— ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ | ಪಶ್ಯಂತಿ— ನೋಡುತ್ತಾರೆ |

ದೇವಯುಂ—ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಪ್ರಾಚೈಃ—ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಪೂರ್ವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ) | ಪ್ರಣಯಂತಿ—ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. | ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ—ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ವರಾಃಇವ—ವರರು (ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ತಮ್ಮದಿಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಸೇವಿಸುವಂತೆ) | ಜೋಷಯಂತೇ | (ಆದರ ದಿಂದ) ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹೋತೃವಿಗೆ ಸೇರಿದ ಚನುಸಪಾತ್ರಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ತೀರ್ಥಗಳು ಬಂದು ಸೇರುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬಂದಮೇಲೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ, ಹರಡತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ಅಧೋಮುಖವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಈ ರಸಪೂರಿತವಾದ ಸೌತಿನ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ಈ ಸೌತನ್ನು ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋದ ಮೇಲೆ ಸೋಮರಸ ಪೂರಿತವಾದ ಈ ಚನುಸವನ್ನು ಸೇವಿಸಲು, ಹೊಸದಾಗಿ ಮೊದುವೆಯಾಗುವವರು ತಾವು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ತಮ್ಮನ್ನು ವರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಆದರಿಸಿ ಸೇವಿಸಲು ತನಕ ಸಡುವಂತೆ ಇವರೂ ಆದರದಿಂದ ತನಕಪಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

As the bright waters flow to the sacrificial ladle, so the gods look down upon it; as the sun's rays spread every where and descends to earth so the gods desirous of being presented to them look down upon it; the (Chamasa) vessel filled with Soma-libations is brought to the altar with proper rites and the gods are eager to obtain it as the would-be bridgrooms long for their intended brides.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಹೋತ್ರಿಯಂ—ಹೋತೃಸಂಬಂಧವಾದ ಚನುಸಪಾತ್ರಿಯು. ಚನುಸಪಾತ್ರಿ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಗ್ವನರು ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ಪಾತ್ರಿಯು. ಇದರ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿನರಣೆಗಾಗಿ ಋಗ್ವೇದ ಸಂ. ಭಾಗ ೨. ಪುಟ 412 ನ್ನು ನೋಡಿ. ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೋತ್ರಿಯಂ—ಹೋತೃಸಂಬಂಧವಾದ ಹೋತೃವಿನ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಮಾತ್ರವಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಚನುಸವೆಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿರುವರು.

ಅಸೋ ನ ದೇವೀರುಪಯಂತಿ ಹೋತ್ರಿಯಮನಃ ಪಶ್ಯಂತಿ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿರುವರು. ನೀರು ಎಂದರೆ ರಸರೂಪದಿರುವ ಸೋಮರಸವು ಯಾವರೀತಿ ಹೋತೃಚನುಸಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವುದೋ ಅದರಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಆತುರದಿಂದ ಸೋಮರಸಪೂರಿತವಾದ ಚನುಸಪಾತ್ರೆಯಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದೆಂದರ್ಥವು.

ವಿತತಂ ಯಥಾ ರಜಃ—ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು. ಬೆಳಕು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯು ಸಹ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹೋತೃಚಮಸದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು ಎಂದು ಉಪಮಾರ್ಥವು.

ಪ್ರಾಚೈರ್ಧೇವಾಸಃ ಪ್ರೇಣಯಂತಿ ದೇವಯುಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ—ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರೆ ಅನ್ನವು (ನಿ. ೩-೯) ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅವಹನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು ಸೋಮರಸ ಮೊದಲಾದ ಹೋಮದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತಂದು ಮಂತ್ರಪಠನದಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯು. ಅದರಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ತರುವರು. ಅದನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಹೋಷಯಂತೇ ವರಾ ಇವ—ದೇವತೆಗಳು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತ ವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಓರ್ವ ಸುಂದರಳಾದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ವರರು (ಕನ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು) ತಮಗೆ ಆ ಕನ್ಯೆಯು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಪಟ್ಟು ನಾನಾವಿಧ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ಅವಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಪಡುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳು ತಮಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿರುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮತ್ತು ಸೋಮ ರಸವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುತ್ತಿರುವರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಹೋತ್ರಿಯಮ್—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದರೆ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಮಾಡಿದರೆ ಹೋತೃಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೋತೃಸಂಬಂಧವಾದುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯೇದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಘ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಯನೇಯಿನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಯಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಣಾದೇಶ ಬಂದರೆ ಹೋತ್ರಿಯಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಃ—ಪೂರ್ವಾರಾಧನಾರಾಣಾಮಸಿ ಪುರಧವಶ್ಚೈಷಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩೯) ಅಸಿ ಎಂಬುದು ಉಪಪ್ರಧಮಾಕಶಬ್ದ. ಪೂರ್ವ, ಅಧರ, ಅನರ ಈ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಸ್ತಾತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ಮೂರು ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪುರ್, ಅಧ್, ಅವ್, ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಅಸ್ತಾತಿಯು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೂ ಸ್ವಾರ್ಥವೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣವಾದುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ ಬೋಧನಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥವನ್ನೇ ತಿಳಿಸುವುದರಮೂಲಕ ಸಾರ್ಥಕಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನರ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅವ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬಂದರೆ ಅವ್+ಅಸಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಇಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಸಕಾರಾಂತ ಅವ್ಯಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಚೈಃ—ಉಚೈಃ ನೀಚೈಃ ಎಂಬಂತೆ ಇದೂ ಒಂದು ಅನ್ವಯ. ಅಥವಾ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ನಾದ ಅಂಚು ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯನಾಡಿದರೆ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಕಾರವು ತದ್ವಿತಭಿನ್ನಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಚುಧಾತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರವು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಅಕಾರಾಂತಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಪ್ರತ್ಯಯನಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಘೞಾರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಂ (ನಾರ್ತಿಕ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಈ ನಾರ್ತಿಕಶೇಷವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ' ಸ್ಥಾಸ್ಥಾನಾವ್ಯಧಿ ಹನಿಯುಧ್ಯರ್ಥಮ್ ' ಎಂದು ಪರಿಗಣನಮಾಡಿರುವರು. ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುವುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಘೞಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುಪಾಠವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡದಿರುವಾಗ ಹೇಗೆ ಕಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣನದಿಂದ ನಿಯಮಮಾಡಿದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಅವು ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಪಠಿತವಾದುವುಗಳ ಸಮಾನಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಕಾಕೇಚ್ಛೋ ದಧಿ ರಕ್ಷ್ಯತಾಂ ಎಂದು ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಮೊಸರನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವ ಕಾಗೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿರಾಸಬೇಕೆಂದು ವಕ್ತೃವಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವಲ್ಲ. ಕಾಗೆಯಂತೆ ದಧಿಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವ ಮಾರ್ಜಾಲಾದಿಗಳನ್ನೂ ಓಡಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಧಾತುತ್ವದಿಂದ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಬೇರೆ ಧಾತುಗಳಿಗೂ ಘೞಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದೆಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು.

ಜೋಷಯಂತೇ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೇತುವ್ಯಾಪಾರ ತೋರು ವಾಗ ಹೇತುಮತಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕರ್ತೃ (ದೇವತೆಗಳು) ವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ನಿಯೋಜ್ಯನೊಬ್ಬನು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಗತವ್ಯಾಪಾರವು ಹೇಗೆ ತೋರುವುದು ಎಂಬ ಒಂದು ಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸೇವನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತ್ಮರೇ ಪ್ರಯೋಜ್ಯರಾದುದರಿಂದ ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ನಿಯೋಜ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿಯೇ ಣಿಚಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತೃಗಾವಿ. ಕ್ರಿಯಾಫಲವಿರುವಾಗ ಆತ್ಮನೇ ಪದಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಶಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗುಣಾಯಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಧಿ ದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಥ್ಯಂ ವಚೋ ಯತಸ್ತುಚಾ ಮಿಥುನಾ
ಯಾ ಸಪರ್ಯತಃ ।

ಅಸಂಯತ್ತೋ ವ್ರತೇ ತೇ ಕ್ಷೇತಿ ಪುಷ್ಯತಿ ಭದ್ರಾ ಶಕ್ತಿಯಜ
ಮಾನಾಯ ಸುನ್ವತೇ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧಿ | ದ್ವಯೋಃ | ಅದಧಾಃ | ಉಕ್ಥಂ | ವಚಃ | ಯತಃ ಸ್ತುಚಾ | ಮಿಥುನಾ |
ಯಾ | ಸಪರ್ಯತಃ |

ಅಸಂಯತ್ತಃ | ವ್ರತೇ | ತೇ | ಕ್ಷೇತಿ | ಪುಷ್ಯತಿ | ಭದ್ರಾ | ಶಕ್ತಿಃ | ಯಜ-
ಮಾನಾಯ | ಸುನ್ವತೇ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಾಭಿಷ್ಟವೇದಧಿ ದ್ವಯೋರಿತ್ಯೇಷಾ | ಸ್ತೃಷ್ಟೋದಕಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಅಧಿ
ಪ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಥ್ಯಂ ವಚಃ ಶುಕ್ರಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ಯಜತಂ ತೇ ಅನ್ಯತ್ | ಅ. ೪-೭ | ಇತಿ || ಹವಿ-
ರ್ಧಾನಪ್ರವರ್ತನೇತ್ಯೇಷಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಯಮೇ ಇವ ಯತಮಾನೇ ಯದೈತಮಧಿಪ್ವಯೋರದಧಾ
ಉಕ್ಥ್ಯಂ ವಚಃ ಇತ್ಯರ್ಥರ್ಚ ಆರಮೇತ್ | ಅ. ೪-೯ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪ್ವಯೋರ್ಹವಿರ್ಧಾನಯೋರುಕ್ಥ್ಯಂ | ಉಕ್ಥ್ಯಂ ಶಸ್ತ್ರಂ | ತದ್ಯೋಗ್ಯಂ ವಚೋ
ಯುಜೇ ನಾಮಿತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರರೂಪಂ ವಚನಮಧ್ಯದಧಾಃ | ನಿಹಿತನಾನಸಿ | ನನು ಹವಿರ್ಧಾನಯೋ-
ರ್ವ್ಯಯೋಃ ಕಥನೇಕಮೇವ ವಚೋದಧಿನಿಧೀಯತ ಇತ್ಯಾಶಂಕೃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನೈವಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ |
ಅಧಿಪ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಥ್ಯಂ ವಚಃ ಇತಿ ದ್ವಯೋರ್ಹೇತತ್ಪ್ರತೀಯಂ ಭದಿರಧಿನಿಧೀಯತ ಉಕ್ಥ್ಯಂ ವಚಃ
ಇತಿ ಯದಾಹ ಯಜ್ಞಯಂ ನೈಕಮೋಕ್ತಂ ವಚೋ ಯಜ್ಞಮೇವೈತೇನ ಸಮರ್ಥಯತಿ | ಐ. ಬ್ರಾ.

೧-೨೯ | ಇತಿ | ತತ್ರ ಯಥಾ ಹವಿರ್ಧಾನವ್ಯಯ ಏಕಮೇವ ತೃತೀಯಂ ಭದಿರಧಿನಿಧೀಯತೇ ಏವಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಪ್ಯುಭಯೋರೇಕಂ ಯುಕ್ತಂ | ಉಕ್ಥಂ ನಾಮ ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧಿ ಶಸ್ತ್ರಂ ತದ್ಯೋಗ್ಯಂ ವಚನಮಪಿ ಯಜ್ಞಿಯಂ ಕರ್ಮ | ತಸ್ಯ ಯಜ್ಞರೂಪಯೋರ್ಹವಿರ್ಧಾನಯೋರ್ಯಜ್ಞತ್ವಸಂಪಾದನಾಯಾಧಿನಿಧಾನಾ- ದ್ಯಜ್ಞೋಽಪಿ ಸಮ್ಯದ್ಧೋ ಭವತಿ | ಕೀಡೈಶಯೋರ್ಹವಿರ್ಧಾನಯೋಃ | ಯತಸ್ಪೃಚಾ | ಯತಾಃ ಸಂಬದ್ಧಾಃ ಸ್ತುಚೋ ಗೃಹಚಮಸಾದಿಲಕ್ಷಣಾನಿ ಪಾತ್ರಾಣಿ ಯಯೋಸ್ತೇ | ಮಿಥುನಾ ಯುಗಲ- ರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನೇ ಯಾ ಯೇ ಹವಿರ್ಧಾನೇ ತ್ವಾಂ ಸಪರ್ಯತಃ ಪೂಜಯತಸ್ತಯೋರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಈಡೈಗ್ರೂಪಹವಿರ್ಧಾನಯುಕ್ತೋ ಯಜಮಾನೋಽಸಂಯತ್ತಃ ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಹ ಯುದ್ಧಾರ್ಥ ಮನಭಿಗತಃ ಸನ್ ತೇ ವ್ರತೇ ತ್ವದೀಯೇ ಕರ್ಮಣಿ ಜ್ಞೇತಿ | ನಿವಸತಿ | ಪುಷ್ಯತಿ ಚ | ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಶ್ಚ ಪುಷ್ಪೋ ಭವತಿ ಚ | ಸುಸ್ತತೇ ತ್ವದ್ವೇವತ್ಯೇ ಯಾಗೇ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಭದ್ರಾ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಶಕ್ತಿರುತ್ಪತ್ಯಂತಂ ಬಲಂ ಭವತಿ | ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಹವಿರ್ಧಾನಯೋರುಕ್ಥಸ್ಯ ವಚಸೋಽ- ಧಿನಿಧಾನೇನ ತ್ವಯಾ ಕೃತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಯತಸ್ಪೃಚಾ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ನಿಷ್ಕಾಯಾಮನುದಾ- ತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಇದಮಾದಿಷು ತ್ರಿಷು ಪದೇಷು ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಸಪರ್ಯತಃ | ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಕಂಡ್ವಾ- ದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಥಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ತಸ್ಯೈವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಜ್ಞೇತಿ | ಪ್ರಿ- ನಿನಾಸಗತ್ಯೋಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಸುಸ್ತತೇ | ಷಷ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೇ ವಕ್ತವ್ಯೇತಿ ಚತುರ್ಥೇ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ೩ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯತಸ್ಪೃಚಾ—(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಚಮಸಾದಿಪಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟವೂ(ಮತ್ತು) | ಮಿಥುನಾ- ಎರಡೆರಡಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ | ಯಾ—ಯಾವ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳು | ಸಪರ್ಯತಃ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಪೂಜಿಸು- ತ್ತನೆಯೋ ಅಂತಹ | ವ್ರತಯೋಃ—ದವಿಸ್ಸು ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ | ಉಕ್ಥಂ—ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ | ವಚಃ- ಮಂತ್ರವಾಕ್ಯನ್ನು | ಅಧಿ ಅದಧಾಃ—ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೀಯೇ, (ಹೀಗೆ ಮಂತ್ರಪೂರಿತಗಳಾದ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಯಜಮಾನನು) | ಅಸಂಯತ್ತಃ—(ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ) ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದೆ | ತೇ— ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ | ವ್ರತೇ—ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಜ್ಞೇತಿ—(ಸುಖವಾಗಿ)ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ | ಪುಷ್ಯತಿ (ಚಿ- (ಪಶುಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ) ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ | ಸುಸ್ತತೇ—(ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ- ದಲ್ಲಿ) ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಭದ್ರಾ—ಮಂಗಳಕರವಾದ | ಶಕ್ತಿಃ—ಬಲವು (ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ..) |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಚಮಸಾದಿಪಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗಿದ್ದು ಯಾವ ದವಿಸ್ಸು ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯಗಳು ನಿನ್ನ ಪೂಜೆ- ಗಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವವೋ ಅಂತಹ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ನೀನು ಉಕ್ಥರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದೀಯೇ. ಹೀಗೆ ಮಂತ್ರಪೂರಿತವಾದ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಯಜಮಾನನು ಶತ್ರು

ಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಪಶು ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿನಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಬಲವು ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ.

English Translation

Indra, you have placed words of sacred praise with both kinds of oblations consisting of grain and butter ; the two oblations are placed together in ladles and jointly presented to you so that the sacrificer, undisturbed is engaged in your worship and is prosperous ; auspicious power is granted to the sacrificer who offers oblations.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ವಿನ ಅರ್ಥವು ತೊಡಕಾಗಿರುವುದು.

ದ್ವಯೋಃ— ಹವಿರ್ಧಾನಯೋಃ | ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಯೋಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹವಿರ್ಧಾನಯೋಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ವರು ಹವಿರ್ಧಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹವಿರ್ಧಾನೇ ಹವಿಷಾಂ ನಿಧಾನೇ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಹವಿಷಾಂ ನಿಧಾನೇ ಸೋಮಾಸ್ತಯೋರ್ನಿಧೀಯಂತೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೋಮವನ್ನು ಇಡುವ ಪಾತ್ರೆ ಅಥವಾ ಸ್ಥಳ ಎಂದರ್ಥವು. ಹವಿರ್ಧಾನ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ತೈ. ಸಂ. ೩-೧-೩-೧ ; ೬-೨-೯-೧ ; ೬-೨-೯-೪ ; ೬-೨-೧೧-೧-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಸೋಮಾಲತೆಯನ್ನು ತುಂಬಿ ಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಗಾಡಿ ಅಥವಾ ಸೋಮವನ್ನು ಇಡುವ ಗುಡಿಸಲು ಅಥವಾ ಸೋಮವನ್ನು ಇಡುವ ಪಾತ್ರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಸೋಮವನ್ನು ಹವಿರ್ಧಾನವೆಂಬ ಎರಡು ಗಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ, ಭದಿ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಆಚ್ಛಾದನೆಯನ್ನು ಎರಡರ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿ, ಅದನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನನಂಶವೆಂಬ ಭಾಗದಿಂದ ಉತ್ತರವೇದಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವರು. ಭದಿಯು ದರ್ಭೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಯಜ್ಞ ಕ್ರಮವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆದರ ವಿನರಣೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿನಿರೂಪಿಸಿಲ್ಲ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (೧-೨೯) ಈ ವಿಚಾರವಾದ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಉಕ್ಥಂ ವಚಃ— ಹವಿರ್ಧಾನವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇಡುವ ಎರಡು ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಭದಿ ಎಂಬ ಆಚ್ಛಾದನೆಯನ್ನು (covering, ಮುಚ್ಚುವುದು) ಇರಿಸುವಾಗ ಹೇಳುವ ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರ. ಈ ಮಂತ್ರ ಕ್ಷಾಪಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಋಕ್ವಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವಾದ ಅಧಿ ದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಥಂ ೧ ವಚೋ ಯತಸ್ತುಚಾ ಮಿಥುನಾ ಯಾ ಸಸಂಯತಃ | ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಎರಡು ಹವಿರ್ಧಾನಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಭದಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಎರಡು ಹವಿರ್ಧಾನಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಾಪಿ ಆ ಭದಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಹವಿರ್ಧಾನಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಎರಡು ಮಂತ್ರ

ಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸದೆ ಒಂದೇ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಅದುದರಿಂದ ಉಕ್ಕಂ ವಚಃ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಎಂದು ಏಕವಚನಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಾಗ ಯುಜೇನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಪೂರ್ವ್ಯಂ ನಮೋಭಿವಿ ಶ್ಲೋಕ ಏತು ಪಠ್ಯೇವ ಸೂರೇಃ | ಶೃಣ್ವಂತು ವಿಶ್ವೇ ಅಮೃತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾ ಆಯೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವ್ಯಾನಿ ತಸುಃ || (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವರು.

ಯತಸ್ಪೃಚಾ— ಸ್ಪೃಕ್ ಎಂಬ ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಮರದ ಸೌಟನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಯತಾಃ ಸಂಬದ್ಧಾಃ ಸ್ಪೃಚೋ ಗೃಹಚಮಸಾದಿಲಕ್ಷಣಾನಿ ಪಾತ್ರಾದಿ ಯಯೋಸ್ತೇ ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

ಮಿಥುನಾ— ಎರಡು. ಎಂದರೆ ಎರಡು ಹವಿರ್ಧಾನಗಳು.

ಅಸಂಯತ್ತಃ— ಈ ಶಬ್ದದ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವು—ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ಪೃಕ್ ಮೊದಲಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಕೆಳಗಿರಿಸಿ ಎಂದಾಗುವುದು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಹ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಮನಭಿಗತಃಸನ್ ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

ವೃತೇ—ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ.

ಕ್ಷೇತಿ—ನಿವಸತಿ | ಪ್ರವರ್ತಕನಾಗಿ ಇರುವನು, ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವನು.

ಪುಷ್ಯತಿ—ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಶ್ಚ ಪುಷ್ಪೋ ಭವತಿ | ಪ್ರಜೆಗಳು, ಪಶು ಸಂಪತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈದುವನು.

ಭದ್ರಾ ಶಕ್ತಿಃ—ಕಲ್ಯಾಣೀ ಶಕ್ತಿಃ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಬಲಂ | ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಾದ ಬಲವು.

ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ವಿಶೇಷ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು—ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಧಿ ದ್ವಯೋಃ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾಗಿ ಪಠಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸ್ಪೃಷ್ಟೋದಕಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಧಿದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಕಂ ವಚಃ. ಶುಕ್ರಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ಯಜತಂ ತೇ ಅನ್ಯತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೪-೬) ಮತ್ತು ಎರಡು ಹವಿರ್ಧಾನಗಳಮೇಲೆ ಭದ್ರಿಯೆಂಬ ಆಚ್ಛಾದನವನ್ನು ಇಡುವಾಗ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಮೇ ಇವ ಯತಮಾನೇ ಯದ್ಯತಮಧಿ ದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಕಂ ವಚಃ ಇತ್ಯರ್ಥರ್ಚ ಆರಮೇತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಆ. ೪-೯)

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯತಸ್ಪೃಚಾ—ಯತಾಃ ಸ್ಪೃಚೋ ಯಯೋಃ ಸ್ತೇ ಸಂಬಂಧವಾಗಿರುವ ಗೃಹ ಚಮಸಾದಿಲಕ್ಷಣ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಎಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಯೋ ಅವುಗಳು ಯತಸ್ಪೃಚಗಳು. ಯಮ ಉಪರಮೆ, ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿದರೆ ಯಮ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಧಾತುಮಕಾರಕ್ಕೆ ಝಲಾದಿಯಾದ ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತ ಶಬ್ದದಿಂದ

ಹಿಂದೆ ತೋರಿಸಿದಂತೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾಗಿದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪೂರ್ವಪದವು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿರುವ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರ ಮೂಲಕ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬಂದಿದೆ. ಆಗ ಯತ ಎಂಬುದು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಾದನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತು ಎಂಬುದಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತವು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಸ್ವರಿತಾತ್ಸಂಹಿತಾಯಾನುದಾತ್ತಾನಾಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಚಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತಸ್ಪ್ರಚ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿವಚನಪ್ರತ್ಯಯನಾಡಿದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸರ್ಯತಃ—ಸಸರ ಪೂಜಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಕಂಡ್ವಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಂಡ್ವಾದಿಯೆಂಬುದು ಆಕೃತಿಗಣ. ಕಂಡ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸಸರಧಾತುವು ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೂ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಕ್ ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದಾಗ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಯಕಾರೋದಾತ್ತವೂ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ತಕಾರೋದಾತ್ತವೂ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲಸಾರ್ಥ ಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದ ಯಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಾದನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೇತಿ—ಕ್ಷಿ ನಿನಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಕ್ಷಿ+ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ನಲುಮತಾಂಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕಿನಿಂದ ಲುಪ್ತವಾದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವದ್ವೈವ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಸ್ವತೇ—ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದ ರೂಪ. ಪೂಜಾ ಅಭಿಷೇಕ ಧಾತು. ಇದರ ಮೇಲೆ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ನಾಡಿದರೆ ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯನಾಡಿದರೆ ಸು+ನು+ಅತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಜಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣ್ ಸಂಧಿ ಬಂದರೆ ಸುಸ್ವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥವಿನ್ದರೂ ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ ವಕ್ತವ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೬೨ ವಾರ್ತಿಕ ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ. ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಜಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜಿ ಎಂಬ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮಿಥುನಾ ಯಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬಂದಿದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆದಂ|ಗಿರಾಃ ಪ್ರ|ಥಮಂ ದ|ಧಿರೇ ವಯ ಇ|ದ್ಧಾ|ಗ್ನಯಃ ಶಮ್ನಾ
ಯೇ ಸು|ಕೃತ್ಯಯಾ |

ಸರ್ವಂ ಪ|ಣೇಃ ಸಮ|ವಿಂದಂತ ಭೋ|ಜನಮಶ್ವಾ|ವಂತಂ ಗೋ-
ಮುಂತ|ಮಾ ಪಶುಂ ನರಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆತ್ | ಅಂ|ಗಿರಾಃ | ಪ್ರ|ಥಮಂ | ದ|ಧಿರೇ | ವಯಃ | ಇ|ದ್ಧಾ | ಅ|ಗ್ನಯಃ | ಶಮ್ನಾ |
ಯೇ | ಸು | ಕೃತ್ಯಯಾ |

ಸರ್ವಂ | ಪ|ಣೇಃ | ಸಂ | ಅ|ವಿಂ|ದಂತ | ಭೋ|ಜನಂ | ಅಶ್ವ | ವಂತಂ | ಗೋ |
ಗೋ | ಮುಂತಂ | ಆ | ಪಶುಂ | ನರಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದಾ ಪಣಿಭಿರ್ಗಾವೋಪಹೃತಾಸ್ತದಾನೀಮಂಗಿರಾ ಅಂಗಿರಸಃ ಪ್ರಥಮಂ ಪೂರ್ವಮಗ್ರತೋ
ವಯೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಂ ದಧಿರೇ | ಇಂದ್ರಾರ್ಥಂ ಸಂಸಾದಿತವಂತಃ | ಅದನಂತರಂ ತಾದೃಶಾ
ಯೇಽಂಗಿರಸ ಇದ್ಧಾಗ್ನಯಃ ಪ್ರಜ್ವಲಿತಾಗ್ನಿಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತಃ ಸುಕೃತ್ಯಯಾ ಶೋಭನಕರಣೋಪೇತಯಾ
ಶಮ್ನಾ ಕರ್ಮಣಾ ಶೋಭನೇನ ಯಾಗೇನೇಂದ್ರಮಯಜನ್ನಿತಿ ಶೇಷಃ | ತೇ ನರೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತಾ-
ರೋಽಂಗಿರಸಃ ಪಣೇರೇತನ್ನಾನ್ನೋಽಸುರಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಸರ್ವಂ ಭೋಜನಂ ಧನಂ ಸಮವಿಂದಂತ |
ಸಮಲಭಂತ | ಕೀದೃಶಂ | ಅಶ್ವಾವಂತಂ ಅಶ್ವೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಗೋಮಂತಂ ಗೋಭಿರ್ಯುಕ್ತಂ | ಆಕಾರಃ
ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಗವಾಶ್ವವೃತಿರಿಕ್ಷಮನೃತ್ವಶುಜಾತಂ ಚ ಸಮವಿಂದಂತ || ಅಂಗಿರಾಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ಜಸಃ ಸುಃ | ಶಮ್ನಾ | ಶಮಿತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ಶಾಮ್ಯತ್ಯನಯಾ ಕ್ರಿಯೆಯಾ ದೋಷಜಾತಮಿತಿ ಶಮಿಾ |
ಕರಣೇ ಘೃಣ್ | ನೋದಾತ್ತೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂತಸ್ಯಾನಾಚೇನೋಃ | ಪಾ. ೭-೩-೩೪ | ಇತಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿ-

ಷೇಢಃ | ಗೌರಾದಿತ್ವಾತ್ ಜೀರ್ಷ್ | ವೃತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಸುಕೃತ್ಯಯಾ | ಶೋಭನಂ ಕೃತ್ಯಂ
ಕರಣಂ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ತಥೋಕ್ತಾ | ನೃಗ್ನಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ಮತ್ವಂ || ೪ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಂಗಿರಾಃ—ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು | ಪ್ರಥಮಂ—ಮೊದಲು | ವಯಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು |
ದಧಿರೇ—(ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ) ಸಂಪಾದಿಸಿದರು | ಆತ್—ಅನಂತರ | ಯೇ—ಯಾವ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು | ಇದ್ವಾಗ್ನಿ-
ಯಃ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು | ಸುಕೃತ್ಯಯಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉಪಕರಣಗಳುಳ್ಳ | ಶಮ್ಯಾ—ಕರ್ಮದಿಂದ
(ಇಂದ್ರನನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿದರೋ) | ನರಃ—(ಆ ಯಜ್ಞದ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕರಾದ) ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು |
ಪಣೇಃ—ಪಣಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಗೆ ಸೇರಿದ | ಅಶ್ವಾವಂತಂ—ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದುದೂ | ಗೋಮಂತಂ—
ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ | ಸರ್ವಂ ಭೋಜನಂ—ಸಕಲ ಧನವನ್ನೂ (ಮತ್ತು) | ಪಶುಂ ಆ—ಇತರ
ಪಶುರೂಪ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೂಡ | ಸಮವಿಂದಂತೆ—ಹೊಂದಿದರು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪಣಿಯಿಂದ ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಮೊದಲು ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು
ಸಂಪಾದಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡಿದರು. ಯಜ್ಞದ
ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕರಾದ ಅಂತಹ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪಣಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಕುದುರೆಗೆ
ಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದುದೂ, ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಸಕಲ
ಧನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದರು.

English Translation

The Angirases first prepared the sacrificial food for Indra and then with well-kindled fire worshipped him with well-conducted rites ; they, the performers of the sacrifice got all the wealth of Pani, consisting of horses cows and other animals.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಂಗಿರಾಃ—ಅಂಗಿರಸರೆಂಬ ಮುಷಿಗಳು, ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅಂಗಿರಸ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಯ ವಂಶೋತ್ಪನ್ನರು.
ಇವರು ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಇವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ
ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ. ಮುಗ್ಧೇದಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೧ ಪುಟ 640 ನೋಡಿ.

ಶಮ್ಯಾ—ಕರ್ಮಣಾ | ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ. ಅಪಃ ಅಪ್ಪಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮ
ಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು (ನಿ. ೩-೧).

ಸುಕೃತ್ಯಯಾ— ಶೋಭನಕರಣೋಪೇತಯಾ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ನೆರವೇರಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟ ; well-conducted ; according to the rites.

ಪಣೇಃ— ಪಣಿ ಎಂಬ ಅಸುರನ. ಈ ಪಣಿ ಎಂಬ ಅಸುರನು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ತಂದನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಪಣಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ. ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೩ ಪೇಜು 630 ನೋಡಿ.

ಭೋಜನಂ— ಮುಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೋಜನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೋಜನಂ ಎಂದರೆ ಧನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೯)

ಅಶ್ವಾವಂತಂ— ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಧನ)

ಗೋಮಂತಂ— ಗೋವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ.

ಪಶುಂ— ಅಶ್ವಗಳು, ಗೋವುಗಳು ಮೊದಲಾದವಲ್ಲದ ಇತರ ಪಶುಗಳು ಎಂದರೆ ಕುರಿ, ಆಡು, ಎಮ್ಮೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಪಶುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ಆ— ಎಂದರೆ ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ನರಃ— ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನವು. ತೇ ನರಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಮಾಡಿದ ಆ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು

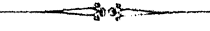
|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಂಗಿರಾಃ— ಅಂಗಿರಸ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ಜಸ್ ವಿಭಕ್ತಿಮಾಡಿವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಸು ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸಂತವಾದುದರಿಂದ ಅತ್ಯೇ- ಸಂತಸ್ಯ ಚಾಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ಕೋಃ ಸಂಯೋ- ಗಾದ್ಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಮ್ಯಾ— ಶಮಿ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಶಾಮ್ಯತ್ಯನಯಾ ಕ್ರಿಯಯಾ ದೋಷಜಾತಮಿತಿ ಶಮಿ. ಈ ಕರ್ಮದಿಂದ ದೋಷಸಮುದಾಯವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ಶಮಿ. ಶಮ ಉಪಶಮೆ. ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಮ್+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ನೋದಾತ್ತೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂತಸ್ಯಾನಾಚೇಮೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೪) ಚಮ್ ವೃತ್ತಿರಕ್ತವಾದ ಅನು ದಾತ್ತೋಪದೇಶವಾದ ಮಾಂತ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೌರಾವಿ ಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧೌರಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುಃ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಷಾತ್ಪ್ರತೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಕೃತ್ಯಯಾ—ಶೋಭನಂ ಕೃತ್ಯಂ ಕರಣಂ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ಸುಕೃತ್ಯಾ. ಯಾವ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಾಧನವಿದೆಯೋ ಅದು ಸುಕೃತ್ಯೆ. ನೌಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಬಹುವ್ರಿಹಿಯಲ್ಲಿ ನೌ ಸು ಇವುಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ತರಪದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತ ಬಂದರೆ ಸುಕೃತ್ಯಾ ಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯೈಕವಚನ ಟಾ ವಿಭಕ್ತಿಮಾಡಿದಾಗ ಅಜಃಚಾಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಳಿಗೆ ಐಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಅಯಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಜ್ಞೈರಥರ್ವಾ ಪ್ರಥಮಃ ಪಥಸ್ತತೇ ತತಃ ಸೂರ್ಯೋ ವ್ರತಸಾ

ವೇನ ಆಜನಿ ।

ಆ ಗಾ ಆಜದುಶನಾ ಕಾವ್ಯಃ ಸಚಾ ಯನುಸ್ಯ ಜಾತಮಮೃತಂ

ಯಜಾಮಹೇ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಜ್ಞೈಃ | ಅಥರ್ವಾ | ಪ್ರಥಮಃ | ತತೇ | ತತಃ | ಸೂರ್ಯಃ | ವ್ರತಸಾ |

ವೇನಃ | ಆ | ಅಜನಿ |

ಆ | ಗಾಃ | ಆಜತ್ | ಉಶನಾ | ಕಾವ್ಯಃ | ಸಚಾ | ಯನುಸ್ಯ | ಜಾತಂ | ಅ-

ಮೃತಂ | ಯಜಾಮಹೇ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪಣಿಭಿರಪಹೃತಾಸು ಗೋಷ್ಟಭರ್ವತತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಋಷಿರ್ಯಜ್ಞೈರಿಂದ್ರದೇವತ್ಯೈರನುಷ್ಠಿತೈರ್ಯಾಗೈಃ
 ಪಥೋ ಗೋಸಂಬಂಧಿನೋ ಮಾರ್ಗಾನ್ ಪ್ರಥಮಸ್ತತೇ | ತನುತೇ | ಸರ್ವೇಭ್ಯ ಋಷಿಭ್ಯ ಪೂರ್ವಮೇವ
 ಕೃತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತಸ್ತದನಂತರಂ ವ್ರತಸಾ ವ್ರತಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ನೇನಃ ಕಾಂತಃ
 ಸೂರ್ಯಃ ಸೂರ್ಯರೂಪ ಇಂದ್ರ ಅಜನಿ | ಗವಾಂ ಪ್ರದರ್ಶನಾಯಾವಿರಭೂತ್ | ತತೋಽಥರ್ವಾ ತಾ ಗಾ
 ಅಜತ್ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ | ತಾದೃಶಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಕಾವ್ಯಃ ಕವೇಃ ಪುತ್ರ ಉಶನಾ ಭೃಗುಃ
 ಸಚಾಸುರನಿರಸನಾಯ ಸಹಾಯೋಽಭೂತ್ | ಯಮಸ್ಯಾಸುರಾಣಾಂ ನಿಯಮನಾರ್ಥಂ ಜಾತಂ ಪ್ರಾದು-
 ಭೂತಮಮೃತಂ ಮರಣರಹಿತಂ ತಮಿಂದ್ರಂ ಯಜಾಮಹೇ | ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪೂಜಯಾಮಃ || ಪಥಃ | ಶಸಿ
 ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪಃ ಇತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತತೇ | ತನು
 ವಿಸ್ತಾರೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ನಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ |
 ಅಜನಿ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ದೀಪಜನಬುಧೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೩೧-೧-೬೦ | ಕರ್ತರಿ ಲುಜಃ
 ಚ್ಲೇಶ್ವಿನ್ | ಅಜತ್ | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಥರ್ವಾ - (ಪಣಿಯಿಂದ ಗೋವುಗಳು ಅಪಹೃತವಾದಾಗ) ಅಥರ್ವನೆಂಬ ಋಷಿಯು | ಯಜ್ಞೈಃ -
 ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ) ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ | ಪಥಃ - (ಗೋವುಗಳು ಅಪಹೃತವಾದ) ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು |
 ಪ್ರಥಮಃ - ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ | ತತೇ - ಕಂಡುಕೊಂಡನು | ತತಃ - ಆ ಮೇಲೆ |
 ವ್ರತಪಾಃ - ವ್ರತಕರ್ಮಗಳ ಪಾಲಕನೂ | ನೇನಃ - ಕಾಂತಿಯುತನೂ ಆದ | ಸೂರ್ಯಃ - ಸೂರ್ಯರೂಪ
 ನಾದ ಇಂದ್ರನು | ಆ ಅಜನಿ - (ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು) ಆವಿರ್ಭೂತನಾದನು. | (ಅನಂತರ ಅಥರ್ವನು)
 ಗಾಃ - ಹಸುಗಳನ್ನು | ಆ ಅಜತ್ ಪುನಃ ಹೊಂದಿದನು. (ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಿಗೆ) | ಕಾವ್ಯಃ - ಕವಿಪುತ್ರ
 ನಾದ | ಉಶನಾ - ಭೃಗುವು | ಸಚಾ - (ಅಸುರನಾಶಕ್ಕೆ) ಸಹಾಯಕನಾದನು. | ಯಮಸ್ಯ - (ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು
 ತಡೆಗಟ್ಟಲು | ಜಾತಂ - ಉತ್ಪನ್ನನಾದ | ಅಮೃತಂ - ಮರಣರಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಯಜಾಮಹೇ -
 (ನಾವು) ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸೋಣ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪಣಿಯು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದಾಗ ಅಥರ್ವನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿ
 ದನು. ಆ ಯಜ್ಞದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಗೋವುಗಳು ಅಪಹೃತವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲನೆ
 ಯವನಾಗಿ ಕಂಡುಕೊಂಡನು. ಆ ಮೇಲೆ ವ್ರತಗಳ ಪಾಲಕನೂ ಕಾಂತಿಯುತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನರೂಪ
 ದಲ್ಲಿ ಆ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡಲು ಆವಿರ್ಭೂತನಾದನು. ಅಥರ್ವನು ಈ ಸಹಾಯದಿಂದ ಹಸುಗಳನ್ನು ಪುನಃ
 ಹೊಂದಿದನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕವಿಪುತ್ರನಾದ ಭೃಗುವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಸುರನಾಶಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕನಾದನು. ರಾಕ್ಷಸ
 ರನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ ಮರಣರಹಿತನೂ ಆದ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸೋಣ.

English Translation

Atharvan first discovered the path of the stolen cattles by sacrifices ; then the bright Sun (Indra) the protector of pious performances, was born ; Atharvan regained the cattle with the help of Usanas son of Kavi ; let us worship Indra who was born to destroy Asuras.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಮೃತಂ—ಮರಣರಹಿತಂ | ಮರಣ ರಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು

ಅರ್ಥವಾ—ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಋಷಿಯು. ಈ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಗತಿಗಳು ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.

ನೇನಃ ಸೂರ್ಯಃ—ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅವಿಭವಿಸಿದ ನೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿ ಬೆಳಗಾದ ಮೇಲೆ ಅರ್ಧವೃಷಭಿಯು ಗೋವುಗಳ ಅವಶ್ಯತೆಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡನೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅರ್ಧವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದುವುದು.

ವ್ರತಪಾಃ—ವ್ರತಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ | ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಪಾಲಕನು.

ಉಶನಾ ಕಾವ್ಯಃ—ಕವೇಃ ಪುತ್ರಃ ಉಶನಾಃ ಭೃಗುಃ | ಕವಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಉಶನಸ್ ವಿಂಬುವನು. ಇವನಿಗೆ ಭೃಗುವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವನು ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಋಷಿಯು. ಕಾವ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ—ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೧೧ ; ೧-೮೩-೫ ; ೧-೧೨೧-೧೨ ; ೬-೨೦-೧೧ ; ೭-೨೩-೧೭ ; ಅರ್ಥವೇನೆ. ೪-೨೯-೬ ; ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾ ೨೫-೮-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಯಮಸ್ಯ ಜಾತಂ—ಅಸುರಾಣಾಂ ನಿಯಮನಾರ್ಥಂ ಜಾತಂ | ಅಸುರರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪಥಃ—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಶಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೮) ಭಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಜಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಇನ್ ಎಂಬ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ಪಥ್+ಅಸ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಪ್ಪಿತಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವು ಫಿಷೋಂತ ಉದಾತ್ತಃ (ಫಿ. ಸೂ. ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತತೆ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ತನಾದಿ. ಸ್ವರಿತೇತ್. ತನ್+ತೆ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕನಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ತತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಿ ತಿಜಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜನಿ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತೃ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷೈಕವಚನರೂಪ. ಜನ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಾನಾನ್ಯವಾಗಿ ಚ್ಚಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ದೀಪಜನಬುಧಪೂರಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೧) ಇವುಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಚ್ಚಿಗೆ ಏಕವಚನ ತಶಬ್ದ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಚಿಣ್ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿಣ್ ಬಂದರೆ ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕವಚನದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತಕನಾದ ಆಟ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಬಂದರೆ ಅಜನಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜತ್—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಶಬ್ದಿಕರಣ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ತಿಪ್ಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತಶ್ಚ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಜಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

~*~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಬಹಿರ್ವಾ ಯತ್ಸ್ವಪತ್ಯಾಯ ವೃಜ್ಯತೇ ಕೋನಾ ಶ್ಲೋಕ-
ಮಾಘೋಷತೇ ದಿನಿ |

ಗ್ರಾನಾಯತ್ರ ವದತಿ ಕಾರುರುಕ್ಘ್ನಿಸ್ತಸ್ಯೇದಿಂದ್ರೋ ಅಭಿಪಿ-
ತ್ವೇಷು ರಣ್ಯತಿ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಬರ್ಹಿಃ | ವಾ | ಯತ್ | ಸುಽ ಅಪತ್ಯಾಯ | ವೃಜ್ಯತೇ | ಅರ್ಕಃ | ವಾ | ಶ್ಲೋ-
ಕಂ | ಆಽ ಘೋಷತೇ | ದಿವಿ |

ಗ್ರಾವಾ | ಯತ್ರ | ವದತಿ | ಕಾರುಃ | ಉಕ್ಥ್ಯಃ | ತಸ್ಯ | ಇತ್ | ಇಂದ್ರಃ | ಅ-
ಭಿಽ ನಿತ್ವೇಷು | ರಣ್ಯತಿ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ್ವಪತ್ಯಾಯ ಶೋಭನಾಪತನಹೇತುಭೂತಾಯ ಕರ್ಮಣೇ ಬರ್ಹಿರ್ವಾ ಯದೈದಾ ವೃಜ್ಯತೇ
ಭಿದ್ಯತೇ ಅಧ್ಯಯುಷಾ ಯಾಗಾರ್ಥಮಾಬ್ರಿಯತೇ | ಅರ್ಕೋ ವಾ ಸ್ತೋತ್ರನಿಷ್ಪಾದಕೋ ಹೋತಾ ವಾ
ಶ್ಲೋಕಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಂ ವಾಚಂ ದಿವಿ ದ್ಯೋತಮಾನೇ ಯಜ್ಞೇ ಯದಾಘೋಷತೇ ಉಚ್ಚಾರಯತಿ |
ಯತ್ರ ಯಸ್ಮಿನ್ನಾಲೇ ಗ್ರಾವಾಭಿಷವಾರ್ಥಂ ಪ್ರವೃತ್ತ ಉಪಲೋ ವದತಿ ಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ | ತತ್ರ
ವೃಷ್ಣಾಂತಃ | ಕಾರುರುಕ್ಥ್ಯಃ | ಉಪೋಪಮೇತತ್ | ಉಕ್ಥ್ಯಸ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಶಂಸಿತಾ ಕಾರುಃ ಸ್ತೋತಾ
ಯಥಾಭಿಮತಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ | ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯಾಭಿಪಿತ್ವೇಷುಭಿಸ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಷ್ಠಿದ್ರೋ
ರಣ್ಯತಿ | ರಮತೇ | ಯದ್ವಾ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನಾಂ ಬರ್ಹಿರಾದೀನಾಮುಭಿಸ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಷು ಸತೀಷ್ಠಿದ್ರೋ
ರಣ್ಯತಿ | ಅಸ್ಮದೀಯೋ ಯಾಗೋ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ಹರ್ಷಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ || ವೃಜ್ಯತೇ | ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ |
ಆದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಥಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಯಕ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ನಿಪಾತೈರ್ಯದ್ಯದಿಹಂತೇತಿ
ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಅಘೋಷತೇ | ಘುಷಿರ್ ವಿಶಬ್ದನೇ | ಭಾವಾನಿಕಃ | ಅತ್ರಾಪಿ ಯದಿತ್ಯಸ್ಯ ನಿಸಾ-
ತಸ್ಯಾನುಷಂಗಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ರಣ್ಯತಿ | ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶ್ಯನ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ
ಚ | ಅಂತ್ಯವಿಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ರಣ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶ್ಯನ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ್ವಪತ್ಯಾಯ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ | ಯತ್—ಯಾನಾಗ | ಬರ್ಹಿಃ—ಪವಿತ್ರವಾದ
ಧರ್ಮವು | ವೃಜ್ಯತೇ ವಾ—ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ ಆ ಸಮಯವಲ್ಲಾಗಲಿ, | ಅರ್ಕಃ—ಸ್ತೋತ್ರ ಸಂಪಾದಕನಾದ
ಹೋತೃವು | ಶ್ಲೋಕಂ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು | ದಿವಿ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಅ ಘೋ-
ಷತೇ ವಾ—ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಕಾಲವಲ್ಲಾಗಲಿ | ಯತ್ರ—ಯಾವ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಗ್ರಾವಾ—(ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಹಿಂಡುವ) ಕಲ್ಲು | ಕಾರುರುಕ್ಥ್ಯಃ ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವು ಶಬ್ದಮಾಡುವಂತೆ |
ವದತಿ (ವಾ)—(ಪ್ರಿಯವಾದ) ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಕಾಲವಲ್ಲಾಗಲಿ | ತಸ್ಯ ಇತ್—ಈ ಎಲ್ಲಾವಿಧವಾದ | ಅ ಭಿ

ಪಿತ್ರೇಷು—ಸಂದರ್ಭಗಳು ಒದಗಿದಾಗಲೂ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ರಣ್ಯತಿ—ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಹರ್ಷಸೂಚಕವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಪವಿತ್ರವಾದ ದರ್ಭಚ್ಛೇದನಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಸಂಪಾದಕನಾದ ಹೋತ್ರವು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ ಮತ್ತು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡತಕ್ಕ ಕಲ್ಲು ಸ್ತೋತ್ರವಿನಂತೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಶಬ್ದಮಾಡುವಾಗಲಿ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಒದಗಿದಾಗಲೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಯಜ್ಞವು ಸಮೀಪಿಸಿತೆಂದು ಸಂತೋಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Whether the sacred grass is cut for the sacrifice, in order to bring down the blessings, whether the priest recites the sacred hymn in the brilliant sacrifice, whether the stone used to press the soma plant makes a sound like the priest who repeats the hymn, on all these occasions Indra rejoices.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಬರ್ಹಿಃ—ಅಗ್ರಭಾಗವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ದರ್ಭೆ. ಯಜ್ಞಮಾಡುವಾಗ ದರ್ಭೆಯ ತುದಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಮೆತ್ತಗಿರುವಂತೆ ಪದರಪದರಗಳಾಗಿ ಹರಡುವರು. ಇದರಮೇಲೆ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವರು. ದರ್ಭೆಯ ತುದಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಕರಕರವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅರ್ಕಃ—ಋಕ್ಕನ್ನು (ಮಂತ್ರವನ್ನು) ಪಠಿಸುವ ಹೋತ್ರವು ಅಥವಾ ಋತ್ವಿಜನು. ಅರ್ಕ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅರ್ಕಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅರ್ಕಶಬ್ದವು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೭-೬ರಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಶ್ಲೋಕಃ—ಶ್ಲೋಕ ಶೃಣೋತೇ : (ನಿ. ೯-೮) ಶ್ಲೋಕಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು, (ನಿ. ೭-೨೩).

ದಿನಿ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ ನಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಗ್ರಾವಾ—ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು. ಗ್ರಾವಾ ಯತ್ರ ವದತಿ ಎಂದರೆ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಜಜ್ಜುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಗ್ರಾವಾವದತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯು ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣುವುದು. ಯತ್ರ ಗ್ರಾವಾ ವದತಿ ತತ್ರ ಗಚ್ಛತಂ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೫-೭) ಇತ್ಯಾದಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿರುವವು.

ಕಾರುಃ—ನಾಡುವನನು. ಏಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವನನು. ಕವಿ, ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ.- ೧-೧೬೫-೧೪ ; ೭-೬೮-೯ ; ೯-೧೧೨-೩ ; ೧೦-೭೫-೧ ; ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದದ ರೂಪಾಂತರಗಳಾದ ಕಾರವಃ ಕಾರವೇ, ಕಾರುಂ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವವು.

ಉಕ್ಥ್ಯಃ—ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವನನು, ಮುತ್ತಿಕ್ಕು.

ಅಭಿಪಿಶ್ವೇಷು—ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನಾಂ ಬರ್ಹಿರಾದೀನಾನುಭಿಪ್ರಾಪ್ತಿಷು | ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದರ್ಭ ವಿಶ್ವೇದನ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ

ರಣ್ಯತಿ—ಅಸ್ತದೀಯೋ ಯಾಗೋ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ಹರ್ಷಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ | ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದರ್ಭ ವಿಶ್ವೇದನಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಸೂಚಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಶಬ್ದಶ್ರವಣದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಂತೋಷ ಪಟ್ಟು ತನ್ನ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಹರ್ಷಧ್ವನಿ ಮಾಡುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವೃಜ್ಯತೀ—ವೃಜಿ ವರ್ಜನೆ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್. ಕರ್ಮ ಲಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಾವ ಕರ್ಮಣೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಷದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದುಪದೇಶದ (ವೃಜ್ಯ) ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಯಕ್ ಸ್ವರವೇ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ (ಉದಾತ್ತ) ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ತಿಜ್ಜ ತಿಜ್ಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಯದೈದಿಹಂತೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦. ಇವುಗಳ ಯೋಗವಿರುವಾಗ ತಿಜ್ಜ ತವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಷೇಧಿಸಿದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬಂದಿಲ್ಲ.

ಅಘೋಷತೇ—ಘುಷಿರ್ ವಿಶಬ್ದನೆ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ, ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಇರ್ ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರವು (ಉದಾತ್ತ) ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಶಪನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವರಿತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತವು ಪ್ರಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ನಿಘಾತವೂ (ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವು) ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಯತ್ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಯತ್ಸಂಬಂಧ ಬರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಣ್ಯತಿ—ರಮು ಕ್ರಿಡಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಶಪ್ ವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಿಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದರೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಪರಸ್ವೀಪದಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೂ ರಮ್ಯತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ

ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ವಿಕಾರವು ಅಂದರೆ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾದೇಶವೂ ಛಾಂದಸವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಶಾಸನದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲ. ಅಥವಾ ರಣ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಇದೂ ಭ್ರಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಕಪ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ಯನ್‌ವಿಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಿಕಾರವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಲಾಘವವಿದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ರಣ್ಯತಿ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಪಿತ್ತೇಷು ಎಂಬ ಅತಿಜಃನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಘಂ

ಎಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಸಾನೀತಿ ವಿಂಶತ್ಯೈಚಮೇಕಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಅಸಾವಿ ವಿಂಶತಿಃ
ಷಳನುಷ್ಟುಭ ಔಷ್ಣಿಹಸಾಂಕ್ತಗಾಯತ್ರತ್ಯೈಷ್ಟುಭಾಸ್ತೃಚಾಃ ಪ್ರಗಾಥ ಇತಿ | ಅದಿತಃ ಷಡನುಷ್ಟುಭಃ
ಸಪ್ತಮ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ ಉಷ್ಣಿಹಃ | ದಶಮ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಃ ಸಂಕ್ತಯಃ | ತ್ರಯೋದಶ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋ
ಗಾಯತ್ರೈಃ | ಷೋಡಶಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತುಭಃ | ಏಕೋನವಿಂಶೀ ಬೃಹತೀ ವಿಂಶೀ ಸತೋಬೃಹತೀ |
ಅನುಪರ್ತನಾದ್ಗೋತಮ ಋಷಿಃ | ಅನಾದೇಶಪರಿಭಾಷಯೇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ || ಸೂಕ್ತವಿನಿರೋಗೋ
ಲಿಂಗಾದವಗಂತವ್ಯಃ || ಅವಿಹೃತೋಡಶಶಸ್ತ್ರ ಅದ್ಯಾ ತೈಚಾ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ |
ಅಥ ಷೋಡಶ್ಯಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತ ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪಾ | ಅ. ೬-೨ | ಇತಿ || ಅಭಿಷ್ಣ-
ವಿಕೇಷೂಕ್ಘೇಷು ತೈತೀಯಸವನೇಚ್ಛಾವಾಕಸ್ಯೇಮಾನೇವ ತೈಚಾವೈಕಲ್ಲಿಕಾ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪಾ |
ಏಹ್ಯಾ ಸ್ವಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತ ಇಮಮಿಂದ್ರ ಸುತಂ ಪಿಬ
| ಅ. ೬-೨ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ— ಅಸಾವಿ ವಿಂಶತಿಃ ಷಳನುಷ್ಟುಭ
ಔಷ್ಣಿಹಸಾಂಕ್ತಗಾಯತ್ರತ್ಯೈಷ್ಟುಭಾಸ್ತೃಚಾಃ ಪ್ರಗಾಥಃ ಎಂದಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ
ಆರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಅನುಷ್ಟುಪಛಂದಸ್ಸಿನವು ; ಏಳರಿಂದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಉಷ್ಣಿಕ್‌ಛಂದಸ್ಸಿನವು ; ಹತ್ತ-
ರಿಂದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಸಂಕ್ರೀಛಂದಸ್ಸಿನವು ; ಹದಿನೂರರಿಂದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸಿನ-
ವು ; ಹದಿನಾರರಿಂದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪಛಂದಸ್ಸಿನವು ; ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಮಕ್ಕು ಬೃಹತೀ
ಛಂದಸ್ಸಿನವು ; ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಮಕ್ಕು ಸತೋಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು

ದೇವತೆಯು. ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗವು ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿರುವುದು. ಅವಿಹೃತಷೋಡಶಿಸ್ತಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳು (ಎರಡು ತೃಚಗಳು) ಸ್ತೋತ್ರೀಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಥ ಷೋಡಶ್ಯಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತ ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರೀಯಾನುರೂಪಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಅಭಿಪ್ಲವಹಡಹಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ತೃತೀಯಸವನಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಛಾವಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಉಕ್ಥಶಿಸ್ತಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ತೃಚಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಮೊದಲಿನ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರೀಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಏಹ್ಯಾಷ್ವ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತ ಇಮುನಿಂದ್ರ ಸುತಂ ಪಿಬ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು.

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೮೪

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೩ ॥ ಸೂಕ್ತ—೮೪ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ— ೫, ೬, ೭, ೮, ೯ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೨೦ ॥

॥ ಋಷಿ—ಗೋತಮೋ ರಾಹೂಗಣಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ॥

॥ ಭಂದತಿ—೧-೬, ಅನುಷ್ಟುಪ್ | ೭-೯ ಉಷ್ಟುತ್ | ೧೦-೧೨ ಪಂಕ್ತಿಃ | ೧೩-೧೫.

ಗಾಯತ್ರೀ | ೧೬-೧೮. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೧೯. ಬೃಹತೀ | ೨೦. ಸತೋ

ಬೃಹತೀ ॥

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತೇ ಶವಿಷ್ಠ ಧೃಷ್ಣವಾ ಗಹಿ ।

ಆ ತ್ವಾ ಪೃಣಕ್ವಿಂದ್ರಿಯಂ ರಜಃ ಸೂರ್ಯೋ ನ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ॥೧॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಸಾವಿ | ಸೋಮಃ | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಶವಿಷ್ಠ | ಧೃಷ್ಟೋ ಇತಿ | ಆ | ಗಹಿ |

ಆ | ತ್ವಾ | ಪೃಣಕ್ತು | ಇಂದ್ರಿಯಂ | ರಜಃ | ಸೂರ್ಯಃ | ನ | ರತ್ನಿ ಭಿಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತ್ವದರ್ಥಂ ಸೋಮ ಅಸಾವಿ | ಅಭಿಷುತೋಽಭೂತ್ | ಹೇ ಶವಿಷ್ಠಾತಿಶಯೇನ ಬಲವನ್ ಅತಃ ಏವ ಧೃಷ್ಟೋ ಶತ್ರುಣಾಂ ಧರ್ಷಯಿತರಿಂದ್ರ ಆ ಗಹಿ | ದೇವಯಜನದೇಶಮಾಗಚ್ಛ | ಆಗತಂ ತ್ವಾಮಿಂದ್ರಿಯಂ ಸೋಮಪಾನೇನೋತ್ಪನ್ನಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಾ ಪೃಣಕ್ತು ಆಪೂರಯತು | ರಜೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ ರತ್ನಿಭಿಃ ಕಿರಣೈಃ ಸೂರ್ಯೋ ನ | ಯಥಾ ಸೂರ್ಯಃ ಪೂರಯತಿ ತದ್ವತ್ || ಶವಿಷ್ಠ | ಶವಸ್ವಿಷ್ಠಾಬ್ದಾದಿಷ್ಠನಿ ವಿನ್ಮತೋರ್ಲುಕ್ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ನಿಘತಾಭಾವಃ | ಗಹಿ | ಗಮೋರ್ಲೋಪಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕ-ಲೋಪಃ | ತಸ್ಯಾಸಿದ್ಧವದತ್ತಾ ಭಾದಿತ್ಯಸಿದ್ಧವತ್ತ್ವಾದ್ಧೇರ್ಲುಗಭಾವಃ || ೧ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, | ತೇ—ನಿನಗಾಗಿ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮರಸವು | ಅಸಾವಿ—ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | ಶವಿಷ್ಠ—ಅತ್ಯಂತಬಲಶಾಲಿಯೂ | ಧೃಷ್ಟೋ—(ಆದ್ದರಿಂದಲೇ) ಶತ್ರುವನ್ನು ಮರ್ಧನ ಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನೇ, | ಆಗಾಹಿ—(ದೇವಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ) ದಯಮಾಡು. | (ನಿನ್ನನ್ನು) ಇಂದ್ರಿಯಂ—(ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಲಭಿಸಿದ) ಪ್ರಭೂತವಾದ ಬಲವು | ರಜಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ರತ್ನಿಭಿಃ—ಕಿರಣಗಳ ಮೂಲಕ | ಸೂರ್ಯೋ ನ—ಸೂರ್ಯನು ತುಂಬುವಂತೆ | ಅ ಪೃಣಕ್ತು—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅತ್ಯಂತಬಲಶಾಲಿಯೂ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶತ್ರುದಮನವನ್ನು ಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ದೇವಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡು. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳ ಮೂಲಕ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ತುಂಬುವಂತೆ, ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶಕ್ತಿಯು ನಿನ್ನ ದೇಹವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ.

English Translation

O Indra, the Soma has been expressed for you ; mightiest and brave Indra, come (to our sacrifice) ; may strength inspired by Soma-libations, fill you as the Sun fills the firmament with his rays.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶವಿಷ್ಣು—ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು (ನಿ. ೩-೯) ಶವಿಷ್ಣು ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಬಹು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಲವುಳ್ಳ

ಭೃಷ್ಣೋ-ಶತ್ರುಣಾಂ ಧರ್ಷಯಿತಃ | ಶತ್ರುಗಳ ಗರ್ವವನ್ನು ಅಡಗಿಸುವವನು, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯು

ಇಂದ್ರಿಯಂ— ವೀರ್ಯ, ಬಲ.

ರಜಃ— ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ರಜಸೀ) ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩--೨೨) ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

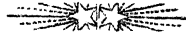
ನೆ—ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಇನ ಎಂಬ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶವಿಷ್ಣು—ಶವಸ್ವಿನ್ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಾಯಿನೇತಮಬಿಷ್ಣುನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶವಃ ಅಂದರೆ ಬಲ. ಅಸ್ಮಾಯಾಮೇಧಾ- ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಶವಸ್ವಿನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಗಿದೆ. ಶವಸ್ವಿನ್+ಇಷ್ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಿನೈತೋರ್ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ವಿನಾಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಯನ್ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಸ್ವಿನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿನಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದರೆ ಶವಸ್+ಇಷ್ಯ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಟೀಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೫) ಭಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಅಂಗದ, ಟಿಗೆ ಇಷ್ಯನ್, ಇಮನಿಚ್, ಈಯಸುನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶವಸ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಃ ಎಂಬ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಶವಿಷ್ಣು ಎಂಬುದು ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಾದಾದೌ ಎಂದು ನಿಷೇಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಿಷಾತಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಗಹಿ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಂದರೆ ಗಮ್+ಹಿ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಭ್ವಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶಪ್‌ವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಕ್ಯಾದುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಿನದ್ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಗಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾದೇಶವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿತ- (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶಕ್ಕೆ ಅಪಿತ್ತ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಜುಕ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗಮಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಗ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತೋಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಪ್ರಸ್ತಾಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸಿದ್ಧವದತ್ತಾಭಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಸವಾನಾಶ್ರಯಿತವಾದ ಭಸಂಜ್ಞಾಧಿ ಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಳಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಹಿಂದೆಮಾಡಿದ ಭಸಂಜ್ಞಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸೂತ್ರದ ಕಾರ್ಯವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾಣಿನಿಗಳ ೬ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಭಸಂಜ್ಞೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳು ವಿಹಿತ ವಾಗುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುನಾಸಿಕ ಲೋಪವು ಭಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು. ಹಿಲೋಪವೂ ಭಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ

ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಲೋಪಮಾಡುವಾಗ ಅನುನಾಸಿಕಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಮಕಾರ ವಿದ್ವಂತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿದ್ದರಿಂದ ಹಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಮಿಧ್ಧರೀ ವಹತೋಽಪ್ರತಿಧೃಷ್ಟಶವಸಂ ।

ಋಷೀಣಾಂ ಚ ಸ್ತುತೀರುಪ ಯಜ್ಞಂ ಚ ಮಾನುಷಾಣಾಂ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರಂ । ಇತ್ । ಹರೀ ಇತಿ । ವಹತಃ । ಅಪ್ರತಿಧೃಷ್ಟಃ ಶವಸಂ ।

ಋಷೀಣಾಂ । ಚ । ಸ್ತುತೀಃ । ಉಪ । ಯಜ್ಞಂ । ಚ । ಮಾನುಷಾಣಾಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಪ್ರತಿಧೃಷ್ಟಶವಸಂ ಕೇನಾಸ್ಯಪ್ರತಿಧರ್ಷಿತಬಲಂ । ಅಹಿಂಸಿತಬಲಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಇಂದ್ರಮಿಂದ್ರ-
ಮೇವ ಋಷೀಣಾಂ ವಸಿಷ್ಠಾದೀನಾಂ ಮಾನುಷಾಣಾಮನೈಷಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಚ ಸ್ತುತೀರ್ಯಜ್ಞಂ
ಚ ಹರೀ ಅಶ್ವಾವುಪ ವಹತಃ । ಸಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪಯತಃ । ಯತ್ರ ಯತ್ರ ಸ್ತುವಂತಿ ಯತ್ರ ಯತ್ರ
ಯಜಂತೇ ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರೇಂದ್ರಮಶ್ವಾ ಪ್ರಾಪಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಮಾನುಷಾಣಾಂ । ಮನೋರ್ಜಾತಾವಿತಿ
ಮನುಶಬ್ದಾದೞ್ ಸುಗಾಗಮಶ್ಚ || ೨ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಪ್ರತಿಧೃಷ್ಟಶವಸಂ— (ಯಾರಿಂದಲೂ) ತಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ।
ಇಂದ್ರಮಿತ್—ಇಂದ್ರನನ್ನೇ । ಋಷೀಣಾಂ— (ವಸಿಷ್ಠಾದಿ) ಋಷಿಗಳ । ಚ—ಮತ್ತು । ಮಾನುಷಾಣಾಂ—
(ಇತರ) ಮಾನವರ । ಸ್ತುತೀಃ— ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೂ । ಯಜ್ಞಂ ಚ— ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಕೂಡ । ಹರೀ—(ಅವನ)
ಕುದುರೆಗಳು । ಉಪ ವಹತಃ—(ಅವನನ್ನು) ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠಾದಿ ಋಷಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಮಾನವರೂ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅಲ್ಲಿಗೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹೊತ್ತು ಕೊಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.

English Translation

May his horses bear Indra of unresistable prowess to the praises and sacrifices of Rishis and men.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅಪ್ರತಿಧ್ವಂಸವಸಂ — ಅಪ್ರತಿಹತಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಂ | ಕೇನಾಪ್ಯಹಿಂಸಿತಬಲಂ |
ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನನ್ನು

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಾನುಷಾಣಾಮ್—ಮನುಷ್ಯಜಾತಾವಂಶ್ಯತೌ ಸುಕ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಮನು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅಜ್, ಯತ್, ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸುಕಾಗಮವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಜಾತಿರೂಪಾರ್ಥವು ತೋರುತ್ತಿರಬೇಕು. ಆ ಮೇಲಿನ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಜ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಮನು+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಕ್ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಮನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಜಾನಲ್ಲಿ ಇಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತ್ವೇಷ್ಟ-ಜಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಆದಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾನುಷವೆಂದಾದ ಮೇಲೆ ಷಷ್ಠೀಬಹುವಚನ ಆಮ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹ್ರಸ್ವಸಹ್ಯಾಪೋನುಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮಿಗೆ ನುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ನಾಮಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩) ನಾಮ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜಂತಾಂಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದು ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ರಷಾಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧) ರೇಫಷಕಾರಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಷಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಣತ್ವಬಂದಿದೆ. ||೨||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ಆ ತಿಷ್ಠ ವೃತ್ತಹನ್ ರಥಂ ಯುಕ್ತಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಹರೀ |
ಅರ್ವಾಚೀನಂ ಸು ತೇ ಮನೋ ಗ್ರಾವಾ ಕೃಣೋತು ವಗ್ನುನಾ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ತಿಷ್ಠ | ವೃತ್ತ | ಹನ್ | ರಥಂ | ಯುಕ್ತಾ | ತೇ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ಹರೀ | ಇತಿ |
ಅರ್ವಾಚೀನಂ | ಸು | ತೇ | ಮನಃ | ಗ್ರಾವಾ | ಕೃಣೋತು | ವಗ್ನುನಾ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವೃತ್ತಹನ್ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತರಿಂದ್ರ ರಥಮಾ ತಿಷ್ಠ | ಆರೋಹ | ಯಸ್ಮಾತ್ತೇ ಹರೀ
ತ್ವದೀಯಾವಶ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ತೋತ್ರಲಕ್ಷಣೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಯುಕ್ತಾ ರಥೇಽಸ್ಮಾಭಿಯೋಜಿತಾ
ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ರಥಮಾತಿಷ್ಠ | ತೇ ಮನಸ್ತದೀಯಂ ಮನಶ್ಚ ಗ್ರಾವಾಭಿಷವಾರ್ಥಂ ಪ್ರವೃತ್ತಃ ಪಾಪಾಣೋ
ವಗ್ನುನಾ ವಚನೀಯೇನಾಭಿಷವಶಬ್ದೇನಾರ್ವಾಚೀನಮಸ್ತದಭಿಮುಖಂ ಸು ಕೃಣೋತು | ಸುಷ್ಮ
ಕರೋತು || ಯುಕ್ತಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಾಕಾರಃ | ವಗ್ನುನಾ | ವಚೀರ್ಗಶ್ಚ | ಉ. ೩-೩೩ | ಇತಿ
ಸುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಗಕಾರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ || ೩ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃತ್ತಹನ್—ವೃತ್ತನಾಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, | ರಥಂ—(ನಿನ್ನ) ರಥವನ್ನು | ಆ ತಿಷ್ಠ—ಹತ್ತಿಕೊ |
ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರೀ—ಕುದುರೆಗಳು | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರದೊಡನೆ | ಯುಕ್ತಾ—
(ರಥದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಿಂದ) ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವೆ. | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮನಃ—ಮನಸ್ಸನ್ನು | ಗ್ರಾವಾ—(ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಹಿಂಡತಕ್ಕ) ಕಲ್ಲು | ವಗ್ನುನಾ—ಇಂಪಾದ ಹಿಂಡುವ ಶಬ್ದದಿಂದ | ಅರ್ವಾಚೀನಂ—(ನಮ್ಮ)ಅಭಿಮುಖ
ವಾಗಿ | ಸುಕೃಣೋತು—ಚೆನ್ನಾಗಿ (ತಿರುಗುವಂತೆ) ಮಾಡಲಿ. |

|| ಭಾನಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ತಹಂತಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ.
ಆ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊ. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲು ಅದರ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಇಂಪಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿನ್ನ
ಮನಸ್ಸು ನಮ್ಮ ಕಡೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

O Slayer of Vritra, ascend your chariot, for your horses have been harnessed by our prayer. May the Soma-pressing stone by its sound attract your mind towards us.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯುಕ್ತಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಹರೀ— ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು, ಎಂದರೆ ೮೨ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೧, ೨, ೩, ೪ ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು—ಯೋಜಾನ್ವಿದ್ರತೇ ಹರೀ—ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡೆ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ, ನೀನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಕುದುರೆಗಳು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಅರ್ವಾಚೀನಂ— ಅಭಿನುಖವಾಗಿ

ಗ್ರಾವಾ ಕೃಣೋತು ವಗ್ನುನಾ— ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿನಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುತ್ತಿರುವೆವು. ಆ ಶಬ್ದವು ನಿನಗೆ ಕೇಳಿ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಲೆಂದು ಋಷಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುಕ್ತಾ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಇದರ ಮೇಲೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಯುಜ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಚೋಃಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ವವೂ ಖರಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತ್ವವೂ ಬಂದಿದೆ. ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಸಂಜ್ಞೆಯು ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನ ವಿನಕ್ಷಮಾಡಿದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ.

ವಗ್ನುನಾ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ವಚೇರ್ಗತ್ವ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೧೩) ವಚ ಧಾತುವಿಗೆ ನು ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯೈಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಆಜೋನಾಸ್ತ್ರಿಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾ ಎಂಬ ಅದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇನುಮಿಂದ್ರ ಸುತಂ ಪಿಬ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮನುತ್ಯಂ ಮದಂ ।

ಶುಕ್ರಸ್ಯ ತಾಭ್ಯಕ್ಷರನ್ಧಾರಾ ಯತಸ್ಯ ಸದನೇ ॥ ೪ ॥

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇನುಂ । ಇಂದ್ರ । ಸುತಂ । ಪಿಬ । ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ । ಅನುತ್ಯಂ । ಮದಂ ।

ಶುಕ್ರಸ್ಯ । ತಾಭ್ಯ । ಅಭಿ । ಅಕ್ಷರನ್ । ಧಾರಾಃ । ಯತಸ್ಯ । ಸದನೇ ॥ ೪ ॥

ಸಾ ಯುಜಾಭ್ಯಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸುತನುಭಿಷುತಮಿಮಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬ | ಕೀದೃಶಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠನುತಿಶಯೇನ ಪ್ರಶಸ್ಯಂ ಮದಂ ಮದಕರಂ ಅನುತ್ಯಮನುರಕಂ | ಸೋಮಪಾನಜನ್ಯೋ ಮದೋ ಮದಾಂತರವನ್ಮಾರಕೋ ನ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಯತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಸದನೇ ಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಶುಕ್ರಸ್ಯ ದೀಪ್ತಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಧಾರಾಸ್ತಾನುಭ್ಯಕ್ಷರನ್ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಂಚಲಂತಿ | ತ್ವಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ಸ್ವಯಮೇವಾಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ | ಪ್ರಶಸ್ಯತಬ್ಬಾದಿಸ್ಯ ನಿ ಜ್ಯ ಚ | ಪಾ. ೫-೩-೬೧ | ಇತಿ ಜ್ಯಾದೇಶಃ | ಅಕ್ಷರನ್ | ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೇ | ಛಾಂದಸೋ ಲಜ್ || ೪ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, | ಸುತಂ—ಹಿಂಡಿರುವುದು | ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು | ಮದಂ—ಮದ(ಹರ್ಷ)ವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು | ಅನುತ್ಯಂ—(ಇತರ ಮಾದಕಪದಾರ್ಥದಂತಲ್ಲದೇ)ಮಾದಕವಲ್ಲದ್ದು ಆದ | ಇನುಂ—ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಿಬ—ಕುಡಿ. | ಯತಸ್ಯ—ಯಜ್ಞ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ | ಸದನೇ ಗೃಹದಲ್ಲಿ (ಇರತಕ್ಕ) | ಶುಕ್ರಸ್ಯ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೋಮರಸದ | ಧಾರಾಃ—ಪ್ರವಾಹಗಳು | ಅಭ್ಯಕ್ಷರನ್—(ನಿನ್ನ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿವೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು, ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಆದರೆ ಇತರ ಮಾದಕಪದಾರ್ಥಗಳಂತಲ್ಲದೆ ಅನುರಕವಾದದ್ದು ಆದ ಸೋಮರಸವು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಈ ಸೋಮರಸದ ಪ್ರವಾಹಗಳು ನಿನ್ನಭಿಮುಖವಾಗಿ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅನನ್ನು ಕುಡಿ.

English Translation

Indra, drink this excellent, immortal and exhilarating Soma-juice. In this house of sacrifice the streams of brilliant Soma are flowing towards you.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ, excellent.

ಅಮರ್ತ್ಯಂ— ಮರಣರಹಿತವಾದ, ಯಾವವಿಧವಾದ ಬಾಧೆಯನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವ, immortal.

ಮದಂ—ಮದಕರಂ | ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಹರ್ಷಪ್ರದವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸುವ, exhilarating.

ಶುಕ್ರಸ್ಯ— ಶುಕ್ರವೆಂದರೆ ಉದಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. (ನಿ. ೨-೨೪) ಶುಕ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ-ಶುಕ್ರಂ ಶೋಚತೇ-ಜ್ವಾಲಿತಿಕರ್ಮಣಃ ಎಂದು ಯಾಸ್ವರ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು. (ನಿ. ೮-೧೧) ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ನೀರು ಎಂದರೆ ಸೋಮರಸವು ಎಂದರ್ಥವು.

ತ್ವಾಂ ಅಭ್ಯಕ್ಷರನ್— ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೇ | ನಿನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹರಿದುಬರುತ್ತಿರುವುದು. ನಿನಗಾಗಿ ಈ ಸೋಮ ರ ಸ ವ ನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಹರಿದು ಬರುತ್ತಿರುವ ರಸವು ನಿನ್ನನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಋತಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿರುವುದು. ಋತವೆಂದರೆ ಸತ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವು. ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವು. ಋತಸ್ಯ ಸಾದನೇ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜ್ಯೇಷ್ಠಮ್—ಪ್ರಶಸ್ಯ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಅತಿಶಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಣುನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಶಸ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೦) ಅಜಾದೀ ಗುಣವಚನಾದೇವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾದೀಯೆಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರಶಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರ ಎಂಬ ಅದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಜ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೧) ಇಷ್ಯನ್ ಈಯಸುನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರಶಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಯ ಎಂಬ ಅದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಜ್ಯ+ಇಷ್ಠ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೩) ಇಷ್ಠಾದಿಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಏಕಾಚಾದ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾವ ವಿಕಾರಗಳೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವವು ತದ್ವಿತ್ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಪಗಳಿಗೂ ಬಾಧಕವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಗುಣಬಂದರೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುತಂ—ಸುಷ್ ಅಭಿಷವೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿಬ—ಪಾ ನಾನೆ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಸೌಘ್ರಾಧ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪಿಬ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬಂದಿದೆ. ಪಿಬ ಎಂಬುದು ಅದಂತವಾದ ಆದೇಶ. ಅದುದರಿಂದ ಶವ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರಲಿ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅತೋಗುಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪವು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮವುರುಷದ ಸಿಪ್ ಸ್ಥಾನಿಕ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ (ಸುತಂ) ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಬಂದಿದೆ.

ಅಕ್ಷರನ್—ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೆ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಛಂಘಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ ಬಂದಿದೆ. ಬಹುವಚನದ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪವಾದರೆ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗನು ಬರುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದಕಾರಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯಯಾಕಾರಕ್ಕೂ ಅತೋಗುಣೇ ಎಂಬ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪಬಂದರೆ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ವಾ—ತ್ವಾಮ್ | ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೩) ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾದ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ತ್ವಾ ನಾ ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಂತ ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಆದೇಶಬಂದಿದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾಥಃ ||

ಇಂದ್ರಾಯ ನೂನಮರ್ಚತೋಕ್ಥಾನಿ ಚ ಬ್ರವೀತನ |

ಸುತಾ ಅಮತ್ಸುರಿಂದವೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ನಮಸ್ಯತಾ ಸಹಃ || ೫ ||

ಪದಸಾಹಃ

ಇಂದ್ರಾಯ | ನೂನಂ | ಅರ್ಚತ | ಉಕ್ಥಾನಿ | ಚ | ಬ್ರವೀತನ |

ಸುತಾಃ | ಅಮತ್ಸುಃ | ಇಂದವಃ | ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ | ನಮಸ್ಯತ | ಸಹಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಋತ್ವಿಜ ಇಂದ್ರಾಯ ನೂನಂ ಕ್ವಿಪ್ರಮರ್ಚತ | ಪೂಜನಂ ಕುರುತ | ಏತದೇವ ಸ್ತಷ್ಟೀ-
ಕ್ರಿಯತೇ | ಉಕ್ಥಾನ್ಯಪ್ರಗೀತಮಂತ್ರಸಾಧ್ಯಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಚ ಬ್ರವೀತನ | ಬ್ರೂತ | ಸುತಾ ಅಭಿಷುತಾ
ಇಂದವಃ ಸೋಮಾಶ್ವಾಮತ್ಸುಃ | ಅಗತಮೇನಮಿಂದ್ರಂ ಮತ್ತಂ ಕುರ್ವಂತು | ಅನಂತರಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ
ಪ್ರಶಸ್ಯತಮಂ ಸಹಃ ಸಹಸ್ವಿನಂ ಬಲವಂತಂ ತಮಿಂದ್ರಂ ನಮಸ್ಯತ | ನಮಸ್ಕುರುತ || ಬ್ರವೀತನ |
ಬ್ರವೀತೇಲೋಟಿ ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ವೇತಿ ತನಬಾದೇಶಃ | ಅಮತ್ಸುಃ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಛಾಂದಸಃ
ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲುಜ್ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಭಾವಃ | ನಮಸ್ಯತ | ನಮೋವರಿವಕ್ಷಿತ್ರಜ
ಇತಿ ಕೃಚ್ | ಸಹಃ ಲುಗಕಾರೇಕಾರರೇಫಾಶ್ಚ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ | ಪಾ. ೪-೪-೧೨೮-೨ | ಇತಿ ಮತ್ತರ್ಥೀಯಸ್ಯ
ಉಕ್ || ೫ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಾಯ— (ಎಲೈ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳೇ) ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ನೂನಂ—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಅರ್ಚತ—
ಪೂಜೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರಿ | ಉಕ್ಥಾನಿ ಚ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ | ಬ್ರವೀತನ—ಪಠಿಸಿರಿ |
ಸುತಾಃ—ಹಿಂಡಿದ | ಇಂದವಃ—ಸೋಮರಸಗಳು | ಅಮತ್ಸುಃ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಮತ್ತೂ ಹರ್ಷಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡಲಿ | ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ—ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ | ಸಹ—ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ನಮಸ್ಯತ—ವಂದಿಸಿರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳೇ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರಿ. ಉಕ್ತರೂಪವಾದ ರಸ್ತ
ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿರಿ. ಹಿಂಡಿದ ಸೋಮರಸಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹರ್ಷಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ. ಅತ್ಯಂತ
ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಮತ್ತು ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ವಂದಿಸಿರಿ.

English Translation

Offer worship quickly to Indra ; recite hymns in his honour ; let the
distilled Soma drops exhilarate him ; adore his great strength.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುತಾಃ ಇಂದವಃ—ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸಗಳು.

ಅಮತ್ಸುಃ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ವರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಸಹಃ—ಅತಿಶಯವಾದ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯವು excellent or superior strength,

ನಮಸ್ಯತ—ವಂದನೆಮಾಡಿ, ಭಕ್ತಿಭಾವದಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬ್ರವೀತನ—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನದಲ್ಲಿ ಥ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಟೋ ಲಜ್ಜತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ಜದ್ವಾಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಜ್ಜನಲ್ಲಿ ಥ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತಸ್ತಸ್ಥಮಿಸಾಂ ತಾಂತಂ ತಾಮುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಬ್ರೂ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ, ತಸ್ತನಸ್ತನಥನಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ತಸ್ತತಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸ್ಯ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ ಎಂದರೆ ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಪ್, ತನಪ್, ತನ ಥನ ಆದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತನಪಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪಿತ್ವವು ತನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಬ್ರುವಈಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬಂದು ಅನಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನುತ್ತಸ್ಥಿ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಮದಭರಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನ ಝ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜ್ಞವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಚಿಭ್ಯಸ್ತ ವಿಧಿ-ಭ್ಯಕ್ತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲುಜ್ ಸಂಬಂಧಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಾಸಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಜುಸಿನಲ್ಲಿ ಉಸ್ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದ್+ನ್+ಉಜ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಿಚಿಗೆ ಪಲಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇಡಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಮ್ (ಪರಿಭಾಷಾ ೯೫) ಅಗಮವಿಧಾನಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವು ಅನಿತ್ಯವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಡಾಗಮನಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೫) ಎಂಬ ತದ್ವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರವು ಅನಿತ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಖರಿಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕ್ಷರ್ ಬಂದರೆ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ನಮಸ್ಯತೆ—ನಾಮಧಾತು. ನಮೋವರಿವಶ್ಚಿತ್ರಜಃ ಕ್ಯಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ಶಬ್ದವೈರ—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಕರಣೆ ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರಣವೆಂದರೆ ಕ್ರಿಯಾ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಪೂಜಾ, ಪರಿಚರ್ಯಾ, ಆಶ್ವರ್ಯವೆಂಬ ಮೂರು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಮಸ್, ವರಿವಸ್, ಚಿತ್ರಜ್ ಶಬ್ದಗಳ ಮೇಲೆ ಕ್ಯಚ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ಯಚ್ ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಯಜಂತವಾದ ನಮಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನವಿವಕ್ಷಮಾಡಿದಾಗ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಥ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತ ಎಂಬಾದೇಶವು ಬಂದರೆ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ.

ಸಹಃ—ಬಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ ಶಬ್ದವಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅದು ಉಳ್ಳವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಗಿದೆ. ಮತ್ಸರ್ಥೇ ಮಾಸತೆನ್ನೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೨೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲುಗಕಾರೇಕಾರರೇಫಾಶ್ಚ ವಕ್ತೃನ್ಯಾಃ (ಪಾ. ೭) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕವು ಸರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಅದು ಉಳ್ಳವನು) ವಿಹಿತವಾದ ವ್ಯತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅವರರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಅಸಂತವಾದುದರಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿನಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಥ ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ. ಯಃ ಶಿಷ್ಯತೆ ಸಃ

ಲುಪ್ಯಮಾನಾರ್ಥಾಭಿಧಾಯೀ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಮತ್ವರ್ಥೀಯ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಲುಪ್ತವಾದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವು ತೋರುವುದು. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಕಿಷ್ಟ್ವದ್ರಧೀತರೋ ಹರೀ ಯದಿಂದ್ರ ಯಚ್ಛಸೇ |
ನಕಿಷ್ಟ್ವಾನು ಮಜ್ಮನಾ ನಕಿಃ ಸ್ವಶ್ಚ ಆನಶೇ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನಕಿಃ | ತ್ವತ್ | ರಧಿಃ ತರಃ | ಹರೀ ಇತಿ | ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಯಚ್ಛಸೇ |
ನಕಿಃ | ತ್ವಾ | ಅನು | ಮಜ್ಮನಾ | ನಕಿಃ | ಸುಃ ಅಶ್ಚಃ | ಆನಶೇ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಹರೀ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾನಶ್ಚ ಯಚ್ಛಸೇ ರಥೇ ಯೋಜಯಸಿ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವತ್ಪೋನ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿದ್ರಧೀತರೋತಿಶಯೇನ ರಥವಾನ್ ನಕಿಃ | ನಾಸ್ತಿ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಾದ್ಯಗತ್ಯ-
ಯುಕ್ತರಥಾಭಾವಾತ್ | ತ್ವಾ ತ್ವಾನುನುಲಕ್ಷ್ಯ ಮಜ್ಮನಾ | ಬಲನಾಮೈತತ್ | ಬಲೇನ ಸದ್ಯಶೋಪಿ
ನಕಿಃ | ನ ಹ್ಯಸ್ತಿ | ಸ್ವಶ್ಚಃ ಶೋಭನಾಶೋನ್ಯಶ್ಚ ತ್ವಾಂ ನಕಿರಾನಶೇ | ನ ಪ್ರಾಪ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಬಲಾಶ್ಚ-
ಯೋರಸಾಧಾರಣತ್ವಾದಿಂದ್ರಸದ್ಯಶೋ ಬಲವಾನಶ್ವವಾನ್ ಲೋಕೇ ಕಶ್ಚಿದಪಿ ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||
ನಕಿಷ್ಟ್ವತ್ ಯುಷ್ಮತ್ತತ್ತತಃ ಸ್ವಂತಃಪಾದಮಿತಿ ಷತ್ತ್ವಂ | ರಧೀತರಃ | ಅತಿಶಯೇನ ರಥೀ | ತರಪೀದ್ರ-
ಥಿನಃ | ಪಾ.ಲ.೨-೨೭-೧ | ಇತಿ ಕಾರಾಂತಾದೇಶಃ | ಅವಗ್ರಹಸಮಯೇ ಛಾಂದಸಂ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಯಚ್ಛಸೇ |
ಯಮೇವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಸ್ವಶ್ಚಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಾವಾದ್ಯುದಾತ್ತಂ | ದ್ವ್ಯಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ಪರಸದಾ
ದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಆನಶೇ | ಅಶೋತೇಶ್ವೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಾದುತ್ತರಸ್ಯ ನುಟ್ || ೬ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಹರೀ—ಹರಿಗಳೆಂಬ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು |
ಯಚ್ಛಸೇ—(ರಥಕ್ಕೆ)ಕಟ್ಟುತ್ತೀಯೋ (ಆಗ) | ರಧೀತರಃ—ನಿನಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನಾದ ಸಾರಥಿಯು | ನಕಿಃ

ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು (ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು) | ಮಜ್ಜನಾ—ಬಲದಲ್ಲಿ ಸಮಾನನಾದವನೂ | ನಕಿಃ—ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. | ಸ್ವಶ್ವಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಇತರಾರೇ ಆಗಲಿ | ನಕಿಃ ಅನಶೇ—ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂದೆಹಾಕಿ ಓಡಲಾಗಲಿಲ್ಲ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಹರಿಗಳೆಂಬ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದಾಗ ನಿನ್ನನ್ನು ಮೀರಿಸಿದ ಸಾರಥಿಯು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ನಿನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನೂ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಎಷ್ಟೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹಾಕಿ ರಥವನ್ನು ಓಡಿಸುವವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ.

English Translation

Indra, when you harnessed your horses there is no better charioteer than you ; no one is equal to you in strength ; no one although possessed of good horses has surpassed you.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ನಕಿಃ—ಹಿಕಂ ನುಕಂ ಮೊದಲಾದ ಒಂಭತ್ತು ಶಬ್ದಗಳು ಸರ್ವಪದಸಮ್ಮಾಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಕಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ನಕಿಃ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥವು.

ರಥೀತರಃ—ರಥಿಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು.

ಮಜ್ಜನಾ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವು, ಶಕ್ತಿಯು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸ್ವಶ್ವಃ—ಶೋಭನಾಶ್ಚಯುಕ್ತಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು.

ನ ಅನಶೇ—ನ ಪ್ರಾಪ | ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಸ್ಮೃತಿಯಾ ||

ನಕಿಷ್ಟ್ವತ್—ನಕಿಃ+ತ್ವತ್ ಎಂದು ಭೇದ. ನಕಿಃ ಎಂಬುದು ಸಕಾರಾಂತ ಅನ್ಯಯ. ನಕಿಃ+ತ್ವತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ, ಯುಷ್ಮತ್ತತ್ತತಕ್ಷುಷ್ಪಂತಃ ಸಾದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೩) ಪಾದಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದಿಯಾದ ಯುಷ್ಮಜ್ಜಬ್ದದ ಆದೇಶಗಳು, ತತ್, ತತಕ್ಷು ಶಬ್ದಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮೂರ್ಧನ್ಯಾದೇಶವು (ಸತ್ತ್ವ) ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವಂ, ತ್ವತ್, ತ್ವಾ, ತೇ, ತವ ಎಂಬವುಗಳೇ ಯುಷ್ಮದಾದೇಶಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ತ್ವತ್ ಎಂಬ ತಾದಿ ಆದೇಶವು ಪರದಲ್ಲಿದೆ. ಷತ್ವಬಂದಾಗ ಸಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ತಕಾರ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಷ್ವನಾಷ್ಟ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷ್ವತ್ವಸಂಧಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಥೀತರಃ—ಅತಿಯೇನ ರಥೀ (ರಥವಾನ್) ರಥೀತರಃ ದ್ವಿವಚನ ವಿಭಜ್ಯೋಪಪದೇ ತರಬೀಯಸುನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತರಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರಥನುಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ರಥೀ. ರಥಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತ ಇನಿಲನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪವಾದರೆ ರಥೀ ಎಂಬುದು ನಾಂತರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತರಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರಥಿನ್+ತರ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಾಂತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಈದ್ರಥಿನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೭—ವಾ. ೧) ರಥಿನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಘ ಸರದ್ವಯವಾಗಿ ಈಕಾರಾಂತಾ ದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ತರಪ್ರತ್ಯಯಸೌಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಘ ಎಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ರಥಿ+ತರ ಎಂದಿರುವಾಗ ಘ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಲೋಪಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಈಕಾರವನ್ನು ಅಂತಾದೇಶವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಲಾಘವವಿದೆ. ಆದರೆ ಈತ್ಯವು ಆದ್ಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ನಕಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿದರೆ ಪುನಃ ಸರ್ವದೀರ್ಘರೂಪವಾದ ಏಕಾದೇಶವು ಬರಲಾರದು. ಅದುದರಿಂದ ನಲೋಪಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರವನ್ನು ಅಂತಾದೇಶವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಭಾಂವಸವಾದ ಹ್ರಸ್ವತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಯಚ್ಚಸೇ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಪರಸ್ಮೈಪದಿ. ಭ್ವಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಸರದ್ವಯವಾಗಿ ಇಪುಗಮಿ ಯಮಾಂ ಭಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭ ಎಂಬುದು ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ಅಥವಾ ದಾನ್+ದಾಸೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪಾಘ್ರಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಚ್ಚ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೂ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾದುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದಲೇ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವಾಗ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವತ್ಯಃ—ತೋಭನಾ ಅಶ್ವಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವತ್ಯಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ನಜಾಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಎಂಬುದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಶ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಅದ್ಯದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಸುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವೈಚ್ಛವಾದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವು ಛಂವಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಾಮ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರನೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಶೂಪ್ರುಷಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಶ್ವಶಬ್ದವು ಕ್ವನ್ನಂತವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗಿದೆ. ದ್ವೈಚ್ಛವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸು ಎಂಬುದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗಿಯೇ ಶ್ರವಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸೂತ್ರವು ನಜಾಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಶೇ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಅನುದಾತ್ತೇತ್. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನ ವಿನಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ತನ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟಸ್ತರ್ಯು ಯೋರೇಶಿರೇಚ್ (ಪಾ. ೩-೪-೮೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ

ಎಕ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೆಲಾದಿಶೇಷ ಬಂದರೆ ಅ+ಆಶ+ಎ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅತ ಆದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೦) ಅಭ್ಯಾಸದ ಆದಿಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಆತೋಗುಣೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರವು ಆರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವು ಬಂದರೆ ಅಶೋತೇಶ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೨) ಅಭ್ಯಾಸದ ದೀರ್ಘವಾದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಶೂಧಾತುವಿಗೆ ನುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆದಿಗೆ ನುಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಆನಶೇ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಯುತಾಭಾಷಣ ||

ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ ವಸು ಮರ್ತಾಯ ದಾತುಷೇ ।
ಈಶಾನೋ ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಗ ॥ ೭ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ । ಏಕಃ । ಇತ್ । ವಿಸ ದಯತೇ । ವಸು । ಮರ್ತಾಯ । ದಾತುಷೇ ।
ಈಶಾನಃ । ಅಪ್ರತಿ ಸ್ಕುತಃ । ಇಂದ್ರಃ । ಅಂಗ ॥ ೭ ॥

ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷಣಂ

ಅಭಿಪ್ರೇಶಿಕೇಷೂಕ್ಲೇಷು ತೃತೀಯಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛೇಪಿಸಿನೋ ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ ಇತಿ ನೈಕಲ್ಲಿಕಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಸ್ತುಚಃ । ಏಹ್ಯಾಷ್ಟಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ । ಸಖಾಯ ಅಶಿಷಾಮಹಿ ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ । ಅ. ೭-೪ । ಇತಿ || ಮಹಾವ್ರತೇಽಪಿ ನಿಷ್ಪೇವಲ್ಯ ಔಷ್ಣಿಹತೃಚಾಶೀತಾವಯಂ ತೃಚೋ ನಿನಿಯುಕ್ತಃ । ತಥೈವ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಸೂತ್ರೈತೇ । ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ ಆ ಯಾಹ್ಯದ್ವಿಭಿಃ ಸುತಂ । ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೨-೫ । ಇತಿ ||

ಯೇ ಇಂದ್ರ ಏಕ ಇತ್ ಏಕ ಏನ ದಾಶುಷೇ ಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ ಮರ್ತಾಯ ಮನುಷ್ಯಾಯ
ಯಜಮಾನಾಯ ವಸು ಧನಂ ವಿದಯತೇ ವಿಶೇಷೇಣ ದದಾತಿ | ಅಂಗೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ
ಪರೈರಪ್ರತಿಶಬ್ದತಃ | ಪ್ರತಿಕೂಲಶಬ್ದರಹಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಃ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಮಿಶಾನಃ ಸರ್ವಸ್ಯ
ಜಗತಃ ಸ್ವಾಮಿ ಭವತಿ || ವಿದಯತೇ | ದಯೆ ದಾನಗತಿರಕ್ಷಣಹಿಂಸಾದಾನೇಷು | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ತಿಜಿಶ್ಚ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರ ಏನ ತಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ |
ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ | ಕು ಶಬ್ದೇ | ಪ್ರತಿಕೂಲಂ ಕೂಯತೇ ಶಬ್ದೃತ ಇತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ | ಪಾರಸ್ಕರಾದೇರಾಕೃತಿ
ಗಣತ್ವಾತ್ಪುಟ | ಸುಷಾಮಾದಿತ್ವಾತ್ಪುಟಂ | ನ ಇನಾಮಾಸೇವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ || ೭ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಏಕ ಇತ್ — ಒಬ್ಬನೇ | ದಾಶುಷೇ—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವ
ಮರ್ತಾಯ—ಮಾನವನಿಗೆ | ವಸು—ಧನವನ್ನು | ವಿದಯತೇ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೋ | (ಸಃ—
ಅಂತಹ) | ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ—ವಿರೋಧವಚನವಿಲ್ಲದಿರುವ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅಂಗ—ಜಾಗ್ರತಿ | ಈಶಾನಃ
(ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ) ಒಡೆಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಮಾನವನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು
ಯಾರಿಂದರೆ ಅವನು ವಿರೋಧವಚನವಿಲ್ಲದಿರುವವನೂ ಮತ್ತು ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದವನೂ ಆದ
ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನಲ್ಲದೆ ಇನ್ನಾರೂ ಆಗಲಾರರು. ಇದು ಖಂಡಿತ.

English Translation

He who alone quickly bestows wealth upon the man who offers him
oblations is the undisputed sovereign Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಭಿಪ್ಲವಷಡಹವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಯು ತೃತೀಯಸವನಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿ-
ದಯತೇ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರುಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ
ಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಏಹ್ಯೂಷು ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸಖಾಯ ಅಶಿಷಾಮಹಿ ಯ ಏಕ
ಇದ್ವಿದಯತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೭-೪) ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ
ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು
ಐತರೇಯ ಆರಣ್ಯಕದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತ ಆಯಾಹ್ಯದ್ರಿಭಿಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಐ. ಆ ೫. ೨-೫)

ಅಂಗ— ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೊನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋ-
ಅಂಗ ಎಂದು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಅಂಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಅಂಗೇತಿ ಪ್ರಪ್ರಸಾಮ| ಅಂಗಮಂಗನಾದಂಚೆ-
ನಾದ್ವಾ—ಅಂಗಿತಂ | ತತ್ಕಾಲೇನ ಭವತಿ ಗತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಂಚನಾದ್ವಾ—ಅಂಚತಿರಪಿ ಹಿ ಗತ್ಯರ್ಥ ಏವ-
ಧಾತ್ವನ್ಯತ್ವಮರ್ಥೈಕತ್ವಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಂಗಶಬ್ದವೂ ಅಂಗನಾತ್ ಅಂಚನಾತ್ ಎಂಬ ಗತ್ಯರ್ಥ
ವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ಎರಡು ಧಾತುಗಳಿಗೂ ಗತ್ಯರ್ಥವೇ
ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಪ್ರ - ಬೇಗ ಎಂದು ಅರ್ಥ
ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಯಾವ ಅರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯಾಂತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಶಬ್ದದೊಡನೆ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದ
ರಿಂದಲೂ ಈ ಅಂಗಶಬ್ದವು ಅರ್ಥವಾಚಕವೆನಿಸು ಭಾವಿಸುವರು.

ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ— ಪರೈರಪ್ರತಿಶಬ್ದಿ ತಃ ಪ್ರತಿಕೂಲಶಬ್ದ ರಹಿತಃ | ಎದುರುಮಾತನಾಡುವವರಿಲ್ಲದವನು.
ಇವನು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೇ ಇಲ್ಲದ, undisputed, unopposed & c.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಿದಯತೆ— ವಿ ಉಪಸರ್ಗ. ವಯದಾನಗತಿರಕ್ಷಣಿಂಸಾದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಭಾದಿ. ಆತ್ಮನೇ
ಪದಿ. ರಪ್ ಏಕರಣಮಾಡಿದರೆ ವಯತೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ರಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಸುಪ್ಪಿತೌ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ತ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದರೆ ತಾಸ್ಯನು-
ದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸ್ಥಾನಿಕಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗು-
ತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರವೇ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋ-
ದಾತ್ತವಾಗುವುದು. ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಯಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು
ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವರಿತದ ಮುಂದಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಾನುದಾತ್ತವು ಪ್ರಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜುತಿಜಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಯ ಎಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ - ನ ಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ. ಪ್ರತಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಕು ಶಬ್ದ. ಅದಾದಿ. ಕರ್ಮಣಿ
ಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಕೂಲಂ ಕೂಯತೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇತಿ
ಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಲ್ಪಡುವುದು. ಪ್ರತಿಕೂಲಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡುವುದು. ಅದು ಆಗದಿರು-
ವುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಪಾರಸ್ಕರಪ್ರಭೃತೀನಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೨)
ಎಂದು ಹೇಳುವ ತೋರುವಾಗ ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಸುಟ್ ಸಹಿತವಾಗಿ ನಿಸಾತಿತಗಳಾಗುತ್ತವೆ.
ಇದು ಅಕ್ಕತಿಗಣ. ಅಂದರೆ ಇದರಂತೆ ಸಸುಟ್ಟಗಳಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರದಿಂದ ಬಾರದೆ ಇದ್ದವುಗಳು ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ
ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದವುಗಳೆಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರತಿಷ್ಕುತವೆಂಬಲ್ಲಿ ಸುಟ್ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ
ಮಾದ ಅನುಶಾಸನವೂ ಇಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಪಾರಸ್ಕರಗಣದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸುಡಿಂ

ಬುದು ಆದೇಶವೂ ಸ್ವತ್ಯಯಾನಯವೂ ಅಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸುಷಾಮಾದಿಷು ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಷಾಮಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪತ್ವಬರುತ್ತದೆ. ನ ಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ ನಜ್ಞ ಸಮಾಸ. ನಜ್ಞನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ನಲೋವೋನೇಗಳಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅವ್ಯಯೇ ನೇಗಳಿ ಕು ನಿಸಾತಾನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಎಂಬುದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರವು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವರಿತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಉಳಿದ ಅನುದಾತ್ತಗಳು ಪ್ರಚಯಗಳಾಗುತ್ತದೆ || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಕದಾ ಮರ್ತಮುರಾಧಸಂ ಪದಾ ಹ್ವಂಪಮಿವ ಸ್ಫುರತ್ |
ಕದಾ ನಃ ಶುಶ್ರವದ್ಗಿರ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಗ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಕದಾ | ಮರ್ತಂ | ಅರಾಧಸಂ | ಪದಾ | ಹ್ವಂಪಂ | ಇನ | ಸ್ಫುರತ್ |
ಕದಾ | ನಃ | ಶುಶ್ರವತ್ | ಗಿರಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಅಂಗ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅರಾಧಸಂ ಹವಿರ್ವಿಪ್ರೇನೇನ ರಾಧಸಾ ಧನೇನ ರಹಿತಂ | ಅಯೇಷ್ಟಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ನಿಧಂ ಮರ್ತಂ ಮನುಷ್ಯಮಿಂಪ್ರಃ ಪದಾ ಪಾದೇನ ಹ್ವಂಪಮಿನಾಹಿಚ್ಛತ್ರಿಕಮಿವ ಕದಾ ಸ್ಫುರತ್ | ಸ್ಫುರಿಸ್ಯತಿ | ವಧಿಸ್ಯತಿ | ಯಥಾಹಿಚ್ಛತ್ರಿಂ ಮಂಡಲಾಕಾರೇಣ ಶಯಾನಂ ಕಶ್ಚಿದನಾಯಾಸೇನ ಹಂತಿ ಏವಮಿಂ-
ದ್ರೋಸಿ ಕದ್ಯಾಸ್ಮಚ್ಛತ್ರೋ ಹನಿಸ್ಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ಫುರತಿರ್ವಧಕರ್ಮಾ | ಸ್ಫುರತಿ ಸ್ಫುಲತೀತಿ ವಧಕರ್ಮಸು ಪಠಿತವ್ತಾತ್ | ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಯೇಷ್ಟಾಣಾಂ ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ವಾಚಿ ಇಂದ್ರಃ ಕದಾ

ಕಸ್ತಿನಾಲ್ಯಂಗ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಶುಶ್ರವತ್ | ಶ್ರೋಷ್ಯತೀತಿ ನಿತರ್ಕೇತೇ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಕ್ಷುಂಪಮಹಿಚ್ಛ-
ತ್ವಕಂ ಭವತಿ ಯತ್ ಕ್ಷುಭ್ಯತೇ | ಕದಾ ಮರ್ತಮನಾರಾಧಯಂತಂ ಪಾದೇನ ಕ್ಷುಂಪಮಿನಾವಸ್ಪುರಿಷ್ಯತಿ |
ಕದಾ ನಃ ಶ್ರೋಷ್ಯತಿ ಗಿರ ಇಂದ್ರೋಽಂಗ | ಅಂಗೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ನಿ. ೫-೧೭ | ಇತಿ || ಪದಾ | ಪಾದ-
ಶಬ್ದಸ್ಯ ಪದ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಪದಾದೇಶಃ | ಉದಿವಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕ್ಷುಂಪಮಿವ | ಕ್ಷುಭ-
ಸಂಚಲನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಘೃಣಾ ಬಹುಲವಚನಾದ್ಭಾತೋರ್ನುಮಾಗಮಃ | ವರ್ಣನ್ಯಾಪತ್ತ್ಯಾ
ಭಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಃ | ಸ್ಪುರತ್ | ಸ್ಪುರ ಸಂಚಲನೇ | ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ಜಲಜ್ಜಲಿಟಿ ಇತಿ ಲೃಡರ್ಥೇ ಲಜ್ಜ |
ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಶುಶ್ರವತ್ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಲೇಟ್ಕೃಡಾಗಮಃ |
ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಅರಾಧಸಂ—(ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ) ಧನರಹಿತನಾದ (ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಲ್ಲದ) | ಮರ್ತಂ—ಮಾನವನನ್ನು |
ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಪದಾ—ಕಾಲಿನಿಂದ | ಕದಾ—ಯಾವಾಗ | ಕ್ಷುಂಪಮಿವ—ಸುರಳಿಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ |
ಹಾವನ್ನು (ಸುಲಭವಾಗಿ) ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ | ಸ್ಪುರತ್ ಅದುಮಿ ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ ? | ನಃ—(ಯಜ್ಞ ಮಾಡತಕ್ಕ) ನಮ್ಮ |
ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಕದಾ—ಯಾವಾಗ | ಅಂಗ—ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ | ಶುಶ್ರವತ್—
ಕೇಳುತ್ತಾನೆ ? |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸುರಳಿಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಾವನ್ನು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸದ
ಮಾನವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಯಾವಾಗ ಅದುಮಿ ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ ? ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿರೂಪಗಳಾದ ವಾಕ್ಯ
ಗಳನ್ನು ಅವನು ಯಾವಾಗ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ ?

English Translation

When will Indra trample, with his foot, unsacrificing mortal like a
coiled up snake ? when will Indra hear our praises ?

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರಾಧಸಂ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನ ರಾಧಸಾ ಧನೇನ ರಹಿತಂ ಆಯಿಷ್ವಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೋ
ಸೇತವಾದ ಧನದಿಂದ ರಹಿತನಾದವನು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ ಮಾಡದಿರುವವನು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು—ರಾಧ ಇತಿ ಧನ
ನಾಮ | ಅಧನಂ | ಧಾರಿಡ್ರ್ಯಾತ್ ಯೇಷ್ಯಮಸಮರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ರಾಧವೆಂದರೆ ಧನವು, ಅರಾಧಸಂ
ಎಂದರೆ ಧನವಿಲ್ಲದವನನ್ನು, ಅಥವಾ ಧನವಿಲ್ಲದೆ ದರಿವ್ರನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಲಸಮರ್ಥನಾದವನನ್ನು
ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ ವಿವರಣೆಯು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಭಾಷ್ಯಕಾರರ
ವಿವರಣೆಯೇ ಸರಿಯಾಗಿರುವುದು.

ಹುಂಪಮಿವ—ಹುಂಪಮಹಿಚ್ಛತ್ರಿಕಂ ಭವತಿ | (ನಿ. ೫-೧೭) ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಾವು.

ಸ್ಫುರತ್—ಸ್ಫುರತಿರ್ವಧಕರ್ಮಾ | ಸ್ಫುರತಿ ಸ್ಫುಲತಿ (ನಿ. ೨೯) ಕೊಲ್ಲುವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಬುಕ್ಕಿಗೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಕದಾ ಮರ್ತಮನಾರಾಧಯಂತಂ ಪಾದೇನ ಹುಂಪಮಿವಾಸಸ್ಫುರಿಸ್ಯತಿ ಕದಾಶ್ಚ ಶೃಣೋತಿ ಚ ಗಿರ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಗ | ಅಂಗೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ಅಂಚಿತಮೇವಾಂಕಿತಂ ಭವತಿ || (ನಿ. ೨-೧೭)
ಎಂದರೆ— ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಸುರಳಿಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಮಲಗಿರುವ ಹಾವನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿದು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆರಾಧಿಸದಿರುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಯಾವಾಗ ಕೊಲ್ಲುವನು ? ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಸೋತ್ರರೂಪವಾದವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗ ಕೇಳುವನು ? ಅಂಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇಗನೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪದಾ—ಪಾದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಟಾ ಪರವಾಗಿರುವಾಗ ಪದ್ಧನ್ನೋಮಾಸ್ಯನ್ನಿಶಸನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪದಾದೇಶ. ಪದಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹುಂಪಮಿವ—ಹುಂಪ ಸಂಚಲನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್ಷಪ್ರತ್ಯಯ. ಘರ್ಷ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ವೃತ್ತಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರಾದೇಶ. ಹುಂಪಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಫುರತ್—ಸ್ಫುರ ಸಂಚಲನೇ ಧಾತು. ಲೃಟಿನ (ಭವಿಸ್ಯತ್) ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲುಚ್ಛ-ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯನಾಜ್ಞೋಗೈಃ ಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಶವಿಕರಣವು ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಿತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಷಿತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ಫುರತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಞತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಶ್ರವತ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಆವಾದೇಶ. ಶುಶ್ರವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಶ್ಚಿದ್ಧಿ ತ್ವಾ ಬಹುಭ್ಯ ಆ ಸುತವಾ ಆವಿವಾಸತಿ |
ಉಗ್ರಂ ತತ್ಪತ್ಯತೇ ಶವ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಗ || ೯ ||

| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಃ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ತ್ವಾ | ಬಹುಽಭ್ಯಃ | ಆ | ಸುತಽವಾನ್ | ಆಽವಿವಾಸತಿ |
ಉಗ್ರಂ | ತತ್ | ಪತ್ಯತೇ | ಶವಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಅಂಗ || ೯ ||

ಸಾ ಯಜುರ್ಭಾಷ್ಯ

ಬಹುಭ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾದ್ಯಶ್ಚಿದ್ಧಿ ಯಃ ಏವ ಖಲು ಯಜಮಾನಃ ಸುತಾವಾನ್
ಅಭಿಷುತಸೋಮಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಾವಿನಾಸತಿ ಪರಿಚರತಿ | ವಿನಾಸತಿಃ ಪರಿಚರಣ-
ಕರ್ಮಾ | ತತ್ತಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಯದುಗ್ರಮುದ್ಗೂಣಂ ಶವೋ ಬಲಮಿಂದ್ರೋಽಂಗ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ
ಪತ್ಯತೇ | ಪಾತಯತಿ | ಪ್ರಾಪಯತಿ || ತತ್ | ಸುತಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಪತ್ಯತೇ |
ಪತ್ಯ ಗತಾ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಥಾನಿತಣ್ಯರ್ಥಾದ್ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ಯನ್ || ೯ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಬಹುಭ್ಯಃ— ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತರಾದ ಮಾನವರ ವೈಕಿ | ಯಶ್ಚಿದ್ಧಿ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು |
ಸುತಾವಾನ್—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಆವಿವಾಸತಿ—ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾನೋ | ತತ್—
ಅವನಿಗೆ | ಉಗ್ರಂ—ದುರ್ದವ್ಯವಾದ (ಭಯಂಕರವಾದ, ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ) | ಶವಃ—ಬಲವನ್ನು | ಇಂದ್ರಃ—
ಇಂದ್ರನು | ಪತ್ಯತೇ—ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅನೇಕ ಮಾನವರ ವೈಕಿ ಯಾವ ಮಾನವನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉಪ-
ಚರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ದುರ್ದವ್ಯವಾದ (ಭಯಂಕರವಾದ) ಬಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Indra grants formidable strength to him who worships him with
prepared Soma-libations.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅನಿವಾಸತಿ—ಪರಿಚರತಿ | ವಿನಾಸತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ | (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಉಗ್ರಂ—ಉದ್ಗೂರ್ಣಂ | ಭಯಂಕರವಾದ ಎಂದರೆ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾದ.

ಪತ್ಯತೇ—ಪತ್ನೃಗತ್ ಸಾತಯತಿ ಪ್ರಾಪಯತಿ | ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತಪ್ತಾ—ಯುಷ್ಮಚ್ಛಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ತವಾ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಃ (೮-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತಪ್ತ ಎಂಬ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಆದೇಶ.

ಸುತಾವಾನ್—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. **ಅತೋಽಚಿ ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩)** ಸೂತ್ರದಿಂದ ರುವಿನ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಿವಾಸತಿ—ವಿನಾಸ ಉಪಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕವ್ ಅನುದಾತ್ತ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯಸುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತತ್—ತದ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮಿಾ ಜು ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪತ್ಯತೇ—ಪತ್ನೃ ಗತಾ ಧಾತು. ಧಾತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಜರ್ಥವೂ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ತತ್ವಯ. ಟಿತ ಅತ್ಮನೇ ಪದಾನಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಧಕ್ಕೆ ಏತ್ವ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ ಪತ್ಯತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತೋ ಮಧ್ವಃ ಪಿಬಂತಿ ಗೌರ್ಯಃ |
ಯಾ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಯಾವರೀವೃಷ್ಟಾ ಮದಂತಿ ಶೋಭಸೇ
ವಸ್ವೀರನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ |

ಸ್ವಾದೋಃ | ಇತ್ಥಾ | ವಿಷುಃ ವತಃ | ಮಧ್ವಃ | ಪಿಬಂತಿ | ಗೌರ್ಯಃ |
ಯಾಃ | ಇಂದ್ರೇಣ | ಸಯಾವರೀಃ | ವೃಷ್ಟಾ | ಮದಂತಿ | ಶೋಭಸೇ |
ವಸ್ವೀಃ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಚಾತುರ್ವಿಂಶತೀಕೇಽಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಚಾನಾಕಸ್ಯ ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತ ಇತಿ
ವೈಕಲ್ಪಿಕಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಸ್ತೃಚಃ | ಹೋತ್ರಕಾಣಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಯಃ ಸತ್ಯಾದಾ ವಿಚರ್ಷಣಃ
ಸ್ವಾದೋ ರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತಃ | ಅ. ೭-೪ || ಪೃಷ್ಠ್ಯಸ್ಯ ಪಂಚಮೇಽಹನಿ ನಿಷ್ಕೇವತ್ಯೇಽಪ್ಯಯಂ ತೃತೀಯ-
ನುರೂಪಃ | ಸ್ತೋಮೇ ವರ್ಧಮಾನ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತ ಉಪನೋ
ಹರಿಭಿಃ ಸುತಂ | ಅ. ೭-೧೨ | ಇತಿ ||

ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದುಭೂತಸ್ಯ ರಸಯುಕ್ತಸ್ಯೇತ್ಥಾ ವಿಷೂವತ ಇತ್ಯಮನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಸರ್ವ-
ಯಜ್ಞೇಷು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ಮಧ್ವೋ ಮಧುರರಸಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ | ತ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ
ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚೇತುರ್ಭೇಷ್ವೇಷ್ವೀ | ಏವಂವಿಧಂ ಸೋಮಂ ಗೌರ್ಯೋ ಗೌರವರ್ಣಾ
ಗಾವಃ ಪಿಬಂತಿ | ಯಾ ಗಾವಃ ಶೋಭಸೇ ಶೋಭಾರ್ಥಂ ವೃಷ್ಟಾ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕೇಣೇಂದ್ರೇಣ
ಸಯಾವರೀಃ ಸಹ ಯಾಂತ್ಯೋ ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ ಸತ್ಯೋ ಮದಂತಿ ಹೃಷ್ಟಾ ಭವಂತಿ | ತಾ ಇಂದ್ರಪೀತಸ್ಯ
ಸೋಮಸ್ಯ ಶೇಷಂ ಪಿಬಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವಸ್ವೀಃ ಪಯಃಪ್ರದಾನೇನ ನಿವಾಸಕಾರಿಣ್ಯಾ ಗಾವಃ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ
ಸ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಕೀಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಯದ್ರಾಜ್ಯಂ ರಾಜತ್ವಂ ತದನುಲಕ್ಷ್ಯವಸ್ವಿತಾ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ವಿಷೂವತಃ |
ವಿಷ್ಣು ವ್ಯಾಪ್ತೌ | ಅಸ್ಮಾದಾಣಾದಿಕಃ ಕುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತೋ ಮತುಃ | ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭಾಂ ಮತುಬಿತಿ

ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಮತೋರ್ವತ್ವಂ | ಮಧ್ವಃ | ಜಸಾದಿಷು ಚೈಂದಸಿ ವಾವಚನಮಿತಿ ಘೇರ್ಜಾತಿತಿ ಗುಣಾಭಾನೇ ಯಜಾದೇಶಃ | ಗೌರ್ಯಃ | ಸಿದ್ಧಾರಾದಿಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ ಜೇಷ್ಠಃ | ಜಸಿ ಯಜಾದೇಶ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಪರಸ್ಯಾನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಸಯಾವರೀಃ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಆತೋ ಮನಿನ್ನಿತಿ ವನಿಪ್ | ವನೋರಚೇತಿ ಜೇಬ್ರೇಘಾ | ಮದಂತಿ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ಶ್ಯನಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ವಸ್ವೀಃ ವಸ ನಿವಾಸೇ | ಶ್ವಾಸ್ವಾಸ್ವಿಹೀತ್ಯಾದಿನಾ ವಸೇರುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಧಾನ್ಯೇ ನಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವೋತೋ ಗುಣವಚನಾದಿತ್ಯತ್ರ ಗುಣವಚನಾನ್ವೀಬಾದ್ಯುದಾತ್ತಾರ್ಥಂ | ಕಾ. ೪-೧-೪೪-೧ | ಇತಿ ವಚನಾದ್ವಸುಶಬ್ದಾನ್ವೀಪಿ ಯಜಾದೇಶಃ | ಜಸಿ ನಾ ಭಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ | ಅಕರ್ಮಧಾರಯೇ ರಾಜ್ಯಂ | ಸಾ. ೬-೨-೧೩೦ | ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ || ೬ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ್ವಾದೋಃ—(ಸಿಹಿ). ರಸಭರಿತವಾಗಿಯೂ | ಇತ್ಥಾ—ಈ ರೀತಿ | ನಿಷೂವತೇ—(ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೂ (ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ) | ಮಧ್ವಃ—ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಗೌರ್ಯಃ—ಶ್ವೇತವರ್ಣದ ಗೋವುಗಳು | ಸಿಬಂತಿ—ಕುಡಿಯುತ್ತವೆ. | ಯಾಃ—ಯಾವ ಅದೇ ಗೋವುಗಳು | ಶೋಭಸೇ—(ತಮ್ಮ) ಕಾಂತಿಗಾಗಿ | ವೃಷ್ಟಾ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಸುರಿಸತಕ್ಕ | ಇಂದ್ರೇಣ ಸಯಾವರೀಃ—ಇಂದ್ರನೊಡನೆ (ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ) ಹೋಗುತ್ತ | ಮದಂತಿ—ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. (ಅವನು ಕುಡಿದ ಶೇಷವನ್ನು ಕುಡಿದು ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುತ್ತವೆ.) | ವಸ್ವೀಃ—(ಹಾಲು ಕೊಡುವುದರಿಂದ) ತಮ್ಮ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಅನು—(ತಮ್ಮನಾದ ಇಂದ್ರನ) ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು (ಗಮನಿಸುತ್ತಾ ನಿಂತಿವೆ.) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ರಸಭರಿತವಾಗಿಯೂ, ಒಂದೇರೀತಿ ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ (ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ) ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಶ್ವೇತವರ್ಣದ ಗೋವುಗಳು ಕುಡಿಯುತ್ತವೆ. ತಮಗೆ ಕಾಂತಿ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಅವನು ಕುಡಿದುಳಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿದು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಹಾಲು ಕೊಡುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಯಜಮಾನನಾದ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಾ ನಿಂತಿವೆ.

English Translation

The white cows drink of the sweet Soma-juice prepared in every sacrifice ; the cows that go with bountiful Indra appear beautiful and are beneficent in accordance with his sovereignty

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇವತ್ತಿನಾಲ್ಕುದಿನ ಮಾಡುವ ಯಾಗದ ಕೊನೆಯದಿನ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾವಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಸಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತಃ ಎಂಬ ತೃಚವನ್ನು (ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು) ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಹೋತ್ರಕಾಣಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಯಃ ಸತ್ಪ್ರಾಹಾ ವಿಚರ್ಷಣಃ ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತನಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೭-೪) ಮತ್ತು ಪೃಷ್ಠ್ಯಾಗದ ಐದನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ತೃಚದ (ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳ) ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸ್ತೋಮೇ ವರ್ಧಮಾನೇ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತ ಉಪ ನೋ ಹರಿಭಿಃ ಸುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತನಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೭-೧೨)

ವಿಷೂವತಃ—ವಿಷ್ಣು ವ್ಯಾಪ್ತೌ | ಸರ್ವಯಜ್ಞೇಷು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಕ್ತಸ್ಯ | ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಗಳು ಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ

ಮಧ್ವಃ—ಸಿಹಿಯಾದ ಸೋಮರಸದ ಭಾಗವನ್ನು. ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮಧ್ವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರುಚಿಕರವಾದ ಸೋಮರಸದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಸೋಮರಸವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮಧುಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು.

ಗೌರ್ಯಃ—ಗೌರವರ್ಣಾ ಗಾವಃ | ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಹಸುಗಳು. ಅಥವಾ ಶುಭ್ರವರ್ಣದ ಗೋವುಗಳು.

ಸಯಾವರೀಃ—ಸಹಗರ್ಭಂತ್ಯಃ | ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಹೋಗುವ, ಇಂದ್ರನೊಡನಿರುವ.

ವೃಷಾ—ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕೇಣ | ಅಭೀಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಇಂದ್ರನಿಂದ.

ವಸ್ತೀಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ | ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಂದರೆ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಗೋವುಗಳು. ಪಯಃಪ್ರದಾನೇನ ನಿವಾಸಕಾರಿಣ್ಯಃ —ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ವಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವು. ಆದುದರಿಂದ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ವಸ್ತೀಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯವೆಂದರೆ ಏನೆಂಬುದನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ. ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವ ಹಸುಗಳು ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು—These cows, by giving milk are the means of providing habitation—ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಂದ್ರನ ಆಧಿಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವ ಗೋವುಗಳು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜನಗಳಿಗೆ ವಾಸಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಯಾದ ಸ್ವರಾಜ್ಯವು ಇಂದ್ರನ ಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬಹುದು. ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತೀರನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ. ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಋಷಿಯ ಆಶಯ (ಅಭಿಪ್ರಾಯ) ವೇನೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಷೂನತಃ ವಿಷ್ಲಾಲ್ಯ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಣಾದಿ ಕುಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷುಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಷುಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಿಷೂನತ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ಥಿತಿ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಮತುಷ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ವಾಂ ಮತುಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರು ತ್ತದೆ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಮತುಪಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಿಷೂನತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ವಃ—ಮಧು+ಜಸ್ ಎಂದು ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಭಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಘೋರ್ಜಿತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಇಕೋ ಯೇಣಚಿ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದಾಗ ಮಧ್ವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ದಾ ಧಾತು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿಬಂತಿ—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪಾಪ್ರಾಧ್ಯಾಸ್ಥಾ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಪಿಬಾದೇಶ. ರ್ಛಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ.

ಗೌರ್ಯಃ—ಷಿತ್ ದ್ಗೌರಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ (ಪಾ.ಸೂ. ೪-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜ್ಞೀಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಗೌರೀ+ಜಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ದೀರ್ಘಾಜ್ಜಸಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘವು ನಿಷಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಆಗ ಉದಾತ್ತವಾದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋಽನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತ ವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅಕಾರವು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಯಾನರೀಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಅಶೋ ಮನಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ವನೋರ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಞೀಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ. ಸಹ ಯಾಂತ್ಯಃ ಸಯಾನರೀಃ. ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ವನಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮದಂತಿ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು ದಿನಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನಿಗೆ ಶಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರು ವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯು ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶೋಭಸೇ—ಶುಭ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಸ್ತೀಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಶ್ವಾಸ್ತೃಸ್ತಿಹಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾನ್ಯೇನಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ವಸುಶಬ್ದವು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವೀಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಲೋತೋ ಗುಣವಚನಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ (ಗುಣವಚನದ ಮೇಲೆ ಜೀಪ್ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗಲು ಹೇಳಬೇಕು) ಗುಣವಚನಾತ್ ಜೀಪ್ ಆದ್ಯದಾತ್ತಾರ್ಥಮ್ (ಕಾ. ೪-೧-೪೪-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಜೀಪ್ ಬಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸ್ತೀ+ಜಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಾಚಂಜಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರಾಜ್ಯಮ್—ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ. ಅಕರ್ಮಧಾರಯೇ ರಾಜ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಾ ಅಸ್ಯ ಪೃಶನಾಯುನಃ ಸೋಮಂ ತ್ರಿಣಂತಿ ಪೃಶ್ನಯಃ ।
ಪ್ರಿಯಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಧೇನವೋ ವಜ್ರಂ ಹಿಂತ್ವಂತಿ ಸಾಯಕಂ
ವಸ್ತೀರನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಾಃ । ಅಸ್ಯ । ಪೃಶನಃ ಯುನಃ । ಸೋಮಂ । ತ್ರಿಣಂತಿ । ಪೃಶ್ನಯಃ ।
ಪ್ರಿಯಾಃ । ಇಂದ್ರಸ್ಯ । ಧೇನವಃ । ವಜ್ರಂ । ಹಿಂತ್ವಂತಿ । ಸಾಯಕಂ । ವಸ್ತೀಃ ।
ಅನು । ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತಾಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಅಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪೃಥನಾಯುವಃ ಸ್ವರ್ಶನಕಾಮಾಃ ಪೃಶ್ನಯೋ ನಾನಾವರ್ಣಾ
ಗಾನೇ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಾತವ್ಯಂ ಸೋಮಂ ಪಯಸಾ ಶ್ರೀಣಂತಿ | ಮಿಶ್ರೀಕುರ್ವಂತಿ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಾಃ
ಪ್ರೀತಿಹೇತುಭೂತಾಸ್ತಾ ಧೇನವಃ ಸಾಯಕಂ ಶತ್ರುಣಾಮಂತಕಾರಕಂ ವಜ್ರಮಾಯುಧಂ ಹಿಂಸಂತಿ |
ಶತ್ರುಷು ಪ್ರೇರಯಂತಿ | ಇಂದ್ರೋ ಯಥಾ ಶತ್ರುಷು ವಜ್ರಂ ಪ್ರೇರಯತಿ ತಥೇಂದ್ರಸ್ಯ ಮದಮುತ್ಪಾದ-
ಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಹಿಂಸಂತಿ | ಹಿಂಸಿ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ವಮ್ | ಸಾಯಕಂ
ಸೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ | ಋಲ್ಯಾತ್ಪ್ರೇ ಯುಗಾಗಮಃ || ೧೦ ||

|| ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ಪೃಥನಾಯುವಃ—ಸ್ವರ್ಶಕ್ಕೆ ಆಸೆಪಡುವವನು | ಪೃಶ್ನಯಃ—ನಾನಾ ಬಣ್ಣ
ವುಳ್ಳವನು ಆದ | ತಾಃ—ಆ ಗೋವುಗಳು | ಸೋಮಂ— (ಇಂದ್ರನು ಕುಡಿಯತಕ್ಕ) ಸೋಮರಸವನ್ನು |
ಶ್ರೀಣಂತಿ— (ತಮ್ಮ ಹಾಲಿನೊಡನೆ) ಮಿಶ್ರಮಾಡುತ್ತವೆ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಪ್ರಿಯಾಃ—ಪ್ರೀತಿ
ಪಾತ್ರವಾದ | ಧೇನವಃ—ಆ ಗೋವುಗಳು | ಸಾಯಕಂ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧ
ವನ್ನು | ಹಿಂಸಂತಿ—(ಶತ್ರುಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ) ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತವೆ | ವಸ್ತೀಃ—ತಮ್ಮ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ
ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಅನು—(ಇಂದ್ರನ) ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಿವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಾನಾ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಆ ಗೋವುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಹಿತಕರವಾದ ಸ್ವರ್ಶಕ್ಕೆ ಆಸೆಪಟ್ಟು ಅವನು ಕುಡಿಯತಕ್ಕ
ಸೋಮರಸವನ್ನು ತಮ್ಮ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡುತ್ತವೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಗಳಾದ ಆ ಗೋವುಗಳು
ಶತ್ರುನಾಶಕಗಳಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಅವನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತವೆ. ತಮ್ಮ
ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಿವೆ.

English Translation

Those cows of Indra, many-coloured and affectionate mix the Soma
juice with their milk; Indra's beloved cows direct his destructive thunder-
bolt against his enemies, and are beneficent in accordance with his
sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೃಥನಾಯುವಃ—ಸ್ವರ್ಶನಕಾಮಾಃ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಶನಮಿಚ್ಛಂತೈಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯ, ಪ್ರಿಯಾ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರ್ಶವನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ.

ಶ್ರೀಣಂತಿ—ಮಿಶ್ರೀಕುರ್ವಂತಿ | ಬೆರಸುವವು.

ಸೃಶ್ವಯಃ—ನಾನಾವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ

ಹಿಂಸ್ವಂತಿ—ಶತ್ರುಷು ಪ್ರೇರಯಂತಿ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವವು.

ಸಾಯಕಂ—ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವು.

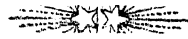
ಪ್ರಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪೃಶನಾಯುಷಃ—ಪೃಶನಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೃಶನ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಪೃಶನಾಯತಿ ಇತಿ ಪೃಶನಾಯುಃ ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಪೃಶನಾಯುಷಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಣಂತಿ—ಶ್ರೀರ್ ಪಾಕೇ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಶ್ವಾವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಅತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿಂಸ್ವಂತಿ—ಹಿವಿ ಪ್ರೀಣನೇ ಧಾತು. ಭೃಾದಿ. ಇದಿಶೋ ನುಮ್‌ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿಂಸ್ವಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಯಕಮ್—ಸೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ ಧಾತು. ದಿನಾಧಿ. ಣ್ವಲ್ಪಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅದೇಚಿ ಉಪದೇಶೇಶಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ವ. ಆತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್‌ಕೃತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಯುಕಾಗಮ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾನಯನವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯೆಮೋರ-ನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಕಾದೇಶ. ಸಾಯಕ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಾ ಅಸ್ಯ ನಮಸಾ ಸಹಃ ಸಪರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಚೇತಸಃ |
 ವ್ರತಾನ್ಯಸ್ಯ ಸಶ್ವಿರೇ ಪುರಾಣಿ ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ ವಸ್ವೀರನು
 ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಾಃ | ಅಸ್ಯ | ನಮಸಾ | ಸಹಃ | ಸಪರ್ಯಂತಿ | ಪ್ರಚೇತಸಃ |
 ವ್ರತಾನಿ | ಅಸ್ಯ | ಸಶ್ವಿರೇ | ಪುರಾಣಿ | ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ | ವಸ್ವೀಃ | ಅನು |
 ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಚೇತಸಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಜ್ಞಾನಾಸ್ತಾ ಗಾವೋಽಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಹೋ ಬಲಂ ನಮಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ
 ಪಯೋರೂಪೇಣಾನ್ನೇನ ಸಪರ್ಯಂತಿ | ಪರಿಚಿರಂತಿ | ಪುರಾಣಿ ಬಹುನ್ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ |
 ಶತ್ರುವಧಾದಿರೂಪಾಣಿ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಾಣಿ ಸಶ್ವಿರೇ | ಸೇವಿರೇ | ಜ್ಞಾಯಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ |
 ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ ಯುಯುತ್ಸುನಾಂ ಶತ್ರುಜ್ಞಾಂ ಪೂರ್ವಮೇವ ಪ್ರಜ್ಞಾಪನಾಯ | ಅನೇನ ಯುಧ್ಯ-
 ಮಾನಾ ವ್ರತಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಮರಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕಿಮರ್ಥಂ ಭವದ್ಧಿಃ ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ್ವಜ್ಯಂತ ಇತಿ ತೇಷಾಂ
 ಬೋಧನಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯತ್ ಪೂರ್ವವತ್ || ಸಶ್ವಿರೇ | ಸಶ್ವ ಗತಾ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ರನೇಪದಂ |
 ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್ | ಮರುಷ್ಟ್ಯಧಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋ-
 ದಾತ್ವತ್ವಂ || ೧೨ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪ್ರಚೇತಸಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ | ತಾಃ—ಆ ಗೋವುಗಳು | ಅಸ್ಯ—ಈ ಇಂದ್ರನ | ಸಹಃ—
 ಬಲವನ್ನು | ನಮಸಾ—(ತಮ್ಮ ಪಯೋರೂಪವಾದ) ಅನ್ನದಿಂದ | ಸಪರ್ಯಂತಿ—ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತವೆ | ಪೂರ್ವ-
 ಚಿತ್ತಯೇ—(ಮುಂದೆ ಹತರಾಗತಕ್ಕ ಶತ್ರುಗಳ) ತಿಳುವಳಿಕೆಗಾಗಿ | ಪುರಾಣಿ—ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ | ಅಸ್ಯ—
 ಇಂದ್ರನ | ವ್ರತಾನಿ—ವೀರ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಸಶ್ವಿರೇ—ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತವೆ | ವಸ್ವೀಃ (ಕೊಟ್ಟಿಗೆ
 ಗಳಲ್ಲಿ) ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಅನು—(ಇಂದ್ರನ) ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಗೋವುಗಳು ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಬಲವನ್ನು ತಮ್ಮ ಪಯಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಮುಂದೆ ಹತರಾಗಬಹುದಾದ ಶತ್ರುಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗಾಗಿ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಇಂದ್ರನ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನರಿತು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತವೆ. ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವನ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಗಮನಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation

Those intelligent cows worship his prowess with the adoration of their milk; they proclaimed his many exploits as an example to later enemies and are benificent in accordance with his sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಮಸಾ ಸಸರ್ಯಂತಿ— ಸ್ವಕೀರ್ಯೇನ ಪಯೋರೂಪೇಣಾನ್ನೇನ ಪರಿಚರಂತಿ | ತಮ್ಮ ಹಾಲುಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇವಿಸುವವು.

ವ್ರತಾನ್ಯಸ್ಯ—ವ್ರತಾನಿ ಎಂದರೆ ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳು; ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ ನಾನಾವಿಧ ಕೆಲಸಗಳು.

ಸಸ್ಥಿರೇ—ಸಶ್ಚ ಗತೌ | ಜ್ಞಾಯಂತೇ | ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಯುದ್ಧಾಪೇಕ್ಷೆಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಮೊದಲೇ ಸೂಚನೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಸರ್ಯಂತಿ—ಸಸರ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಕಂಡ್ವಾದಿ-ಭ್ಯೋಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಯಕ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸ್ಥಿರೇ — ಸಶ್ಚ ಗತೌ ಧಾತು. ವೃತ್ತಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಲಟಸ್ತರ್ಯುಯೋರೇತಿರೇಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿಜ್ಜತಿಜಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮರುದ್ವೈಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಘೇರ್ಜಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ ಬಂದರೆ ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇಂದ್ರೋ ದಧೀಚೋ ಅಸ್ಥಭಿವೃತ್ತಾಣ್ಯಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ |
ಜಘಾನ ನವತೀರ್ನವ || ೧೩ ||

ಪದಸಾರಃ

ಇಂದ್ರಃ | ದಧೀಚಃ | ಅಸ್ಥಃ | ಭಿಃ | ವೃತ್ತಾಣಿ | ಅಪ್ರತಿಃ ಸ್ಕುತಃ |
ಜಘಾನ | ನವತೀಃ | ನವ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇಽಹನಿ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿನಃ ಶಸ್ತ್ರ ಇಂದ್ರೋ ದಧೀಚ ಇತಿ
ಷಡಹಸ್ತೋತ್ರಿಯಸಂಜ್ಞಕಸ್ತೃಚಃ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಅದಹ ಸ್ವಧಾಮನ್ವಿತೈಕಾ ದ್ವೇ ಚೇಂದ್ರೋ
ದಧೀಚೋ ಅಸ್ಥಭಿಃ | ಅ. ೭-೨ | ಇತಿ ||

ಅತ್ರ ಶಾಖ್ಯಾಯಿನಿ ಇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಅಥರ್ವಣಸ್ಯ ದಧೀಚೋ ಜೀವತೋ ದರ್ಶನೇನಾ-
ಸುರಾಃ ಪರಾಬಭೂವುಃ | ಅಥ ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವರ್ಗತೇಽಸುರೈಃ ಪೂರ್ಣಾ ಪೃಥಿವ್ಯಭವತ್ | ಅಥೇಂದ್ರಸ್ತೈರಸುರೈಃ
ಸಹ ಯೋದ್ಧುಮಶಕ್ನುವಂಸ್ತಮೃಷಿಮನ್ವಿಚ್ಛಿನ್ ಸ್ವರ್ಗಂ ಗತ ಇತಿ ಶುಶ್ರಾವ | ಅಥ ಪಪ್ರಚ್ಛ ತತ್ರತ್ಯಾನ್
ನೇಹ ಕಿಮಸ್ಯ ಕಿಂಚಿತ್ಪರಿಶಿಷ್ಟಮಂಗಮಸ್ತೀತಿ | ತಸ್ಮಾ ಅವೋಚನ್ ಆಸ್ಮ್ಯೇತದಾಶ್ಚಂ ಶೀರ್ಷಂ ಯೇನ
ಶಿರಸಾಶ್ಚಿಭ್ಯಾಂ ಮಧುವಿದ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಬ್ರವೀತ್ | ತತ್ತು ನ ವಿದ್ವ ಯತ್ರಾಭವದಿತಿ | ಪುನರಿಂದ್ರೋಽಬ್ರವೀತ್ |
ತವನ್ವಿಚ್ಛತೇತಿ | ತದ್ವಾನ್ವೈಷಿಷುಃ | ತಚ್ಚರ್ಯಣಾವತ್ಯನುವಿದ್ಯಾಜಹ್ರುಃ | ಶರ್ಯಣಾವದ್ಧ ವೈ ನಾಮು
ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ಜಘನಾರ್ಥೇ ಸರಃ ಸ್ಯಂದತೇ | ತಸ್ಯ ಶಿರಸೋಽಸ್ಥಿಭಿರಿಂದ್ರೋಽಸುರಾಞ್ಜಘಾನೇತಿ ||
ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ ಪರೈರಪ್ರತಿಶಬ್ದಿತಃ ಪ್ರತಿಕೂಲಶಬ್ದರಹಿತ ಇಂದ್ರ ಅಥರ್ವಣಸ್ಯ ದಧೀಚ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಕಸ್ಯ
ಋಷೇರಸ್ಥಭಿರಶ್ವಶಿರಃಸಂಬಂಧಿಭಿರಸ್ಥಿಭಿರ್ನವತೀರ್ನವ ನವಸಂಖ್ಯಾಕಾ ನವತೀರ್ದರ್ಶೋತ್ತರಾಷ್ಟ್ರಶತ-
ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ತಥಾ ಹಿ | ಲೋಕತ್ರಯವರ್ತಿನೋ ದೇವಾಞ್ಜೀತುಮಾದಾನಾಸುರೀ ಮಾಯಾ ತ್ರಿಧಾ
ಸಂಪದ್ಯತೇ | ತ್ರಿಧಾತೀತಾನಾಗತವರ್ತಮಾನಕಾಲಭೇದೇನ ತತ್ಕಾಲವರ್ತಿನೋ ದೇವಾಞ್ಜೀತುಂ ಪುನರಪಿ
ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ತ್ರಿಗುಣಿತಾ ಭವತಿ | ಏವಂ ನವ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಪುನರಪ್ಯುತ್ಸಾಹಾದಿಶಕ್ತಿತ್ರಯರೂಪೇಣ
ತ್ವೈಗುಣ್ಯೇ ಸತಿ ಸಪ್ತವಿಂಶತಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಪುನಃ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿಗುಣತ್ರಯಭೇದೇನ ತ್ವೈಗುಣ್ಯೇ ಸತ್ಯೇ-
ಕೋತ್ತರಾತೀತಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಏವಂ ಚತುರ್ಭಿಸ್ತ್ರಿಕೈರ್ಗುಣಿತಾಯಾ ಮಾಯಾಯಾ ದಶಸು ದಿಕ್ಷು
ಪ್ರತ್ಯೇಕಮವಸ್ಥಾನೇ ಸತಿ ನವ ನವತಯಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ಏವಂ ವಿಧಮಾಯಾರೂಪಾಣಿ ವೃತ್ತಾಣ್ಯಾವರ-

ಕಾಣ್ಯಸುರಜಾತಾನಿ ಜಘಾನ | ಹತನಾನ್ || ದಧೀಚಿಃ | ದಧ್ಯಂಚತೀತಿ ದಧ್ಯಂಚ್ | ಅಂಚತೇರ್ಘತ್ತಿ-
ಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಪವ್ಯೇಕೇವಚನೇಚಿ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ
ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ತದಪವಾದತಯಾ ಚಾವಿತಿ
ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ | ಅಂಚೀತ್ವಂದಸ್ಯ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಂ | ಪಾ. ೭-೧-೧೭೦ |
ಇತಿ ಪುನರ್ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವವಿಧಾನೇನ ತದ್ವಾಲ್ಯತೇ | ಅಸ್ಥಭಿಃ | ಭಂದಸ್ಯಸಿ ದ್ಯಶ್ಯತೇ | ಪಾ. ೭-೧-೭೭ |
ಇತ್ಯನಜಾದಾವಸ್ಯಸಿ ಶಬ್ದಸ್ಯಾನಜಾದೇಶಃ ಸ ಚೋದಾತ್ತಃ

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ—ವಿರೋಧವಾದ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿರುವ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ದಧೀಚಿಃ—ದಧೀಚಿ
ಋಷಿಯು | ಅಸ್ಥಭಿಃ—ಮೂಳೆಗಳಿಂದ | ನನತೀರ್ನವ—(ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ) ಎಂಟನೂರಹತ್ತು ಪ್ರಕಾರ
ವಾಗಿ ಹರಡಿರುವುದೂ | ವೃತ್ರಾಣಿ—(ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ) ಆವರಿಸಿರುವುದೂ ಆದ ಶತ್ರುಪ್ರಭಾವವನ್ನು | ಜಘಾನ—
ನಾಶಮಾಡಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಪ್ರತಿಪದವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರತಿಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿರುವ ಇಂದ್ರನು ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ಮೂಳೆ
ಗಳಿಂದ ಎಂಟನೂರಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ ಹರಡಿರುವುದೂ ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿರುವುದೂ ಆದ ಮಾಯಾದೂಷವ
ಶತ್ರುಪ್ರಭಾವವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು.

English Translation

Indra with the bones of Dadhyanch, slew, ninety times nine, Vritra

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದಧೀಚಿಃ—ದಧ್ಯಂಚ್ ಅಥವಾ ದಧೀಚಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು.
ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಅಥರ್ವಸಿಂಬುವನ ಪುತ್ರನಾದ ದಧ್ಯಂಚ್ ಎಂಬ
ಋಷಿಯು ಜೀವಿಸಿದ್ದಾಗ ಅವನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅಸುರರು ಭೀತರಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗಿದ್ದರು. ಅವನು ಮೃತನಾಗಿ
ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದ ಬಳಿಕ ಅಸುರರು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ಇಂದ್ರನು
ಈ ಅಸುರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಶಕ್ತನಾಗಿ ಆ ಋಷಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿದನು. ಋಷಿಯು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದನೆಂದು
ತಿಳಿಯಬಂದಿತು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದವರನ್ನು ಕುರಿತು ಆ ಋಷಿಯ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ
ಆವಶೇಷವಿದೆಯೇ ಎಂದು ಕೇಳಲು ಆಗ ಅವರು—ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆ
ಗಳಿಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಸಿದ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಬುರುಡೆಯು ಮಾತ್ರ ಇರುವುದೆಂದೂ, ಅದೂ ಸಹ ಎಲ್ಲಿರುವುದೋ
ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಹುಡುಕುವಂತೆ ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಲು, ಅವರು ಅದು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ
ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಶರ್ಯಣಾನತ್ ಎಂಬ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬಂದರು.

ಇಂದ್ರನು ಆ ತಲೆಬುರುಡೆಯ ಮೂಳೆಗಳಿಂದ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು. ಎಂದರೆ, ಒಂಭತ್ತು ಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ಎಂದರೆ ಎಂಟನ್ನೂರು ಹತ್ತಾವರ್ತಿ ಅಸುರರ ಮಾಯಾಜಾಲವನ್ನು ವಿಫಲಗೊಳಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತುಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಮೊದಲು ಅಸುರರಿಗೆ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಮಾಯಾಭೇದಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೂ ವರ್ತಮಾನ ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧಗಳಾದುವು. ಮತ್ತೆ ಆ ಒಂಭತ್ತು ಮಾಯೆಗಳು ಉತ್ಸಾಹಾದಿಶಕ್ತಿತ್ರಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ೯X೩=೨೭ ಆದುವು. ಮತ್ತೆ ಅವು ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಗುಣತ್ರಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ೨೭X೩=೮೧ ಆದುವು. ಈ ಎಂಭತ್ತೊಂದು ಮಾಯೆಗಳು ದಶದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ೮೧X೧೦=೮೧೦ ಅಥವಾ ಒಂಭತ್ತು ಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ೯X೯=೮೧೦ ಆದುವು. ಈ ವಿಧವಾದ ವೃತ್ತರೂಪವಾದ ಅಸುರರ ಮಾಯಾಜಾಲಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಿರರ್ಥಕಗೊಳಿಸಿದನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಬೇರೊಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಂಜರೆಂಬ ಅಸುರರಿದ್ದರು. ಅವರು ಪ್ರಬಲರಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾ ತುಂಬಾ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಈ ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಬ್ರಹ್ಮನು—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳಿರಾ, ದಧ್ಯಜ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಇರುವನು. ನೀವು ಅವನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರಿ. ಅವನು ಅಸುರರ ಸಂಹಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವನು ಎಂದನು. ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ದಧೀಚಿ ಋಷಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಮ್ಮನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿರುವನೆಂದು ಅರಿಕೆಮಾಡಿದರು. ಆ ಋಷಿಯು ಯೋಗದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವರು ಬಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಯೋಗಸಮಾಧಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದನು. ಆಗ ಆ ಋಷಿಯ ಮೂಳೆಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು. ಈ ವಿಷಯವೇ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಹೇಳಿರುವರು.

ಈ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು ಮುಗ್ಧೇದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ೧-೮೦-೧೬ ; ೧-೮೪-೧೩ ; ೧-೮೪-೧೪ ; ೧-೧೧೬-೧೨ ; ೧-೧೧೭-೨೨ ; ೧-೧೧೯-೯ ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತೈತ್ತಿರೀಯ, ಸಂಹಿತಾ. ೫-೧-೪-೪ ; ೫-೬-೬-೩ ಕಾರಕ ಸಂಹಿತಾ ೧೯-೪ ; ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೪-೧-೫-೧೮ ; ೬-೪-೨-೩ ; ೧೪-೧-೧-೧೮ ; ೧೪-೧-೧-೨೦ ; ೧೪-೧-೧-೨೫ ; ೧೪-೧-೪-೧೩ ; ಬೃಹದಾರಣ್ಯ ಕೋಪನಿಷತ್ ೨-೫-೨೨ ; ೪-೫-೨೮ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಧೀಚಿ—ದಧಿ ಅಂಚತಿ ಇತಿ ದಧ್ಯಜ್. ಅಂಚುಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು, ಋತ್ವಿಕ್‌ದಧ್ಯಕ್ (ಸಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಉ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಷ್ಠೀ ಏಕವಚನದ ಜಸ್ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಪ್ತಾಕಾರ ಅಂಚು ಧಾತು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಇಲ್ಲಿ ನಿತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರವು ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗಿರುವಾಗ ಅದರ ಲೋಪಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿಯು ನಿಮಿತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ಯ ಯತ್ಪ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪ

ವಾದವಾಗಿ ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಅಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನವಿಭಕ್ತಿಯು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಚೇಶ್ವಂದಸ್ಯ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿರುಗಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಥಭಿಃ—ಅಸ್ಥಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಜಾದಿವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಅನಜಾದೇಶ ಹೇಳಿದರೂ ಭಿನ್ ಪರವಾದಾಗ ಹಲಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಛಂದಸ್ಯಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅನಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸ್ಥಭಿಃ ಎಂದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ—(೧-೬-೮೪-೭) ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಜಘಾನ—ಹನ ಹಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಲಾದೇಶ ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಘಕಾರಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ||೧೩||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಚ್ಛನ್ನಶ್ವಸ್ಯ ಯಚ್ಚಿರಃ ಪರ್ವತೇಷ್ವಪ್ರಿತಂ ।

ತದ್ವಿದಚ್ಛರ್ಯಣಾವತಿ ॥ ೧೪ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಇಚ್ಛನ್ । ಅಶ್ವಸ್ಯ । ಯತ್ । ತಿರಃ । ಪರ್ವತೇಷು । ಅಪ್ರತಿತಂ ।

ತತ್ । ವಿದತ್ । ಶರ್ಯಣಾವತಿ ॥ ೧೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪರ್ವತೇಷು ಪರ್ವತಸ್ತು ಗಿರಿಷ್ಠಪತ್ರಿತಮಸಗತ್ಯ ಸ್ಥಿತಮಶ್ವಸ್ಯಾಶ್ವಸಂಬಂಧಿ ದಧೀಚೋ
ಯಚ್ಚಿರ ಇಚ್ಛನ್ನಿಂದ್ರೋ ವರ್ತತೇ ಶರ್ಯಣಾವತ್ಯೇತತ್ಸಂಜ್ಞೇ ಸರಸಿ ತಚ್ಚಿರೋ ವಿದತ್ | ಅಜ್ಞಾಸೀತ್ |
ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತದಾಹ್ಯತೈ ತದೀಯೈರಸ್ಥಿಭಿರ್ವೃತ್ತಾಣಿ ಜಘಾನೇತಿಪೂರ್ವಸ್ಯಾಮೃಚಿ ಸಂಬಂಧಃ || ಇಚ್ಛನ್ |
ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ತುದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವಿದತ್ | ವೇತ್ತೇರ್ಲೂಞಃ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಜ್ಞೇರಜಾದೇಶಃ | ಶರ್ಯಣಾವತಿ | ಶರ್ಯಣಾ ನಾಮ ದೇಶಃ | ತೇಷಾಮದೂರಭವಂ ಸರಃ ಶರ್ಯಣಾ-
ವತ್ | ಮಧ್ವಾದಿಷು ಶರ್ಯಣಶಬ್ದಸ್ಯ ಪಾಠಾನ್ಮಧ್ವಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ | ಸಾ. ೪-೨-೮೬ | ಇತಿ ಚಾತುರ್ಥಿಕೋ
ಮತುಸ್ | ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ಮತಾ ಬಹ್ವಚೋಽನಜಿರಾದೀನಾಂ | ಸಾ. ೬-೩-೧೦೯ |
ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ || ೧೪ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪರ್ವತೇಷು—ವಿಷುಪಂಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ | ಅಪತ್ರಿತಂ—ಮರೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ | ಅಶ್ವಸ್ಯ-
ಕುದುರೆಯ (ತತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ದಧೀಚಿ ಋಷಿಯ) | ಯಚ್ಚಿರಃ—ಯಾವ ತಲೆಯನ್ನು | ಇಚ್ಛನ್—ಅಪೇಕ್ಷಿಸು-
ತ್ತಿದ್ದನೋ | ತತ್—ಅದನ್ನು | ಶರ್ಯಣಾವತಿ—ಶರ್ಯಣಾವತ್ತೆಂಬ ಸರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ | ವಿದತ್—ಕಂಡುಕೊಂಡನು. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ರನ ನಥಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ಕುದುರೆಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ತಲೆಯನ್ನು
ಇಚ್ಛಿಸಿದನು. ಅದು ಪರ್ವತದ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಮರೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಿತು. ಅದನ್ನು ಶರ್ಯಣಾವತ್ತೆಂಬ ಸರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡು
ಅದನ್ನು ತಂದು ಅದರಿಂದ ವೃತ್ರಸುರವಧನನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

English Translation

Wishing for the horse's head hidden in the mountains, he found it in
the lake called Saryanavat.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಶ್ವಸ್ಯ ಶಿರಃ—ಕುದುರೆಯ ತಲೆ ; ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ತಲೆಯು ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯಹಾಗಿದ್ದಿತ್ತೆಂದೂ
ಅದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಿತ್ತೆಂದೂ ಪ್ರತೀತಿ ಇರುವುದು. ದಧೀಚಿಋಷಿಯು ಮೃತನಾದ
ಮೇಲೆ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯಂತಿದ್ದ ಅವನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹುಡುಕಿದನು. ಅದು ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಮರೆಯಲ್ಲಿ
ಶರ್ಯಣಾವತಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ದಧೀಚಿಋಷಿಗೆ ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ಕಂದಪುರಾಣಿಯು ಒಂದು ಪೂರ್ವತ
ಹಾಸನನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಅರ್ಧವರ್ಣ ಪುತ್ರನಾದ ದಧೀಚಿಋಷಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಮಧುವೆಂಬ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ

ವನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ಇದನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಹೇಳಕೂಡದೆಂದೂ ಹಾಗೆ ಒಂದು ವೇಳೆ ಹೇಳಿದರೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋಗುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದನು. ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆ ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಇಂದ್ರನು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸೆನಲು, ದಧೀಚಿಯು ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾನು ನಿಮಗೆ ತಿಳಿಸಿದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋಗುವುದೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿರುವನು. ಆ ಭಯದಿಂದ ನಾನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆನಲು, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಚಂತಿಸಬೇಡ, ನಿನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋದರೆ ನಮ್ಮ ತಲೆಯನ್ನು ನಿನಗೆ ಕೊಡುವುವೆಂದರು. ದಧೀಚಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಹೇಳಿದನು. ಅದರಿಂದ ದಧೀಚಿ ಮುಷಿಯ ಶಿರಸ್ಸು ಬಿದ್ದುಹೋಗಲು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತಂದು ದಧೀಚಿ ಮುಷಿಯ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಅದರಿಂದ ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ಶಿರಸ್ಸು ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸಿನಂತಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕರ್ಣೀವಾನ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೨೨ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಅಪಶ್ರಿತಂ—ಅಪಗತ್ಯ ಸ್ಥಿತಂ | ಕಾಣದಂತೆ ಮರೆಯಾಗಿದ್ದ

ಶರ್ಯಣಾವತಿ—ಸಪ್ತಮ್ಯೇಕವಚನ. ಶರ್ಯಣಾವತ್ ಎಂಬ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ; ಈ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ೧-೮೪-೧೪ ; ೭-೬-೩೯ ; ೭-೭-೨೯ ; ೭-೬೪-೧೧ ; ೯-೬೫-೨೨ ; ೯-೧೧೩-೧ ; ೧೦-೩೫-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇದನ್ನು ಸರೋವರವೆಂದೇ ಹೇಳಿರುವರು. ಈಗಿನ Delhi ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರವೆಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಸರೋವರವಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವರು. **ಶರ್ಯಣ** ಎಂಬುದು ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿಗಿದ್ದ ಸರೋವರಕ್ಕೆ **ಶರ್ಯಣಾವನ್** ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದೆಂದೂ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಶರ್ಯಣ ಎಂದರೆ ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲೆಂದೂ, ಅಂತಹ ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದಿರುವ ನೀರಿನ ಜಲಾಶಯಕ್ಕೆ **ಶರ್ಯಣಾವನ್** ಎಂದು ಹೆಸರಿರಬಹುದೆಂದೂ ಊಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಕಾಶ್ಮೀರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ವಲೇಕ ಸರೋವರಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಇಚ್ಛನ್—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತುದಾದಿಭ್ಯಃ** ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. **ಇಷುಗಮಿಯನಾಂ** ಛಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾದೇಶ. ಇಚ್ಛತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ನುಮಾಗಮ. ಸುಲೋಪ. ಅಂತ್ಯತಕಾರಲೋಪ.

ಅಪಶ್ರಿತಮ್—ಶ್ರಿಜ್ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಶ್ರೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತಾದಾಚಿ** ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದತ್—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಃತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್** ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶರ್ಯಾಣಾನತಿ—ಶರ್ಯಾಣಾಃ ಎಂಬುದು ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು. ಶರ್ಯಾಣಾನಾಂ ಅದೂರಭವಂ ಸರಃ ಶರ್ಯಾಣಾನತ್. ಮಧ್ವಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಶರ್ಯಾಣಶಬ್ದವನ್ನು ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ವಾದಿಭೈಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾತುರರ್ಥಿಕದಲ್ಲಿ ಅಣಿಗೆ ಅಪನಾದವಾಗಿ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಶರ್ಯಾಣಾನತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಮತೌ ಬಹ್ವಚೋನೇಜಿರಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಶರ್ಯಾಣಾನತ್ ಶಬ್ದದ ಸಪ್ತಮಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಶರ್ಯಾಣಾನತಿ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಮನ್ವತ ನಾಮ ತ್ವಷ್ಟುರಪೀಚ್ಯಂ ।

ಇತ್ಯಾ ಚಂದ್ರಮಸೋ ಗೃಹೇ || ೧೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅತ್ರ । ಅಹ । ಗೋಃ । ಅಮನ್ವತ । ನಾಮ । ತ್ವಷ್ಟುಃ । ಅಪೀಚ್ಯಂ ।

ಇತ್ಯಾ । ಚಂದ್ರಮಸಃ । ಗೃಹೇ || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅತಿಮೂರ್ತಿನಾಮ್ನೇಕಾಹೇ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಪೂರ್ವಮೇವೈಕಂ ಮಾಸಂ ಸೌರ್ಯಾಚಾಂದ್ರಮಸೀ-
ಭ್ಯಾಮಿಷ್ಟಿಭ್ಯಾಂ ಯಷ್ಟವ್ಯಂ । ತತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ಚಾಂದ್ರಮಸೀಷ್ಟಿಃ । ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಿತಿ ತಸ್ಯಾಂ

ಪ್ರಧಾನಸ್ಯಾನುನಾಕ್ಯಾ | ಅತಿಮೂರ್ತಿನೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಮನ್ವತ ನಮೋನಮೋ
ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನಃ | ಅ. ೯-೮ | ಇತಿ ||

ಅತ್ರಾಹಾಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಗೋರ್ಗಂತುಶ್ಚಂದ್ರಮಸೋ ಗೃಹೇ ಮಂಡಲೇ ತ್ವಷ್ಟುರ್ದೀಪ್ತಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ
ಸಂಬಂಧ್ಯಸೀಚ್ಯಂ ರಾತ್ರಾವಂತರ್ಹಿತಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ಯನ್ನಾಮ ತೇಜಸ್ತದಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಯ ಇತ್ಥೇತ್ತ್ವ-
ಮನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣಾಮನ್ವತ | ಅಜಾನನ್ | ಉದಕಮಯೇ ಸ್ವಚ್ಛೇ ಚಂದ್ರಬಿಂಬೇ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಾಃ
ಪ್ರತಿಫಲಂತಿ | ತತ್ರ ಪ್ರತಿಫಲಿತಾಃ ಕಿರಣಾಃ ಸೂರ್ಯೇ ಯಾದೃಶೀಂ ಸಂಜ್ಞಾಂ ಲಭಂತೇ ತಾದೃಶೀಂ
ಚಂದ್ರೇಽಪಿ ವರ್ತಮಾನಾ ಲಭಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಯದ್ರಾತ್ರಾವಂತರ್ಹಿತಂ ಸೌರಂ
ತೇಜಸ್ತಚ್ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ ಪ್ರವಿಶ್ಯಾಹನೀವ ನೈಶಂ ತಮೋ ನಿನಾಯ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ |
ಈದೃಗ್ಗ್ಲೂತತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಃ ಸೂರ್ಯಶ್ಚಂದ್ರ ಏವ ದ್ವಾದಶಸ್ಯಾದಿತ್ಯೇಷ್ಟಿಂಧ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಪರಿಗಣಿತತ್ವಾತ್ |
ಅತೋಽಹೋರಾತ್ರಯೋಃ ಪ್ರಕಾಶಕ ಇಂದ್ರ ಏವೇತೀಂದ್ರಸ್ತುತೇಃ ಪ್ರತೀಯಮಾನತ್ವಾದಿಂದ್ರೋ-
ದೇವತ್ಯೇತಮಪಸನ್ನಂ ಭವತಿ | ಈದೃಗ್ಗ್ಲೂತಸ್ಯ ತೇಜಸ ಆಶ್ರಯತ್ಯೇನ ಚಂದ್ರಮಸಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ-
ವಿವಕ್ಷಯಾ ಚಾಂದ್ರಮಸ್ಯಾಮಿಷ್ಠಾ ನಿವಿಯೋಗೋಽಪ್ಯುಪಪದ್ಯತೇ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಅಥಾಪ್ಯಸ್ಯೈಕೋ
ರಶ್ಮಿಶ್ಚಂದ್ರಮಸಂ ಪ್ರತಿದೀಪ್ಯತೇ | ತದೇತೇನೋಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯಮಾದಿತ್ಯತೋಽಸ್ಯ ದೀಪ್ತಿರ್ಭವತೀತಿ |
ಸುಷುಮ್ನಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಗಂಧರ್ವ ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ | ಸೋಽಪಿ ಗೌರುಚ್ಯತೇ |
ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಮನ್ವತೇತಿ | ನಿ. ೨-೭ | ಅತ್ರ ಹ ಗೋಃ ಸಮಮಂಸತಾದಿತ್ಯರಶ್ಮಯಃ ಸ್ವಂ
ನಾಮಾಪೀಚ್ಯಮಪಚಿತಮಪಗತಮಪಿಹಿತಮಂತರ್ಹಿತಂ ನಾ | ನಿ. ೪-೨೫ | ಇತಿ || ಅಮನ್ವತ |
ಮನು ಅವಬೋಧನೇ | ಅಪೀಚ್ಯಂ | ಅಪಪೂರ್ವಾಚ್ಛಿನೋತೇರಘ್ನಾದಯಶ್ಚ | ಉ. ೪-೧೧೧ |
ಇತಿ ನಿಪಾತನಾದ್ಯತ್ | ಅತ ಏನಾಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಪಿಪೂರ್ವಾದಂಚತೇರ್ಯುತ್ವಿ-
ಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿಧಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಅಪಿಗತೇ ನಿಗತೇ ಭವಮಪೀಚ್ಯಂ | ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ
ಯತ್ | ಅಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾನಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ತಿತ್ಸ್ವರಿತಃ | ಅಪೀಚ್ಯೋಽಪ್ರಕಾಶ ಇತಿ ಭಟ್ಟ-
ಭಾಸ್ಕರಮಿತ್ರಃ | ಇತ್ಯಾ | ಇದಂಶಬ್ದಾತ್ಥಾ ಹೇತೌ ಚ ಚೈಂದಸೀತಿ ಪ್ರಕಾರನಚನೇ ಥಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯದಿ
ತತ್ರೇದಂಶಬ್ದೋ ನಾನುವರ್ತತೇ ತದಾನೀಮಿದಮಸ್ಥಮುಃ | ಪಾ. ೫-೩-೨೪ | ಇತಿ ಥಮುಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಅವ್ಯಯಾದಾಪ್ತುಪಃ | ಪಾ. ೨-೪-೮೨ | ಇತಿ ಸುಬ್ಬುಕಂ ಬಾಧಿತವ್ವ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ |
ಚಂದ್ರಮಸಃ | ಚಂದ್ರಮಾಹ್ಲಾಪನಂ ಮಿನೀತೇ ನಿರ್ಮಿಮಾತ ಇತಿ ಚಂದ್ರಮಾಃ | ಚಂದ್ರೇ ಮಾಜೋ
ಡಿತ್ | ಉ. ೪-೨೨೭ | ಇತ್ಯಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ ದಾಸೀಭಾರಾದಿಷು ಪರಿತತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
ಪೂರ್ವಪದಂ ಚ ಸ್ಥಾಯಿಕಂಚೇತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ತತ್ಯಯಾಂತಮಂತೋದಾತ್ತಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅತ್ರಾಹ—ಇಲ್ಲೇನೆ | ಗೋಃ—ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ | ಚಂದ್ರಮಸಃ—ಚಂದ್ರನ | ಗೃಹೇ—ಮಂಡಲ
ದಲ್ಲಿ | ತ್ವಷ್ಟುಃ—ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಆದಿತ್ಯನ | ಅಪೀಚ್ಯಂ—(ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಮಲೆಯಾಗಿರುವ | ನಾನು—
ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ಇತ್ಯಾ—ಈ ವಿಧದಲ್ಲಿ | ಅಮನ್ವತ—ತಿಳಿದರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಗಿರುವ ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಅದಿತ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಚಂದ್ರಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಕೊಂಡರು.

English Translation

Thus did the solar rays perceive in this mansion of the travelling moon, the hidden light of the Sun.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅತಿನೂರ್ತಿ ಎಂಬ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಮುಂಚೆ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಮಸೀಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ ಮೊದಲು ಚಂದ್ರಮಸೀಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಅತ್ರಾಹ ಗೋರ-ಮುನ್ನತೆ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅತಿನೂರ್ತಿನಾ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಮುನ್ನತೆ ನವೋನವೋ ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೯-೮).

ಅತ್ರ ಅಹ—ಇಲ್ಲಿಯೇ, ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ.

ಗೋಃ—ಗಂಟುಃ | ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ

ತ್ವಷ್ಟುಃ— ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಅದಿತ್ಯನ; ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರುಗಳ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟುವೂ ಒಂದಾಗಿರುವುದು.

ಅಪೀಚ್ಯಂ— ಅಪಿಗತೇ ನಿಗತೇ ಭವಮಪೀಚ್ಯಂ | ಅಪೀಚ್ಯೋಽಪ್ರಕಾಶ ಇತಿ ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರ-ಮಿತ್ರಃ | ಪ್ರಕಾಶರಹಿತನಾದ ತೇಜಸ್ಸು. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಪ್ರತಿಫಲಿತವಾಗುವವು. ಆಗ ಆ ಕಿರಣಗಳು ನೀರವಾದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ಅತಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರದೆ ಸಾಧಾರಣ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವು. ಯಾಸ್ಕರ ನಿರ್ವಚನವು—

ಅತ್ರ ಹ ಗೋಃ ಸಮಮಂಸತಾದಿತ್ಯರಶ್ಮಯಃ ಸ್ತಂ ನಾಮಾಪೀಚ್ಯಮಪಚಿತಮಪಗತಮಪಿ-ಹಿತಮಂತರ್ಹಿತಂ ನಾಮುತ್ರ ಚಂದ್ರಮಸೋ ಗೃಹೇ || (ನಿ. ೪-೨೫).

ಇಲ್ಲಿ ಅಪೀಚ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಅಪಚಿತಂ, ಅಪಗತಂ ಅಪಹಿತಂ ಅಂತರ್ಹಿತಂ ವಾ || ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿನಿರಣಿ ಮಾಡಿರುವರು. ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳು ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟು ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಹಿತವಾಗಿರುವವು. ಎಂದರೆ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಆ ರಶ್ಮಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶವು ಅತಿಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಧಾರಣ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವವು. ಅಪೀಚ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಅಂತರ್ಹಿತಂ—ಒಳಗೆ ಸೇರಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು.

ಇತ್ಯಾ—ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಚಂದ್ರ ಮಂಡಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತ ವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಆ ಸೂರ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಉದಕಮಯವಾದ ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಗಲಿನಂತೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿಧವಾದ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಂದ್ರನೇ ಸೂರ್ಯನಾಗಿರುವನು (ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ) ಎಂದು ಜನರು ತಿಳಿಯುವರು. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೂ ಒಬ್ಬನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಇಂದ್ರನೇ ಅಹೋ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶ ನನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕು ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಚಾಂದ್ರಮಾಸ್ಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗ ವಿರುವುದು.

ಯಾಸ್ತುರು ತನ್ಮು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಥಾಪ್ಯಸ್ಯೈಕೋ ರಶ್ಮಿಶ್ಚಂದ್ರಮಸಂ ಪ್ರತಿ ದೀಪ್ಯತೇ ತದೇತೇನೋಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯಂ | ಆದಿತ್ಯೋಽಸ್ಯ
ದೀಪ್ತಿರ್ಭವತಿ | ಸುಷುಮ್ನಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಗಂಧರ್ವಃ ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ ||
(ನಿ. ೨-೬).

ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನವೆಂಬ ಒಂದು ರಶ್ಮಿಯು ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. ಇದನ್ನು ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಯಿಂದ ಚಂದ್ರನು ಬೆಳಗುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವ ಬೆಳಕು ಸೂರ್ಯನಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದಿತ್ಯೋಽಪಿ ಗೌರುಚ್ಯತೇ (ನಿ. ೨-೬) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗೋಷಃ ಎಂದರೆ ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ ಹೆಸರು. ಮತ್ತು ಸರ್ವೇಽಪಿ ರಶ್ಮಯೋಗಾವ ಉಚ್ಯಂತೇ (ನಿ. ೨-೭) ಗಾನಃ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಹೆಸರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಮನ್ತತ—ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಪವಚನದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದೇ ಷ್ವನತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಮನ್ತತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸೀಚ್ಯಮ್—ಚಜ್ ಚಯನೇ ಧಾತು. ಅಪಿಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಅಘ್ನಾದಯೇಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಪಾತದಿಂದಲೇ ಇಷ್ಟರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅಪಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಅಂಚುಧಾತುವಿಗೆ ಋತ್ವಿಕ್‌ದಧ್ಯಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿಧಿತಾಂಹಲಉಪ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ಅಪಿಗತೇ ನಿಗತೇ ಭವಂ ಅಸೀಚ್ಯಮ್ ಭವೇ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಮೇಲೆ ಚೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ತಿತ್ಸೇರಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸೀಚ್ಯೋಽಪ್ರಕಾಶಃ (ಅಪೀಚ್ಯ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸದಿರುವುದು) ಎಂದು ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರ ಮಿಶ್ರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಇತ್ಯಾ—ಇದಂ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾರರೂಪಾರ್ಥವು ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಥಾ ಹೇತ್ ಚ ಛಂದಸಿ (೫-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದಂ ಶಬ್ದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪಕ್ಷಾಂತರವಿದೆ. ಆಗ ಇದಮಸ್ಥಮುಃ (ಪಾ. ೫-೩-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಮುಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವರಾದಿ ನಿಪಾತಮನ್ಯಯಂ ಎಂದು ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅವ್ಯಯಾದಾಪ್ ಸುಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಸುಬ್ಬುಕನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಂದ್ರಮಸಃ—ಚಂದ್ರಮಾಹ್ಲಾದನಂ ಮಿಮಾತೇ ನಿರ್ಮಿಮಾತೇ ಇತಿ ಚಂದ್ರಮಾಃ ಚಂದ್ರೇ ಮಾಜೋ ಡಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಂದ್ರಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಮಾಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರಮಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಕ್ಷೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರಪದವಾದರೋ ಸ್ವಾಯಿತಂಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ

ಕೋ ಅದ್ಯ ಯುಂಕ್ತೇ ಧುರಿ ಗಾ ಋತಸ್ಯ ಶಿಮಾನತೋ ಭಾ.
ಮಿನೋ ದುರ್ಹೃಣಾಯೂನ್ |

ಅಸನ್ನಿಷೂನ್ದೃತ್ಸಸೋ ಮಯೋಭೂನ್ಯ ವಿಷಾಂ ಭೃತ್ಯಾನ್ಮು-
ಣಧತ್ಸ ಜೀನಾತ್ || ೧೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕಃ | ಅದ್ಯ | ಯುಂಕ್ತೇ | ಧುರಿ | ಗಾಃ | ಋತಸ್ಯ | ತಿಮಿಾ ವತಃ | ಭಾಮಿನಃ |

ದುಃ ಹೃಣಾಯೂನ್ |

ಆಸನ್ ಇಷೂನ್ | ಹೃತ್ಸು ಅಸಃ | ಮಯಃ ಭೂನ್ | ಯಃ | ಏಷಾಂ |

ಭೃತ್ಯಾಂ | ಋಣಧತ್ | ಸಃ | ಜೀವಾತ್ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸರ್ವಪೃಷ್ಠಾಯಾಮಿಷ್ಠಾ ಕಾಯಸ್ಯ ಹವಿಷಃ ಕೋ ಅದ್ಯೇತಿ ದ್ವೇ ಋತಸ್ಯ ಯೋಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯೇ |
ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಕಾಯಂ ದಶಮಂ ಕೋ ಅದ್ಯ ಯುಂಕ್ತೇ ಧುರಿ ಗಾ ಋತಸ್ಯೇತಿ ದ್ವೇ ಇತಿ ||

ಅದ್ಯಾ ಸ್ಥಿತ್ಯರ್ಥೇ ಋತಸ್ಯ ಗಚ್ಛತೆ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧಿನೋ ರಥಸ್ಯ ಧುರ್ಯಶ್ವವಹನಪ್ರದೇಶೇ
ಗಾ ಗಾತಿಮತೋಽಶ್ವಾನ್ ಕೋ ಯುಂಕ್ತೇ | ಕೋ ನಾಮ ನಿಯೋಕ್ತುಂ ಶಕ್ನೋತಿ | ಸ ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕೀದೃಶಾನಶ್ವಾನ್ | ತಿಮಿಾವತೋ ವೀರ್ಯಕರ್ಮೋಪೇತಾನ್ ಭಾಮಿನಸ್ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಾನ್ ದುರ್ಹೃ-
ಣಾಯೂನ್ ಪರೈರ್ಮುನಿಪರೈಃ ಕ್ರೋಧೇನ ಯುಕ್ತಾನ್ | ಹೃಣೀಯತಿಃ ಕೃದ್ಯತೀರ್ಮಾ | ಆಸನ್ನಿಷೂನ್
ಯೇಷಾಮಾಸನ್ಯಾಸ್ಯೇ ಮುಖಪ್ರದೇಶೇ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರಹರಣಾರ್ಥಮಿಷವೋ ಬಾಣಾ ಬದ್ಧಾಸ್ತಾನ್
ಹೃತ್ಸ್ವಸಃ | ಹೃತ್ಸು ಶತ್ರುಣಾಂ ಹೃದಯೇಷ್ಟಸ್ಯಂತಿ ಸ್ವಕೀಯಂ ಸಾದಂ ಪ್ರಿಸಂತೀತಿ ಹೃತ್ಸ್ವಸಃ |
ಮಯೋಭೂನ್ ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ವಾನ್ | ಸ್ವಕೀಯಾನಾಂ ಸುಖಪ್ರದಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯೋ
ಯಜಮಾನ ಏಷಾಮಿಧೃಶಾನಾಮಶ್ವಾನಾಂ ಭೃತ್ಯಾಂ ಭರಣಿಕ್ರಿಯಾಂ ರಥವಾಹನಕ್ರಿಯಾನ್ಮುಣಧತ್
ಸಮರ್ಥಯತಿ | ಸ್ತೌತೀತಿ ಯಾವತ್ | ಸ ಯಜಮಾನೋ ಜೀವಾತ್ | ಜೀವನವಾನ್ಮನೇತ್ || ಯದ್ವಾ |
ಕ ಇತಿ ಪ್ರಜಾಪತಿರುಚ್ಯತೇ | ಕೋ ಹ ವೈ ನಾಮ ಪ್ರಜಾಪತಿರಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಋತಸ್ಯ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಧುರಿ
ನಿರ್ವಾಹೇ ಗಾ ವೇದರೂಪಾನ್ಯಾಗ್ನಿಶೇಷಾನದ್ಯೇವಾನೀಂ ಯುಂಕ್ತೇ | ಸಂಯೋಜಯತಿ | ಕೀದೃಶಾನ್ |
ತಿಮಿಾವತಃ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿಯುಕ್ತಾನ್ ಭಾಮಿನ ಉಜ್ವಲಾನ್ ದುರ್ಹೃಣಾಯೂನ್ |
ಹೃಣೀಯತಿರ್ಹಾನಿಕರ್ಮಾ | ಹಾತುಮಶಕ್ಯಾನ್ ನೇದಾಧ್ಯಯಸಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ಯಾತ್ | ಆಸನ್ನಿಷೂನ್
ಅಸನ್ಯಾಸ್ಯ ಇಷುರೇಷಣಂ ಗಮನಮುಚ್ಚಾರಣಂ ಯೇಷಾಂ ತಾನ್ ಹೃತ್ಸ್ವಸೋ ಹೃತ್ಸು ಹೃದಯೇಷು
ದೀಪ್ಯಮಾನಾನ್ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಯೋಭೂನ್ ಮಯಸೋಽಧ್ಯಯನಪ್ರಭವಸ್ಯ ಸುಖ-
ಸಾಧನಸ್ಯಾಪ್ತಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ವಾನ್ | ಯೋ ಯಜಮಾನ ಏಷಾಂ ವಚಸಾಂ ಭೃತ್ಯಾಂ ಭರಣಿಕ್ರಿಯಾನ್ಮುಣ
ಧತ್ ಋದ್ವಿಮತೀಂ ಕರೋತಿ ಸ ಜೀವಾತ್ | ಸ ಏವ ಜೀವತಿ | ಅನ್ಯೇ ಜೀವನ್ಮೃತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||
ದುರ್ಹೃಣಾಯೂನ್ | ಹೃಣೀಶ್ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ | ಕಂಠಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಕ್ | ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಮಾದುಕ್ಪ್ರ-

ತೈಯಃ | ಅತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತಾ ಕಾರಃ | ಮೃಗಯಾದಿರ್ವಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಅಸನ್ನಿಷೂನ್ | ಪದ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾಸ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯಾಸನ್ನಾದೇಶಃ | ಇಷ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದಿಪೇಃ ಕಿಚ್ಛೇ | ಉ. ೧-೧೪ | ಇತ್ಯುಪ್ರ-
ತೈಯಃ | ಬಹುನೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಹೃತ್ಸ್ವಸಃ | ಅಸು ಪ್ರೇಪಣೇ | ಅಸ ಗತಿದೀಪ್ತ್ಯಾ-
ದಾನೇಷು | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಸ್ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯಲುಕ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
ಮಯೋಭೂನ್ | ವೃತ್ತಯೇನ ಹೃಸ್ವತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಮಿತದ್ವಾದಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಸಾ.
೩.೨-೧೪೦-೧ | ಇತಿ ಡುಪ್ರತೈಯಃ | ಭೃತ್ಯಾಂ | ಭೃಗೌ ಭರಣೇ | ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಸಮಜನಿಪದ |
| ಸಾ. ೩.೩-೯೯ | ಇತಿ ಕೃತ್ | ಉದಾತ್ತ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತೇಃ ಪ್ರತೈಯಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಋಣಿಧತ್ |
ಋಧು ವೃದ್ಧಾ | ಲೇಟಿ ವೃತ್ತಯೇನ ಶ್ವನ್ | ಲೇಟೋಽಡಾಟಾವಿತ್ಯಡಾಗಮಃ | ಇತ್ಯಕ್ಷ ಲೋಪ ಇತಿ-
ಕಾರಲೋಪಃ | ಜೀನಾತ್ | ಜೀವ ಪ್ರಾಣಿಧಾರಣೇ | ಪೂರ್ವವಲ್ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಸಹಾರ್ಥ

ಅದ್ಯ-ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಋತಸ್ಯ-(ಇಂದ್ರನ) ರಥದ | ಧುರಿ-ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ (ನೊಗಕ್ಕೆ) |
ಶಿಮಿವತಃ-ವೀರೈಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುವೂ | ಭಾಮಿನಃ-ತೇಜೋಯುತನಾದುವೂ | ದುರ್ಹೃಣಾಯೂನ್-
(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೋಪವುಳ್ಳವೂ | ಅಸನ್ನಿಷೂನ್-ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳನ್ನಿಟ್ಟು
ಕೊಂಡಿರುವವೂ | ಹೃತ್ಸ್ವಸಃ-(ಶತ್ರುಗಳ) ಎದೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕಾಲಿನಿಂದ ಅದುಮಿ ಮೆಟ್ಟಿತಕ್ಕುವೂ |
ಮಯೋಭೂನ್-(ಮಿತ್ರರಿಗೆ) ಸುಖಸಂಪಾದಕನಾದವೂ ಆದ | ಗಾಃ-ಸಂಚರಿಸುವ (ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ) ಅಶ್ವ
ಗಳನ್ನು | ಕಃ-ಯಾವನು (ತಾನೇ) | ಯುಂಕ್ತೇ-ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. | ಯಃ-ಯಾವ ಯಜಮಾನನು |
ಏಷಾಂ-ಈ ಅಶ್ವಗಳ | ಭೃತ್ಯಾಂ-(ಇಂದ್ರನ ರಥವನ್ನು) ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಕರ್ಮವನ್ನು | ಋಣಿಧತ್-ಹೊಗಳು
ತ್ತಾನೆಯೋ | ಸಃ-ಆ ಯಜಮಾನನು | ಜೀನಾತ್-(ದೀರ್ಘನಾದ) ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. |

ಅಥವಾ

ಕಃ-ಪ್ರಜಾಪತಿಯು | ಋತಸ್ಯ-ಯಜ್ಞದ | ಧುರಿ-ನಿರ್ವಹಣದಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ | ಶಿಮಿವತಃ-
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುವೂ | ಭಾಮಿನಃ-ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದುವೂ | ದುರ್ಹೃಣಾಯೂನ್-
ತ್ಯಾಜ್ಯವಲ್ಲದೇ ನಿಯತವಾಗಿರುವವೂ | ಅಸನ್ನಿಷೂನ್-ಮುಖದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವವೂ | ಹೃತ್ಸ್ವಸಃ-
ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುವವೂ | ಮಯೋಭೂನ್-ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು
ವವೂ ಆದ | ಗಾಃ-ವೇದರೂಪಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಅದ್ಯ-ಈ ಯಜ್ಞ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಯುಂಕ್ತೇ-
ಸೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. | ಯಃ-ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಏಷಾಂ-ಈ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ | ಭೃತ್ಯಾಂ-ಸಂದೇಶ
ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು | ಋಣಿಧತ್-ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ಸಃ-ಆ ಯಜಮಾನನು (ತಾನೇ) | ಜೀನಾತ್-
ದೀರ್ಘಾಯುವಾಗಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ರಥದ ನೊಗಕ್ಕೆ, ವೀರೈಕ್ಯತ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ತೇಜೋಯುತವಾದವೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೋಪವುಳ್ಳವೂ, ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಎದೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕಾಲನ್ನಿಟ್ಟು ಮೆಟ್ಟತಕ್ಕವೂ, ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಸುಖಸಂಪಾದಕವೂ, ಆದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಯಾವನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ? ಯಾವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಈ ಅಶ್ವಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಇಂದ್ರನ ರಥವಾಹನಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ದೀರ್ಘಾಯುವಾಗಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Who yokes to-day to the pole of the chariot (of Indra) his vigorous and radiant horses, whose fury is unbearable, who have arrows in their mouths, who trample on the hearts of enemies and who give happiness to friends? The sacrificer who praises the performance of these horses obtains long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ||

ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿವೆಂಬ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೋ ಅದೈ ಯುಂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಯಂ ದಶಮಂ ಕೋ ಅದೈ ಯುಂಕ್ತೇ ಧುರಿ ಗಾ ಋತಸ್ಯೇತಿ ದೈ ಇತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಋತಸ್ಯ—ಋ ಗತೌ | ಗಚ್ಛತ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧಿನೋ ರಥಸ್ಯ | ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಇಂದ್ರನ ರಥದ

ಧುರಿ—ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ರಥದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನೊಗದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನೊಗಕ್ಕೆ

ಗಾಃ—ಇಲ್ಲಿ ಗಾಃ ಎಂದರೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು—

ಏತೌ ಮೇ ಗಾನಾ ಪ್ರಮರಸ್ಯ ಯುಕ್ತೌ ನೋಷು ಪ್ರ ಸೇಧೀರ್ಮುಹುರಿನ್ಮಮಂಧಿ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧೦-೨೭-೨೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು.

ಶಿಮಿವತೇ—ವೀರ್ಯಕರ್ಮೋಪೇತಾನ್ | ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ. ಶಿಮಿ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮ (ನಿ. ೩-೧)

ಭಾಮಿನಃ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಎಂದರೆ ಧನ್ಯ ಪುಷ್ಪಗಳಾಗಿ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ.

ದುರ್ಹೃಣಾಯೋನ್—ಹೃಣೀಯತೀ ಕೃದ್ಧೃತಿಕರ್ಮಾ | ರೇಳತೆ ಹೇಳತೆ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರೋಧ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಹತ್ತು ಧಾತುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃಣೀಯತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ದುರ್ಹೃಣಾಯೋನ್ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಸನ್ನಿಷೋನ್—ಅಸ್ಯೇ ಮುಖಪ್ರದೇಶೆ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರಹರಣಾರ್ಥಮಿಷವೋ ಬಾಣಾ ಬದ್ಧಾ-
ಸ್ತಾನ್ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಖಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು. ಈ ಶಬ್ದದ
ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.

ಹೃತ್ವೈಸಃ—ಹೃತ್ವು ಶತ್ರುಣಾಂ ಹೃದಯೇಷ್ವಸಂತಿ ಸ್ವಕೀಯಂ ಪಾದಂ ಕ್ಷಿಪಂತೀತಿ ಹೃತ್ವೈಸಃ
ತಾನ್ | ಶತ್ರುಗಳ ವಿದೆಯಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪಾದಗಳನ್ನಿಡತಕ್ಕ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತುಳಿದುಕೊಲ್ಲತಕ್ಕ.

ಮಯೋಭೋನ್—ಮಯಃ ಎಂದರೆ ಸುಖವು (ನಿ. ೩-೧೩) ತಮ್ಮ ಜನರಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ
ಸ್ವಕೀಯಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸೌಮ್ಯಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ.

ಭೃತ್ಯಾಂ—ಭೃತ್ಯಾ ಭರಣೇ | ಭರಣಿಕ್ರಿಯಾಂ ರಥವಾಹನಕ್ರಿಯಾಂ | ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವ
ಕೆಲಸವನ್ನು.

ಋಣಿಧತ್—ಋಣು ವೃದ್ಧಾ | ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವನೋ ಅಣವಾ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವನೋ.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುವು. ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಈ
ಋಕ್ಕಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಯಾವ
ಪುರುಷನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಈ=ಪ್ರಜಾಪತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ
ವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುಂಕ್ತೇ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಯುಂಕ್ತೇ
ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಹೃಣಾಯೋನ್—ಹೃಣೀಜ್ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕಂಡ್ವಾದಿ-
ಭ್ಯೋಯಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ
ಇದಕ್ಕೂ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವರ್ಣ
ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಥವಾ ಮೃಗಯ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಮೃಗಯ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ
(ಉ. ಸೂ. ೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ
ಬಹುಲವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆಸನ್ನಿಷೂನ್—ಪದ್ಧನ್ನೋಮಾಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಸನಾ ದೇಶ. ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಷೇಃ ಕಿಚ್ಛ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವ ವಿಧಾನದಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಸನಿ ಇಷವಃ ಯೇಷಾಂ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

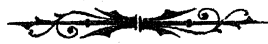
ಹೃತ್ ಸ್ವಸಃ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಅಥವಾ, ಅಸ ಗತಿದೀಪ್ತ್ಯಾದಾನೇಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೃತ್ಸು ಅಸಃ ಎಂದು ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಲುಕ್. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಯೋಭೂನ್—ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಭೂಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಿತದ್ವಾದಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೮೦-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆ ಗಣ ದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಡುಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಟಿಲೋಪದಿಂದ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುನಚನಾಂತರೂಪ.

ಭೃತ್ಯಾಮ್—ಭೃಜ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಸಮಜನಿಷದ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರುವಾಗ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ (ಋಕಾರಕ್ಕೆ) ತುಕಾಗಮ. ಕೃಪ್ ವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಃ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪಿತಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಣಧತ್—ಋಧು ವೃದ್ಧಿ ಧಾತು. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಋಣಧತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧವಾಗಿ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜೀನಾತ್—ಜೀನ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಡಾಗಮನಾತ್ರ ವಿಶೇಷ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಠಃ

ಕ ಈಷತೇ ತುಜ್ಯತೇ ಕೋ ಬಿಭಾಯ ಕೋ ಮಂಸತೇ ಸಂತ-
ಮಿಂದ್ರಂ ಕೋ ಅಂತಿ |

ಕಸ್ತೋಕಾಯ ಕ ಇಭಾಯೋತ ರಾಯೇ ಧಿ ಬ್ರವತ್ತನ್ನೇ |
ಕೋ ಜನಾಯ || ೧೭ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಕಃ | ಈಷತೇ | ತುಜ್ಯತೇ | ಕಃ | ಬಿಭಾಯ | ಕಃ | ಮಂಸತೇ | ಸಂತಂ |
ಇಂದ್ರಂ | ಕಃ | ಅಂತಿ |

ಕಃ | ತೋಕಾಯ | ಕಃ | ಇಭಾಯ | ಉತ | ರಾಯೇ | ಅಧಿ | ಬ್ರವತ್ |
ತನ್ನೇ | ಕಃ | ಜನಾಯ || ೧೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಅನುಗ್ರಹೀತರೀಂದ್ರ ಅಗತೇ ಸತಿ ಕ ಈಷತೇ | ಶತ್ರುಭೀರ್ಭೀತಃ ಸನ್ ಕೋ ನಿರ್ಗಚ್ಛತಿ | ನ
ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಸ್ತುಜ್ಯತೇ | ಕೋ ಹಿಂಸ್ಯತೇ | ಶತ್ರುಭಿರ್ಹಿಂಸ್ಯೋಽಪಿ ಕಶ್ಚಿನ್ನಾ ಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕೋ ಯಜಮಾನೋ ಬಿಭಾಯ | ಬಿಭೇತಿ | ಇಂದ್ರೇ ರಕ್ಷಕೇ ಸತಿ ಭಯಮಪಿ ನೋತ್ಪದ್ಯತೇ ದೂರೇ ತಸ್ಯ
ಶತ್ರುಕೃತಾ ಹಿಂಸಾ | ಅತ್ಯಂತಿಕೇ ಸಮೀಪೇ ಸಂತಮಸ್ತಾಕಂ ರಕ್ಷಕಶ್ಚೇನ ವರ್ತಮಾನಮಿಂದ್ರಂ ಕಃ
ಪುರುಷೋ ಮಂಸತೇ | ಜಾನಾತಿ | ವಯಮೇವ ಜಾನೀಮೋ ನಾನ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏಕಃ ಕಃ
ಪೂರಕಃ | ಯುದೇ ಸಹಾಯಾರ್ಥಮಿಂದ್ರ ಅಗತೇ ಸತಿ ಕೋ ಯಜಮಾನಸ್ತೋಕಾಯ
ಪುತ್ರಾಯಾಧಿಬ್ರವತ್ | ಹೇ ಇಂದ್ರಾಸ್ತದೀಯಂ ಪುತ್ರಂ ರಕ್ಷೇತ್ಯೇವಂರೂಪಮಧಿವಚನಂ ಸ್ವಪಾತೇನ
ವಚನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯಾಧಿಬ್ರೂಯಾದಿತಿ ಯಥಾ ಏವಂರೂಪಮಧಿವಚನಂ ಕೋ ಯಜಮಾನಃ
ಕುರ್ಯಾತ್ | ಸ್ವಯಮೇವೇಂದ್ರೋ ರಕ್ಷತೀತಿ ಭಾವಃ | ಇಭಾಯ ಗಜಾಯ ಕೋಽಧಿ
ಬ್ರವತ್ | ಉತಾಪಿ ಚ ರಾಯೇ ಶತ್ರುಭಿರಪಹ್ರಿಯಮಾಣಾಯ ಧನಾಯ ಕೋಽಧಿ ಬ್ರವತ್ |

ಅಪಹ್ರಿಯಮಾಣಮಸ್ತದೀಯಂ ಧನಂ ರಕ್ಷೇತ್ಯಧಿವಚನಮಪಿ ಕೋ ಯಜಮಾನಃ ಕುರ್ಯಾತ್ |
ನ ಕೋಽಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ತನ್ನೇ ಸ್ವಕೀಯಾಯ ಶರೀರಾಯ ಜನಾಯ ಪರಿಜನಾಯ
ಚ ಕೋಽಧಿ ಬ್ರವತ್ | ಸ್ವಶರೀರರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಪರಿಜನರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಚೇಂದ್ರಸ್ಯಾಧಿವಚನಂ ನಾಪೇಕ್ಷಿತಂ |
ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರೀತ ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವಯಮೇವ ರಕ್ಷತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಯದಾ ತು ಕಶ್ಚಾಭಿಧೇಯಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ
ಸಂಬಂಧಿನಿ ಕರ್ಮಣಿ ವಿನಿಯೋಗಃ ತದಾನೀಂ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಯೋಗಾದಿಂದ್ರಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಜಾಪತಿರೇ
ವಾಭಿಧೇಯತೇ | ಯಥೈಂದ್ರಾ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠತ ಇತಿ ವಿನಿಯೋಗಾನುಸಾರೇಣ ಕದಾ ಚನೇತ್ಯ-
ಸ್ಯಾಮೃಚಿ ವಿದ್ಯಮಾನ ಇಂದ್ರೋ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಪರತಯಾ ನೀಯತೇ ತದ್ವತ್ || ಈಷತೇ | ಈಷ
ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು | ಭೌವಾದಿಕ ಅತ್ಮನೇಪದೀ | ತುಜ್ಯತೇ | ತುಜ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಕರ್ಮಣಿ
ಯಕ್ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಯಕ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅತಿಜ ಇತಿ
ಪರ್ಯುದಾಸಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಮಂಸತೇ | ಲೇಛ್ಯಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಛೀತಿ ಸಿಪ್ | ಅಂತಿ |
ಅಂತಿಕಸ್ಯ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕಲೋಪಃ | ಬ್ರವತ್ | ಬ್ರವೀತೇಲೇಛ್ಯಡಾಗಮಃ | ತನ್ನೇ |
ತನುಶಬ್ದಾಚ್ಚ ತುರ್ಭೇಕವಚನೇ ಜಸಾದಿಷು ಚ್ಛಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮಿತಿ ಘೋರ್ಜಾತಿತಿ ಗುಣಾಭಾವೇ
ಯಜಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇಃ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ರಕ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವಾಗ) ಕಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು (ತಾನೇ) | ಈಷತೇ—
(ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಭೀತನಾಗಿ) ದೂರವಾಗಿ ಓಡುತ್ತಾನೆ | ಕಃ—ಯಾವನು | ತುಜ್ಯತೇ—(ಶತ್ರುವಿನಿಂದ) ಹಿಂಸಿತ
ನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಕಃ—ಯಾವನು | ಬಿಭಾಯ—ಭೀತನಾಗುತ್ತಾನೆ. | ಅಂತಿ—ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ | ಸಂತಂ—
(ರಕ್ಷಕನಾಗಿ) ಇರುವ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಕಃ—(ನಾವಲ್ಲದೇ ಇತರ) ಯಾವನು ತಾನೇ | ಮಂಸತೇ—
ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. | ಕಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ | ತೋಕಾಯ—ಪುತ್ರಸಂತಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಅಧಿ-
ಬ್ರವತ್—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಪೀಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. (ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲಿ. ಅವನೇ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ.) |
ಇಭಾಯ—ಅನಿಗಾಗಿ | ಕಃ—ಯಾವನು (ನಿರ್ಬಂಧಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ) | ಉತೇ—ಮತ್ತು | ರಾಯೇ—(ಶತ್ರು
ಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ) ಧನಕ್ಕಾಗಿ (ಯಾವನು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.) | ತನ್ನೇ—ತನ್ನ ಶರೀರ ರಕ್ಷಣೆ
ಗಾಗಿಯೂ | ಜನಾಯ—ಪರಿಜನಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಕಃ—ಯಾವನು ತಾನೇ (ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿರ್ಬಂಧಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.)

ಭಾವಾರ್ಥ

ರಕ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಭೀತನಾಗಿ
ದೂರ ಸರಿಯುತ್ತಾನೆ? ಯಾವನು ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಹಿಂಸಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ? ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ನಿಂತಿ
ರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವಲ್ಲದೇ ಇತರನಾವನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು? ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ, ಪುತ್ರಸಂತಾನ
ಕ್ಕಾಗಲಿ, ಅನಿಗಾಗಲಿ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ಧನಕ್ಕಾಗಲಿ, ತನ್ನ ಅತ್ಮರಕ್ಷಣೆಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಪರಿಜನರಿ
ಗಾಗಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಿ ಪೀಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಒತ್ತಾಯವಿಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರನು ತಾನೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ
ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ

English Translation

When Indra is at hand who flees through fear of enemies ? who is harmed ? who is terrified ? who is aware that Indra is present though he is near ? what need is there that any one should importune Indra for his son, his elephant, his property, his person, or his people ?

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅದರಂತೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಈಷತೇ—ಈಷ ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು | ಭೌವಾದಿಕ ಆತ್ಮನೇಪದೀ | ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳ ಭಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನೂ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಹೆದರಿ ಓಡಿಹೋಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮಂಸತೇ ಸಂತಮಿಂದ್ರಂ ಕೋ ಅಂತಿ—ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಯಾರು ತಾನೇ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲರು ? ಇಂದ್ರನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವುದು ಯಾರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರೂ ಇಂದ್ರನು ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇಭಾಯೆ—ಗಜಾಯೆ | ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಜ ಅಥವಾ ಆನೆಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಚುಗ್ಗೇದದಲ್ಲಿ ಆನೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲದೆ ಸಾಧಾರಣ ಜನರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಆನೆ ಇರುವುದು ಅಸಂಭವವು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಯರಹಿತ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಧಿ ಬ್ರವತ್—ಅಧಿವಚನಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಜ್ಞಾಪಯತೀಂದ್ರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಮಾಡಬೇಕಾದ ಅನರ್ಥಕತೆ ಇಲ್ಲ. ಅವನೇ ಎಲ್ಲವನ್ನು ತಿಳಿದು ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದರ್ಥವು.

ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಈಷತೇ—ಈಷ ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಆತ್ಮನೇಪದೀ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಿತಆತ್ಮ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ತಿಜ್ಜತಿಜಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುಜ್ಯತೇ—ತುಜ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಏತ್ಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಕಿತಾದುದರಿಂದ

ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಃ ಎಂದು ಪರ್ಯದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ತೇ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಕಿನ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬಿಭಾಯೆ—ಜಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಜಶ್ಚ. ಧಾತುವಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಆಯಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂಸತೇ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಪ್ರತ್ಯಯ ಲೇಟೋ-ಅಡಾಟೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯಝಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂತಿ—ಅಂತಿಕ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ, ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರಲೋಪ.

ಬ್ರನತ್—ಬ್ರೂಜ್ ನೈಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿ ನಂತೆಯೇ ಅಡಾಗಮ ಇಕಾರಲೋಪ. ಧಾತುವಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಆನಾದೇಶ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನ್ವೇ—ತನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿಏಕವಚನ (ಜೀ) ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಘೋರ್ಜಿತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಇಕೋಯಣಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತನಾದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕೋ ಅಗ್ನಿಮಿತ್ಯೇ ಹವಿಷಾ ಘೃತೇನ ಸ್ತುಚಾ ಯಜಾತಾ
ಮತುಭಿಧ್ರುವೇಭಿಃ |

ಕಸ್ಮೈ ದೇನಾ ಆ ವಹಾನಾಶು ಹೋಮ ಕೋ ಮಂಸತೇ ವೀ-
ತಿಹೋತ್ರಃ ಸುದೇವಃ || ೧೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಈಟ್ಟೀ | ಹವಿಷಾ | ಘೃತೇನ | ಸ್ತುಚಾ | ಯಜಾತ್ಯೈ | ಯತುಃ -
ಭಿಃ | ಧ್ರುವೇಭಿಃ |

ಕಸ್ಮೈ | ದೇವಾಃ | ಆ | ವಹಾನ್ | ಆಶು | ಹೋಮು | ಕಃ | ಮುಂಸತೇ | ನೀತಿಃ
ಹೋತ್ರಃ | ಸುಽ ದೇವಃ || ೧೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕೋ ಯಜಮಾನೋಽಗ್ನಿನಿಾಟ್ಟೀ | ಇಂದ್ರಾರ್ಥಂ ಹವಿರ್ನಿರುಪ್ಯಾಗ್ನಿಂ ಸ್ತೌತಿ | ಇಂದ್ರಾಯ
ಹವಿರ್ನಿರ್ವಾಪ್ತೋಽಪಿ ಸಮ್ಯಕ್ಕರ್ತುಂ ನ ಶಕ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ದುರ್ವಿಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್ | ಕೋ ನೇಂದ್ರಯೋ-
ಗಾರ್ಥಮಗ್ನಿಂ ಸ್ತುಚಾ ಜುಹ್ವಾ ಧ್ರುವೇಭಿರ್ಧುರ್ವೈರ್ನಿತ್ಯೈರ್ಯತುಭಿರ್ವಸಂತಾದಿಕಾಲ್ಪಿರುಪಲಕ್ಷಿತೇನ
ಘೃತೇನ ಹವಿಷಾ ಯಜಾತ್ಯೈ | ಯಜೇತ್ | ಯದ್ವಾ | ಯತವಃ ಪ್ರಯಾಜದೇವತಾಃ | ಯತವೋ ನೈ
ಪ್ರಯಾಜಾ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಾಭಿರ್ಧುರ್ವೈಃ ಪ್ರಕೃತಾ ವಿಕೃತಾ ಚಾನುಷ್ಠೇಯತಯಾ ನಿಶ್ಚಲೈರ್ಯತುಭಿಃ
ಸಹಾಗ್ನಿಮಾಜ್ಯಭಾಗದೇವತಾಂ ಘೃತೇನ ಹವಿಷಾ ಕೋ ಯಜೇತ್ | ನ ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಸ್ಮೈ
ಯಜಮಾನಾಯ ಹೋಮು ಹ್ವಾತವ್ಯಂ ಪ್ರಶಸ್ಯಂ ಧನಮಾಶು ಶೀಘ್ರಂ ದೇವಾ ಆ ವಹಾನ್ | ಅವಹಂತಿ |
ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಿ | ನ ಕಸ್ಮಾ ಅಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರ ಏವ ಧನಸ್ಯ ದಾತಾ ನಾನ್ಯೇ ದೇವಾ ಇತಿಂದ್ರ
ಸ್ತೌಯತೇ | ನೀತಿಹೋತ್ರಃ ಪ್ರಾಪ್ತಯಜ್ಞಃ ಸುದೇವಃ ಶೋಭನದೇವತಾಕಃ ಕೋ ಯಜಮಾನೋ
ಮುಂಸತೇ | ಇಂದ್ರಂ ಸಮ್ಯಗ್ಜಾನಾತಿ | ನ ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಬಹುವಿಧೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಚಿರಕಾಲೋ-
ಪಾಸನೇನ ಚೇಂದ್ರಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋ ಭವತಿ ನಾನ್ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣೇತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಃ || ಈಟ್ಟೀ | ಈಡ
ಸ್ತುತಾ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ಸ್ತುಚಾ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಜಾತ್ಯೈ |
ಯಜತೇರ್ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ನೈತೋಽನ್ಯತ್ರೇತ್ಯೈಕಾರಃ | ವಹಾನ್ | ವಹತೇರ್ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ |
ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯೇತಿ ತಕಾರಲೋಪಃ | ಹೋಮು | ಹ್ವಯತೇಃ
ಕೃತಾತ್ಸಾತ್ಯೋ ಮನಿನ್ನಿತಿ ಮನಿನ್ | ಹ್ವ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ಬಹಲಂ ಛಂಢಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಯದ್ವಾ |
ನಾಮನ್ನೀಮನ್ನಿತ್ಯಾದಾ | ಉ. ೪-೧೫ | ಹೋಮು ಇಬ್ಬೋ ಮನಿನ್ಸ್ರತ್ಯಯಾಂತೋನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಮನ
ಜ್ಞಾನೇ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ನೀತಿಹೋತ್ರಃ | ನೀ ಗತ್ಯಾದಿಸು | ಅಸ್ಮಾತ್ಕ-
ರ್ಮಣಿ ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ತಿನ್ ಸ ಚೋದಾತ್ತಃ | ಹೋತ್ರಂ ಹೋಮು | ಹುಯಾಮಾಶುಭಸಿಙ್ಯ-
ಸ್ತನ್ | ಉ. ೪-೧೬ | ಇತಿ ತ್ರನ್ವತ್ಯಯಃ | ನೀತಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಹೋಮೋ ಯೇನ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುದೇವಃ | ನ ಇನ್ಸಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಕಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಈಟ್ಟೇ—(ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. | (ಕೋನಾ—ಯಾವನು ತಾನೇ) | ಸ್ವಚಾ ಸೌಟಿನಿಂದ | ಧ್ರುವೇಭಿಃ—ಶಾಶ್ವತಗಳಾದ | ಋತುಭಿಃ—ನಸಂತಾದಿಋತುಗಳಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದುದೂ | ಘೃತೇನ—ಘೃತರೂಪವಾದದ್ದೂ ಆದ | ಹವಿಷಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ | ಯೇಜಾತೈಃ—ಪೂಜಿಸಬಲ್ಲವು ? ಕಸ್ಮೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಹೋಮ—ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಧನವನ್ನು | ಅಶು—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ದೇವಾಃ—(ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೆ ಇತರ ಯಾವ) ದೇವತೆಗಳು | ಆ ವಹಾನ್—ತಂದೊದಗಿಸುವನು ? | ನೀತಿಹೋತ್ರೇ—ಯಜ್ಞಮಾಡಿದವನೂ | ಸುದೇವಃ—ಮಂಗಳಕರರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಕಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಮಂಸತೇ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ) ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. |

ಅಥವಾ

ಕಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಈಟ್ಟೇ—(ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. | (ಕೋನಾ—ಯಾವನು ತಾನೇ) | ಸ್ವಚಾ—ಸೌಟಿನಿಂದ | ಧ್ರುವೇಭಿಃ—ನಿಶ್ಚಲರಾದ | ಋತುಭಿಃ—ಋತುದೇವತೆಗಳೋಡನೆ | ಘೃತೇನ—ಘೃತರೂಪದ | ಹವಿಷಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ | ಯೇಜಾತೈಃ—ಪೂಜಿಸಬಲ್ಲವು ? | ಕಸ್ಮೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಹೋಮ—ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಧನವನ್ನು | ಅಶು—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ದೇವಾಃ—(ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೆ ಇತರಯಾವ) ದೇವತೆಗಳು | ಆ ವಹಾನ್—ತಂದೊದಗಿಸುವನು ? | ನೀತಿಹೋತ್ರೇ—ಯಜ್ಞಮಾಡಿದವನೂ | ಸುದೇವಃ—ಮಂಗಳಕರರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಕಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಮಂಸತೇ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ) ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಬಲ್ಲನು ? ಯಾವನು ತಾನೇ ನಸಂತಾದಿ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಋತುಗಳಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಘೃತರೂಪವಾದುದೂ, ಆದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೌಟುಗಳ ಮೂಲಕ ಪೂಜಿಸಬಲ್ಲನು ? ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೆ ಇತರ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು ತಾನೇ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಯಾವನಿಗಾಗಲೀ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಧನವನ್ನು ತಂದೊದಗಿಸಬಲ್ಲರು ? ಯಜ್ಞಮಾಡಿದವನೂ ಮಂಗಳಕರರಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವಿರತಕ್ಕ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು ? ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರನೇ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಅವನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಉಪಾಸನೆಯಿಲ್ಲದೇ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವು.

English Translation

Who priases Agni or sacrificial fire lighted for Indra or worships him with the oblation of clarified butter, presented in the ladle according to the seasons ? to whom the gods quickly bring the wealth that has been called

for ? what sacrificer, engaged in offering oblations and favoured by the gods, thoroughly knows Indra ?

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ತುಚಾ—ಘೃತಾದಿಗಳನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಮರದ ಸೌಟು ; ladle

ಋತುಭಿಃ—ಸಂವತ್ಸರದ ವಿಭಾಗಗಳು, ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳು ಅಥವಾ ಹೋಮಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು. ಋತುವೋ ವೈ ಪ್ರಯಾಜಾಃ ಎಂದರೆ ಋತುಗಳು ಅಥವಾ ಋತ್ವಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು. ಮುಖ್ಯ ಹೋಮಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳು ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು.

ಧ್ರುವೇಭಿಃ—ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಕೃತಿಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಯಾಗಗಳು.

ವೀತಿಹೋತ್ರಃ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಹೋತ್ರಂ ಹೋಮಃ ವೀತಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಹೇನೋ ಯೇನ | ಹೋಮ ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದ

ಸುದೇವಃ—ಶೋಭನದೇವತಾಕಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಯಜಮಾನನು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಈಟೈ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೆಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಟಿತ-ಆತ್ಮನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ತ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಷ್ವತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಿಕಾರಾದೇಶ. ಈಟೈ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತುಚಾ—ಸ್ತುಚ್ ಶಬ್ದದ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಚಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜಾತ್ಯೇ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ವೈತೋಽನ್ಯತ್ರ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹಾನ್—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಇತತ್ತ್ವ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಥಿಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೊನೆಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆಗ ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೊನೆಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವಹಾನ್ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೋಮು—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಆತೋ ಮನಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ವ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ವಾ+ಮನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹ್ವಃ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಹೋಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನಾಮನ್ ಸೀಮನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೯೦) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೋಮನ್ ಶಬ್ದವು ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ಭುತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಂಸತೇ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಲೇಟೋಡಾಟಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ನಶ್ವಾ ಸದಾಂತಸ್ಯ ಝಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀತಿಹೋತ್ರಃ—ವೀ ಧಾತುವು ಗತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇಷಪಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೋತ್ರಂ ಹೋಮಃ ಹುಯಾನಾಶ್ರುಭಸಿಭ್ಯಸ್ತ್ರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹುಧಾತುವಿಗೆ ತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಧಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ವೀತಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಹೋತ್ರಂ ಹೋಮಃ ಯೇನ ಸಃ ವೀತಿಹೋತ್ರಃ (ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಹೋಮವುಳ್ಳವನು) ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದೇವಃ — ಶೋಭನೋ ದೇವೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುದೇವಃ ನ ಇತ್ಯಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೭-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಮಂಗ ಪ್ರ ಶಂಸಿಷೋ ದೇವಃ ಶನಿಷ್ಠ ಮರ್ತ್ಯಂ ।

ನ ತ್ವದನ್ಯೋ ಮಘವನ್ನಸ್ತಿ ಮರ್ಥಿತೇಂದ್ರ ಬ್ರವೀಮಿ ತೇ ವಚಃ ॥

॥ ಸದಪಾತೃ ॥

ತ್ವಂ | ಅಂಗ | ಪ್ರ | ಶಂಸಿಷಃ | ದೇವಃ | ಶವಿಷ್ಠ | ಮರ್ತ್ಯಂ |

ನ | ತ್ವತ್ | ಅನ್ಯಃ | ಮಘಾ ವನ್ | ಅಸ್ತಿ | ಮರ್ಥಿತಾ | ಇಂದ್ರ | ಬ್ರವೀಮಿ |

ತೇ | ವಚಃ || ೧೯ ||

ಸಾಯಣ ಭಾಷ್ಯಂ

ಅಂಗೇತ್ಯಭಿಮುಖೀಕರಣೇ | ಅಂಗ ಶವಿಷ್ಠ ಹೇ ಬಲವತ್ತಮೇಂದ್ರದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ತ್ವಂ ಮರ್ತ್ಯಂ ಮರಣಧರ್ಮಾಣಾಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತವಂತಂ ಪುರುಷಂ ಪ್ರ ಶಂಸಿಷಃ | ಸವ್ಯಗನೇನ ಸ್ತುತಮಿತಿ ಪ್ರಶಂಸ | ಹೇ ಮಘವನ್ ಧನವನ್ನಿಂದ್ರ ತ್ವದನ್ಯಸ್ತತ್ತೋನ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿನ್ಮರ್ಥಿತಾ ಸುಖಯಿತಾ ನಾಸ್ತಿ | ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ತೇ ತುಭ್ಯಮಿದಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚೋ ಬ್ರವೀಮಿ | ಉಚ್ಚಾರಯಾಮಿ || ಶಂಸಿಷಃ | ಶನ್ನು ಸ್ತುತಾ | ಲೇಟಿ ಸಿಸ್ಯಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ವಿಕರಣಶ್ಚ ಸಿಪ್ | ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕ-ತ್ವಾದಿಡಾಗಮಃ | ಶವಿಷ್ಠ | ಅತಿಶಯೇನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಷ್ಯಃ | ಇಷ್ಯನಿ ವಿನೃತೋರ್ಲೂಕ್ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಮರ್ಥಿತಾ | ಮೃಡ ಸುಖನೇ | ತೈಚಿ ಇಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಂಗ ಶವಿಷ್ಠ—ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮರ್ತ್ಯಂ—(ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ) ಮಾನವನನ್ನು | ಪ್ರಶಂಸಿಷಃ—(ನಿನ್ನ ತೃಪ್ತಿಸೂಚಕವಾದ) ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸು | ಮಘವನ್—ಧನವಂತನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವದನ್ಯಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಯಾವನೂ | ಮರ್ಥಿತಾ—ಸುಖದಾತನಾಗಿ | ನ ಅಸ್ತಿ—ಇಲ್ಲವು (ಆದ್ದರಿಂದ) | ತೇ—ನಿನಗೆ | ವಚಃ—(ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯನ್ನು | ಬ್ರವೀಮಿ—ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಮಾನವನನ್ನು ನಿನ್ನ ತೃಪ್ತಿಸೂಚಕವಾದ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನಲ್ಲದೇ ನನುಗೆ ಸುಖದಾತನು ಇನ್ನಾರೂ ಇಲ್ಲವು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

O powerful Indra, be present and be favourable to the mortal who adores you; there is no other giver of felicity, O Maghavan, than you; therefore I recite your praise.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಂಗ—ಅಭಿಮುಖೀಕರಣೇ | ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತಿರುವಂತೆ ಎಂದರೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರನಾಡುವಾಗ ಅಂಗಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶವಿಷ್ಠ—ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು. (ನಿ. ೩-೯) ಶವಿಷ್ಠ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯು. **ಅತಿಶಯೇನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಷ್ಠಃ |**

ಮರ್ಡಿತಾ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ | ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು.

ಬ್ರವೀಮಿ ತೇ ವಚಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶಂಸಿಷಃ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತತ್ತ್ವ-ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುನಃ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಷ್ವಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದಾಗ ಶಂಸಿಷಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶವಿಷ್ಠ—ಅತಿಶಯೇನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಷ್ಠಃ | **ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಠೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಸ್ವಿನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಿನ್ ಮತೋರ್ಲುಕ್** (ಪಾ. ೬-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪರವಾದಾಗ ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಟೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಸ್ ಶಬ್ದದ ಟಿಗೆ (ಅಸ್) ಲೋಪ. ಶವಿಷ್ಠ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಏಜ್ ಹ್ರಸ್ವಾತ್ ಸಂಬುದ್ವೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಅನುಂ-ತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದರೂಪ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ಡಿತಾ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ ಧಾತು. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಟ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಆರ್ಧಧಾತುಕ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ (ಲಘೋಪಧಿಗೆ) ಗುಣ. ಮರ್ಡಿತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಯದುಶನಸ್ವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಜಾದೇಶ. ಅಸತ್ವನ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಮರ್ಡಿತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರವೀಮಿ—ಬ್ರೂಃ ನೈಕತ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ಮಿಪಿಗೆ ಬ್ರುವಕುಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಟಾಗಮು. ಸಾರ್ವಧಾತುಕನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತು ವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ.

ವಚಿಃ—ನಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಾ ತೇ ರಾಧಾಂಸಿ ಮಾ ತ ಉತಯೋ ವಸೋಽಸ್ಮಾನ್ಮದಾ
ಚನಾ ದಭನ್ ।

ವಿಶ್ವಾ ಚ ನ ಉಪಮಿಮೀಹಿ ಮಾನುಷ ವಸೂನಿ ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯ
ಆ || ೨೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಾ | ತೇ | ರಾಧಾಂಸಿ | ಮಾ | ತೇ | ಉತಯಃ | ವಸೋ ಇತಿ | ಅಸ್ಮಾನ್ |
ಕದಾ | ಚನ | ದಭನ್ |

ವಿಶ್ವಾ | ಚ | ನಃ | ಉಪ | ಮಿಮೀಹಿ | ಮಾನುಷ | ವಸೂನಿ | ಚರ್ಷಣಿಃ ಭ್ಯಃ |
ಆ || ೨೦ ||

॥ ಸಾಯಂಜಿಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ವಸೋ ನಿ ನಾಸಯತರಿಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧೀನಿ ರಾಧ್ನೋತ್ಯೇಭಿರಿತಿ ರಾಧಾಂಸಿ ಭೂತಾ-
ನ್ಯಸ್ಮಾನ್ನದಾ ಚನ ಕದಾಚಿಬಸಿ ಮಾ ದಭನ್ | ಮಾ ವಿನಾಶಯಂತು | ತಥೋತಯೋ ಗಂತಾರಃ |
ಯದ್ವಾ | ಧೂತಯ ಇತ್ಯತ್ರ ವರ್ಣಲೋಪಃ | ಧೂತಯಃ ಕಂಪಯಿತಾರಸ್ತೇ ತ್ವದೀಯಾ ಮರುತಶ್ಚ
ಮಾ ದಭನ್ | ಹೇ ಮಾನುಷ ಮನುಷ್ಯಹಿತೇಂದ್ರ ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯೋ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಭ್ಯೋ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ
ವಿಶ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಸೂನಿ ಧನಾನಿ ಚ ಆ ಉಪಮಿಮೀಹಿ | ಸರ್ವತ ಆಹೃತ್ಯಾಸ್ಮತ್ಸಮೀಸೇ ಕುರು |
ಸರ್ವತ್ರ ವರ್ತಮಾನಂ ಧನಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಕದಾ | ಕಿಂಶಬ್ದಾತ್ಸರ್ವಕಾನ್ಯಕಿಯತ್ತದಃ
ಕಾಲೇ ದೇತಿ ದಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿಮಃ ಕ ಇತಿ ಕಾದೇಶಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಭನ್ | ದನ್ವು
ದಂಭೇ | ಲೋಡರ್ಥೇ ಛಾಂವಸೇ ಲಜ್ಞ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ನ ಮಾಜ್ಯೋಗ
ಇತ್ಯಡಭಾವಃ | ಮಿಮೀಹಿ | ಮಾರ್ಜ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈವದಂ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ-
ತ್ವಾತ್ ಶ್ಲಃ | ಭೃ ಇಾಮಿದಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಹೇರ್ಜಾತ್ವಾತ್ ಘುಮಾಸ್ಥೇತಿತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಸೋ—ವಾಸಸ್ಥಾನದಾತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ (ನಿನ್ನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ) | ರಾಧಾಂಸಿ-
ಸಂಪತ್ತುಗಳೂ (ಮತ್ತು) | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಊತಯಃ—ರಕ್ಷಣಾದಿ ಉಪಕಾರಗಳೂ | ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು |
ಕದಾ ಚನ—ಯಾವಾಗಲೂ | ಮಾ ದಭನ್—ನಾಶವಾಗದಿರಲಿ | ಮಾನುಷ—ಮಾನವರ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ
ಇಂದ್ರನೇ | ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯಃ—ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ | ನಃ—ನಮಗೆ | ವಿಶ್ವಾ ಚ ವಸೂನಿ—ಸಮಸ್ತವಾದ
ಧನಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ | ಆ ಉಪಮಿಮೀಹಿ—ತಂದೊದಗಿಸು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ವಾಸಸ್ಥಾನದಾತನು. ನಿನ್ನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತಗಳಾದ ಸಂಪತ್ತು
ಗಳೂ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣಾದಿಉಪಕಾರಗಳೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ನಾಶವಾಗದಿರಲಿ ಮಾನವರ ಹಿತ
ಕಾರಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ನಮಗೆ ಸಮಸ್ತವಾದ ಧನಗಳನ್ನೂ ತಂದೊದಗಿಸು.

English Translation

O Indra, let not your gifts of riches fail us, let not your protection
fail us at any time ; lover of mankind, measure out (bring to us who praise
you) all sorts of riches.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಮಾ—ಈ ಶಬ್ದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವಾಚಕವು. ಇದರ ಅರ್ಥವು ಬೇಡ, ಮಾಡಬೇಡ ಎಂದಿರುವುದು. ಈ
ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಸೋ—ನಿನಾಸಯತರಿಂದ್ರ | ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು ; granter of dwellings.

ಕದಾ ಚೇನ—ಯಾನಾಗಲೂ, ಎಂದಿಗೂ.

ದಭನ್—ದನ್ನು ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ನಾಶವಾಗು, ಕ್ಷೀಣಿಸು. ಮಾ ದಭನ್ ಎಂದರೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಕ್ಷೀಣಿಸದಂತೆ ಆಗಲಿ.

ಅ ಉಪಮಿಮೀಹಿ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ | ಅಳತೆಮಾಡು, ಎಂದರೆ ಹಂಚು. ಎಲ್ಲಾಕಡೆ ಯಿಂದಲೂ ತಂದು ನಮಗೆ ಕೊಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮಾನುಷ—ಮನುಷ್ಯಹಿತೇಂದ್ರ | ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನು.

ಊತಯಃ—ರಕ್ಷಣೆಗಳು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಊತಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನರ್ಣಲೋಪವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ ಧೂತಯಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ—ಧೂತಯಃ ಕಂಪಯಿತಾರಸ್ತೇ ತ್ವದೀಯಾ ಮರುತಶ್ಚ ಮಾ ದಭನ್ | ಕಂಪನಮಾಡುವ ಎಂದರೆ ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು (ಗಾಳಿ) ನಮಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿರಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ನ್ಯಾಕಂಜಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ರಾಧಾಂಸಿ—ರಾಧ್ನೋತಿ ಏಭಿರಿತಿ ರಾಧಾಂಸಿ. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ರಾಧ (ಸಂಸಿದ್ಧಾ) ಧಾತುವಿಗೆ ಬಂದಾಗ ರಾಧಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಜಸಿಗೆ ಬಂದ ಶಿ ಪರವಾದಾಗ ನಪುಂಸಕಸ್ಯ ರ್ಝುಲಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯ ರ್ಝುಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕದಾ—ಕಿಮ್ ಶಬ್ದ. ಸರ್ವೈಕಾನ್ಯಕಿಯತ್ತದಃ ಕಾಲೇದಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಾಗ್ಧಿಶೀಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಗ್ಧಿಶೋ ವಿಭಕ್ತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಕಿಮಃ ಕಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾದೇಶ. ಕದಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಭನ್—ದಂಭು ದಂಭೇ. ಧಾತು. ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಢರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝೋಽಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅನಿದಿತಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಮಾಜ್ಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನದ ಶಸಿಗೆ ಜಶ್ಯಸೋಃ ಶಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿ ಆದೇಶ. ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಉಪನಿಮಿಹಿ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪ್ರೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಜುದೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಲಃ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಸೇರ್ಪಡೆಪಿಚ್ಛ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪನ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಭೃಷಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಾಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶವು ಜಿತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಘನಮಾಸ್ಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶ. ಮಿಮಿಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಚನಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕ್ಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನುಷ—ಮನೋಜಾತಾನಾಂ ಪುಂಶ್ಚ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಪುಂಸಗಮ. ತದ್ವಿತ್ಯೇಷ್ವಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಮಾನುಷಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುಧ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಏಜಾಪ್ರಸ್ಥಾತ್ ಸಂಬುಧ್ವೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೦ ||

ಎಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಚತುರ್ದಶೇನುವಾಕೇ ಸವ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಪ್ರ ಯ ಇತಿ ದ್ವಾದಶಚರ್ಚಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ
ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಪಂಚಮಾದ್ವಾದಶ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ | ಶಿಷ್ಟಾ ಜಗತ್ಯಃ | ಮರುತೋ ದೇವತಾ | ತಥಾ
ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಪ್ರ ಯೇ ದ್ವಾದಶ ಮಾರುತಂ ಹ ಸಂಚಮ್ಯಂತೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾವಿತಿ | ಹಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾ-
ದಿದಮಾದೀನಿ ಚಿತ್ತಾರಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಮರುದ್ದೇವತ್ಯಾನಿ || ಅಭಿಪ್ಲವಷಡಹಸ್ಯ ಚತುರ್ಥೇಹನ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತ
ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಮಾರುತನಿವಿದ್ವಾನೀಯಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾ
ಇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ || ಅ. ೭-೭ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕ
ದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವುವು. (೮೫-೯೩) ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತ
ದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು, ಐದನೆಯ
ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪಃ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಜಗತಿಃ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನು
ಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಪ್ರ ಯೇ ದ್ವಾದಶ ಮಾರುತಂ ಹ ಸಂಚಮ್ಯಂತೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾವಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.
ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮೊದಲಾಗುವ ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳು ಮರು

ದ್ವೇವತಾಕವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಅಭಿಷ್ಠವಷಡಹವೆಂಬ ಯಾಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನಸ ಆಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾರುತನಿವಿಧಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಜನಸ್ಯ ಗೋಸಾ ಇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೭-೭)

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೮೫

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೮೫ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ— ೯, ೧೦ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೧೨ ॥

॥ ಋಷಿ—ಗೋತಮೋ ರಾಹುಗಣಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ಮರುತಃ ॥

॥ ಛಂದಃ— ೧-೪, ೬-೧೧, ಜಗತೀ, | ಜ-೧೨, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಜನಯೋ ನ ಸಸ್ತಯೋ ಯಾಮನ್ತು.

ದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ ಸುದಂಸಸಃ ।

ರೋದಸೀ ಹಿ ಮರುತಶ್ಚಕ್ರರೇ ವೃಥೇ ಮದಂತಿ ವೀರಾ ವಿದಥೇ-

ಷು ಘೃಷ್ಟಯಃ ॥ ೧ ॥

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಯೇ | ಶುಂಭಂತೇ | ಜನಯಃ | ನ | ಸಸ್ತಯಃ | ಯಾಮನ್ | ರುದ್ರಸ್ಯ |

ಸೂನವಃ | ಸುಂ ದಂಸಸಃ |

ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಹಿ | ಮರುತಃ | ಚಕ್ರಿರೇ | ವೃಧೇ | ಮದಂತಿ | ವೀರಾಃ | ವಿ-
ದಧೇಷು | ಘೃಷ್ಣಯಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತೋ ಯಾಮನ್ ಯಾಮನಿ ಗಮನೇ ನಿಮಿತ್ತ ಭೂತೇ ಸತಿ ಪ್ರ ಶುಂಭಂತೇ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ಸ್ವಕೀಯಾನ್ಯಂಗಾನ್ಯಲಂಕುರ್ವಂತಿ ಜನಯೋ ನ ಜಾಯಾ ಇವ | ಯಥಾ ಯೋಷಿತಃ ಸ್ವಕೀಯಾನ್ಯಂಗಾ-
ನ್ಯಲಂಕುರ್ವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಕೀದೃಶಾ ಮರುತಃ | ಸಸ್ತಯಃ ಸರ್ಪಣಶೀಲಾಃ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ |
ರೋದಯತಿ ಸರ್ವಮಂತಕಾಲ ಇತಿ ರುದ್ರಃ ಪರಮೇಶ್ವರಃ | ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಃ | ಸುದಂಸಸಃ ಕೋಭನ-
ಕರ್ಮಾಣಃ | ಏತದೇವೋಪಸಾದಯತಿ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾನ್ಮರುತೋ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ವೃಧೇ
ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿನಾ ವರ್ಧನಾಯ ಚಕ್ರಿರೇ ಕೃತವಂತಃ | ಅತಃ ಸುದಂಸಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವೀರಾ ವಿಶೇಷೇಣ
ಶತ್ರುಷ್ಣೇಪಣಶೀಲಾಃ ಘೃಷ್ಣಯೋ ಘರ್ಷಣಶೀಲಾಃ | ಮಹೀರುಹಶಿಲೋಚ್ಚ ಯಾದೇರ್ಭಂಜಕಾ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಾಸ್ತೇ ಮರುತೋ ವಿದಧೇಷು | ವಿದಂತೇಷು ಯಷ್ಟವ್ಯತಯಾ ದೇವಾನಿತಿ
ವಿವಥಾ ಯಜ್ಞಾಃ | ತೇಷು ಮದಂತಿ | ಸೋಮಪಾನೇನ ಹೃಷ್ಯಂತಿ || ಶುಂಭಂತೇ | ಶುಭ ಶುನ್ಭ ದೀಪ್ತಾ |
ಭಾನಾದಿಕಃ | ಜನಯಃ | ಜಾಯಂತ ಅಸ್ತಪತ್ಯಾನೀತಿ ಜನಯೋ ಜಾಯಾಃ | ಇನ್ನರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇತಿ-
ನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯಾಮನ್ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದಾಶೋ
ಮನಿನಿತಿ ಭಾನೇ ಮನಿನ್ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಸ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಸುದಂಸಸಃ | ದಂಸ ಇತಿ
ಕರ್ಮನಾಮ | ಕೋಭನಂ ದಂಸೋ ಯೇಷಾಂ | ಸೋಮರ್ಪಣೇ ಆಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾ-
ದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚಕ್ರಿರೇ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ವೃಧೇ | ವೃಧು ವೃದ್ಧ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ
ಭಾನೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ ಮದಂತಿ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ಶ್ಯನಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ
ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ವಿದಧೇಷು ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ರುವಿದಿಭ್ಯಾಂ ಕಿದಿತ್ಯರ್ಥ-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಘೃಷ್ಣಯಃ | ಘೃಷು ಸಂಘರ್ಷೇ | ಕೃವಿಘೃಷ್ಟೀತ್ಯಾದಿನಾ ವಿನ್ಮತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಸ್ತಯಃ—ನುಸುಳಿಹೋಗತಕ್ಕವನು | ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ—ರುದ್ರ ಪುತ್ರರೂ, | ಹಿ—ಯಾವ ಕಾರಣ
ದಿಂದ | ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ | ವೃಧೇ—(ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿಗಳಿಂದ) ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ |

ಚಿಕ್ರಿರೇ—ಮಾಡಿದರೊ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಸುದಂಸಸಃ—ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ಕೃತಿಗಳುಳ್ಳವರೊ | ವೀರಾಃ—ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳೊ | ಘೃಷ್ಣಯಃ—(ಪರ್ವತಶಿಲೆಗಳನ್ನು) ಪುಡಿನಾಡುವವರೊ ಆದ | ಯೇ ಮರುತಃ—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಯಾಮನ್—ತಮ್ಮ ಸಂಚಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಜನಯೋ ನ—(ಸುಂದರ) ಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆ | ಪ್ರ ಶುಂಭಂತೇ—(ತಮ್ಮ ದೇಹಗಳನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೊ (ಅಂತಹ ಮರುತ್ತುಗಳು) ವಿದಘೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಮದಂತಿ—(ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ) ಸಂತ್ಯಪ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. |

ಭಾಷ್ಯ.

ಸರಿದುಹೋಗತಕ್ಕವೂ, ರುದ್ರಪುತ್ರರೂ, ವ್ಯಾವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳೆಡದನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಪ್ರದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ಕೃತಿಗಳುಳ್ಳವರೂ, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಪರ್ವತ ಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಪುಡಿನಾಡುವವರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ದೇಹಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಸಂತ್ಯಪ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ

English Translation

The Maruts who are going forth decorate themselves like females; they are the brave sons of Rudra and the doers of good work by which they promote the welfare of earth and heaven; they are heroes who crush the solid rocks and they delight in sacrifices

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮರುತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರ ವಿವರಣೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿಣೋ ವಾ ಮಿತರೋಚಿನೋ ವಾ ಮಹದ್ವ್ರವಂತೀತಿ ವಾ ||

ಮಿತಂ ಎಂದರೆ ಸುತ್ತಿಷ್ಟವೆಂದರ್ಥವು. ಸುತ್ತಿಷ್ಟವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ಬೀಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಬಹಳವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಮರುತಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿಣೋ ವಾ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮರುತಃ ಅಮಿತರಾವಿಣಃ ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಮಿತ ಎಂದರೆ ಬಹಳವಾಗಿ, ರಾವಿಣಃ—ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥಮಾಡುವರು. ಅದರಂತೆಯೇ ಅಮಿತರೋಚಿನಃ ಎಂದೂ ಪದಚ್ಛೇದಮಾಡಿ ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವರು. ಮರುದ್ಭಿರಿಂದ್ರ ಸಖ್ಯಂತೇ ಅಸ್ತು (ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬-೭) ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಸ್ತುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಂತೆ ಇವರಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಇದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರುದ್ವೇವತಾಕವಾಗಿವೆ.

ಇದಲ್ಲದೆ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಏಳು ಸೂಕ್ತಗಳೂ, ಪೂಷಾ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದೊಂದು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಅನೇಕರಿರುವರು. ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಸವೈಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೩-೬) ಎಂದರೆ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಮೂರು ವರ್ಗ ಅಥವಾ ಗುಂಪುಗಳೆಂದೂ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿ ಷಷ್ಠಿಸ್ತಾ ಮರುತೋ (ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬೮) ಮೂರು ಅರವತ್ತು ಎಂದರೆ ನೂರ ಎಂಬ ಒಂದು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿರುವರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇವರು ರುದ್ರರ ಪುತ್ರರೆಂದೂ ಅದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ರುದ್ರಿಯಾಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪೃಥ್ವಿಯು (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಹಸುವು) ತಾಯಿಯೆಂದೂ ಅದುದರಿಂದ ಇವರು ಪೃಥ್ವಿನಾತರಃ—ಎಂದರೆ ಪೃಥ್ವಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿವುಳ್ಳವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥ್ವಿನಾತರಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿಯೆಂದರೆ ಮೇಘಗಳಾಗಿರಬಹುದು. ಮೇಘಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವಾಗ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಗಾಳಿಯು ವೇಗವಾಗಿಯೂ ಶಬ್ದ ಸಹಿತವಾಗಿಯೂ ಬೀಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೂ ಮಿಂಚಿನಿಂದಲೂ ಇವರು ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರೆಂದೂ ಮತ್ತು ವಾಯುವಿನಿಂದಲೂ, ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರೆಂದೂ, ಸ್ವತಃ ಉತ್ಪನ್ನರೆಂದೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ರೋದಸೀ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಇವರ ಪತ್ನಿಯೆಂದೂ ಇಂದ್ರಾಣೀ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತಿಯಿರಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ವಿಶೇಷ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಾನವು ಸ್ವರ್ಗಾಂತರಿಕ್ಷಭೂಮಿಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು. ಶಿಡಿಲು ಮಿಂಚಿನೊಡನೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಇವರ ಸಂಬಂಧವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರು ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದವರೆಂದು ಕರೆಯುವರು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಮಿಂಚೇ ಇವರ ಆಯುಧವಾಗಿರುವುದು. ಶಿರಸ್ಸು, ಪಾದಗಳು, ಹೃದಯ ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆಯೂ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆಯೂ ಇರುವ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೇ. ಪೃಷ್ಠತೀ ಅಥವಾ ಚಿಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಯನ್ನು (spotted deer) ಕಟ್ಟಿದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸಂಚರಿಸುವ ವರ್ಣನೆಯೂ ಇದೆ.

ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ದೊಡ್ಡವರು, ಶ್ರೇಷ್ಠರು, ತರುಣರು, ದುಷ್ಟವೃತ್ತಿಗಳಂತೆ ಕ್ರೂರರಾದವರು. ಆದರೆ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಆಟಪಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದವರು. ಅವರು ಸಂಚರಿಸುವ ರಭಸವು ಶಿಡಲಿನಂತೆ ಮಹಾ ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವುದು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಎಂದರೆ ಮಳೆಯನ್ನು ತರುವರು. ಮರುದ್ವೈಥೇ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನದಿಯು ಇವರ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಹೆಗ್ಗುರುತಾಗಿರುವುದು. ಇವರು ಉಂಟುನಾಡುವ ವೃಷ್ಟಿಯು ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ ಎಂದು ವಿಧವಿಧವಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವುದು. ಇವರು ತಮ್ಮ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತರುವುದಲ್ಲದೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಇವರ ಗಾಸವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸಂಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಇವರು ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವರೆಂದೂ, ಗಾಸಮಾಡುವರೆಂದೂ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಸಹ ಮಾಡುವರೆಂದೂ ವಿಧವಿಧವಾದ ಅನೇಕ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಮುಖ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮವೆಂದರೆ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಇವರನ್ನು ಇಂದ್ರನ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಸಹೋದರರೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದ್ದರೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡದೆ ಕೈಬಿಟ್ಟರೆಂದೂ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಇವರ

ಮೇಲೆ ಪ್ರತೀಕಾರಕ್ರಮವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ದ್ಯುಕ್ತನಾದನೆಂದೂ, ಅಗತ್ಯಮುಷಿಯು ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. (ಮ.ಸಂ. ೧-೧೬೫ ; ೧-೧೭೦)

ಮರುತ್ನಗಳೊಡನೆ ರುದ್ರನು ಇರುವ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತನ್ನ ಆಯುಧವನ್ನು (ಕೊಡಲಿ, ಭರ್ಜಿ) ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. (ಮ. ಸಂ. ೭-೫೬-೯ ; ೭-೫೬-೧೭ ; ೭-೫೭-೪ ; ೧-೧೭೧-೧ ; ೧-೧೭೨-೨ ; ೧-೧೭೪-೮ ; ೧-೭೪-೯)

ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನರಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಾಯುದೇವತೆಗೂ ಅನೇಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿವೆ. ವಾಯುವನ್ನು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಮತ್ತು ತೃತೀಯಸವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಪಾತ್ರವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು.

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡುವೆವು. ವಾಯುನಿಗೂ ಮರುತ್ನಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನೆಂದರೆ—ವಾಯುವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯು ; ಮರುತ್ನಗಳು ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುಡುಗು, ತಿಡಿಲು, ಮಿಂಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಳೆಯು ಹುಟ್ಟುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಆರ್ಭಟದೊಡನೆ ವೇಗವಾಗಿಯೂ, ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಪ್ರಕಾಶನಾನರೆಂದೂ, ಶಬ್ದ ಮಾಡುವರೆಂದೂ, ಕ್ರೂರರಾದವರೆಂದೂ, ಬಹಳ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದ (ಸ್ವರ್ಗದ) ಪುತ್ರರೆಂದೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಬೀಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಕ್ರೀಡೆಗಳಲ್ಲಿ (ಆಟಗಳಲ್ಲಿ) ಆಸಕ್ತರಾದವರೆಂದೂ ವಿಧವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು.

ಜನಯಃ—ಜಾಯಂತ ಆಸ್ವಪತ್ಯಾನೀತಿ ಜನಯೋ ಜಾಯಾಃ | ಪುತ್ರಾದಿಸಂತತಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜನಯಃ ಎಂದರೆ ಜಾಯಾಃ ಸ್ತ್ರೀಯರು, ಯುವತಿಯರು.

ಶುಂಭಂತೇ—ಶುಭ ಶುನ್ಭ ದೀಪ್ತ | ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಪ್ತಯಃ—ಸರ್ಪಣಶೀಲಾಃ | ಚಲಿಸುವ, ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ.

ಯಾಮುನ್—ಯಾಮುನಿ ಗಮನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ | ಹೊರಡುವಾಗ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ, ಬೀಸುವಾಗ

ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿರುವುದು. **ಸತ್ಯಂ ತ್ವೇಷಾ ಅಮವಂತೋ ಧನ್ವನ್ ಚಿದಾ ರುದ್ರಿಯಾಸಃ |** (ಮ. ಸಂ. ೧-೩೮-೭) ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಿಯಾಸಃ ಎಂದರೆ ಮರುತ್ನಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂದು ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ | ರೋದಯತಿ ಸರ್ವಮಂತಕಾಲ ಇತಿ ರುದ್ರಃ ಪರಮೇಶ್ವರಃ | ತಸ

ಪುತ್ರಾಃ | ಸರ್ವರನ್ನೂ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ದುಃಖದಿಂದ ರೋದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ರುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವನ ಪುತ್ರರು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸುದಂಸಸಃ—ದಂಸಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವು (ನಿ. ೩-೧) ಸುದಂಸಸಃ ಎಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು.

ರೋದಸೀ—ಸ್ವಧೇ, ಪುರಂಧೀ ಮೊದಲಾದ ಇವತ್ತಿನಾಲ್ಕು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರೋದಸೀ ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು.

ವೃಧೇ—ವೃಧು ವೃದ್ಧಾ | ವರ್ಧನಾಯ | ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು.

ವಿದಭೇಷು—ವಿದಂಶೈಷು ಯಸ್ಯವ್ಯತಯಾ ದೇವಾನಿತಿ ವಿದಥಾಃ ಯಜ್ಞಾಃ | ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಆರಾಧಿಸುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಹೆಸರು. ವಿದಭೇಷು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ

ಘೃತ್ಯಯಃ—ಘೃಷು ಸಂಘರ್ಷೇ | ಘರ್ಷಣಶೀಲಾಃ | ಮಹಿರುಹಶಿರೋಚ್ಚಯದೇರ್ಭಂಜಕಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವುದರಿಂದ ವೃಕ್ಷಸಾಕ್ಷಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶುಂಭಂತೇ—ಶುಭ ಶುಂಭ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ರೂಪ. ಯೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕೇಫ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜನಯಃ—ಜನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಜಾಯಂತೇ ಆಸು ಅಸತ್ಯಾನಿ ಇತಿ ಜನಯಃ ಜಾಯಾಃ ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇನ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜನಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಜನಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಮನ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಆತೋಮನಿ ನೌಕ್ವನಿಬ್ಬನಿಪಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಷಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುದಂಸಸಃ—ದಂಸಃ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮದ ಹೆಸರು. ಶೋಭನಂ ದಂಸೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುದಂಸಸಃ ಬಹುಪ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋನೋಷಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರೀ—ಡುಕ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಸ್ತರಭೂಯೋರೇಶಿ-
ರೇಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ಯಣಾದೇಶ. ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ
ಹಿಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತೀಕೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇರೇಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಧೇ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ
ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್. ವೃಧ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಚನಾಂತರೂಪ. ಸುಪರವಾದಾಗ ಏಕಾಚಾದುದ
ರಿಂದ ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮದಂತಿ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ
ವೃತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನಿಗೆ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಮದಂತಿ ಎಂಬುದು ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದಭೇಷು—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ರುವಿವಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಥ
ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವಾತಿದೇಶದಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಘೃಷ್ಣಯಃ—ಘೃಷು ಸಂಘರ್ಷೇ. ಧಾತು. ಕೃವಿಘೃಷ್ಣಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನ್
ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸುವಾಗಿದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚ
ನಾಂತರೂಪ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ ಉಕ್ತಿತಾಸೋ ಮಹಿಮಾನಮಾಶತ ದಿವಿ ರುದ್ರಾಸೋ ಅಧಿ

ಚಕ್ರೀ ಸದಃ |

ಅರ್ಚಂತೋ ಅರ್ಕಂ ಜನಯಂತ ಇಂದ್ರಿಯಮಧಿ ಶ್ರಿಯೋ

ದಧಿರೇ ಪೃಶ್ನಿನಾತರಃ || ೨ ||

ಸದಪಾಠಃ

ತೇ | ಉಕ್ತಿತಾಸಃ | ಮಹಿಮಾನಂ | ಆಶತ | ದಿವಿ | ರುದ್ರಾಸಃ | ಅಧಿ | ಚಕ್ರೀ |

ಸದಃ |

ಅರ್ಚಂತಃ | ಅರ್ಕಂ | ಜನಯಂತಃ | ಇಂದ್ರಿಯಂ | ಅಧಿ | ಶ್ರಿಯಃ | ದಧೀರೇ |

ಪೃಥ್ವಿ ಮಾತರಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಾಸ್ತೇ ಮರುತ ಉಕ್ತಿತಾಸೋ ದೇವೈರಭಿಷಿಕ್ತಾಃ ಸಂತೋ ಮಹಿಮಾನಂ ಮಹತ್ತ್ವಮಾಶತ | ಅಪ್ಸುವನ್ | ರುದ್ರಾಸೋ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಃ | ಉಪಚಾರಾಜ್ಞನ್ಯೇ ಜನಕಶಬ್ದಃ | ತೇ ರುದ್ರಪುತ್ರಾ ಮರುತೋ ದಿವಿ ದ್ಯೋತಮಾನೇ ನಭಸಿ ಸದಃ ಸದನಂ ಸ್ಥಾನಮಧಿ ಚಕ್ರೀ | ಅಧಿಕಂ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಕೃತವಂತಃ | ಅರ್ಕಮರ್ಚನೀಯಮಿಂದ್ರಮರ್ಚಂತಃ ಪೂಜಯಂತ ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಲಿಂಗಂ ವೀರ್ಯಂ ಜನಯಂತಃ | ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ ವೀರಯಸ್ತ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨೦ | ಇತ್ಯೇವಂರೂಪೇಣ ವಾಕ್ಯೇನೋತ್ಪಾದಯಂತಃ | ಪೃಥ್ವಿ ಮಾತರಃ ಪೃಶ್ನೇರ್ನಾನಾರೂಪಾಯಾ ಭೂಮೇಃ ಪುತ್ರಾ ಮರುತಃ ಶ್ರಿಯ ಐಶ್ವರ್ಯಾಣ್ಯಧಿ ದಧೀರೇ | ಅಧಿಕೈರ್ನಾಧಾರಯನ್ || ಉಕ್ತಿತಾಸಃ | ಉಕ್ತ ಸೇಚನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ | ಮಹಿಮಾನಂ | ಮಹಚ್ಛಬ್ದಾತ್ ಪೃಥ್ವಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇಮನಿಚ್ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಆಶತ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತ | ಲಜಃ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಇಂದ್ರಿಯಂ | ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗಮಿಂದ್ರದೃಷ್ಟಂ | ಪಾ. ೫-೨-೯೩ | ಇತಿ ಘಚಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ | ಪೃಥ್ವಿ ಮಾತರಃ | ಪ್ರಾಶ್ನತೇ ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣೀತಿ ಪೃಥ್ವಿಭೂಮಿಃ | ಶ್ರಾಯತೇ ಚ | ಇಯಂ ವೈ ಪೃಥ್ವಿಃ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೪-೧-೫ | ಸೃಣಿಃ ಪೃಥ್ವಿರಿತ್ಯಾದೌ ನಿಸಾತನಾದಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಃ | ಪೃಥ್ವಿರ್ಮಾತಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಋತಶ್ಚಂದಸಿ | ಪಾ. ೫-೪-೧೫ | ಇತಿ ಸಮಾಸಾಂತಸ್ಯ ಕಪಃ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತೇ—(ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿತಗಳಾದ) ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಉಕ್ತಿತಾಸಃ—(ದೇವತೆಗಳಿಂದ) ಅಭಿಷಿಕ್ತರಾಗಿ | ಮಹಿಮಾನಂ—ಮಹಿಮೆಯನ್ನು | ಆಶತ—ಹೊಂದಿದರು | ರುದ್ರಾಸಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು | ದಿವಿ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಸದಃ—(ತಮ್ಮ) ಸ್ಥಾನವನ್ನು | ಅಧಿ ಚಕ್ರೀ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರು | ಅರ್ಕಂ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅರ್ಚಂತಃ—ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ | ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು | ಜನಯಂತಃ—ಪ್ರೇರಿಸುವವರಾಗಿ | ಪೃಥ್ವಿ ಮಾತರಃ—ನಾನಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ

ಭೂಮಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಶ್ರಿಯೇ— ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು | ಅಧಿ ದಧಿರೇ—ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹೊಂದಿದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮರುತ್ತುಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಭಿಷಿಕ್ತರಾಗಿ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರು. ಪೃಥ್ವಿಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪೂಜ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವರಾಗಿ ಅಧಿಕವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

English Translation

They (Maruts) inaugurated by the Gods have attained majesty ; the Sons of Rudra have established their dwelling above the sky ; glorifying him (Indra) who merits to be glorified they have inspired him with vigour ; the Sons of Prisni (earth) have acquired glory.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಕ್ಷಿತಾಸಃ—ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೆ ದೆವೈರಭಿಷಿಕ್ತಾಃ | ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತರಾದವರು.

ರುದ್ರಾಸಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರಾಃ | ಇಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾಸಃ ಎಂದು ರುದ್ರರ ಹೆಸರನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಉಪಚಾರಾ ಜ್ಞನೈಃ ಜನಕಶಬ್ದಃ ಗೌರವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುತ್ರರನ್ನು ತಂದೆಯ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಸಂಬೋಧನೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಅಧಿ ಚಕ್ರಿರೇ ಸದಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಹು ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅರ್ಚಂತೋ ಅರ್ಕಂ ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ ಇರುವವರಾಗಿ.

ಪೃಥ್ವಿನಾತರಃ—ಪೃಥ್ವಿ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿ, ಗೋವು. ಪೃಥ್ವಿನಾತರಃ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಗೋವಿನ ಪುತ್ರರು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನಾನಾವಿಧವರ್ಣಯುಕ್ತವಾದ ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರರು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಪೃಥ್ವೀಃ ಪುತ್ರಾ ಉಪಮಾಸೋ ರಭಿಷ್ಠಾಃ ಸ್ವಯಾ ಮತ್ಯಾ ಮರುತಃ ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೯-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆ ಋಕ್ಕನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಪೃತ್ವೀ ಪುತ್ರಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಗೋರೂ-
ಪಾಯಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ನಾ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯಾಃ—ಎಂದರೆ ಗೋರೂಪನಾದ ಭೂಮಿಯ ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದ
ಪುತ್ರರೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು—ಪೃತ್ವೀರಿತಿ ದ್ಯುನಾಮ | ದ್ಯೌರ್ಮಾತಾ ಯೇಷಾಂ
ಮರುತಾಂ ತೇ ಪೃತ್ವೀಮಾತರಃ | ದಿವಃ ಪುತ್ರಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗವು, ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪುತ್ರರು
ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಚಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಆದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರು ಎಂದು
ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು—

ಸ್ವಃ | ಪೃತ್ವೀಃ | ನಾಕಃ | ಗೌಃ | ವಿಷ್ವಂ | ನಭ ಇತಿ ಪಟರ್
ಸಾಧಾರಣಾನಿ || ಸಾಧಾರಣಾನ್ಯುತ್ಪರಾಣಿ ದಿವಶ್ಚಾ ದಿತ್ಯಸ್ಯ ||

(ನಿ. ೨-೧೩)

ಎಂದರೆ ಸ್ವಃ ಪೃತ್ವೀಃ ನಾಕಃ ಗೌಃ ವಿಷ್ವಂ ನಭಃ ಎಂಬ ಆರು ಶಬ್ದಗಳೂ ಸ್ವರ್ಗಃ (ದಿವಃ) ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯರನ್ನು
ಸೂಚಿಸುವ ಸಾಧಾರಣ ಶಬ್ದಗಳು. ಮತ್ತು—

ಪೃತ್ವೀರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ | ಪ್ರಾಶ್ನತ ಏನಂ ವರ್ಣ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ
ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟಾ ರಸಾನ್ | ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟಾ ಭಾಸಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ||
ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟೋ ಭಾಸೇತಿ ವಾ ||
ಅಥ ದ್ಯೌಃ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟಾ ಜ್ಯೋತಿರ್ಭಿಃ ಪುಣ್ಯಕೃದ್ಭಿಶ್ಚ ||

(ನಿ. ೨-೧೪)

ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನು. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಕಾಂತಿಯು ಇವನನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ವಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ
ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ನೈರುಕ್ತರು (ನಿರುಕ್ತಕಾರರು) ಹೇಳುವರು. ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟಾ ರಸಾನ್ ಎಂದರೆ ಸಹಿ ನಿತ್ಯಕಾಲಮೇವ
ರಸಾನಾಂ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟಾ ಭವತಿ | ಅಥಾಸ್ಯಕರ್ಮ ರಸಾದಾನಂ | ರಸವೆಂದರೆ ಉದಕವನ್ನು ಮಳೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ
ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತನಾದುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಪೃತ್ವೀಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟಾ ಭಾಸಂ
ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ—ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶವು ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಮಲಿನವಾಗುವುದು
ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟೋ ಭಾಸೇತಿ ವಾ—ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವವನು ಆದುದರಿಂದ
ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನು.

ಇನ್ನು ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ ದ್ಯೌಃ ಎಂದರ್ಥವು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟಾಃ ಜ್ಯೋತಿರ್ಭಿಃ ಪುಣ್ಯಕೃದ್ಭಿಶ್ಚ—
ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೂ, ಪುಣ್ಯವಂತರಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ ದ್ಯೌಃ (ಸ್ವರ್ಗವು) ಎಂದರ್ಥವು.

ಇದು ಯಾಸ್ಕರ ವಿವರಣೆಯು, ಆದುದರಿಂದ ಪೃತ್ವೀಯೆಂದರೆ ದ್ಯೌಃ—ಸ್ವರ್ಗ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ
ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪೃತ್ವೀಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಿವಸ್ಪುತ್ರಾಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ
ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಯದ್ಯೂಯಂ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರೋ ಮರ್ತಾಸಃ ಸ್ಯಾತನ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೮-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡುವಾಗ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಶ್ನಿನಾಮಕಥೇನುಪುತ್ರಾ ಮರುತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು.

ಯದ್ಯೂಯಂ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರೋ ಮರ್ತಾಸಃ ಸ್ಯಾತನ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೮-೪)

ಆರ್ಚಿತೋ ಅರ್ಕಂ ಜನಯಂತ ಇಂದ್ರಿಯಮಥಿ ಶ್ರಿಯೋ ದಧಿರೇ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೫-೨)

ಸೃಷದಶ್ವಾ ಮರುತಃ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಶುಭಂಯಾವಾನೋ ವಿದಫೇಷು ಜಗ್ಮಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೯-೨)

ಸುಜಾತಾಸೋ ಜನುಷಾ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರೋ ದಿವೋ ಮರ್ಯಾ ಅ ನೋ ಅಚ್ಛಾ ಜಿಗಾತನ

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೯-೬)

ಉದೀರಯಂತ ನಾಯುಭಿರ್ವಾಶ್ವಾಸಃ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೭-೩)

ಉದು ಸ್ವಾನೇಭಿರೀರತ ಉದ್ರಥೈರುದು ನಾಯುಭಿಃ | ಉತ್ಸೋಮೈಃ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೭-೧೭)

ಅಭೀಮೃತಸ್ಯ ನಿಷ್ಪಸಂ ಮಹತೇ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೩೪-೫)

ಸ್ವಶ್ವಾಃ ಸ್ಥ ಸುರಥಾಃ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಸ್ವಾಯುಧಾ ಮರುತೋ ಯಾಥನಾ ಶುಭಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೭-೨)

ಕೋಸಯಥ ಪೃಥಿವೀಂ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಶುಭೇ ಯದುಗ್ರಾಃ ಸೃಷತೀರಯುಗ್ಧಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೭-೩)

ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೆ. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದೇ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ಈ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉಕ್ಷಿತಾಸಃ—ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಷ್ಟಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಉಕ್ಷಿತಶಬ್ದವು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಜಸ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಉಕ್ಷಿತಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹಿಮಾನಮ್—ಪೃಥ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಶಬ್ದವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥ್ವಾದಿಭ್ಯ ಇಮನಿಜ್ಞಾ (೫-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಮನಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹಶಬ್ದದ ಟಿಗೆ (ಅ) ಲೋಪ. ಮಹಿಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನ್ವೇಚಾಸಂಬುದ್ಧಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಮಹಿಮನ್ ಶಬ್ದವು ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶತ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂಪಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಿ—ಸಸ್ತಮೀವಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಊಡಿದಂಪದಾದಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರುದ್ರಾಸಃ—ಹಿಂದಿನಂತೇ ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಅರ್ಚಂತಃ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರಿಯಮ್—ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗಮಿಂದ್ರದೃಷ್ಟ್ಯ—(ಪಾ.ಸೂ.೫.೨.೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಚ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. **ಆಯನೇಯೀ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಘಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ.

ಪಥಿರೀ—ಡುಧಾರ್ಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಶ್ನಿನಾತರಃ—ಪ್ರಾಶ್ನತೇ ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣಿ ಇತಿ ಪೃಶ್ನಿಃ ಭೂಮಿಃ (ಎಲ್ಲಾ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು) ಇಯಂ ವೈ ಪೃಶ್ನಿಃ (ಪ್ರ. ಬ್ರಾ. ೧-೪-೧-೫) ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. **ಘೃಣಿಃ** ಪೃಶ್ನಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪೃಶ್ನಿಃ ನಾತಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪೃಶ್ನಿನಾತರಃ **ಋತತ್ವಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತವಾದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಸಿಗೆ ನಿಷೇಧ. ಅಪ್ಪತ್ವತ್ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜನಯಂತೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್‌ವಿಕರಣ. ಶಪನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಶವ್‌ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶತ್ಯ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಣಿಚ್‌ಸ್ವರದಿಂದ ನಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಗೋಮಾತರೋ ಯಚ್ಛುಭಯಂತೇ ಅಂಜಿಭಿಸ್ತನೂಷು ಶುಭ್ರಾ
ದಧಿರೇ ವಿರುಕ್ಮತಃ |

ಬಾಧಂತೇ ನಿಶ್ವಮುಭಿಮಾತಿನಮಸ ವರ್ತ್ಮಾನ್ಯೇಷಾಮನು ರೀಯ-
ತೇ ಘೃತಂ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಗೋ : ಮಾತರಃ | ಯತ್ | ಶುಭಯಂತೇ | ಅಂಜಿ : ಭಿಃ | ತನೂಷು | ಶುಭ್ರಾಃ |
ದಧಿರೇ | ವಿರುಕ್ಮತಃ |

ಬಾಧಂತೇ | ನಿಶ್ವಂ | ಅಭಿ : ಮಾತಿನಂ | ಅಸ | ವರ್ತ್ಮಾನಿ | ಏಷಾಂ | ಅನು |
ರೀಯತೇ | ಘೃತಂ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಗೋಮಾತರೋ ಗೋರೂಪಾ ಭೂಮಿನಾರ್ತಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಮರುತ ಅಂಜಿಭೀ ರೂಪಾಭಿ-
ವ್ಯಂಜಕೈರಾಭರಣೈರ್ಯದ್ಯದಾ ಶುಭಯಂತೇ ಸ್ವಕೀಯಾನ್ಯಂಗಾಃ ಶೋಭಾಯುಕ್ತಾನಿ ಕುರ್ವಂತಿ
ತದಾನೀಂ ಶುಭ್ರಾ ದೀಪ್ತಾ ಮರುತಸ್ತನೂಷು ಸ್ವಕೀಯೇಷು ಶರೀರೇಷು ವಿರುಕ್ಮತೋ ವಿಶೇಷೇಣ

ರೋಚಮಾನಾನಲಂಕಾರಾನ್ವಧಿರೇ | ಧಾರಯಂತಿ | ಅಪಿ ಚ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಭಿಮಾತಿನಂ ಶತ್ರುಮಪ
ಬಾಧಂತೇ | ಹಿಂಸಂತಿ | ವಿಷಾಂ ಮರುತಾಂ ವತ್ಸಾನಿ ಮಾರ್ಗಾನನುಸೃತ್ಯ ಘೃತಂ ಕ್ಷರಣಶೀಲಮುದಕಂ
ರೀಯತೇ | ಸ್ತವತಿ | ಯತ್ರ ಮರುತೋ ಗಚ್ಛಂತಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಮಪಿ ತದನುಸಾರೇಣ ತತ್ರ ಗಚ್ಛತೀ-
ತ್ಯರ್ಥಃ || ಶುಭಯಂತೇ | ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯಲ್ಪಘೂಷಧಗುಣಾಭಾವಃ | ಅಂಜಿಭಿಃ |
ಅಜ್ಞಾ ವ್ಯಕ್ತಿಮ್ರಕ್ಷಣಗತಿಷು | ಖನಿಕಷಿಕಸ್ಯಂಜ್ಯಸಿವಸಿವ್ವನಿಪ್ತನಿವನಿಸನಿಗ್ರಂಥಿಚರಿಭ್ಯಶ್ಚ | ಉ. ೪-೧೩೯ |
ಇತೀಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶುಭ್ರಾಃ | ಶುಭ ದೀಪ್ತಾ | ಸ್ಥಾಯಿತಂಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ವಿರುಕ್ಮತಃ | ವಿಶಿಷ್ಟಾ ರುಕ್
ನಿರುಕ್ | ತದ್ವಂತೋ ವಿರುಕ್ಮಂತಃ | ಮತುಸ್ಯಯಸ್ಮಯಾದಿಶ್ಚೇನ ಸದತ್ವಾತ್ಕುತ್ವಂ | ಭತ್ವಾತ್ ಜಶ್ವತ್ವಾ-
ಭಾವಃ | ರೀಯತೇ ರೀಜ್ | ಸ್ತವಣೇ | ದೈವಾದಿಕಃ ||೩||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಗೋಮಾತರಃ—ಗೋರೂಪವುಳ್ಳ ಪೃಥ್ವಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಅಂಜಿಭಿಃ—
ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸತಕ್ಕ ಆಭರಣಗಳಿಂದ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಶುಭಯಂತೇ—(ತಮ್ಮ
ಶರೀರಗಳನ್ನು) ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ (ಆಗ) | ಶುಭ್ರಾಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು |
ತನೂಷು—ತಮ್ಮ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ | ವಿರುಕ್ಮತಃ—ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು | ದಧಿರೇ—ಹೊಂದಿರು
ತ್ತಾರೆ | ವಿಶ್ವಂ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಅಭಿಮಾತಿನಂ—ಶತ್ರುವನ್ನೂ | ಅಪಬಾಧಂತೇ—ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ |
ವಿಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ | ವತ್ಸಾನಿ—ದಾರಿಯಲ್ಲಿ (ದಾರಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ) | ಘೃತಂ—ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವ
ವುಳ್ಳ ನೀರು | ರೀಯತೇ—ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಗೋರೂಪವುಳ್ಳ ಪೃಥ್ವಿಯ ಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸತಕ್ಕ ಆಭರಣ
ಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗ ತಮ್ಮ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ ಆಗ ಅವರು ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಶರೀರ
ಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಅವರ ಸಕಲ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾ
ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹವು ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation

When the sons of the earth (Maruts) decorate themselves with
ornaments they shine resplendent in their persons with brilliant decorations; they drive away every adversary from their path and the waters follow their
path.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಗೋಮಾತರಃ—ಗೌಃ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯು. (ನಿ. ೧-೧) ಭೂಮಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿವುಳ್ಳವರು ಎಂದರೆ
ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಪೃಥ್ವಿಯೆಂದು ದೇವಲೋಕದ ಧೇನುವಿನ ಪುತ್ರರು. ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ
ಎಂದೂ ಹೆಸರಿರುವುದು.

ಅಂಜಿಭಿಃ—ಅಂಜೂ ವೃಕ್ತಿಮ್ರಕ್ಷಣಗತಿಷು ರೂಪಾಭಿವ್ಯಂಜಕೈರಾಭರಣೈಃ | ಅಂಜನ (ಕಪ್ಪು) ಮೊದಲಾದ ರೂಪಾತಿಶಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿ ಸುವವಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಲಂಕಾರಾದಿಗಳಿವೆ.

ಶುಭ್ರಾಃ—ಶುಭ ದೀಪ್ತಾಃ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ, ಸಾಂದರ್ಭಾತಿಶಯದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ.

ವಿರುಕ್ತತಃ—ವಿಶೇಷೇಣ ರೋಚಮಾನಾನಲಂಕಾರಾನ್ | ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಲಂಕಾರಾದ್ಯಾಭರಣಗಳನ್ನೂ.

ಅಪ ಬಾಧಂತೆ ನಿಶ್ಚಮಭಿಮಾತಿನಂ—ತಾವು ಚಲಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಬರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು (ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು) ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವ. ಗಾಳಿಯು ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವಾಗ ಎದುರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕುವ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಉರುಳಿಸುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಏಷಾಂ ಅನು ರೀಯತೇ ಘೃತಂ—ಘೃತವೆಂದರೆ ಉದಕವು. (ನಿ. ೨-೨೪) ಮರುತ್ತುಗಳು ಬೀಸಿ ಕೂಡಲೆ ಅದರ ಹಿಂದೆಯೇ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು ಎಂದರೆ ಮಳೆಬರುವುದು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ್ಯಾಕರಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶುಭಯಂತೇ—ತತ್ಕರೋತಿ ತದಾಚಮೈ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ನಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಏತ್ಯ. ಕರ್ತೇರಿಶಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಯದ್ವೋಗನಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ತರದಿಂದ ಛಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಂಜಿಭಿಃ—ಅಂಜೂ ವೃಕ್ತಿಮ್ರಕ್ಷಣಗತಿಷು. ಧಾತು. ಖನಿಕಷಿಕಸ್ಯಂಜ್ಯಸಿವಸಿ ಧ್ವನಿಸ್ತನಿ ವನಿ ಸನಿ ಗ್ರಂಥಿ ಚರಿಭ್ಯಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಪರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶುಭ್ರಾಃ--ಶುಭ ದೀಪ್ತಾಃ ಧಾತು. ಸ್ಥಾಯಿತಂಚಿವಂಚಿಶಕಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿರುಕ್ತತಃ—ವಿಶಿಷ್ಟಾರುಕ್ ವಿರುಕ್. ವಿರುಕ್ ಏಷಾಂ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಿರುಕ್ತತಃ. ರುಚ್ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ಮಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್. ಅಯಸ್ತಯಾದೀನಿ ಛಂದಸಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇದು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಚೋರ ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜಪ್ತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತುಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫೋತ್ತರ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಾಧಂತೇ—ಬಾಧ್ಯ ಲೋಡನೇ ಧಾತು. ಭವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ರೀಯಂತೇ—ರೀಜ್ ಸ್ರವಣೇ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನಕ್ಕೆ ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ-ಪದಾನಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ. ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಯನ್ವಿಕರಣ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದ ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಿ ಯೇ ಭ್ರಾಜಂತೇ ಸುಮುಖಾಸ ಮುಷ್ಟಿಭಿಃ ಪ್ರಚ್ಯವಯಂ-
ತೋ ಅಚ್ಯುತಾ ಚಿದೋಜಸಾ |
ಮನೋಜುವೋ ಯನ್ಮರುತೋ ರಥೇಷ್ವಾ ವೃಷವ್ರತಾಸಃ ಪೃ-
ಷ್ಠತೀರಯುಗ್ಧ್ವಂ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಿ | ಯೇ | ಭ್ರಾಜಂತೇ | ಸು | ಮುಖಾಸಃ | ಮುಷ್ಟಿ | ಭಿಃ | ಪ್ರ | ಚ್ಯವಯಂತಃ |
ಅ | ಚ್ಯುತಾ | ಚಿತ್ | ಓಜಸಾ |
ಮನಃ | ಜುವಃ | ಯತ್ | ಮರುತಃ | ರಥೇಷು | ಆ | ವೃಷ | ವ್ರತಾಸಃ |
ಪೃಷ್ಠತೀಃ | ಅಯುಗ್ಧ್ವಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸುಮಖಾಸಃ ಶೋಭನಯಜ್ಞಾ ಯೇ ಮರುತ ಋಷಿಭಿರಾಯುಧೈರ್ವಿ ಭ್ರಾಜಂತೇ ವಿಶೇಷೇಣ ದೀಪ್ಯಂತೇ ತೇ ಮರುತೋಽಚ್ಯುತಾ ಚಿತ್ ಚ್ಯಾವಯಿತುಮಶಕ್ಯಾನಿ ದೃಢಾನಿ ಸರ್ವತಾದೀನ್ಯಪೋಜಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಬಲೇನ ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರೋ ಭವಂತಿ | ಉತ್ತರಾರ್ಧಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಃ | ಹೇ ಮರುತೋ ಮನೋಜುವೋ ಮನೋವದ್ವೇಗಗತಯೋ ವೃಷವ್ರಾತಾಸೋ ವೃಷ್ಯುದಕಸೇಚನಸಮರ್ಥಸಪ್ತಸಂಘಾತ್ಮಕಾ ಯೂಯಂ ರಥೇಷ್ವಾತ್ತೀಯೇಷು ಸೃಷತೀಃ | ಸೃಷತ್ಯ ಇತಿ ಮರುದ್ವಾಹನಾನಾಂ ಸಂಜ್ಞಾ ಸೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಮಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಸೃಷದ್ಭಿಃ ಶ್ವೇತ-ಬಿಂದುಭಿಯುಕ್ತಾ ಮೃಗೀರ್ಯದೃದಾಯುಗ್ವಂ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ನಿಯುಕ್ತಾ ಅಕ್ಕಥಂ | ತಗಾನೀಂ ಸರ್ವತಾದಿಕಂ ಪ್ರಚ್ಯವತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಸುಮಖಾಸಃ | ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತ ಇತಿ ನೌಘಭ್ಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಭಾವೇ ಬಹುಮ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ಪರಶ್ಚ | ಅಚ್ಯುತಾ | ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪೇಃ | ಮನೋಜುವಃ | ಜು ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಕ್ವಿಬ್ಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿಬ್ಜೀರ್ಘಾ | ಅಯುಗ್ವಂ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಲುಜ್ ಭಿ ಚ | ಪಾ. ೮. ೨. ೨೫ | ಇತಿ ಸಕಾರ-ಲೋಪಃ ||

ಶ್ರುತಿವಾರ್ತ

ಸುಮಖಾಸಃ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞವುಳ್ಳ | ಯೇ—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಋಷಿಭಿಃ—ಆಯುಧಗಳೊಡನೆ | ವಿಭ್ರಾಜಂತೇ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾರೋ | (ಆಮರು) ಅಚ್ಯುತಾ ಚಿತ್—ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಸರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ, | ಓಜಸಾ—ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ | ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಃ—ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಮನೋಜುವಃ—ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ವೃಷವ್ರಾತಾಸಃ—ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ತವ್ಯತತ್ಪರರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು | ರಥೇಷು—ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳಲ್ಲಿ | ಸೃಷತೀಃ—ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅ ಅಯುಗ್ವಂ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕಟ್ಟುತ್ತೀರೋ (ಆಗ ಸರ್ವತಾದಿಗಳೂ ಸಹ ಚಲಿಸುತ್ತವೆ) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞ ಯುಕ್ತರಾದ ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳೊಡನೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ, ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಸರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ತವ್ಯತತ್ಪರರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ನಿವು ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗ ಕಟ್ಟುತ್ತೀರೋ ಆಗ ಸರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ.

English Translation

They (Maruts) who are well worshipped shine with various weapons ; through their might, they are shakers of even unshakable (mountains & c.) Maruts, entrusted with the duty of sending rain, yoke the spotted deer to your cars.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುಮಖಾಸಃ—ಶೋಭನಯಜ್ಞಾಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವವರು.

ಋಷಿಭಿಃ—ಆಯುಧೈಃ | ಆಯುಧಗಳಿಂದ, ಭರ್ಜಿಗಳಿಂದ.

ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಃ—ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಚ್ಯಾವಯಂತಾರಃ ಪ್ರೇರಯಂತಾರೋ ಭವಂತಿ | ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸುವವರು, ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವವರು

ಅಚ್ಯುತಾಃ—ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದ ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು.

ಓಜಸಾ—ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ.

ಮನೋಜುನಃ—ಜು ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವರು. ನಾವು ಯಾವನಿಗೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಲೋಚಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅತಿಶಯವಾದ ವೇಗವುಳ್ಳವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವೃಷವ್ರತಾಸಃ—ಮಳೆಹುಯ್ಯುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದ.

ಸೃಷತಿಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಸೃಷತಿಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಸೃಷತಿಃ ಎಂದರೆ ಬಿಳಿಬಿಕ್ಕುಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಗಳು. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಾಹನಗಳಿರುವವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕರು—

ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ರೋಹಿತೋಽಗ್ನೇಃ | ಹರಿತ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ | ರಾಸಭಾವತ್ತಿನೋಃ | ಅಜಾಃ ಪೂಷ್ಣಃ | ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ | ಆರುಣ್ಯೋ ಗಾವಃ | ಉಷಸಃ | ಶ್ಯಾವಾ ಸವಿತುಃ | ವಿಶ್ವರೂಪಾ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ | ನಿಯುತೋ ನಾಯೋಃ ||

(ನಿ. ೨-೨೮)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭ್ರಾಂಜತೇ—ಭ್ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಭ್ರಾಜಿ. ಯೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಭ್ರಾಜ್ಯತ್ಯಾನ್ವಿತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಮುಖಾಸಃ—ಶೋಭನಾಃ ಮುಖಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮುಖಾಸಃ. ನೌಘ್ ಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಷಷ್ಠೀಯುಕ್ತಃ ಛಂದಸಿ ನಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ವರವು ಬಾರದೆ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬರುವ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಿಗೆ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮು ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಃ—ಚ್ಯವಃ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುನಾಗ ಗೆಚ್. ಗೆಜಂತವನೇಲೆ ಲಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಬ್ದಿಕರಣ. ಶಬ್ದನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಗೆಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಗೆಚ್ ನಿಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಆನಾದೇಶ. ಗೆಚ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಯುತಾಃ—ಶಸಿಗೆ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಶಿಗೆ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ.

ಮನೋಜುವಃ—ಜು ಎಂಬುವು ಸೌತ್ರನಾದ ಧಾತು ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಕ್ವಿಬ್ಬಿಚಿಪ್ರ. (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೮ ಪಾ. ೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಮನೋಜೂ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ವಗುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತು. ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಪಾದೇಶ.

ವೃಷವ್ರಾತಾಸಃ—ಜಸಿಗೆ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯುಗ್ವಾನ್ಮ — ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಲೋಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಿಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಚೋಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುಪ್ತ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪನ ವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಪ್ರ ಯದ್ರಥೇಷು ಪೃಷ್ಠತೀರಯುಗ್ಧಂ ವಾಜೇ ಅದ್ರಿಂ ಮರು-
ತೋ ರಂಹಯಂತಃ ।

ಉತಾರುಷಸ್ಯ ವಿ ಸ್ಯಂತಿ ಧಾರಾಶ್ಚರ್ಮೋದಭಿವೃಂದಂತಿ
ಭೂಮಿ ॥ ೫ ॥

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ಪ್ರ । ಯತ್ । ರಥೇಷು । ಪೃಷ್ಠತೀಃ । ಅಯುಗ್ಧಂ । ವಾಜೇ । ಅದ್ರಿಂ । ಮರು-
ತಃ । ರಂಹಯಂತಃ ।

ಉತ । ಅರುಷಸ್ಯ । ವಿ । ಸ್ಯಂತಿ । ಧಾರಾಃ । ಚರ್ಮ ಇವ । ಉದಭಿಃ । ವಿ ।
ಉಂದಂತಿ । ಭೂಮಿ ॥ ೫ ॥

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ಮರುತಃ ಪೃಷ್ಠತೀರ್ಯದ್ಯದಾ ರಥೇಷು ಪ್ರಾಯುಗ್ಧಂ ಪ್ರಾಯೋಯುಜತಃ । ಕಿಂ ಕುರ್ವಂತಃ । ವಾಜೇನ್ಮೇ ನಿಮಿತ್ತ ಭೂತೇ ಸತ್ಯದ್ರಿಂ ಮೇಘಂ ರಂಹಯಂತೋ ವರ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಪ್ರೇರಯಂತಃ । ಉತ ತದಾನೀಮರುಷಸ್ಯಾರೋಚಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ನೈದ್ಯತಾಗ್ನೇರ್ವಾ ಸಕಾಶಾದ್ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಧಾರಾ ಭವಂತೋ ವಿ ಸ್ಯಂತಿ । ವಿಮುಂಚಂತಿ । ವಿಮುಕ್ತಾಸ್ತಾಶ್ಚ ಧಾರಾ ಉದಭಿರುದಕೈಶ್ಚರ್ಮೇವ ಪರಿಮಿತಮಲ್ಪಂ ಚರ್ಮ ಯಥಾಪ್ರಯತ್ನೇನ ಕ್ಲೇದ್ಯತೇ ಏನಂ ಭೂಮಿ ಸರ್ವಾಂ ಭೂಮಿಂ ವೃಂದಂತಿ । ನಿಶೇಷೇಣಾದ್ರಾಂ ಕುರ್ವಂತಿ ॥ ರಂಹಯಂತಃ । ರಹಿ ಗತೌ । ವಿ ಸ್ಯಂತಿ । ಷೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ । ದೈವಾದಿಕಃ । ಓತಃ ಶ್ಯನಿ । ಪಾ. ೭-೩-೭೧ । ಇತ್ಯೋಕಾರಲೋಪಃ । ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪ್ರನೋತೀತಿ ಷತ್ತ್ವಂ । ಉದಭಿಃ । ಪದ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿನೋದಕಶಬ್ದಸ್ಯೋದನ್ನಾದೇಶಃ । ವೃಂದಂತಿ । ಉನ್ದೀ ಕ್ಲೇದನೇ । ಭೂಮಿ । ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಭೂಮಿಶಬ್ದಾದುತ್ತರಸ್ಯಾನೋ ಡಾದೇಶಃ । ಛಾಂದಸಂ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ವಾಜೇ—ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ | ಅದ್ರಿಂ—ಮೇಘವನ್ನು | ರಂಹ-
ಯಂತಃ—(ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತ | ಪೃಷ್ಠತೀಃ—ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು | ರಥೇಷು—(ಸಿಂಹ)
ರಥಗಳಲ್ಲಿ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಪ್ರಾಯುಗ್ಧ್ಯಂ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟುತ್ತೀರೋ | ಉತ—ಅಗ | ಅರು-
ಷ್ಯ—ಕಾಂತಿಯುತನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನ ರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯ (ಸಕಾರದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಧಾರೆಗಳು) |
ವಿಷ್ಯಂತಿ—ಬೀಳುತ್ತವೆ. | ಧಾರಾಃ—ಆ ವೃಷ್ಟಿಧಾರೆಗಳು | ಉದಭಿಃ—ನೀರುಗಳಿಂದ | ಚರ್ಮೇವ—ಸಣ್ಣ
ಚರ್ಮವನ್ನು (ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ) ನೆನೆಸುವಂತೆ | ಭೂಮಿ—ಸಕಲ ಭೂಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ | ವೃಂದಂತಿ—ಒದ್ದೆಯಾಗು-
ವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. |

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಲು ನೀವು ಮೇಘವನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತ ಯಾವಾಗ
ಸಿಂಹಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುತ್ತೀರೋ ಅಗ ಕಾಂತಿಯುತನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಹತ್ತಿರದಿಂದ ಧಾರಾರೂಪವಾದ
ಮಳೆಯು ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಆ ವೃಷ್ಟಿಧಾರೆಯು ಸಣ್ಣಚರ್ಮವನ್ನು ಕೊಂಚನೀರಿನಿಂದ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ ನೆನೆಸುವಂತೆ
ಸಕಲ ಭೂಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ ಒದ್ದೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

English Translation

(O Maruts, when for the sake of providing food, you have yoked the spotted deer to your chariots the drops (of water) fall from the radiant (Sun) and drench the earth with waters like a hide.

ಪರಿಕರಪದಗಳು.

ಪೃಷ್ಠತೀಃ—ಬೀಳಬೇಕಿರುವುದಕ್ಕೆ ಜಿಂಕೆಗಳು. ಇವು ಮುದ್ದೆ (ವೆತಗಳ ಬಾವನಗಳು). spotted deer
or antelopes ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೆ.

ವಾಜೇ—ಅನ್ನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ | ಅನ್ನ ಅಥವಾ ಆಹಾರಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಳೆ ಹುಯ್ಯುವಂತೆ
ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ.

ಅದ್ರಿಂ—ಮೇಘಂ | ಅದ್ರಿಃ ಗ್ರಾವಾ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ರಿ
ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ರಿಂ ಎಂದರೆ ಮೇಘವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. (ಸಿ. ೨-೨೨) ಅದ್ರಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಿಂಚೆಂದೂ
(ಸಿ. ೫-೪) ಪರ್ವತವೆಂದೂ (ಸಿ. ೩-೫) ಜೇರಿ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುವು.

ರಂಹಯಂತಃ—ವರ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಪ್ರೇರಯಂತಃ | ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ.

ಅರುಷಸ್ಯ—ಆರೋಚಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ವೈದ್ಯತಾಗ್ನೇರ್ವಾ ಸಕಾಶಾದ್ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಧಾರಾ
ಭವಂತೋ ವಿಷ್ಯಂತಿ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನ (ಅಗ್ನಿಯ) ಬಳಿಯಿಂದ ಮಳೆಯ
ನೀರು ಹುಯ್ಯುವುದೆಂದರ್ಥವು. ಗುಡುಗು, ಮಿಂಚು, ಇವುಗಳ ಅರ್ಭಟದಿಂದ ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಗಾಳಿಯು
ಜೋರಾಗಿ ಬೇಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಮರುತ್ಪತ್ತಿಗಳು- (ಗಾಳಿಯು) ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಾ ಮಿಂಚಿನ
ಬಳಿಯಿಂದ ಉದಕವನ್ನು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವು ಎಂದು ವರ್ಣನೆಮಾಡಿರುವನು.

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ
ಅಗ್ನಿ (ವಿದ್ಯುತ್) ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಈ ವಿಷಯವು ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು-

ಅಥ ಹ್ವರಂತಿ ಸಿಂಧವೋ ನ ಸೃಷ್ಟಾಃ ಪ್ರ ನೀಚೀರಗ್ನೇ ಆರುಷೀರಜಾನನ್

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೨-೧೮)

ಈಶಾನಕೃತೋ ಧುನಯೋ ರಿಶಾದಸೋ ವಾತಾನ್ ವಿದ್ಯುತಸ್ತವಿಷೀಭಿರಕ್ರತ |

ದುಹಂತ್ಯೋಧರ್ದಿವ್ಯಾನಿ ಧೂತಯೋ ಭೂಮಿಂ ಸಿನ್ವಂತಿ ಸಯಸಾ ಪರಿಜ್ರಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೪-೫)

ಅಗ್ನಿಭ್ರಾಜಸೋ ವಿದ್ಯುತೋ ಗಭಸ್ತೋಃ ಶಿಪ್ರಾಃ ಶೀರ್ಷಸು ವಿತತಾ ಹಿರಣ್ಯಯಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೪-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸ್ಯಂತಿ—ಘೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ | ವಿಷ್ಯಂತಿ ವಿಮುಂಚಂತಿ | ಸುರಿಸುವವು, ಮಳೆಯನ್ನು
ಹುಯ್ಯುವವು.

ಚರ್ಮಇವ ಉದಭಿಃ—ಚರ್ಮವು, ಉದಕದಿಂದ ಹೇಗೆ ನೆನೆಯಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ ಹಾಗೆ.

ಉಂದಂತಿ ಭೂಮಿ—ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೆನೆಯಿಸುವವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಯುಗ್ಧ್ವಮ್—ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ
ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮರುತಃ—ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಂಹಯಂತಃ—ರಹಿ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್‌ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗನು.
ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ಇವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀ
ಕರಿಸಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ರಹಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಣಿಚ್‌ಸ್ವರದಿಂದ ಹಕಾರೋತ್ತರ ಅಕಾರವು
ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗನು ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಯಂತಿ- ಪೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಪಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಯನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ರ್ಯನ್ ವಿಕರಣ ಇದು ಸರವಾದಾಗ ಓತಃ ತ್ಯನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುನಿಂದ ಓತರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತೋಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರರೂಪ. ಸ್ಯಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಳುಸರ್ವಗ ಸಂಬಂಧ ಬಂದಾಗ ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸು- ನೋತಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ತಿಜಂತಸಿಫಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉದಭಿಃ-ಉದಕ+ಭಿಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪದ್ವನ್ನೋಮಾಸಹ್ಯತ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಉದನ್ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಜಸಿತ್ವವಾಗುವುದರಿಂದ ಏತ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವ್ಯಂದಂತಿ-ಉಂದೀ ಕ್ಲೇದನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತಸಿಫಾತಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಮಿ-ಭೂಮಿ+ಅಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಮಿಗೆ ದಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಡಿತ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಟಗೆ (ಇ) ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಾಂವಸದಂಗೆ ಹತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

—೪೪೪—

ಸಾಂಖ್ಯಭಾಷ್ಯ

ಆ ವೋ ವಹಂತು ಸಪ್ತಯೋ ರಘುಷ್ಯದೋ ರಘುಸತ್ಯಾನಃ

ಪ್ರ ಜಿಗಾತ ಬಾಹುಭಿಃ |

ಸೀದತಾ ಬರ್ಹಿರುರು ವಃ ಸದಸ್ಯತಂ ಮಾದಯಧ್ವಂ ಮರು-

ತೋ ಮಧ್ವೋ ಅಂಧಸಃ || ೬ ||

|| ಸದಪಾಠ ||

ಆ | ವಃ | ವಹಂತು | ಸಪ್ತಯಃ | ರಘುಃ ಸ್ಯದಃ | ರಘುಃ ಪತ್ನಾನಃ | ಪ್ರ |

ಜಿಗಾತ | ಬಾಹುಃ ಭಿಃ |

ಸೀದತ | ಆ | ಬರ್ಹಿಃ | ಉರು | ವಃ | ಸದಃ | ಕೃತಂ | ಮಾದಯಧ್ವಂ | ಮ-

ರುತಃ | ಮಧ್ವಃ | ಅಂಧಸಃ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತೃತೀಯಸವನ ಆ ವೋ ವಹಂತಿತಿ ಪ್ರೋತುಃ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಆ ವೋ ವಹಂತು ಸಪ್ತಯೋ ರಘುಷ್ಯದೋಽನೇವ ನಃ ಸುಹವಾ ಆ ಹಿ ಗಂತನ | ಆ. ೫-೫ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾನ್ ಸಪ್ತಯಃ ಸರ್ವಣಶೀಲಾ ಅತ್ಯಾ ಆ ವಹಂತು | ಆಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಾಪಯಂತು | ಕೀದೃಶಾಃ ಸಪ್ತಯಃ | ರಘುಷ್ಯದೋ ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಸ್ಯಂದಮಾನಾಃ | ವೇಗೇನ ಗಚ್ಛಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ರಘುಪತ್ನಾನೋ ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಪತಂತೋ ಗಚ್ಛಂತೋ ಯೂಯಂ ಬಾಹುಭಿಃ ಸ್ವಕೀರ್ಯೈರ್ಹಸ್ತೈರಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯಂ ಧನಮಾಹೃತ್ಯ ಪ್ರ ಜಿಗಾತ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಚ್ಛತ | ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸದಃ ಸದನಂ ವೇದಿಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಥಾನಮುರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ-ಕೃತಂ | ತತ್ರ ಯದಾಸ್ತೀರ್ಣಂ ಬರ್ಹಿಸ್ತದಾ ಸೀದತ | ತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಹಿಷ್ಯಪವಿಶತ | ಉಪವಿಶ್ಯ ಚ ಮಧ್ಯೋ ಮಧುರಸ್ಯಾಂಧಸಃ ಸೋಮ-ಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಪಾನೇನ ಮಾದಯಧ್ವಂ | ತೃಪ್ತಾ ಭವತ || ರಘುಷ್ಯದಃ | ರಘು ಸ್ಯಂದಂತ ಇತಿ ರಘುಷ್ಯದಃ | ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಕೃದುತ್ಪರಪದ-ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ರಘುಪತ್ನಾನಃ | ಪತ್ನೈ ಗತಾ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ವನಿಪ್ | ಜಿಗಾತ | ಗಾ ಸ್ತುತಾ | ಜೌಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ | ಜಿಗಾತೀತಿ ಗತಿಕರ್ಮಸು ಪಾರಾದತ್ರ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಲೋಽನ್ಮಧ್ಯಮ-ಬಹುವಚನಸ್ಯ ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಲೇತಿ ತಬಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯ ಪಿತ್ವೇನ ಜಿತ್ವಾ ಭಾವಾದೀ ಹಲ್ಯಘೋರಿ-ತೀತ್ವಾಭಾವಃ | ಸದಃ | ಅತಃ ಕೃಕಮಿತಿ | ಪಾ. ೮-೩-೪೬ | ವಿಜರ್ಸನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ವಂ | ಮಾದಯಧ್ವಂ ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೀ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಃ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ನಿಮ್ಮನ್ನು | ರಘುಷ್ಯದಃ—ಸುಲಭವಾಗಿ ಸರಿದುಹೋಗತಕ್ಕವನು | ರಘುಪತ್ನಾನಃ—ವೇಗವಾಗಿ ನೆಗೆಯತಕ್ಕವನು ಆದ | ಸಪ್ತಯಃ—ಕುದುರೆಗಳು | ಆ ವಹಂತು—(ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ) ಕರಿತರಲಿ. | (ನೀವು) ಬಾಹುಭಿಃ—ನಿಮ್ಮ ಕೈಗಳಿಂದ (ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ ಧನವನ್ನು

ತುಂಬಿಕೊಂಡು) | ಪ್ರಜಿಗಾತ—ಒಡನೆ ಬನ್ನಿರಿ. | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ವಃ—ನಿಮಗೆ | ಸದಃ—
ವೇದಿರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನವು | ಉರು—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ | ಕೃತಂ—ಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧವಾಗಿ)ದೆ. | ಬರ್ಹಿಃ—ದರ್ಭಾ
ಸನದ ಮೇಲೆ | ಆ ಸೀದತ—ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ. | ಮಧ್ವಃ—ಮಧುರವಾದ | ಅಂಧಸಃ—(ಸೋಮರಸ ರೂಪ
ವಾದ) ಅನ್ನದ (ಪಾನದಿಂದ) | ಮಾದಯಧ್ವಂ—ಸಂತ್ಯಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿರಿ. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಸರಿದುಹೋಗತಕ್ಕವೂ ವೇಗವಾಗಿ ನೆಗೆಯತಕ್ಕವೂ ಆದ ಕುದುರೆ
ಗಳು ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರಲಿ. ನಿಮ್ಮ ಕೈಗಳ ತುಂಬ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ ಧನವನ್ನು
ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಒಡನೆಯೇ ಬನ್ನಿರಿ. ನಿಮಗೆ ವೇದಿರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದೆ. ಬಂದು
ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಸಂತ್ಯಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿರಿ.

English Translation

Let your swift-going horses bear you hither ; and moving swiftly
come with your hands (filled with good things) ; sit, Maruts upon the broad
seat made of clipped sacred grass and be delighted with the sweet sacrificial
food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ತ್ಯತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಪೋತ್ಯವೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನು ಆ ವೋ ವಹಂತು ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರ
ವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಆ ವೋ ವಹಂತು ಸಪ್ತಯೋ ರಘುಷ್ಯದೋಽ
ಮೇವ ನಃ ಸುಪವಾ ಆ ಹಿ ಗಂತನ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೫-೫)

ಸಪ್ತಯಃ—ಸರ್ಪಣಶೀಲಾ ಅಶ್ವಃ | ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಕುದುರೆಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ
ನಾಹನವಾದ ಪೃಷತೀ ಎಂಬ ಜೀವಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ರಘುಷ್ಯದಃ—ರಘು ಎಂದರೆ ಲಘು. ವರ್ಣವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ರಕಾರದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.
ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಸ್ಯಂದಮಾನಾಃ ವೇಗೇನ ಗಚ್ಛಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ (ಕುದುರೆಗಳು)

ರಘುಪತ್ನಾನಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ರಘುಷ್ಯದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೇ ಇರುವುದು. ಆದರೆ ಈ ಶಬ್ದವು ಮರು
ದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಪತಂತೋ ಗಚ್ಛಂತೋ ಯಾಯಂ | ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ
ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಾದ ನೀವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಜಿಗಾತ—ಗಾ ಸ್ತುತಾ | ಜೋಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ | ಜಿಗಾತೀತಿ ಗತಿಕರ್ಮಸು ಪಾಠಾದತ್ರ ಗತ್ಯರ್ಥಃ |
ಬನ್ನಿ ಅಥವಾ ಹೋಗಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉರು—ನಿಸ್ತಾರವಾದ, ದೊಡ್ಡ ದಾದ.

ಮಧ್ಯಃ—ಸಿಹಿಯಾದ, ರುಚಿಕರವಾದ.

ಅಂಧಸಃ—ಸೋಮಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ | ಸೋಮಪಾನರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅಥವಾ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ ಅನ್ನದ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಹಂತು—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ತಂತಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಘುಷ್ಯದಃ—ರಘು ಸ್ಯಂದಂತೇ ಇತಿ ರಘುಷ್ಯದಃ ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಪ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. ಕಾಪಿಲಕಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ರಘು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲತ್ವವಿಹಲ್ಪ. ರಘುಷ್ಯದ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರ ಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ರಘುಪತ್ಯಾನಃ—ರಘು ಪತಂತಃ ರಘುಪತ್ಯಾನಃ ಪತ್ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಆನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಘುಪತ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜನ್ ಸರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇ ಚಾಸಂಬುದ್ಧೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಗಾತೆ—ಗಾ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಜಿಗಾತಿ (ನಿರು. ೨-೧೪-೧೧೩) ಎಂದು ಗತಿಕರ್ಮಕ ಧಾತುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಪ್ಪನಪ್ತನಿಘಾತ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಬಾದೇಶ. ಅದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪಿತ್ತಾತಿವೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಕಾರ್ಯಗಳು ಬಂದಾಗ ಈ ಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೀದತೆ—ಷದ್ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಲೋಣ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧಿ ದ್ವಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯ ಧಸ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಪಾಘ್ರಾಧ್ಮಾ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸದಃ—ಸದಃ+ಕೃತಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕೃಜ್ ಧಾತು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತಃಕೃಕಮಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾದಯಧ್ವಮ್—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಅತ್ಯನೇಪದೀ. ಸತ್ಯಾಪೇಸಾಶ-
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಲೋಪ-
ಮಧ್ಯನುಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವನೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ.
ಅಯಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್‌ಸ್ವರದಿಂದ ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ
ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ತೇ॑ ವ॒ರ್ಧಂ॑ತ ಸ್ವ॒ತವ॑ಸೋ ಮ॒ಹಿತ್ವ॑ನಾ ನಾಕಂ ತಸ್ಥು॒ರುರು
ಚ॑ಕ್ರಿ॒ರೇ ಸ॑ದಃ |

ವಿ॒ಷ್ಣು॑ರ್ಯದ್ಧಾ॒ವದ್ವೃ॑ಷಣಂ ಮ॒ದಚ್ಯು॑ತಂ ವ॒ಯೋ ನ ಸೀ॑ದ॒ನ್ಮ-
ಧಿ॑ ಬ॒ರ್ಹಿಷಿ॑ ಪ್ರಿ॒ಯೇ || ೭ ||

ಸದಸಾರಃ

ತೇ | ಅ॒ವ॒ರ್ಧಂ॑ತ | ಸ್ವ॒ತ॒ವ॑ಸಃ | ಮ॒ಹಿ॒ತ್ವ॑ನಾ | ಆ | ನಾಕಂ | ತಸ್ಥುಃ | ಉ-
ರು | ಚ॑ಕ್ರಿ॒ರೇ | ಸ॑ದಃ |

ವಿ॒ಷ್ಣುಃ | ಯತ್ | ದ್ವ | ಆನತ್ | ವೃ॒ಷ॑ಣಂ | ಮ॒ದ॒ಚ್ಯು॑ತಂ | ವಯಃ | ನ |
ಸೀ॒ದನ್ | ಅಧಿ॑ | ಬ॒ರ್ಹಿ॑ಷಿ | ಪ್ರಿ॒ಯೇ || ೭ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ತೇ ಮರುತೋವರ್ಧಂತ | ವೃದ್ಧಿಂ ಗತಾಃ | ಕೀದೃಶಾಃ | ಸ್ವತವಸಃ ಸ್ವಾಶ್ರಯಬಲಾಃ | ನಾನ್ಯಸ್ಯ
 ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ಬಲಮಪೇಕ್ಷಂತೇ | ವೃದ್ಧಿಂ ಸ್ವಾಸ್ಯ ಚ ಮಹಿತ್ವನಾ ಮಹಿಮ್ನಾ ಮಹತ್ತೇನ ನಾಕಂ ಸ್ವರ್ಗಮಾ
 ತಸ್ತುಃ ಅಸ್ಥಿತವಂತಃ | ಸದಃ ಸದನಂ ನಭೋಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಚ ಸ್ವಕೀಯನಿವಾಸಾಯೋರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ
 ಚಕ್ರಿರೇ | ಯದ್ಯೇಭ್ಯೋ ಮರುದ್ಭ್ಯೋ ಯದರ್ಥಂ ವೃಷಣಂ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಂ ಮದಚ್ಯುತಂ ಮದಸ್ಯ
 ಹರ್ಷಸ್ಯಾಸೇಕ್ತಾರಂ ಯಜ್ಞಂ ವಿಷ್ಣುರ್ಹಾವತ್ ವಿಷ್ಣುರೇವಾಗತ್ಯ ರಕ್ಷತಿ ತೇ ಮರುತೋ ವಯೋ ನ
 ಪಕ್ಷಿಣೋ ಯಥಾ ಶೀಘ್ರಮಾಗಚ್ಛಂತಿ ಏವಂ ಶೀಘ್ರಮಾಗತ್ಯ ಬರ್ಹಿಷ್ಯಧ್ಯಸ್ಮದೀಯೇ ಯಜ್ಞೇ ಪ್ರಿಯೇ
 ಪ್ರೀತಿಕರೇ ಸೀದನ್ | ಸೀದಂತು | ಉಪವಿಶಂತು || ತೇವರ್ಧಂತ | ಸ್ವರಿತೋ ವಾನುದಾತ್ತೇ ಪದಾದಾ
 | ಸಾ. ೮-೨-೬ | ಇತ್ಯೇಕಾದೇಶಸ್ಯ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಮಹಿತ್ವನಾ | ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಾದುತ್ತರಸ್ಯಾಚೋ
 ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ನಾಭಾವ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ಚ | ಯದ್ವಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಜಾದೇಶೋ ನಕಾರೋಪ
 ಜನಶ್ಚ | ತಸ್ತುಃ | ನಾಕಮಾತಸ್ತುಶ್ಚ ಸದಶ್ಚ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಚಕ್ರಿರ ಇತಿ ಚಾರ್ಥಪ್ರತೀತೇಶ್ವಾದಿಲೋಪೇ
 ವಿಭಾಷೇತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಿಜ್ ನಿಭಕ್ಷೇರ್ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಯತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥಾರ್ಥ
 ಲುಕ್ | ಅವತ್ | ಛಾಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಜ್ | ವೃಷಣಂ | ನಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮ ಇತ್ಯುಪಧಾ-
 ದೀರ್ಘಾಭಾವಃ | ಮದಚ್ಯುತಂ | ಮದಂ ಚ್ಯೋತೇತಿತಿ ಮದಚ್ಯುತ್ | ಚ್ಯುತಿರ್ ಅಸೇಚನೇ |
 ಕ್ವಿಪ್ಲೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಸೀದನ್ | ಲಿಜರ್ಥೇ ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಸ್ವತವಸಃ—(ಇತರ ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೇ) ತಮ್ಮದೇ ಬಲವುಳ್ಳವರಾಗಿ (ತಮ್ಮ
 ಸ್ವಬಲದ ಆಶ್ರಯದಿಂದಲೇ) | ಅವರ್ಧಂತ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು | ಮಹಿತ್ವನಾ—(ತಮ್ಮ) ಮಹಿಮೆ
 ಯಿಂದ | ನಾಕಂ—ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು | ಆ ತಸ್ತುಃ—ಸೇರಿದರು | ಸದಃ—(ಅಂತರಿಕ್ಷರೂಪವಾದ) ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನ
 ವನ್ನು | ಉರು—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ | ಚಕ್ರಿರೇ—ನಾಡಿಕೊಂಡರು | ಯತ್—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ |
 ವೃಷಣಂ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಸುರಿಸತಕ್ಕದ್ದು | ಮದಚ್ಯುತಂ—ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದದ್ದು ಆದ ಯಜ್ಞವನ್ನು |
 ನಿಷ್ಣುಃ—ವಿಷ್ಣುವು | ಹ ಅವತ್—ಗಮನವಿಟ್ಟು ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೋ (ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು) | ವಯೋ ನ—
 ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ (ಬಂದು) | ಪ್ರಿಯೇ—ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದು | ಬರ್ಹಿಷಿ ಅಭಿ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು ಅದ
 ದರ್ಭಾಸನದಮೇಲೆ | ಸೀದನ್—ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಇತರ ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೇ ತಮ್ಮ ಸ್ವಬಲದ ಆಶ್ರಯದಿಂದಲೇ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.
 ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿ ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ವಿಷ್ಣುವು,
 ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವಾದದ್ದು ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದದ್ದು ಅದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗಾಗಿ ಗಮನವಿಟ್ಟು
 ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೋ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಬಂದು ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು ಅದ
 ದರ್ಭಾಸನದಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ.

English Translation

Having confidence in their own strength they have increased in power ; they have attained heaven by their greatness, and have made for themselves a spacious dwelling ; may they (Maruts) for whom ' Vishnu ' gave his aid in the sacrifice that bestows all desires and confers delight, come quickly like birds, and sit down upon their beloved Kusa grass.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವತವಸಃ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಷ್ಟತ್ತಿಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತವಸ್ ಎಂದರೆ ಬಲವು. ಸ್ವತವಸಃ ಎಂದರೆ—ಸ್ವಾತ್ರಯಬಲಾಃ ನಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದ್ಬಲಮಪೇಕ್ಷಂತೇ | ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸಹಾಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಿಷ್ಣುಃ ಯತ್ ಹ ಆನತ್ ವೃಷಣಿಂ ಮದಚ್ಛತಂ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದೂ, ಸಂತೋಷವನ್ನಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಆದ ಯಾವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಬಂದು ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನೋ ಅಂತಹ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದು—

ಯದಾ ವಿಷ್ಣುನಾ ಸಹ ಮರುತ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವೃತ್ರಹನನೇ ಸಾಹಾಯ್ಯಂ ಚಕ್ರಸ್ತತಃ ಪ್ರಭೃತಿ ತೇ ಮಹತ್ತಮಾಪುಃ ಸ್ವಬಲವಂತಶ್ಚ ಬಭೂವುಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ದೇವಾಶ್ಚ ಭೂತ್ವಾ ಸ್ವರ್ಗಮಧಿಸ್ಥಿತವಂತಃ | ತತಃ ಪ್ರಭೃತಿ ಚ ಯಜಮಾನಾಸ್ತೇಷಾಮರ್ಥೇ ಯಜ್ಞಂ ಕುರ್ವಂತಿ ತೇ ಚ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಯಜ್ಞಂ ಪಶ್ಚಿನ್ನಚ್ಛೇದ್ರಮಾಗತ್ಯ ಬರ್ಹಿಷಿ ನಿಷೀದಂತೀತಿ ||

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಬಂದು ವೃತ್ರಸಂಹಾರಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದರು. ಆಗಿನಿಂದ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಇವರ ಬಲವೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆನಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಇದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರು ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಈ ದೇವತೆಗಳೂ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ದರ್ಭಾಸನದಮೇಲೆ ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ಬೇಗನೆ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವರು ಎಂದು. ಇಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತರು. ಮರುದ್ವಿರಿಂದ್ರಸಖ್ಯಂ ತೇ ಆಸ್ತು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಈ ವಸಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವವು. ವಿಷ್ಣುವು ಇಂತಹ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಮಿತ್ರನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನೆಂದು—

ಸಖೇ ವಿಷ್ಣೋ ವಿಕರಂ ವಿಕ್ರಮಸ್ತ ದ್ಯೌರ್ದೇಹಿ ಲೋಕಂ ವಜ್ರಾಯ ವಿಷ್ವಭೇ |

ಹನಾವ ವೃತ್ರಂ ರಿಣಜಾವ ಸಿಂಧೂನಿಂದ್ರಸ್ಯ ಯಂತು ಪ್ರಸವೇ ವಿಸ್ವಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೦೦-೧೨)

ದಿವೋ ನ ತುಭ್ಯಮನ್ವಿಂತ್ಯ ಸತ್ಯಸುಯಂ ದೇವೇಭಿರ್ಧಾಯಿ ವಿಶ್ವಂ |

ಅಹಿಂ ಯದ್ವ್ಯತ್ರಮಪೋ ವಪ್ರಿವಾಂಸಂ ಹಸ್ತ್ಯಜೀಷಿನ್ ವಿಷ್ಣುನಾ ಸಚಾನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೦-೨)

ತಮಸ್ಯ ವಿಷ್ಣು ಮರ್ಹಿಮಾನಮೋಜಸಾಂಶುಂ ದಧನ್ವಾನ್ಮಧುನೋ ವಿ ರಪ್ಯತೇ |

ದೇವೇಭಿರಿಂದ್ರೋ ಮಘನಾ ಸಯಾವಭಿವೃತ್ತಂ ಜಘನ್ತಾ ಅಭವದ್ವರೇಣ್ಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೩-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿರುವ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಋ. ಸಂ. ೮-೨೭-೮; ೮-೮೩-೭; ೧೦-೯೨-೧೧; ೯-೩೩-೩; ೯-೩೪-೨; ೯-೫೬-೪; ೯-೬೩-೩; ೯-೬೫-೨೦; ೬-೩೭-೯; ೮-೧೨-೧೬; ೫-೮೭-೧; ೫-೮೭-೮ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಥವಾ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು.

ವಿಷ್ಣುಃ—ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ. ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೩. 119, 124, 125. ನೇ ಪೇಜುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ. ಈ ಋಕ್ಸನ್ನಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಯಜ್ಞ ವೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ವಿಷ್ಣುರ್ವೈ ಯಜ್ಞಃ ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು.

ವಯೋ ನ—ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಯು ಬೇಗನೆ ಹಾರಿಬರುವಂತೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಋಷಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು

ಬರ್ಹಿಷಿ ಪ್ರಿಯೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಅವರು ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಗ್ರಭಾಗವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಕುಶವೆಂಬ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಪದರಪದರವಾಗಿ ಮೆತ್ತಗಿರುವಂತೆ ಹಾಸಿ ಆಸನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವರು. ಈ ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಋಷಿಗಳು ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಂತಹ ದರ್ಭಾಸನವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತೇ ವರ್ಧಂತೆ—ತೇ+ಅವರ್ಧಂತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಏಜಃ ಪದಾಂತಾದತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸ್ವರಿತೋ ನ್ಯಾನುದಾತ್ತೇ ಪದಾದೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬) ಪದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತವು ಉದಾತ್ತದೊಡನೆ ಏಕಾದೇಶವಾದಾಗ ಸ್ವರಿತವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತದೊಡನೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವತವಸಃ—ಸ್ವಕೀಯಂ ತವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ವತವಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಿತ್ವನಾ — ಭಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾನಪ್ರತ್ಯಯದ ಮುಂದಿರುವ ಆಜ್ಞನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ನಾಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತಸ್ವರವೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದಲೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಜಾದೇಶ. ನಕಾರಾಗಮ. ಮಹಿತ್ವನಾ ಎಂಬುದು ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಗತೋ ದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಯುಃ—ಸ್ಯಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಕೃಪದಾನಾಂ-
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉದಾಹರಣೆ. ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಧಕಾರ ಉಳಿದಾಗ
ಅದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚರ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಾದೇಶ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ.
ಇಲ್ಲಿ ನಾಕನಾತಸ್ತುತ್ವ ಸದತ್ವ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಚಕ್ರಿರೇ ಎಂದು ಅನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ ಚಾರ್ಥತೋರುವುದರಿಂದ
ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಇರುವ ತಿಜ್ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ನಿಘಾತಪ್ರತಿ
ಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯತ್—ಚತುರ್ಥೀಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಅನತ್—ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದ ತಿಪಿಗೆ ಇತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಅಡಜಾದೀನಾಂ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಅಟತ್ತ್ವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಹ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷಣಿಮ್—ವೃಷನ್ ಎಂಬುದು ಕಸಿನಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಅದ್ಯದಾತ್ತ ನಾಂತರಬ್ಧ. ದ್ವಿತೀಯಾ
ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ನಾ ವೃಪೂರ್ವಸ್ಯನಿಗಮು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಉಪಧಾ
ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಹೀಕುಪ್ಪಾಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ.

ಮದಚ್ಯುತಮ್—ಮದಂ ಚ್ಯೋತತಿ ಇತಿ ಮದಚ್ಯುತ್. ಚ್ಯುತಿರ್ ಅಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಚ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ರಕ್ರತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸೀದನ್—ಸದ್‌ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ
ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತತ್ತ್ವ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಕೃಪದೇಷು—ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶೂರಾ^೧ಇವೇ^೨ದ್ಯುಯುಧಯೋ^೩ ನ ಜಗ್ಮಯಃ^೪ ಶ್ರವಸ್ಯವೋ^೫ ನ

ಪೃತನಾಸು^೬ ಯೇತಿರೇ^೭ |

ಭಯಂತೇ^೮ ವಿಶ್ವಾ^೯ ಭುವನಾ^{೧೦} ಮರುದ್ಭ್ಯೋ^{೧೧} ರಾಜಾನ^{೧೨} ಇವ ತ್ವೇಷ^{೧೩}

ಸಂದ್ಯಶೋ^{೧೪} ನರಃ^{೧೫} || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶೂರಾಃ ೨ ಇವ | ಇತ್ | ಯುಯುಧಯಃ | ನ | ಜಗ್ಮಯಃ | ಶ್ರವಸ್ಯವಃ | ನ |

ಪೃತನಾಸು | ಯೇತಿರೇ |

ಭಯಂತೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಭುವನಾ | ಮರುತ್ ೨ ಭ್ಯಃ | ರಾಜಾನಃ ೨ ಇವ | ತ್ವೇಷ ೨ |

ಸಂದ್ಯಶಃ | ನರಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇದಿತ್ಯೇತತ್ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಶೂರಾ ಇವೇತ್ ಶೌರ್ಯೇವೇತಾ ಯುಯುತ್ಸವಃ ಪುರುಷಾ ಇವ ಚ ಯುಯುಧಯಃ ಶತ್ರುಭಿರ್ಯುಧ್ಯಮಾನಾಃ ಪುರುಷಾ ಇವ ಚ ಜಗ್ಮಯಃ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛಂತೋ ಮರುತಃ ಶ್ರವಸ್ಯವೋ ನ ಶ್ರವೋಽನ್ನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಃ ಪುರುಷಾ ಇವ ಪೃತನಾಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಯೇತಿರೇ | ಪ್ರಯತಂತೇ | ಪುತ್ರಾದಿಭಿರ್ಯುಧೈ ವ್ಯಾಪ್ರಿಯಂತೇ | ತಾದ್ಯಶೇಭ್ಯೋ ಮರುದ್ಭ್ಯೋ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಜಾತಾನಿ ಭಯಂತೇ | ಬಿಭೃತಿ | ಯೇ ನರೋ ವೃಷ್ಟಾದೀರ್ನೇತಾರೋ ಮರುತೋ ರಾಜಾನ ಇವ ರಾಜಮಾನಾ ನೃಪತಯ ಇವ ತ್ವೇಷಸಂದ್ಯಶೋ ದೀಪ್ತಸಂದರ್ಶನಾ ಉಗ್ರರೂಪತಯಾ ದೃಷ್ಟಮಶಕ್ಯಾ ಭವಂತಿ | ತೇಭ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಯುಯುಧಯಃ | ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ | ಅದೃಗಮಹನಜನ ಇತ್ಯತ್ರೋತ್ಸರ್ಗಶ್ಚಂದಸಿ | ಪಾ. ೩-೨-೧೩-೨ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಲಿಡ್ವದ್ಭಾವಾದ್ವಿಭಾವಾದಿ | ಕಿತ್ವಾದ್ಭಾವಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ಮತತ್ತ್ವಂ | ಜಗ್ಮಯಃ | ತೇನೈವ ಸೂತ್ರೇಣ ಕಿನ್ವತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾದ್ವಿಭಾವಾದಿ | ಶ್ರವಸ್ಯವಃ | ಶ್ರವ ಇಚ್ಛತಿ ಶ್ರವಸ್ಯತಿ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯೇತಿರೇ | ಯೇತಿ ಪ್ರಯತ್ನೇ | ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಿಜ್ ಲಿಪ್ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಪಿ | ಭಯಂತೇ | ಜಾಭೀ ಭಯೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ

ಶಸಃ ಶ್ಲೋರಭಾವಃ | ತ್ವೇಷಸಂದೃಶಃ | ತ್ವಿಷ ದೀಪ್ತಾ | ಸಚಾದ್ಯುಚ್ | ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ | ಸಂಪೂರ್ವಾದಿಸ್ತಾತ್ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಶೂರಾ ಇನೇತ್—ವೀರರಂತೆಯೂ | ಯುಯುಧಯಃ ನ—ಯೋಧರಂತೆಯೂ ಇರುವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಶ್ರವಸ್ಯವೋ ನ—ಅನ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಜನರಂತೆ | ಜಗ್ಮಯಃ—ವೇಗವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರಾಗಿ | ಪೃತನಾಸು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಯೇತಿರೇ—ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ | ನರಃ—ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿಯೂ | ರಾಜಾನ ಇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ದೊರೆಗಳಂತೆ | ತ್ವೇಷಸಂದೃಶಃ—ಉಗ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ (ಇರುವ ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂಬೋ) | ಮರುದ್ವ್ಯಸಿ—(ಅಂತಹ) ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ (ಗಳಿಂದ) | ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ—ಪ್ರಪಂಚದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ | ಭಯಂತೇ—ಭಯಪಡುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೀರರಂತೆಯೂ ಯೋಧರಂತೆಯೂ ಇರುವ ಮರುತ್ತುಗಳು ಅನ್ನಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಜನರಂತೆ ವೇಗವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ದೊರೆಗಳಂತೆ ಇತರರಿಗೆ ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಉಗ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಭಯಪಟ್ಟು ನಡಗುತ್ತವೆ.

English Translation

Like heroes, like warriors, like men eager for food, the swift-moving (Maruts) have engaged in battles ; all beings fear the Maruts who are the leaders (of the rain) and who are of awful appearance like kings

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯುಯುಧಯಃ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ | ಯುಯುತ್ಸವಃ ಪುರುಷಾಃ | ಯುದ್ಧಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಪುರುಷರು, ಯುದ್ಧಭಟರು, ಸೈನಿಕರು, warriors, combatants etc.,

ಶ್ರವಸ್ಯವಃ—ಶ್ರವಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವು (ನಿ. ೧೦-೩) ಶ್ರವ ಇಚ್ಛತಿ ಶ್ರವಸ್ಯತಿ | ಅನ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

ಪೃತನಾಸು—ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು | ರಾಃ ವಿವಾಕ್ ನೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೃತನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೃತನಾಸು ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ರಾಜಾನ ಇವ—ರಾಜರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಜನರು ಭಯಪಡುವಂತೆ

ತ್ವೇಷಸಂದೃಶಃ—ತ್ವಿಷ ದೀಪ್ತಾ | ದೀಪ್ತಸಂದರ್ಶನಾ ಉಗ್ರರೂಪತಯಾ ದ್ರಷ್ಟುಮಶಕ್ಯಾ ಭವಂತಿ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ಎಂಪರೆ ಕ್ರೂರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಭಯಂಕರವಾಗಿ

ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬಹಳ ರಭಸದಿಂದ ಚಲಿಸುವಾಗ (ಬೀಸುವಾಗ) ಉಗ್ರರೂಪವುಳ್ಳವರಾದ್ದರಿಂದ ಜನರು ಇವರನ್ನು ನೋಡಿ ಭಯಪಡುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನರಃ—ನೃಷ್ಯಾ ದೇರ್ನೇತಾರಃ | ಮಳೆ ಹುಯ್ಯುವಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರಾದವರು ಎಂದರೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುವುದು ಅಸಂಭವವು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಯುಯುಧಯಃ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರಿ ಧಾತು. ಆದ್ಯಗಮಹನಜನಃ ಕಿಕ್ಕಿನಾ ಲಿಟ್ ಚ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉತ್ಸರ್ಗಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಕಿನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ಯದ್ಭಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆರ್ಧಧಾತುಕನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯುಯುಧಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುನಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ.

ಜಗ್ಮಯಃ ಗನ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಿನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಕುಹೋಶ್ಚುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ಗಮಹನಜನ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಸಧಾರೋಪ. ಅಂತರಂಗವಾದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಉಸಧಾರೋಪ ಬಂದಾಗ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವದಿಂದ ದ್ವಿಭಾವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಜಗ್ಮಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶ್ರವಸ್ಯನಃ—ಶ್ರವಃ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಶ್ರವಸ್ಯತಿ. ಸುಸ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ರವಸ್ಯತೀತಿ ಶ್ರವಸ್ಯಃ ಕ್ಯಾಚ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಶ್ರವಸ್ಯ ಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಗುಣಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆವಾದೇಶ.

ಯೇತಿರೆ — ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ ಧಾತು ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಅಸಂಯುಕ್ತಹಲ್‌ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕಾರ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತೇವಿಕಹಲ್‌ಮಧ್ಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ವ, ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಯಂತೇ—ಇತಿಭೇ ಭಯೇ ಧಾತು. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲೋ ವಿಕರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಶಪ್ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಚ್ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಯಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅಂತಿ) ತಾಸ್ಯನುನಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ—ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಶಿಗ್ಗೆ ಲೋಪ.

ತೈಷಸಂಧ್ಯಶಃ—ತೈಷ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಸಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ
ಗುಣ. ತೈಷ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಸಮ್ ಬುಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ
ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ
ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ತ್ವಷ್ಟಾ ಯದ್ವಜ್ರಂ ಸುಕೃತಂ ಹಿರಣ್ಯಯಂ ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಂ ಸ್ವ-
ಪಾ ಅವರ್ತಯತ್ |
ಧತ್ತ ಇಂದ್ರೋ ನರ್ಯಪಾಂಸಿ ಕರ್ತವೇ ಹನ್ವತ್ರಂ ನಿರಪಾ-
ಮೌಬ್ಜದರ್ಣವಂ || ೯ ||

|| ಸಮಾಸಃ ||

ತ್ವಷ್ಟಾ | ಯತ್ | ವಜ್ರಂ | ಸು ಸ ಕೃತಂ | ಹಿರಣ್ಯಯಂ | ಸಹಸ್ರ ಭೃಷ್ಟಿಂ |
ಸು ಸ ಅಪಾಃ | ಅವರ್ತಯತ್ |
ಧತ್ತೇ | ಇಂದ್ರಃ | ನರಿ | ಅಪಾಂಸಿ | ಕರ್ತವೇ | ಅಹನ್ | ವೃತ್ರಂ | ನಿಃ | ಅ-
ಪಾಂ | ಔಬ್ಜತ್ | ಅರ್ಣವಂ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಸ್ವಪಾಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಾ ತ್ವಷ್ಟಾ ವಿಶ್ವನಿರ್ಮಾತಾ ಯದ್ವಜ್ರಮವರ್ತಯತ್ ಇಂದ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯಗಮ-
ಯತ್ | ದತ್ತನಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶಂ | ಸುಕೃತಂ ಸಮ್ಯಜ್ಜ್ಞಾಪ್ತದಿತಂ ಹಿರಣ್ಯಯಂ ಸುವರ್ಣಮಯಂ
ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಮನೇಕಾಭಿಧಾರಾಭಿಯುಕ್ತಂ | ತದ್ವಜ್ರಮಿಂದ್ರೋ ಧತ್ತೇ | ಧಾರಯತಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ |
ನರಿ | ಅತ್ರ ನೃಸಂಬಂಧಾನ್ವೃತಬ್ಧೀನ ಸಂಗ್ರಾಮೋಽಭಿಧೀಯತೇ | ಸಂಗ್ರಾಮೋಪಾಂಸಿ ಶತ್ರುಹನನಾದಿ-
ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕರ್ತವೇ ಕರ್ತುಂ ಏವಂ ವಜ್ರಂ ಧೃತ್ವಾ ತೇನ ವಜ್ರೇಣ ವೃತ್ರಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯಾ-
ವರಕರ್ಮಣವಮರ್ಣಸೋದಕೇನ ಯುಕ್ತಂ ಮೇಘಮಹನ್ | ಅವಧೀತ್ | ಅಪಾಂ ತೇನ ನಿರುದ್ಧಾ
ಆಸತ್ವ ಸ ನಿರಾಬ್ಜತ್ | ನಿಃಶೇಷೇಣಾಥೋಮುಖಮಪಾತಯತ್ | ಪ್ರವೃಷ್ಟಾ ಅಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಸುಕೃತಂ | ಸುಪೂರ್ವಾತ್ಕರೋತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ವಂ | ಹಿರಣ್ಯಯಂ | ಹಿರಣ್ಯಶಬ್ದಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಮಯಟೋ ಮಹಾರಸ್ಯ ಲೋಪ ಋತ್ವ-
ನಾಸ್ತೃವಾ ಸ್ತೃವತ್ಯಾದೌ ನಿಸಾತ್ಯತೇ | ಸ್ವಪಾಃ | ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಭಿ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕರ್ತವೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ಕರೋತೇಸ್ತವೇನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಪಾಂ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ
ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ಯಾಚ್ಚ ತುರ್ಯರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಊಡಿವಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಔಬ್ಜತ್ | ಉಬ್ಜ ಆರ್ಜವೇ | ಅರ್ಣವಂ | ಅರ್ಣಸೋ ಲೋಪಕ್ಕೆ | ಕಾ. ೫-೨-೧೦೯-೩ | ಇತಿ
ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋ ವಃ ಸಲೋಪಶ್ಚ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಪಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ | ತ್ವಷ್ಟಾ—ದೇವಶಿಲ್ಪಿಯು | ಸುಕೃತಂ—ಉತ್ತಮವಾದ
ನಿರ್ಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು | ಹಿರಣ್ಯಯಂ—ಸುವರ್ಣಮಯವಾದದ್ದು | ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಂ—ಅನೇಕ ಅಲಗುಗಳು-
ಳ್ಳದ್ದು ಆದ | ಯದ್ವಜ್ರಂ—ಯಾವ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ಅವರ್ತಯತ್—(ಇಂದ್ರನಿಗೆ) ಕೊಟ್ಟನೋ
(ಆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು) | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನರಿ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ಅಪಾಂಸಿ—(ಶತ್ರುನಾಶವೇ ಮೊದ-
ಲಾದ) ಕೆಲಸಗಳನ್ನು | ಕರ್ತವೇ—ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಧತ್ತೇ—ಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆ. (ಇಂದ್ರಿಂದ) | ವೃತ್ರಂ—
ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಆವರಿಸುವ | ಅರ್ಣವಂ—ಉದಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘವನ್ನು | ಅಹನ್—ಸೇವಿಸುವ
ಅಪಾಂ—ನೀರುಗಳನ್ನು | ನಿಃ ಔಬ್ಜತ್—ಸುಂಪ್ರಣೀರ್ಣವಾಗಿ ಸುರಿಸಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶೋಭನಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ದೇವಶಿಲ್ಪಿಯು ಉತ್ತಮವಾದ ನಿರ್ಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು. ಸುವರ್ಣಮಯವಾದದ್ದು
ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಆದ ಯಾವ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನೋ ಆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು
ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುನಾಶಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ವೃಷ್ಟ್ಯದ
ಕಾದಿಗಳನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಮೇಘವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ. ಧಾರಾರೂಪದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು.

English Translation

Indra weilds the well-made, golden and thousand edged thunderbolt, which the skillful Twashtri has framed for him that he may achieve great exploits in war. He has slain Vritra and sent down a flood of waters.

|| ವಿಶ್ವವಿಷ್ಣುಸಂಹಿತ ||

ತ್ವಷ್ಟಾ—ವೇಶತಿಲ್ಲಿಯು. ತ್ವಷ್ಟವಿನ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ (ಮ. ಸೂ. ಭಾಗ ೩. ಸೇಜು ೨೧ ರಲ್ಲಿ ನಾವು ಒರೆದಿರುವದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಂ—ಅನೇಕಾಭಿಧಾರಾಭಿಯುಕ್ತಂ | ಸಾವಿರಾರು ಅಲಗುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ಸೃಪಾಃ—ಶೋಭನಕರ್ಮಾ | ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ, ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದ.

ನರಿ—ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಂದರ್ಭ ದಲ್ಲಿ : ಯಾವುದಕ್ಕೆ.

ಕರ್ತನೇ—ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವಕ್ಕಾಗಿ, ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವಕ್ಕಾಗಿ.

ನೀ ಟಿಬ್ಬತ್—ಉಬ್ಬ ಅರ್ಜನೇ | ನಿಶ್ಶೇಷೇಣಾಧೋಮುಖಮಪಾತಯತ್ | ಚಿನ್ನದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

|| ಭೃತಮಾಂತ್ರಮ್ ||

ಸುಕ್ರತಮ್—ಸು ಪೂರ್ವವಾಗುವವಾಗ, ಚಾಕ್ರವಾಕರಣೆ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಹಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಮ. ಸೂ. ೬.೨.೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಸುವಿಗೆ ಸುಕ್ರತಸ್ಸು ಎ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿರಣ್ಮಯಮ್—ಹಿರಣ್ಯಕೃತವಾದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿರಣ್ಯ+ಮಯ ಎಂದಿರುವ ವಾಗ ಯತ್ಕೃವಾಸ್ತೃವಾಸ್ತೃ (ಮ. ೬.೨.೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಚ್ಚಿನ ವಾಗರಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ಉಂಟಾಗಿದೆ.

ಸೃಪಾಃ—ಸೋಮಸಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ (ಮ. ಸೂ. ೬.೨.೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಕ್ತವೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವರ್ತಯತ್—ವೃತು ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ಗಣಪತನೋರೆ ಲಬ್ ಸ್ತುಧಮಭರುಷವಿಕವಚನದ್ವಯ ಉತ್ತರೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗನು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ವಾ ಅನ್ಯಾದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತೇ—ಡುಧಾಙ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕ ವಚನದರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ನಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ತವೇ—ಡುಕ್ಯಙ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ತುಮರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಕರ್ತವೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವ್ಯ ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಹನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಕಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ಲಕ್ ಆದಾಗ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ- ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬಂದರೆ ಉಕ್ತರೂಪಿದ್ದಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗನು ಉದಾತ್ತವಾದುದ ರಿಂದ ಅದ್ವ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸಾಮ್—ಕರ್ಮಣಾ ಯನುಭಿಸೃತಿ ಸ ಸಂಪ್ರದಾನಮ್—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂದು ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಉಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಔಬ್ಜತ್—ಉಬ್ಜ ಆರ್ಜವೇ ಧಾತು. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಪಂತ 7 ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಣವಮ್—ಅರ್ಣಾಂಸಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸಂತಿ ಇತಿ ಅರ್ಣವಃ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಣಸೋ ಲೋಪಕ್ಕೆ (ಕಾ. ೫-೨-೧೦೯-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಅರ್ಣಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾಹಿತಿ

ಊರ್ಧ್ವಂ ನುನುಪ್ರೇವತಂ ತ ಓಜಸಾ ದಾದ್ಯಹಾಣಂ ಚಿದ್ವಿ-
ಭಿದುವಿ ಪರ್ವತಂ ।

ಧಮಂತೋ ವಾಣಂ ಮರುತಃ ಸುದಾನವೋ ಮದೇ ಸೋಮ-

ಸ್ಯ ರಣ್ಯಾನಿ ಚಕ್ರರೇ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉರ್ಧ್ವಂ | ನುನುದ್ರೇ | ಅನತಂ | ತೇ | ಓಜಸಾ | ದದೃಹಾಣಂ | ಚಿತ್ |

ಬಿಭಿದುಃ | ಏ | ಪರ್ವತಂ |

ಧಮಂತಃ | ವಾಣಂ | ಮರುತಃ | ಸುಽ ದಾನವಃ | ಮದೇ | ಸೋಮಸ್ಯ | ರಣ್ಯಾನಿ |

ಚಕ್ರರೇ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಆಶ್ರೇಯಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ | ಗೋತಮ ಋಷಿಃ ಶಿವಾಸಮಾ ಶೀಲಿತಃ ಸನ್ ಮರುತ ಉದಕಂ ಯಯಾಚೇ | ತದನಂತರಂ ಮರುತೋದೂರಸ್ಥಂ ಕೂಪಮುದ್ರತ್ಯ ಯತ್ ಸ ಗೋತಮ ಋಷಿಸ್ತಿಪ್ತ ತಿ ತಾಂ ದಿಶಂ ನಿತ್ಯಾ ಋಷಿಸಮೀಪೇ ಕೂಪಮವಸ್ಥಾಪ್ಯ ತಪ್ತಾರ್ಶ್ವ ಆಹಾವಂ ಚ ಕೃತ್ವಾ ತಸ್ಮಿನ್ನಾಹಾವೇ ಕೂಪಮುತ್ಸಿಚ್ಯ ತನ್ಮುಷಿಂ ತೇನೋದಕೇನ ತರ್ಪಯಾಂ ಚಕ್ರಃ | ಅಯಮರ್ಥೋದ್ರಾಸನೋತ್ತರಯಾ ಚ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ || ತೇ ಮರುತೋದ್ರಾವತಂ | ಅವಸ್ತಾತ್ತತೋ ಭವತೀತ್ಯವತಃ ಕೂಪಃ | ಕೂಪನಾಮಸು ಚಾವತೋದ್ರಾವತಿ ಇತಿ ಪಠಿತಂ | ತಮೂರ್ಧ್ವಮುಪರಿ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥೌಜಸಾ ಸ್ವಕೀರ್ಯೇನ ಬಲೇನ ನುನುದ್ರೇ | ಪ್ರೇರಿತವಂತಃ | ಉತ್ಪಾತವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ಕೂಪಮುತ್ಪಾದಯ ಯಜೇರಾಶ್ರಮಂ ಪ್ರತಿ ನಯಂತೋ ಮರುತೋ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯೇ ದದೃಹಾಣಂ ಶ್ವವೃದ್ಧಂ ಗಣಿನೀಧಕಂ ಪರ್ವತಂ ಚಿತ್ ಪರ್ವವಂತಂ ಶಿಲೋಚ್ಚಯಮಪಿ ಏ ಬಿಭಿದುಃ | ಏಶೇಷೇಣ ಬಭಂಜುಃ | ಸುದಾನವಃ ಸೋಭನದಾನಾಸ್ತೇ ಮರುತೋ ವಾಣಂ ಶತಸಂಖ್ಯಾಭಿಸ್ತಂತ್ರೀಭಿಯುಕ್ತಂ ನೀಣಾನಿಶೇಷಂ ಧಮಂತೋ ವಾದಯಂತಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಮದೇ ಸೋಮಪಾನೇನ ಕರ್ಷೇ ಸತಿ ರಣ್ಯಾನಿ ಸ್ತುತ್ವಾನಿ ರಮಣೀಯಾನಿ ಧನಾನಿ ಚಕ್ರರೇ | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ ಕುರ್ವಂತಿ || ನುನುದ್ರೇ | ಋದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಲಿಟಿರಯೋ ರ ಇತಿ ರೇಆದೇಶಃ | ದದೃಹಾಣಂ | ದೃಹ ದೃಹಿ ವೃದ್ಧೌ | ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ಧಮಂತಃ | ಧ್ಮಾ ಶಬ್ದಾಗ್ನಿಸಂಯೋಗಯೋಃ | ಪಾಘ್ನೇ ತ್ಯಾದಿನಾ ಧಮಾದೇಶಃ | ವಾಣಂ | ಆಣ ರಣಿ ವಣಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ಕಮಣಿ ಭುಗ್ | ಕರ್ಷಾತ್ಯ ತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ರಣ್ಯಾನಿ | ರಣಿತೇರ್ಭಾವೇ ವಶಿರಣ್ಯೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ ೩. ೩. ೫೨. ೩ | ಇತ್ಯನ್ | ತತೋ ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಯತೋದ್ರಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಅವತಂ—ಬಾವಿಯನ್ನು | ಉರ್ಧ್ವಂ—ಮೇಲುಗಡೆ (ನೀರು) ಇರುವಂತೆ
ನುನುದ್ರೇ—ಅಗೆದರು | ದದೃಹಾಣಂ—(ತಮ್ಮ) ಗಮನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ | ಪರ್ವತಂಚಿತ್—ಬಂಡೆಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಪರ್ವತವನ್ನೂ ಕೂಡ | ವಿಬಿಭಿದುಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೀಳಿದರು | ಸುದಾನವಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾತ್ಯಗಳಾದ |
ಮರುತಃ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ವಾಣಂ—ನೂರಾರು ತಂತಿಗಳುಳ್ಳ ತಮ್ಮ ವಿಣಾವಾದ್ಯವನ್ನು | ಧಮಂತಃ—
ಬಾರಿಸುತ್ತ | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ (ಪಾನದಿಂದ) | ಮದೇ—ತೃಪ್ತಿಯುಂಟಾದಾಗ | ರಣ್ಯಾನಿ—
ಶ್ಲಾಘ್ಯಗಳಾದ ಧನಗಳನ್ನು | ಚಕ್ರೀರೇ—(ಭಕ್ತರಿಗೆ) ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಗೋತಮಋಷಿಗಾಗಿ ಮೇಲುಗಡೆಯೇ ನೀರಿರುವಂತೆ ಬಾವಿಯನ್ನು ಅಗೆದರು. ಬಂಡೆ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಮ್ಮ ಗಮನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪರ್ವತ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಸೀಳಿದರು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾತ್ಯಗ
ಳಾದ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ನೂರಾರು ತಂತಿಗಳುಳ್ಳ ತಮ್ಮ ವಿಣಾವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ
ತಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟಾದಾಗ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾಗಿಯೂ ರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

English Translation

By their power they bore the well and clove asunder the mountain that
obstructed their path ; the liberal Maruts blowing upon their pipe have con-
ferred desirable gifts upon the sacrificer, when exhilarated by the Soma-juice-

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಗೋತಮಋಷಿಯು ಒಂದಾನೊಂದುಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ತುಂಬಾ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಾದಾಗ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದಕವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಆಗ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅನತಿದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ನೀರಿನ ಭಾವಿಯನ್ನು ಕಿತ್ತು ತಮಗೆ ಗೋತಮ
ಋಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಆ ಋಷಿಯನ್ನು ಉದಕದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದರು ಎಂದು, ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಈ
ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಅವತಂ—ಅವಸ್ತಾತ್ತಲೋ ಭವತೀತ್ಯವತಃ ಕೂಪಃ | ಕೂಪಃ ಕಾತುಃ ಮೋಹಲಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು
ಕೂಪನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವತಂ ಎಂದರೆ ಭಾವಿಯನ್ನು
ಎಂದರ್ಥವು. ಪ್ರಾಯಶಃ ಇಲ್ಲಿ ಮೇಘವು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು.

ನುನುದ್ರೇ—ಋದ ಪೇರಣೇ | ಪ್ರೇರಿಸಿದರು, ಎತ್ತಿಹಾಕಿದರು.

ದದೃಹಾಣಂ—ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಗತಿನಿರೋಧಕಂ | ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಅಡಚಣೆ ಯಾಗಿರುವನ.

ಧಮಂತೋ ನಾಣಂ — ಶತಸಂಖ್ಯಾಭಿಸ್ತಂತ್ರಿಭಿರ್ಯುಕ್ತಂ ವಿಣಾವಿಶೇಷಂ ನಾದಯಂತಃ | ಸಾನಿರತಂತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿಣೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ಎಂದರೆ ಗಾಳಿಯು ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಸುವಾಗ ವಾದ್ಯಧ್ವನಿ ಯಂತೆ ಸಾನಾವಿಧಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರಣ್ಯಾನಿ ಚಕ್ರೀ—ರಮಣೀಯಾನಿ ಧನಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ ಕುರ್ವಂತಿ | ಉತ್ತಮವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಕೊಡುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನುನುದ್ರೇ—ಉದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಿಸ್ತುರ್ದುರ್ಯೋ- ರೇಶಿರೇಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ಭಂವಸಿನಲ್ಲಿ ಇರಯೋರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇ ಆದೇಶ. ಧಾತುನಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ನುನುದ್ರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದದೃಹಾಣಮ್—ದೃಹ ದೃಹಿ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಲಿಟಿಃ ಕಾನಜ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಚ್. ಧಾತು ನಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಉರತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ವ. ರವರನಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಪುನಃ ಹಲಾದಿ ಶೇಷದಿಂದ ದಕಾರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಟ್ ಕುಪ್ಪಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ದದೃಹಾಣಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಿಭಿದುಃ—ಭಿದಿರ್ ವಿದಾರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಮಂತಃ—ಧ್ಮಾ ಶಬ್ದಾನ್ವಿ ಸಂಯೋಗಯೋಃ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಮಾಸ್ಥಾ- (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಮ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಧಾತುನಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದವಿಕರಣ. ಧಮತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿದಚಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ನಶ್ವಾಪದಾಂತಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯಯಯಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಸವರ್ಣದಿಂದ ನಕಾರಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅತ್) ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತು ಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಾಣಂಮ್—ಅಣ, ರಣ, ವಣ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾಃ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್ಷಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೆಲುಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುನಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರಸ್ತಾನಾದರೆ ಕರ್ಷಾತ್ಪತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಣ್ಯಾನಿ—ಧಾತುವು ಹಿಂದೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಶಿರಣ್ಯೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೮-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಣಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಭವೇ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಮೇಲೆ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರ ಲೋಪ. ರಣ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯು ದಾತ್ತಸ್ವರವು ಸ್ವರಿತವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚಕ್ರೇ—ಡುಕ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಪಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತಃಪೂತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಸಂಹಿತಾ ಪಾಠಃ

ಜಿಹ್ಮಂ ನುನುದ್ರೇವತಂ ತಯಾ ದಿಶಾಸಿಂಚನ್ಮತ್ಸಂ ಗೋತ-

ಮಾಯ ತೃಷ್ಣಜೇ |

ಆ ಗಚ್ಛಂತೀಮವಸಾ ಚಿತ್ರಭಾನವಃ ಕಾಮಂ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ತರ್ಪ-

ಯಂತ ಧಾಮಭಿಃ || ೧೧ ||

ಪದಾಂತಃ

ಜಿಹ್ಮಂ | ನುನುದ್ರೇ | ವತಂ | ತಯಾ | ದಿಶಾ | ಸಿಂಚನ್ | ಉತ್ಸಂ | ಗೋತ-

ಮಾಯ | ತೃಷ್ಣ | ಜೇ |

ಆ | ಗಚ್ಛಂ | ತಿ | ಈಂ | ಅವಸಾ | ಚಿತ್ರ | ಭಾನವಃ | ಕಾಮಂ | ವಿಪ್ರಸ್ಯ | ತರ್ಪ-

ಯಂತ | ಧಾಮ | ಭಿಃ || ೧೧ ||

ಮುಖ್ಯ ಪಾಠ್ಯ

ಮರುತ್ತೋವತಮುದ್ಧೃತಂ ಕೂಪಂ ಯಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಯುಷಿರ್ವಸತಿ ತಯಾ ದಿಶಾ ಜಿಹ್ವಂ ವಕ್ರಂ ತಿರ್ಯಂಚಂ ನುನುದ್ರೇ | ಪ್ರೇರಿತವಂತಃ | ಏವಂ ಕೂಪಂ ನಿತ್ಯಾ ಯುಷ್ಮಾಶ್ರಮೇವಸ್ಥಾಪ್ಯ ತೃಷ್ಣಜೇ ತೃಷಿತಾಯ ಗೋತಮಾಯ ಯುಷಯೇ ತವರ್ಥಮುತ್ಸಂ ಜಲಪ್ರವಾಹಂ ಕೂಪಾದುದ್ಧೃತ್ಯಾಸಿಂಚನ್ | ಅಹಾನೇವಾನಯನ್ | ಏವಂ ಕೃತ್ಯೇನೇನಂ ಸ್ತೋತಾರಮ್ನಸಿಂ ಚಿತ್ರಭಾನವೋ ವಿಚಿತ್ರದೀಪ್ತಯಸ್ತೇ ಮರುತ್ತೋವತಸೇವ್ಯಶೇನ ರಕ್ಷಣೇನ ಸಯಾ ಗಚಂತಿ | ತತ್ಸಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಃ | ಪ್ರಾಪ್ಯ ಚ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಮೇಧಾವಿನೋ ಗೋತಮಸ್ಯ ಕಾಮನುಭವಾಪಂ ದಾಮುಭಿರಾಯುಷೋ ಧಾರಕೈರುದಕೈಸ್ತರ್ಪಯಂತ | ಆತರ್ಪಯನ್ || ತಯಾ | ನ ಗೋಶಸ್ತವವರ್ಣೇತಿ ಸಾವೇಕಾಚ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ಯ ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ದಿಶಾ | ಸಾವೇಕಾಚ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತೃಷ್ಣಜೇ | ಗಾತ್ರವಾ ಪಿಪಾಸಾಯಾಂ | ಸ್ವಸಿತ್ಯಜೋರ್ನಚಿಜ್ | ಸಾ ೩-೨೦೨ | ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪದಕಾರಸ್ಯ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯ ತ್ವಯಿಮುಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಅನ್ಯೇಷ್ವಪಿ ದೈತ್ಯತ ಇತಿ ದೃಶಿಗ್ರಹಣಾತ್ಯೇವಲಾದಪಿ ಜನೇರ್ಧಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತೃಷ್ಣಾ ಜಾತಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಜ್ಯಾಪೋಃ ಸಂಜ್ಞಾ ಚ್ಛಂದಸೋರ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಬಹುಪ್ರೀತೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ಸರತ್ವಂ | ಧಾಮುಭಿಃ | ದಧಾತೇರಾತೋ ಮನಿನ್ನಿತಿ ಮನಿನ್ ||

ಮುಖ್ಯ ಪಾಠ್ಯ

ಜಿಹ್ವಂ—ಕುಬ್ಜವಾದ | ಆವತಂ—(ತವ) ಆಗದ ಬಾವಿಯನ್ನು | (ಮರುತ್ತಂ—ಮರುತ್ತಿರುವ) | ತಯಾ ದಿಶಾ—(ಗೋತಮನುಜಿಯು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ) ಆ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ | ನುನುದ್ರೇ—ಸರಿಯವಂತೆ ಮಾಡಿದವರು | (ಅನಂತರ ಅವನ್ನು ಯುಷ್ಮಾಶ್ರಮವನ್ನಿಡಿದು) | ತೃಷ್ಣಜೇ—ಜಲಪ್ರವಾಹ | ಗೋತಮಾಯ—ಗೋತಮನನ್ನು ಗೋಷ್ಠದ | ಉತ್ಸಂ—ಜಲಪ್ರವಾಹವನ್ನು | ಅಸಿಂಚನ್—ವರಿಸಿದರು | ಚಿತ್ರಭಾನವಃ—ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಮರುತ್ತಿಗಳು | ಈಮ್—(ಭಕ್ತನಾದ) ಈ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು | ಅವಸಾ—(ಇಂತಹ) ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಆಗಚ್ಛಂತಿ—ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಾರೆ | ವಿಪ್ರಸ್ಯ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಗೋತಮನ | ಕಾಮಂ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು | ಧಾಮುಭಿಃ—ಅಯುರ್ಧಾರಕಗಳಾದ ಉದಕಗಳಿಂದ | ತರ್ಪಯಂತ—ಶ್ವಸ್ತಿ ಪಡಿಸಿದರು |

ಭವಾಫ

ಮರುತ್ತಿಗಳು ತಾವು ಕುಬ್ಜವಾಗಿ ಆಗದ ಬಾವಿಯನ್ನು ಗೋತಮನುಜಿಯು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಾವಿ ನ್ನಲ್ಲಿ ಸರಿಯವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಅನಂತರ ಅವನ್ನು ಯುಷ್ಮಾಶ್ರಮವನ್ನಿಡಿದು | ಜಲಪ್ರವಾಹ | ಗೋತಮನುಜಿಗೋಷ್ಠದ ಜಲಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಹರಿಸಿದರು. ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಮರುತ್ತಿಗಳು ಭಕ್ತನಾದ ಗೋತಮನನ್ನು ತಮ್ಮ ಇಂತಹ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಸಮೀಪಿಸಿ | ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಅವನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು | ಅಯುರ್ಧಾರಕಗಳಾದ ಉದಕಗಳಿಂದ ಶ್ವಸ್ತಿ ಪಡಿಸಿದರು.

English Translation

They brought the crooked well to the place (where Gotama was) and sprinkled the water upon the thirsty Gotama ; the variously radiant Maruts come to his succour, gratifying the desire of the Sage with life-sustaining waters.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜಿಹ್ವಂ—ವಕ್ತ್ರಂ | ವಕ್ರವಾಗಿರುವ, ನೆಟ್ಟಗಿಲ್ಲದ.

ಉತ್ಸಂ—ಜಲಪ್ರವಾಹವನ್ನು |

ತೃಷ್ಣಜೇ—ತೃಷಿತಾಯ ಗೋತಮಾಯ | ಬಾಯಾರಿದ.

ಚಿತ್ರಭಾನವಃ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕಾಂತಿಗಳುಳ್ಳ.

ಧಾನುಭಿಃ—ಧಾರಕ್ಕೆರುದಕ್ಕೆ | ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಬುರುಕುಗಳಿಂದ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಯಾ—ತದ್ ಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ತೃತೀಯಾವಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಗೋತ್ಪನ್ನಸಾವ ವರ್ಣ—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿಶಾ—ದಿಶ್ ಶಬ್ದ. ನಿತ್ಯಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ತೃತೀಯಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸುಪರವಾನಾಗ ಎಕಾ ಚಾದುದರಿಂದ ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿಂಚಿನ್—ಸಿಚ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಜ್ಞಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲೋಕೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಅಂತ್ಯಇಕಾರಲೋಪ. ಶೇಮುಚಾದೀನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಶವಿಕರಣ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪ. ಅಡಾಗಮ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತೃಷ್ಣಜೇ—ಜಾತ್ಯಪಾ ಪಿಪಾಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತುಪಿ ತೃತೀಯೇರ್ನಿಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜಿಜಪ್ರತ್ಯಯ. ರಷಾಭ್ಯಾಂನೋಣಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕ್ಕೆ. ತೃಷಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತೃಷ್ಣಜ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ದಿಂದ ಸ್ವ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಕವಚನದಲ್ಲಿ ತೃಷ್ಣಜೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗು

ತ್ತದೆ. ಈ ಸಮನ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪದಕಾರವಾದ ಪಾಕಲ್ಯವಿಗೆ ಬೇರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಅನೈಷ್ಠಿಕ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯತಿಗ್ರಹದಿಂದ ನಿರುಪಪಾದನಾದ (ಕೇವಲ) ಜನ್ಮಭಾಕುವಿಗೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ತವಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ಜನಿಸ ಬೆಗೆ (೨೨) ಬೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವಷ್ಟಾ ವಾತಾ ಮುಷ್ಯ ಸ್ತು ತ್ವಷ್ಟಜಃ ಜ್ಯಾಪೋಃ ಸಂಜ್ಞಾಚ್ಚಂದಸೋರ್ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನದಲ್ಲಿ ಉಚಿತಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತ ಬಹುಪ್ರಬಿಸಮಾಸಃ ವಾದಗಾರವ ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಚ್ಛಂತಿ — ಗಮ್ಯಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಾಕರಣ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ರಬ್ ರಹರಣ. ಇವುಗಳಿಗನುಯಾನಾಂ ಛ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತೇಶ ಎಂಬಂತನಿರ್ಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿತ್ರಭಾನವಃ — ಚಿತ್ರಃ ಭಾನಸ್ತೋ ಮುಷ್ಯ ಸ್ತು ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರ್ಪಯಂತ — ತೃಪ್ತ ವೃತ್ತಿ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಾಕರಣ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸ ಮಾಜ್ಞೆಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪಂತನಿರ್ಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಮುಃ — ಡುಧಾಮ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಆತೋಮನಿನ ಕ್ವನಿಪ್ ವನಿಬಕ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂಕವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾ ಕ್ತ್ ವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ — ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಲೋಪ. (೧೦೦)

ಸಂ. ೧. ಅ. ೧೧

ಯಾ ವಃ ಶರ್ಮ ಶರಮಾನಾಯ ಸಂತಿ ತ್ರಿಧಾತೋಸಿ ದ್ರಾಶುಕಾಃ
ಯಚ್ಚತಾಧಿ |

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ತಾನಿ ಮರುತೋ ವಿ ಯಂತ ರಯಿಂ ನೋ ಧತ್ತ
ವೃಷಣಃ ಸುವೀರಂ || ೧೨ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಯಾ | ವಃ | ಶರ್ಮ | ಶಶಮಾನಾಯ | ಸಂತಿ | ತ್ರಿಧಾತೂನಿ | ದಾಶುಷೇ |

ಯಚ್ಚತ | ಅಧಿ |

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ತಾನಿ | ಮರುತಃ | ವಿ | ಯಂತ | ರಯಿಂ | ನಃ | ಧತ್ತ | ವೃಷಣಃ |

ಸುನೀರಂ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮಾರುತೇ ಪಶೌ ಯಾ ವಃ ಶರ್ಮೇತಿ ಹವಿಷೋ ಯಾಜ್ಯಾ | ಪ್ರದಾನಾನಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಅರಾ ಇವೇದಚಿರಮಾ ಅಹೇವ ಯಾ ವಃ ಶರ್ಮ ಶಶಮಾನಾಯ ಸಂತಿ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಯಾ ಯಾನಿ ಶರ್ಮ ಶರ್ಮಾಣಿ ಸುಖಾನಿ ಗೃಹಾಣಿ ವಾ | ಕೀದೃಶಾನಿ | ತ್ರಿಧಾತೂನಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಷು ತ್ರಿಷು ಸ್ಥಾನೇಷ್ವವಸ್ಥಿತಾನಿ ಶಶಮಾನಾಯ ಯುಷ್ಮಾನ್ಸ್ತುಭಿರ್ಭಜಮಾನಾಯ ದಾತುಂ ಸಂಪಾದಿತಾನಿ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತಲಕ್ಷಣಾನಿ ಶರ್ಮಾಣಿ ಯಾನಿ ಸಂತಿ ಯಾನಿ ಚ ದಾಶುಷೇ ಹವಿರ್ಧತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯಾದಿ ಯಚ್ಚತ ಅಧಿಕಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತ ಹೇ ಮರುತಸ್ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಶರ್ಮಾಣ್ಯಸ್ಮಭ್ಯಂ ವಿ ಯಂತ | ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಯಚ್ಛತ | ಕಿಂಚ ಹೇ ವೃಷಣಃ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರೋ ಮರುತೋ ನೋಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸುನೀರಂ ಶೋಭನ್ವರ್ವೀರ್ಯೈ ಪುತ್ರಾದಿಭಿರ್ಯುಕ್ತಂ ರಯಿಂ ಧನಂ ಧತ್ತ | ಧತ್ತ || ಯಾ | ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಸಃ | ಶರ್ಮ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಜಸೋ ಲುಕ್ | ಶಶಮಾನಾಯ | ಶಶ ಪ್ಲುತಗತೌ | ತಾಚ್ಛೀಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ | ಯಚ್ಚತ | ಛಾಂದಸೇ ಲಜಃ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯಡಭಾವಃ | ಯಂತ | ಯಮೇಲೋಪಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ತಪ್ತನಪ್ತನಭನಾಶ್ಲೇತಿ ತಸ್ಯ ತಬಾದೇಶಃ | ಅತಸ್ತಸ್ಯ ಪಿತ್ತೇನ ಜಾತ್ವಾಭಾವಾದನು-ದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುಸಾರಿಕಲೋಪೋ ನ ಭವತಿ | ವೃಷಣಃ | ವಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮ ಇತ್ಯುಪಧಾದೀರ್ಘಾಭಾವಃ | ಸುನೀರಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವೀರವೀರ್ಯೌ ಚೇತ್ಯುತ್ಪರಸದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಃ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ನಿಮಗೆ ಸೇರಿರುವು (ನಿಮ್ಮಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗುವವು) ತ್ರಿಧಾತೂನಿ-ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಇರತಕ್ಕವು | ಶಶಮಾನಾಯ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಭಕ್ತನಿ-ಗಾಗಿ (ಸಂಪಾದಿತವಾದುವು) ಆದ | ಯಾ—ಯಾವ | ಶರ್ಮ—ಸುಖಗಳಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳಾಗಲಿ |

ಸಂತಿ—ಇರುವುದೇ ! (ಮತ್ತು) ದಾರುಷೇ—ಹರ್ಷಾರ್ಥವಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ! ಅಧಿ ಯೇಚ್ಛತೇ—(ಯಾವ ಸುಖಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳನ್ನಾಗಲಿ) ಕೊಡುತ್ತೀರೋ ! ಮರುತಃ—ಬ್ರಹ್ಮ ಮರುತ್ಯುಗಳೇ ! ತಾನಿ—ಆ ಸಕಲ ಸುಖಗಳನ್ನೂ ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳನ್ನೂ ! ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ ! ಏ ಯಂತ—ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕೊಡಿರಿ. | ವೃಷಣಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಮರುತ್ಯುಗಳೇ ! ನಃ—ನಮಗೆ ! ಸುವೀರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಮವೂ ವೀರರೂವರೂ ಆದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇರುವುದು ಧನವನ್ನೂ | ಪತ್ನ—ಕೊಡಿದಿರಿ.

ಅರ್ಥ

ಬ್ರಹ್ಮ ಮರುತ್ಯುಗಳೇ, ನಮಗೆ ಕೊಡುವುದು, ನಿಮ್ಮಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗುವುದು, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವೂ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಭಕ್ತನಿಗಾಗಿ ಸಂಪಾದಿತವೂ ಆದ ಯಾವ ಸುಖಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತೀರೋ, ಆ ಸಕಲಸುಖಗಳನ್ನೂ ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳನ್ನೂ ನಮಗೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕೊಡಿರಿ. ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಮರುತ್ಯುಗಳೇ, ನಮಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಮವೂ ವೀರರೂವರೂ ಆದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧನವನ್ನೂ ಕೊಡಿರಿ.

English Translation

Whatever blessings and happiness there are in the three worlds which are in your power to grant, give them to the offerer of oblations who addresses you with praise : O Maruts, bestowers of all good, grant us those blessings, and riches accompanied by brave sons and followers.

ವಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು.

ತತಮಾನಾಯ—ತತ ಪುತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ | ತತತಿರರ್ಚತಿಕರ್ಮಾಯಂ | ಸ್ತುತಿಕರಣಶೀಲಾಯ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ.

ತರ್ಮ—ಸುಖ ಅಥವಾ ಗೃಹ.

ತ್ರಿಧಾತೂನಿ—ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಷು ತ್ರಿಷು ಸ್ಥಾನೇಷ್ವವಸ್ಥಿತಾನಿ | ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಮೂರುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವುದು, ಪೂರ್ವಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ತ್ರಿಧಾತೂನಿ | ಧೀಯಂತೇ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ದೇಹೇಷ್ವಿತಿ ಧಾತವಃ ಅನ್ನರಸಾಂ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನರಸಾದಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು.

ದಾರುಷೇ—ಹರ್ಷಾರ್ಥವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ | ಹರ್ಷಸ್ಪರ್ಶಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ.

ಏ ಯಂತ—ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಯೇಚ್ಛತ | ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೊಡಿ.

ವೃಷಣಃ—ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಃ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಮರುದೈವತಗಳು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಶರ್ಮ—ಶರ್ಮ ಶಬ್ದನಿತ್ಯನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಸರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಶಮಾನಾಯ—ಶಶ ಪ್ಲುತಗತೌ. ಧಾತು. ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯವಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಾನಶ. ಅನೇ ಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸರವಾದಾಗ ಮುಕಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಶಶ ಮಾನಾಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಚ್ಛಿತ್—ದಾಣ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾಸ್ಥಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಚ್ಛಾದೇಶ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಯಥಸ್ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜಯೋಗೇಽಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿ ಐಂತನ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತ—ಯನು ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ತನಪ್ತನಥ—ನಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತಬಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸಿಗೆ ಲುಕ್. ತಬಾದೇಶವು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಜುದ್ವದ್ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಶ್ಚಾ—ಪದಾಂತಸ್ಯ ರ್ಘುಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಯಯ್ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರಸವರ್ಣ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಣ—ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವು ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಧನಾ ಬಹುವಚನ ಸರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮ್ನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಘವಿಕ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರಮ್—ತೋಭನಾಃ ವೀರಾಃ ಯಸ್ಯ ಸುವೀರಃ ತತ್. ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ನೆಣ್‌ಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದನ್ನ ಬಾಧಿಸಿ ವೀರ ವೀರ್ಯೋಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೨ ||

ಎಂಭತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಮರುತೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ದಶರ್ಚಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ ಗಾಯತ್ರಂ ಮರುದ್ವೇವತಾಕಂ | ಅನುಕ್ರಮ್ಯತೇ ಚ | ಮರುತೋ ದಶ ಗಾಯತ್ರಮಿತಿ || ವ್ಯೂಳ್ವೇ ತೃತೀಯೇ ಛಂದೋನು ಅಗ್ನಿಮಾರುತೇ ಶಸ್ತ್ರ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ತೃತೀಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಮಹೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ರಾಗ್ನಯೇ ವಾಚಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ಅ. ೮-೧೧ | ಇತಿ || ಐಂದ್ರಮಾರುತಾಂ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯೇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಐಂದ್ರಮಾರುತೀಂ ಭೇದಕಾಮಾ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ಲಯೇ | ಅ. ೨-೧೧ | ಇತಿ || ಏವೈವ ವರುಣಪ್ರಘಾಸೇಷು ಮಾರುತಾ ಅಮಿಷ್ಠಾಯಾ ಅನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ಲಯೇಽರಾ ಇವೇದಚರಮಾ ಅಹೇವ | ಅ. ೨-೧೨ | ಇತಿ || ತಥಾ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಪೋತುರೇಷಾ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಚ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ಲಯೇಽಗ್ನೇ ಪತ್ನೀರಿಹಾ ವಹ | ಅ. ೫-೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಹವಿನಾಲ್ಪನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮುಕ್ತಗವನವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಖ್ಯರು. ಗಾಯತ್ರಂ ಛಂದಸ್ಸು, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು. ಅನುಕ್ರಮದೇಕೆಯಲ್ಲಿ—ಮರುತೋ ದಶ ಗಾಯತ್ರಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವ್ಯೂಳ್ವಯಾಗದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಛಂದೋಮಾನುಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರಮಾತ್ರದಶನಮಾಡುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿವಿಧೋಗವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತೃತೀಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಮಹೇತಿ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ರಾಗ್ನಯೇ ವಾಚಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೮-೧೧) ಮತ್ತು ಐಂದ್ರಮಾರುತೀಂ ಐವ ಪ್ರಧಾನಮೇಷುವಲ್ಲಿ ಪರ್ವಿರ್ವರ್ವಣಾ ಮಾಡುವಾಗ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಐಂದ್ರಮಾರುತೀಂ ಭೇದಕಾಮಾ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ಲಯೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಅ. ೨-೧೧) ಮತ್ತು ವರುಣಪ್ರಘಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಮರುತ್ಸಂಭವಾಗ ಅಮಿಷ್ಠಾನರ್ವಸದಲ್ಲಿ ಈ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ಲಯೇಽರಾ ಇವೇದಚರಮಾ ಅಹೇವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೨-೧೨) ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃ ಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಪೋತೃವು ಈ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಚ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ಲಯೇಽಗ್ನೇ ಪತ್ನೀರಿಹಾ ವಹ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. (ಅ. ೫-೫)

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೮೬

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೮೬ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೧೧, ೧೨ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೧೦ ೬

॥ ಋಷಿ—ಗೋತನೋ ರಾಸೂಗಣಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ನುರುತಃ ॥

॥ ಛಂದಃ—ಗಾಯತ್ರೀ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಕ್ಷಯೇ ಪಾಥಾ ದಿವೋ ವಿಮಹಸಃ ।

ಸ ಸುಗೋಪಾತನೋ ಜನಃ ॥ ೧ ॥

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ಮರುತಃ । ಯಸ್ಯ । ಹಿ । ಕ್ಷಯೇ । ಪಾಥ । ದಿವಃ । ವಿಮಹಸಃ ।

ಸಃ । ಸುಗೋಪಾತನುಃ । ಜನಃ ॥ ೧ ॥

ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವಿಮಹಸೋ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಾ ಮರುತೋ ದಿವೋಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಾದಾಗತ್ಯ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಯಸ್ಯ ಖಲು ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಕ್ಷಯೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಪಾಥ ಸೋಮಂ ಪಿಬಥ ಸ ಜನೋ ಜಾತೋ ಯಜ-
ಮಾನಃ ಸುಗೋಪಾತನುಃ ಶೋಭನ್ತಃ ಪಾಲಕೈರತ್ಯಂತಂ ಯುಕ್ತೋ ಭವತಿ ॥ ಪಾಥ । ಪಾ ಪಾನೇ । ಲಟಿ
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ । ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾವನಿಘಾತಃ । ವಿಮಹಸಃ । ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಮಹಸ್ತೇಜೋ
ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ । ಸುಗೋಪಾತನುಃ । ಶೋಭನೋ ಗೋಪಾ ರಕ್ಷಕೋ ಯಸ್ಯ ಸ
ಸುಗೋಪಾಃ ಸುಗೋಪಾತನುಃ । ತಮಃಃ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಸಹಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೃಣಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತ-
ರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಮೇವ ಶಿಷ್ಯತೇ ॥

VOLUME 7

ಸ್ತುತಿಪ್ರಿಯಾಶ್ಲೇಷಿ ಭಾವಃ || ಯಜ್ಞನಾಹಸಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚೇತಿ
ವಚನಾದ್ಯಹಿಹಾಧಾ ಇತ್ಯಂಭಸೀತಿ ಕಾರಕಪೂರ್ವಾದ್ವಹತೇರಸುನ್ | ಣಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರುಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ |
ಮತೀನಾಂ ಮನ ಜ್ಞಾನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರಣೇ ಕ್ತಿನ | ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶೃಣುತ |
ಶ್ರುವಃ ಶೃಚೇತಿ ಶ್ವಃ | ಸತಿ ಶಿಷ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವರಬಲೀಯಸ್ತಮನ್ಯತ್ರ ವಿಕರಣೇಭ್ಯ ಇತಿ ವಚನಾತ್ತಿಜ ಏವ ಸ್ವರಃ
ಶಿಷ್ಯತೇ | ಮರುತ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತ್ಯವಿದ್ಯಮಾನವತ್ವೇನ
ಪದಾದಪರತ್ವಾನ್ನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ | ಹವಂ | ಭಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯೇತಿ ಹ್ವಯತೇರಪ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞನಾಹಸಃ — ಯಜ್ಞನಾಹಕರಾದ | ಮರುತಃ — ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, (ಏವ) |
ಯಜ್ಞೈರ್ವಾ — ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಯಜಮಾನನದಾಗಲಿ) ಅಥವಾ | ಮತೀನಾಂ — ಸ್ತೋತ್ರಗಳ (ಪಾಠ
ಕನೂ) | ವಿಪ್ರಸ್ಯ ವಾ — (ಯಜ್ಞಕರ್ತನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಹ) ಮೇಧಾವಿಯೂ ಆದ ಭಕ್ತನ | ಹವಂ — ಆಹ್ವಾನ
ವನ್ನು | ಶೃಣುತ — ಕೇಳಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಯಜ್ಞನಾಹಕರೂ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯರೂ ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನು
ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಲ್ಲದ ಸ್ತೋತ್ರಪಾಠಕರ, ಇಬ್ಬರ ಆಹ್ವಾನ
ವನ್ನೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಆಲಿಸಿಕೇಳಿ.

English Translation

O Maruts, bearers of oblations, hear the invocations of the praises of
the worshipper with or without sacrifices.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯಜ್ಞನಾಹಸಃ — ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕರು, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಮುತ್ಪಿಗ್ವನರು.

ಮತೀನಾಂ — ಸ್ತುತೀನಾಂ | ಸ್ತೋತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಡುವ.

ಯಜ್ಞೈರ್ವಾ — ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಆಹ್ವಾನವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ
ಯಜ್ಞವಿಲ್ಲದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡುವ ಆಹ್ವಾನವನ್ನಾಗಲಿ ಗಮನಿಸಿ ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು
ಸೂಚಿಸುವುದು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

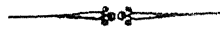
ಯಜ್ಞನಾಹಸಃ — ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪. ೬೬೬)
ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಕಾರಕವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ನಹಿ ಹಾ ಧಾ ಇತ್ಯಂಭಸೀತಿ

(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಹ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಸೇರ್ಣಿತ್** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಸುನಿಗೆ ಣಿದ್ವದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅತ ಉಪ ಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞವಾಹಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಜೋಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವಾಹಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮತೀನಾಂ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. **ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮನ್+ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಶ್ಚಿಮಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋನುಟ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಮಿಗೆ ನುಟಾಗಮ. ನಾಮಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಮತೀನಾಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರಣುತ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದ ರಿಂದ ತಸ್ಥಾಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಶ್ರುವಃ ಶ್ರ ಚ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಶ್ರುಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ರುವಿಕರಣವೂ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶ್ರು ಆದೇಶವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ರ ಆದೇಶ. ಶಸಿಗೆ ಶ್ರುವಿಕರಣ. **ಸಾರ್ವ ಧಾತುಕಮಪಿತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುತ್ವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸತಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರಬಲೀ ಯಸ್ತು, ಮನ್ಯತ್ರ ವಿಕರಣೇಭ್ಯಃ** ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ವರವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ತಿಜಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯು ತ್ತದೆ. ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತಿಜಂತವಾದುದು ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಆಮಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮ- ಏದ್ಯಮಾನವತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವ (ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತಿರುವುದು) ವಿರುವುದರಿಂದ ಪದವ ಪರ ದಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹವಮ್—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ಪರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹು+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಅಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉತ ನಾ ಯಸ್ಯ ನಾಜಿನೋಽನು ವಿಪ್ರಮತಕ್ಷತ |

ಸ ಗಂತಾ ಗೋಮತಿ ವ್ರಜೇ || ೩ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಉತ | ನಾ | ಯಸ್ಯ | ನಾಜಿನಃ | ಅನು | ವಿಪ್ರಂ | ಅತಕ್ಷತ |

ಸಃ | ಗಂತಾ | ಗೋಮತಿ | ವ್ರಜೇ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉತ ನಾಪಿ ಚ ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ನಾಜಿನೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನೋಽನೇತಾ ಋತ್ವಿಜೋ ವಿಪ್ರಂ ಮೇಧಾವಿನಂ ಮರುದ್ಗಣಮನ್ವತಕ್ಷತ ಹವಿಷ್ಯದಾನಾದಿನಾ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕುರ್ವಂತಿ ಸ ಯಜಮಾನೋ ಗೋಮತಿ ಬಹುಭಿರ್ಗೋಭಿಯುಕ್ತೇ ವ್ರಜೇ ಗೋಮತೇ ಗಂತಾ ಗಮನಶೀಲೋ ಭವತಿ || ಅತಕ್ಷತ | ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ಭಾಂದಸೋ ಲಜ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಮಧ್ಯಮಃ | ಗಂತಾ | ಗಮೇಸ್ತಾಚ್ಛೇ-
ಲಿಕಸ್ತೃನ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉತ ನಾ—ಅದೂ ಅಲ್ಲದೇ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ | ನಾಜಿನಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು | ವಿಪ್ರಂ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಮರುದ್ಗಣವನ್ನು | ಅನು ಅತಕ್ಷತ—(ಹವಿರ್ವಾನಾದಿಗಳಿಂದ) ಚರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, | ಸಃ—ಆ ಯಜಮಾನನು | ಗೋಮತಿ—(ಪ್ರಭೂತವಾದ) ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ವ್ರಜೇ—ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ | ಗಂತಾ—ಸಂಚರಿಸುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಚರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಆ ಯಜಮಾನನು ಗೋರೂಪವಾದ ಸಂಕತ್ತನ್ನು ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಗೋವಿನ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ.

English Translation

And may he for whom the priests with oblations have sharpened (the hunger of the Maruts) walk among pastures crowded with cattle.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಿಪ್ರಂ—ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಮರುದ್ಗಣವನ್ನು, ಮರುತ್ಸಮೂಹವನ್ನು, ಇಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಂ ಎಂದು ಏಕವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಅತಕ್ಷತ—ಹವಿಸ್ತದಾನಾದಿನಾ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕುರ್ವಂತಿ | ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ಹವಿಸ್ತದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಕ್ಷುತ್ತುನ್ನು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸಿ ಯಜಮಾನನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು ಸೋಮದೊರಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ ಗಂತಾ ಗೋಮತಿ ವ್ರಜೇ—ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರತಕ್ಕ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವನು ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಸುಖಿಸುವನು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನೇಕ ಗೋವುಗಳು ಲಭಿಸುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಿಯಾ

ವಾಜಿನಃ — ವಾಜನುಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ವಾಜೀ. ಅತ ಇನಿಶನೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಾಜಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅತಕ್ಷತ—ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ವಿತೃಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಸ್ವರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಂತಾ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸಮರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಂತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿನಲ್ಲಿ ಋದುಶನಸ್ಪು—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆನಜಾ ಪೀಠ. ಅಪ್‌ತ್ಯನ್‌ತ್ಯಚ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಥ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ — ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ನಿತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅ॒ಸ್ಯ॑ ವಿ॒ರಸ್ಯ॑ ಬ॒ರ್ಹಿಷಿ॑ ಸುತಃ ಸೋ॒ಮೋ॑ ದಿ॒ವಿಷ್ಟಿ॑ಷು |
ಉ॒ಕ್ಥಂ॑ ಮದ॑ಶ್ಚ ಶಸ್ಯ॑ತೇ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅ॒ಸ್ಯ॑ | ವಿ॒ರಸ್ಯ॑ | ಬ॒ರ್ಹಿಷಿ॑ | ಸುತಃ॑ | ಸೋ॒ಮಃ॑ | ದಿ॒ವಿಷ್ಟಿ॑ಷು |
ಉ॒ಕ್ಥಂ॑ | ಮದಃ॑ | ಚ॑ | ಶಸ್ಯ॑ತೇ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು ಯಜನೀಯದಿವಸೇಷು ಬರ್ಹಿಷಿ ಯಜ್ಞೇ ವೀರಸ್ಯ ಶತ್ರುಕ್ಷೇಪಣಕುಶಲಸ್ಯಾಸ್ಯ ಮರುದ್ಗಣಸ್ಯ ಯಾಗಾಯ ಸೋಮಃ ಸುತಃ | ಋತ್ವಿಗ್ವಿರಭಿಷುತೋ ಭವತಿ | ಉಕ್ಥಂ ಮರುದ್ದೇವತಾಕಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಮದಶ್ಚ ಮದಿಧಾತುನಾ ಯುಕ್ತಾ ಮರುತೋ ದೇವಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಮತ್ಸನ್ನಿತ್ಯಾದಿಕಾ ಮಾರುತೀ ನಿವಿಚ್ಛಾಸ್ಯ ಮರುದ್ಗಣಸ್ಯ ಹರ್ಷಾಯ ಶಸ್ಯತೇ | ಹೋತ್ರಾ ಪಶ್ಯತೇ || ಅಸ್ಯ | ಊಡಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಿವಿಷ್ಟಿಷು | ಇಷ್ಟಯ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ | ದಿವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೇಷ್ಟಯೋ ಯೇಷು ದಿವಸೇಷು ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೋತ್ಪಾಭಾನಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು—ಯಜ್ಞದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ | ಬರ್ಹಿಷಿ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ವೀರಸ್ಯ—ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಮರುದ್ಗಣಕ್ಕಾಗಿ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮರಸವು | ಸುತಃ—ಹಿಂಡಿದೆ. | ಉಕ್ಥಂ—(ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ) ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು | ಶಸ್ಯತೇ—ಪಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ. | ಮದಶ್ಚ (ಅವರ) ಹರ್ಷವೂ ಕೂಡ ಉಲ್ಬಣವಾಗುತ್ತದೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಮರುದ್ಗಣಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸೋಮರಸವು ಹಿಂಡಲ್ಪಡುವುದು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಸ್ತೋತ್ರವು ಪಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರ ಹರ್ಷವೂ ಕೂಡ ಉಲ್ಬಣವಾಗುತ್ತದೆ.

English Translation

The libation is poured out for the heroic band of Maruts at the sacrifice on the appointed days and the hymn repeated causes joy to the Maruts.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ನೀರಸ್ಯ—ಶತ್ರುಕ್ಷೇಪಣಕುಶಲಸ್ಯಾಸ್ಯ ಮರುದ್ಗಣಸ್ಯ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಮರುದ್ಗಣಕ್ಕೆ.

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು—ಇಷ್ಟಯಃ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ | ದಿವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೇಷ್ಟಯೋ ಯೇಷು ದಿವಸೇಷು ತೇ | ಯಜನೀಯಃ ದಿವಸೇಷು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ.

ಉಕ್ಥಂ—ಮರುದ್ಗಣತಾಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು.

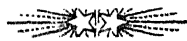
ಶಸ್ಯತೇ—ಹೋತ್ರಾ ಪಠ್ಯತೇ | ಹೋತ್ರವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಿಂದ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಸೃಕ್ರಿಯಾ

ಅಸ್ಯ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಪಷ್ಠಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೈದಾದೀನಾಮಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ. ಅತೋ ಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ಯ ಆದೇಶ. ಹಲಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲಿ ಲೋಪಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೭-೨-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಅಸ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು—ಇಷ್ಟಯಃ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ. ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ವತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾದೇಶ. ದಿವಃ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಇಷ್ಟಯೋ ಯೇಷು ದಿವಸೇಷು ತೇ ದಿವಿಷ್ಟಯಃ (ಹಗಲು ಎಂದರ್ಥ.) ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸುಬ್ಲಕ್ ಆಗುವುದರಿಂದ ದಿವ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪದಾಂತಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ದಿವ ಉತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ವ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ.

ಶಸ್ಯತೇ—ಓಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದರೂಪ. ಯತ್ ಕಿತ್ತಾದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತ ಧಾತುಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸ್ಯ ಶ್ರೋಷಂತು ಭುವೋ ವಿಶ್ವಾ ಯಶ್ಚರ್ಷಣೀರಭಿ ।

ಸೂರಂ ಚಿತ್ರಸ್ತುಷೀರೀಷಃ ॥ ೫ ॥

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ಅಸ್ಯ । ಶ್ರೋಷಂತು । ಆ । ಭುವಃ । ವಿಶ್ವಾಃ । ಯಃ । ಚರ್ಷಣೀಃ । ಅಭಿ ।

ಸೂರಂ । ಚಿತ್ । ಸುಸ್ತುಷೀಃ । ಇಷಃ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಂ ಮರುತ ಆ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಶ್ರೋಷಂತು । ಶೃಣ್ವಂತು । ಯೋ ಮರುದ್ಗಣೋ ವಿಶ್ವಾಶ್ಚರ್ಷಣೀಃ ಸರ್ವಾನ್ ಶತ್ರುಭೂತಾನ್ಮನುಷ್ಯಾನಭಿ ಭುವಃ ಅಭಿಭವತಿ । ತಾದೃಗ್ಗಣಾ-
ಕಾರಾ ಮರುತಃ ಶೃಣ್ವಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಸೂರಂ ಚಿತ್ ಸ್ತುತೇಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರಂ ಯಜಮಾನಮುಪೇಷೋ ಮರುದ್ಭಿಃ ಪ್ರತ್ಯಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ಸಸ್ತುಷೀಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ ಭವಂತು ॥ ಶ್ರೋಷಂತು । ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ । ಲೋಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಸಿಪ್ । ಭುವಃ । ಭವತೇರ್ಲೇಟಿ ತಿಪಸ್ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತೀತಿ ಸಿಪ್ । ಲೇಟೋಽಡಾಟಾನಿತ್ಯಡಾಗಮಃ । ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ । ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜೀತಿ ಗುಣಿಪ್ರತಿಷೇಧಃ । ಸೂರಂ । ಷೂ ಪ್ರೇರಣೇ । ಸುಸೂಧಾಗೃಧಿಭ್ಯಃ ಕೃನ್ನಿತಿ ಕೃನ್ವತ್ಯಯಃ । ಸಸ್ತುಷೀಃ । ಸ್ತು ಗತಾ । ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಿಟಃ ಕ್ವಸುಃ । ಉಗಿತಶ್ಲೇತಿ ಜೀಪ್ । ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ । ಶಾಸಿನಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ವಂ । ಜಸಿ ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ ॥

॥ ಪ್ರತಿಸಮಾರ್ಥ ॥

ಯಃ—ಯಾವ ಮರುದ್ಗಣವು । ವಿಶ್ವಾ ಚರ್ಷಣೀಃ—ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಶತ್ರುರೂಪರಾದ ಸಕಲರನ್ನೂ ।
ಅಭಿಭುವಃ—ಸೋಲಿಸಿ ದಮನಮಾಡುತ್ತದೆಯೋ, (ಆ ಮರುತ್ತುಗಳ ಗಣವು) । ಅಸ್ಯ—ಈ ಯಜಮಾನನ
(ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು) । ಆ ಶ್ರೋಷಂತು—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಲಿ. । ಸೂರಂ ಚಿತ್—ಸ್ತೋತ್ರಪಾಠಕನಾದ ಯಜಮಾನ
ನನ್ನೂ ಸಹೆ । ಇಷಃ—(ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಅನ್ನಗಳು । ಸಸ್ತುಷೀಃ—ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ।

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಶತ್ರುರೂಪರಾದ ಸಕಲರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿ ದಮನಮಾಡತಕ್ಕ ಮರುದ್ಗಣವು ಯಜಮಾನನ

ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಲಿ. ಆ ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಅನ್ನಗಳೂ ಸಹ ಯಜಮಾನನನ್ನೂ ಸಮೃದ್ಧ ನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

May the Maruts, victorious over all men, hear the praises of this (their worshipper) and may abundant food be obtained by him who praises them.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಭಿ ಭುವಃ—ಯಜಮಾನನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮೋಲಿಸುವ.

ಸೂರಂ—ಸ್ತುತೇಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರಂ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು.

ವಿಶ್ವಾಃ ಚರ್ಷಣೀಃ—ಸಮಸ್ತಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಭೂತರಾದ ಸಮಸ್ತ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು.

ಸಸೃಷೀಃ—ಸ್ಮ ಗತೌ | ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ ಭವಂತು | ಸೇರಲಿ, ಬಂದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ಲೋಕಂ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ಉತ್ವ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಷತ್ವ. ಶ್ಲೋಕಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭುವಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಬಂದಾಗ ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸಿಪ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೇಟೋ ಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಕೇವಲ ತಿಜ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಭೂಸುಪ್ರೋಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಪ್ರತೀಕೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತತ್ಕಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದಾಗ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ ಬಂದು, ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉವಜಾದೇಶ ಬಂದರೆ, ಭುವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂರಮ್—ಸೂ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಸುಸೂಧಾಗ್ಯಧಿಭ್ಯಃ ಕ್ರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧-೮೩) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಸೃಷೀಃ—ಸ್ಮ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಸಸ್ರವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾ

ಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾಬರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. (ಉಕಾರಾದೇಶ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ-ವಸಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘ್ನೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ. ಸಪ್ತುಷೀಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ನಾ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವದೀರ್ಘ. ಸಪ್ತುಷೀಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪೂರ್ವೀಭಿಃ ದದಾಶಿಮ ಶರದ್ವಿಮರುತೋ ವಯಂ ।
ಅನೋಭಿಶ್ಚರ್ಷಣೀನಾಂ || ೬ ||

ಸದಸಾಠಃ

ಪೂರ್ವೀಭಿಃ । ಹಿ । ದದಾಶಿಮ । ಶರತ್ ೨ ಭಿಃ । ಮರುತಃ । ವಯಂ ।
ಅನಃ ೨ ಭಿಃ । ಚರ್ಷಣೀನಾಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಪೂರ್ವೀಭಿಃ ಬಹಿಃ ಭಿಃ ಶರದ್ವಿಃ ಸಂವತ್ಸರೈಶ್ಚರ್ಷಣೀನಾಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟೃಣಾಂ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಾಂ ಭವತಾಂ ಸಂಬಂಧಿಭಿರವೋಭಿಃ ರಕ್ಷಣೈರ್ಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ದದಾಶಿಮ । ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಹನೀಂಸಿ ದತ್ತವಂತಃ । ಹಿ ಯಸ್ಮಾದರ್ಥೇ । ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದಿದಾನೀಮಪ್ಯಸ್ಯದೀ-
ಯಹವಿಸ್ವೀಕರಣಾಯಾಗಚ್ಛತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಪೂರ್ವೀಭಿಃ । ಪುರುಶಬ್ರಾಹ್ಮಣತೋ ಗುಣವಚನಾದಿತಿ ಜೀಪ್ । ಯಣಾದೇಶೇ ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ । ದದಾಶಿಮ । ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ । ಲಿಟೀಡಾಗಮಃ । ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ । ಚರ್ಷಣೀನಾಂ । ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ || ೬ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಪೂರ್ವೀಭಿಃ ಶರದ್ಭಿಃ—ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದ | ಚರ್ಷಣೇನಾಂ—
ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ನಿಮ್ಮ | ಅನೇಭಿಃ—ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ (ಕೂಡಿದವರಾಗಿ) | ವಯಂ—ನಾವು | ದದಾಶಿಮು—
(ನಿಮಗೆ ಹವಿಸ್ಸಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದೇವೆ. | ಹಿ—ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ (ಈಗಲೂ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ
ದಯಮಾಡಿ.) |

ಭಾಸಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಾವು ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ನಿಮಗೆ
ಹವಿಸ್ಸಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಈಗಲೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ದಯಮಾಡಿ.

English Translation

O Maruts, enjoying the protection of you who behold all things we have
offered you oblations for many years.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂರ್ವೀಭಿಃ—ಪುರು ಎಂದರೆ ಬಹು. ಬಹ್ವೀಭಿಃ ಅನೇಕವಾದ, ಬಹಳವಾದ, ಎಂದರ್ಥವು.

ಶರದ್ಭಿಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶರದೃತುಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಶರದೃತುವು ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಒಂದಾ
ಸರ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಂವತ್ಸರಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು
ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶರದ್ಭಿಃ ಎಂದರೆ ಸಂವತ್ಸರಗಳಿಂದ ಎಂಬ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಶಬ್ದವು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು
ಇ. ನಾ. ಪರಣಿಗಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ—

ತಚ್ಚಕ್ಷುರ್ದೇವಹಿತಂ ಶುಕ್ರಮುಚ್ಚರತ್ |

ಪಶ್ಯೇಮ ಶರದಃ ಶತಂ ಜೀವೇಮ ಶರದಃ ಶತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೬-೧೬)

ಶತಂ ಜೀವ ಶರದೋ ವರ್ಧಮಾನಃ ಶತಂ ಹೇಮಂತಾಞ್ಘೃತಮು ವಸಂತಾನ್ |

ಶತಮಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಸವಿತಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಶತಾಯುಷಾ ಹವಿಷೇಮಂ ಪುನರ್ದುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೬೧-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ. ಎರಡನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಸಂತಮತುವನ್ನು ಸಹ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ
ಸಂವತ್ಸರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶರದೃತುವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.

ದದಾಶಿಮು—ದಾಶ್ವ ದಾನೇ | ಹವೀಂಷಿ ದತ್ತವಂತಃ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಚರ್ಷಣೇನಾಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟೃಣಾಂ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಾಂ ಭವತಾಂ | ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ನೋಡುವ
ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ, ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪೂರ್ವೀಭಿಃ—ಪುರು ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ವೋತೋಗುಣವಚನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೪)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೇಷ್ಠ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕೋ ಯಣಿಚಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಹಲಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ.
೮-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಕವಚನಾಂತದ ರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ
ಸ್ವರದಿಂದ ಈಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದದಾಶಿನು—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ
ಆರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಣ್ಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ
ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಹ್ರಸ್ವ. ದದಾಶಿನು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆಹಿ ಎಂಬ ನಿಪಾತವಿರುವುದರಿಂದ
ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ
ವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನೋಭಿಃ—ಅನ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಸ್ ಶಬ್ದ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಉತ್ವ. ಗುಣ ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದ
ರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚರ್ಷಣೇನಾಂ—ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆಮಿಗೆ ನುಡಾಗಮ. ನಾಮಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ
ದೀರ್ಘ. ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ (ನಿಭಕ್ತಿಗೆ) ಉದಾ
ತ್ತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಪಾಠ

ಸುಭಗಃ ಸ ಪ್ರಯಜ್ಯವೋ ಮರುತೋ ಅಸ್ತು ಮರ್ತ್ಯಃ |

ಯಸ್ಯ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಪರ್ಷಥ || ೭ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಸು ೨ ಭಗಃ | ಸಃ | ಪ್ರ ೨ ಯಜ್ಞವಃ | ಮರುತಃ | ಅಸ್ತು | ಮರ್ತ್ಯಃ |

ಯಸ್ಯ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ | ಪರ್ಷಥ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಪ್ರಯಜ್ಞವಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಸ್ಯವ್ಯಾ ಮರುತಃ ಸ ಮರ್ತ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೋ ಯಜಮಾನಃ ಸುಭಗೋಽಸ್ತು | ಶೋಭನಧನೋ ಭವತು | ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ಪರ್ಷಥ ಅತ್ಮನಿ ಸಿಂಚಥ | ಸ್ವೀಕುರುಥೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಸುಭಗಃ ಭಗ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಶೋಭನೋ ಭಗೋ ಯಸ್ಯ | ಕೃತ್ವಾದಯಶ್ಚೇತ್ಯುತ್ಪರಸದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪರ್ಷಥ | ಪೃಷು ವೃಷು ಮೃಷು ಸೇಚನೇ | ಭೌವಾದಿಕಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮಿತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪ್ರಯಜ್ಞವಃ—ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹರಾದ | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಯಸ್ಯ, ಯಾವ ಯಜಮಾನನ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಪರ್ಷಥ—ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸು ತ್ತೀರೋ | ಸಃ—ಆ ಮಾನವನಾದ ಯಜಮಾನನು | ಸುಭಗಃ—ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಅಸ್ತು— ಅಗಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹರಾಗಿದ್ದೀರಿ. ಯಾವ ಯಜಮಾನನ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೀರೋ ಆ ಮಾನವನಾದ ಯಜಮಾನನು ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಲಿ.—

English Translation

O Maruts, who are to be especially worshipped, may the man whose offering you accept be ever prosperous.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಯಜ್ಞವಃ— ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಸ್ಯವ್ಯಾಃ | ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ, ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ-

ಪ್ರಯಾಂಸಿ—ಅಂಧಃ ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಎಂದರೆ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೯)

ಪರ್ಷಥ—ಪೃಷು, ವೃಷು ಮೃಷು ಸಿಂಚನೇ | ಸಿಂಚಥ | ಪ್ರಾಪ್ನುಥ | ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸುಭಗಃ—ಮುಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಗಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಸುಭಗಃ ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುಭಗಃ—ಶೋಭನೋ ಭಗೋ (ಧನಂ) ಯಸ್ಯ ಸುಭಗಃ ನೌಷುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಕ್ರತ್ವಾದಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯಜ್ಯವಃ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತು—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರ್ಷಥ—ಪೃಷು ವೃಷು ಮೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಥ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶಶಮಾನಸ್ಯ ನಾ ನರಃ ಸ್ವೇದಸ್ಯ ಸತ್ಯಶವಸಃ |

ವಿದಾ ಕಾಮಸ್ಯ ವೇನತಃ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶಶಮಾನಸ್ಯ | ವಾ | ನರಃ | ಸ್ವೇದಸ್ಯ | ಸತ್ಯಂ ಶವಸಃ |

ವಿದ | ಕಾಮಸ್ಯ | ವೇನತಃ || ೮ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸತ್ಯಶವಸೋಽವಿತಥಬಲಾ ನರೋ ನೇತಾರೋ ಮರುತಃ ಶಶಮಾನಸ್ಯ ಯುಷ್ಮಾನ್ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸಂಭಜಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವೇದಸ್ಯ ಸ್ತಾವಕಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಜನಿತೇನ ಶ್ರಮೇಣ ಸ್ವಿದ್ಯಮಾನಗಾತ್ರಸ್ಯ ವೇನತಃ | ವೇನತಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮ | ಕಾಮಯಮಾನಸ್ಯ | ವಾಶಬ್ದಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಏವಂಭೂತಸ್ಯ ಸ್ತೋತುಶ್ಚ ಕಾಮಸ್ಯ ಕಾಮನುಭಿಲಾಷಂ ವಿದ | ಲಂಭಯತ | ಪ್ರಯುಚ್ಛತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಶಶಮಾನಸ್ಯ | ಶಶ ಪ್ಲುತಗತಾ | ತಾಚ್ಛೇಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ | ಸ್ವೇದಸ್ಯ | ಇಂಷ್ವಿದಾ ಗಾತ್ರಪ್ರಕ್ಷರಣೇ ಅಂತರ್ಭಾವಿತೇಣ್ಯರ್ಥಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಘೃಣಾ | ಇಂಷ್ವಿದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿದ | ವಿದ್ವಲ್ಯಾಭೇ | ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನಸ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ರೂಪಾದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ರುಪ್ಯಾದಾದೇಶಃ | ಲೋಪಸ್ತ ಅತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಷಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಕಾಮಸ್ಯ | ವೃಷಾದಿಷು ಸಾರಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚೇತುರ್ಥಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ ||

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

ಸತ್ಯಶವಸಃ—ನಿಜವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರೂ | ನರಃ—ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಶಶಮಾನಸ್ಯ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವವನೂ | ಸ್ವೇದಸ್ಯ—(ನಿಮ್ಮ ಪೂಜಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ) ಶ್ರಮಿಸಿ ಬೆವರು ಸುರಿಸುವವನೂ | ವೇನತಃ—(ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೂ ಆದ ಭಕ್ತನ | ಕಾಮಸ್ಯ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು | ವಿದ—ತಿಳಿದುಕೊಂಡು (ಬದಗಿಸಿ) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಿಜವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರೂ, ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವವನೂ, ನಿಮ್ಮ ಪೂಜಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಶ್ರಮಿಸುವವನೂ ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವೇನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರಿ.

English Translation

Possessors of true vigor, pay attention to the wishes of him who praises you and toils in your service desiring your favour.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶಶಮಾನಸ್ಯ—ಶನ್ಮ ಸ್ತುತಾ | ಸ್ತುತಿಕರಣಶೀಲಸ್ಯ | ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ.

ನರಃ—ನೇತಾರಃ | ನಾಯಕರು, ಮುಖಂಡರು.

ಸತ್ಯಶವಸಃ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಷ್ಟತ್ತಿಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶವಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು. ಸತ್ಯಂ ಶವಃ ಯೇಷಾಂತೇ ಸತ್ಯಶವಸಃ ನಿಜವಾದ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ್ವೇದಸ್ಯ—ಸ್ವೇದ ಎಂದರೆ ಬೆವರು. ಸ್ವೇದಸ್ಯ ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧನೆಮಾಡಿ ಆ ಶ್ರಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬೆವರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಜಮಾನನ ಎಂದರ್ಥವು.

ವೇನತಃ—ವೇನತಿಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಾ | ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನ.

ಷ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶಶಮಾನಸ್ಯ—ಶಶ ಪ್ಲುತಗತೌ ಧಾತು. ತಾಚ್ಛೀಲೃಧೃದಲ್ಲಿ ತಾಚ್ಛೀಲೃವಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾನಶ್. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವೇದಸ್ಯ—ಞಾಷ್ಟಿದಾ ಗಾತ್ರಪ್ರಕ್ರಣೇ ಧಾತು. ಣೀಜಧೃವು (ಪ್ರೇರಣಾ) ಧಾತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಧೂತ ವಾಗಿರುವಾಗ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಧಧಾತುಕ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಧಾತ್ವಾದಿಗೆ ಸತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯಶವಸಃ — ಸತ್ಯಂ ಶವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸತ್ಯಶವಸಃ ಸಂಯೋಧನಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದಾ—ವಿದ್ ಲೃ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ರೂಪೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ರೂಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಖಿತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಜಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿನತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಲೋಪಸ್ತು ಆತ್ಮನೇಪದೇಷು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾನಯನ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿದ ಎಂದಿರುವಾಗ ದ್ವೈಚೋದ್ರತಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈಚ್ಛವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾಮಸ್ಯ—ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರದಾನವಿಧಾಯಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೂಯಂ ತತ್ಸತ್ಯಶವಸ ಆವಿಷ್ಕರ್ತ ಮಹಿತ್ವನಾ |

ವಿಧೃತಾ ವಿದ್ಯುತಾ ರಕ್ಷಃ || ೯ ||

|| ಸದಸಾಠಃ ||

ಯೂಯಂ | ತತ್ | ಸತ್ಯಂ ಶವಸಃ | ಆವಿಃ | ಕರ್ತ | ಮಹಿತ್ವನಾ |

ವಿಧೃತ | ವಿದ್ಯುತಾ | ರಕ್ಷಃ || ೯ ||

ಸಾಂಖ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸತ್ಯಶವಸಃ ಸತ್ಯಬಲಾ ಅನ್ಯೈರಪ್ರದೃಷ್ಟಬಲಾ ಮರುತೋ ಯೂಯಂ ತದ್ವೃತ್ತಿವೇಧಾವಿಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಯುಷ್ಮದೀಯಂ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮಾವಿಷ್ಕರ್ತ | ಅವಿಷ್ಕರುತೇ | ಪ್ರಕಾಶಯತೇ | ವಿದ್ಯುತಾ ವಿದ್ಯೋತಮಾನೇನ ಮಹಿತ್ವನಾ ತೇನ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನ ರಕ್ಷೋಽಸ್ಮಾಕಮುಪದ್ರವಕಾರಿಣಂ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಂ ವಿಧೃತ | ತಾಡಯತೇ | ನಾಶಯತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಕರ್ತ | ಕರೋತೇಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಚೇತಿ ತಬಾದೇಶಃ | ಗುಣಃ | ಇದುದುಪಧಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ | ಪಾ. ೮-೩-೪೧ | ಇತ್ಯಾವಿಶಬ್ದೇ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಷತ್ವಂ | ಮಹಿತ್ವನಾ | ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಾದುತ್ಪರಸ್ಯಾಜೋ ವೃತ್ತಿಯೇನ ನಾಭಾವ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ಚ | ಯದ್ವಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೈತೀಯಾಯಾ ಆಜಾದೇಶೋ ನಕಾರೋಪಜನಶ್ಚ | ವಿಧೃತ | ವೃಥ ತಾಡನೇ | ತ್ಯನಿ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ತಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿದಿತಿ ಜಾತ್ವೇ ಸತಿ ಋಚಿ ತುನುಘಮಹ್ವತಜ್ಜತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸತ್ಯಶವಸಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ) ನಿಜವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, |
ಯೋಯಿಂ—ನೀವು | ತತ್—(ವೃತ್ರವಧಾದಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ) ಆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು | ಅವಿಷ್ಕರ್ತಾ—
ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ್ದೀರಿ. | ವಿದ್ಯುತಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ | ಮಹಿತ್ಸನಾ—ಆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ | ರಕ್ಷಾಃ—
(ನಮಗೆ ಹಿಂಸಕರಾದ) ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ವಿಧೃತ—ನಾಶಮಾಡಿರಿ.

ಭಾ ವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ನಿಜವಾದ ಬಲವು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದದ್ದು. ವೃತ್ರವಧಾದಿ
ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ನಮಗೆ
ಹಿಂಸಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿರಿ.

English Translation

Possessors of true vigor, you have displayed your might with the
brilliance of which you have destroyed the Rakshas.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸತ್ಯಶವಸಃ—ಈ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇತರರಿಂದ ಎಂದರೆ ಶತ್ರು
ಗಳಿಂದ ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರು ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಪರಾಕ್ರಮಯುತರಾದವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅವಿಷ್ಕರ್ತಾ—ಅವಿಷ್ಕಾರಿತ, ಪ್ರಕಾಶಯಿತ | ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ್ದೀರಿ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯು
ವಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದೀರಿ.

ಮಹಿತ್ಸನಾ—ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯಿಂದ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯಿಂದ.

ವಿಧೃತ—ವೃಥ ತಾಡನೇ | ತಾಡಯತ ನಾಶಯತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾಡನಮಾಡಿ ಎಂದರೆ ನಾಶಮಾಡಿ
ಈ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರವು ಭಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕೃಪೆಗೆ ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ರಕ್ಷಾಃ—ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳು, ಪಿಶಾಚಿಗಳು, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸುವ ದುಷ್ಟಭೂತಗಳು, evil
spirits.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕರ್ತೃ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಙ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಜ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ
ತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಉ) ಲುಕ್. ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ.

೮-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ತಬಾದೇಶ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಜಃದ್ವದ್ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಸಾರ್ವ-
ಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಿಸ್ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ.
ವಿಸರ್ಗ. ಇದುದುಪಧಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಭಿನ್ನ ಸಂಬಂಧಿ
ವಿಸರ್ಗವಾದುದರಿಂದ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆವಿಷ್ಕರ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹಿತ್ವನಾ — ಮಹಿತ್ವ+ಟಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ತೃತೀಯಾವಿಕನಚನಕ್ಕೆ ನಾಭಾವನೂ
ಉದಾತ್ತಸ್ವರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಚ್ ಆದೇಶ.
ನಕಾರಾಗಮ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಧ್ಯತಾ—ವ್ಯಥ ತಾಡನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಯಥಸ್ಯ—ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ತಾದೇಶ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಪಿತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಇದು ಜಿತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ (ಯಕಾರಕ್ಕೆ)
ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ವಿಧ್ಯತ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯ
ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಋಚಿ ತುನುಘ ಮಕ್ಕು ತಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ
ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಗೂಹತಾ ಗುಹ್ಯಂ ತಮೋ ವಿ ಯಾತ ವಿಶ್ವಮುತ್ರಿಣಂ ।

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರ್ತಾ ಯದ್ವಶಿಸಿ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಗೂಹತ । ಗುಹ್ಯಂ । ತಮಃ । ವಿ । ಯಾತ । ವಿಶ್ವಂ । ಅತ್ರಿಣಂ ।

ಜ್ಯೋತಿಃ । ಕರ್ತಾ । ಯತ್ । ಉಶ್ಮಿಸಿ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಹೇ ಮರುತೋ ಗುಹ್ಯಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಸ್ಥಿತಂ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ತನೋಽಂಧಕಾರಂ
ಗೂಹತ | ಸಂವೃತಂ ಕುರುತ | ಯಥಾಸ್ಮಾಭಿರ್ನ ದೃಶ್ಯತೇ ತಥ್ವಾದರ್ಶನಂ ಪ್ರಾಪಯತ | ವಿನಾಶಯತೇ
ತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮತ್ರಿಣಮುತ್ತಾರಂ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಂ ವಿ ಯಾತ | ವಿವಿಧಂ ಯಾಪಯತ |
ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರಕಾಶಾನ್ನಿರ್ಗಮಯತ | ಯಜ್ಞೋತಿಃ ಸೂರ್ಯಾದಿಕಂ ವಯಮುಶ್ಮಸಿ ಕಾಮಯಾಮಹೇ
ತತ್ಪರ್ತ | ಕುರುತ | ಯದ್ವಾ | ಗುಹ್ಯಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಶರೀರಾಂತರ್ಗತಗುಹಾರೂಪೇ ಹೃದಯೇ ಭವಂ
ತನೋ ಭಾವರೂಪಾಜ್ಞಾನಂ | ತದ್ಗೂಹತ | ವಿನಾಶಯತ | ಅತ್ರಿಣಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಸ್ಯಾತ್ತಾರಂ ಕಾಮ-
ಕ್ರೋಧಾದಿಕಂ ಸರ್ವಂ ವಿವಿರ್ಗಮಯತ | ಯಜ್ಞೋತಿಃ ಪರತತ್ತ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪಂ ಜ್ಞಾನಂ
ಕಾಮಯಾಮಹೇ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಪಂಚವೃತ್ತಿರೂಪಾ ಹೇ ಮರುತಸ್ತತ್ಪರ್ತ | ಕುರುತ || ಗೂಹತ |
ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ | ಶಪಿ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಉದುಪಧಾಯಾ ಗೋಹಃ | ಪಾ. ೬-೪-೫೯ | ಇತ್ಯುಪ-
ಧಾಯಾ ಉಕಾರಃ | ಯಾತ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತಜ್ಯಾರ್ಥಾಲೋಚ್ | ಅತ್ರಿಣಂ |
ಅದೇಷ್ಟಿನಿ ಚ | ಉ. ೪-೬೮ | ಇತಿ ತ್ರಿನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉಶ್ಮಸಿ | ವಶ ಕಾಂತಾ | ಇದಂತೋ ಮಸಿಃ |
ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ಗ್ರಹಿ ಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ||೧೦

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಗುಹ್ಯಂ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಮರೆಸಿಕೊಂಡು (ಅನಂತರ ಸಕಲ ಜಾಗದಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ
ತಕ್ಕ) ತಮಃ—ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು | ಗೂಹತ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಮರೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ. (ನಾಶಮಾಡಿರಿ)
ವಿಶ್ವಂ ಅತ್ರಿಣಂ—ಸರ್ವಭಕ್ಷಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು | ವಿ ಯಾತ—ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಓಡಿಸಿರಿ | ಯತ್
ಜ್ಯೋತಿಃ—ಸೂರ್ಯಾದಿ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಉಶ್ಮಸಿ—(ನಾವು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ, | ಕರ್ತ—ಅವೆಲ್ಲ
ವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ. |

ಅಥವಾ

ಗುಹ್ಯಂ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ಶರೀರದೊಳಗೆ) ಗುಹಾರೂಪವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ | ತಮಃ—
ಅಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು | ಗೂಹತ—ನಾಶಮಾಡಿರಿ. | ಅತ್ರಿಣಂ—ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮರೆಸುವ
ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿಗಳನ್ನು | ವಿ ಯಾತ—ದೂರ ಓಡಿಸಿರಿ. | ಯತ್ ಜ್ಯೋತಿಃ—ಯಾವ ಪರತತ್ತ್ವದ ಸಾಕ್ಷಾ
ತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು | ಉಶ್ಮಸಿ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ, | ಕರ್ತ—ಅದನ್ನು ನಮಗೆ ಉಂಟು
ಮಾಡಿರಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಅನಂತರ ಸರ್ವಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸತಕ್ಕ
ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿರಿ ಸರ್ವಭಕ್ಷಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು ನಾನಾ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಓಡಿಸಿರಿ. ನಾವು ಸೂರ್ಯನಿ
ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ.

English Translation

Disperse the darkness concealing every where ; drive away every devouring enemy ; show us the light we long for.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ತಮಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣಾರ್ಥವಾದ ಕತ್ತಲೆಯೆಂದೂ ಅಜ್ಞಾನವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ವಿನರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಗುಹ್ಯಂ—ಗುಹಾಯಾಂ ಸ್ಥಿತಂ | ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯಮಾನಂ | ಅವಿತುಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಎಂದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ರಹಸ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಹಸ್ಯವಾಗಿರುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯಂ, ಗುಹಾ ಹಿತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು.

ಗೂಹತ—ಸಂವೃತಂ ಕುರುತ | ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ | ಅಪನಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ನಿನಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ.

ಅತ್ತಿಣಂ—ಸರ್ವಮುತ್ತಾರಂ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಂ | ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೂಹತ—ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ ಧಾತು. ಭ್ರಾಡಿ. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಾದೇಶ ಕರ್ತೇರಿಶಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಪ್ರಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬಂದಾಗ ಉದಾಸಫಾಯಾ ಗೋಹಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಿಗೆ ಉಕಾರಾದೇಶ. ಗೂಹತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಸದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾತ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಷಜರ್ಥವು (ಪ್ರೇರಣಾ) ಧಾತ್ವರ್ಥಾಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವಾಗ ಲೋಟ್. ನುಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತವ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತ್ತಿಣಮ್—ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅದೇಷ್ಟಿನಿ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತ್ತಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಶ್ವಸಿ—ನಶ ಕಾಂತೌ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಜಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ (ವಕಾರಕ್ಕೆ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಆದಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಇದಂತೋಮಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಕ್ಕಾಗಮ. ಉಶ್ವಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗ

ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಭುತದಾತ್ವಸ್ವರದಿಂದ ಮಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಎಂಭತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ ಇತಿ ಷಡ್ವಚಂ ತೃತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ ಜಾಗತಂ ಮಾರುತಂ | ತಥಾ ಜಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಷಡ್ವಾಗತಮಿತಿ || ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಮಾರುತನಿವಿದ್ಧಾನಂ | ಅಥ ಯಥೇತಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀಶಂ | ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಪ್ರತವಸೋ ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ ನೋ ಅಗ್ನಯೇ | ಅ. ೫-೨೦- | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಎಂಬುವುದು ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು, ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಷಡ್ವಾಗತಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾರುತನಿವಿದ್ಧಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತ ಸೂತ್ರದ ಅಥ ಯಥೇತಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಪ್ರತವಸೋ ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ ನೋ ಅಗ್ನಯೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ-೫-೨೦)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೮೭

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೮೭ ||

ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೧೩ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕಂಖ್ಯೆ—೬

|| ಋಷಿಃ—ಗೋತಮೋ ರಾಯಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಛಂದಃ—ಜಗತೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಪ್ರತವಸೋ ವಿರಪ್ಪಿನೋ ನಾನತಾ ಅವಿಧುರಾ ಋ-
ಜೀಷೀಣಃ |

ಜುಷ್ವತಮಾಸೋ ನೃತಮಾಸೋ ಅಂಜಿಭಿರ್ವ್ಯಾನಜ್ರೇ ಕೇಚಿದು-
ಸ್ರಾಽವ ಸ್ತೃಭಿಃ || ೧ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ | ಪ್ರತವಸಃ | ವಿರಪ್ಪಿನಃ | ಅನಾನತಾಃ | ಅವಿಧುರಾಃ | ಋ-
ಜೀಷೀಣಃ |

ಜುಷ್ವತಮಾಸಃ | ನೃತಮಾಸಃ | ಅಂಜಿಭಿಃ | ವಿ | ಆನಜ್ರೇ | ಕೇ | ಚಿತ್ |
ಉಸ್ರಾಃ | ಅವ | ಸ್ತೃಭಿಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷಣ ತನುಕರ್ತಾರಃ | ಶತ್ರುಘಾತಿನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯತಃ
ಪ್ರತವಸಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಬಲೋಪೇತಾ ಅತ ಏವ ವಿರಪ್ಪಿನೋ ವಿವಿಧೇನ ಜಯಘೋಷೇಣೋಪೇತಾಃ |
ಯದ್ವಾ | ಮಹನ್ನಾಮೃತತ್ | ಮಹಾಂತೋ ಹಿ ವಿವಿಧೈಃ ಶಬ್ದೈಃ ಪ್ರಶಸ್ಯಂತೇ | ಅತ ಏವಾನಾನತಾ
ಅನತಿರಹಿತಾಃ | ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅವಿಧುರಾ ಅವಿಯುಕ್ತಾಃ | ಸಪ್ತಗಣರೂಪೇಣ ಸಂಘೀ-
ಭೂತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಋಜೀಷೀಣಃ | ತೈತೀಯಸವನೇ ಋಜೀಷಸ್ಯಾಭಿಷವಾತ್ ತತ್ರ ಚ ಮರುತಃ
ಸ್ತೂಯಂತ ಇತಿ ತೇಷಾಮೃಜೀಷೀತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಋಜೀಷೀಣಃ ಸ್ವಾರ್ಜಯಿತಾರೋ ರಸಾನಾಂ |
ಜುಷ್ವತಮಾಸೋಽತಿಶಯೇನ ಯಷ್ಟೃಭಿಃ ಸೇವಿತಾಃ ನೃತಮಾಸೋಽತಿಶಯೇನ ಮೇಘಾದೇರ್ನೇತಾರಃ
ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತಃ ಸ್ತೃಭಿಃ ಸ್ವಶರೀರಸ್ಯಾಚ್ಛಾದಕೈರಂಜಿಭೀ ರೂಪಾಭಿವ್ಯಂಜಕೈರಾಭರಣೈರ್ವ್ಯಾನಜ್ರೇ |
ನಭಸಿ ವ್ಯಕ್ತಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕೇ ಚಿದುಸ್ರಾ ಇವ | ಯೇ ಕೇಚನ ಸೂರ್ಯರತ್ನಯೋ
ಯಥಾ ನಭಸಿ ದೀಪ್ಯಂತೇ ತದ್ವತ್ || ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ತ್ವಕ್ಷಂತೇ ತನುಕುರ್ವಂತೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ |

ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಸಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚೇತ್ಯಸುನ್ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ | ಪ್ರತವಸಃ | ತವ ಇತಿ ಬಲನಾಮ | ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ತವೋ ಯೇಷಾಂ | ಬಹುಮ್ರೀಹಾ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವಿರಪ್ಪಿನಃ | ರಸ ಲಸ ಜಲ್ಪ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ | ವಿರಪಣಂ ವಿರಪೈಃ |
ಔಣಾದಿಕಃ ಶಕ್ತೃತ್ಯಯಃ | ತದ್ವಂತೋ ವಿರಪ್ಪಿನಃ | ಅನಾನತಾಃ | ಅನತಾ ಅವನತಾಃ ಪ್ರಹ್ಲೀಭೂತಾಃ |
ನ ಅನತಾ ಅನಾನತಾಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅವಿಧುರಾಃ | ವ್ಯಥ ಭಯಚಲನಯೋಃ |
ವ್ಯಥೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಃ ಕಿಚ್ಚ | ಉ ೧-೪೦ | ಇತ್ಯುರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅತ್ರ ತು ಬಹುಲವಚನಾ-
ದ್ಭತ್ವಂ ನ ಕ್ರಿಯತೇ | ಪೂರ್ವವತ್ಸಮಾಸಸ್ವರಾ | ಜುಷ್ಟತಮಾಸಃ | ನಿತ್ಯಂ ಮಂತ್ರ ಇತಿ ಜುಷ್ಟಶಬ್ದ
ಅದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ತತ ಆತಿಶಾಯನಿಕಸ್ಯ ತಮಸಃ ಸಿತ್ತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಸ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅನಜೇ |
ಅನ್ಯೋ ವ್ಯಕ್ತಿನ್ಮುಕ್ತೃಣಿಕಾಂತಿಗತಿಷು | ಕರ್ಮಣಿ ಚೈಂದಸಿ ಲುಜ್ಜಲಜ್ಜಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ |
ಅತ ಆದೇರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾತ್ವಂ | ತಸ್ಮಾನ್ನ ಡಾದ್ವಿಹಲಃ | ಸಾ. ೭-೪-೭೧ | ಇತಿ ನುಟ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೋ-
ಪಧಾಲೋಪಃ | ಇರಯೋ ರೇ | ಸ್ತೃಭಿಃ | ಸ್ತೃಞ್ ಆಚ್ಛಾದನೇ | ಕ್ವಿಪ್ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿ-
ತ್ಯತ್ಯಾಪ್ತಗಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ—ಶತ್ರುನಾಶಕರು | ಪ್ರತವಸಃ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವರು, | ವಿರಪ್ಪಿನಃ—
ವಿವಿಧವಾದ ಜಯಘೋಷಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ ವಿವಿಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ
ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳವರು (ಆದ್ದರಿಂದಲೇ) | ಅನಾನತಾಃ—ಯಾರಿಗೂ ತಲೆಬಾಗದೇ (ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ವರಾಗಿರು-
ವವರು) | ಅವಿಧುರಾಃ—(ಯಾವಾಗಲೂ) ಬೇರೆಯಾಗದೇ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವರು | ಉಜೇಷಿಣಃ—ತೃತೀಯ
ಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವರು | ಜುಷ್ಟತಮಾಸಃ—(ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಂದ)
ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವರು | ನೃತಮಾಸಃ—ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಮುಂದಾಳುಗಳೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು |
ಸ್ತೃಭಿಃ—(ತಮ್ಮ) ಶರೀರಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವವರು | ಅಂಜಿಭಿಃ—(ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು) ಪ್ರಕಾಶ-
ಪಡಿಸುವವರು ಆದ ಆಭರಣಗಳಿಂದ | ಕೇಚಿತ್ ಉಸ್ರಾಇವ—(ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ) ಕೆಲವು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಂತೆ |
ವ್ಯಾನಜೇ—(ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮರುತ್ತುಗಳು ಶತ್ರುನಾಶಕರು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವರು. ವಿವಿಧವಾದ ಜಯಘೋಷ-
ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯಾರಿಗೂ ತಲೆಬಾಗದಿರುವ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಥಾನವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಿರುವರು. ಯಾವಾಗಲೂ
ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗದೇ ಅದರಲ್ಲೂ ತೃತೀಯಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವವರು.
ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವರು. ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಮುಂದಾಳುಗಳು. ಇಂತಹ ಮರುತ್ತುಗಳು
ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕೆಲವು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳು
ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಇವರೂ ಸಹ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖರಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Annihilators of adversaries, endowed with great strength, loud-shouting unbending, unseperable partakers of the evening oblations, constantly worshipped and leaders of the clouds, the Maruts, by their personal decorations are conspicuous in the sky like some rays of the Sun.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮರುತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಪ್ರತ್ವಕ್ಷಸಃ, ಪ್ರತವಸಃ, ವಿರಪ್ಪಿನಃ ಅನಾನತಾಃ ಅವಿಧುರಾಃ, ಋಜೀಷಿಣಃ, ಜುಷ್ವತಮಾಸಃ, ನೃತಮಾಸಃ, ಎಂಬ ಎಂಟು ಶಬ್ದಗಳೂ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿಶೇಷಣಪದಗಳಾಗಿರುವುವು.

ಪ್ರತ್ವಕ್ಷಸಃ—ತಕ್ಷೂ ತಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ತ್ವಕ್ಷಂತೇ ತನೂಕುರ್ವಂತೀತಿ ಪ್ರತ್ವಕ್ಷಸಃ | ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ತನೂಕರ್ತಾರಃ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವರು.

ಪ್ರತವಸಃ—ತವಸ್ ಎಂದರೆ ಬಲವು. (ನಿ. ೩-೯) ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ತವೋ ಯೇಷಾಂ | ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಥವಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರು.

ವಿರಪ್ಪಿನಃ—ರಪ ಲಪ ಜಲ್ಪ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ | ವಿರಪಣಿಂ ವಿರಪ್ಯಃ | ತದ್ವಂತೋ ವಿರಪ್ಪಿನಃ ವಿವಿಧೇನ ಜಯಘೋಷೇಣೋಪೇತಾಃ | ನಾನಾವಿಧವಾದ ಜಯಘೋಷದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು. ಅಥವಾ ವಿರಪ್ಯನ್ ಎಂದರೆ ಮಹನ್ನಾಮವು (ನಿ. ೩-೧೩) ಆದುದರಿಂದ ವಿರಪ್ಪಿನಃ ಎಂದರೆ ಮಹಾಂತಃ ದೊಡ್ಡವರು, ಕ್ರೇಷ್ಠರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅನಾನತಾಃ—ಅನತಾ ಅವನತಾಃ ಪ್ರಹ್ಲೀಭೂತಾಃ | ನ ಆನತಾಃ ಅನಾನತಾಃ | ಅನತಿರಹಿತಾಃ | ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಆನತಾಃ ಅಥವಾ ಅವನತಾಃ ಎಂದರೆ ಬಗ್ಗಿ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡುವವರು. ಅನಾನತಾಃ ಎಂದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಬಗ್ಗಿ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡದಿರುವವರು. ಎಂದರೆ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟರಾದವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅವಿಧುರಾಃ—ವ್ಯಥ ಭಯಚಲನಯೋಃ | ಅವಿಯುಕ್ತಾಃ | ಬೇರೆಯಾಗಿಲ್ಲದಿರುವವರು. ಎಂದರೆ ಎಂದರೆ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳು ಸಂಘರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿರುವರು, ಸಪ್ತಗಣರೂಪದಿಂದ ಸಂಘೀಭೂತವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕವರು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭೀರವಃ ಭಯರಹಿತರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಋಜೀಷಿಣಃ—ಋಜೀಷವಸ್ಯಾಭಿಷನಾತ್ ತತ್ರ ಚ ಮರುತಃ ಸ್ತಾಯಂತ ಇತಿ ತೇಷಾಮೃಜೀಷಿತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ ಋಜೀಷಿಣಃ ಪ್ರಾರ್ಜಯಿತಾರೋ ರಸಾನಾಂ | ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಯರು—

ಋಜೀಷೀ ಸೋಮೋ ಯತ್ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೂಯಮಾನಸ್ಯಾತಿರಿಚ್ಯತೇ ತದೃಜೀಷಮಸಾ-
ರ್ಜಿತಂ ಭವತಿ ತೇನರ್ಜೀಷೀ ಸೋಮಃ ||

ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಋಜೀಷೀ ಎಂದರೆ ಸೋಮವು. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವಾಗ ಲತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಸಾರಸಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಸಾರಭೂತವಾದ ರಸವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಉಂಟಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಋಜೀಷೀ ಎಂದರೆ ಸೋಮವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲ ಋಜೀಷೀಣಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಜುಷ್ವತಮಾಸಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಯಜ್ಞಭಿಃ ಸೇವಿತಾಃ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವರು. ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರರಾದವರು.

ನೃತಮಾಸಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಮೇಘಾದೇರ್ನೇತಾರಃ—ಮೇಘಾದಿಗಳ ಚಲನವಲನಗಳವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕಾರಣಕರ್ತರಾದವರು, ಮುಖಂಡರು, ನಾಯಕರು. ಎಂದರೆ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸುವುದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಮೇಘಗಳ ಚಲನವಲನಗಳಿರುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಂಜಿಭಿಃ—ಅನ್ನೋ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಷು | ರೂಪಾಭಿವ್ಯಂಜಕೈರಾಭರಣೈಃ | ಶರೀರದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಅಂಜನಾದಿ (ಕಪ್ಪು) ಸೌಂದರ್ಯಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ, ಆಭರಣಗಳಿಂದ.

ಸ್ತೃಭಿಃ—ಸ್ತೃಘ್ ಆಚ್ಛಾದನೇ | ಶರೀರವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ, ಮರೆಮಾಡುವ. ಈ ಶಬ್ದವು ಅಂಜಿಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವು. ಸ್ಪಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಹೇಗೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗುವವೋ ಹಾಗೆ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಆಭರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತರಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅನಜ್ರೀ—ನಭಸಿ ವ್ಯಕ್ತಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವರು

ಉಸ್ರಾಇವ—ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಂತೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಹೇಗೆ ಸೃಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವವೋ ಅದರಂತೆ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವರು. ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ—ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ತ್ವಕ್ಷಂತೇ ತನೂಕುರ್ವಂತಿ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೀ ಧಾತು. ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಗತಿಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರತವಸಃ—ತವಃ ಎಂಬುದು ಬಲಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ತಪೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪ್ರತವಸಃ ಬಹು-ಪ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀರಪ್ಪಿನಃ—ರಪ ಲಪ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ವಿರಪಣಂ ವಿರಪ್ಯಃ ಔಣಾದಿಕವಾದ ರಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿರಪ್ಯಃ ಯೇಷಾಮಸ್ತೀತಿ ವಿರಪ್ಪಿನಃ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಃಪ್ರಾಂತನೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇನಿನ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

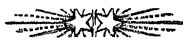
ಅನಾನತಾಃ—ಅನತಾಃ ಅನನತಾಃ ಪ್ರಹ್ಲೀಭೂತಾಃ. ಆಜ್ಞ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇನ್ನು ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನುದಾತ್ತೋಪ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನ ಅನತಾಃ ಅನಾನತಾಃ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಿಧುರಾಃ—ವ್ಯಥ ಭಯಸಂಚಲನಯೋಃ ಧಾತು. ವ್ಯಥೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಥಃ ಕಿಚ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಆದರೆ ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಭಕ್ತವು ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ವಿಧುರ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ವಿಧುರಾಃ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಷ್ವತಮಾಸಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿನೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಮಂತ್ರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯೇನ ಜುಷ್ಯಃ ಜುಷ್ವತಮಃ. **ಅತಿಶಾಯಿನೇ-ತಮಬಿಷ್ಟನಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಸ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಆಸುಗಾಗಮ. ಹೀಗೆಯೇ ನೃತಮಾಸಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಅನಜ್ರೇ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮ್ರಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಜ್ಞ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಸ್ತುರೂಪೋರೇಶಿರೇಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚಾದೇಶ. ಲಿಣೈನಿನಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಬಂದಾಗ **ಅತ ಆದೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಆಗ **ತಸ್ಮಾನ್ನಿಟ್ ದ್ವಿಹಲಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೧) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದೀರ್ಘದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿಹಲ್ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಡಾಗಮ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಟ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾಭೂತ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಇರಯೋರೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರೇ ಆದೇಶ. ಅನಜ್ರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೃಭಿಃ—ಸ್ತೃಜ್ಞ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಹೃಸ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ತುಗಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದ್ದರೂ **ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರ ಮನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತುಗಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ಉಪಹ್ವರೇಷು ಯದಚಿಧ್ವಂ ಯಯಿಂ ವಯಃ ಇವ ಮರುತಃ ಕೇನ
ಚಿತ್ಸಥಾ ||
ಶ್ಲೋತಂತಿ ಕೋಶಾ ಉಪ ವೋ ರಥೇಷ್ವಾ ಘೃತಮುಕ್ಷತಾ
ಮಧುವರ್ಣಮರ್ಚತೇ || ೨ ||

|| ಸದಸಾವಾಕ್ಯ ||

ಉಪಹ್ವರೇಷು | ಯತ್ | ಅಚಿಧ್ವಂ | ಯಯಿಂ | ವಯಃ ಇವ | ಮರುತಃ
ಕೇನ | ಚಿತ್ | ಸಥಾ |
ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಕೋಶಾಃ | ಉಪ | ವಃ | ರಥೇಷು | ಆ | ಘೃತಂ | ಉಕ್ಷತ |
ಮಧುಃ ವರ್ಣಂ | ಅರ್ಚತೇ | || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತ ಉಪಹ್ವರೇಷೂಪಹ್ವರ್ತವ್ಯೇಷು ಗಂತವ್ಯೇಷ್ವಸ್ಮಾಕಂ ಸನ್ಯಿಕ್ತವ್ಯೇಷು ನಭಸಃ
ಪ್ರದೇಶೇಷು ಯದ್ಯದಾ ಯಯಿಂ ಗತಿಮಂತಂ ಮೇಘಮಚಿಧ್ವಂ ವರ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನೋಪಚಿತಂ
ಕುರುಥ | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ವಯಃ ಇವ ಸಕ್ಷಣ ಇವ ಕೇನ ಚಿತ್ಸಥಾ ಕೇನಚಿದಾಕಾಶಮಾರ್ಗೇಣ ಶೀಘ್ರಂ
ಗಚ್ಛಂತಃ | ನಭಸಿ ಶೀಘ್ರಂ ವರ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಪ್ರವರ್ತಮಾನೈರ್ಮರುದ್ಭಿರ್ಮೇಘಾ ಉಪಚೀಯಂತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತದಾನೀಂ ಕೋಶಾಃ | ಮೇಘನಾಮೈತತ್ | ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ರಥೇಷ್ವಾಸಕ್ತಾ ಮೇಘಾಃ
ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಜಲಂ ಮುಂಚಂತಿ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ಮರುತೋ ಯೂಯಮರ್ಚತೇ
ಯುಷ್ಮಾನ್ ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪೂಜಯತೇ ಮಹ್ಯಂ ಯಜಮಾನಾಯ ಮಧುವರ್ಣಂ ಮಧುಸದೃಶರೂಪಂ
ಸೃಚ್ಛಂ ಘೃತಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಮಾ ಸಮಂತಾದುಕ್ಷತ | ಸಿಂಚತ | ಅಸ್ಮದಭಿಲಷಿತಾಂ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕುರುತೇತ್ಯ-
ರ್ಥಃ || ಉಪಹ್ವರೇಷು | ಹೃತ್ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ | ಉಪಹ್ವರಂತಿ ಕೌಟಿಲ್ಯೇನ ತೀರ್ಯಗ್ಗಚ್ಛಂತೈಷ್ವೀತ್ಯುಪಹ್ವರಾ
ನಭಃಪ್ರದೇಶಾಃ | ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇಣೇತ್ಯಧಿಕರಣೇ ಘಃ | ಅಚಿಧ್ವಂ | ಚಿನೋತೇರ್ವ-
ರ್ತಮಾನೇ ಲಜ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಯಯಿಂ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಆವೃಗಮು-

ಹನಜನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯೇಃ | ಪಥಾ | ಅಜಃ ಭಸ್ಯ ಟೀರ್ಲೋಪ ಇತಿ ಟೀರ್ಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ
ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶ್ಲೋಕತಂತಿ | ಶ್ವೇತಿರ್ ಹ್ರರಣೇ | ಛಾಂದಸೋ ಯಲೋಪಃ | ಉಪ್ಪತ | ಉಪ್ಪ
ಸೇಚನೇ ಲೋಟಿ ತಶಬ್ದಸ್ಯ ಜಾತ್ವೇ ಸತಿ ಋಚಿ ತುನುಘೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ ದೀರ್ಘಃ ||೨

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ನಯ ಇವ—ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ | ಕೇನ ಚಿತ್ ಪಥಾ—ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು
ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ (ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತ) | ಉಪಹ್ವರೇಷು—(ನಿಮ್ಮ) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ |
ಯಯಿಂ—ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮೇಘ (ಸಮುದಾಯ)ವನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಚಿಧ್ವಂ—ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು
ತ್ತಿರೋ (ಆಗ) | ಕೋಶಾಃ—ಮೇಘಗಳು | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ರಥೇಷು—ರಥಗಳಲ್ಲಿ (ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದು) |
ಶ್ಲೋಕತಂತಿ—(ಜಲವನ್ನು) ಸುರಿಸುತ್ತವೆ | (ಆದ್ದರಿಂದ, ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) | ಅರ್ಚತೇ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು
ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ) ಪೂಜಿಸುವ ನನಗೆ | ಮಧುವರ್ಣಂ—ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ | ಘೃತಂ—ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು |
ಅ ಉಪ್ಪತ—ಸುತ್ತಲೂ ಸುರಿಸಿರಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ನಿಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮೇಘ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಯಾವಾಗ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುತ್ತಿರೋ ಆಗ ಮೇಘಗಳು ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳಿಗೆ ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಸುರಿಸಿರಿ.

English Translation

O Maruts, when, flying like birds along a certain path (of the sky), you collect the moving passing clouds in the nearest portion (of the firmament), then coming into collision with your cars, they pour forth the waters ; therefore, shower upon your worshipper the honey-coloured rain.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಪಹ್ವರೇಷು—ಹೃದ್ರ ಕಾಟಲೈ | ಉಪಹ್ವರಂತಿ ಕಾಟಲೈನ ತಿಯೆಗ್ಗ ಚೈಂತ್ಯೇಷ್ಟಿತ್ಯುಪಹ್ವರಾ
ನಭಃಪ್ರದೇಶಾಃ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸನ್ನಿಕೃಷ್ಣೇಷು ನಭಸಃ ಪ್ರದೇಶೇಷು | ಹೃದ್ರಾತುನಿಗಿ ವಕ್ರವೇಂದರ್ಥ
ಇದರಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿಯೂ ವಕ್ರಗತಿಯಿಂದಲೂ ಸಂಚಾರಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಹ್ವರವೆಂದರೆ ಅಂತ
ರಿಕ್ಷವು. ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ತಲೆಯ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು
ಸ್ಥಾನದಸ್ವಾಮಿಯು—ಉಪಹ್ವರೇಷು ಗಹ್ವರೇಷು ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶೇಷು ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದೇಶೇಷು ವಾ—
ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ಗಿರಿಗಹ್ವರಗಳಲ್ಲಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಯಯಿಂ—ಅಚಿಧ್ವಂ ಗತಿನಂತಂ ಮೇಘಮುಚಿಧ್ವಂ ಕುರುತ | ನಾನಾ ದಿಕ್ಪುಗಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿಸಿ (ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ).

ವಯ ಇವ ಕೇನ ಚಿತ್ವಥಾ—ಪಕ್ಷಿಗಳು ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕ್ಷಪ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ.

ಕೋಶಾಃ—ಅದ್ರಿಃ ಗ್ರಾವಾ ನೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೋಶಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೋಶಾಃ ಎಂದರೆ ಮೇಘಗಳು. (ನಿ. ೨-೩೧)

ಉಪ ಪೋ ರಥೇಷು—ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಮೇಘವು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು—ಯತ್ರ ಪ್ರದೇಶ ಯುಷ್ಮದೀಯಾ ರಥಾ ವ್ಯವ ತಿಷ್ಠಂತೇ ತತ್ರ ರಥಚಕ್ರಧಾರಾಭಿಃ ವಿದ್ಯಮಾನಾ ಮೇಘಾಃ ಪ್ರಕ್ಷರಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ—ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳು ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆಯೋ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ರಥಚಕ್ರಗಳಿಂದ ಛೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇಘಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವು ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿನಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಘೃತಂ—ಅರ್ಣಃ ಕ್ಷೋದಃ ನೊದಲಾದ ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಘೃತವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೪) ಘೃತವೆಂದರೆ ಉದಕ, ನೀರು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಉಕ್ಷತ — ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ || ಸೇಚನೆಮಾಡಿ, ಸುರಿಸಿ.

ಮಧುವರ್ಣಂ—ಜೇನುತುಪ್ಪದಂತೆ ವರ್ಣವುಳ್ಳ, ಎಂದರೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ.

ಅರ್ಚತೇ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಉಪಹ್ವರೇಷು—ಹೃಷ್ಯ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಧಾತು. ಉಪಹ್ವರಂತಿ ಕೌಟಿಲ್ಯೇನ ತೀರ್ಯಗೃಹ್ಯಂತಿ ನಮ ಇತಿ ಉಪಹ್ವರಾಃ ನಭಃ ಪ್ರದೇಶಾಃ (ಕುಟಿಲವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ. ಅಕಾರ). ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಾ ಪ್ರಾಯೇಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಹುತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ವಿನ ಬುಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ರಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಗೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಚಿಧ್ವಮ್—ಚಿಜ್ ಚಯನೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಿಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುವ ರಿಂದ ಲಿಜ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಮಧ್ಯಮಾಸುರಾಃ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ತವಾಗ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಯಿಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಆದ್ಯಗಮಹನಜನಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿಸ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ಯದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುನಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ವ.

ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಠಾ—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಾ ವಿಭಕ್ತಿ. ಯಚಿ ಭಮ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಇನ್) ಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಅಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚಿ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕಂತಿ—ಶ್ಲೂತಿರ್ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವಾದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ಷತಃ—ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಜ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಥಸ್ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ಯಚಿ ತುನುಘ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಐಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರೈಷಾಮಜೈಷು ವಿಧುರೇವ ರೇಜತೇ ಭೂಮಿಯಾರ್ಮೇಷು
ಯದ್ಧ ಯುಂಜತೇ ಶುಭೇ |

ತೇ ಕ್ರೀಳಯೋ ಧುನಯೋ ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ ಸ್ವಯಂ ಮಹಿ-
ತ್ವಂ ಪನಯಂತ ಧೂತಯಃ || ೩ ||

|| ಸದಸಾಚ ||

ಪ್ರ | ಏಷಾಂ | ಅಜ್ಞೇಷು | ವಿಧುರಾಽ ಇನ | ರೇಜತೇ | ಭೂಮಿಃ | ಯಾಮೇ-
ಷು | ಯತ್ | ಹ | ಯುಂಜತೇ | ಶುಭೇ |

ತೇ | ಕ್ರೀಳಯಃ | ಧುನಯಃ | ಭ್ರಾಜತ್ ಽ ಯುಷ್ವಯಃ | ಸ್ವಯಂ | ಮ-
ಹಿಽ ತ್ವಂ | ಪನಯಂತ | ಧೂತಯಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದ್ಧ ಯದಾ ಖಲ್ವೇತೇ ಮರುತಃ ಶುಭೇ ಶೋಭನಾಯ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾಯ ಯುಂಜತೇ
ಮೇಘಾನ್ ಸಜ್ಜೀಕುರ್ವಂತಿ ತದಾನೀಮಜ್ಞೇಷು ಮೇಘಾನಾಮುತ್ಕ್ಲೇಷಕೇಪ್ಲೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ
ಸಂಬಂಧಿಷು ಯಾಮೇಷು ಮೇಘಾನಾಂ ನಿಯಮನೇಷು ಸತ್ಸು ಭೂಮಿಃ ಪೃಥಿವೀ ಪ್ರ ರೇಜತೇ |
ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಕಂಪತೇ | ಯದ್ವಾ | ಯದಾ ಖಲು ಮರುತಃ ಸ್ವಕೀಯಾನ್ರಥಾನ್ಮುಂಜತೇ ಅಶ್ವೈರ್ಯೋ-
ಜಯಂತಿ ತದಾನೀಮೇಷಾಂ ರಥಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿಷು ಪರ್ವತಾದೇರುತ್ಕ್ಲೇಷಕೇಷು ಯಾಮೇಷು ಗಮ-
ನೇಷು ಭೂಮಿರ್ಭೀತ್ಯಾ ಕಂಪತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವಿಧುರೇವ | ಯಥಾ ಭರ್ತಾ ವಿಯುಕ್ತಾ ಜಾಯಾ
ರಾಜೋಪದ್ರವಾದಿಷು ಸತ್ಸು ನಿರಾಲಂಬಾ ಸತೀ ಕಂಪತೇ ತದ್ವತ್ | ತೇ ತಾದೃಶಾಃ ಕ್ರೀಳಯೋ ವಿಹಾರ-
ಶೀಲಾ ಧುನಯಶ್ಚಲನಸ್ವಭಾವಾ ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ ದೀಪ್ಯಮಾನಾಯುಧಾ ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತೋ
ಧೂತಯಃ ಪರ್ವತಾದೀಸ್ಪೃಂಶಂತಃ ಸಂತೋ ಮಹಿತ್ತಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ಮಹಿಮಾನಂ ಸ್ವಯಮೇವ
ಪನಯಂತ | ವ್ಯವಹರಂತಿ | ಪ್ರಕಟಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಜ್ಞೇಷು | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ |
ಅರ್ತಿಹಸ್ತಿಸ್ತಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಧೀಯಮಾನೋ ಮನ್ ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಮಾದಕು ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ವಲಾದಾವಾರ್ಥ
ಧಾತುಕೇ ವಿಕಲ್ಪ ಇಷ್ಯತೇ | ಕಾ. ೨-೪-೫೬-೨ | ಇತಿ ವಚನಾದಜೀರ್ವ್ಯಘ್ರಾಘ್ರೋರಿತಿ ವೀಭಾವಾಭಾವಃ |
ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯು-ದಾತ್ತತ್ವಂ | ರೇಜತೇ | ರೇಜ್ಯ ಕಂಪನೇ | ಭೃಸತೇ ರೇಜತ ಇತಿ ಭಯಪೇಪನಯೋರಿತಿ
ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೩-೨೧ | ಯಾಮೇಷು | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಭಾವೇ ಘೃಣ್ | ಕರ್ಷಾತ್ಯತ ಇತ್ಯಂತೋ
ದಾತ್ತೇತ್ಯೇಪ್ರಾಪ್ತೇ ವೃಷಾದಿಷು ಪಾರಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದರ್ತಿ
ಸ್ತುಸ್ತಿತ್ಯಾದಿನಾ ಮನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶುಭೇ | ಶುಭ ದೀಪ್ತ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ರಿಸ್ |
ಸಾವೇಕಾಚಿಂತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪನಯಂತ | ಪನ ವ್ಯವಹಾರೇ | ಗುಪ್ತಾಧೂಪನಿಚ್ಛೇತ್ಯಾಯಃ |
ಪಾ. ೩-೧-೨೮ | ಅಸ್ಮಾಚ್ಛಾಂವಸೋ ಲಜ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ಯದ್ಧ—ಯಾವಾಗಲಾದರೂ(ಮರುತ್ತುಗಳು) | ಶುಭೇ—(ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ) ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಯುಂಜತೇ—(ಮೇಘಗಳನ್ನು) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತವೆಯೋ (ಆಗ) | ಅಜ್ಞೇಷು—(ಮೇಘಗಳನ್ನು ಕದಲಿಸುವ) ರಭಸವುಳ್ಳ | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ | ಯಾಮೇಷು—ಸಂಚಾರಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ | ಭೂಮಿಃ—ಪೃಥ್ವಿಯು | ವಿಧುರಾ ಇವ—ಪತಿರಹಿತಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನಂತೆ | ಪ್ರರೇಜತೇ—ನಡಗುತ್ತಿದೆ.

ಅಥವಾ

[ಯದ್ಧ—ಯಾವಾಗಲಾದರೂ (ಮರುತ್ತುಗಳು) | ಶುಭೇ—(ಲೋಕಕ್ಕೆ) ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲು | ಯುಂಜತೇ—(ತಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು) ಸೇರಿಸಿಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆಯೋ ಆಗ | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ | ಅಜ್ಞೇಷು—(ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ) ರಭಸವುಳ್ಳ | ಯಾಮೇಷು—ಗಮನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ | ಭೂಮಿಃ—ಪೃಥ್ವಿಯು | ವಿಧುರೇವ—ಪತಿರಹಿತಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನಂತೆ | ಪ್ರರೇಜತೇ—ಅಧಿಕಾರವಾಗಿ ನಡಗುತ್ತದೆ |]

ತೇ—ಅಂತಹ | ಕ್ರೀಳೆಯೇಃ—ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತರೂ | ಧುನಯೇಃ—ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ | ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯೇಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಧೂತಯೇಃ—(ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು) ನಡಗಿಸುತ್ತ | ಮಹಿಂತ್ಯಂ—ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು | ಪನಯಂತಿ—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ. |

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಯಾವಾಗ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಘಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಆಗ ಅತ್ಯಂತ ರಭಸವುಳ್ಳ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಯು ಪತಿರಹಿತಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನಂತೆ ನಡಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ವೇಗವುಳ್ಳವರೂ, ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತರೂ, ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳವರೂ, ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು ನಡಗಿಸುತ್ತ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

When they assemble the clouds for the good work, earth trembles at their impetuous movements like a wife whose husband is away ; sportive capricious, armed with bright weapons, and agitating (even the solid rock) they manifest their inherent might.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಜ್ಞೇಷು—ಅಜಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ | ಕದಲಿಸುವ, ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ.

ವಿಧುರೇವ—ಭರ್ತೃ ವಿಯುಕ್ತಾ ಜಾಯಾ | ಪತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಇರುವ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಎಂದರೆ ಪತಿಯು ಮನೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವಾಗ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳೇ ಇರುವ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ.

ರೇಜತೇ—ರೇಜ್ಯ ಕಂಪನೇ | ಭ್ಯಸತೇ ರೇಜತೇ ಇತಿ ಭಯವೇಪನಯೋಃ (ನಿ. ೨-೨೧) ಭಯದಿಂದ ನಡೆಗುವುದು.

ಯಾಮೇಷು—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಯದ್ವಾ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಸೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಗಮನಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಮೇಘಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವಾಗ ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಅವುಗಳು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವು. ಆ ರೀತಿ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಯಾಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಯಾಮವೆಂದರೆ ಗಮನವು. ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಮೇಘವು ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಅಥವಾ ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ-ವೀಶ್ಯಮಾನಾಯುಧಾಃ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳವರು. ಮರುತ್ತಗಳಿಗೆ ವೇಗವಾದ ಗಮನ ಎಂದರೆ ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವುದೇ ಆಯುಧಗಳು. ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವುದರಿಂದ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕಂಪನಮಾಡುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಜ್ಞೇಷು—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ತಿ-ಸ್ತುಸು—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಮನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯವು ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಲಾದಿಯಾದ ಆರ್ಧಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜೀವ್ಯಘೋಷೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೀಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಲಾದಾವಾರ್ಧಧಾತುಕೇ ವಿಕಲ್ಪ ಇಷ್ಯತೇ (ಕಾ. ೨-೪-೫೬೨) ಎಂಬವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವೀಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಜ್ಞ ರಬ್ಬವು ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಭುರಾ—ಇದೇ ಸೂಕ್ತಕ ಒಂದನೇ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ರೇಜತೇ—ರೇಜ್ಯ ಕಂಪನೇ ಧಾತು. ಭ್ಯಸತೇ ರೇಜತೇ ಇತಿ ಭಯವೇಪನಯೋಃ (ನಿರು. ೨-೨೧) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ (ಇದು ಭಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆಯೆಂದು ಯಾಸ್ಮರ ಮತ) ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಕವಚನರೂಪ. ಆತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಮೇಷು—ಯಮ ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೋಷಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತೆ ಉಪಧಾಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಕರ್ಷಾತ್ವತಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ, ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ತಿ-ಸ್ತುಸು—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಸ್ತಮೀಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯುಂಜತೇ—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುಭೇ—ಶುಭ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಪಠಿತ ನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಶುಭ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸುಪರವಾದಾಗ ಏಕಾ ಚಾದುದರಿಂದ ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪನಯಂತೆ—ಪನ ನ್ಯವಹಾರೇ ಧಾತು. ಗುಪೂಧೂಪವಿಚ್ಛಿಪಣಿಫನಿಚ್ಛಿ ಆಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ನಾದುದಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪನಾಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ರೋಽಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ ಅತೋಗುಣೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಹಿ ಸ್ವಸೃತ್ವೈಷದಶ್ವೋ ಯುವಾ ಗಣೋಷಿಯಾ ಈಶಾನ-

ಸ್ತವೀಭಿರಾವೃತಃ ।

ಅಸಿ ಸತ್ಯ ಮಣಯಾವಾನೇದ್ಯೋಽಸ್ಯಾ ಧಿಯಃ ಪ್ರವಿತಾಥಾ

ವೃಷಾ ಗಣಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ಹಿ | ಸ್ವಸೃತ್ | ಪೃಷತ್ ಅಶ್ವಃ | ಯುನಾ | ಗಣಃ | ಅಯಾ | ಈ-
ಶಾನಃ | ತವಿಷೀಭಿಃ | ಆ ವೃತಃ |

ಅಸಿ | ಸತ್ಯಃ | ಋಣಯಾನಾ | ಅನೇದ್ಯಃ | ಅಸ್ಯಾಃ | ಧಿಯಃ | ಪ್ರ ಅವಿತಾ
ಅಥ | ವೃಷಾ | ಗಣಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಹಿ ಸ ಖಲು ಮರುದ್ಗಣೋಯಾ ಅಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತ ಈಶಾನ ಈಶ್ವರತೀತೋ ಭವತಿ |
ಕೇದೃಶಃ | ಸ್ವಸೃತ್ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರನ್ | ನ ಹ್ಯನ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿದಸ್ಯ ಮರುದ್ಗಣಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕೋಽಸ್ಮಿ | ಪೃಷ-
ದಶ್ವಃ | ಪೃಷತ್ಯಃ ಪ್ರೇತಬಿಂದುಂಕಿತಾ ಮೃಗ್ಯೋಽಶ್ವಸ್ಥಾನೀಯಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಯುನಾ
ನಿತ್ಯತರುಣಃ ತವಿಷೀಭಿರನ್ಯೇಷಾಃ ಸುಸಾಧಾರಣೈರ್ಬಲೈರಾವೃತಃ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತಃ ಸತ್ಯಃ ಸತ್ಕರ್ಮಾರ್ಹಃ
ಋಣಯಾನಾ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಮೃಣಸ್ಯಾಪಗಮಯಿತಾ | ಬಹುಲಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ದಾತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನೇದ್ಯಃ |
ಪೃಶಸ್ಯನಾಮೃತತ್ | ಸರ್ವೈರನಿಂದಿತಃ ವೃಷಾ ಜಲಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ಏವಂಭೂತೋ ಮರುದ್ಗಣೋಽಸ್ಯ
ಧಿಯೋಽಸ್ಮದೀಯಸ್ಯಾಸ್ಯ ಕರ್ಮಣೋಽಥಾನಂತರಂ ಪ್ರಾವಿತಾಸಿ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ರಕ್ಷತಾ ಭವತಿ ||
ಅಯಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಯಾಜಾದೇಶಃ | ಜಲಿ ಲೋಪಃ | ೭-೨-೧೦೩ | ಇತೀದಮ ಇದ್ರೂ-
ಪಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ಈಶಾನಃ | ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಚ್ಛೇಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ | ತಸ್ಯ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾ-
ಭಾವೇನ ಚಿತ್ಸ್ರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಯಾ ಈಶಾನ ಇತ್ಯೇಷಾ ಅಕ್ಷಾದಿತ್ಯಾತ್ಮಕೈತಿಭಾವಃ |
ಅಸಿ | ಪುರುಷವೃತ್ತಯಃ | ಋಣಯಾನಾ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತನ್ಯರ್ಥಾದಾತೋ
ಮನಿಷ್ಠಿತಿ ವನಿಪ್ | ಅನೇದ್ಯಃ | ಷೆದಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ | ಋತಲೋರ್ಬೃದಿತಿ ಬೃತ್ | ಆಗಮಾನುರಾಸನ-
ಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ನಮಭಾವೇ ಲಘುಪಥಗುಣಃ | ನ ಇನ್ಯಮಾಸೇವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ್ವಸೃತ್ — (ಇತರರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ) ತಾನೇ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು | ಪೃಷದಶ್ವಃ — ಬಿಂದುಗುಳ್ಳ
ಪುಗಗಳನ್ನು ಪಾದನನಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು | ಯುನಾ — (ನಿತ್ಯ) ತಾರುಣ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು | ತವಿಷೀಭಿಃ —
(ಇತರರಿಂದ ಹೊಂದಲಸಾಧ್ಯವಾದ) ಬಲಗಳಿಂದ | ಅವೃತಃ — ಸುತ್ತಲೂ ತೂಲಿಸಲ್ಪಡುವ | ಸ ಹಿ — ಅದೇ
ಮರುತ್ತುಗಳ ಗಣವು | ಅಯಾ — ಈ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ | ಈಶಾನಃ — ಪ್ರಭುನಾಗಿದೆ | ಸತ್ಯಃ — ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ
ಯೋಗ್ಯವಾದುದು | ಋಣಯಾನಾ — (ಭಕ್ತರಿಗೆ ಧನದಾನದಿಂದ) ಸಾಲದಿಂದ ಬಡಿಸುವುದು | ಅನೇದ್ಯಃ —

ಯಾರಿಂದಲೂ ದೂಷಿಸಲ್ಪಡದಿರುವುದೂ | ವೃಷಾ—ನುಳಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದೂ ಆದ ಮರುದ್ಗಣವು | ಅಸ್ಯಾಃ
ಧಿಯಃ ಅಥ—ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದ | ಸ್ವಾವಿತಾ ಅಸಿ—ರಕ್ಷಕವಾಗುತ್ತದೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಲೋಕದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನೇರಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ
ಮರುತ್ತುಗಳು ಮಾತ್ರ ಇತರ ಯಾರ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ತಾವೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವೂ,
ಬಿಂದುಗಳುಳ್ಳ ಮೃಗಗಳೇ ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವೂ, ತಾರುಣ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ಇತರಿಂದ ಹೊಂದಲಸಾಧ್ಯವಾದ
ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳ ಗಣವು ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿದೆ. ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾ
ದುದೂ, ಧನದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಸಾಲದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವುದೂ, ಯಾರಿಂದಲೂ ದೂಷಿಸಲ್ಪಡದಿರುವುದೂ ಆದ
ಮರುದ್ಗಣವು ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದ ರಕ್ಷಕವಾಗುತ್ತದೆ.

English Translation

The troop of Maruts is self-moving, deer-borne, ever young, lords of
this earth, and invested with vigour; you who are sincere liberators from
debt, irreproachable and shedders of rain, are the protectors of this our rite.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ವಸೃತ್—ಸ್ವಯಮೇವ ಸರನ್ | ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ತಾವೇ ಸಂಚರಿಸುವ.

ಪೃಷದಶ್ವಃ—ಪೃಷತ್ಯಃ ಶ್ವೇತಬಿಂದ್ರಂಕಿತಾ ಮೃಗೈಶ್ಚೈಶ್ಚಾಸ್ಥಾನೀಯಾ ಯಸ್ಯ | ಪೃಷತೀ ಎಂಬ
ಶ್ವೇತಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳೇ ಮರುದ್ವೇತಗಳಿಗೆ ಅಶ್ವವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಅಶ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ
ರಥವುಳ್ಳ. ಎಂದರ್ಥವು. ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು.

ಯುನಾ—ನಿತ್ಯ ತರುಣರು. ಮರುತ್ತುಗಳ ಬಲವು ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾನಾಗಲೂ ಅತಿಶಯ
ವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಯುವಕರಂತೆ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾಗಿರುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸತ್ಯಃ—ಸತ್ಕರ್ಮಾರ್ಹಃ—ಯಜ್ಞಾದಿಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವವರು

ಋಣಯಾನಾ—ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಮೃಣಸ್ಯಾಪಗಮಯಿತಾ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರ ಋಣಭಾಯನ್ನು
ಪರಿಹಾರಮಾಡುವ:

ಅನೇದ್ಯಃ—ಇದಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ | ಸರ್ವೈರನಿಂದಿತಃ | ಯಾರಿಂದಲೂ ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ ಎಂದರೆ. ಸರ್ವ
ರಿಂದಲೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ

ಧಿಯಃ—ಕರ್ಮಣಃ | ಧೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧) ನಾವು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿ
ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಾಂತರ.

ಈಶಾನಃ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯ | ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿ, ಅಧಿಪತಿ.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕಿಯಾ ||

ಸ್ವಸ್ವತ್—ಸ್ವ ಗತೌ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕ್ಯತಿತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ತುಗಾಗಮ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್** ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯಾ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾಚಾದೇಶ. ಹಲಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಲಿ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಮಿನ ಇದಿಗೆ ಲೋಪ. ತೈದಾದೀನಾಮಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯು. ಅತೋಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಆಯಾ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಶಾನಃ—ಈಶ ಐತ್ವರ್ಯೇ ಧಾತು. ತಾಚ್ಚೇಲ್ಯಾರ್ಥ ತೋರುನಾಗ ತಾಚ್ಚೇಲ್ಯವಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಾನಶ್. ಇದು ಲಕಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಯಾ+ಈಶಾನಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣಸಂಧಿ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಷಾ ಅಕ್ಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಈಷಾ ಅಕ್ಷಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ವಕ್ತವ್ಯಃ (ಪಾ. ೩-೭-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ಸಿಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸ+ಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ತಾಸ್ಯೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾದಾದಿಮಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಋಣಯಾನಾ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಋಜರ್ಥವು ಧಾತ್ವಂತರ್ಭೂತವಾದಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಅತೋಮುನಿನ್ ಕ್ವಿನಿಪ್ ವನಿಪಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾನಾನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಋಣಸ್ಯ ಯಾನಾ ಋಣಯಾನಾ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್** ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನೇದ್ಯಃ - ಣಿಡಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ನ ನೇದ್ಯಃ ಅನೇದ್ಯಃ ನದಾ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾವಿತಾ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸು ಪರವಾದಾಗ ಋಮುಶನ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಜಾದೇಶ. ಆಪ್ ತೃನ್ ತೃತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಹಲ್.

ಜಘ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷಾ—ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವು ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದ ರೂಪ.

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಪಿ॒ತುಃ ಪ್ರ॒ತ್ನ॒ಸ್ಯ ಜ॒ನ್ಮ॒ನಾ ವ॒ದಾಮ॒ಸಿ ಸೋ॒ಮ॒ಸ್ಯ ಜಿ॒ಹ್ವಾ ಪ್ರ
ಜಿ॒ಗಾ॒ತಿ ಚ॒ಕ್ಷ॒ಸಾ ।

ಯ॒ದೀ॒ಮಿ॒ಂದ್ರಂ ಶ॒ಮ್ಯು॒ಕ್ವಾಣ॒ ಆಶ॒ತಾದಿ॒ನ್ನಾಮಾ॒ನಿ ಯ॒ಜ್ಞಿ॒ಯಾ॒
ನಿ ದ॒ಧಿ॒ರೇ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಪಿ॒ತುಃ । ಪ್ರ॒ತ್ನ॒ಸ್ಯ । ಜ॒ನ್ಮ॒ನಾ । ವ॒ದಾಮ॒ಸಿ । ಸೋ॒ಮ॒ಸ್ಯ । ಜಿ॒ಹ್ವಾ । ಪ್ರ । ಜಿ॒
ಗಾ॒ತಿ । ಚ॒ಕ್ಷ॒ಸಾ ।

ಯತ್ । ಈ॒ಂ । ಇ॒ಂದ್ರಂ । ಶ॒ಮಿ । ಋ॒ಕ್ವಾಣಃ । ಆ॒ಶತ॑ । ಆತ್ । ಇತ್ ।
ನಾ॒ಮಾ॒ನಿ । ಯ॒ಜ್ಞಿ॒ಯಾ॒ನಿ । ದ॒ಧಿ॒ರೇ ॥ ೫ ॥

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಪ್ರತ್ನಸ್ಯ ಚಿರಂತನಸ್ಯ ಪಿತುರಸ್ಮಾಕಂ ಜನಕಸ್ಯ ರಹೂಗಣಸ್ಯ ಸಕಾಶಾದ್ಯಜ್ಞಂತೇನ ವಯಂ
ವದಾಮಸಿ । ಬ್ರೂಮಃ । ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ವೃತ್ತಾಂತಮಸ್ಮಾಕಂ ಪಿತೋಪದಿಷ್ಯನಾನ್ ಅತೋ ವಯಂ

ಬ್ರೂಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೋಸೌ ವೃತ್ತಾಂತ ಇತಿ ಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ | ಸೋಮಸ್ಯ ಯಜ್ಞೇಷ್ವಭಿಷುತಸ್ಯ ಸೋಮದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಚಕ್ಷಸಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಯಾದುತ್ಯಾ ಸಹಿತಾ ಚಿಹ್ವಾ ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ವಾಕ್ ಪ್ರಜಿಗಾತಿ | ಮರುದ್ಗಣಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಚ್ಛತಿ | ಯಜ್ಞೇಷು ಸೋಮಾಹುತಿಃ ಸ್ತುತಿಶ್ಚ ಮರುದ್ವ್ಯಃ ಕ್ರಿಯತೇ | ಯಸ್ಮಾದೀಮೇನಮಿಂದ್ರಂ ಶಮಿ ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪೇ ಕರ್ಮಣಿ ಋಕ್ವಾಣಃ ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ ನೀರಯಸ್ತೇತ್ಯೇವಂರೂಪಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತ ಆಶತ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ ನ ಪರ್ಯತ್ಯಾಕ್ಷ್ಣಿ ಅದಿತ್ ಏವಮಿಂದ್ರಪ್ರಾಪ್ತೃನಂತರಮೇವ ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಾಣೀದೃಜ್ ಚಾನ್ಯಾದೃಜ್ ಚೇತ್ಯೇವಮಾದೀನಿ ನಾಮಾನೀಂದ್ರಸಕಾಶಾಲ್ವಜ್ಞಾ ದಧಿರೇ | ಧೃತವಂತಃ | ತಸ್ಮಾದೇಷಾಂ ಯಜ್ಞೇ ಸೋಮಾಹುತಿಃ ಸ್ತುತಿಶ್ಚ ಕ್ರಿಯತೇ || ಶಮಿ | ಶಮಾತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ಸಪ್ತಮ್ಯೇಕವಚನೇ ಛಾಂದಸ ಈಕಾರಲೋಪಃ | ಋಕ್ವಾಣಃ | ಋಚಿ ಸ್ತುತೌ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಪ್ | ಛಂದಸೀವನಿಪಾವನಿತಿ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋ ವನಿಪ್ | ಅಂತ್ಯನಿಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಯಸ್ಮಯಾದಿಷು ಕ್ವಚಿದುಭಯಂ ಭವತಿ | ಕಾ. ೧-೪-೨೦ | ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಸ ಸುಷ್ಪುಭಾ ಸ ಋಕ್ವತೇತ್ಯಾದಾವಿನ ಪದತ್ವಾತ್ಪುತ್ರಂ ಭತ್ವಾಜ್ಜಶ್ವಾಭಾವಃ | ಆಶತ | ಲಜಃ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ | ಯಜ್ಞರ್ತ್ವಿಗ್ವ್ಯಾಂ ಘಖಜಾವಿತ್ಯರ್ಹಾರ್ಥೇ ಘಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪ್ರತ್ಯಸ್ಯ—ಪುರಾತನನಾದ | ಪಿತುಃ—(ರಹೂಗಣವೆಂಬ) ನಮ್ಮ ತಂದೆಯಿಂದ (ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದವರಾಗಿ) | ವದಾಮಸಿ—(ಅವನು ನಮಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನು) ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತೇವೆ (ಅದೇನೆಂದರೆ) | ಸೋಮಸ್ಯ—(ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿದ) ಸೋಮರಸದ | ಚಕ್ಷಸಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಹುತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಚಿಹ್ವಾ—ಸ್ತುತಿರೂಪನಾದ ವಾಕ್ಯ | ಪ್ರಜಿಗಾತಿ—(ಮರುದ್ಗಣವನ್ನು) ಸೇರುತ್ತದೆ (ಸೋಮಾಹುತಿಯೂ ಸ್ತುತಿಯೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತವೆ) | ಈಂ ಇಂದ್ರಂ—ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಶಮಿ (ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪನಾದ) ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಋಕ್ವಾಣಃ—(“ಪ್ರಹರ.....” ಇತ್ಯಾದಿ) ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಆಶತ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದೆ) ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡವು | ಅದಿತ್—ಅನಂತರವೇ | ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ (ಹೊಗಳಲು) ಯೋಗ್ಯನಾದ | ನಾಮಾನಿ—ಹೆಸರುಗಳನ್ನು | ದಧಿರೇ—(ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಹೊಂದಿದವು |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ನಮಗೆ ಜನ್ಮವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಪುರಾತನನೂ ರಹೂಗಣವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನೂ ಅವ ನಮ್ಮ ತಂದೆಯು ನಮಗೆ ಒಂದು ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅದನ್ನು ನಾವು ಈಗ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೋಮಾಹುತಿಯೂ, ಸ್ತುತಿಯೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಅದಾದಮೇಲೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ವೃತ್ರವಧಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ ಇಂದ್ರನನ್ನು “ಪ್ರಹರ.....” ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ತೇಜಕವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬಿಡದೇ ಅವನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಅನಂತರ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೊಗಳಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

English Translation

We declare by our birth from our ancient (late) father, that the tongue of praise accompanies the manifesting invocation of the Maruts at the libations of the Soma ; for, as they stood by, encouraging Indra in the conflict they have acquired names that are to be recited at sacrifices.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಪ್ರತ್ಯಸ್ಯ ಪಿತುಃ—ಚಿರಂತನಸ್ಯ ಪಿತುರಸ್ಮಾಕಂ ಜನಕಸ್ಯ ರಹೂಗಣಸ್ಯ ಸಕಾಶಾತ್ | ಪೂರ್ವಿಕ ನಾದ ಅಥವಾ ಹಿರಿಯನಾದ ರಹೂಗಣನಾಮಕಋಷಿಯಾದ ನಮ್ಮ ತಂದೆಯಿಂದ.

ವದಾಮುಸಿ—ಬ್ರೂಮುಃ | ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗೋತಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ, ಕವಿಗಳು, ಗ್ರಂಥ ಕರ್ತರು ಮಾತನಾಡುವಾಗ ನಾವು ಎಂಬ ಬಹುವಚನವನ್ನೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವದಾಮುಸಿ ಎಂಬ ಬಹುವಚನಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಜಿಹ್ವಾ—ನಾಲಗೆ ಎಂದರೆ ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವೆಂದರ್ಥವು.

ಜಿಗಾತಿ—ಗಚ್ಛತಿ | ಮರುದ್ಗಣಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು. ಎಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಕೇಳಿಸುವುದು.

ಶಮಿ—ಶಮಿ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವು. (ನಿ. ೩-೧) ವೃತ್ತವಧಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ.

ಋಕ್ಪಾಣಿಃ—ಋಚಿ ಸ್ತುತೌ | ಋಗ್ವೈದ್ಯವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ.

ನಾಮಾನಿ ಯಜ್ಞಯಾನಿ ದಧಿರೆ—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಹೆಸರುಗಳು ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಎಂದರೆ ನೀವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೃತ್ತವಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ “ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ” ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಹೆಸರುಗಳು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯಗಳಾದವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವದಾಮುಸಿ—ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ಪವಿಕರಣ. ಅತೋದೀರ್ಘೋಽಯೇಷಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಇದಂತೋಮುಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಕಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಗಾತಿ—ಗಾ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ಶ್ಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹ್ರಸ್ವಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಕುಹೋಶ್ಚಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚುತ್ವ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಮಿ—ಶಮೀ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮದ ಹೆಸರು. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಶಮೀ ಎಂಬುದರ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಕ್ವಾಣಿ—ಋಚ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಋಚ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಋಚ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಮತ್ತರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಭಂದಸೀ ವನಿಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯವಿಕಾರ ಅಂದರೆ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಋಕ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ನಾಂತೋಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಅಟೌಕು-ಪ್ತಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣತ್ವ. ಋಕ್ವಾಣಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅಯಸ್ಕಯಾದಿಸು ಚ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ವಚಿದುಭಯಂ ಭವತಿ (ಕಾ. ೧-೪-೨೦) ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾ, ಭಸಂಜ್ಞಾ ಎರಡೂ ಬರುತ್ತವೆ. ' ಸ ಸುಷ್ಪುಭಾ ಸ ಋಕ್ವಾತಾ ' ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಪದಸಂಜ್ಞೆ ಇದೆಯೆಂದು ಕುತ್ಸ ಬಂದಿವೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಕುತ್ಸ. ಭಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಜಶ್ಚ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಶತೆ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ಚ) ಲುಕ್ ಆಗ ಅನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದೇಷ್ಯನತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಝಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೇಶ. ಅಡಜಾದೀನಾಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅಶತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ಪರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ—ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞತ್ವಿಗ್ಭ್ಯಾಂಘ್ರಾಽಽ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯನೇಯೀನೀಯಿಯಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿಚೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪತ್ಯಿಕದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ನಪುಂಸಕಸ್ಯಝಲಚಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಝನಾಗಮ. ಶಿಗೆ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವ-ನಾಮಸ್ಥಾನೇಚ್ಚಾಸಂಬುದ್ಧಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತೋಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಪರದಿಂದ ಇಯಾದೇಶದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾತಃ ||

ಶ್ರೀಯಸೇ ಕಂ ಭಾನುಭಿಃ ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ ತೇ ರಶ್ಮಿಭಿಸ್ತು ಋ-
ಕ್ವಭಿಃ ಸುಖಾದಯಃ |

ತೇ ವಾಶೀಮಂತ ಇಷ್ಮಿಣೋ ಅಭೀರವೋ ವಿದ್ರೇ ಪ್ರಿಯಸ್ಯ
ಮಾರುತಸ್ಯ ಧಾಮ್ನಃ || ೬ ||

ಸದನಾತಃ

ಶ್ರೀಯಸೇ | ಕಂ | ಭಾನು ೨ ಭಿಃ | ಸಂ | ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ | ತೇ | ರಶ್ಮಿ ೨ ಭಿಃ | ತೇ |
ಋಕ್ವ ೨ ಭಿಃ | ಸು ೨ ಖಾದಯಃ |

ತೇ | ವಾಶೀ ೨ ಮಂತಃ | ಇಷ್ಮಿಣಃ | ಅಭೀರವಃ | ವಿದ್ರೇ | ಪ್ರಿಯಸ್ಯ | ಮಾ-
ರುತಸ್ಯ | ಧಾಮ್ನಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಮರುತೋ ಭಾನುಭಿರ್ಭಾನುಶೀಲೈರ್ದೀಪ್ಯಮಾನೈಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸಹ
ಕಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಂ ಶ್ರೀಯಸೇ ಶ್ರಯಿತುಂ ಪ್ರಾಣಿಭಿಃ ಸೇವಿತುಂ ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ | ಸಮ್ಯಗ್ಗೇಡು-
ಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಸೃಥೀವೀಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕೇನ ಸಮ್ಯಕ್ ಸೇಕ್ತುಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಏನಂ ವೃಷ್ಟಿಮುತ್ಪಾದ್ಯ ತೇ
ಮರುತ ಋಕ್ವಭಿಃ ಸ್ತುತಿಮದ್ಭಿರ್ಯುತಿಗ್ಛಿಃ ಸಹ ಸುಖಾದಯಃ ಶೋಭಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಭಕ್ಷಯಿತಾರೋ
ಭವಂತಿ | ವಾಶೀಮಂತಃ | ವಾಶೀತಿ ವಾಜ್ಞಾಮ | ಶೋಭನಯಾ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಯಾ ವಾಚೋಪೇತಾಃ
ಇಷ್ಮಿಣೋ ಗತಿಮಂತಃ ಅಭೀರವೋ ಭಯರಹಿತಾಸ್ತೇ ಮರುತಃ | ಪ್ರಿಯಸ್ಯ ಸರ್ವಾಭಿಮತಸ್ಯ ಮಾರು-
ತಸ್ಯ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿನೋ ಧಾಮ್ನಃ ಸ್ಥಾನಸ್ಯ ಸರ್ವಾಭಿಮತಂ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಂ ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಸ್ಥಾನಂ ವಿದ್ರೇ |
ಲಬ್ಧವಂತಃ || ಶ್ರೀಯಸೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ಕಸೇನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ | ಮಿಹ ಸೇಚನೇ |
ಅಸ್ಮಾದಿಚ್ಛಾಸನಂತಾಲ್ಲಿಟ್ಟಮಂತ್ರ ಇತಿ ನಿಷೇಧಾದಾಮಭಾವಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಸುಖಾದಯಃ

ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ | ಔಣಾದಿಕ ಇಪ್ರತಯಃ | ಶೋಭನಾ ಖಾದಿಭಕ್ಷಣಂ ಯೇಷಾಂ | ನೌಭ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯು-
ತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇಷ್ಠಿಣಃ | ಇಷ ಗತೌ | ಇಷುಯುಧೀಂಧೀತ್ಯಾದಿನಾ ಮುಕ್ | ತೇತೋ
ಮತ್ವರ್ಥೀಯ ಇನಿಃ | ವಿದ್ರೇ | ವಿದ್ಲ್ಯ ಲಾಭೇ | ಲಿಟ ದ್ವಿರ್ವಚನಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವೇತಿ ವ್ಯಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ
ದ್ವಿರ್ವಚನಾಭಾವಃ | ಇರಯೋ ರ ಇತೀರಯೋ ರೇಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತೇ—ಅವರು. (ಮರುತ್ತುಗಳು) | ಭಾನುಭಿಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ | ರಶ್ಮಿಭಿಃ—(ಸೂರ್ಯ)ಕಿರಣ
ಗಳೊಡನೆ | ಕಂ—(ಮಳೆಯು) ನೀರನ್ನು | ಶ್ರಿಯಸೇ—(ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಸೇವನೆಗಾಗಿ | ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ—
ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಅನಂತರ) | ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಋಕ್ವಿಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ
ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೊಡನೆ | ಸುಖಾದಯಃ—ರುಚಿಕರವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವವರೂ | ವಾಶೀಮಂತಃ—
ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವರೂ, | ಇಷ್ಠಿಣಃ—ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ | ಅಭೀರವಃ—
ಭಯರಹಿತರೂ ಆದ | ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಪ್ರಿಯಸ್ಯ—(ಎಲ್ಲರಿಗೂ) ಹಿತಕರವಾದುದೂ | ಮಾರುತಸ್ಯ—
ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ ಆದ | ಧಾಮ್ನಃ—(ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ) ಸ್ಥಾನವನ್ನು | ವಿದ್ರೇ—ಪಡೆದರು. |

ಭಾಸಾರ್ಥ

ಮರುತ್ತುಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸೇವನೆಗಾಗಿ
ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೊಡನೆ ರುಚಿಕರ
ವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವರೂ, ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವ
ವುಳ್ಳವರೂ, ಭಯರಹಿತರೂ ಆದ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಿತಕರವಾದುದೂ, ಅವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ
ಆದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದರು.

English Translation

Combining with the solar rays, they have willingly poured down(rain)
for the welfare of mankind, and praised by the priests, have been pleased
partakers of the sacrificial food ; addressed with praises, moving swiftly
and exempt from fear, they have become possessed of a station agreeable and
suitable to the Maruts,

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶ್ರಿಯಸೇ—ಸೇವಿತುಂ | ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೆ, ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ, ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ;
ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಸತ್ಯಸಂಪತ್ತಿಲಕ್ಷಣಾಯೈ ಶ್ರಿಯೈ—ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತು ಅಥವಾ ಶ್ರೇಯಃಪ್ರಾಪ್ತಿ
ಗಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಕಂ—ಉದಕವು, (ನಿ. ೨-೨೪) ಮಳೆಯು

ಭಾನುಭಿಃ ರಶ್ಮಿಭಿಃ—ದೀಪ್ಯಮಾನ್ಯೈಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸಹ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುಲ್ಲಕ್ಷಣಾಭಿಃ |
ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ಋಕ್ವೇದಃ—ಸ್ತುತಿಮದ್ಭಿಃ ಋತ್ವಿಗ್ಭಿಃ | ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಋತ್ವಿಗ್ವರ್ಗದ.

ಸುಖಾದಯಃ—ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ | ಶೋಭನಾ ಖಾದಿರ್ಭಕ್ಷಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ಸುಖಸ್ಯ
ಶೋಭನಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಭಕ್ಷಯಿತಾರಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಶೋಭನಾಃ ಖಾದಯಃ ಆಯುಧವಿಶೇಷಾಃ ಯೇಷಾಂ | ಖಾದಿ ಎಂದರೆ ಮರುದ್ಗಣಗಳ ಆಯುಧ ವಿಶೇಷವು.
ಅಂತಹ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳವರು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು
ಕೊಟ್ಟಿರುವರು—

ತ್ವೇಷಂ ಗಣಂ ತವಸಂ ಖಾದಿಹಸ್ತಂ ಧುನಿವ್ರತಂ ಮಾಯಿನಂ ದಾತಿನಾರಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೮-೨)

ಅಂಸೇಷು ವ ಋಷ್ವಯಃ ಪತ್ನು ಖಾದಯೋ ವಕ್ಷಸ್ಸು ರುಕ್ಮಾ ಮರುತೋ ರಥೇ ಶುಭಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೪-೧೧)

ನಾಶೀಮಂತಃ—ನಾಶೀತಿ ನಾಜ್ನಾಮ | ಶೋಭನಯಾ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಯಾ ನಾಚೋಪೇತಾಃ |
ನಾಶೀ ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯ. (ನಿ. ೨-೨೩) ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.
ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಯು ನಾಶೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಆಯುಧವಿಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳಿ—

ನಾಶೀಮೇಕೋ ಬಿಭರ್ತಿ ಹಸ್ತ ಆಯಸೀಮಂತರ್ದೇವೇಷು ನಿಧುವಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. (೮-೨೯-೩)

ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಮತ್ತು ನಾಜ್ನಾಮವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು.

ಇಷ್ತಿಣಃ—ಇಷ ಗತಾ | ಗತಿಮಂತಃ | ಹೋಗತಕ್ಕವರು, ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು.

ಅಭೀರವಃ—ಭಯರಹಿತರು, ನಿರ್ಭಯರು.

ಪ್ರಿಯಸ್ಯ ಮರುತಸ್ಯ ಧಾಮ್ನಃ—ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ಸ್ವಸ್ಥಾನವು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಯು
ಧಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಂ ವಾ ನಾಮ ವಾ ಜನ್ಮ ವಾ—ಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಹೆಸರು ಅಥವಾ ಜನ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು
ಹೇಳಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶ್ರಿಯಸೇ—ಶ್ರಿಞ್ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ.
ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಸೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತು-

ಭೃವಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಯಜಾದೇಶ. ಕೃನ್ಮೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ—ಮಿದ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಾದಿಚ್ಛಾಯಾಂ ವಾ. (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾ ತೋರುವಾಗ ಸನ್. ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಲೇಷ. ಮಿಮಿಹ್+ಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹೋಧಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಫತ್ವ. ಷಡೋಃಕಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾವಯವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಕಕಾರ ಷಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಕೃಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಿಮಿಕ್ಷ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಾದಮಂತ್ರೇ ಲಿಟಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಂತ್ರೇ ಎಂದು ನಿಜೇಧನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಸ್ತರ್ಭುಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇರೇಚಾದೇಶ. ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಪರಸ್ಪ್ರಸದಿಯಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಖಾದಯಃ—ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಕಾದಿಕವಾವ ಇಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಭನಾ ಖಾದಿ ಭಕ್ಷಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಖಾದಯಃ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನಜಾಸ್ತುಭ್ಯಾಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಶೀಮಂತಃ—ನಾಶೀ ಎಂದರೆ ಮಾತು. ನಾಶೀ ಅಸ್ಯ ಆಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ಮಿನ್ —ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುತುಃ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಷ್ಠಿಣಃ—ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಷಿಯುಧೀಂಧಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಯ ಯೇಷಾಂ ಆಸ್ತಿ ಇಷ್ಠಿಣಃ. ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತ ಇನಿಶನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇನಿನ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

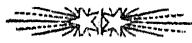
ವಿದ್ರೇ—ವಿದ್ಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಇರೇಚಾದೇಶ. ಲಿಣ್ಣಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ದ್ವಿರ್ವಚನಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿನೇತಿವಕ್ತವ್ಯಮ್ ಎಂದು ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇರಯೋರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತ್ಯಾದೇಶಕ್ಕೆ ರೇ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿಗೆ ಕಿಡ್ವದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂ ಸಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿದ್ರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಎಂಭತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಆ ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ವಿರಿತಿ ಷಡ್ಯಚಃ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಆ ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ವಿರಾ-
ದ್ಯಾಂತೇ ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತೀ ಪಂಚಮೀ ವಿರಾಡ್ರೂಪೇತಿ | ಪೂರ್ವವದ್ಯಷಿದೇವತೇ | ಆದ್ಯಾ ಷಷ್ಠೀ ಚ ದ್ವೇ
ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತೀ | ಆದ್ಯಾ ಸಾದಾ ಜಾಗತಾ ತೃತೀಯಚತುರ್ಥಾ ಗಾಯತ್ರಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಪ್ರಸ್ತಾರ-
ಪಂಕ್ತಿಃ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿಃ ಪುರತಃ | ಪಿಂ. ೩-೪೦ ಇತಿ | ಆಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ | ಜಾಗತಾ
ಗಾಯತ್ರಾ ಚೇತ್ಯನುವರ್ತತೇ | ಯದಿ ಪುರತಃ ಪುರಸ್ತಾದ್ವೈ ಜಾಗತಾ ಸಾದಾ ಸ್ಯಾತಾಮಂತ್ಯಾ
ಗಾಯತ್ರಾ ಸಾ ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿರಿತಿ | ಏತತ್ತ್ವದಿತ್ಯೇಷಾ ಪಂಚಮೀ ವಿರಾಡ್ರೂಪಾ | ಆದಿತಸ್ತ್ರಯಃ ಸಾದಾ
ಏಕಾದರಕಾ ಅಂತ್ಯೋಽಷ್ಟಕಃ ಸಾ ವಿರಾಡ್ರೂಪೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು - ಆ ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ವಿಃ—ಎಂಬುವುದು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯಸೂಕ್ತವು
ಇದರಲ್ಲಿ ಅರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಆ ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ವಿರಾದ್ಯಾಂತ್ಯೇ ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತೀ
ಪಂಚಮೀ ವಿರಾಡ್ರೂಪೇತಿ | ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಋಷಿದೇವತೆಗಳು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆಯೇ. ಈ ಸೂಕ್ತದ
ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಅರನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿಭಂದಸ್ಸವು. ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ
ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಪಾದಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನಂತೆ ಇರುವವು. ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ.
ಪಾದಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನಂತೆ ಇರುವವು. ಈ ವಿಧವಾದ ಭಂದಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು.
ಈ ವಿಷಯವು ಪಿಂಗಳರ ಮಂಡಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಪಿ. ಸಾ. ೩-೪೦) ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿಃ ಪುರತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಯಾವ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನಂತೆಯೂ
ಕೊನೆಯ ಎರಡುಪಾದಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನಂತೆಯೂ ಇರುವವೋ ಆ ಋಕ್ಕು ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿಭಂದಸ್ಸವೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಏತತ್ತ್ವತ್ ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಋಕ್ಕು ವಿರಾಡ್ರೂಪಾ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸವು.
ಯಾವ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಕೊನೆಯ ಪಾದವು
ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವವೋ ಆ ಋಕ್ಕು ವಿರಾಡ್ರೂಪಭಂದಸ್ಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಈ
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೮೮

ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೮೮ ॥

ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೧೪ ॥

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ ಸಂಖ್ಯೆ—೬

॥ ಋಷಿ—ಗೋತಮೋ ರಾಹುಗಣಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ಮರುತಃ ॥

॥ ಛಂದಃ—೧, ೬. ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿಃ । ೨-೪. ತ್ರಿಸ್ವಪ್ । ೫. ವಿರಾಡ್ರೂಪಾಃ ॥

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಆ ವಿ॒ದ್ಯು॒ನ್ಮ॑ದ್ವಿ॒ರ್ಮರು॑ತಃ ಸ್ವ॒ಕೈ ರಥೇ॑ಭಿ॒ರ್ಯಾತ॑ ಋ॒ಷ್ವಿಮ॑ದ್ವಿ॒-
ರ॒ಶ್ವಪ॑ರ್ಣೈಃ ।

ಆ ವ॒ರ್ಷಿ॑ಷ್ಠಯಾ ನ ಇ॒ಷಾ ವಯೋ॑ ನ ಪ॒ಪ್ತತಾ॑ ಸುಮಾಯಾಃ॥

ಸದಸಾರಃ

ಆ ವಿ॒ದ್ಯು॒ನ್ಮ॑ತ್ ೨ ಭಿಃ । ಮ॒ರು॒ತಃ । ಸು ೨ ಅ॒ಕೈಃ । ರಥೇ॑ಭಿಃ । ಯಾ॒ತ । ಋ॒ಷ್ವಿ-
ಮ॑ತ್ ೨ ಭಿಃ । ಅ॒ಶ್ವ ೨ ಪ॑ರ್ಣೈಃ ।

ಆ । ವ॒ರ್ಷಿ॑ಷ್ಠಯಾ । ನಃ । ಇ॒ಷಾ । ವಯೋಃ । ನ । ಪ॒ಪ್ತ॒ತ । ಸು ೨ ನಾ॒ಯಾಃ॥೧॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತಃ | ಮಿತಂ ನಿರ್ಮಿತಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ರುವಂತಿ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಮರುತಃ |
ಯದ್ವಾ | ಅಮಿತಂ ಭೃಶಂ ಶಬ್ದಕಾರಿಣಃ | ಅಥವಾ ಮಿತಂ ಸ್ಪೃರ್ನಿರ್ಮಿತಂ ಮೇಘಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ವಿದ್ಯುದಾ-
ತ್ಮನಾ ರೋಚಮಾನಾಃ | ಅಥವಾ ಮಹತ್ಯಂತೈರಿಕ್ಷೇ ಪ್ರವಂತೀತಿ ಮರುತಃ | ಯೇ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನೇ
ದೇವಗಣಾಃ ಸಮಾಮ್ನಾತಾಸ್ತೇ ಸರ್ವೇ ಮರುತ ಆಖ್ಯಾಯಂತೇ | ತಥಾ ಚಾಹುಃ | ಸರ್ವಾ ಸ್ತ್ರೀ
ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಾ ಪುಮಾನ್ ವಾಯುಶ್ಚ ಸರ್ವಗಃ | ಗಣಾಶ್ಚ ಸರ್ವೇ ಮರುತ ಇತಿ ವೃದ್ಧಾನುಶಾಸನಮಿತಿ |
ಪೌರಾಣಿಕಾಸ್ತಾ ಚಕ್ಷತೇ | ಮಾರೀಚಾತ್ಮಶ್ಯಪಾತ್ನಸ್ತಗಣಾತ್ಮಕಾ ಏಕೋನಪಂಚಾಶತ್ಸಖ್ಯಾಕಾ
ಮರುತೋ ಜಜ್ಞಿರ ಇತಿ | ಏವಂಭೂತಾ ಹೇ ಮರುತೋ ರಥೇಭಿರಾತ್ಮೀಯೈ ರಥೈರಾ
ಯಾತ ಅಸ್ಮದೀಯಂ ಯಜ್ಞಮಾಗಚ್ಛತ | ಕೀದೃಶೈ ರಥೈಃ | ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ಭಿಃ | ವಿದ್ಯೋತನಂ ವಿದ್ಯುತ್ |
ವಿಶಿಷ್ಟದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತೈಃ ಸ್ವರ್ಕೈಃ ಸ್ವರ್ಚನೈಃ ಶೋಭನಗಮನಯುಕ್ತೈಃ | ಯದ್ವಾ | ಶೋಭನಮಕೋರ-
ಚ್ಚರ್ಚನಂ ಸ್ತುತಿಯೇಷಾಮಸ್ತಿ ತಾದೃಶೈಃ | ಅಥವಾ ಶೋಭನದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತೈಃ | ಋಷಿಮದ್ಭಿಃ |
ಋಷ್ವಯಃ ಶಕ್ತಿರೂಪಾಣ್ಯಾಯುಧಾನಿ | ಸ್ಥೂಣಾ ಇತ್ಯನೈಃ | ತದ್ವದ್ಭಿಃ | ಅಶ್ವಪರ್ಣೈಃ | ಅಶ್ವಾನಾಂ
ಪತನಂ ಗಮನಂ ಯೇಷಾಮಸ್ತಿ ತಾದೃಶೈಃ | ಯದ್ವಾ | ರಂಹಣಶೀಲಾ ಮೇಘಾ ರಥಾಃ | ತೈಃ ಸಹಾಂತ-
ರಿಕ್ಷೇ ವರ್ಷಣಾರ್ಥಮಾಗಚ್ಛಥ | ಕೀದೃಶೈಃ ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ಭಿಃ | ವಿದ್ಯುತಾ ತಡಿತಾ ತದ್ವದ್ಭಿಃ ಸ್ವರ್ಕೈಃ
ಶೋಭನಗಮನೈಃ ಋಷಿಮದ್ಭಿಃ | ಅರ್ಷಣಂ ಗಮನಂ | ತತ್ಸ್ವಭಾವನೀರಯುಕ್ತೈಃ | ಅಶ್ವಪರ್ಣೈಃ | ಅಶ್ವಂ
ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಪರ್ಣಂ ಪತನಂ ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನ್ಪರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ
ಸುಮಾಯಾಃ | ಮಾಯೇತಿ ಕರ್ಮಣೋ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಚ ನಾಮಧೇಯಂ | ಶೋಭನಕರ್ಮಾಣಃ ಶೋಭನ-
ಪ್ರಜ್ಞಾ ವಾ ಮರುತೋ ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ ಪ್ರವೃದ್ಧತರಯೇಷಾಸ್ತುಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೇನಾನ್ನೇನ ಸಹ ನೋಽಸ್ತಾ-
ನ್ಯುಕ್ತಿ ವಯೋ ನ ಪಕ್ಷಿಣ ಇವ ಶೀಘ್ರಮಾ ಪಸ್ತತ | ಅಪತತ | ಆಗಚ್ಛತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ |
ಅಥಾತೋ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಾ ದೇವಗಣಾಸ್ತೇಷಾಂ ಮರುತಃ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮಿನೋ ಭವಂತಿ | ಮರುತೋ
ಮಿತರಾವಿಣೋ ವಾ ಮಿತರೋಚಿನೋ ವಾ ಮಹದ್ವ್ರವಂತೀತಿ ವೇತಿ | ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ಭಿರ್ಮರುತಃ ಸ್ವರ್ಕೈಃ
ಸ್ವಂಚನೈರಿತಿ ವಾ ಸ್ವರ್ಚನೈರಿತಿವಾ ಸ್ವರ್ಚಿಭಿರಿತಿ ವಾ ರಥೈರಾಯಾತ ಋಷಿಮದ್ಭಿರಶ್ವಪರ್ಣೈರಶ್ವಪತನೈ-
ವರ್ಷಿಷ್ಯೇನ ಚ ನೋಽನ್ನೇನ ವಯ ಇವಾಪತತ ಸುಮಾಯಾಃ ಕಲ್ಯಾಣಕರ್ಮಾಣೋ ವಾ ಕಲ್ಯಾಣ-
ಪ್ರಜ್ಞಾ ವಾ | ನಿ. ೧೧-೧೩, ೧೪ | ಇತಿ || ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ಭಿಃ | ಯವಾದೇರಾಕೃತಿಗಣತ್ರೇನ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ
ಯವಾದ್ಯಂತರ್ಭಾವಾದಯವಾದಿಭ್ಯ ಇತ್ಯತ್ರಾನುವೃತ್ತೀರ್ಪಯಃ | ಪಾ. ೮-೨-೧೦ | ಇತಿ ಮತುಪೋ
ವತ್ತಂ ನ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಋಷಿಮದ್ಭಿಃ | ಹೃಸ್ವನುಡ್ಘಾಂ ಮತುಬಿತಿ ಮತುಸ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಅಶ್ವಪರ್ಣೈಃ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತ | ಅತಿಪುಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವನ್ತ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರತ್ವಂ | ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ | ವೃದ್ಧಶಬ್ದಾದತಿಶಾಯನಿಕ ಇಷ್ಟನಿ ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರೇತ್ಯಾದಿನಾ ವರ್ಷಾ-
ದೇಶಃ | ಪಸ್ತತ | ಪತ್ನ್ಯ ಗತಾ | ಲುಜಾ ಲುದಿತ್ತಾತ್ ಚ್ಲೇರಜಾದೇಶಃ | ಪತಃ ಪುನಾ | ಪಾ.
೭-೪-೧೯ | ಇತಿ ಪುಗಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ಭಿಃ—ವಿಶೇಷವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವು | ಸ್ವರ್ಕೈಃ—ಸುಲಭವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವು ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯುಳ್ಳವು | ಋಷಿಮದ್ಭಿಃ—ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಭರಿತವಾದವು | ಅಶ್ವಪರ್ಣಿಃ—ಕಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳವು ಆದ | ರಥೇಭಿಃ—ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳೊಡನೆ | ಆ ಯಾತೆ—(ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಬನ್ನಿರಿ. |

ಅಥವಾ

[ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ಭಿಃ—ಮಿಂಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವು | ಸ್ವರ್ಕೈಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವು | ಋಷಿಮದ್ಭಿಃ—ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ನೀರುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದವು | ಅಶ್ವಪರ್ಣಿಃ—(ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲ) ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸಂಚರಿಸುವವು ಆದ | ರಥೇಭಿಃ—ಮೇಘಗಳೊಡನೆ | ಆ ಯಾತೆ—(ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಬನ್ನಿರಿ.]

ಸುಮಾಯಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವರೂ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ—ಅತ್ಯಂತಪ್ರಭೂತವಾದ | ಇಷಾ—(ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ) ಅನ್ನದೊಡನೆ | ನಃ—ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ | ನಯೋ ನ—ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ (ವೇಗವಾಗಿ) | ಆ ಪಸ್ತತೆ—ಬನ್ನಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ವಿಶೇಷವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವು, ಸುಲಭವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವು, ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಭರಿತವಾದವು, ಕಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳವು, ಆದ ರಥಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡಿ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದುದೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

O Maruts, come with your chariots full of lightnings, full of splendors, full of spears and with quick-moving horses. Performers of good deeds, descend like birds and bring abundant food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮರುತಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮಿತಂ ನಿರ್ಮಿತಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ರುವಂತಿ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಮರುತಃ | ಯದ್ವಾ ಅಮಿತಂ ಭೃಶಂ ಶಬ್ದಕಾರಿಣಃ | ಅಥವಾ ಮಿತಂ ಸ್ಪೃರ್ನಿರ್ಮಿತಂ ಮೇಘಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ವಿದ್ಯು-ದಾತ್ಮನಾ ರೋಚಮಾಣಾಃ | ಅಥವಾ ಮಹತ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ ದ್ರವಂತೀತಿ ಮರುತಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬೀಸುತ್ತಾ ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಬಹಳವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಮೇಘಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದುದರಿಂದ ಮರುತ್ತು

ಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಇತ್ಯಾದಿ. ಯಾಸ್ಕರು ತನ್ಮುನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪುರ್ಗ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಭೂಲೋಕ ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವರು. ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದೇವತೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರು. ಈ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ—

ಸರ್ವಾ ಸ್ತ್ರೀ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಾ ಪುಮಾನ್ ನಾಯುತ್ಸ ಸರ್ವಗಃ |

ಗಣಾಶ್ಚ ಸರ್ವೇ ಮರುತ ಇತಿ ವೃದ್ಧಾನುಶಾಸನಂ || ಇತಿ ||

ಸಮಸ್ತ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳೂ ಪುರುಷದೇವತೆಗಳಾದ ನಾಯು ಮತ್ತು ಮರುದ್ಗಣಗಳು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು ಎಂದು ಪೂರ್ವೀಕರ ಮಾತನು. ಪೌರಾಣಿಕರು—ಮರೀಚಿಪುತ್ರನಾದ ಕಶ್ಯಪಮುನಿಯಿಂದ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು—ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಯಾಸ್ಕಮಹರ್ಷಿಗಳು ಈ ರಜದ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ-ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿಣೋ ವಾ ಮಿತರೋಚಿನೋ ವಾ ಮಹದ್ವ್ರವಂತೀತಿ ವಾ (ನಿ. ೧೧-೧೩) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ವಿಃ—ವಿಶಿಷ್ಟದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತೈಃ | ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುತಾ ಸಂಯುಕ್ತೈಃ | ಸಮಸ್ತವಾದ ವಿದ್ಯುತಿಯಾದ ಕೂಡಿದವರು ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿಸಿದ ಕೂಡಿದವರು.

ಸ್ವರ್ಕೈಃ—ಸ್ವರ್ಚನೈಃ ಶೋಭನಗಮನಯುಕ್ತೈಃ | ಯದ್ವಾ | ಶೋಭನಮರ್ಕೋಽರ್ಚನಂ ಸ್ತುತಿಯೇಷಾಮಸ್ತಿ ತಾದೃಶೈಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ಗಮನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಅಥವಾ ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಸ್ತುತಿಯು ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಯಷ್ಟಿಮದ್ವಿಃ—ರಕ್ತಿಯೂಪವಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು. ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಅನ್ವತವಾದ ರಕ್ತಿಯಿರುವುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ರಕ್ತಿಯೇ ಇವರ ಆಯುಧವು.

ಅಶ್ವಪರ್ಣೈಃ—ಅಶ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಪರ್ಣಂ ಪತನಂ ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗಮನ ವ್ಯಕ್ತವರು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರು.

ಸುಮಾಯಾಃ—ಮಾಯಾ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವು. ಸುಮಾಯಾಃ ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು.

ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ—ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನವಿಂದ ಆಹಾರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಮಕ್ಕಿಗೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಅಥಾತೋ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಾ ದೇವಗಣಾಃ | ತೇಷಾಂ ಮರುತಃ ಪ್ರಥಮಗಾಮಿನೋ ಭವಂತಿ |

ಮರುತಃ | ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿಣೋ ವಾ, ಮಿತರೋಚಿನೋ ವಾ, ಮಹದ್ವ್ರವಂತೀತಿ

ವಾ | ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ವಿಮರ್ರುತಃ ಸ್ವರ್ಕೈಃ ಸ್ವಂಚಿನ್ಯೈರಿತಿ ವಾ, ಸ್ವರ್ಚನೈರಿತಿ ವಾ | ಸ್ವರ್ಚಿಭಿರಿತಿ

ವಾ | ರಥೈರಾಯಾತ | ಋಷ್ವಿಮದ್ವಿರಶ್ವಪರ್ಣೈರಶ್ವಪತನೈರ್ವರ್ಷಿಷ್ವೇನ ಚ ನೋಽನ್ನೇನ
ನಯಿ ಇನಾಪತತ ಸುನಾಯಾಃ ಕಲ್ಯಾಣಸ್ವಜ್ಞಾ ವಾ

(ನಿ. ೧೧-೧೩-೧೪)

ಇದರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಇರುವುದು.

|| ಪಾಕರಣಸಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ವಿಃ—ವಿದ್ಯುತ್ ಯೇಷಾಂ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ವಿಃ ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತನ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಲ್ಲಿ ಝಯ್ (ತಕಾರ) ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಝಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೦
ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಯವಾದಿಗಣವು ಆಕೃತಿಗಣವಾದುದರಿಂದ
ವಿದ್ಯುಚ್ಛಬ್ದವು ಯವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆಯಾದುದರಿಂದ ಅಯವಾದಿಭ್ಯಃ ಎಂಬುದು ಈ ಸೂತ್ರ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ರಥೇಭಿಃ—ರಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಭಿಃ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಭಿಸಿಗೆ ಐವಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ಝಯೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಸ.

ಯಾತ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಜ್ಜದ್ವಾನ
ವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯಾಥಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್.
ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಷ್ವಿಮದ್ವಿಃ—ಋಷಯಃ ಯೇಷಾಂ ಸಂತಿ ಇತಿ. ಋಷ್ವಿಮಂತಃ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾ
ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭಾಂಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿರು
ವುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಪರ್ಣೈಃ—ಅಶ್ವಾ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಧಾತು. ಅಶಿಪ್ರುಷಿಲಟಿಕಣಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಕ್ಷನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಶ್ವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಪರ್ಣಂ ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಶ್ವಪರ್ಣಾಃ
ತೈಃ ಅಶ್ವಪರ್ಣೈಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಷಿಷ್ವಯಾ—ವೃದ್ಧ ಶಬ್ದ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ವನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಇಷ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರಸ್ಥಿರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ
ವೃದ್ಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವರ್ಷಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ
ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ಯ ತೋರುವಾಗ ಟಾಪ್. ತೃತೀಯಾ
ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಪ್ತತ—ಪತ್ ಲೃ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೃದಿತ್. ಲೋಽಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿಕವಾದ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ
ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಯಾಥಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ಚಿ ಲುಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಲಿಗೆ ಧಾತುವು

ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಜ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಶ್+ಅ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪತಃಪುಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಜ್‌ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಮಾಗಮ. ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾತ್ವೇಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ನಾಜ್‌ಯೋ-ಗೇಽಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಪ್ತತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮಾಯಾಃ—ಶೋಭನಾಃ ಮಾಯಾಃ (ಕರ್ಮಾಣಿ) ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮಾಯಾಃ ಸಂಭೋಧನಾ ಬಹು ಪಚನಾಂತರೂಪ. ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತೇ^೨ ರುಣೇ^೧ಭಿ^೨ವ^೨ರ^೨ಮಾ ಪಿ^೨ಶಂ^೧ಗೈಃ ಶು^೨ಭೇ ಕಂ ಯಾಂತಿ ರಥ^೨ತೂ-
ರ್ಭಿ^೨ರಶ್ವೈಃ^೧ |

ರುಕ್ಮಾ^೧ ನ ಚಿ^೨ತ್ರಃ ಸ್ವ^೧ಧಿ^೧ತಿ^೧ವಾನ್ವ^೧ವ್ಯಾ ರಥ^೧ಸ್ಯ ಜಂಘ^೧ನಂತ^೧
ಭೂಮಿ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತೇ | ಅರುಣೇ^೧ಭಿಃ | ವರಂ | ಆ | ಪಿ^೨ಶಂ^೧ಗೈಃ | ಶು^೨ಭೇ | ಕಂ | ಯಾಂತಿ |
ರಥ^೨ತೂಃ^೧ ಭಿಃ | ಅಶ್ವೈಃ^೧ |

ರುಕ್ಮಾಃ | ನ | ಚಿ^೨ತ್ರಃ | ಸ್ವ^೧ಧಿ^೧ತಿ^೧ವಾನ್ | ಪವ್ಯಾ | ರಥ^೧ಸ್ಯ | ಜಂಘ^೧ನಂತ |
ಭೂಮಿ | || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಮರುತೋರುಣೇಭಿರರುಣವರ್ಣೈಃ ಪಿಶಂಗೈಃ ಪಿಂಗಲವರ್ಣೈರುಭಯೋ-
ವರ್ಣೋಪೇತೈ ರಥತೂರ್ಭೀ ರಥಸ್ಯ ಪ್ರೇರಯಿತ್ಯಭಿರಶ್ವೈರ್ವರಂ ದೇವಾನಾಂ ವರೀತಾರಂ ಕಂ ಶಬ್ದಯಿ-
ತಾರಂ ಸ್ತುವಂತಂ ಯಜಮಾನನಾ ಯಾಂತಿ | ಅಗಚ್ಛಂತಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಶುಭೇ ತಸ್ಯ ಶೋಭಾಂ
ಕರ್ತುಂ | ಅಥವಾ ಶುಭ ಉದಕಾಯ | ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಗಣೋ ರುಕ್ಮೋ
ನ ರೋಚಮಾನಂ ಸುನರ್ಣಮಿವ ಚಿತ್ರೋತ್ತಿಶಯೀನ ದರ್ಶನೀಯಃ ಸ್ವಧಿತೀವಾನ್ ಸ್ವಧಿತಿರಿತಿ
ವಜ್ರನಾಮ | ಶತ್ರುಣಾಂ ಖಂಡಕೇನಾಯುಧೇನೋಪೇತಃ | ಏವಂವಿಧಗಣರೂಪಾಸ್ತೇ ಮರುತೋ
ರಥಸ್ಯ ಪನ್ಯಾ ಚಕ್ರಧಾರಯಾ ಭೂಮ ಭೂಮಿಂ ಜಂಘನಂತ | ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಘ್ನಂತಿ | ಸ್ತೋತ್ರೈರಪ್ಪಣಾರ್ಥ-
ಮಾಗತಾನಾಂ ತೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಭಾರಮಸಹಮಾನಾ ಭೂಮಿರತಿಸೀಡಿತಾ ಬಭೂವೇತ್ಯರ್ಥಃ || ವರಂ |
ಪ್ರಿಯಂತೇ ದೇವಾ ಅನೇನೇತಿ ವರಃ | ಗ್ರಹವೃದ್ಧಿನಿಶ್ಚೀತಿ ಕರಣೇತ್ಯಪ್ | ಕಂ | ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೇ | ಕಾಯ-
ತೀತಿ ಕಃ | ಬಹುಲವಚನಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ರಥತೂರ್ಭೀಃ | ತುರ ತ್ವರಣೇ | ರಥಂ ತುತುರಿತಿ ತ್ವರಾ-
ಯುಕ್ತಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ರಥತುರಃ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಭಿಸಿ ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪನ್ಯಾ | ಪನೀ
ರಥನೇಮಿರ್ಭವಂತೀತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ಜಿ-ಜಿ | ಪೂಜ್ ಪವನೇ | ಅಸ್ಮಾದಚೇ ಇತೀಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉದಾತ್ತ-
ಯಾಣಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಂಘನಂತ | ಹಂತೇರ್ಯಜಂತಾದ್ವರ್ತಮಾನೇ ಛಾಂದಸೋ ಲಜ್ |
ಛಂದಸ್ಯುಭಯಾರ್ಥತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದತೋಲೋಪಯೋಗೋಪಾ | ಭೂಮ | ಭೂಮಿಶಬ್ದಾದುತ್ತರ-
ಸ್ಯಾಮಃ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ | ಛಾಂದಸಂ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಅರುಣೇಭಿಃ—ಮಿರುಗಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ | ಪಿಶಂಗೈಃ—ಕಂದುಬಣ್ಣ
ವುಳ್ಳವೂ | ರಥತೂರ್ಭೀಃ—ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವವೂ ಆದ | ಅಶ್ವೈಃ—ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ | ವರಂ—ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವವನೂ | ಕಂ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಕುರಿತು | ಶುಭೇ—
(ಅವನಿಗೆ) ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಆ ಯಾತಿ—ಬರುತ್ತಾರೆ |
ರುಕ್ಮೋ ನ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಚಿನ್ನದಂತೆ | ಚಿತ್ರಃ—ಆಕರ್ಷಕವಾದದ್ದೂ | ಸ್ವಧಿತೀವಾನ್—ವಜ್ರಾ
ಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವುದೂ ಆದ ಸಂಘರೂಪದ ಮರುತ್ತುಗಳು | ರಥಸ್ಯ ಪನ್ಯಾ—ರಥದ ಚಕ್ರದಿಂದ | ಭೂಮ-
ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಜಂಘನಂತ—ಬಡಿಯುತ್ತಾರೆ |

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಮಿರುಗಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ, ಕಂದುಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ, ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯತಕ್ಕವೂ,
ಆದ ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಕುರಿತು ಅವನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು
ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಆಕರ್ಷಕವಾದದ್ದೂ, ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿ
ದಿರುವುದೂ ಆದ ಸಂಘರೂಪವುಳ್ಳ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ರಥಚಕ್ರದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನಡುಗಿಸಿ ಅದುರು
ವಂತೆ ಪ್ರಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

To what glorifier of the gods do they repair with their ruddy, tawny car-bearing horses for his advantage? bright as burnished gold and armed with the thunderbolt they break the earth with their chariot-wheels.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಅರುಣೇಭಿಃ ಪಿಶಂಗೈಃ—ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ಪಿಂಗಲ (ಮಾಸಲು ಹಳದಿ) ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. red and tawny horses.

ವರಂ—ದೇವಾನಾಂ ವರಿತಾರಂ | ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು.

ಕಂ—ಕೈ.ಗೈ ಶಬ್ದೇ | ಕಾಯಂತೀತಿ ಈ ತಂ | ಶಬ್ದಯಿತಾರಂ ಸ್ತುವಂತಂ | ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಶುಭೇ—ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಶುಭವೆಂದರೆ ಉದಕವು. (ನಿ. ೨-೨೪) ಉದಕ ಸೇವನಾರ್ಥವಾಗಿ, ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾರ್ಥವಾಗಿ.

ರಥತೂರ್ಭಿಃ—ತುರ ತ್ವರಣೇ | ರಥಂ ತುತುರತಿ ತ್ವರಾಯುಕ್ತಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ರಥತುರಃ | ರಥವನ್ನು ತ್ವರಿತಗೊಳಿಸುವುವು ಎಂದರೆ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವಂತೆಮಾಡುವ ಆಶ್ವಗಳು.

ರುಕ್ಮೋ ನ—ರೋಚಮಾನಂ ಸುವರ್ಣಮಿವ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಧಳಧಳನೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ.

ಚಿತ್ರಃ—ಅತಿಶಯೇನ ದರ್ಶನೀಯಃ | ಬಹು ಸುಂದರವಾದ, ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ.

ಸ್ವಧಿತೀವಾನ್—ದಿದ್ಯುತ್ ನೇಮಿಃ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು ವಜ್ರನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಿತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಧಿತೀವಾನ್ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ವಜ್ರ) ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು.

ಪವ್ಯಾ—ಚಕ್ರಧಾರಯಾ | ರಥಚಕ್ರದಿಂದ. (ನಿ. ೫-೫)

ಜಂಘಾನಂತ ಭೂಮಿ—ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿದರು ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬರುವಾಗ ಇವರ ಭಾರವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಭೂಮಿಯು ಪೀಡಿತವಾಗುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅರುಣೇಭಿಃ—ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇಝಲ್ಯೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ.

ವರಮ್—ವ್ರಿಯಂತೇ ದೇವಾಃ ಅನೇನ ಇತಿ ವರಃ. ವೃಣ್ ವರಣೇ. ಇದಕ್ಕೆ ಗ್ರಹವೃದ್ಧಿಶ್ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಿಯುತ್ತದೆ,

ಶುಭೇ—ಶುಭ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥೀನಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಿ-
ಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಮ್—ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಕಾಯತಿ ಇತಿ ಕಃ. ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಗುಪಧವಾಗ ದಿದ್ದರೂ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದೇಚ ಉಪದೇಶೀತಿತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸರವಾದುದರಿಂದ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಕ ರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾನಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಕ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದಾಗ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಥತೂರ್ಭಿಃ—ತುರ ತ್ವರಣೇ ಧಾತು ರಥಂ ತುತುರತಿ ತ್ವರಾಯುಕ್ತಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಇತಿ ರಥತುರಃ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಥತುರ್ ರಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾಬಹುವಚನ ಫಿಪ್ ಸರವಾದಾಗ ಹಲಿಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾಭೂತ ಇಕಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಗತಿಕಾರಕೋಪ ಸದಾತ್ ಕೃತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃಮತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪನ್ಯಾ—ಪವಿ ರಥನೇಮಿರ್ಭವತಿ (ನಿರು. ೫-೫) ಇತಿ ಯಾಸ್ತುಃ (ರಥವ ಸಟ್ಟಿಗೆ ಪವಿಯೆಂದು ಪೆಸರು) ಪೂಜ್ ಪವನೇಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಚಿಇಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಆವಾದೇಶ. ತ್ವತೀಯಾನಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಾ ವಿಭಕ್ತಿ. ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತ ಸ್ಥಾನಿಕಯಣಾದೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಂಘನಂತ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚಿಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ಲಜನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ರೋಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಬರುವುದರಿಂದ ಅತೋ ಲೋಪಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುಹೋಶ್ಚಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಚುತ್ವ. **ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತು ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಘಕಾರಾದೇಶ. **ನುಗತೋನುನಾಸಿಕಾಂತಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕಾಂತವಾದ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ನುಕಾಗಮ. ನುಕಿಸಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರವು ಲಕ್ಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಮಿ—ಭೂಮಿ+ಅನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮಿಗೆ ಷಾದೇಶ ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿ (ಇಕಾರ) ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದಿದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶ್ರೀಯೇ ಕಂ ವೋ ಅಧಿ ತನೂಷು ವಾಶೀರ್ಮೇಧಾ ವನಾ ನ
ಕೃಣವಂತ ಉರ್ಧ್ವಾ ।

ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಕಂ ಮರುತಃ ಸುಜಾತಾಸ್ತುವಿದ್ಯುಮ್ನಾಸೋ ಧನ-
ಯಂತೇ ಅದ್ರಿಂ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶ್ರೀಯೇ । ಕಂ । ವಃ । ಅಧಿ । ತನೂಷು । ವಾಶೀಃ । ಮೇಧಾ । ವನಾ । ನ ।
ಕೃಣವಂತೇ । ಉರ್ಧ್ವಾ ।

ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ । ಕಂ । ಮರುತಃ । ಸು ಸ ಜಾತಾಃ । ಶುವಿ ಸ ದ್ಯುಮ್ನಾಸಃ । ಧನ-
ಯಂತೇ । ಅದ್ರಿಂ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ತನೂಷು ಶರೀರೇಷ್ವಂಸಪ್ರದೇಶೇಷು ವಾಶೀಃ ಶತ್ರುಣಾ-
ಮಾಕ್ರೋಶಕಮಾರಾಖ್ಯಮಾಯುಧಂ ಶ್ರೀಯೇ ಕಮೈಶ್ವರ್ಯಾರ್ಥಂ ವರ್ತತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಕಮಿತ್ಯೇ-
ತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ | ತದುಕ್ತಂ | ಅಥಾಪಿ ಸಾದಪೂರಣಾಃ ಕಮೀಮಿದ್ವಿತಿತಿ | ತಾದೃಶಾ ಮರುತೋ
ವನಾ ನ ಉಚ್ಛ್ರಿತಾನ್ವೃಪಸಮೂಹಾನಿವ ಮೇಧಾ ಮೇಧಾನ್ಯಜ್ಞಾನೋರ್ಧ್ವಾ ಉರ್ಧ್ವಾನ್ ಏಕಾಹಾ-
ಹೀನಸತ್ವರೂಪೇಣೋಚ್ಛ್ರಿತಾನ್ವೃಣವಂತೇ | ಯಜಮಾನ್ಯಃ ಕಾರಯಂತಿ | ಹೇ ಸುಜಾತಾಃ
ಶೋಭನಜನನಯುಕ್ತಾ ಮರುತೋ ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಕಂ ಸುಖಕರಮದ್ರಿಂ ಸೋಮಾಭಿಷವೇ
ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಗ್ರಾವಾಣಂ ತುವಿದ್ಯುಮ್ನಾಸಃ ಪ್ರಭೂತಧನಾ ಯಜಮಾನಾ ಧನಯಂತೇ | ಧನಂ ಕುರ್ವಂತಿ |
ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಯಾಗಾಯ ಗ್ರಾವಭಿರಭಿಷುಣ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ವಾಶೀಃ | ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯೋತ್ಪಾದನೇನಾ-
ಕ್ರೋಶಶಬ್ದಕರಣಂ ವಾಶಃ | ತತಶ್ಚಂದಸೀವನಿಸಾವಿತಿ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೇ ಈಕಾರಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾ-
ತ್ತತ್ತ್ವಂ | ಮೇಧಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಶಸೋ ಡಾದೇಶಃ | ವನಾ | ಶೇಷಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ

ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ಕೃಣವಂತೇ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ | ಲಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ |
ಧಿನ್ವಿಕೃಣ್ಣೋರಚ್ಛೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪುನರಪಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಂತಾದೇಶಃ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತ್ಯಾರ್ಥ-
ಧಾತುಕಶ್ಚೇನ ರ್ಘುಸ್ಯಾಜಿತ್ವಾದ್ಗ್ನೇವಾದೇಶಃ | ಉಧಾರ್ಫ | ಪೂರ್ವವತ್ತ್ವಾದೇಶಃ | ಧನಯಂತೇ |
ಧನಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರತ್ಯರೋತಿತಿ ಚಿಚ್ಛ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಃ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ನಿಮ್ಮ | ತನೂಷು—ಶರೀರ (ಭುಜ) ಗಳಲ್ಲಿ | ವಾಶೀಃ—(ಶತ್ರು
ಗಳನ್ನು ಭಯಗೊಳಿಸುವಂತೆ) ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಆಯುಧವು | ಶ್ರಿಯೇ ಕಂ—ಐಶ್ವರ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿಯೇ
(ಇದೆ.) | (ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು) ವನಾ ನ—ವೃಕ್ಷಸಮೂಹಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವಂತೆ | ಮೇಧಾ—ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು |
ಉಧಾರ್ಫ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ | ಕೃಣವಂತೇ—(ಯಜಮಾನರಿಂದ) ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ. | ಸುಜಾತಾಃ—
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ—ನಿಮಗಾಗಿಯೇ | ಕಂ—ಸುಖ
ಕರವಾದ | ಅದ್ವಿಂ—(ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ) ಕಲ್ಲನ್ನು | ತುವಿದ್ಯುಮ್ನಾ ಸಃ—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವುಳ್ಳ
ಯಜಮಾನರು | ಧನಯಂತೇ—(ಸೋಮರಸದಿಂದ) ತುಂಬಿದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಭಯೋತ್ಪಾದಕವಾದ ಆಯುಧಗಳಿರುವವು. ವೃಕ್ಷಾದಿ
ಗಳು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವಿರಿ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ ಎಲೈ
ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮಗಾಗಿ ಯಜಮಾನರು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಧನಯುಕ್ತವಾಗುವಂತೆ
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದರೆ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ
ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

O Maruts, the threatening weapons are in your bodies (hands) able to win;
to you they raise lofty sacrifices like tall trees ; well born-Maruts, for you, the
wealthy worshippers enrich the stone (that presses the Soma plant.)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತನೂಷು—ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ.

ವಾಶೀಃ—ಆಯುಧವಿಶೇಷಗಳು. ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯೋತ್ಪಾದನೆಮಾಡುವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಆಯುಧಾದಿಗಳು.

ಮೇಧಾ—ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು

ತುನಿದ್ಯುಮ್ನಾಸಃ-ಪ್ರಭೂತಧನವುಳ್ಳ ಯಜಮಾನರು.

ಧನಯಂತೆ ಅದ್ರಿಂ-ಸೋಮಾಭಿಷವೇ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಗ್ರಾಣಾಣಿಂ ಧನಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಸೋಮಾಭಿಷವ ಕ್ತ್ಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲನ್ನು ಧನವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಜೆನ್ನಾಗಿ ರಸ ಹಿಂಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಕಂ-ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅಥಾಪಿ ಪಾದಪೂರಣಾ ಕಮಾಮಿ-ದ್ವಿತೀತಿ ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರ ವಚನವಿರುವುದು. (ನಿ.೧-೯) ಎಂದರೆ ಕಂ, ಈಂ, ಇತ್, ಉ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಕೇವಲ ಪಾದಪೂರಣಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರೆ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಕ್ಲಪ್ತ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು ಕಮ್ಮಿಯಾದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವರು. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯಾವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾರ್ಥವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖಕರವಾದ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶ್ರಿಯೇ-ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತ್ಯತೀಯಾದಿಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಶೀಃ-ರತ್ನಾಣಾಂ ಭಯೋತ್ಪಾದನೇನ ಆಕ್ರೋಶಶಬ್ದಕರಣಂ ವಾಶಃ. ವಾಶಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸೀವನಿಷ್ಠಾ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೇಧಾ-ಮೇಧ+ರಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಡಾದೇಶ.

ವನಾ-ವನ ಶಬ್ದ ನಿತ್ಯನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಶಿಗೆ ಶೇಘ್ರಂವಸಿ ಬಹುಲಮ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ.

ಕೃಣಂತೇ-ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಲಬ್ಧಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಪ್ರತ್ಯಯ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಿನ್ವಿಕ್ಯಣ್ವೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿಯೂ ಶಸಿಗೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಇದಿಪೋನುಮ್‌ಧಾತೋಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸುಮಾಗಮ. ಕೃಣ್ವಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಲೋಂತ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಸುರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಅಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃಣ ಉ ಝ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಲೋ-ಲೋಪಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯದ್ಯಪಿ ಹ್ಯಸ್ವಾಕಾರಭಿನ್ನವಾದುದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಝೋಂತಃ-ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ-(ಪಾ. ಸೂ.

೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತ್—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜುದ್ವದ್ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಧಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಕೃಣವಂತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉದ್ಭಾವ—ಹಿಂದಿನಂತೆ ಶಪ್‌ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಾದೇಶ.

ಸುಜಾತಾಃ—ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧನಯಂತೇ—ಧನಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಧನಯಂತೇ ತತ್ಕರೋತಿ ತದಾಚಷ್ಟೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮೇಲೆ ಧಾತ್ವರ್ಥ ವಿನಿಶ್ಚಯವಾದುದಾಗಿಣೀಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟವಚ್ಛೇ—ಎಂದು ಇಷ್ಟವದ್ಭಾವ ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಣೀಕರಣವಾದಾಗ ಟಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಧನಿ ಎಂದು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಟ್‌ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ಶಪ್‌ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣೀಕರಣ ಗುಣ ಅನಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ||೩||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಹಾನಿ ಗೃಧ್ರಾಃ ಪರ್ಯಾ ವ ಆಗುರಿಮಾಂ ಧಿಯಂ ವಾರ್ಕಾ.

ಯಾಂ ಚ ದೇವೀಂ |

ಬ್ರಹ್ಮ ಕೃಣಂತೋ ಗೋತಮಾಸೋ ಅರ್ಕೈರೂರ್ಧ್ವಂ ನುನು-

ದ್ರ ಉತ್ಪದಿಂ ಪಿಬಧ್ಯೈ || ೪ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಅಹಾನಿ | ಗೃಧ್ರಾಃ | ಪರಿ | ಆ | ವಃ | ಆ | ಅಗುಃ | ಇಮಾಂ | ಧಿಯಂ |

ವಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ | ಚ | ದೇವೀಂ |

ಬ್ರಹ್ಮ | ಕೃಣ್ವಂತಃ | ಗೋತಮಾಸಃ | ಅರ್ಕೈಃ | ಉರ್ಧ್ವಾಂ | ನುನುದ್ರೇ |

ಉತ್ಸಧಿಂ | ಪಿಬಧ್ಯೈ || ೪ ||

|| ಸಾಯಂಜಞಾಃ ||

ತೃಷಿತ್ಯಗೋತಮೈಃ ಸ್ತುತಾ ಮರುತಸ್ತೇಭ್ಯೋ ಗೋತಮೇಭ್ಯೋ ದೇಶಾಂತರೇ ವರ್ತಮಾನಂ
ಕೂಪಮುತ್ಪಾದಯಾನ್ವೀಯ ಪ್ರದದುಃ | ಏತದ್ವೃಷ್ಟ್ವಾ ಕಶ್ಚಿದೃಷಿಬ್ರೂತೇ | ಹೇ ಗೋತಮಾ ಗೃಧ್ರಾ
ಜಲಾಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯುಕ್ತಾನೋ ಯುಷ್ಮಾನಹಾನಿ ಶೋಭನೋದಕೋಪೇತಾನಿ ದಿನಾನಿ ಪರ್ಯಾಗುಃ |
ಪರ್ಯಾಗತಾನಿ | ಪರಿತ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ | ಪ್ರಾಪ್ಯ ಚ ವಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ ವಾರ್ಭಿರುದಕೈರ್ನಿಷ್ಪಾ-
ದ್ಯಾಂ ಧಿಯಂ ಚ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ ಚ ದೇವೀಂ ದ್ಯೋತಮಾನಮಕುರ್ಮನ್ |
ಯೇಷ್ಟಹಸ್ತ ಬ್ರಹ್ಮ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಮರ್ಕೈರ್ಮಂತ್ರಸಾಧ್ಯೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸಹ ಕೃಣ್ವಂತೋ
ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಕುರ್ಮಂತೋ ಗೋತಮಾಸೋ ಗೋತಮಾ ಋಷಯ ಉತ್ಸಧಿಂ | ಉತ್ಸೋ ಜಲಪ್ರವಾ-
ಹೋಽಸ್ಥಿನ್ವೀಯತ ಇತ್ಯುತ್ಸಧಿಃ ಕೂಪಂ | ತಂ ಪಿಬಧ್ಯೈ ಸ್ವಕೀಯಪಾನಾಯೋರ್ಧ್ವಾಂ ನುನುದ್ರೇ
ನುನುದಿರೇ ದೇಶಾಂತರೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಕೂಪಮುತ್ಪಾದಯಂತಃ | ಏತದೀಯಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತುತಾ ಮರುತಃ
ಕೂಪಮುತ್ಪಾದಯಂತ ಇತಿ ಯತ್ತದೇಶದೀಯಸ್ತೋತ್ರಕಾರಿತಮಿತ್ಯೇತೇಷೂಪಚರ್ಯತೇ || ಗೃಧ್ರಾಃ |
ಗೃಧ್ರಾ ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ | ಸುಸೂಧಾಗೃಧಿಭ್ಯಃ ಕ್ರನ್ನಿತಿ ಕ್ರನ್ವತ್ಯಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತೀತಿ
ಶಸೋ ಜಸ್ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಗುಃ | ಏತೇರ್ಲೂಜೀಣೋ ಗಾ ಲುಜೀತಿ ಗಾದೇಶಃ | ಆತ
ಇತಿ ರೋಜುರ್ | ವಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ | ಡುಕೃಜ್ ಕರಣೇ | ಋಹಲೋರ್ಜುತ್ | ವಾರ್ಭಿಃ ಕಾರ್ಯಾ
ವಾರ್ಕಾರ್ಯಾ | ತ್ರಿಚಕ್ರಾದಿತ್ವಾದುತ್ಪರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ನುನುದ್ರೇ | ಋದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಇರಯೋ ರ
ಇತಿ ರೇಆದೇಶಃ | ಉತ್ಸಧಿಂ | ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚೇತಿ ದಧಾತೇರಧಿಕರಣೇ ಕಿಸ್ತೈತ್ಯಯಃ | ಪಿಬಧ್ಯೈ |
ಪಾ. ಪಾನೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ಶಧ್ಯೈನ್ವತ್ಯಯಃ | ಪಾಘ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಪಿಬಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಗೃಧ್ರಾಃ— (ಎಲೈ ಗೋತಮಪುತ್ರರೇ) ನೀರನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಬಯಸಿದ | ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು |
ಅಹಾನಿ—(ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನೀರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ) ದಿನಗಳು | ಪರಿ ಆ ಅಗುಃ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಎವರುಗೊಂಡು
ಬಂದಿವೆ ಎಂದರೆ ಸಮೀಪಿಸಿ ಬಂದಿವೆ. | (ಮತ್ತು) ವಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ—ನೀರುಗಳಿಂದ (ಲೇ) ಸಂಪಾದಿತವಾಗ

ಬೇಕಾದ | ಧಿಯಂ—ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು | ದೇವೀಂ ಚ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿದವು. (ಈ ದಿನಸಗಳಲ್ಲಿ) | ಬ್ರಹ್ಮ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಅಕೇಢ್ಯಃ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಿ | ಕೃಣ್ಣಂತಃ—(ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ) ಅರ್ಪಿಸುತ್ತ | ಗೋತಮಾಸಃ—ಗೋತಮ ಪುತ್ರರಾದ ಋಷಿಗಳು | ಉತ್ಸೇಧಿಂ—ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯವಾದ ಭಾವಿಯನ್ನು | ಪಿಬಥೈ—ತಮ್ಮ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಊರ್ಧ್ವಂ ನು-ನುದ್ದೇ—ಮೇಲಕ್ಕೆ (ನೀರು) ಬರುವಂತೆ ಅಗೆದು ತಂದರು. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಗೋತಮಪುತ್ರರೇ, ನೀವು ನೀರಿಗಾಗಿ ಉತ್ಕಟವಾಗಿ ಬಯಸಿದಿರಿ. ನಿಮಗೆ ಬೇಕಾದ ನೀರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದಿನಗಳು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಎದುರುಗೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. ಮತ್ತು ನೀರುಗಳಿಂದಲೇ ಸಂಪಾದಿತವಾಗಬೇಕಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿವೆ. ಇಂತಹ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಗೋತಮಪುತ್ರರಾದ ನೀವು ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಿ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತ ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯವಾದ ಭಾವಿಯನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ನೀರು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಅಗೆದು ತಂದಿರಿ. ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಸಹ ದೂರದೇಶದಿಂದ ಆ ಭಾವಿಯನ್ನು ಅಗೆದು ನಿಮಗಾಗಿ ತಂದರು.

English Translation

Fortunate days have befallen you, (sons of Gotama), when thirsty and having sung about you in the sacrifice for which water was essential ; the sons of Gotama, offering oblations with sacred hymns have raised aloft the well provided for their dwelling

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಬಳಲಿದ ಗೋತಮಋಷಿಯಿಂದಲೂ ಅವನ ಪುತ್ರರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ನೀರಿನ ಭಾವಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಗೋತಮಋಷಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯು ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು.

ಗೃಧ್ರಾಃ—ಗೃಧ್ರ ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ | (ನೀರನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ.

ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ—ಡುಕ್ಲೈರ್ ಕರಣೇ | ನಾರ್ಭಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾ ತಾಂ | ನೀರಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ನೀರು ಬೇಕಾದ.

ಧಿಯಂ—ಕರ್ಮವನ್ನು ಎಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು. ಅಪಃ ಅಷ್ಟಃ ಮೊದಲಾದ ಇವತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳ ನುಡ್ಯದಲ್ಲಿ ಧೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧಿಯಂ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ-೩-೧)

ದೇವೀಂ ಚ—ದ್ಯೋತಮಾನಮಕುರ್ವನ್ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗುವಂತೆ ಅಥವಾ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು.

ಬ್ರಹ್ಮ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಮಂ | ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ಅನ್ನವನ್ನು

ಅರ್ಕೈಃ—ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ, ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ.

ಗೋತಮಾಸಃ—ಗೋತಮಋಷಿಯ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ವಂಶಸ್ಥರು.

ಉತ್ಪಥಿಂ—ಜಲಪ್ರವಾಹೋಽಸ್ತಿಸ್ಥೀಯತ ಇತ್ಯುತ್ಪಥಿಃ ಕೂಪಂ | ಜಲಪ್ರವಾಹವಿರುವ ನೀರಿನ ಬಾವಿಯನ್ನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೃಧ್ರಾಃ—ಗೃಧ್ರ ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸುಸೂಧಾಗೃಧಿಭ್ಯಃ ಕ್ರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗೃಧ್ರಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಜಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಗುಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲುಜನಲ್ಲಿ ಇಣೋಗಾಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾ ಆದೇಶ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇನಾಮ್—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾರ್ಕಾರ್ಯಾಮ್—ಡು ಕೃಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋರ್ಣ್ಯತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಉರಣ್ರಪರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾನಾಡಿದಾಗ ಅಜ್ಯಾಜ್ಯತೆಷ್ವಾಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ವಾರ್ಭಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ವಾರ್ಕಾರ್ಯಾ. ತ್ರಿಚಕ್ರಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋತಮಾಸಃ—ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಜಸೇರಸುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ನುನುದ್ರೇ—ಋದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಸ್ತರುಯೋರೇಶಿರೇಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇರಯೋರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇ

ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿನ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ಷೋನಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನತ್ವ. ಲಿಣ್ಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಆಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಪಿಂಕಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉತ್ಪನ್ನ—ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉತ್ಪಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಧೀಯತೇ ಇತಿ ಉತ್ಪನ್ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಪರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿಬಧ್ಯೈ—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಧ್ಯೈನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪಾಘಾಧ್ಯಾಸ್ಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪಿಬ ಎಂಬ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏತತ್ತ್ಯನ್ನ ಯೋಜನಮಚೇತಿ ಸಸ್ವರ್ಹ ಯನ್ಮರುತೋ

ಗೋತಮೋ ವಃ |

ಪಶ್ಯನ್ನಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನಯೋದಂಷ್ಟ್ವಾನ್ನಿಧಾವತೋ ವರಾ-

ಹೂನ್ || ೫ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಏತತ್ | ತ್ಯತ್ | ನ | ಯೋಜನಂ | ಅಚೇತಿ | ಸಸ್ವಃ | ಹ | ಯತ್ | ಮರುತಃ |

ಗೋತಮಃ | ವಃ |

ಪಶ್ಯನ್ | ನಿರಣ್ಯಃ ಚಕ್ರಾನ್ | ಅಯಃಃ ದಂಷ್ಟ್ವಾನ್ | ವಿಧಾವತಃ | ವರಾ-

ಹೂನ್ || ೫ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ಮರುತ ಏತದ್ಯೋಜನಂ | ಯುಜ್ಯತೇನೇನ ದೇವತೇತಿ ಯೋಜನಮೇತತ್ಸೂಕ್ತಸಾಧ್ಯಂ
 ಸ್ತೋತ್ರಂ | ತ್ಯನ್ನ ತ್ಯತ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮನ್ಯದುತ್ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಿವಾಚೇತಿ | ಸರ್ವೈರ್ಜ್ಞಾಯತೇ | ವೋ
 ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಯತ್ ಯದೇತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಗೋತಮ ಋಷಿಃ ಸಸ್ವರ್ಹ ಉಚ್ಚಾರಿತವಾನ್
 ಖಲು | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಹಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನ್ ಹಿರಣ್ಮಯಚಕ್ರರಥಾರೂಢಾನ್ ಹಿತರಮಣೀಯಕರ್ಮಯು-
 ಕ್ತಾನ್ಸಾಯೋದಂಷ್ಟ್ರಾನ್ | ದಶತೀತಿ ದಂಷ್ಟ್ರಾ ಚಕ್ರಧಾರಾ | ಅಯೋಮಯಾಭಿಶ್ಚಕ್ರಧಾರಾಭಿಯು-
 ಕ್ತಾನ್ | ಯದ್ವಾ | ದಂಶನಸಾಧನಾ ಋಷ್ಯಯೋ ದಂಷ್ಟ್ರಾಃ | ಅಯೋಮಯಾ ಋಷ್ಯಯೋ
 ಯೇಷಾಂ | ತಾನ್ವಿಧಾವತೋ ವಿವಿಧಮಿತಸ್ತತಃ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾನ್ವರಾಹೂನ್ ವರಸ್ಯೋತ್ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ
 ಶತ್ರುೋರ್ಹಂತ್ಯಾನ್ | ಯದ್ವಾ | ಉತ್ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯಾಹರ್ತ್ಯಾನ್ | ಅಥವಾ ಉತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ
 ದೇವತಾನಾಮಾಹ್ವಾತ್ಯಾನ್ ವರಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಭಕ್ಷಯಿತ್ಯನ್ವಾ | ಏವಂಭೂತಾನ್ವರುತಃ ಪಶ್ಯನ್ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾ-
 ನನ್ ಗೋತಮೋ ಯತ್ಸೋತ್ರಂ ಕೃತವಾನ್ ತದೇತತ್ಪ್ರವೋತ್ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಸದಸ್ಮಾಭಿಃ ಸರ್ವೈರುಪಲಭ್ಯತ
 ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಅಥಾಪ್ಯೇತೇ ಮಾಧ್ಯಮಕಾ ದೇವಗಣಾ ವರಾಹವ ಉಚ್ಯಂತೇ ಪಶ್ಯನ್ವಿರ-
 ಣ್ಯಚಕ್ರಾನ್ | ನಿ. ೫-೪ | ಇತಿ || ಅಚೇತಿ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಛಾಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಕರ್ಮಣಿ
 ಲುಜ್ | ಸಸ್ತಃ | ಸ್ವೈ ಶಬ್ದೋಪತಾಪಯೋಃ | ಲಜಃ ತಿಪಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಗುಣೇ
 ಹಲ್ವ್ಯಾಭ್ಯ ಇತಿ ತಲೋಪಃ | ಧಾತುಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವರಾಹೂನ್ | ವರಶಬ್ದೋಪಪದಾ-
 ದಾಜ್ ಪೂರ್ವಾದ್ಧಂತೇರ್ವಾ ಹರತೇರ್ವಾ ಹ್ಯಯತೇರ್ವಾ ಜುಹೋತೇರದನಾರ್ಥಾದ್ವಾ | ಹು ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ
 ನಿಷ್ಪತ್ತಿರಿತಿ ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಾ | ಅಸ್ಯ ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ವಾದಭಿಮತಸಿದ್ಧಿಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಹಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನ್—ಚಿನ್ನದ ಚಕ್ರವುಳ್ಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವರೂ
 ಅಥವಾ ಹಿತವಾಗಿಯೂ ರಮಣೀಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕರ್ಮಯುಕ್ತರಾಗಿರುವವರೂ | ಅಯೋದಂಷ್ಟ್ರಾನ್—
 ಉಕ್ಕಿನ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವರೂ, | ವಿಧಾವತಃ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರಭಸದಿಂದ ಓಡಾಡುವವರೂ |
 ವರಾಹೂನ್—ಪ್ರಬಲರಾದ ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದವರೂ, ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ತರುವವರೂ,
 ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಕರೆಯುವವರೂ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಕ್ಷಕರೂ
 ಆದ ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಪಶ್ಯನ್—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಗಮನಿಸುತ್ತಾ | ವಃ—ನಿಮಗಾಗಿ | ಯತ್—ಯಾವ ಸೂಕ್ತರೂಪ
 ವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಗೋತಮಃ—ಗೋತಮಋಷಿಯು | ಸಸ್ವರ್ಹ—ಪಠಿಸಿದನೋ, | ಏತತ್ ಯೋಜನಂ-
 ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವೂ ಸಹ | ತ್ಯನ್ನ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ ಸ್ತೋತ್ರಸಮನಾದುದೇ ಎಂದು | ಅಚೇತಿ-
 (ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ) ಆರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಚಿನ್ನದ ಚಕ್ರವುಳ್ಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವರೂ, ಉಕ್ಕಿನ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರು-
 ವವರೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರಭಸದಿಂದ ಓಡಾಡುವವರೂ, ಮತ್ತು ಪ್ರಬಲರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡು-

ವನರೂ ಅದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಜಿನ್ನಾಗಿ ಗಮನಿಸುತ್ತಾ ಗೋತಮಋಷಿಯು ಯಾವ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದನೋ, ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಸಹ ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಸಮನಾದುದೇ ಎಂದು ನಿಲ್ಲರಿಗೂ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅರಿಕೆಯಾಗಿದೆ.

English Translation

Maruts, this hyman is known to be the same as that which Gotama recited, in your praise, when he beheld you seated in your chariots with golden wheels, armed with iron weapons, hurrying hither and thither and destroying your mightiest foes.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಏತತ್ ತೈತ್ ನ—ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರದಂತಿರುವುದು

ಯೋಜನಂ—ಏತತ್ಸೂಕ್ತಸಾಧ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವು. ಸ್ತಂಧ ಸ್ವಾಮಿಯು ಯೋಜನಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಯುಜ್ಯಂತೇ ಪ್ರಾಣವಿಯೋಗಾದಿನಾ ಅನೇನ ಶತ್ರುವ ಇತಿ ಯೋಜನಂ ಸೇನಾಲಕ್ಷಣಂ ಬಲಮಿಹಾಭಿಪ್ರೇತಂ | ಇದರಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಹಾರವಾಗುವುದರಿಂದ ಯೋಜನಂ ಎಂದರೆ ಸೇನಾರೂಪವಾದ ಬಲವು ಎಂದು ವಿನಿಶ್ಚಯಿಸುವರು.

ಅಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಸರ್ವೈಜ್ಞಾನ್ಯತೇ | ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು.

ಸಸ್ತಃ—ಸ್ತೃ ಶಬ್ದೋಪತಾಪಯೋಃ | ಉಚ್ಚರಿಸಿದನು.

ಹಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನ್—ಸುನರ್ಣಮಯವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಅಥವಾ ಹಿತವಾದ ಮತ್ತು ರಮಣೀಯವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ.

ಅಯೋದಂಷ್ಟ್ರಾನ್—ದಶತೀತಿ ದಂಷ್ಟ್ರಾ ಚಕ್ರಧಾರಾ | ಅಯೋಮಯಾಭಿಶ್ಚ ಕ್ರಧಾರಾಭಿಯುಕ್ತಾನ್ | ಯದ್ವಾ ದಂಶನಸಾಧನಾ ಋಷ್ಯಯೋ ದಂಷ್ಟ್ರಾಃ ಅಯೋಮಯಾ ಋಷ್ಯಯೋ ಯೇಷಾಂ | ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಕ್ರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ.

ವಿಧಾವತಃ—ವಿನಿಧಮಿತಸ್ತತಃ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾನ್ | ಇಲ್ಲಿಂದಲ್ಲಿಗೆ ಬಹುಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ.

ವರಾಹೂನ್—ವರಸ್ಯೋತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಯ ಶತ್ರೋರ್ಹಂತ್ಯಾನ್ | ಪ್ರಬಲರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ. ಅಥವಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಯ ವೃಷ್ಟ್ಯದಿಕಸ್ಯಾಹರ್ತ್ಯಾನ್ | ಉತ್ತಮವಾದ ವೃಷ್ಟಿರೂಪದ ಜಲವನ್ನು ತಂದೊದಗಿಸುವ. ಅಥವಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾನಾಂ ದೇವತಾನಾಮಾಹ್ವಾತ್ಯಾನ್—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರುವ. ಅಥವಾ ವರಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಭಕ್ಷಯಿತ್ಯಾನ್—ಉತ್ತಮವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಯಾಸ್ತುಮಹರ್ಷಿಗಳು—ಅಥಾಸ್ಯೇತೇ ಮಾಧ್ಯಮಕಾ ದೇವಗಣಾ ವರಾಹವ

ಉಚ್ಯಂತೇ ಸಶ್ಯನ್ ಹಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನ್ (ನಿ.೫-೪) ಸ್ವರ್ಗಾಂತರಿಕ್ಷಭೂಮಿಯೆಂಬ ಮೂರು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಾನೀಯರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವರಾಹವಃ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಈ ಅಂತರಿಕ್ಷದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರಾದುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ವರಾಹವಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವರು ಎಂದು ವರಾಹವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿಲುಜ್ ಲುಜ್ ಲಿಟೀ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಿಗೆ ಚಿಣ್. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಚಿಣ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಚಿಣೋಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಿಸರದಲ್ಲಿರುವ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸ್ತೃಃ—ಸ್ತೃ ಶಬ್ದೋಪತಾಪಯೋಃ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಲು ಅದೇಶ. ಶ್ಲಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಉರತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ವವು ರಸರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಪುನಃ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಸಸ್ತೃ+ತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಪಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂತ್ಯರೇಫಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. ಅತಿಜಃ—ಎಂದು ಸರ್ಯುದಾಸನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ತಿಜಂತವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಶ್ಯನ್—ದೃಶಿರ್ ವ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಙ್ ಛಂದದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಸರವಾದಾಗ ಸಾಘ್ರಾಢ್ಯಾಸ್ಥಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಶ್ಯ ಅದೇಶ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿ ಧಾವತಃ—ಧಾವು ಗತಿಶುದ್ಧೋಃ ಧಾತು. ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವರಾಹೂನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಅಥವಾ ಹೈಜ್ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವವಾದ ಇದಕ್ಕೆ ವರಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಹು ಎಂಬ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಹೈಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ, ಅಥವಾ ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಈ ಧಾತುಗಳಿಂದ ಹು ಎಂಬ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹುಧಾತುವಿನಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಗ ಅದನಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಧಾತುಗಳಿಂದಲೂ ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ವ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದಲೇ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏ॒ಷಾ ಸ್ಯಾ॑ ವೋ॒ ಮರು॑ತೋಽನು॒ಭ॒ರ್ತ್ರಿಃ ಪ್ರ॑ತಿ॒ ಸ್ತೋ॒ಭತಿ॑
ವಾಘ॑ತೋ॒ ನ ವಾಣೀ॑ ।

ಅ॒ಸ್ತೋ॒ಭಯ॑ದ್ವೃ॒ಧಾಸಾ॒ಮನು॑ ಸ್ವ॒ಧಾಂ ಗ॒ಭಸ್ತೋ॑ಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏ॒ಷಾ । ಸ್ಯಾ॑ । ವಃ॑ । ಮರು॑ತಃ । ಅ॒ನುಽ ಭ॒ರ್ತ್ರಿಃ । ಪ್ರ॑ತಿ । ಸ್ತೋ॒ಭತಿ॑ । ವಾಘ॑ತಃ ।
ನ । ವಾಣೀ॑ ।

ಅ॒ಸ್ತೋ॒ಭಯ॑ತ್ । ವೃ॒ಧಾ । ಆ॒ಸಾಂ । ಅ॒ನು । ಸ್ವ॒ಧಾಂ । ಗ॒ಭಸ್ತೋ॑ಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತಃ ಸ್ಯಾ ಸೈಷಾಸ್ಮದೀಯಾ ಸ್ತುತಿವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಮನುಭರ್ತ್ರಿಃ ಯುಷ್ಮಾನನು-
ಹರಂತೀ ಯುಷ್ಮದ್ಗಣಸದೃಶೀ ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಭತಿ | ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸ್ತುತಿ | ಸ್ತೋಭತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ | ತಥಾ
ವಾಘತೋ ನ ವಾಣೀ | ನಶಬ್ಧಃ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಮೇನ | ಅಸ್ಮುಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರ-
ತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗಃ | ನಿ. ೭-೩೧ | ಇತಿ | ಇದಾನೀವೃತ್ತಿಕ್ಸಂಬಂಧಿನೀ ವಾಗಹಿ ವೃಥಾನಾಯಾಸೇನಾ-
ಸಾಮಾಭಿರ್ಪುಗ್ಗಿರಸ್ತೋಭಯತ್ | ಅಸೌತ್ | ಇದಾನೀಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಕದೇತ್ಯಾಹ | ಗಭಸ್ತೋರಸ್ಮದೀ-
ಯಯೋರ್ಬಾಹ್ಯೋಃ ಸ್ವಧಾಂ | ಅನ್ವನಾಮೈತತ್ | ಯದಾ ಬಹುವಿಧಮನ್ವಂ ಮರುತಃ ಸ್ಥಾಪಯಂತಿ |
ತಾಮನುಲಕ್ಷ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅನುಭರ್ತ್ರಿಃ | ಹೃಷ್ ಹರಣೇ | ತೃಚ್ | ಋನ್ನೇಭ್ಯ ಇತಿ ಜೀಪ್ |
ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ಪರ್ವಾದಿತಿ ನದ್ಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಸ್ಯಾ ಏಷಾ—ಆ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು | ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಅನು-
ಭರ್ತ್ರಿಃ—ಮಹಿಮೆಗನುಗುಣವಾಗಿ | ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಭತಿ—ಹೊಗಳುತ್ತದೆ. | ಗಭಸ್ತೋಃ—ನಮ್ಮ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ |
ಸ್ವಧಾಂ—(ನಾನಾವಿಧವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು (ಮರುತ್ತುಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ) | ನ—ಈಗ | ವಾಘತಃ-
ವಾಣೀ—ಋತ್ವಿಕ್ಯಿನಿಂದ ಪಠಿತವಾದ ವಾಕ್ಯ. | ವೃಧಾ—ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ | ಆಸಾಂ—ಆ ಋಕ್ಕುಗಳೊಂದಿಗೆ |
ಅಸ್ತೋಭಯತ್—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿತ್ತು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೊಗಳುತ್ತದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳು ನಮ್ಮೆರಡುಕೈಗಳಲ್ಲೂ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಈಗ ಋತ್ವಿಕ್ವಿನಿಂದ ಪಠಿತವಾದ ವಾಕ್ಯ ಆ ಋತ್ವಿಕ್ವಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿತು.

English Translation

O Maruts, this is that praise which suited to your merits glorifies every one of you. The speech of the priest has now glorified you, without difficulty, with sacred verses since you have placed food in our hands.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ಯಾ—ಸೈಷಾ | ಆ, ಅದೇ.

ಅನುಭರ್ತ್ರಿಣೀ—ಹೃಷ್ಣಾ ಹರಣೇ | ಯುಷ್ಮಾನನುಹರಂತೀ, ಯುಷ್ಮದ್ಗಣಸದೃಶೀ | ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ.

ಸ್ತೋಭತಿ (ಸ್ತೋಭತಿ)—ಅರ್ಚತಿ, ಗಾಯತಿ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕು ಅರ್ಚತಿಕರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಭತಿಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತೋಭತಿ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧೯)

ವಾಘತಃ—ಭಾರತಾಃ ಕರವಃ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಋತ್ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಘತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಘತಃ ಎಂದರೆ ಋತ್ವಿಕ್ವುಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ವಾಘತಃ -ವಾಣೀ ಎಂದರೆ ಋತ್ವಿಕ್ವುಗಳು ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಎಂದರ್ಥ.

ನ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರು—ಅಸ್ತುಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗಃ (ನಿ- ೭-೩೧) ಸಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಮಾರ್ಥವೂ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥವೂ (ಈಗ ಎಂಬ) ಇರುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ವೃಥಾ—ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ, ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ.

ಸ್ವಧಾಂ—ಆಂಧಃ ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಧಾಂ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಗಭಸ್ತೋಃ—ಆಯತೀ, ಚ್ಯವಾನಾ ಮೊದಲಾದ ಬಾಹುನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಭಸ್ತಿಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಭಸ್ತೋಃ ಎಂದರೆ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ಯಾ—ತ್ಯದ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸುಪರವಾದಾಗ ತ್ಯದಾದೀನಾಮುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಜಾದ್ಯತಷ್ಟಾಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ತ್ಯಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ತದೋ ಸಃ ಸಾವನಂತ್ಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನುಭರ್ತ್ರಿಃ- ಭೃಗ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಭರ್ತ್ರಿಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ತಾನಾದಿದಾಗ ಋನ್ನೇಭ್ಯೋ ಜೀಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಯಣಾದೇಶ. ತೃಜಂತವಾದುದು ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣ್ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ, ಯಣಿನ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹಲ್ ವರ್ಣ (ತಕಾರ) ವಿರುವುದರಿಂದ ನದೀ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೋಭತಿ—ಷ್ಟುಭು ಸ್ತಂಭೇ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತೋಭಯೇತ್—ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಡಾಗನು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

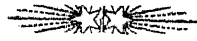

ಎಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಆ ನೋ ಭದ್ರಾ ಇತಿ ದಶರ್ಚಿಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ ವೈಶ್ವದೇವಂ |
ಅದಿತಃ ಪಂಚರ್ಚಿಃ ಸಪ್ತಮಾ ಚ ಜಗತ್ಯಃ ಷಷ್ಠೀ ಸ್ತಸ್ತಿನ ಇಂದ್ರೇತೈಷಾ ವಿರಾಟ್ ಸ್ಥಾನಾ | ನವಕಾ
ವೈರಾಜಸ್ತ್ವಿಷ್ಟಭಶ್ಚ | ಅನು ೯-೫ | ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣಯೋಗಾತ್ | ಅಷ್ಟಮ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತುಭಃ |
ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಆ ನೋ ದಶ ವೈಶ್ವದೇವಂ ತು ಪಂಚಾದ್ಯಾಃ ಸಪ್ತಮಾ ಚ ಜಗತ್ಯಃ ಷಷ್ಠೀ
ವಿರಾಟ್ ಸ್ಥಾನೇತಿ | ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇ ವೈಶ್ವದೇವತಸ್ತು ಉತ್ತಮಾವರ್ಜಮೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ ವೈಶ್ವದೇವನಿವಿ-
ದ್ಧಾನೀಯಂ | ಸಾ ತು ಪ್ರಕೃತಾ ವಿಕೃತಾ ಚ ವೈಶ್ವದೇವತಸ್ತು ಪರಿಧಾನೀಯಾ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಂ |
ಆ ನೋ ಭದ್ರಾಃ ಕೃತವೋ ಯಂತು ವಿಶ್ವತ ಇತಿ ನವ ವೈಶ್ವದೇವಂ | ಅ. ೫-೧೮ | ಇತಿ | ಅದಿತಿದ್ಯಾರ-

ದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮಿತಿ ಪರಿಧ್ಯಾತ್ವರ್ವತ್ರ ವೈಶ್ವದೇವೇ | ಆ. ೫-೧೮ | ಇತಿ ಚ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಚ ಭವತಿ |
ಸದೈವ ಪಂಚಜನೀಯಯಾ ಪರಿಧ್ಯಾತ್ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೧ | ಇತಿ || ಮಹಾವ್ರತೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ
ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ತಥಾ ಚ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಸೂತ್ರೈತೇ | ಅನೋಭದ್ರೀಯಂ ಚ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ | ಐ. ಬ್ರಾ.
೫-೩-೨ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಆ ನೋ ಭದ್ರಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು. ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಗಳು. ಮೊದಲಿನ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳೂ, ಎಳನೆಯ ಋಕ್ಕೂ ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಸ್ವಸ್ತಿನ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಅರನೆಯ ಋಕ್ಕು ವಿರಾಟಸ್ಥಾನಾ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನದು. ಎಂಟರಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಋಕ್ಕಿನವರೆಗಿನ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಆ ನೋ ದಶ ವೈಶ್ವದೇವಂ ತು ಪಂಚಾದ್ಯಾಃ ಸಪ್ತಮಾ ಚ ಜಗತ್ಯಃ ಷಷ್ಠೀ ವಿರಾಟಸ್ಥಾನೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಒಂದು ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವೈಶ್ವದೇವನಿವಿಧಾನೀಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿವಿಕ್ರತಿ ರೂಪಗಳಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರಪರಿಧಾನೀಯಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಆ ನೋ ಭದ್ರಾಃ ಕೃತನೋ ಯಂತು ವಿಶ್ವತ ಇತಿ ನವ ವೈಶ್ವದೇವಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ (ಆ. ೫-೧೮) ಅದಿತಿರ್ವ್ಯಾರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮಿತಿ ಪರಿಧ್ಯಾತ್ವರ್ವತ್ರ ವೈಶ್ವದೇವೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ (ಆ. ೫-೧೮) ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸದೈವ ಪಂಚಜನೀಯಾ ಪರಿಧ್ಯಾತ್ ಎಂದು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವಚನವಿರುವುದು. (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೧) ಮತ್ತು ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ—ಆ ನೋ ಭದ್ರೀಯಂ ಚ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಎಂಬ ನಾಕ್ಯವು (ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೩-೨) ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೮೯

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೮೯ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೧೫, ೧೬ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೧೦ ||

|| ಋಷಿಃ—ಗೋತಮೋ ರಾಹೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ||

|| ಭಂದಃ— ೧-೫, ೭ ಜಗತೀ | ೬ ವಿರಾಟಸ್ಥಾನಾ | ೮-೧೦ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ನೋ ಭದ್ರಾಃ ಕ್ರತವೋ ಯಂತು ವಿಶ್ವತೋಽದಬ್ಧಾ-

ಸೋ ಅಪರೀತಾಸ ಉದ್ಭಿದಃ |

ದೇವಾ ನೋ ಯಥಾ ಸದಮಿದ್ವ್ಯಥೇ ಅಸನ್ನಪ್ರಾಯುರೋ

ರಕ್ಷಿತಾರೋ ದಿವೇದಿವೇ || ೧ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಆ | ನಃ | ಭದ್ರಾಃ | ಕ್ರತವಃ | ಯಂತು | ವಿಶ್ವತಃ | ಅದಬ್ಧಾಸಃ | ಅಪರಿಽಇ-

ತಾಸಃ | ಉತ್ಽಭಿದಃ |

ದೇವಾಃ | ನಃ | ಯಥಾ | ಸದಂ | ಇತ್ | ವೃಥೇ | ಅಸನ್ | ಅಪ್ರಽಆಯುನಃ |

ರಕ್ಷಿತಾರಃ | ದಿವೇಽದಿವೇ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಕ್ರತವೋಽಗ್ನಿಷ್ವೋಮಾದಯೋ ಮಹಾಯಜ್ಞಾ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾದಪಿ
ದಿಗ್ಭಾಗಾದಾ ಯಂತು | ಆಗಚ್ಛಂತು | ಕೀದೃಶಾಃ ಕ್ರತವಃ | ಭದ್ರಾಃ ಸಮಾಚೀನಫಲಸಾಧನತ್ವೇನ
ಕಲ್ಯಾಣಾ ಭಜನೀಯಾ ವಾ ಅದಬ್ಧಾಸೋಽಸುರೈರಹಿಂಸಿತಾಃ ಅಪರೀತಾಸಃ ಶತ್ರುಭಿರಪರಿಗತಾಃ |
ಅಪ್ರೇತಿರುದ್ಧಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉದ್ಭಿದಃ ಶತ್ರುಣಾಮುದ್ಭೇತ್ತಾರಃ | ಈದೃಶಾಃ ಕ್ರತವೋಽಸ್ಮಾಂಸ್ತಥಾ-
ಗಚ್ಛಂತು | ಅಪ್ರಾಯುರೋಽಪ್ರಗಚ್ಛಂತಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ರಕ್ಷಿತವ್ಯಮಪರಿತ್ಯಜಂತಃ ಅತಃ ಏವ ದಿವೇ ದಿವೇ
ಪ್ರತಿದಿವಸಂ ರಕ್ಷಿತಾರೋ ರಕ್ಷಾಂ ಕುರ್ವಂತಃ ಏವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ
ಸದಮಿತ್ ಸದೈವ ವೃಥೇ ವರ್ಧನಾಯಾಸನ್ | ಭವಂತು || ಅದಬ್ಧಾಸಃ ದನ್ಯು ದಂಭಿ | ದಂಭೋ
ಹಿಂಸಾ | ನಿಷ್ಪ್ರಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತೀಹ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ನೌಮಾಸೇಽವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಪರೀತಾಸಃ | ಇಣ್ ಗತೌ | ಪೂರ್ವನತ್ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಉಭಯತ್ರಾಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ |

ವೃಥೇ | ವೃಥು ವೃದ್ಧಾ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಅಸನ್ | ಅಸ ಭುವಿ | ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ | ತಸ್ಯಾಜ್ಞಾತ್ವಾತ್
ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯೇಕಾರಲೋಪಾಭಾವಃ | ಅಸ್ರಾಯುವಃ | ಇಣ್ ಗತಾ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಪೂರ್ವಾ ಚೈಂದ-
ಸೀಣ ಇತ್ಯುಣ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನೌಮಾಸೇವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಜಸಿ ಜಸಾದಿಷು
ಚೈಂದಸಿ ವಾವಚೇನಮಿತಿ ಗುಣಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಭಾವೇ ತನ್ವಾದಿತ್ವಾದುವರ್ಜ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಥಾ—ಯಾವರೀತಿಯಿಂದ | ಅಸ್ರಾಯುವಃ—(ಕಾಪಾಡಬೇಕಾದ ಭಕ್ತರನ್ನು) ತ್ಯಜಿಸದಿರುವವರೂ |
ದೀವೇದೀವೇ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ರಕ್ಷಿತಾರಃ—(ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸುವವರೂ ಆದ | ದೇವಾಃ—(ಸಕಲ)
ದೇವತೆಗಳೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸದಮಿತ್—ಯಾವಾಗಲೂ | ವೃಥೇ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿ | ಅಸನ್—
ಆಗುವರೋ | ತಥಾ—ಆ ರೀತಿಯಾಗಿ | ಭದ್ರಾಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದವೂ ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯವಾದವೂ | ಅದಬ್ಜಾ-
ಸಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವೂ | ಅಪರೀತಾಸಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ತಡೆಯಲ್ಪಡದಿರುವವೂ |
ಉದ್ಭಿದಃ—ಶತ್ರುನಾಶಕಗಳೂ ಆದ | ಕ್ರತವಃ—(ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ) ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು
ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ವಿಶ್ವತಃ—ಸಕಲದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ | ಆ ಯಂತು—ಬರಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಭಕ್ತರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದೇ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆಗಳು ಯಾವರೀತಿ
ಯಾವಾಗಲೂ ತಮ್ಮ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿ ಆಗುವರೋ ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಕರವಾದವೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ
ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಡದಿರುವವೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರುನಾಶಕಗಳೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ
ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಸಕಲದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಬರಲಿ.

English Translation

May auspicious work (or excellent wisdom) unmolested, unimpeded,
and unconquered come to us from every quarter ; may the gods not turning
away from us but granting us protection day by day be, ever with us for our
advancement.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು. ಕೆಲವರು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದರೆ
ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಂದು ದೇವತೆಗಳ ಪಂಗಡವೆಂದು ಹೇಳುವರು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆ
ಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಯಾಸ್ವರು ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ (೧. ೧೨-೩೯) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು (ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೨ ಪೇಜು 49-50)ರಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ. ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಶಾಂತಿ
ಮಂತ್ರ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದ ಮುಕ್ತುಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬರುವುದಲ್ಲದೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳೇ ಖಲ ಇರುವವು—ಮ. ಸಂ. ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೧೪, ೮೯, ೯೦, ೧೦೫, ೧೦೬, ೧೦೭, ೧೨೧, ೧೨೨ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳು ; ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೨೯, ೩೧ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳು ; ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೫೪ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ; ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೫೫ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ; ಐದನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೪೧, ೪೨, ೪೩, ೪೪, ೪೫, ೪೬, ೪೮, ೪೯, ೫೦, ೫೧; ಆರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೪೯, ೫೦, ೫೧, ೫೨; ಏಳನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೩೫, ೩೬, ೩೭, ೩೯, ೪೦, ೪೨, ೪೩ ; ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೨೭, ೨೮, ೨೯, ೩೦, ೫೮, ೮೩ ; ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೩೧, ೩೨, ೩೫, ೩೬, ೬೪, ೬೫, ೬೬, ೯೨, ೯೩, ೧೦೦, ೧೦೧, ೧೦೯, ೧೧೪, ೧೨೬, ೧೨೮, ೧೩೭, ೧೪೧, ೧೫೭, ೧೮೧ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಗಳು ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಕವು.

ಅದಬ್ಧಾಸಃ—ದಂಭು ದಂಭೇ | ದಂಭೋ ಹಿಂಸಾ | ಅದಬ್ಧಾಸೋಽಸುರೈರಹಿಂಸಿತಾಃ | ಅಸುರ ರಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ ಅಸುರರು ವಿಘ್ನನನ್ನುಂಟುಮಾಡದಿರುವ.

ಅಪರೀತಾಸಃ—ಇಣ್ ಗತೌ | ಶತ್ರುಭಿರಪರಿಗತಾಃ | ಶತ್ರುಬಾಧಾರಹಿತವಾದ, ಶತ್ರುಗಳು ಸಮಾಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವಾದ.

ಉದ್ಭಿದಃ—ಶತ್ರುಣಾಮುದ್ಭೇತ್ತಾರಃ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ- ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದ್ಭಿದಃ | ಉದ್ಭಿನ್ನಾನ್ಮೃಕಾಹಃ | ತತ್ತೈಭ್ಯತೆಯು | ಅಥವಾ ಉದ್ಭಿದಂಶಿ ಫಲಾನೀತ್ಯುದ್ಭಿದಃ | ಜನಯಿತಾರಃ ಫಲಾನಾಮೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಉದ್ಭಿನ್ನವೆಂಬ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞವಿಶೇಷವೇ ಮೊದಲಾದುವು ಅಥವಾ (ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ) ಫಲನನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಸಪಮಿತ್—ಸದೈವ | ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಯಾವಾಗಲೂ.

ಅಪ್ರಾಯುನಃ—ಇಣ್ ಗತೌ | ಅಪ್ರಗಚ್ಛಂತಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ರಕ್ಷಿತವ್ಯಮಪರಿತ್ಯಜಂತಃ | ತಾವು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಯಜಮಾನರನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದಿರುವವರು, ಅಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದಿರುವವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಂತು—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಏರುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ಇಣೋಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಬ್ಧಾಸಃ—ದಂಭು ದಂಭೇ ಧಾತು. ದಂಭವೆಂದರೆ ಹಿಂಸಾ. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಯಸ್ಯವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನಿದಿತಾಂ-ಹಲಿಉ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನ ದಬ್ಧಃ ಅದಬ್ಧಃ ನೌತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಯೇ ನೌತ್ ಕುನಿಸಾತಾನಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಗಾಗಮ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ.

ಅಪರೀತಾಸಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪರೀತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ. ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಅಸುಕಾಗಮ.

ವೃಧೇ—ವೃಧ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಧ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತುತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸನ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಕ್ಷಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈವದೇಷು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಐತ್ತಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಪರನಾದಾಗ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವೂ (ಅನ್) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರಾಯುವಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸೀಣಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಚ್ಚಾತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರಾಯು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ಪ್ರಾಯುಃ ಅಪ್ರಾಯುಃ. ನೞ್ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಪ್ರಾಯು ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರನಾದಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಚ್ಚಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿ ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉನಜಾದೇಶ. ಅಪ್ರಾಯುವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದೇ॒ವಾನಾಂ॑ ಭ॒ದ್ರಾ ಸು॒ಮ॒ರ್ತೀ॑ರ್ಯ॒ಜೂಯ॑ತಾಂ ದೇ॒ವಾನಾಂ॑

ರಾ॒ತಿರ॒ಭಿ ನೋ॒ ನಿ ವ॑ರ್ತತಾಂ ।

ದೇ॒ವಾನಾಂ॑ ಸ॒ಖ್ಯಮು॑ಪ॒ ಸೇದಿ॑ಮಾ ವ॒ಯಂ ದೇ॒ವಾ ನ॒ ಆಯುಃ॑

ಪ್ರ ತಿ॑ರಂತು ಜೀ॒ವಸೇ॑ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದೇವಾನಾಂ | ಭದ್ರಾ | ಸುಮತಿಃ | ಋಜುಯತಾಂ | ದೇವಾನಾಂ | ರಾತಿಃ |
ಅಭಿ | ನಃ | ನಿ | ವರ್ತತಾಂ |

ದೇವಾನಾಂ | ಸಖ್ಯಂ | ಉಪ | ಸೇದಿಮು | ವಯಂ | ದೇವಾಃ | ನಃ | ಆಯುಃ |

ಪ್ರ | ತಿರಂತು | ಜೀವಸೇ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಭದ್ರಾ ಸುಖಯಿತ್ರೀ ಭಜನೀಯಾ ವಾ ದೇವಾನಾಂ ಸುಮತಿಃ ಶೋಭನಾ ಮತಿರನುಗ್ರಹಾತ್ಮಿಕಾ ಬುದ್ಧಿರಸ್ಮಾಕಮಸ್ತಿತಿ ಶೇಷಃ | ಕೀದೃಶಾನಾಂ | ಋಜುಯತಾಮೃಜುಮಾರ್ಜವಯುಕ್ತಂ ಸಮ್ಯಗನುಷ್ಠಾತಾರಂ ಯಜಮಾನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಾಂ | ತಥಾ ದೇವಾನಾಂ ರಾತಿರ್ದಾನಂ ನೋಽಸ್ಮಾನಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ನಿತರಾಂ ವರ್ತತಾಂ | ತದಭಿನುತಫಲಪ್ರದಾನಮಸ್ಯ ಸ್ಮಾಕಂ ಭವತ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಯಂ ಚ ತೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಸಖ್ಯಂ ಸಖಿತ್ವಂ ಸಖ್ಯುಃ ಕರ್ಮ ವೋಪಸೇದಿಮು | ಪ್ರಾಪ್ನುವಾಮು | ತಾದೃಶಾ ದೇವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಾಯುರ್ಜೀವಸೇ ಜೀವಿತುಂ ಪ್ರ ತಿರಂತು | ವರ್ಧಯಂತು || ಭದ್ರಾ | ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ | ಋಜ್ರೇಂದ್ರಾಗ್ರೇತ್ಯಾದೌ | ಉ. ೨-೨೮ | ರನ್ದ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತಿತಃ | ಋಜುಯತಾಂ | ಋಜುಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ಋಜುಯತಿ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ತದಂತಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ರು | ಶತ್ರುರನುಮ ಇತ್ಯೆಜಾದಿವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ರಾತಿಃ | ರಾ ದಾನೇ | ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇತಿ ಕ್ತಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಖ್ಯಂ | ಸಖ್ಯುರ್ಯ ಇತಿ ಭಾವೇ ಕರ್ಮಣಿ ವಾ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸೇದಿಮು | ಷಡ್ವೈ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು | ಭಂದಸಿ ಉರ್ಜಲರ್ಜಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಿಟಿ | ಸತ್ವಸ್ಯಾನ್ಯಮಿತ್ತಿಕತ್ವೇನ ಲಿಟಿ ಪರತೆ ಆದೇಶಾದಿತ್ಯಾಭಾವಾದತ ಏಕಹಲ್ಮಧ್ಯ ಇತ್ಯೇತ್ಯಾಭ್ಯಾಸಲೋಪೌ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪ್ರ ತಿರಂತು | ಪ್ರಪೂರ್ವಸ್ತಿರತಿವರ್ಧನಾರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಮೋ ನ್ಯಾಚಿತ್ಯಾ | ದೇವಾನಾಂ ಸಖ್ಯಮುಪಸೇದೇಮು ವಯಂ ದೇವಾ ನ ಆಯುಃ ಪ್ರವರ್ಧಯಂತು ಚಿರಂ ಜೀವನಾಯ | ನಿ. ೧೨-೩೯ | ಇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಋಜುಯತಾಂ—ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನನ್ನು ಸದೆಯಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ | ದೇವಾನಾಂ—ದೇವತೆಗಳ | ಭದ್ರಾ—ಪೂಜ್ಯವಾದುದೂ | ಸುಮತಿಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಆದ ಬುದ್ಧಿಯು (ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಾಗಲಿ) | ದೇವಾನಾಂ—ದೇವತೆಗಳ | ರಾತಿಃ—ಉದಾರವಾದ ದಾನವು | ನಃ—ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ವರ್ತತಾಂ—ಇರಲಿ. | ವಯಂ—ನಾವೂ (ಕೂಡ) | ದೇವಾನಾಂ—(ಆ) ದೇವತೆಗಳ |

ಸಖ್ಯಂ—ಸ್ನೇಹವನ್ನು | ಉಪಸೇದಿಮ—ಹೊಂದೋಣ. | ದೇವಾಃ—ಆ ದೇವತೆಗಳು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಆಯುಃ—ಆಯಸ್ಸನ್ನು | ಜೀವಸೇ—ನಮ್ಮ ಬದುಕಿಗಾಗಿ | ಪ್ರ ತಿರಂತು—ಬೆಳೆಸಲಿ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜ್ಯವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಾದುದೂ ಆದ ಬುದ್ಧಿಯು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಾಗಲಿ. ದೇವತೆಗಳ ಉದಾರವಾದ ದಾನವು ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರಲಿ. ನಾವೂ ಸಹ ಆ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸೋಣ. ಆ ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

May the auspicious favour of the gods be ours ; may the bounty of the gods, ever approving of the upright, light upon us ; may we obtain the friendship of the gods and may the gods extend our life that we may live.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೇವಾನಾಂ ಭದ್ರಾ ಸುಮತಿಃ—ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ದೇವತೆಗಳ ಬುದ್ಧಿಯು ಅಥವಾ ಅನುಗ್ರಹವು.

ಋಜೂಯತಾಂ—ಋಜುಮಾರ್ಜವಯುಕ್ತಂ ಸಮ್ಯಗನುಷ್ಠಾಷ್ಮಾತಾರಂ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಾಂ | ಋಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಸತ್ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. ಯಜಮಾನರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಅನುಮೋದಿಸುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರಾತಿಃ—ರಾ ದಾನೇ | ದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಅಥವಾ ಕೊಡುವ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿದಾನಗಳು.

ಉಪ ಸೇದಿಮ—ಷಡ್ವಿ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು | ಹೊಂದೋಣ, ಪಡೆಯೋಣ.

ಪ್ರ ತಿರಂತು—ಪ್ರಪೂರ್ವಸ್ತಿರತಿರ್ವರ್ಧನಾರ್ಥಃ | (ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಮಾಡಲಿ ಯಾಸ್ಕರು—ದೇವಾನ ಆಯುಃ ಪ್ರವರ್ಧಯಿತುಂ ಚಿರಂ ಜೀವನಾಯ (ನಿ. ೧೨-೩೯) ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕಿರುವಂತೆ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಭದ್ರಾ—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ. ಧಾತು. ಋಚ್ಛೇಂದ್ರಾಗ್ರವಜ್ರ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಸ್ಪಾತಿಕವಾಗಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾನಾಡಿದಾಗ ಅಜಾದ್ಯತೆಷ್ಟಾಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿಗೆ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ.

ಋಜೂಯತಾಮ್—ಋಜುಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಸಿ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಜು ಎಂಬ ಸುಬಂತದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕೃತ್ ಸಾರ್ವ-ಧಾತುಕಯೋರ್ದೀರ್ಘಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಿನ ಯಕಾರ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವದ ಅಜಂತಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಸನಾ-ದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಜೂಯ ಎಂಬ ಕೃಜಂತವು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ ಶಪ್ವಿಕರಣ. ಅತೋ ಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಋಜೂಯಚ್ಛಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಟಿಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾದಿಯಾದ ಅಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾತಿಃ—ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದ್ಯದಾತ್ತಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮಂತ್ರೇವ್ಯಷೇಷಪಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ತತಾಮ್—ವೃತು ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಮೇತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿತ್ವನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಏತ್ವಕ್ಕೆ ಆಮ್ ಆದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಖ್ಯಮ್—ಸಖ್ಯಃ ಭಾವಃ ಸಖ್ಯಮ್. ಸಖ್ಯಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೇದಿಮಾ—ಷಡ್ಲ್ಪ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಧಾತುವಿನ ಆದಿಗೆ ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಲಿಣ್ಮಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಇಲ್ಲಿ ಲಿಣ್ಮಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಆದಿಗೆ ಯಾವ ಆದೇಶವೂ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಅತ ಏಕಹಲ್ ಮಧ್ಯೇನಾದೇಶಾದೇರ್ಲಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಂಯುಕ್ತಹಲ್ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ವವೂ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಿಪಿಗೆ ಇಡಾದೇಶ ಅನ್ಯೇಷಾಮುಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ.

ಪ್ರ ತಿರಂತು—ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸಹಿತವಾದ ತಿರ ಧಾತುವು ವರ್ಧನರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಯಾಸ್ತುರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇವಾಣಾಂ ಸಖ್ಯಮುಪಸೀದೇಮ ವಯಂ ದೇವಾ ನ ಆಯುಃ ಪ್ರವರ್ಧಯಂತು ಚಿರಂ ಜೀವನಾಯ. (ದೇವತೆಗಳ ಸಖ್ಯವನ್ನು ನಾವು ಹೊಂದೋಣ ದೇವತೆಗಳು ನಾವು ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕಿರಲು ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲಿ) (ನಿರು. ೧೨-೩೯) ಇತಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಸೇ—ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇಸೇಸೇನಸೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ||೨||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಾನ್ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಹೂಮಹೇ ವಯಂ ಭಗಂ ಮಿತ್ರ-

ಮದಿತಿಂ ದಕ್ಷಮಸ್ತ್ರಧಂ ।

ಅರ್ಯಮಣಂ ವರುಣಂ ಸೋಮಮತ್ವಿನಾ ಸರಸ್ವತೀ ನಃ ಸು-

ಭಗಾ ಮಯಸ್ತರತ್ ॥ ೩ ॥

ಸದಪಾಠಃ

ತಾನ್ । ಪೂರ್ವಯಾ । ನಿವಿದಾ । ಹೂಮಹೇ । ವಯಂ । ಭಗಂ । ಮಿತ್ರಂ ।

ಅದಿತಿಂ । ದಕ್ಷಂ । ಅಸ್ತ್ರಧಂ ।

ಅರ್ಯಮಣಂ । ವರುಣಂ । ಸೋಮಂ । ಅತ್ವಿನಾ । ಸರಸ್ವತೀ । ನಃ । ಸುಭ-

ಗಾ । ಮಯಃ । ಕರತ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ತಾನ್ವಿಶ್ವಾನೈವಾನ್ಪೂರ್ವಯಾ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನಯಾ ನಿತ್ಯಯಾ ನಿವಿದಾ ವೇದಾತ್ಮಿಕಯಾ ನಾಚಾ |
ನಿವಿದಿತಿ ನಾಚಾಮ | ಯದ್ವಾ | ನಿವಿದಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಮತ್ಸನ್ನಿತ್ಯಾದಿಕಯಾ ವೈಶ್ವದೇವಾ
ನಿವಿದಾ ವಯಂ ಹೂಮಹೇ | ಆಹ್ವಯಾಮಃ | ದೇವಾನಿತಿ ಯತ್ಸಾಮಾನ್ಯೇನೋಕ್ತಂ ತದೇವ ವಿವ್ರಿಯತೇ |
ಭಗಂ ಭಜನೀಯಂ ದ್ವಾದಶಾನಾಮಾದಿತ್ಯಾನಾಮನ್ಯತಮಂ ಮಿತ್ರಂ ಪ್ರಮಿತೇಸ್ತ್ರಾಯಕಮಹರಭಿಮಾ-
ನಿನಂ ದೇವಂ | ಮೈತ್ರಂ ನಾ ಅಹಃ | ತ್ರೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೭-೧೦-೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಅದಿತಿಮಖಂಡನೀಯಾಮು-
ದೀನಾಂ ವಾ ದೇವಮಾತರಂ ದಕ್ಷಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಿರ್ಮಾಣೇ ಸಮರ್ಥಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಂ | ಯದ್ವಾ
ಪ್ರಾಣಿರೂಪೇಣ ಸರ್ವೇಷು ಪ್ರಾಣಿಷು ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಂ | ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ದಕ್ಷ ಇತಿ |
ಶ್ರುತೇಃ | ಅಸ್ತ್ರಧಂ ಶೋಷಣಿರಹಿತಂ ಸರ್ವದೈಕರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ ಮರುದ್ಗಣಂ | ಅರ್ಯಮಣಂ |
ಅರೀನ್ ಮಂದೇಹಾದೀನಸುರಾನ್ಯಚ್ಛತಿ ನಿಯಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಯಮಾ ಸೂರ್ಯಃ | ಅಸೌ ನಾ ಆದಿತ್ಯೋ-

ರ್ಯಮೇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಂ | ವರುಣಂ | ವೃಣೋತಿ ಪಾಪಕೃತಃ ಸ್ವಕೀಯೈಃ ಪಾಶೈರಾವೃಣೋತೀತಿ
 ರಾತ್ರೈಭಿರನಾದೇವೋ ವರುಣಃ | ಶ್ರೂಯತೇ ಚ | ವಾರುಣೇ ರಾತ್ರಿಃ | ತೈ. ಬ್ರ. ೧-೭-೧೦-೧ |
 ಇತಿ | ಸೋಮಂ ದ್ವೇಧಾತ್ಮಾನಂ ವಿಭಜ್ಯ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಲತಾರೂಪೇಣ ದಿವಿ ಚ ಚಂದ್ರಾತ್ಮನಾ ದೇವತಾ-
 ರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ | ಅಶ್ವಿನಾಶ್ವವಂತೌ | ಯದ್ವಾ | ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತೌ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಯಃ |
 ಅಶ್ವಿನೌ ಯದ್ವ್ಯಶ್ನುವಾತೇ ಸರ್ವಂ ರಸೇನಾನೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾನೋಽಶ್ವೈರಶ್ವಿನಾವಿತ್ಯಾರ್ಣವಾಭಸ್ತತ್ಸಾ-
 ವಶ್ವಿನೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇಽಹೋರಾತ್ರಾವಿತ್ಯೇಕೇ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ ರಾಜಾನ್
 ಪುಣ್ಯಕೃತಾವಿತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕಾಃ | ನಿ. ೧೨-೧ | ಇತಿ | ಏವಂಭೂತಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ದೇವಾನಸ್ಮದ್ರಕ್ಷಣಾರ್ಥ-
 ಮಾಹ್ವಯಾಮ ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಸಂಬಂಧಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿರಾಹೂತಾ ಸುಭಗಾ ಶೋಭನಧನೋಪೇತಾ ಸರಸ್ವತೀ
 ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಮಯಃ ಸುಖಂ ಕರತ್ | ಕರೋತು || ಹೂಮಹೇ ಹ್ವೇಞಾಶೋ ಲಟಿ ಹ್ವ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತಾ
 ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪರಪೂರ್ವತ್ವೇ ಹಲ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
 ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಅಸ್ರಿಧಂ | ಸ್ರಿಧು ಶೋಷಣೇ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
 ನಞ್ಸಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಯಸ್ಕರತ್ | ಕರೋತೇರ್ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ
 ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಅತಃ ಕೃಕಮೀತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಂ ||

|| ಸ್ತುತಿಸಮಾರ್ಥ ||

ವಯಂ—ನಾವು | ಭಗಂ—ಭಗನನ್ನೂ | ಮಿತ್ರಂ—ಮಿತ್ರನನ್ನೂ | ಅದಿತಿಂ—ಅದಿತಿಯನ್ನೂ |
 ದಕ್ಷಂ—ದಕ್ಷನನ್ನೂ | ಅಸ್ರಿಧಂ—ಅಸ್ರಿಧನನ್ನೂ | ಅರ್ಯಮಣಂ—ಅರ್ಯಮನನ್ನೂ | ವರುಣಂ—ವರುಣ
 ನನ್ನೂ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮನನ್ನೂ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನೂ | ತಾನ್—ಈ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆ
 ಗಳನ್ನೂ | ಪೂರ್ವಯಾ—ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದ (ಅನಾದಿಯಾಗಿ) ಬಂದ | ನಿವಿದಾ—ವೇದಾತ್ಮಕವಾದ ನಾಕ್ಕಿ
 ನಿಂದ | ಹೂಮಹೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ | ಸುಭಗಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಸರಸ್ವತೀ-
 ಸರಸ್ವತಿಯು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಮಯಃ—ಸುಖವನ್ನು | ಕರತ್—ಉಂಟುಮಾಡಲಿ. |

ಭಾಸಾರ್ಥ

ನಾವು ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಭಗನನ್ನೂ, ಮಿತ್ರನನ್ನೂ, ಅದಿತಿಯನ್ನೂ, ದಕ್ಷನನ್ನೂ, ಅಸ್ರಿಧ
 ನನ್ನೂ, (ಮರುದ್ಗಣನನ್ನೂ) ಅರ್ಯಮನನ್ನೂ, ವರುಣನನ್ನೂ, ಸೋಮನನ್ನೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಅನಾದಿ
 ಯಾಗಿ ಬಂದ ವೇದಾತ್ಮಕವಾದ ನಾಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದ
 ಸರಸ್ವತಿಯು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

English Translation

We invoke them with an ancient speech Bhaga, Mitra, Aditi, Daksha,
 Asridh, Aryaman, Varuna, Soma, the Aswins; and may the gracious Saraswati
 grant us happiness.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಿವಿದಾ—ಶ್ಲೋಕಃ ಧಾರಾ ನೊದಲಾದ ಐವತ್ತೇಳು ವಾಚ್ಛಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿವಿತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿವಿದಾ ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಥವಾ ವೇದಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೨-೨೩) ಅಥವಾ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ನಿವಿತ್ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ.

ಭಗಂ—ಭಜನೀಯಂ | ಭಜಿಸಲ್ಪಡಲರ್ಹನಾದ. ಅಥವಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು.

ಮಿತ್ರಂ—ಮಿತ್ರನು ಅಹರಭಿನಾನಿದೇವತೆಯು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರಂ ನಾ ಅಹಃ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೭-೧೦-೧) ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು—ಮಿತ್ರಃ ಪ್ರಮೀತೇಸ್ತ್ರಾಯೇತೇ | ಸಮ್ಪಿ-
ನ್ಯಾನೋ ದ್ರವತೀತಿ ನಾ | ಮೇದಯೇತೇರ್ನಾ || ಎಂದರೆ ಮರಣದಿಂದ ಕಾಪಾಡುವನಾದುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗೆ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಸುತ್ತಲೂ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉದಕ ರೂಪವಾದ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಎಲ್ಲ ವನ್ನೂ ನೆನೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಉದಕದಿಂದ ಸೇಚನೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿ—

ಮಿತ್ರೋ ಜನಾನ್ ಯಾತಯತಿ ಬ್ರುವಾಣೋ ಮಿತ್ರೋ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ |

ಮಿತ್ರಃ ಕೃಷ್ಣೀರನಿಮಿಷಾ ೨ಭಿಚಷ್ಟೇ ಮಿತ್ರಾಯ ಹವ್ಯಂ ಘೃತವಜ್ಜು ಹೋತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೯-೧)

ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಅರ್ಥಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಅದಿತಿಂ—ದೇವಮಾತರಂ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಾಯಿಯಾದ ಅದಿತಿಯು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರ್ವಚನವು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು.

ಅಥಾತೋ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಾಃ ಸ್ತ್ರೀಯಃ | ತಾಸಾಮದಿತಿಃ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮಿನೀ ಭವತಿ | ಅದೀನಾ ದೇವಮಾತಾ |

ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನ ದೇವತೆಗಳು (ಅಂತರಿಕ್ಷದೇವತೆಗಳು) ಅವರಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಯೇ ಮೊದಲನೆಯವಳು. ಅದಿತಿ ಎಂದರೆ ದೀನಳಲ್ಲದ ದೇವಮಾತೆಯೆಂದರ್ಥವು. ಮತ್ತು ಅದಿತಿಯ ವಿಚಾರವಾಗಿ—

ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮದಿತಿರ್ಮಾತಾ ಸ ಪಿತಾ ಸ ಪುತ್ರಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅದಿತಿಃ ಪಂಚಜನಾ ಅದಿತಿರ್ಜಾತಮದಿತಿರ್ಜನಿತ್ವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೯-೧೦)

ಇತ್ಯದಿತೇರ್ವಿಭೂತಿಮಾಚಷ್ಟೇ | ಏನಾನ್ಯದೀನಾನೀತಿ ನಾ || (ನಿ. ೪-೨೩) ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದಿತಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಈ ಋಕ್ಕು ವಿಶದಪಡಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ದಕ್ಷಂ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಿರ್ಮಾಣೇ ಸಮರ್ಥಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಂ | ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು. ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿರೂಪೇಣ ಸರ್ವೇಷು ಪ್ರಾಣಿಷು ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಂ | ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ದಕ್ಷ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ದಕ್ಷ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣನೆಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಅದು

ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವವನಾದುದರಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಯಾಸ್ಕರು ದಕ್ಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಆದಿತೋ ದಕ್ಷ ಇತ್ಯಾಹುರಾದಿತ್ಯಮಧ್ಯೇ ಚ ಸ್ತುತಃ | (ನಿ. ೧೧-೨೪) ದಕ್ಷ ಎಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನೂ ಸೇರಿದನು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಅದಿತೇರ್ಧಕ್ಷೋ ಅಜಾಯತ ದಕ್ಷಾದ್ವದಿತಿಃ ಪರಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೨-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಅರ್ಯಮುಣಿಂ—ಅರೀನ್ ಮಂದೇಹಾದೀನಸುರಾನ್ಯಚೈತಿ ನಿಯಚೈತೀತ್ಯರ್ಯಮಾ ಸೂರ್ಯಃ | ಮಂದೇಹ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಸುರರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವನಿಗೆ ಅರ್ಯಮಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಸೌ ವಾ ಆದಿತೋರ್ಧಕ್ಷೋರ್ಯಮಾ ಎಂದು ಶ್ರುತಿನಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಅರ್ಯಮಾ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು, ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು.

ಅಸ್ತ್ರಿಧಂ—ಶೋಷಣರಹಿತಂ ಸರ್ವದೈಕರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ ಮರುದ್ಗಣಂ | ಶೋಷಣರಹಿತನಾದ ಮತ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಮರುದ್ಗಣವು.

ವರುಣಂ—ವೃಣೋತಿ ಸಾಪಕೃತಃ ಸ್ವಕೀಯೈಃ ಪಾಶೈರಾವೃಣೋತೀತಿ ರಾತ್ರೈಭಿರಾನಿದೇವೋ ವರುಣಃ | ಶ್ರೂಯತೇ ಚ | ವಾರುಣೇ ರಾತ್ರಿಃ (ಶ್ವಿ. ಬ್ರಾ. ೧-೨-೧೦-೧) ಪಾಪಮಾಡಿದವರನ್ನು ತನ್ನ ಪಾಶಗಳಿಂದ ಆವರಿಸುವವನು. ಮತ್ತು ಈ ವರುಣನು ರಾತ್ರೈಭಿರಾನಿದೇವತೆಯೆಂದು ಶ್ರುತಿನಾಕ್ಯವಿರುವುದು.

ಸೋಮಂ—ದ್ವೇಧಾತ್ಮಾನಂ ವಿಭಜ್ಯ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಲತಾರೂಪೇಣ ದಿವಿ ಚ ಚಂದ್ರಾತ್ಮನಾ ದೇವತಾ ರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ | ಸೋಮದೇವತೆಯು ತನ್ನನ್ನು ಎರಡಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮವೆಂಬ ಬಳ್ಳಿಯರೂಪದಿಂದಲೂ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ (ಆಂಶರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಚಂದ್ರನೆಂಬ ದೇವತಾರೂಪದಿಂದಲೂ ಇರುವನು.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವಿನಾಶ್ವವಂತೌ | ಯದ್ವಾ ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತೌ | ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಸರ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಯಾಸ್ಕರು—

ಅಶ್ವಿನೌ ಯದ್ವ್ಯಶ್ವನಾತೇ ಸರ್ವಂ ರಸೇನಾನೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾನ್ಯಃ | ಅಶ್ವೈರಶ್ವಿನಾವಿತ್ಯಾರ್ಣವಾಭಃ | ತತ್ತ್ವಾವಶ್ವಿನೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀತ್ಯೇಕೇ | ಅಹೋರಾತ್ರಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ಸೂರ್ಯಾ ಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ |

ರಾಜಾನ್ ಪುಣ್ಯಕೃತಾವಿತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕಾಃ | (ನಿ. ೧೨-೧)

ಎಂದರೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಉದಕದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುವವರಾದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಸರ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವವರಾದ್ದರಿಂದ

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುವರು. ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳ (ಕುದುರೆ) ವರಾದುದರಿಂದ ಇವರು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರೆಂದು ಔರ್ವಾಭನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಹೇಳುವನು. ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಾರು ? ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದರೆ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ-ಸ್ವರ್ಗಭೂಮಿಗಳು ಎಂದು ಕೆಲವರೂ, ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರೆಂದು, ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುವರು. ನಿಶೇಷನಾಗಿ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರುಗಳ ಹೆಸರೆಂದು ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಹೇಳುವರು.

ಸರಸ್ವತೀ—ಸರಸ್ವತೀ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು. ಈ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೨. ಪೇಜು 69-77 ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಿರುವ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ.

ಮಯೇ—ಶಿಂಬಾತಾ, ಶತರಾ ಮೊದಲಾದ ಇವು ಮತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಯೇಶಬ್ದವು ಸರಿತ ನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಯೇ ಎಂದರೆ ಸುಖವೆಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೧೩)

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಹೂಮಹೇ — ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಪುರುಷವಹನಚನದ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಎತ್ಯ. ಧ್ವಃ **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹ್ವಃ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹೂಮಹೇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಅಂಗವಯವವಾದ ಹಲಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ರಿಧಮ್—ಸ್ರಿಧು ಶೋಷಣೇ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಸಂಪ- ವಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ರಿಧಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ಸ್ರಿಧ್ ಯಸ್ಯ ಸ ಅಸ್ರಿಧ್ ತನ್ ಅಸ್ರಿಧಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ **ನಿರ್ಜಾ ಸುಭ್ಯಾಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋ ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವಿನಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿನಚನ ಸರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಕಾರಾದೇಶ.

ಮಯೇಸ್ವರತ್—ಮಯೇ ಕರತ್. ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಹನಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಸರಸ್ವೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಲೇಟೋಽಡಾಟೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಉ) ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಮಯೇ+ಕರತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ

ಅತಃಕೃಕಮಿಕಂಸ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ನುಯಸ್ವರತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಿಜಂತಕ್ಕೆ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾಠಃ

ತನ್ನೋ ನಾತೋ ಮಯೋಭು ವಾತು ಭೇಷಜಂ ತನ್ಮಾತಾ
ಪೃಥಿವೀ ತತ್ತಿತಾ ದ್ಯೌಃ |

ತದ್ಗ್ರಾಣಾಃ ಸೋಮಸುತೋ ಮಯೋಭುವಸ್ತದಶ್ಚಿನಾ ಶ್ವ-
ಣುತಂ ಧಿಷ್ಣ್ಯ ಯುವಂ || ೪ ||

|| ಪದಸಾಠಃ ||

ತತ್ | ನಃ | ನಾತಃ | ಮಯಃ ೨ ಭು | ವಾತು | ಭೇಷಜಂ | ತತ್ | ಮಾತಾ |
ಪೃಥಿವೀ | ತತ್ | ಸಿತಾ | ದ್ಯೌಃ |

ತತ್ | ಗ್ರಾಣಾಃ | ಸೋಮ ೨ ಸುತಃ | ಮಯಃ ೨ ಭುವಃ | ತತ್ | ಅಶ್ಚಿನಾ |
ಶ್ವಣುತಂ | ಧಿಷ್ಣ್ಯ | ಯುವಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನಾತೋ ನಾಯುಸ್ತದ್ಭೇಷಜಮೌಷಧಂ ನೋಸ್ಮಾನ್ವಾತು | ಪ್ರಾಪಯತು | ಯದ್ಭೇಷಜಂ
ಮಯೋಭು ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯ | ಮಾತಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಜನನೀ ಪೃಥಿವೀ ಭೂಮಿರಪಿ
ತದ್ಭೇಷಜಮಸ್ಮಾನ್ಪ್ರಾಪಯತು | ಸಿತಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ರಕ್ಷಿತಾ ದ್ಯೌರ್ಮುಲೋಕ್ತೋಽಪಿ
ತದ್ಭೇಷಜಮಸ್ಮಾನ್ಪ್ರಾಪಯತು | ಸೋಮಸುತಃ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕೃತವಂತೋ ಮಯೋಭುವೋ
ಮಯಸೋ ಯಾಗಫಲಭೂತಸ್ಯ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತಾರೋ ಗ್ರಾಣಾಣೋಽಭಿಷವಸಾಧನಾಃ ಪಾಷಾಣಾಶ್ಚ
ತದ್ಭೇಷಜಮಸ್ಮಾನ್ಪ್ರಾಪಯಂತು | ಹೇ ಧಿಷ್ಣ್ಯ | ಧಿಷಣಾ ಬುದ್ಧಿಃ | ತದರ್ಹಾನ್ಶಿನಾ ಯುವಂ

ಯುನಾಂ ತದ್ಭೇಷಜಂ ಶೃಣುತಂ | ಅಕರ್ಣಯತಂ | ಯದ್ಭೇಷಜಮಸ್ಮಾಭಿವಾಽಯಾದಿಷು ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯತೇ |
ತದ್ಭೇಷಜಂ ದೇವಾನಾಂ ಭಿಷಜೌ ಯುನಾಮಸ್ಮಾಕಮನುಕೂಲಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಜಾನೀತಮಿತ್ಯ-
ರ್ಥಃ || ಮಯೋಭು | ಹ್ರಸ್ವೋ ನಪುಂಸಕೇ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯ | ಪಾ.೧-೨-೪೭ | ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ವಾತು |
ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಾತ್ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲೋಟ್ | ಸೋಮಸುತಃ |
ಸೋಮೇ ಸುಜಾಃ | ಪಾ. ೩-೨-೯೦ | ಇತಿ ಭೂತೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ | ಧಿಷಣಾಶಬ್ದಾದರ್ಹಾರ್ಥೇ ಛಂದಸಿ
ಚೇತಿ ಯಃ | ವರ್ಣಲೋಪಶ್ಚಂದಸಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಾತಃ—ವಾಯುವು | ಮಯೋಭು—ಸುಖದಾಯಕವಾದ | ತತ್ ಭೇಷಜಂ—ಆ ಔಷಧವನ್ನು | ನಃ—
ನಮಗೆ | ವಾತು—ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರಿಸಲಿ | ಮಾತಾ—(ಸಕಲರಿಗೂ) ಜನನಿಯಾದ | ಪೃಥಿವೀ—
ಭೂಮಿಯು | ತತ್—ಆ ಔಷಧವನ್ನು (ನಮಗೆ ಹೊಂದಿಸಲಿ) | ಪಿತಾ—(ಸಕಲರಿಗೂ) ರಕ್ಷಕನಾದ | ದ್ಯೌಃ—
ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಕೂಡ | ತತ್—ಆ ಔಷಧವನ್ನು (ನಮಗೆ ಹೊಂದಿಸಲಿ) | ಸೋಮಸುತಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡ
ವುವೂ | ಮಯೋಭುವಃ—ಸುಖದಾಯಕವಾದವೂ ಆದ | ಗ್ರಾವಾಣಿಃ—ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳು | ತತ್—ಆ ಔಷಧ
ವನ್ನು (ನಮಗೆ ಹೊಂದಿಸಲಿ) | ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ—ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುನಂ—ನೀವೂ ಸಹ |
ಶೃಣುತಂ—(ಆ ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು) ಕೇಳಿರಿ. ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ವಾಯುವು ಸುಖದಾಯಕವಾದ ಆ ಔಷಧವನ್ನು ನಮಗೆ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರಿಸಲಿ. ಸಕಲರಿಗೂ
ಜನನಿಯಾದ ಭೂಮಿಯೂ, ರಕ್ಷಕನಾದ ದ್ಯುಲೋಕ, ಸುಖದಾಯಕವಾದ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ
ಕಲ್ಲುಗಳೂ ಆ ಔಷಧವನ್ನು ನಮಗೆ ತಂದು ಸೇರಿಸಲಿ. ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವೂ ಸಹ ಆ
ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿರಿ.

English Translation

May the wind waft to us the grateful medicament ; may mother earth,
may father heaven, convey it to us ; may the stones that express the Soma-
juice and are productive of pleasure bring it to us ; Aswins, who are to be
meditated upon hear our prayer.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಮಯೋಭು—ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯ | ಸುಖವನ್ನಂಟುಮಾಡುವ

ತದ್ಭೇಷಜಂ—ಆ ಔಷಧವನ್ನು ಎಂದರೆ, ಯಾವ ಔಷಧದಿಂದ ನಮಗೆ ಸುಖವುಂಟಾಗುವುದೋ ಆ
ಔಷಧವನ್ನು. ಇಲ್ಲಿ ತಚ್ಛಬ್ದಮಾತ್ರ ವಿರುವುದರಿಂದ ಯತ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಭೇಷಜ

ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿನಿರಣಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಭೇಷಜಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಔಷಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಮಾತಾ ಸ್ಯಧಿವೀ ಪಿತಾ ದ್ಯೌಃ—ಸ್ಯಧಿವಿಯನ್ನು ತಾಯಿಯೆಂದೂ, ದ್ಯೌಃ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ತಂದೆಯೆಂದೂ ಕರೆಯುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು. ಭೂಮಿಯು ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ದ್ಯೌಃ (ಅಂತರಿಕ್ಷವು) ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಗ್ರಾನಾಣಿಃ ಸೋಮಸುತೇಃ—ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲುಗಳು.

॥ ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಮಯೋಭು—ಮಯಸಃ ಭೂಃ ಮಯೋಭೂಃ ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣೇರನಿಟಿ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿಲೋಪ. ಮಯೋಭೂ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹ್ರಸ್ವೋನವುಂಸಕೇ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನವುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸುಸರವಾದಾಗ ಸ್ವಮೋರ್ನವುಂಸಕಾತ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುನಿಗೆ ಲುಕ್. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ಕೃತ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದು ತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾತು—ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಣಿಜರ್ಥವು (ಸ್ಪೇರಣಾ) ಧಾತ್ವರ್ಥಾಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಟ್. ಏರುಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃತಪಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ತಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮಸುತೇಃ—ಸುಜ್ ಅಭಿಷವೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಸಃಸಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಸೋಮೇ ಸುಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸೋಮಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್. ಪಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ತುಗಾಗಮ. ಸೋಮಸುತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ಕೃತ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಶೃಣುತಮ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಯ ಧಸ್ಯ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಶ್ರುವಃ ಶೃಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನುವಿಕರಣ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಧೃತದೇಶ. ಋವರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯ ಣಿತ್ವಂ ನಾಚ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಿತ್ವ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ—ಧಿಷಣಾಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಸಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಖೋಧನೆ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುವಮ್—ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನ ಸರವಾದಾಗ ಜೀಪ್ರಥಮಯೋರಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಯುವಾವಾದ್ವಿವಚನೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮಸರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಯುವಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾಯಾಶ್ಚ ದ್ವಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಾಷಾಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸಿನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸರ್ಯಂತದ ಸರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ತಮಿಶಾನಂ ಜಗತ್ಸ್ತಸ್ಥಸ್ಥತಿಂ ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಮವಸೇ ಹೂ-
ಮಹೇ ವಯಂ |

ಪೂಷಾ ನೋ ಯಥಾ ವೇದಸಾಮಸ್ವದ್ವೃಧೇ ರಕ್ಷಿತಾ ಪಾಯು-
ರದಬ್ಧಃ ಸ್ವಸ್ತಯೇ || ೫ ||

ಪದ ಸಾಧಃ

ತಂ | ಈಶಾನಂ | ಜಗತಃ | ತಸ್ಥಸ್ಥಃ | ಸತಿಂ | ಧಿಯಂ | ಜಿನ್ಯಂ | ಅವಸೇ |

ಹೂಮಹೇ | ವಯಂ |

ಪೂಷಾ | ನಃ | ಯಥಾ | ವೇದಸಾಂ | ಅಸತ್ | ವೃಧೇ | ರಕ್ಷಿತಾ | ಪಾಯುಃ |

ಅದಬ್ಧಃ | ಸ್ವಸ್ತಯೇ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇನೇಂದ್ರಃ ಸ್ತುತೀತೇ | ಅಪರಾರ್ಧೇನ ಪೂಷಾ | ಈಶಾನಮೈಶ್ವರ್ಯವಂತಂ ಅತಃ
 ಏವ ಜಗಜೋ ಜಂಗಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ ತಸ್ಥುಷಃ ಸ್ಥಾವರಸ್ಯ ಚ ಪತಿಂ ಸ್ವಾಮಿನಂ ಧಿಯಂಜಿನ್ತಂ
 ಧೀರ್ಭಿಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪ್ರೀಣಯಿತವ್ಯಂ ಏವಂಭೂತಂ ತಮಿಂದ್ರಮವಸೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ವಯಂ ಹೂಮಹೇ |
 ಅಹ್ವಯಾಮುಃ | ಪೂಷಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವೇದಸಾಂ ಧನಾನಾಂ ವೃಧೇ ವರ್ಧನಾಯ ರಕ್ಷಿತಾ ಯಥಾಸತ್
 ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಭವತಿ ತೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣಾದಬ್ಧಃ ಕೇನಾಪ್ಯಹಿಂಸಿತಃ ಪೂಷಾ ಸ್ವಸ್ತಯೇಽಸ್ಮಾಕಮ-
 ವಿನಾಶಾಯ ಪಾಯುಃ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವತು || ತಸ್ಥುಷಃ | ತಿಷ್ಠತೇರ್ಲಿಃ ಕ್ವಸುಃ | ಷಷ್ಠೈಕವಚೇನೇ
 ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿನಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ತ್ವಂ | ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ
 ಪತಿಪುತ್ರೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಂ | ಧಿಯಂಜಿನ್ತಂ | ಜಿನಿಃ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ
 ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಪಚ್ | ಇಚ ಏಕಾಚೋಽಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಚ್ಚ | ಪಾ. ೬-೩-೬೮ |
 ಇತ್ಯನಾಗಮುಃ | ಅಸತ್ | ಅಸ ಭುವಿ | ಲೇಟೈಡಾಗಮುಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ |
 ಪಾಯುಃ | ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಕೃವಾಪಾಚೀತ್ಯುಣ್ | ಸ್ವಸ್ತಯೇ | ಸುಪೂರ್ವಾದಸ್ತೇರ್ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್
 ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ತಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾದಸ್ತೇರ್ಭೂಃ | ಪಾ. ೨-೪-೫೨ | ಇತಿ ಭೂಭಾವಾಭಾವ ಇತಿ
 ವೃತ್ತಾವುಕ್ತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಈಶಾನಂ—ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನೂ (ಆದ್ದರಿಂದಲೇ) | ಜಗತಃ—ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ | ತಸ್ಥುಷಃ—
 ಸ್ಥಾವರಜಗತ್ತಿಗೂ | ಪತಿಂ—ಒಡೆಯನೂ | ಧಿಯಂಜಿನ್ತಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡು
 ವವನೂ ಆದ | ತಂ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅವಸೇ—ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಹೂಮಹೇ—
 ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. | ಪೂಷಾ—ಪೂಷದೇವನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ವೇದಸಾಂ—ಧನಗಳ | ವೃಧೇ—
 ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ | ರಕ್ಷಿತಾ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಯಥಾ ಅಸತ್—ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಆಗಿರುವನೋ, (ಹಾಗೆಯೇ) |
 ಅದಬ್ಧಃ—(ಯಾರಿಂದಲೂ) ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವನಾಗಿ | ಸ್ವಸ್ತಯೇ—ನಮ್ಮ ಮಂಗಳಕ್ಕಾಗಿ | ಪಾಯುಃ—
 (ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಕನಾಗಲಿ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನೂ, ಸಕಲಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲ ಒಡೆಯನೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮ
 ಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ ಆದ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಪೂಷ
 ದೇವನು ನಮ್ಮ ಧನಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಯಾರಿಂದಲೂ
 ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮಂಗಳಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಲಿ.

English Translation

We invoke that lord of living beings, that protector of things
 immovable, Indra, who is to be propitiated by pious rites for our protection ;

as Pushan has ever been our defender for the increase of our riches, so he may continue to be the unmolested gaurdian of our welfare.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಪೂಷನೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು.

ಜಗತಃ ತಸ್ಥುಷಃ ಪತಿಂ—ಜಗತಃ ಜಂಗಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ | ತಸ್ಥುಷಃ ಸ್ಥಾವರಸ್ಯ | ಚಲಿ ಸುವ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಗಳ, ಚಲಿಸದಿರುವ ವೃಕ್ಷಪರ್ವತಾದಿಗಳ ಸ್ವಾಮಿಯು.

ಈಶಾನಂ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ | ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು.

ನೇದಸಾಂ—ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ನೋದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೇದಸ್ ಶಬ್ದವು ಪರಿತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನೇದಸಾಂ ಎಂದರೆ ಧನಗಳ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೯)

ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಂ—ಧೀಶಬ್ದಃ ಕರ್ಮವಾಚಕಃ | ಜಿವಿಃ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಕರ್ಮಭಿಃ ಪ್ರೀಣಯಿ- ತವ್ಯಃ | ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸಲರ್ಹನಾದ.

ಪಾಯುಃ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ | ರಕ್ಷಿತಾ | ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು.

ಸ್ವಸ್ತಯೇ—ಅವಿನಾಶಾಯ | ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಮಂಗಳಕ್ಕಾಗಿ, ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಅಥವಾ ಶುಭ ನನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, for our welfare.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತಸ್ಥುಷಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್‌ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ಕಸುತ್ವ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಕಸುರಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃಖಯಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೇಷ. ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚರ್ಚೆ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ-ಎಂಬುದ ರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಆತೋಲೋಪಠಿಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಸ್ಥಿವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಪರವಾಗ ವಸೋಃಸಂಪ್ರ- ಸಾರಣಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ- ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅಕೃತವ್ಯೂಹಾಃ ಪಾಣಿನೀಯಾಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣದಿಂದ ಇಡಾ ಗಮಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ವಕಾರವು ಸಂಪ್ರಸಾರಣದಿಂದ ಅಪಹಾರವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಾಸಿ- ವಸಿಘಸೀನಾಂಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦)-ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ತಸ್ಥುಷಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಖರವಸಾನಯೋಃ ವಿಸರ್ಜನೀಯಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವಬಂದಾಗ ವಿಸರ್ಗ. ತಸ್ಥುಷಃ+ಪತಿಂ ಎಂದಿರುವಾಗ ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಪತಿಪುತ್ರ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತಿಶಬ್ದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ವ.

ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಮ್—ಜಿವಿ ಧಾತುವು ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬ ಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಖಚ್ಛ್ರತ್ವಯ. ಇದಿತ್ತೋ ನುಮ್

ಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುನಾಗಮು. ಇಚ್ಛೆ ಏಕಾಚೋಽಮ್ ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಚ್ಛೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೮) ವಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇಚಂತನಾದ ಏಕಾಚಾದಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ನಿಭಕ್ತಿಘಟಕವಾದ ಅನಿನಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಭಕ್ತಿಭಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಬ್ರುವಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಿಯಂಜಿನ್ಯ ಶಬ್ದವು ಚಿತೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಸೇ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅಸುಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನರೂಪ.

ಹೂಮಹೇ—ಮೂರನೇನುಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತತ್ತ್ವ-
ಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಜಾಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮು. ಬಹುಲಂ-
—ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಅಸಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ನಿಸಾತ್ಯಯದ್ಯದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃಥೇ—ವೃಥು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಥಾಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚ ನಾಂತರೂಪ.

ಸಾಯುಃ—ಸಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕೃನಾಸಾಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋ ಯುಕ್ ಚಿತ್ ಕೃತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯುಕಾಗಮು. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಸ್ತಯೇ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಸುಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯ ಯದ್ಯಪಿ ಕ್ವಿನ್ ಅರ್ಧಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಭೂಭಾವ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವವು ಬರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ತೀರ್ಭೂಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ವೃತ್ತಿಕಾರರೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ್ವಸ್ತಿ ನ ಇಂದ್ರೋ ವೃದ್ಧಶ್ರವಾಃ ಸ್ವಸ್ತಿ ನಃ ಪೂಷಾ ವಿಶ್ವ-
ವೇದಾಃ |

ಸ್ವಸ್ತಿ ನಸ್ತಾಕ್ಷ್ಯೋ ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ ಸ್ವಸ್ತಿ ನೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ
ದಧಾತು || ೬ ||

|| ಸವಸಾಹಃ ||

ಸ್ವಸ್ತಿ | ನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ವೃದ್ಧಃ ಶ್ರವಾಃ | ಸ್ವಸ್ತಿ | ನಃ | ಪೂಷಾ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ |
ಸ್ವಸ್ತಿ | ನಃ | ತಾಕ್ಷ್ಯಃ | ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ | ಸ್ವಸ್ತಿ | ನಃ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ದಧಾತು ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃದ್ಧಶ್ರವಾ ವೃದ್ಧಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಶ್ರವಃ ಶ್ರವಣಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಮುತ್ಸಂ ನಾ ಯಸ್ಯ
ತಾದೃಶ ಇಂದ್ರೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ | ಸ್ವಸ್ತೀತ್ಯವಿನಾಶನಾಮು | ನಿ. ೩-೨೧ | ಸ್ವಸ್ತೃವಿನಾಶಂ ದಧಾತು |
ವಿದಧಾತು | ಕರೋತು | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇತ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ಯದ್ವಾ | ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ
ವೇದಾಂಸಿ ಜ್ಞಾನಾನಿ ಧನಾನಿ ವಾ ಯಸ್ಯ | ತಾದೃಶಃ ಪೂಷಾ ಪೋಷಕೋ ದೇವೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ
ಸ್ವಸ್ತಿ ವಿದಧಾತು | ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ | ನೇಮಿರಿತ್ಯಾಯುಧನಾಮು | ಅರಿಷ್ಟೋಽಹಂಸಿತೋ ನೇಮಿಯಸ್ಯ |
ಯದ್ವಾ | ರಥಚಕ್ರಸ್ಯ ಧಾರಾ ನೇಮಿಃ | ಯತ್ಸಂಭಂಧಿನೋ ರಥಸ್ಯ ನೇಮಿರ್ನ ಹಿಂಸ್ಯತೇ ಸೋಽರಿಷ್ಟ
ನೇಮಿಃ | ಏವಂಭೂತಸ್ತಾಕ್ಷ್ಯಸ್ತೃಕ್ಷಸ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಗರುತ್ಮಾನ್ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ವಸ್ತೃವಿನಾಶಂ ವಿದಧಾತು |
ತಥಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬೃಹತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಸಾಲಯಿತಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ವಸ್ತೃವಿನಾಶಂ ವಿದಧಾತು || ವೃದ್ಧ
ಶ್ರವಾಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ | ವಿದ್ವಲ್ಯಾಭೇ ಆಭ್ಯಾ-
ಮಸುನ್ಮತ್ತತ್ಯಯಾಂತೋ ವೇದಸ್ಯಬ್ಧಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ತಾಕ್ಷ್ಯಃ | ತೃಕ್ಷಸ್ಯಾಪತ್ಯಂ | ಗರ್ಗಾದಿಭ್ಯೋ ಯಚ್ | ಪಾ. ೪-೧-೧೦೫ | ಇತ್ಯಾದಾ-
ದ್ಯಾದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ | ನ ರಿಷ್ಟಾರಿಷ್ಟಾ | ಆವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ಅರಿಷ್ಟಾ
ನೇಮಿಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ತದ್ವೃಹತೋಃ ಕರಪತ್ಯೋಃ | ಪಾ. ೬-೧-೧೫೭ | ಇತಿ
ಸುಹಿತೋಪಾ | ಉಭೇವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷ್ಟಿತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಯೋರ್ಯುಗಪತ್ಯೈಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೃದ್ಧಶ್ರವಾಃ— ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವುಳ್ಳ | ಇಂದ್ರಃ—
ಇಂದ್ರನು | ನಃ— ನಮಗೆ | ಸ್ವಸ್ತಿ— ನಾಶರಹಿನಾದ ಮಂಗಳವನ್ನು | ದಧಾತು— ಉಂಟುಮಾಡಲಿ |
ವಿಶ್ವವೇದಾಃ— ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಅಥವಾ ಸಕಲವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ | ಪೂಷಾ—
ಪೂಷದೇವನು | ನಃ— ನಮಗೆ | ಸ್ವಸ್ತಿ— ಮಂಗಳವನ್ನು (ಉಂಟುಮಾಡಲಿ) | ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ —
ಅಕುಂತಿತವಾದ ಆಯುಧವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಸಮಯದಿರುವ ರಥಚಕ್ರವುಳ್ಳ | ತಾಕ್ಷ್ಯಃ—ತಾಕ್ಷ್ಯನು (ಗುರುತ್ಮತನು)

ನಃ— ನಮಗೆ | ಸ್ವಸ್ತಿ— ಮಂಗಳವನ್ನು (ಉಂಟುಮಾಡಲಿ) | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ದೇವತೆಗಳ ಪಾಲಕನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸ್ವಸ್ತಿ— ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಭೂತನಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೂ, ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪೂಷನೂ, ಅಕುಂಠಿತನಾದ ಆಯುಧವುಳ್ಳ ಗರುತ್ಮಂತನೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಪಾಲಕನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ ನಮಗೆ ನಾಶರಹಿತವಾದ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

English Translation

May Indra, who listens to much praise gaurd our welfare ; may Pushan who knows all things gaurd our welfare ; may Tarkshya with uninjured fellies, and Brihaspati the protector of gods (lord of prayer) gaurd our welfare.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವೃದ್ಧಶ್ರವಾಃ—ವೃದ್ಧಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಶ್ರವಃ ಶ್ರವಣಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ನಾ ಯಸ್ಯ | ನಾನು ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳುವ ಅಥವಾ ನಾನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ.

ವಿಶ್ವವೇದಾಃ—ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇತ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು.

ಪೂಷಾ—ಪೂಷನಂಬ ದೇವತೆಯು ಮಾರ್ಗಪ್ರದರ್ಶಕನಾದ ಓರ್ವ ದೇವತೆಯು. ಪೂಷನು ತಮಗೆ ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಪೂಷನ್ ಎಂಬುದು ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಃ—ತೃಕ್ಷನ ಪುತ್ರನು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಗರುತ್ಮಾನ್-ಗರುಡನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದವೂ ಅದಿತ್ಯನನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು. ತೃಕ್ಷನೆಂದರೆ ಕಶ್ಯಪನೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಅವನ ಪುತ್ರನಾದುದರಿಂದ ಅದಿತ್ಯನೇ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವನು. ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನೆಂದರೆ ದೇವಲೋಕದ ಕುದುರೆಯೆಂದೂ, ಸೂರ್ಯನೇ ಈ ರೂಪದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವನೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ತ್ರಸದಸ್ಯ ಎಂಬವನ ವಂಶಸ್ಥನಾದ ತೃಕ್ಷಿ ಎಂಬವನ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಖಿಲಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೨-೪-೧) ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ (ಅ. ೧೦-೭) ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಿಶ್ರೇಷ್ಠವು, ಪಕ್ಷಿವಿಶೇಷವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಋ.ಸಂ. ೧೦-೧೭೪ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ ದೇವತಾಕವಾಗಿದೆ.

ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ—ರಥಚಕ್ರಸ್ಯಧಾರಾ ನೇಮಿಃ | ಅರಿಷ್ಟೋಽಹಿಂಸತೋ ನೇಮಿಯಸ್ಯ | ಯತ್ಸಂ-ಬಂಧಿನೋ ರಥಸ್ಯ ನೇಮಿರ್ನ ಹಿಂಸ್ಯತೇ ಸೋಽರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ || ನೇಮಿಃ ಎಂದರೆ ರಥಚಕ್ರವು. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡ

ದಿರುವ ಎಂದರೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ ರಥಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸ್ತುಂದ ಸ್ತಾಮಿಯು ನೇಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿ ಎಂಬುವುದು ತೃಕ್ಷನ ಮಗನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರಿರಬಹುದು. (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭೮).

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಸತಿಯಾದ ದೇವತೆಯು ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳ ಪಾಲಕನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವೃದ್ಧಶ್ರವಾಃ—ವೃದ್ಧಂ ಶ್ರವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವೃದ್ಧಶ್ರವಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

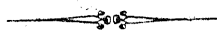
ವಿಶ್ವನೇದಾಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಅಥವಾ ವಿದ್‌ಲ್ಯಲಾಭೇ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಸದಸ್ಯ ಚ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ವೇದಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವೇದಾಂಸಿ ಜ್ಞಾನಾನಿ ಯಸ್ಯಸಃ ವಿಶ್ವಾನೇದಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ. ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೇವತಾಸಂಜ್ಞೆ ತೋರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಾಪ್ತೈಃ—ತೃಕ್ಷಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಮ್ ತಾಪ್ತೈಃ ಗರ್ಗಾದಿಭ್ಯೋಯಿರ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗರ್ಗಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಪತ್ಯ (ಮಗ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಿರ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ಧಿತೇಷ್ಟಚಾಮಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಉರಣ್‌ರಪರಃ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಿಷ್ಟಿನೇಮಿಃ—ನ ರಿಷ್ಟಾ ಅರಿಷ್ಟಾ. ನರ್‌ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. ಆಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರಿಷ್ಟಾ ನೇಮಿಯಸ್ಯ ಸುಃ ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹತಾಂ ಪತಿಃ ತದ್‌ಬೃಹತೋಃ ಕರಪತ್ಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೭) ತತ್ ಮತ್ತು ಬೃಹತ್ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕರ, ಪತಿ ಶಬ್ದಗಳು ಪರವಾದಾಗ ಜೋರ, ದೇವತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥತೋರುವಾಗ ಸುಡಾಗಮ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸುಡಾಗಮ ತಲೋಪ. ಉಭೇ-ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಸ್ವರ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾತು—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಪ. ಏರುಃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತು ಅದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ಲನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದ್ವಿಸ್ವ. ಜಸ್ವ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಪೃಷದಶ್ವಾ ಮರುತಃ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಶುಭಂಯಾವಾನೋ
ವಿದಥೇಷು ಜಗ್ಮಯಃ |

ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಮನವಃ ಸೂರಚಕ್ಷಸೋ ವಿಶ್ವೇ ನೋ ದೇವಾ
ಅವಸಾ ಗಮನ್ನಿಹ || ೭ ||

ಪದಾರ್ಥಃ

ಪೃಷತ್ ಅಶ್ವಾಃ | ಮರುತಃ | ಪೃಶ್ನಿ ಮಾತರಃ | ಶುಭಂ ಯಾವಾನಃ | ವಿದ-
ಥೇಷು | ಜಗ್ಮಯಃ |

ಅಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವಾಃ | ಮನವಃ | ಸೂರ ಚಕ್ಷುಃ | ವಿಶ್ವೇ | ನಃ | ದೇವಾಃ | ಅವಸಾ |
ಆ | ಗಮನ್ | ಇಹ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪೃಷದಶ್ವಾಃ | ಪೃಷದ್ಭಿಃ ಶ್ವೇತಬಿಂದುಭಿಯುಕ್ತಾ ಅಶ್ವಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಪೃಶ್ನಿಮಾ-
ತರಃ | ಪೃಶ್ನಿನಾನಾವರ್ಣಾ ಗೌರ್ಮತಾ ಯೇಷಾಂ | ಶುಭಂಯಾವಾನಃ | ಶುಭಂ ಯಾಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ
ಶುಭಂಯಾವಾನಃ | ಶೋಭನಗತಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿದಥೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಜಗ್ಮಯೋ ಗಂತಾರಃ
ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಅಗ್ನೇರ್ಜಿಹ್ವಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಾಃ | ಸರ್ವೇ ಹಿ ದೇವಾ ಹವಿಸ್ವೀಕರಣಾಯಾಗ್ನೇರ್ಜಿ-
ಹ್ವಾಯಾಂ ವರ್ತಂತೇ | ತಾತ್ಪರ್ಯತ್ರಾಚ್ಛಬ್ಧ್ಯಂ | ಮನವಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಮಂತಾರಃ ಸೂರಚಕ್ಷುಃ ಸೂರ್ಯ-
ಪ್ರಕಾಶ ಇವ ಚಕ್ಷುಃ ಪ್ರಕಾಶೋ ಯೇಷಾಂ ತ ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತೋ ಮರುತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಕಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ
ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ನೋಽಸ್ಮಾನಿಹಾಸ್ಮಿನ್ಕಾಲೇಽವಸಾ ರಕ್ಷಣೇನ ಸಹಾ ಗಮನ್ | ಆಗಚ್ಛಂತು || ಶುಭಂಯಾ-
ವಾನಃ | ಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇ | ಆತೋ ಮನಿಸ್ಸಿತಿ ವನಿಪ್ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತಿ
ಬಹುಲವಚನಾದ್ವಿತ್ತೀಯಾಯಾ ಅಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಗಮನ್ | ಗಮೇಃ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲೇಟ್ವಾಡಾಗಮಃ |
ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ ||

ಸತಿಪದಾರ್ಥ

ಪೃಷದಶ್ವಾಃ—ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಶ್ವ (ಜಿಂಕೆ) ವಾಹನಗಳುಳ್ಳವರೂ | ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ—
ಪೃಶ್ನಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ, (ನಾನಾಬಣ್ಣದ ಗೋವೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ) | ಶುಭಂ-
ಯಾವಾನಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರೂ | ವಿದೇಭೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಜಗ್ಮಯಃ—ಸಂಚರಿಸುವವರೂ |
ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ—ಅಗ್ನಿಯನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವವರೂ | ಮನವಃ—(ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ಲಕ್ಷಿಸಿ ಗಮನಿಸುವವರೂ |
ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ—ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುತರೂ ಆದ | ಮರುತಃ—ಮರುತ್ತುಗಳೂ | ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ—
ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ (ಯಜ್ಞ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ) |
ಅನಸಾ—ರಕ್ಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ | ಆ ಗಮನ್—ದಯಮಾಡಲಿ |

ಭಾಸಾರ್ಥ

ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳೇ ವಾಹನವಾಗಿವುಳ್ಳವರೂ, ಪೃಶ್ನಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ,
ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರೂ, ಅಗ್ನಿಯ ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವವರೂ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸಿ ಗಮನಿಸುವವರೂ, ಸೂರ್ಯ
ನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುತರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೂ, ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ಈ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ (ಈ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ)
ನಮಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ ದಯಮಾಡಲಿ.

English Translation

May the Maruts whose horses are spotted deer, who are the sons of
Prisni, gracefully moving frequenters of sacrifices, seated on the tongue of
Agni regards of all, and radiant as the Sun, may all the gods come hither
for our protection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪೃಷದಶ್ವಾಃ—ಪೃಷತ್ಯಃ ಅಶ್ವಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪೃಷತ್ಯಃ | ಶ್ವೇತಬಿಂದುಯುಕ್ತವಾದ ಜಿಂಕೆಗಳೇ
ಅಶ್ವಗಳಾಗಿವುಳ್ಳ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಪೃಷತ್ಯಃ ಎಂದು ಹೆಸರು- ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ ಎಂದು
ನಿರುಕ್ತವಚನವಿರುವುದು.

ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ—ಪೃಶ್ನಿರ್ನಾನಾವರ್ಣಾ ಗೌರ್ಮಾತಾ | ನಾನಾವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ ಗೋವಿನ
ಪುತ್ರರು. ಅಥವಾ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಹೇಳುವಂತೆ ಪೃಶ್ನಿಃ ದ್ಯೌಃ ಸಾ ಮಾತಾ | ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪುತ್ರರು ಎಂದೂ
ಹೇಳಬಹುದು. ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೩ ಪೇಜು 179-180
ನೋಡಿ.

ಶುಭಂಯಾವಾನಃ—ಶುಭಂ ಶೋಭನಂ ಯಾಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಶುಭಂಯಾವಾನಃ | ಶೋಭನವಾದ
ಗಮನವುಳ್ಳ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಯು—ಶುಭಮಿತ್ಯುದಕಂ | ತದರ್ಥಂ ಮೇಘಾನ್ ಪ್ರತಿ ಗಂತಾರಃ | ಶುಭವೆಂದರೆ

ಉದಕವು. ಉದಕಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರೆ ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮೇಘಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಶುಭಂಯಾವಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ—ಅಗ್ನೇರ್ಜಿಹ್ವಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಾಃ | ಸರ್ವೇ ಹಿ ದೇವಾ ಹವಿಸ್ವೀಕರಣಾ—ಯಾಗ್ನೇರ್ಜಿಹ್ವಾಯಾಂ ವರ್ತಂತೇ | ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವರು. ಅದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಜಿಹ್ವೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವರೆಂದು ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು—ಅಗ್ನೌ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಹವಿದೇವಾ ಅಶ್ವಂತಿ ತೇನೈಷಾ-ಮಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಸ್ಥಾನೀಯಃ | ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾನಾಂ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಮೇತದ್ವಿಶೇಷಣಂ ನ ಮರುತಾಂ || ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದ ಹವಿಸ್ಸು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೇರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಸ್ಥಾನೀಯರೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಂದೆ ಇರುವ ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವು, ಮರುತಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲ. ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ— ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವೆವು—

ಶೃಣ್ವಂತು ಸೋಮಂ ಮರುತಃ ಸುದಾನವೋಽಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಋತಾವೃಧಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೪-೧೪)

ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ ರೋದಸೀ ಪ್ರ ಬ್ರನೀಮ್ಯಮೊದರಾಃ ಶೃಣವನ್ನಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೪-೧೦)

ಯಃ ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಋತಸಾಪ ಅಸುರ್ಯೇ ಮನುಂ ಚಕ್ರುರಾಪರಂ ದಸಾಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೧-೧೧)

ದ್ವಿಜನ್ಮಾನೋ ಯ ಋತಸಾಪಃ ಸತ್ಯಾಃ ಸ್ವರ್ವಂತೋ ಯಜತಾ ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೧-೨)

ಯೇ ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಉತ ವಾ ಯಜತ್ರಾ ಆಸದ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ ಬರ್ಹಿಷಿ ಮಾದಯಧ್ವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೨-೧೩)

ಬಹವಃ ಸೂರಚಕ್ಷಸೋಽಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಋತಾವೃಧಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೬-೧೦)

ದಿವಕ್ಷಸೋ ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಋತಾವೃಧ ಋತಸ್ಯ ಯೋನಾ ಕ್ಷಯತಃ ಸಮೋಕಸಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೫-೭)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮನವಃ—ಮಂತಾರಃ ಜ್ಞಾತಾರಃ | ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವರು.

ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ—ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶದಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತರಾದವರು. ಸೂರ್ಯಸ್ಯೇವ ಚಕ್ಷರ್ವರ್ತನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ ||

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪೃಷದಶ್ವಾಃ—ಪೃಷದ್ವಿಃ ಯುಕ್ತಾಃ ಅಶ್ವಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪೃಷದಶ್ವಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ-ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಪೃತ್ವಿನಾತರಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಭಂಯಾನಾನಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಆತೋಮನಿನ್‌ವನಿಬ್‌ಕ್ವನಿಬಕ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಂತವಾದುದರಿಂದ ವನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶುಭಂ ಯಾಂತಿ-ಗಚ್ಛಂತಿ ಇತಿ ಶುಭಂ ಯಾನಾನಃ ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೂ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಲುಕ್. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದು ತೃರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಗ್ಮಯಃ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಆದ್ಯಗಮಹನಜನಃ ಕಿಕಿನೌಲಿಟ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ವದ್ಭಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಕುಹೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ಗಮಹನಜನ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. ಜಗ್ಮಿಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಿ ಚೆ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಸಾ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವಸ್‌ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗಮನ್—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥತೋರುವಾಗ ಲೇಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಪ್ರತ್ಯಯ. **ಝೋಂತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಶ್ಚಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಸು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಆದುದರಿಂದ ಛಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯತಕಾರಲೋಪ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶೃಣುಯಾಮ ದೇವಾ ಭದ್ರಂ ಪಶ್ಯೇಮಾ-

ಕ್ಷಭಿಯುಜತ್ರಾಃ |

ಸ್ಥಿರೈರಂಗೈಸ್ತುಷ್ಟವಾಂಸ್ತನೂಭಿವ್ಯಶೇಮ ದೇವಹಿತಂ ಯ-

ದಾಯುಃ || ೮ ||

॥ ಸದಸಾಚಿ ॥

ಭದ್ರಂ | ಕರ್ಣೇಭಿಃ | ಶೃಣುಯಾಮು | ದೇವಾಃ | ಭದ್ರಂ | ಪಶ್ಯೇಮು | ಅಕ್ಷಃ -

ಭಿಃ | ಯಜತ್ರಾಃ |

ಸ್ಥಿರೈಃ | ಅಂಗೈಃ | ತುಸ್ತುಽವಾಂಸಃ | ತನೂಭಿಃ | ವಿ | ಅಶೇಮು | ದೇವಽಹಿತಂ |

ಯತ್ | ಆಯುಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ತಿ ಸೌಮ್ಯಚಿರುಸ್ತುತೀಯಸವನೇ | ತೇನ ಚಿರುಣಾ ದೇವತಾಮಿಷ್ಟೇಷ್ವರೇಷೇ ತಸ್ಮಿನ್ನಹು
ಘೃತಮವನೀಯ ತಸ್ಮಿನ್ವಷಟ್ಕರ್ತೃ ಸ್ವಕೀಯಾ ಛಾಯಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾ | ಸಾ ಯದಿ ನ ದೃಶ್ಯೇತ
ತದಾನೀಂ ಭದ್ರಮಿತ್ಯೇಕಾ ಪಠಿತವ್ಯಾ | ತ್ವಂ ಸೋಮೇತಿ ಖಂಡೇ ತಥೈವ ಸೂತ್ರೈತೇ | ರಾಜ್ಞಾ
ಸೋಮೇನ ತದ್ವಯಮಸ್ಮಾಸು ಧಾರಯಾಮಸಿ ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶೃಣುಯಾಮು ದೇವಾ ಇತಿ ಚ | ಆ.
೫-೧೯ | ಇತಿ || ಮಹಾನಾಮೋವ್ರತೇಷ್ಯೇಷಾ ಭೂಮಿಸ್ಪರ್ಶನೇ ಜಪ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚೈತದ್ವಿದಮಿತಿ
ಖಂಡೇ | ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶೃಣುಯಾಮು ದೇವಾಃ ಶಂ ನ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಭವತಾಮವೋಭಿಃ |
ಆ. ೮-೧೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ದೇವಾ ಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಕರ್ಣೇಭಿರಸ್ಮದೀಯೈಃ ಶ್ರೋತ್ರೈರ್ಭದ್ರಂ
ಭಜನೀಯಂ ಕಲ್ಯಾಣಂ ವಚನಂ ಶೃಣುಯಾಮು | ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾಚ್ಛೋತುಂ ಸಮರ್ಥಾಃ ಸ್ಯಾಮು |
ಅಸ್ಮಾಕಂ ಬಾಧಿಯಂ ಕದಾಚಿದಪಿ ಮಾ ಭೂತ್ | ಹೇ ಯಜತ್ರಾ ಯಾಗೇಷು ಚಿರುಪುರೋಚಾಶಾದಿಭಿ-
ರ್ಯೇಷ್ವವ್ಯಾ ದೇವಾ ಅಕ್ಷಭಿರಕ್ಷಿಭಿರಾತ್ತೀಯೈಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಭಿರ್ಭದ್ರಂ ಶೋಭನಂ ಪಶ್ಯೇಮು | ದ್ರಷ್ಟುಂ
ಸಮರ್ಥಾಃ ಸ್ಯಾಮು | ಅಸ್ಮಾಕಂ ದೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಘಾತೋಽಪಿ ಮಾ ಭೂತ್ | ಸ್ಥಿರೈರ್ದೃಢೈರಂಗೈರ್ದೃಷ್ಟಸಾದಾ-
ದಿಭಿರವಯವೈಸ್ತನೂಭಿಃ ಶರೀರೈಶ್ಚ ಯುಕ್ತಾ ವಯಂ ತುಷ್ಟವಾಂಸೋ ಯುಷ್ಮಾನ್ ಸ್ತುವಂತೋ
ಯದಾಯುಃ ಷೋಡಶಾಧಿಕಶತಪ್ರಮಾಣಂ ವಿಂಶತ್ಯಧಿಕಶತಪ್ರಮಾಣಂ ವಾ ದೇವಹಿತಂ ದೇವೇನ
ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ಸ್ಥಾಪಿತಂ ತದ್ವ್ಯಶೇಮು | ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾಮು || ಕರ್ಣೇಭಿಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಭಿಷ
ಣಸಭಾವಃ | ಅಕ್ಷಭಿಃ | ಛಂದಸ್ಯಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತ್ಯನರ್ಜ ಸ ಚೋದಾತ್ತಃ | ಯಜತ್ರಾಃ | ಆಮಿನಕ್ಷೀ-
ತ್ಯಾದಿನಾ ಯಜೇರತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತುಷ್ಟವಾಂಸಃ | ಸ್ವರ್ಗಾನ್ ಸ್ತುತಾ | ಲಿಟಃ ಕ್ಲಸುಃ | ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ
ಖಯೇ ಇತಿ ತಕಾರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅಶೇಮು | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ಞ | ಯದಿ ತು ತತ್ರ ಪರಿಗಣನ-
ಮನ್ಯವ್ಯಾವೃತ್ತೈರ್ಭಂ ತದಾನೀಂ ಲಿಜ್ಞ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ದೇವಹಿತಂ | ತ್ವತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೀತಿ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರಶಸ್ತಾರ್ಥ

ದೇವಾಃ—(ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತರಾದ) ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ಕರ್ಣೇಭಿಃ—(ನಮ್ಮ) ಕಿವಿಗಳಿಂದ | ಭದ್ರಂ—ಕಲ್ಯಾಣರೂಪವಾದ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು | ಶೃಣುಯಾಮು—ಕೇಳುವ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ)ವರಾಗಿ ಆಗೋಣ | ಯಜತ್ರಾಃ—ಋಜ್ವ ದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ಅಕ್ಷೇಭಿಃ—(ನಮ್ಮ) ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ | ಭದ್ರಂ—ಮಂಗಳಕರವಾದುದನ್ನು | ಪಶ್ಯೇಮು—ನೋಡುವ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ)ವರಾಗಿ ಆಗೋಣ | ಸ್ಥಿರೈಃ—ದೃಢಗಳಾದ | ಅಂಗೈಃ—ಹಸ್ತಸಾದಾದ್ಯಂಗಗಳಿಂದಲೂ | ತನೂಭಿಃ—ಶರೀರಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ (ನಾವು) | ತುಷ್ಟವಾಂಸಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ | ಯತ್ ಆಯುಃ—ಯಾವ ಆಯುಃಪರಿಮಿತಿಯು | ದೇವಹಿತಂ—ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು | ವ್ಯಶೇಮು—ಹೊಂದೋಣ. (ಅನುಭವಿಸೋಣ) |

|| ಭಾಸಾರ್ಥ ||

ಋಜ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಲ್ಯಾಣರೂಪವಾದ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆಯೂ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಮಂಗಳಕರವಾದುದನ್ನೇ ನೋಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ. ದೃಢಗಳಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಮ್ಮ ಶರೀರಗಳೊಂದಿಗೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ನಮ್ಮ ಆಯುಃಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation

O Gods, let us hear with our ears what is good ; objects of sacrifice, let us see with our eyes what is good ; engaged in your praises let us enjoy with firm limbs and sound bodies the term of life granted by the gods,

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತೃತೀಯವನನಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯಚರುವೆಂಬ ಸೋಮದೇವತೆಗೆ ಅಹುತಿಯನ್ನು ವಷಟ್ಪಾಠಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಉಳಿದ ಹೋಮ ಶೇಷಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತುಷ್ಟವನ್ನು ಬೆರಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ವಷಟ್ಪಾಠವಾದ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ನೋಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆ ಘೃತದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಎಂಬ ಈ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಞಾ ಸೋಮೇನ ತದ್ವಯಮಸ್ಮಾಸು ಧಾರಯಾಮಸಿ ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶೃಣುಯಾಮ ದೇವಾ ಇತಿಚಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಆ. ೫-೧೯) ಮಹಾನಾಮ್ನೀವ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಭೂಮಿಸ್ಪರ್ಶನ ಮಾಡುವಾಗ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಜಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಏತದ್ವಿದಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶೃಣುಯಾಮ ದೇವಾಃ ಶನ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಭವತಾಮುಪೋಭಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ-೮-೧೪)

ಭದ್ರಂ—ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು, ಮಂಗಳಕರವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ; ಭದ್ರಶಬ್ದವನ್ನು ಶೃಣುಯಾಮು ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ಸಮನ್ವಯಮಾಡುವಾಗ ಭದ್ರಂ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ವಚನವನ್ನು ಅಥವಾ ಮಾತನ್ನು ಎಂದೂ, ಪಶ್ಯೇಮು ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವಾಗ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಯಜತ್ರಾಃ—ಯಾಗೇಷು ಚ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಭಿರ್ಯಜ್ಞವ್ಯಾ ದೇವಾಃ | ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆಗಳು.

ವ್ಯಶೇಮು—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾಮು | ಹೊಂದೋಣ, ಅನುಭವಿಸೋಣ, ಜೀವಿಸಿಕೊಣ.

ದೇವಹಿತಂ ಯದಾಯುಃ—ದೇವೇನ ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ಉಪಕಲ್ಪಿತಂ ಕೃತ್ವಾಂ ಷೋಡಶಾಧಿಕಶತ-ಪ್ರಮಾಣಂ ವಿಂಶತ್ಯಧಿಕಶತಪ್ರಮಾಣಂ ವಾ ಆಯುಃ | ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷುಪ್ತವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಯುಸ್ಸು ಎಂದರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ನೂರಪದಿಸಾರು ಅಥವಾ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಃಪರಿಮಾಣವು. ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಮನುಷ್ಯರ ಆಯುಃಸ್ರವಾಗುವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಸೃಕ್ರಿಯಾ

ಕರ್ಣೇಭಿಃ—ಕರ್ಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಭಿನ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಬಹುವಚನೇ ಝಲ್ಯೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗೆಕ್ಕೆ ಏತ್ವ. ಭಿಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿರ್ವರ್ಗ.

ಶೃಣುಯಾಮು—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶ್ರುವಃ ಶೃಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶೃ ಆದೇಶ. ಶ್ರುನಿಕರಣ. ಲಿಜಿಗೆ ಯಾಸುಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷೇಭಿಃ—ಅಕ್ಷಿಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಛಂದಸ್ಯಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವಿತಿಷ್ಟವಾದ ಅನಜ್ ಆದೇಶ. ಜಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಕ್ಷನ್+ಭಿನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ.

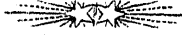
ಯಜತ್ರಾಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಮಿನಕ್ಷಿಯಜಿವಧಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೮೫) ಆತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬೋಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಆಮಂ-ತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುಷ್ಟವಾಂಸಃ—ಷ್ಟುಷ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕ್ವಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಜ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ (ಪಾ. ಸೂ.

೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಖರ್ಯವರ್ಣವಾದ ತಕಾರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತುಷ್ಟವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಜಿನಲ್ಲಿ ಉಗಿದಚಾಂ ಸರ್ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅತ್ಯಂತಸ್ಯ ಚಾಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶೇನು—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ಞನ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಕಾರಲೋಪ. ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ಞ ಸರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್. ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇತರ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಪರಿಗಣನವಿರುವುದಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನುಗೆ ಶವ್. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇನಹಿತಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ದಧಾ-ತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ದೇನೇನ ಹಿತಮ್. ದೇನಹಿತಮ್ ತೈತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶತಮಿನ್ನು ಶರದೋ ಅಂತಿ ದೇವಾ ಯತ್ರಾ ನಶ್ಚಕ್ರಾ ಜರಸಂ
ತನೂನಾಂ ।

ಪುತ್ರಾಸೋ ಯತ್ರ ಪಿತರೋ ಭವಂತಿ ಮಾ ನೋ ಮಧ್ಯಾ-
ರಿರಿಷತಾಯುರ್ಗಂತೋಃ ॥ ೯ ॥

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ಶತಂ । ಇತ್ । ನು । ಶರದಃ । ಅಂತಿ । ದೇವಾಃ । ಯತ್ರಾ । ನಃ । ಚಕ್ರ । ಜರ-
ಸಂ । ತನೂನಾಂ ।

ಪುತ್ರಾಸಃ । ಯತ್ರ । ಪಿತರಃ । ಭವಂತಿ । ಮಾ । ನಃ । ಮಧ್ಯಾ । ರಿರಿಷತ । ಆ-
ಯುಃ । ಗಂತೋಃ ॥ ೯ ॥

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದೇವಾ ಅತ್ಯಂತಿಕೇ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸಮಾಪ ಆಯುಷ್ವೇನ ಭವದ್ಭಿಃ ಕಲ್ಪಿತಾಃ ಶರದಃ ಸಂವತ್ಸರಾಃ ಶತಮಿನ್ನು ಶತಂ ಖಲು | ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರೌಢ್ಯಕಾಲೇ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಶತಂ ಸಂವತ್ಸರಾ ಆಯುರಿತಿ ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಪರಿಕಲ್ಪಿತಂ ತಸ್ಮಾನ್ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಾಯುರ್ಗಂತೋಃ ಕ್ಲೌಷ್ಟಸ್ಯಾಯುಷೋ ಗಮನಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಮಧ್ಯಾ ಮಧ್ಯೇ ಮಾ ರೀರಿಷತ | ಮಾ ಹಿಂಸಿಷ್ಯ | ಕೀದೃಶಾನ್ | ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ತನೂನಾಂ ಶರೀರಾಣಾಂ ಜರಸಂ ಜರಾಂ ಯತ್ರ ಯಸ್ಯಾಮವಸ್ಥಾಯಾಂ ಚಕ್ರ ಕೃತವಂತೋ ಯೋಯಂ | ಯತ್ರ ಚ ಪುತ್ರಾಸಃ ಪುತ್ರಾಃ ಪಿತರೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಿತಾರೋ ಭವಂತಿ | ಈದೃಗ್ದಶಾಪನ್ನಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಂತಿ | ಅಂತಿಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕಲೋಪಃ | ಯತ್ರ | ಋಚಿ ತನುಘಮಕ್ಷುತರ್ಜುಕುತ್ರೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಚಕ್ರ | ಲಿಟಿ ಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನಸ್ಯ ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವೇ ಯಣಾದೇಶಃ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತೀಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಜರಸಂ | ಜರಾಯಾ ಜರಸನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ | ಸಾ. ೭-೨-೧೦೧ | ಇತಿ ಜರಸಾದೇಶಃ | ಮಧ್ಯಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ರೀರಿಷತ | ರಿಷ ರುಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಅಸ್ಮಾನ್ಲೂಂತಾತ್ ಮಾಜಂ ಲುಜಂ ಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನೇ ಚ್ಲೇಶ್ಚಜಂ ಷಲೋಪೋಪಧಾಹ್ರಸ್ವದ್ವಿವಚನಹಲಾದಿಶೇಷಸನ್ನದ್ಭಾವೇತ್ಯ- ದೀರ್ಘಾಃ | ಛಾಂದಸಃ ಪದಕಾಲೀನೋ ಹ್ರಸ್ವಃ | ಗಂತೋಃ | ಭಾವಲಕ್ಷಣೇ ಸ್ಥೇಣ್ | ಪಾ. ೩-೪-೧೬ | ಇತಿ ಗಮೇಸ್ತೋಸುನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವಾಃ—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ಅಂತಿ—(ಮಾನವರ) ಜೀವಿತದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿತಗಳಾದ | ಶರದಃ—ಸಂವತ್ಸರಗಳು | ಶತಂ ಇತ್ ನು—ನೂರೇ ಅಷ್ಟೇ. (ಆದ್ದರಿಂದ) | ನಃ—ನಮ್ಮ | ತನೂನಾಂ—ಶರೀರಗಳಿಗೆ | ಯತ್ರ—ಯಾವ ನಮ್ಮ ಆಯುಸ್ಸಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಜರಸಂ—(ದುರ್ಬಲವಾದ) ಮುಪ್ಪನ್ನು | ಚಕ್ರ—ಉಂಟು ಮಾಡೋಣದರಿಂದ | ಯತ್ರ—ಯಾವ ನಮ್ಮ ಅದೇ ಆಯುಃಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಪುತ್ರಾಸಃ—ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳು | ಪಿತರಃ—(ನಮ್ಮ) ತಂದೆಗಳಂತೆ ರಕ್ಷಕರಾಗಿ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ ಪುತ್ರರಿಗೆ ತಂದೆಗಳಾಗಿ | ಭವಂತಿ—ಆಗುತ್ತಾರೆಯೋ (ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಆಯುರ್ಗಂತೋಃ—ನಮ್ಮ ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯಸ್ಸು ಮುಗಿಯುವುದ ರೊಳಗೆ | ಮಧ್ಯಾ—ನಡುವೆ | ಮಾ ರೀರಿಷತ—ತಡೆಗಟ್ಟಿ ಹಿಂಸಿಸಬೇಡಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ಮಾನವರಿಗೆ ಜೀವಿತದಲ್ಲಿ ನೂರುವರ್ಷ ಆಯುಸ್ಸೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಆದರೆ ಆ ನೂರುವರ್ಷಗಳ ಆಯುಸ್ಸನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಶರೀರಗಳಿಗೆ ಮುಪ್ಪಿನಂತಹ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನವಿಲ್ಲದೇ ನಮ್ಮ ಶರೀರರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವು ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಆಗುವಂತೆಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಆಯುಸ್ಸಿನ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ತಡೆಗಟ್ಟಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬೇಡಿ.

English Translation

O Gods, since only a hundred years were appointed for the life of man at the close of which you cause old age to our bodies and at the close of which the sons become fathers, may you never destroy our life while it is yet running its course.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಶತಂ ಶರದಃ—ನೂರು ಸಂವತ್ಸರಗಳು. ಶರದೃತುವು ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದರಿಂದ ನೂರು ಶರದೃತುಗಳೆಂದರೆ ನೂರು ವರ್ಷಗಳೆಂದರ್ಥವು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂವತ್ಸರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶರತ್ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು.

ಅಂತಿ—ಅಂತಿಕೇ | ಶರೀರದಲ್ಲಿ ನಯೋಧರ್ಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ತಲೆದೋರುವ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವು, ಮುಪ್ಪು.

ಜರಸಂ ತನೂನಾಂ—ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ

ಪುತ್ರಾಸೋ ಯತ್ರ ಪಿತರೋ ಭವಂತಿ—ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ—ಯತ್ರ ಚ ಪುತ್ರಾಃ ಪಿತರೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಿತಾರೋ ಭವಂತಿ | ಯಾವ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗುವುದೋ ಅಂತಹ ಮುಪ್ಪು ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ—let us not become so feeble and infirm as to be as it were, and to require the paternal care of our own sons ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಆಯುಷ್ಯದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಪುತ್ರರಾಗಿರುವವರು (ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದರಿಂದ) ತಂದೆಗಳಾಗುವರೋ ಅಂತಹ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವನ್ನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಭಾಸವಾಗಿರುವುದು.

ಆಯುರ್ಗಂತೋಃ—ಕ್ಲೃಪ್ತಸ್ಯಾಯುಷೋ ಗಮನಾತ್ಸೌರ್ವಂ | ಕ್ಲೃಪ್ತನಾದ ನೂರುವರ್ಷಗಳ ಆಯುಃ ಪರಿಮಿತಿಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಂತಿ—ಅಂತಿಕ ಶಬ್ದ. ಇದರ ಕೊನೆಯ ಕಕಾರಕ್ಕೆ **ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್**—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯತ್ರ—ಯಚ್ಛಬ್ದ. ಸಪ್ತಮಿಯಲ್ಲಿ **ಸಪ್ತಮ್ಯಾಸ್ತ್ರಲ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಲ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ **ತೈದಾದೀನಾಮಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ವ ಪರರೂಪ. **ಋಚಿತುನು-ಘುಮುಕ್ಷುತಜ್ಞಕುತ್ರ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರ—ಡುಕ್ಯುಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಥ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅ ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ವ. ಚುತ್ವ. ಚಕ್ರ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗಿ ಯಣಾದೇಶ. ಯತ್ರ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ದ್ವೈಚೋತಸ್ತಿಜಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜರಸನ್—ಜರಾ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಅನ್ ಪರವಾದಾಗ ಜರಾಯಾ ಜರಸನ್ಯ-
ತರಸ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜರಸ್ ಆದೇಶ.

ಪುತ್ರಾಸಃ—ಪುತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಗಾಗಮ.

ಭವಂತಿ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಯತ್ರ ಎಂದು ಹಿಂದೆ
ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅಂತಿ) ಅದುಪ
ದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ಯಾ—ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಿವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾ
ಆದೇಶ.

ರೀರಿಷತೆ—ರಿಷ ರುಷ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚೆ—ಎಂಬ
ದರಿಂದ ಣಿಚ್. **ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚೆ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಗೆ ಗುಣ. **ಸನಾದ್ಯಂತಾ-**
ಧಾತನಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ರೇಷಿ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಲುಪ್
ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಣಿಶ್ರಿದ್ವೈಸ್ರಭ್ಯಃಕರ್ತರಿ ಚರ್ಚ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೨)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚರ್ಚಾದೇಶ. **ಚೆಚಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಧಾತುವಿನ ಪ್ರಥಮೈಕಾಚಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. **ಣೌಚಿಜ್ಯುಪಧಾಯಾ ಹ್ರಸ್ವಃ**—(ಪಾ. ಸೂ.
೭-೪-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಆಗ ಸನ್ನಲ್ಲಘುನಿಚರ್ಚಪರೇನಗ್ಲೋಪೇ—(ಪಾ. ಸೂ.
೭-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚರ್ಚ ಪರವಾದ ಣಿ ಪರವಾದ ಅಂಗಾವಯವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲಘು ಪರವಾದುದರಿಂದ
ಸನ್ನದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ **ಸನ್ಯತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘೋ ಲಘೋಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. **ಣೀರನಿಟಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚರ್ಚ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಗೆ ಲೋಪ. ಮಾರ್ಜಯೋಗವಿರುವುದ
ರಿಂದ **ನಮಾರ್ಜಯೋಗೇ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ
ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಂತೋಃ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಲಕ್ಷಣೇಸ್ಥೇಣ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೬)
ಎಂಬುದರಿಂದ (ಗಮನ) ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೋಸುನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಕ್ವಾತೋಸುನ್‌ತಸುನಃ**—(ಪಾ. ಸೂ.
೧-೧-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವ್ಯಯಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. **ಇತ್ಯಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ
ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮದಿತಿರ್ಮಾತಾ ಸ ಪಿತಾ ಸ ಪುತ್ರಃ |
 ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅದಿತಿಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಅದಿತಿರ್ಜಾತಮದಿತಿರ್ಜನಿತ್ವಂ
 || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅದಿತಿಃ | ದ್ಯೌಃ | ಅದಿತಿಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ | ಅದಿತಿಃ | ಮಾತಾ | ಸಃ | ಪಿತಾ | ಸಃ | ಪುತ್ರಃ |
 ವಿಶ್ವೇ | ದೇವಾಃ | ಅದಿತಿಃ | ಪಂಚ | ಜನಾಃ | ಅದಿತಿಃ | ಜಾತಂ | ಅದಿತಿಃ | ಜನಿತ್ವಂ
 || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರ್ದೇವತಾಕೇ ಪಶೌ ಹವಿಷೋ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ |
 ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಂ ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ಜಾತಃ | ಅ. ೩-೯ | ಇತಿ ||

ಅದಿತಿರದೀನಾಖಂಡನೀಯಾ ನಾ ಪೃಥಿವೀ ದೇವಮಾತಾ ನಾ ಸೈವ ದ್ಯೌರ್ದ್ಯೌತನಶೀಲೋ
 ನಾಕಃ | ಸೈವಾಂತರಿಕ್ಷಮಂತರಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯ ಈಕ್ಷ್ಮಮಾಣಂ ವ್ಯೋಮ | ಸೈವ ಮಾತಾ
 ನಿರ್ಮಾತ್ರೀ ಜಗತೋ ಜನನೀ | ಸೈವ ಪಿತೋತ್ಪಾದಕಃ | ತತಶ್ಚ ಸ ಪುತ್ರೋ ಮಾತಾಪಿತೋರ್ಜಾತಃ
 ಪುತ್ರೋಽಪಿ ಸೈವ | ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ದೇವಾ ಅದಿತಿರೇವ | ಪಂಚ ಜನಾ ನಿಷಾದಪಂಚಮಾಶ್ವ-
 ತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸಿ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಕೇನ |
 ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀತ್ಯೇಕೇ ಚತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾ ನಿಷಾದಃ ಪಂಚಮ
 ಇತ್ಯಾಪಮಸ್ಯನಃ | ನಿ. ೩-೭ | ಇತಿ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ತ್ವೇವಮಾನ್ಯಾತಂ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಾ ಏತತ್ಪಂಚ-
 ಜನಾನಾಮುಕ್ತಂ ದೇವಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರಸಾಂ ಸರ್ಪಾಣಾಂ ಚ ಪಿತ್ರಾಣಾಂ ಚ | ಐ. ಬ್ರಾ.
 ೩-೩೧ | ಇತಿ | ತತ್ರ ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರಸಾಮೈಕ್ಯಾತ್ಪಂಚಜನತ್ವಂ | ಏವಂನಿಧಾಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಅಪ್ಯದಿತಿರೇವ |
 ಜಾತಂ ಜನನಂ ಪ್ರಜಾನಾಮುತ್ಪತ್ತಿಃ ಸಾಪ್ಯದಿತಿರೇವ | ಜನಿತ್ವಂ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣಂ ತದಪ್ಯದಿತಿರೇವ | ಏವಂ
 ಸಕಲಜಗದಾತ್ಮನಾದಿತಿಃ ಸ್ತೂಯತೇ | ಉಕ್ತಂ ಚ ಯಾಸ್ಕೇನ | ಇತ್ಯದಿತಿರ್ವಿಭೂತಿಮಾಚಕ್ಷೇ | ನಿ. ೪-೨೩ |
 ಇತಿ || ಅದಿತಿಃ | ದೋ ಅವಖಂಡನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪರ್ಮಣಿ ಕ್ವಿನಿ ದ್ಯೌತಿಸ್ಯತಿಮಾಸ್ಥಾಂ | ಪಾ. ೭-೪-೪೦ |
 ಇತೀತ್ವಂ | ಯಾಸ್ತಪಕ್ಷೇ ತು ದೀರ್ಘ ಕ್ಷಯ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ವಿನಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ನ ಇನ್ಯಮಾಸೇ-
 ವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸ ಪಿತಾ | ನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನಪ್ರತಿನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನಯೋರೇಕತಾಮಾಪಾದ-
 ಯಂತಿ ಸರ್ವನಾನಾನಿ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ತಲ್ಲಿಂಗತಾಮುಪಾದದತ ಇತ್ಯುದ್ದೇಶ್ಯಲಿಂಗತಯಾ ಪುಲ್ಲಿಂಗತ್ವಂ |
 ಜನಿತ್ವಂ | ಜನೀರೌಣಾದಿಕಸ್ತನ್ಮತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯು | ದ್ಯೌಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗವು | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯು | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ—
ಅಂತರಿಕ್ಷವು | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯು | ಮಾತಾ—(ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ) ಜನನಿಯು | ಸ ಪಿತಾ—(ಅವಳೇ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ)
ಜನಕನು | ಸ ಪುತ್ರಃ—(ಅವಳೇ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ) ಮಗನು | ವಿಶ್ವೇದೇನಾಃ—ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ |
ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೇ | ಪಂಚಜನಾಃ—ನಿಷಾದರನ್ನೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳೂ ಅಥವಾ
ಗಂಧರ್ವರೂ, ಪಿತೃಗಳೂ, ದೇವತೆಗಳೂ, ಅಸುರರೂ ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರೂ ಆದ ಐದು ಜಾತಿಯವರೂ | ಅದಿತಿಃ—
ಅದಿತಿಯು | ಜಾತಂ—ಹುಟ್ಟಿರುವುದು | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯು | ಜನಿತ್ವಂ—(ಮುಂದಕ್ಕೆ) ಹುಟ್ಟುವುದೂ
ಅಥವಾ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನವೂ (ಅದಿತಿಯು) ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಅಖಂಡಳಾದ ಅದಿತಿಯು ಸಕಲವಿಶ್ವಕ್ಕೂ ಜನ್ಮದಾತೆಯು. ಅವಳೇ ಜಗಜ್ಜನನಿಯು, ಜಗಜ್ಜನಕನು.
ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವಸ್ತುವೂ ಅವಳೇ, ಅದಿತಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನವು. ವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದ ಮತ್ತು ನಿಷಾದರಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಐದು ಜಾತಿಯ ಜನರೂ ಅವಳೇ. ಅದಿತಿಯೇ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು, ಅವಳೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗವು,
ಅವಳೇ ಅಂತರಿಕ್ಷವು, ಅವಳೇ ಸಕಲ ವಿಶ್ವವು, ಅವಳೇ ವಿಶ್ವನಿಯಾಮಕಳು.

English Translation

Aditi is heaven ; Aditi is firmament ; Aditi is mother, father and son ;
Aditi is all the gods ; Aditi is the five classes of men ; Aditi is what is born,
Aditi is what shall be born.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿಃ—ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಅದಿತಿದೇವತಾಕವಾದ ಸಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಹೋಮಮಾಡುವ ಯಾಜ್ಞಾನುಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಅದಿ-
ತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಂ ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ಜಾತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರು
ವುದು (ಅ. ೩-೮).

ಅದಿತಿಂ—ಅದಿತಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ೩ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರು
ವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಪಂಚ ಜನಾಃ—ಐದು ಜನಾಂಗಗಳು. ಮುಗ್ಧೇದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಐದು ಜನಾಂಗಗಳ ವಿಷಯಗಳು
ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೩-೩೧ ; ೪-೨೭ ; ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾ
೧-೬-೧-೨ ; ಕಾಠಕಸಂಹಿತಾ ೫-೬ ; ೩೨-೬ ; ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ ೪-೨-೯ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತ
ವಾಗಿದೆ. ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಪಂಚಜನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲದೆ ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪಂಚಮಾನುಷಾಃ

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯-೨) ಜನಾಃ (ಋ. ಸಂ. ೩-೩೭-೯ ; ೩-೫೯-೮ ; ೬-೧೪-೪ ; ೮-೩೨-೨೨ ; ೯-೬೫-೨೩ ; ೯-೯೨-೩ ; ೧೦-೪೫-೬ ;) ಕೃಷ್ಣಯಃ (ಋ. ಸಂ. ೨-೨-೧೦ ; ೩-೫೩-೧೬ ; ೪-೩೮-೧೦) ೧೦-೬೦-೪ ; ೧೦-೧೧೯-೬ ;) ಕ್ಷಿತಯಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೭-೯ ; ೧-೧೭೬-೩ ; ೫-೩೫-೨ ; ೬-೪೬-೭ ; ೭-೭೫-೪ ; ೭-೭೯-೧) ಚರ್ಷಣ್ಯಃ (ಋ. ಸಂ. ೫-೮೬-೨ ; ೭-೧೫-೨ ; ೯-೧೦೧-೯) ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು—ಪಂಚಜನರೆಂದರೆ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅನು, ದ್ರುಹ್ಯ, ಯದು, ತುರ್ವಶ, ಪುರು ಎಂಬ ಐದು ಆರ್ಯಜನಾಂಗಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಇವರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೮-೮ ; ೮-೧೦-೫ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೫-೪-೧೪) ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೮-೨೩) ಈ ಪಂಚಜನರು ಭರತರೆಂಬುವರ ಪೈರಿಗಳೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಪಂಚಜನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನಿಷಾದಪಂಚಮಾಃ ಎಂದೂ, ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಯು ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾಃ ಎಂದೂ ವೆಂಕಟಮಾಧವರು—ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಪಂಚಾನಾಂ ಕ್ಷತ್ರೀನಾಂ ನಿವ ಸತಾಂ ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀತಿ ಪಂಚತ್ವಂ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಪಂಚಜನಾಃ ಎಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ, ನಿಷಾದ ಎಂಬ ಐದು ಜಾತಿಯ ಜನರೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ನಿಷಾದರೆಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿನಾಲ್ಕುವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರದಿರುವ ಮತ್ತು ನೃಗಗಳ ಬೇಟೆಯಿಂದಲೇ ಜೀವಿಸುವ ಜನರೆಂದರ್ಥವು. ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಗೊಂಡರು, ಕೋಲರು, ಭಿಲ್ಲರು ಮೊದಲಾದವರು ಈ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರು. ಇವರು ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈಗಲೂ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾಗರಿಕರಂತೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಪಂಚ ಜನಾಃ ಮತ್ತು ಪಂಚಕೃಷ್ಣೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇನೆ—

ತದದ್ಯ ನಾಚಃ ಪ್ರಥಮಂ ಮಸೀಯ ಯೇನಾಸುರಾ ಅಭಿ ದೇವಾ ಅಸಾಮ |

ಉರ್ಜಾದ ಉತ ಯಜ್ಞ ಯಾಸಃ ಪಂಚಜನಾ ಮನು ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೪)

ಪಂಚ ಜನಾ ಮನು ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಂತಾಂ ಗೋಜಾತಾ ಉತ ಯೇ ಯಜ್ಞ ಯಾಸಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೫)

ಸದ್ಯಶ್ಚಿದ್ಯಃ ಶವಸಾ ಪಂಚಕೃಷ್ಣೀಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಜ್ಯೋತಿಷಾಪಸ್ತತಾನ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭೮-೩)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚ ಜನಾಃ ಮತ್ತು ಪಂಚಕೃಷ್ಣೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು—

ಪಂಚ ಜನಾ ಮನು ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ವಂ ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀ-
ತ್ಯೇಕೇ | ಚತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾ ನಿಷಾದಃ ಪಂಚಮ ಇತ್ಯೌಪಮನ್ಯವಃ | ನಿಷಾದಃ ಕಸ್ಮಾನ್ನಿ-
ಷದನೋ ಭವತಿ ನಿಷಣ್ಣಮಸ್ಮಿನ್ ಸಾಪಕಮಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾ ಇತಿ || (ನಿ. ೩-೮)

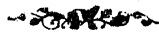
ಎಂದರೆ ಪಂಚಜನವೆಂದರೆ ಗಂಧರ್ವರು, ಪಿತೃಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರರು, ರಾಕ್ಷಸರು ಎಂದು ಐದು ವಿಧ ಜನರೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ನಾಲ್ಕುವರ್ಣದವರೂ ನಿಷಾದ ಎಂಬ ಬೇಡರಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನರೂ ಸೇರಿ ಐದು ವಿಧ ಜನರೆಂದು ಉಪಮನ್ಯು ಮುಂತಾದವರ ಮತವು. ಇದನ್ನೇ ಸಾಯಣರು ಅನುಮೋದಿಸಿರುವರು. ನಿಷಾದರೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವರು ಅಥವಾ ಇವರಲ್ಲಿ ಪಾಪವು ತುಂಬಿರುವುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ನಿಷಾದರೆಂದು ನೈರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಅನು, ದ್ರುಹ್ಯ, ಯದು, ತುರ್ವಶ, ಪುರು ಎಂಬ ಮುಖ್ಯವಾದ ಐದು ಆರ್ಯ ಜನಾಂಗಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಪಂಚ ಜನಾಃ—ಐದು ಪಂಗಡಗಳು (tribes) ಎಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಹೇಗಾದರೂ ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರಾದ ಯಾಸ್ಮರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದವಿದ್ದಿತೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅದಿತಿಃ—ದೋ ಅವಖಂಡನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ದ್ಯುತಿಸ್ಯತಿಮಾಸ್ಥಾಮಿತ್ತಿಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ವ. ಯಾಸ್ಮರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ಹ್ರಸ್ವ. ನ ದಿತಿಃ ಅದಿತಿಃ. ನದಾ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಸರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ ಪಿತಾ—ಇಲ್ಲಿ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದುದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದುದು. ದೇವನಾಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗಿದೆ. ಆಗ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಾ ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಿಂದಲೇ ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಆಶಂಕೆಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಜ್ಞರು ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನಪ್ರತಿನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನಯೋರೇಕತಾಮಾಪಾದಯಂತಿ ಸರ್ವನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾರ್ಯಾಣ ತಲ್ಲಿಂಗತಾಮುಪಾದತ್ತೇ ಇತಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯಲಿಂಗತಯಾ ಪುಲ್ಲಿಂಗತ್ವಮ್. ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಗಳು ಉದ್ದೇಶ್ಯವಿಧೇಯಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಆಗ ವಿನಕ್ಷಾಧೀನವಾಗಿ ಕೆಲವುವೇಳೆ ವಿಧೇಯಲಿಂಗವೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಉದ್ದೇಶ್ಯಲಿಂಗವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯಲಿಂಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಜನಿತ್ವಮ್—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾಮದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಋಜುನೀತೀತಿ ನವಚೇಂ ಷಷ್ಠಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾಷ್ಠಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಋಜು-
ನೀತೀ ನವ ಗಾಯತ್ರಮಂತ್ಯಾನುಷ್ಠಬಿತಿ | ಪೂರ್ವತ್ರ ವೈಶ್ವದೇವಂ ತ್ವಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ಪುಹ್ಯಾದಿಸರಿಭಾಷ-
ಯೇದಮಸಿ ಸೂಕ್ತಂ ಬಹುದೇವತಾಕಂ | ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ | ಚತುರ್ವಿಂಶಿಕೇದನಿ
ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಮೈತ್ರಾವರುಣಸ್ಯ ಋಜುನೀತೀ ನ ಇತ್ಯೇಷಾರಂಭಣೀಯಾ | ಚತುರ್ವಿಂಶ ಇತಿ ಖಂಡೇ
ಸೂತ್ರೀತಂ | ಋಜುನೀತೀ ನೋ ವರುಣ ಇಂದ್ರಂ ವೋ ವಿಶ್ವತಸ್ತರಿ | ಅ. ೭-೨ | ಇತಿ || ಅಹರ್ಗಣೇಷು
ದ್ವಿತೀಯಾದಿಷ್ಟಹಃಸ್ಯಪ್ರೇಷಾರಂಭಣೀಯಾ ಶಂಸನೀಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಆರಂಭಣೀಯಾಃ ಪರ್ಯಾ-
ಸಾನ್ಯದ್ವಿತೋಹರಹಃ ಶಸ್ಯಾನೀತಿ ಹೋತ್ರಕಾ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಷ್ಟೇವ | ಅ. ೭-೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಋಜುನೀತೀ ಎಂಬುವುದು ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಋಜು
ನೀತೀ ನವ ಗಾಯತ್ರಮಂತ್ಯಾನುಷ್ಠಬಿತಿ—ಎಂದರೆ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವ ಋಜುನೀತೀ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತ
ದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಎಂಟುಋಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಥಿನವು, ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು ಅನುಷ್ಠವ್ ಭಂದಸ್ಥವು ಎಂದು
ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು. ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಯಜ್ಞದ
ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರಾವರುಣಮಂತ್ರಪಠನವನ್ನು ಋಜುನೀತೀ ಎಂಬ
ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಆರಂಭಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಚತುರ್ವಿಂಶೇ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಋಜುನೀತೀ
ನೋ ವರುಣ, ಇಂದ್ರಂ ವೋ ವಿಶ್ವತಸ್ತರಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೭-೨) ಮತ್ತು ಅಹ
ರ್ಗಣವೆಂಬ ಯಾಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ದಿನಸದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಈ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮಂತ್ರ
ಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆರಂಭಣೀಯಾಃ ಪರ್ಯಾಸಾನ್ಯದ್ವಿತೋ ಅಹರಹಃ
ಶಸ್ಯಾನೀತಿ ಹೋತ್ರಕಾ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಷ್ಟೇವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೭-೧)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೯೦

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೯೦ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೧೭, ೧೮ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕುಂಜೈ— ೯ ||

|| ಋಷಿ—ಗೋತಮೋ ರಾಹೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ||

|| ಭಂದಃ— ೧-೮ ಗಾಯತ್ರೀ | ೯. ಅನುಷ್ಠವ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಋಜುನೀತೀ ನೋ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ನಯತು ವಿದ್ವಾನ್ ।

ಅರ್ಯಮಾ ದೇವೈಃ ಸಜೋಷಾಃ ॥ ೧ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಋಜುನೀತೀ । ನಃ । ವರುಣಃ । ಮಿತ್ರಃ । ನಯತು । ವಿದ್ವಾನ್ ।

ಅರ್ಯಮಾ । ದೇವೈಃ । ಸಜೋಷಾಃ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹರಭಿಮಾನೀ ದೇವೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನೀ । ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ ವಿದ್ವಾನ್
ನೇತವ್ಯಮುತ್ತಮಂ ಸ್ಥಾನಂ ಜಾನನ್ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಋಜುನೀತೀ ಋಜುನೀತ್ಯಾ ಋಜುನಯನೇನ
ಕಾಟಿಲ್ಯರಹಿತೇನ ಗಮನೇನ ನಯತು । ಅಭಿಮತಂ ಫಲಂ ಪ್ರಾಪಯತು । ತಥಾ ದೇವೈರನ್ಯೈರಿಂದ್ರಾದಿಭಿಃ
ಸಜೋಷಾಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತೀರರ್ಯಮಾಹೋರಾತ್ರವಿಭಾಗಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ಸೂರ್ಯಶ್ಚಾಸ್ಮಾನ್ಯಜುಗಮನೇನಾಭಿ-
ಮತಂ ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಾಪಯತು ॥ ಋಜುನೀತೀ । ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ-
ದೀರ್ಘತ್ವಂ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಿತ್ರಃ—(ಅಹರಭಿಮಾನದೇವತೆಯಾದ) ಮಿತ್ರನೂ । ವರುಣಃ—(ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನದೇವತೆಯಾದ)
ವರುಣನೂ । ವಿದ್ವಾನ್—(ನಮ್ಮ ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು) ತಿಳಿದುಕೊಂಡು । ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು । ಋಜುನೀತೀ—
ನೇರವಾದ (ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ) ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ । ನಯತು—(ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟ ಫಲವನ್ನು)
ಸೇರಿಸಲಿ (ಹಾಗೆಯೇ) । ದೇವೈಃ—ಇತರ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳೊಡನೆ । ಸಜೋಷಾಃ—ಸಮಾನವಾದ ಸಂತೋಷ
ವುಳ್ಳ । ಅರ್ಯಮಾ—ಅರ್ಯನುದೇವನೂ ಸಹ (ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಿ) ॥

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಹರಭಿಮಾನದೇವತೆಯಾದ ಮಿತ್ರನೂ, ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನದೇವತೆಯಾದ ವರುಣನೂ ನಮ್ಮ ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನ
ವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು
ಹೊಂದಿಸಲಿ. ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಅಹೋರಾತ್ರ
ವಿಭಾಗಕರ್ತನಾದ ಅರ್ಯಮ ದೇವನೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಿ.

English Translation

May Varuna, the wise Mitra and Aryaman accompanied with other gods lead us by straight paths.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಋಜುನೀತೀ—ಕೌಟಿಲ್ಯರಹಿತೇನ ಗಮನೇನ | ಮೋಸ, ವಂಚನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಲ್ಲದ ನ್ಯಾಯವಾದ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಿಂದ

ವಿದ್ವಾನ್—ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ

ವರುಣಃ ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನು ಹಗಲಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೆಂದೂ ವರುಣನು ರಾತ್ರ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಮೈತ್ರಂ ನಾ ಅಹಃ | ನಾರುಣೇ ರಾತ್ರಿಃ ಎಂದು ತೈ. ಬ್ರಾ. ಶ್ರುತಿವಚನವಿರುವುದು.

ಅರ್ಯಮಾ—ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು. ಈ ದೇವತೆಯು ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡುವ ವಸೆಂದು ಹೇಳುವರು.

ಸಜೋಷಾಃ—ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಃ ಅಥವಾ ದೇವೈಃ ಸಹ ಸಂಪ್ರಿಯಮಾಣಃ | ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸಮನಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಋಜುನೀತೀ—ಋಜುನೀತಿ ಶಬ್ದ ಇಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನ ಸರನಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—**ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಯತು—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. **ಜೋನಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ **ವಿರುಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ತು ಆದೇಶ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. **ತಿಜ್ಜಿತಿಜಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ವಾನ್—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ ಸರನಾದಾಗ **ವಿದೇಃಶತುರ್ವಸುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ವವಿಗೆ ವಸು ಆದೇಶ. ವಿದ್ವಾನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಸರ ನಾದಾಗ **ಅತ್ಯಸಂತಸ್ಯ ಚಾ—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. **ಉಗಿದಚಾಂ ಸ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. **ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯಲೋಪಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಸಕಾರ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಜೋಷಾಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸಮಾನಃ ಜೋಷಃ**

(ಪ್ರೀತಿಃ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸರ್ವೋಷಾಃ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತೇ ಹಿ ವಸ್ತೋ ವಸವಾನಾಸ್ತೇ ಅಪ್ರಮೂರಾ ಮಹೋಭಿಃ |
ವ್ರತಾ ರಕ್ಷಂತೇ ವಿಶ್ವಾಹಾ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತೇ | ಹಿ | ವಸ್ತಃ | ವಸವಾನಾಃ | ತೇ | ಅಪ್ರಮೂರಾಃ | ಮಹಃ | ಭಿಃ |
ವ್ರತಾ | ರಕ್ಷಂತೇ | ವಿಶ್ವಾಹಾ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ಹಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಮಿತ್ರಾದಯೋ ವಸ್ತೋ ವಸುನೋ ಧನಸ್ಯ ವಸವಾನಾ ವಾಸಕಾ ಆಚ್ಛಾದಯಿತಾರಃ | ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ಧನೇನಾಚ್ಛಾದಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಸ್ತೇ ಮಿತ್ರಾದಯೋಽಪ್ರಮೂರಾ ಅಪ್ರಮೂರ್ಛಿತಾ ಅಮೂಢಾಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಾಃ ಸಂತೋ ಮಹೋಭಿರಾತ್ಮೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿರ್ವಿಶ್ವಾಹಾ ಸರ್ವಾಣ್ಯಹಾನಿ | ಅತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಸರ್ವೇಷ್ಟಸ್ಯ ಹಸ್ಸು ವ್ರತಾ ವ್ರತಾನಿ ಜಗನ್ನಿರ್ವಾಹರೂಪಾಣಿ ಸ್ವಕೀಯಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ರಕ್ಷಂತೇ | ಪಾಲಯಂತಿ || ವಸ್ತಃ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ನಮಭಾವೇ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮಿತಿ ಘೇರ್ಜಾತೀತಿ ಗುಣಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪನಾದಭಾವೇ ಯಜ್ಞಾದೇಶಃ | ವಸವಾನಾಃ | ವಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯಾರ್ಥಾಲ್ಲಟಃ ಶಾನಚ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ತಾ ಮಕಾರಸ್ಯ ವಕಾರಃ | ಅಪ್ರಮೂರಾಃ | ಮುರ್ಛಾ ಮೋಹ-ಸಮುಚ್ಛ್ರಾಯಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ರಾಲ್ಲೋಪ ಇತಿ ಭಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರಕೃಷ್ಣಾ ಮೂಃ ಪ್ರಮೂಃ | ತತೋ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋ ರಃ | ರೋ ರಿ | ಪಾ. ೮-೩-೧೪ | ಇತಿ ರೇಫಲೋಪಃ | ನ ಪ್ರಮೂರಾ ಅಪ್ರಮೂರಾಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ರಕ್ಷಂತೇ | ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ತಜ್ ||೨||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ತೇ ಹಿ—ಆ ಮಿತ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳಾದರೋ, | ವಸ್ಯಃ—ಧನದ (ಧನವನ್ನು) | ವಸನಾನಾಃ—(ಪ್ರಸಂಚ ಕೈಲ್ಲಾ) ಅಚ್ಚಾದನಮಾಡುವವರಾಗಿ (ಹರಡುವವರಾಗಿ)ದ್ದಾರೆ. | ತೇ—ಆ ಮಿತ್ರಾದಿಗಳು | ಅಪ್ರಮೂರಾಃ— ಅನಾದರಣೆಯಿಲ್ಲದೇ, | ಮಹೋಭಿಃ—ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ | ವಿಶ್ವಾಹಾ—ಎಲ್ಲಾ ದಿನಗಳಲ್ಲೂ | ವ್ರತಾ— (ಜಗತ್ತಿನ ನಿರ್ವಹಣರೂಪವಾದ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ರಕ್ಷಂತಿ—ಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಿತ್ರಾವರುಣಾದಿದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಸಂಚಕೈಲ್ಲಾ ಧನವನ್ನು ಹಂಚುವವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕರ್ತವ್ಯಲೋಪವಿಲ್ಲದೇ ತಮ್ಮ ಜಗತ್ತಿನ ನಿರ್ವಹಣರೂಪದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಪಾಲಿಸಿ ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾರೆ.

English Translation

For, they are the distributors of wealth over the world ; and never heedless, discharge their duties every day.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತೇ—ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಿತ್ರ ವರುಣ, ಅರ್ಯಮಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು.

ವಸ್ಯಃ ವಸನಾನಾಃ—ವಸ ಅಚ್ಚಾದನೇ | ವಸಧಾತುವಿಗೆ ಹರಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಧನಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲ ರಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡುವವರು ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದಿಜನರಿಗೆ ಧನವನ್ನು ಅವರವರ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕೊಡುವವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಪ್ರಮೂರಾಃ—ಮುಚ್ಚಾ ನೋಹಸಮುಚ್ಚಾಯಯೋಃ | ನೋಹವಿಲ್ಲ, ಮೂಡರಲ್ಲದ, ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ.

ಮಹೋಭಿಃ—ಅತ್ಮೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿಃ | ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ.

ವ್ರತಾ—ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು.

ವಿಶ್ವಾಹಾ—ಎಲ್ಲಾ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ.

॥ ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ವಸ್ಯಃ - ವಸು ಶಬ್ದ ಉಕಾರಾಂತ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. ವಸುನಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತೈಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇತೋಽಚಿ ವಿಭಕ್ತಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುನಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಸಾದಿಷು ಭಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಘೋಜೀತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಗುಣವೂ ವಿಕಲ್ಪವೆಂದುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಇಕೋಯಣಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ,

ವಸನಾನಾಃ—ವಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ತಣ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಡಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಆದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಸ+ಆಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚ ನಾಂತರೂಪ.

ಅಪ್ರಮೂರಾಃ—ಮುರ್ಛಾ ಮೋಹಸಮುಚ್ಛ್ರಾಯಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ರಾಲ್ಲೋಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ರೇಫವ ಸರವ ಭಕಾರವಕಾರ ಗಳಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್, ಝಲಾದಿಯಾದ, ಅನುನಾಸಿಕಾದಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸರವಾದಾಗ ಲೋಪ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಕೃಷ್ಠಾ ಮೂಃ ಪ್ರಮೂಃ ಪ್ರಮೂ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾದ ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೇಫಕ್ಕೆ ರೇಫ ಸರವಾದುದರಿಂದ ರೋರಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನ ಪ್ರಮೂರಾ ಅಪ್ರಮೂರಾಃ ಎಂದು ನಜಾತತ್ಪರುಷಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಸಿಗೆ ಶಿ ಆದೇಶ. ಶೇಶ್ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ರಕ್ಷಂತೇ—ರಕ್ಷ ಸಾಲನೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾಹಾ—ವಿಶ್ವಾಸಿ ತಾನಿ ಅಹಾಸಿ ಚ ವಿಶ್ವಾಹಾನಿ. ಶೇಶ್ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ತೇ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶರ್ಮ ಯಂಸನ್ನಮೃತಾ ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ ।

ಬಾಧಮಾನಾ ಅಪ ದ್ವಿಷಃ || ೩ ||

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ತೇ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಶರ್ಮ | ಯಂಸನ್ | ಅಮೃತಾಃ | ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ |

ಬಾಧಮಾನಾಃ | ಅಪ | ದ್ವಿಷಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಮೃತಾ ಅಮರಣಧರ್ಮಾಣಸ್ತೇ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮಭ್ಯೋಽಸ್ಮಭ್ಯ-
ಮನುಷ್ಯಾತ್ಮಭ್ಯಃ ಶರ್ಮಾಮೃತಲಕ್ಷಣಂ ಸುಖಂ ಯಂಸನ್ | ಯಚ್ಚಂತು | ಪ್ರಯಚ್ಚಂತು | ಕಿಂ
ಕುರ್ವಂತಃ | ದ್ವಿಷೋಽಸ್ಮದೀಯಾನ್ವಾಪಲಕ್ಷಣಾನ್ ಶತ್ರುನಪಬಾಧಮಾನಾಃ ವಿನಾಶಂ ಪ್ರಾಪಯಂತಃ ||
ಯಂಸನ್ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ಅಮೃತಾಃ | ಮೃತಂ
ಮರಣಂ ಯೇಷಾಂ ನಾಸ್ತೀತ್ಯಮೃತಾಃ | ನೌಗೋ ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ॥

ಅಮೃತಾಃ—ಮರಣರಹಿತರಾದ | ತೇ—ಆ ದೇವತೆಗಳು | ದ್ವಿಷಃ—(ನಮ್ಮ ಪಾಪಿಷ್ಠರಾದ) ಶತ್ರು
ಗಳನ್ನು | ಅಪ ಬಾಧಮಾನಾಃ—ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತ | ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ—ಮರಣ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—
ನಮಗೆ | ಶರ್ಮ—(ಮರಣರಹಿತವಾದ) ಸುಖವನ್ನು | ಯಂಸನ್—ಕೊಡಲಿ. |

॥ ಭಾವಾರ್ಥಃ ॥

ಮಿತ್ರಾಪರಮಾಣಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಮರಣರಹಿತರು. ನಾವೆಲ್ಲಾ ಮರಣ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವರು. ಆದರೆ ದುಷ್ಟ
ರಾದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮಗೆ ಮರಣರಹಿತವಾದ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು
ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation

May they, who are immortal, bestow upon us mortals, happiness driving
away our enemies.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ಸುಲಭವಾಗಿರುವುದು. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಡಕುಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಅಭಿಪ್ರಾಯವು
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಶರ್ಮ—ಸುಖ ಅಥವಾ ಗೃಹ.

ಅಮೃತಾಃ—ಮರಣರಹಿತರಾದ ಮಿತ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು.

ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಮಗೆ.

ಅಪ ಬಾಧಮಾನಾಃ—ನಾಶಮಾಡುವವರು, ಓಡಿಸುವವರು, ಹಿಂಸಿಸುವವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಂಸನ್—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ತ್ ಲೋಪಃ ಪ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಹಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯತಕಾರ ಲೋಪ. ನಶ್ವಾಪದಾಂತಸ್ಯಝಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯತಾಃ—ನ್ಯಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಮೃತಂ ಮರಣಂ ಯೇಷಾಂ ನಾಸ್ತಿತಿ ಅನ್ಯತಾಃ ನೇಷೋ ಜರಮರಮಿತ್ರ ಮೃತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಷಃ—ದ್ವಿಷ ಅಪ್ರೀತೌ ಧಾತು. ಸತ್ಸೂದ್ವಿಷಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೩ ||

— :೦: —

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿ ನಃ ಪಥಃ ಸುವಿತಾಯ ಚಿಯನ್ತ್ವಿಂದ್ರೋ ಮರುತಃ ।

ಪೂಷಾ ಭಗೋ ವಂದ್ಯಾಸಃ ॥ ೪ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ವಿ । ನಃ । ಪಥಃ । ಸುವಿತಾಯ । ಚಿಯಂತು । ಇಂದ್ರಃ । ಮರುತಃ ।

ಪೂಷಾ । ಭಗಃ । ವಂದ್ಯಾಸಃ ॥ ೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಂದ್ಯಾಸಃ ಸರ್ವೈರ್ವಂದನೀಯಾಃ ಸ್ತೋತವ್ಯಾ ನಮಸ್ಕರ್ತವ್ಯಾ ನೇಂದ್ರಾದಯೋ ದೇವಾ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪಥೋ ಮಾರ್ಗಾನ್ವಿ ಚಿಯಂತು | ವಿಚಿನ್ವಂತು | ಅಶೋಭನೇಭ್ಯೋ ಮಾರ್ಗೇಭ್ಯಃ
ಸಕಾಶಾತ್ಪ್ರೃಥಕ್ಕುರ್ವಂತು | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಸುವಿತಾಯ ಸುಷ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾಯ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಾಯ ||
ಪಥಃ | ಶಸಿ ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪ ಇತಿ ಟೀಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಶಸ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುವಿ-
ತಾಯ | ಇಣ್ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ತನ್ವಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖಾನನಿಮಿತ್ಯು-
ವರ್ಜ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂ-
ತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚಿಯಂತು | ಚಿಣ್ ಚಯನೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಇಯರ್ಜ |
ಪಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ವಂದ್ಯಾಸಃ | ವದಿ ಅಭಿನಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ | ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ |
ಈಡನಂದವೃತಸದುಹಾಂ ಣ್ಯತ ಇತ್ಯಾಮ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಂದ್ಯಾಸಃ—(ಸಕಲರಿಂದಲೂ) ವಂದಿಸಲ್ಪಡಲು ಅವರಾದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನೂ | ಮರುತಃ—
ಮರುತ್ತುಗಳೂ | ಪೂಷಾ—ಪೂಷದೇವನೂ | ಭಗಃ—ಭಗದೇವನೂ ಸಹ | ಸುವಿತಾಯ—(ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟ
ವಾದ) ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಸಾಧನೆಗಾಗಿ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಪಥಃ ವಿಚಿಯಂತು—(ಕೆಟ್ಟ ದಾರಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ)
ಸನ್ನಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರಾಗಲಿ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸಕಲ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಇಂದ್ರನೂ, ಮರುತ್ತುಗಳೂ, ಪೂಷನೂ, ಭಗದೇವನೂ ಸಹ ನಮ್ಮ
ಇಷ್ಟಾರ್ಥವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಸಾಧನೆಗಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಕೆಟ್ಟದಾರಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ನಮಗೆ ಸನ್ನಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಲಿ.

English Translation

May the adorable Indra, the Maruts, Pushan, and Bhaga, so direct
our path that they may lead to the attainment of our welfare.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಂದ್ಯಾಸಃ—ವಂದ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಾಚೀನಪ್ರಯೋಗವು. ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವವರು.

ಸುವಿತಾಯ—ಸುಷ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾಯ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಾಯ | ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುವುದಕ್ಕೆ
ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಗ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ.

ವಿಚಿಯಂತು—ಚಿಣ್ ಚಯನೇ | ವಿಚಿನ್ವಂತು | ಅಶೋಭನೇಭ್ಯೋ ಮಾರ್ಗೇಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾ-
ತ್ಪ್ರೃಥಕ್ಕುರ್ವಂತು | ಬೇರೊಬ್ಬನಿಗಿಂತ ಎಂದರೆ ಕೆಟ್ಟದಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗದಿರುವಂತೆಯೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಳ್ಳೆಯದಾರಿ
ಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಲಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪಥಃ—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಶಸ್ ಸರವಾದಾಗ ಭಸ್ಯಟೀಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ.
೭-೧-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಇನ್) ಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಶಸ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉದಾತ್ತ (ಇಕಾರ)

ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯಚಿ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವಿತಾಯೆ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಷ್ಮ ಇತ್ ಸುವಿತಃ ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಯಂತು—ಚಿಜ್ ಚಯನೇ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬದುವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ಅಂತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಝ) ಉಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಜಃತ್ವಾಗುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿ ಶ್ಚುಧಾತುಭ್ಯನಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಜಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಂದ್ಯಾಸಃ—ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಋಹಲೋಃ ಣ್ಯತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ಯೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ವಂದ್ಯ ಎನ್ನು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಈಡವಂದವೃಶಂಸದುಹಾಂ ಣ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್.—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗ. ವಂದ್ಯಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ||೪||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾನಾಥಃ

ಉತ ನೋ ಧಿಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾಃ ಪೂಷನ್ವಿಷ್ಣು ವೇವಯಾವಃ |

ಕರ್ತಾ ನಃ ಸ್ವಸ್ತಿಮತಃ || ೫ ||

ಪದನಾಥಃ

ಉತ | ನಃ | ಧಿಯಃ | ಗೋಃ ಅಗ್ರಾಃ | ಪೂಷನ್ | ವಿಷ್ಣೋ ಇತಿ | ವೇವಯಾವಃ |

ಕರ್ತ | ನಃ | ಸ್ವಸ್ತಿ ಮತಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮೇ ಸಂತಿ ಚತ್ವಾರ್ಯತಿರಿಕ್ತೋಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಚತುರ್ಥೇಚ್ಛಾನಾಕಾತಿ-
ರಿಕ್ತೋಕ್ತ ಉತ ನೋ ಧಿಯ ಇತ್ಯೇಷಾನುರೂಪತೃಚಸ್ಯ ವೈಕಲ್ಪಿಕೇ ತೃತೀಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ |
ಉತ ನೋ ಧಿಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾ ಇತಿ ನಾನುರೂಪಸ್ಯೋತ್ತಮಾ | ಅ. ೯-೧೧ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಪೂಷ್ ಪೋಷಕ ದೇವ ಹೇ ವಿಷ್ಣೋ ವ್ಯಾಪನಶೀಲ ದೇವ ಹೇ ಏವಯಾವಃ | ಏವೈರ್ಗಂ-
ತ್ಯಭಿರಶ್ವೇರ್ಯಾತಿ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯೇವಯಾವಾ ಮರುದ್ಗಣಃ | ಹೇ ಮರುದ್ಗಣ ತೇ ಸರ್ವೇ ಯೂಯಂ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಧಿಯೋಽಪ್ತೋರ್ಯಾಮಲಕ್ಷಣಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಗೋಅಗ್ರಾಃ ಪಶ್ವಗ್ರಾಣಿ ಪಶುಪ್ರಮುಖಾ-
ನ್ಯಸ್ಮತ್ಪ್ರಕಾಶಾದ್ವೈಷ್ಣೋಃ ಪಶುಭಿಯುಕ್ತಾನಿ ಕರ್ತೃ | ಕುರುತ | ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮಕರ್ಮಣಶ್ಚ
ಪಶುಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುತ್ವಮಾಮ್ನಾಯತೇ | ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಶವಃ ಪ್ರಪ್ರೇವ ಭ್ರಶೇರನ್ ಸ ಏತೇನ ಯಜೇತ |
ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೭-೧೪-೨ | ಇತಿ | ಉತಾಸಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ವಸ್ತಿಸ್ತಮತೋಽವಿನಾಶಿನಃ ಕುರುತ ||
ಏವಯಾವಃ | ಇಣ್ ಗತಾ | ಇಣ್ಯೇಜಾಭ್ಯಾಂ ವನ್ನಿತಿ ವನ್ನ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಸ್ತಿಸ್ತಪಸದೇ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ
ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಾತೋ ಮನಿಸ್ತಿತಿ ವನಿಪ್ | ಸಂಬುದ್ಧಾ ವನ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೮-೩-೧-೧ | ಇತಿ
ವಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ಸಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪೂಷ್— ಎಲೈ ಪೂಷದೇವನೇ | ವಿಷ್ಣೋ— ಎಲೈ ವಿಷ್ಣುವೇ | ಏವಯಾವಃ— ಅಶ್ವವಾಹಕ
ರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಧಿಯಃ—(ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮರೂಪವಾದ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಗೋಅಗ್ರಾಃ—
(ನಮ್ಮಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ) ಪಶುಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಸೇರಿಸಿಕೊಡುವುವುಗಳನ್ನಾಗಿ | ಕರ್ತೃ— ಮಾಡಿರಿ | ಉತ—
ಮತ್ತು | ನಃ— ನಮ್ಮನ್ನು | ಸ್ತಿಸ್ತಮತಃ—ಸೌಭಾಗ್ಯವಂತರನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡಿ)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಪೂಷದೇವನೇ, ಎಲೈ ವಿಷ್ಣುವೇ, ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಪ್ತೋ
ರ್ಯಾಮ ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಸಾರ್ಥಕಗಳಾಗಬೇಕು. ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ
ಕಳೆದುಹೋಗಿರುವ ಹಸುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದು ಸೇರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರಿ. ಮತ್ತು
ನಮ್ಮನ್ನೆಲ್ಲ ಸೌಭಾಗ್ಯವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರಿ.

English Translation

Pushan, Vishnu, Maruts, make our rites restorative of our cattle ; make
us prosperous.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅತಿರಿಕ್ತೋಕ್ತ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಅಚ್ಛಾನಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಉತ ನೋ ಧಿಯ ಎಂಬ ಪುಕ್ತನ್ನು ಆ

ಋತ್ವಿಜನು ಪರಿಸುವ ಅನುರೂಪವಾದ ತೃಚದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನಾಗಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾಗಿ ಪರಿಸಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಉತ ನೋ ಧಿಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾ ಇತಿ ನಾನುರೂಪಸ್ಯೋತ್ತಮಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಆ. ೯-೧೧).

ಧಿಯಃ—ಇಲ್ಲಿ ಧೀಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು (ನಿ. ೩-೯) ಧಿಯಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳು, ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳು.

ಗೋಅಗ್ರಾಃ—ಗಾವೋಽಗ್ರೇ ಯಾಸಾಂ ತಾ ಗೋ ಅಗ್ರಾಃ ಧಿಯಃ | ಗೋಲಾಭಫಲಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮಕರ್ಮಣಶ್ಚ ಪಶುಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುತ್ವಮಾಮ್ನಾಯತೇ | ಯಸ್ಮಾತ್ತಶವಃ ಪ್ರಪ್ತೇನ ಭ್ರಗಂಶೇರನ್ | ಸ ಏತೇನ ಯಜೇತ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೭-೧೨-೨) ಗೋಲಾಭಫಲೇ ಮುಖ್ಯ ಫಲವಾಗಿ ವುಳ್ಳ ಕರ್ಮ ಎಂದರೆ ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳು ಎಂದರ್ಥವು ಈ ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮವೆಂಬ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪಶುಗಳನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತೈ. ಬ್ರಾ. ವಚನವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. ಅನುವರಿಂದ ಪೂಷನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ನಾವು ಪಶುಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಲಿ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪೂಷನ್, ವಿಷ್ಣೋ—ಪೂಷಕ, ವ್ಯಾಪನಶೀಲ | ಸರ್ವರನ್ನು ಪೋಷಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ದೇವನನ್ನು (ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು) ಪೂಷನೆಂದೂ, ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವವನಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು.

ಏವಯಾವಃ—ಇಣ್ ಗತೌ | ಏವೈರ್ಗಂತ್ಯಭಿರಶ್ವೈರ್ಯಾತಿ ಗಚ್ಛತ್ಯೇವಯಾವಾ ಮರುದ್ಗಣಃ | ಗಮನಶೀಲವಾದ ವೃಷತ್ಯಃ ಎಂಬ ಆಶ್ವಗಳಿಂದ ರಥದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಏವಯಾವಃ ಎಂದರೆ ಮರುದ್ಗಣವು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಸ್ವಸ್ತಿಮತಃ—ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವರನ್ನಾಗಿ, ಮಂಗಳವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೋಅಗ್ರಾಃ—ಸರ್ವತ್ರ ವಿಭಾಷಾ ಗೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏವಯಾವಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಣ್‌ಶೀರ್ಜ್ಯಾಂ ವನ್ (ಋ.ಸೂ. ೧-೧೦೦)—ಎಂಬುದರಿಂದ ವನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಏವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ, ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ, ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತೋ ಮನಿನ್ ವನಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏವಯಾವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿ ಸುಪರನಾದಾಗ ವನ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಖರವಸಾನಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ರೇಪಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕರ್ತಾ—ಡುಕ್ಕೞ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಧು ವಾತಾ ಋತಾಯತೇ ಮಧು ಕ್ಷರಂತಿ ಸಿಂಧವಃ |

ಮಾಧ್ವೀರ್ನಃ ಸನ್ನೋಷಧೀಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮಧು | ವಾತಾಃ | ಋತಾಯತೇ | ಮಧು | ಕ್ಷರಂತಿ | ಸಿಂಧವಃ |

ಮಾಧ್ವೀಃ | ನಃ | ಸಂತು | ಓಷಧೀಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಋತ್ವಿಗಾದ್ಯರ್ಥಮಾಹುತಂ ಮಧುಸರ್ಕಂ ಮಧು ವಾತಾ ಇತಿ ತೃಚೇನ ಋತ್ವಿಗಾದಿಃ ಪ್ರತಿಗ್ರಹೀ-
ತ್ವಾವೇಕ್ಷೇತ | ತಥಾ ಚ ಸೂತ್ರತೇ | ಮಧು ವಾತಾ ಋತಾಯತ ಇತಿ ತೃಚೇನಾವೇಕ್ಷ್ಯ | ಅ, ಗೃ
೧-೨೪-೧೪ | ಇತಿ ||

ಋತಾಯತೇ ಋತಂ ಯಜ್ಞಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ವಾತಾ ವಾಯವೋ ಮಧು-
ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಂ ಕರ್ಮ ಫಲಂ ಕ್ಷರಂತಿ | ವರ್ಷಂತಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಸಿಂಧವಃ
ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾ ನದ್ಯಃ ಸಮುದ್ರಾ ವಾ ಮಧು ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ರಸಂ ಕ್ಷರಂತಿ | ಏವಂ
ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯನೋಷಧೀಃ ಫಲಸಾಕಾಂತಾ ಓಷಧಯಸ್ತಾಶ್ಚ ಮಾಧ್ವೀರ್ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಾಃ ಸಂತು |
ಭವಂತು || ಮಧು | ಅಸ್ಮಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯಸ್ಯ ಲುಗಕಾರೇಕಾರರೇಫಾಶ್ಚ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ | ಪಾ.
೪-೪-೧೨೮-೨ | ಇತಿ ಲುಕ್ | ಋತಾಯತೇ | ಋತಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ನ
ಚ್ಛಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯೇತೀತ್ಯದೀರ್ಘಯೋರ್ನಿಪೇಧಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಕೃಜಂತಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ರು | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಾಧ್ವೀಃ | ಮಧೋರಗ್ಂ ಚ | ಪಾ.

೪-೪-೧೨೯ | ಇತಿ ಮತ್ಸರ್ಥೋಽಯೋಽನ್ವೃತ್ತಯಃ | ಋತ್ಯೈವಾಸ್ತೈತಾ ದಾವಾಂ ಯಜ್ಞಾದೇಶೋ
ನಿಸಾತ್ಯತೇ | ನಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಓಷಧೀಃ | ಓಷಃ ಪಾಕ ಆಸು ಧೀಯತೆ
ಇತ್ಯೋಷಧಯಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚೇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕೃದಿಕಾರಾದಕ್ತಿನ ಇತಿ ಜೀಷ್ | ಜಸಿ
ಪೂರ್ವವತ್ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘಃ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿಷು ಪಠಿತತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ತಚ್ಚ
ಘಾಂತಮಾದ್ಯುದಾತ್ತಂ ||

|| ಸದಸಾಕಃ ||

ಋತಾಯತೇ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ನಾತಾಃ—ನಾಯುಗಳು | ಮಧು—
ಮಧುರವಾದ ಕರ್ಮಫಲಗಳನ್ನು | ಕ್ಷರಂತಿ—ಸುರಿಸುತ್ತವೆ | ಸಿಂಧವಃ—ಪ್ರವಾಹರೂಪವುಳ್ಳ ನದಿಗಳು |
ಮಧು—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಮ್ಮ ರಸವನ್ನು (ಸುರಿಸುತ್ತವೆ) | ನಃ—ನಮಗೆ | ಓಷಧೀಃ—ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು
ಮೂಲಿಕಾದಿಗಳು | ಮಾಧ್ವೀಃ—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳಾಗಿ | ಸಂತು—ಆಗಲಿ |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ದೇವಪೂಜಾರ್ಥನಾಗಿರತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನಾಯುಗಳು ಮಧುರವಾದ ಕರ್ಮ
ಫಲಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರವಾಹ ರೂಪವುಳ್ಳ ನದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮಧುರವಾದ ರಸವನ್ನು ಹರಿಸುತ್ತವೆ. ಯಜ್ಞ
ಕರ್ತರಾದ ನಮಗೆ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳೂ ಮೂಲಿಕೆಗಳೂ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳಾಗಿ ಆಗಲಿ.

English Translation

The winds bring sweet (rewards) to the Sacrificer ; the rivers bring
sweet waters ; may the herbs yeild sweetness to us-

Or

Sweetly do the winds blow for the pious Sacrificer ; sweetly do the rivers
flow, sweet may the plants be for us

|| ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ||

ಋತ್ವಿಗಾದಿ ಜನರಿಗೆ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಮಧುಪರ್ಕವನ್ನು ಮಧುನಾತಾ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ
ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಮಧುಪರ್ಕವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಋತ್ವಿಗಾದಿ ಜನರು ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ
ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಧುನಾತಾ ಋತಾಯತೆ ಇತಿ ತೈಚೇನಾವೇಕ್ಷ್ಯ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು.
(ಅ. ಗೃ. ೧-೨೪-೧೪).

ಋತಾಯತೇ—ಯಜ್ಞಮಾತೃನ ಇಚ್ಛತೇ ಯಜಮಾನಾಯ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಪ್ರೀತ್ಯ
ರ್ಥವಾಗಿ.

ಮಧು—ಮಧುರವಾಗಿ, ಅಹ್ಲಾ ವಕರವಾಗಿ.

ಕ್ಷರಂತಿ—ವರ್ಷಂತಿ | ವರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ, ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಸಿಂಧವಃ—ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾ ನದ್ಯಃ ಸಮುದ್ರಾ ವಾ | ನದಿಗಳು ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರಗಳು.

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಗಾಳಿಯು ಆಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿ ಬೀಸಲಿ ; ನದಿಗಳು ಸಿಹಿಯಾದ ಅಥವಾ ಮಧುರವಾದ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿ ಪ್ರವಹಿಸಲಿ ; ಸಸ್ಯಾದಿ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಗಳು (ಸಸ್ಯ, ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳು) ರುಚಿಕರವಾದ ಫಲಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸಲಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಧು—ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ಪರ್ಥಿಯಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಗಕಾರೇಕಾರರೇಫಾಶ್ಚ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೨೮-೨) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲುಕ್. ದ್ವಿತೀಯಾ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಸ್ವಮೋರ್ನಪುಂಸ-ಕಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಋತಾಯತೇ—ಋತಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಋತಾಯತೇ. ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚ್ ಪರವಾದಾಗ ನ ಛಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫)—ಎಂಬುದರಿಂದ ಋತ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವದೀರ್ಘಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ಯೇಷಾಮುಪಿ ದೈಶ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ತಕೋರೋತ್ತರಾಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಋತಾಯ ಎಂಬ ಕೃಜಂತವು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋತಾಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಋತಾಯತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ಪ್ರವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷರಂತಿ—ಕ್ಷರ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಧ್ವೀಃ—ಮಧು ಅಸ್ಯಾ ಆಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಧೋರಗ್ಚೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಗ್ಚಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಋತ್ಯೈವಾಸ್ತ್ಯೈಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶವು ನಿಸ್ಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಟಿಡ್ಘಾಣಿಗ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಡ್. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವಾ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪ್ರವಿಸರ್ಗ. ಮಾಧ್ವೀಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂತು—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ಉತ್ಪ. ತ್ನಸೋರಲ್ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಷಧೀಃ—ಓಷಃ ಪಾಕಃ ಆಸು ಧೀಯತೇ ಇತಿ ಓಷಧಯಃ ಡುಧಾಗ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣ್ಯಾಧಿಕರಣೇಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋ-

ಲೋಪ ಇತಿಚ್ಛೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಓಷಧಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಕೃದಿಕಾರಾದಿಕ್ರೀನಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷ್. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಹಿಂದಿನಂತೆ ನಾ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದಾಸೀಭಾರಶಬ್ದವು ಘಜಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಇದೂ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಧು ನಕ್ತಮುತೋಷಸೋ ಮಧುಮತ್ಪಾರ್ಥಿವಂ ರಜಃ |

ಮಧು ದ್ಯೌರಸ್ತು ನಃ ಪಿತಾ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಧು | ನಕ್ತಂ | ಉತ | ಉಷಸಃ | ಮಧು ಮತ್ | ಪಾರ್ಥಿವಂ | ರಜಃ |

ಮಧು | ದ್ಯೌಃ | ಅಸ್ತು | ನಃ | ಪಿತಾ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನಕ್ತಂ ರಾತ್ರೀರ್ನೋಷ್ಠಾಕಂ ಮಧು ಮಧುಮತಿ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಫಲಪ್ರದಾ ಭವತು | ಉತಾಪಿ ಚೋಷಸ ಉಷಃಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಿತಾನ್ಯಹಾನಿ ಚ ಮಧುಮಂತಿ ಭವಂತು | ಪಾರ್ಥಿವಂ ರಜಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧೀ ಲೋಕೋಷ್ಠಾಕಂ ಮಧುಮತ್ ಮಾಧುರ್ಯನಿಷ್ಪಫಲಯುಕ್ತೋ ಭವತು | ಪಿತಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ದ್ಯೌರ್ದ್ಯುಲೋಕೋಪಿ ಮಧು ಮಾಧುರ್ಯುಕ್ತೋ ಭವತು || ಪಾರ್ಥಿವಂ | ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇತಿ | ಪಾ. ೪-೧-೮೫-೨ | ಇತಿ ಪ್ರಾಗ್ವೈಯೋಗ್ಯಾತ್ಮಯಃ | ರಜಃ | ರಜಃಶಬ್ದೋ ಲೋಕವಾಚೀ | ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ನಿ. ೪-೧೯ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ರಜಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಾನಾ ಇತಿ ರಜಃ | ಅಸುನಿ ರಜಕರಜನರಜಃಸೂಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಕಾ. ೬-೪-೨೪-೪ | ಇತಿ ರಂಜೇರ್ನಲೋಪಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಕ್ತಂ—ರಾತ್ರಿಯು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಮಧು—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವ
ಳಾಗಿ (ಆಗಲಿ) | ಉತೆ—ಮತ್ತು | ಉಷಸಃ—ಉಷಃಕಾಲಗಳಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತಗಳಾಗುವ ದಿನಗಳು (ಮಾಧುರ್ಯ
ವುಳ್ಳ ಫಲಪ್ರದಗಳಾಗಲಿ) | ಸಾರ್ಥಿವಂ ರಜಃ—ಪೃಥಿವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಲೋಕವು | ಮಧುಮತ್—ಮಧುರ
ನಾದ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಲಿ | ಪಿತಾ—[ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನದಿಂದ ಸಕಲರಿಗೂ] ಪಾಲಕನಾದ | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯೌ ಲೋಕವೂ |
ಮಧು—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ರಾತ್ರಿಯೂ, ಹಗಲೂ ನಮಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲಪ್ರದಗಳಾಗಲಿ. ಪಾರ್ಥಿವ
ಲೋಕವೆಲ್ಲವೂ ನಮಗೆ ಮಧುರನಾದ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಲಿ. ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನದಿಂದ ಸಕಲರಿಗೂ ಪಾಲಕನಾದ
ದ್ಯೌಲೋಕವೂ ಸಹ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರಲಿ.

English Translation

May night and morning be sweet; may the region of the earth be full
of sweetness; may the protecting heaven be sweet to us.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಉಷಸಃ— ಉಷಃಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಿತಾನ್ಯಹಾನಿ | ಉಷಃಕಾಲಸಹಿತವಾದ ಹಗಲು ಎಂದರೆ ಪ್ರಾತಃ
ಕಾಲವು. early morning

ಸಾರ್ಥಿವಂ ರಜಃ— ರಜಃ ಎಂದರೆ ಲೋಕವು ಲೋಕಾ.ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ (ನಿ. ೪-೧೯) ಸಾರ್ಥಿವಂ
ರಜಃ ಎಂದರೆ ಭೂಲೋಕವು ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯು.

ದ್ಯೌಃ ಪಿತಾ— ನಮಗೆ ತಂದೆಯಂತಿರುವ ದ್ಯೌಃ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗವು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ
ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಭೂಮಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ತಂದೆ
ಎಂದೂ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತಾಯಿಯೆಂದೂ ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು- ಏಕೆಂದರೆ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು
ಆಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸುವಂತೆ ಸ್ವರ್ಗವು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ನಮ್ಮ ಆಹಾರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಮಳೆ
ಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದು. ಪೃಥಿವಿಯು ಮಳೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿ ನಮಗೆ ಅವಶ್ಯಕ
ನಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ತಂದೆತಾಯಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವ ರೂಢಿ
ಇರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಧುಮತ್—ಮಧು ಯೇಷಾಂ ಅಸ್ತಿ ಮಧುಮಂತಿ ತದಸ್ಯಾಶ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಮತುಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಠಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಪಾರ್ಥಿವಮ್—ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಇದಮ್. ಪಾರ್ಥಿವಮ್. ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇತಿ (ಪಾ. ಸೂ ೪-೧-೮೫-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಗ್‌ದೀವ್ಯತೀಯ (ಸಂಬಂಧಿ) ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತದ್ವಿತೇಷ್ವಚಾಮಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಭಿವೃದ್ಧಿ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಜಃ—ರಜಃ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಲೋಕರೂಪಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ (ನಿರು. ೪-೧೯) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ರಜಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಜನಾಃ ಇತಿ ರಜಃ | ರಂಜ ರಾಗೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಜಕರಜನರಜ್ಯಃ ಸ್ನುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ (ಕಾ. ೬-೪-೨೪-೪) ಅಸುನ್ ಪರವಾದಾಗ ರಂಜ್ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಆಮ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಧುಮಾನ್ನೋ ವನಸ್ಪತಿರ್ಮಧುಮಾ ಅಸ್ತು ಸೂರ್ಯಃ |

ಮಾಧ್ವೀರ್ಗಾವೋ ಭವಂತು ನಃ || ೮ ||

ಸದಸಾಠಃ

ಮಧುಮಾನ್ | ನಃ | ವನಸ್ಪತಿಃ | ಮಧುಮಾನ್ | ಅಸ್ತು | ಸೂರ್ಯಃ |

ಮಾಧ್ವೀಃ | ಗಾವಃ | ಭವಂತು | ನಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವನಸ್ಪತಿರ್ವನಾನಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ಯೂಪಾಭಿಮಾನೀ ದೇವೋ ಮಧುಮಾನ್ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಫಲವಾನಸ್ತು | ತಾದೃಶಂ ಫಲಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೂರ್ಯಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕಃ ಸನಿತಾ ಚ ಮಧುಮಾನಸ್ತು | ಗಾವೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದ್ಯರ್ಥಾ ಧೇನವಶ್ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಮಾಧ್ವೀರ್ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತೇನ ಪಯಸಾ ಯುಕ್ತಾ ಭವಂತು || ವನಸ್ಪತಿಃ | ವನಾನಾಂ ಪತಿರ್ವನಸ್ಪತಿಃ | ಸಾರಸ್ವರಾದಿತ್ವತ್ಸುತಃ | ವನಪತಿಶಬ್ದವಾದ್ಯುಕ್ತಾತ್ | ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು ಯುಗಪದಿತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಯೋರ್ಯುಗಪತ್ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಃ—ನಮಗೆ | ವನಸ್ಪತಿಃ—ವನಸ್ಪತಿದೇವನು | ಮಧುಮಾನ್—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಅಸ್ತು—ಇರಲಿ (ನಮಗೆ ಅಂತಹ ಫಲಗಳನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಲಿ) | ಸೂರ್ಯಃ—ಸೂರ್ಯನು | ಮಧುಮಾನ್—ಮಧುರನಾಗಿ (ಆಗಲಿ) | ಗಾವಃ—ಗೋವುಗಳೂ ಸಹ | ನಃ—ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ | ಮಾದ್ವೀಃ—ಮಾಧುರ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ | ಭವಂತು—ಆಗಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವನಸ್ಪತಿದೇವನು ನಮಗೆ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲಪ್ರದನಾಗಿ ಆಗಲಿ. ಸೂರ್ಯನು ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಮಧುರನಾಗಿರಲಿ. ಗೋವುಗಳೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಮಾಧುರ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಆಗಲಿ.

English Translation

May Vanaspati (tree) become sweet for us; may Surya be sweet for us ; may the cows be sweet to us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

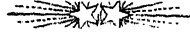
ವನಸ್ಪತಿಃ— ವನಾನಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ಯೂಪಾಭಿಮಾನೀ ದೇವೋ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಫಲ-
ವಾನಸ್ತು | ವನಗಳ ಪಾಲಕನೂ ಯೂಪಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯೂ ಆದ ವನಸ್ಪತಿಯು ನಮಗೆ ಮಧುರವಾದ
ಫಲಗಳನ್ನೊದಗಿಸಲಿ. ವನಸ್ಪತಿ ಎಂದರೆ ವನಗಳ ವೃಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಪತಿಯು, ದೊಡ್ಡ ವೃಕ್ಷವು. ಇಂತಹ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳು
ಫಲಭರಿತಗಳಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಋಷಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು. ಯಾಸ್ವರು—ವನಸ್ಪತೇ ಇತ್ಯೇನಮಾರ್ಥೈಷ ಹಿ ವನಾನಾಂ
ಪಾತಾ ವಾ ಪಾಲಯಿತಾ ವಾ | ಎಂದು ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು (ನಿ. ೮-೩).

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವನಸ್ಪತಿಶಬ್ದವು ವೃಕ್ಷಶ್ರೇಷ್ಠ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೬-೫ ; ೩-೩೪-೧೦ ; ೫-೭-೪ ;
೫-೪೧-೮ ಇತ್ಯಾದಿ,) ಯೂಪ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ತಂಭ (ಋ.ಸಂ. ೩-೮-೧ ; ೩-೮-೩ ;
೩-೮-೬ ; ಇತ್ಯಾದಿ) ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ರಥ ಅಥವಾ ರಥದ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಭಾಗ (ಋ. ಸಂ.
೨-೩೭-೩ ; ೩-೫೩-೨೦ ; ೬-೪೭-೨೬) ಸೋಮ (ಋ. ಸಂ. ೧-೯೧-೬ ; ವಾ. ಸಂ. ೧೦-೨೩ ಇತ್ಯಾದಿ)
ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವನಸ್ಪತಿಃ—ವನಾನಾಂ ಪತಿಃ ವನಸ್ಪತಿಃ ಪಾರಸ್ಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪಾರಸ್ಕರಪ್ರಭೃತೀನಿ ಚ
ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಟ್ ಬರುತ್ತದೆ. ವನಶಬ್ದವೂ ಪತಿಶಬ್ದವೂ ಆದ್ಯು
ದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು ಯುಗಸತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋ
ತ್ತರಪದಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಃ—ಸರತಿ ಆಕಾಶೇ ಇತಿ ಸೂರ್ಯಃ. ಸೃ ಗತೌ ಧಾತು. ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯ
ಮೃಷೋದ್ಯರುಚ್ಯೈ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸುವಾಗಿದೆ || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶಂ ನೋ ಮಿತ್ರಃ ಶಂ ವರುಣಃ ಶಂ ನೋ ಭವತ್ಸರ್ಯಮಾ |
ಶಂ ನ ಇಂದ್ರೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಶಂ ನೋ ವಿಷ್ಣುರುರುಕ್ರಮಃ || ೯ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಶಂ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ಶಂ | ವರುಣಃ | ಶಂ | ನಃ | ಭವತು | ಅರ್ಯಮಾ |
ಶಂ | ನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ಶಂ | ನಃ | ವಿಷ್ಣುಃ | ಉರುಕ್ರಮಃ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹರಭಿಮಾನೀ ಮಿತ್ರೋ ದೇವೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ ಸುಖಕರೋ ಭವತು | ಯದ್ವಾ |
ಅಸ್ಮದೀಯಾನಾಮುಪದ್ರವಾಣಾಂ ಶಮಯಿತಾ ಭವತು | ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನೀ ವರುಣಶ್ಚ ಶಂ ಸುಖಕರೋ
ಭವತು | ಅರ್ಯಮಾಹೋರಾತ್ರಯೋಃ ಖ್ಯಾಪಯಿತಾ ಸೂರ್ಯಶ್ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ ಸುಖಕರೋ
ಭವತು | ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬೃಹತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಪಾಲಯಿತೇಂದ್ರಶ್ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ ಸುಖಕರೋ ಭವತು |
ಉರುಕ್ರಮಃ | ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಕ್ರಾಮತಿ ಸಾದೌ ವಿಸ್ತೀಪತೀತ್ಯುರುಕ್ರಮಃ | ವಿಷ್ಣುರ್ಹಿ ವಾಮನಾವ-
ತಾರೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನ್ ಲೋಕಾನ್ವದತ್ರಯರೂಪೇಣಾಕ್ರಾಂತವಾನ್ | ಅತಃ ಉರುಕ್ರನೋ ವಿಷ್ಣುಶ್ಚ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ ಸುಖಕರ ಉಪದ್ರವಾಣಾಂ ಶಮಯಿತಾ ವಾ ಭವತು || ಉರುಕ್ರಮಃ | ಕ್ರಮು
ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಯದ್ವಾ | ಉರೂನ್ ಕ್ರಾಮತೀತ್ಯುರುಕ್ರಮಃ | ಕರ್ಮಣ್ಯಾಣ್ |
ನೋದಾತ್ತೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂತಸ್ಯೇತಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಿತ್ರಃ—(ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ) ಮಿತ್ರನು | ನಃ ನಮಗೆ | ಶಂ—(ನಮ್ಮ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು
ತಪ್ಪಿಸಿ) ಸುಖದಾಯಕನಾಗಲಿ | ವರುಣಃ—(ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ) ವರುಣನೂ | ಶಂ—ಸುಖದಾಯಕ
ನಾಗಲಿ | ಅರ್ಯಮಾ—(ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ವಿಭಾಗಕರ್ತನಾದ) ಅರ್ಯಮನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಶಂ—ಸುಖಕರ

ನಾಗಲಿ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಶಂ—ಶುಖಕರರಾಗಲಿ |
ಉರುಕ್ರಮಃ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪಾದ ವಿಕ್ಷೇಪವುಳ್ಳ | ವಿಷ್ಣುಃ—ವಿಷ್ಣುವೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಶಂ—
ಶುಖಕರರಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವನಾದ ಮಿತ್ರನೂ, ರಾತ್ರೃಭಿಮಾನಿದೇವನಾದ ವರುಣನೂ ನಮಗೆ ಶುಖಕರರಾಗಲಿ.
ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ವಿಭಾಗ ಕರ್ತನಾದ ಆರ್ಯಮನು ನಮಗೆ ಶುಖವನ್ನಂಟುಮಾಡಲಿ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ, ಇಂದ್ರನೂ
ನಮಗೆ ಶುಖದಾಯಕರಾಗಲಿ. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವೂ ಸಹ ನಮಗೆ ಶುಖಕರರಾಗಲಿ.

English Translation

May Mitra be auspicious for us ; may Varuna, may Aryaman be
auspicious for us ; may Indra and Brihaspati be propitious to us ; may wide-
striding Vishnu be auspicious for us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಶಿಕ್ಷಾವಲ್ಲೇ ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ಶಾಂತಿಪಾಠವಾಗಿ
ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಶಂ ನೋ ಮಿತ್ರಃ ಭವತು—ಅಹರಭಿಮಾನಿಯಾದ ಮಿತ್ರನು ನಮಗೆ ಶುಖವನ್ನಂಟುಮಾಡಲಿ.

ವರುಣಃ—ರಾತ್ರೃಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ ವರುಣನು.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಸಾಲಯಿತಾ ! ದೊಡ್ಡ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ, ಅನೇಕರಾದ
ದೇವತೆಗಳ ಸಾಲಕನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು.

ಆರ್ಯಮಾ—ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುವ ಸೂರ್ಯನು.

ವಿಷ್ಣುಃ ಉರುಕ್ರಮಃ—ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ | ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಕ್ರಾಮತಿ ಪಾದೌ ವಿಕ್ಷಿಪತೀ-
ತ್ಯುರುಕ್ರಮಃ | ವಿಷ್ಣುರ್ಹಿ ವಾಮನಾವತಾರೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನ್ ಲೋಕಾನ್ ಪದತ್ರಯರೂಪೇಣಾಕ್ರಾಂತ-
ವಾನ್ | ಅತಃ ಉರುಕ್ರಮೋ ವಿಷ್ಣುಃ | ಉರುಕ್ರಮಃ ಎಂದರೆ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾಗಿ, ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಕಾಲುಗಳನ್ನಿಡುವ;
ವಿಷ್ಣುವು ವಾಮನಾವತಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮೂರು ವಿಕ್ಷೇಪಗಳಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದನೆಂದು
ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಈ ವಿಧವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಋಕ್ಕುಗಳು ಕೆಲವಿವೆ—

ಅತೋ ದೇವಾ ಅವಂತು ನೋ ಯತೋ ವಿಷ್ಣುರ್ವಿಚಕ್ರಮೇ |

ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಸ್ತಧಾಮುಭಿಃ ||

ಇದಂ ವಿಷ್ಣುರ್ವಿಚಕ್ರಮೇ ತ್ರೇಧಾ ನಿ ದಧೇ ಪದಂ |

ಸಮೂಲ್ತಮಸ್ಯ ಸಾಂಸುರೇ ||

ತ್ರಿಣಿ ಪದಾ ವಿಚಕ್ರಮೇ ವಿಷ್ಣು ಗೋಪಾ ಅದಾಭ್ಯಃ |
ಅತೋ ಧರ್ಮಾಣಿ ಧಾರಯನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೬, ೧೭, ೧೮)

ಯಸ್ಯೋರುಷು ತ್ರಿಷು ವಿಕ್ರಮೇಷ್ಟಧಿ ಕ್ಷಿಯಂತಿ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೨)

ಯ ಇದಂ ದೀರ್ಘಂ ಪ್ರಯತಂ ಸಧಸ್ತಮಣೇಕೋ ನಿಮಮೇ ತ್ರಿಭಿರಿತ್ವದೇಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೩)

ಉರುಕ್ರಮಸ್ಯ ಸ ಹಿ ಬಂಧುರಿತ್ಥಾ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪದೇ ಪರಮೇ ಮಧ್ವ ಉತ್ಸಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೪)

ತ್ರಿರ್ದೇವಃ ಪೃಥಿವೀಮೇಷ ಏತಾಂ ವಿ ಚಕ್ರಮೇ ಶತರ್ಚಸಂ ಮಹಿತ್ವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೦-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪದವಿಕ್ಷೇಪವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೨. ಪೇಜು 125 & 126 ಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಆರ್ಯಮಾ—ಆರ್ಯಪೂರ್ವವಾದ ಮಾಜುಧಾತು. ಇದು ಶ್ವನ್ನಕ್ಷನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹತಾಂ ಪತಿಃ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ತದ್ಬೃಹತೋಃಕರಪತ್ಯೋಶ್ಚೋರದೇವತಯೋಃ ಸುಟ್ ತಲೋಪಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೭೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಟ್. ಬೃಹತ್ ಸಂಬಂಧಿ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಹಿಂದಿ ನಂತೆಯೇ ಉಭಯಪದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉರುಕ್ರಮಃ—ಕ್ರಮು ಪಾದ ವಿಕ್ಷೇಪೇ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಥವಾ ಉರೂನ್ ಕ್ರಾಮತಿ ಇತಿ ಉರುಕ್ರಮಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಾಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮನಾಚಕಪದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಆಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಃ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೋದಾತ್ತೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂತಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಂತವಾದುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿನಿಷೇಧ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಕ್ರಮಃ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ತೋಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತ್ವಂ ಸೋಮೇತಿ ತ್ರಯೋವಿಂಶತ್ಕೃಚಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾಷ್ವಂ ಸೋಮದೇವ-
ತಾಕಂ | ಸಂಚಿಮ್ಯಾ ದ್ಯಾಃ ಸೋಡಶ್ಯಂತಾ ದ್ವಾದಶಚೋರ್ ಗಾಯತ್ರೈಃ | ಸಪ್ತದಶ್ಯಷ್ಟಿಕ್ | ತಿಷ್ಠಾ
ದಶ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ತ್ವಂ ಸೋಮ ತ್ರ್ಯಧಿಕಾ ಸೌಮ್ಯಂ ಸಂಚಿಮ್ಯಾದಿ ಗಾಯತ್ರೋ
ದ್ವಾದಶೋಷ್ಟಿಕ್ ಚೇತಿ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ || ಏಕಾದಶಿನಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಪರೋರ್ವಪಾಪು-
ರೋಡಾಶಯೋಸ್ತುಂ ಸೋಮೇತಿ ದ್ವೇ ಋಚಾವನುವಾಕ್ಯೇ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ
ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷೇತಿ ದ್ವೇ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ || ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞ ಏಕೈಕಸ್ಯ ಹವಿಸೋ ದ್ವೇ ದ್ವೇ
ಅನುವಾಕ್ಯೇ | ತತ್ರ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿತೃಮತಸ್ತುಂ ಸೋಮೇತ್ಯೇಷಾ ಪ್ರಥಮಾನುವಾಕ್ಯಾ | ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೇ-
ರಗ್ನಿಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ | ಅ. ೨-೧೯ |
ಇತಿ || ಏಷ್ಯವ ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಾ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ | ತದಹಃ ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಿರಿತ್ಯೇ
ಸೂತ್ರತಂ | ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ
| ಅ. ೪-೩ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು. ಸೋಮನು ದೇವತೆಯು.
ಐದರಿಂದ ಹದಿನಾರುವರೆಗಿನ ಹನ್ನೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನವು, ಹದಿನೇಳನೆಯದು ಉಷ್ಟಿಕ್ ಭಂದ
ಸ್ಸುವು. ಉಳಿದ ಹತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ತ್ವಂ ಸೋಮ ತ್ರ್ಯಧಿಕಾ
ಸೌಮ್ಯಂ ಸಂಚಿಮ್ಯಾದಿ ಗಾಯತ್ರೋ ದ್ವಾದಶೋಷ್ಟಿಕ್ ಚೇತಿ | ಎಂದಿರುವುದು. ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋ
ಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಏಕಾದಶಿನ ಎಂಬ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪಶುವಿನ ವಪಾಪುರೋಡಾಶಹೋಮಮಾಡುವಾಗ
ತ್ವಂ ಸೋಮ—ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ
ಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷೇತಿ ದ್ವೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೩-೭) ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಎರಡೆ
ರಡು ಋಕ್ಕುಗಳು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಅದರಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ
ಋಕ್ಕು ಪ್ರಥಮ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೇರಗ್ನಿಂ
ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೨-೧೯) ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಥಮ ಋಕ್ಕೇ ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ
ಸೋಮದೇವತೆಯ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತದಹಃ
ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಿಃ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಯಾತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ
ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೩)

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೯೧

ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೯೧ ॥

ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೧೯, ೨೦, ೨೧, ೨೨, ೨೩, ॥

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಯಕ್ಷಂಜ್ಯ—೨೩

॥ ಯುಷಿಃ—ಗೋತಮೋ ರಾಯಾಗಣಃ ॥

॥ ದೇವತಾ— ಸೋಮಃ ॥

॥ ಭಂದೇ—೧-೪, ೧೮-೨೩ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೫-೧೬ ಗಾಯತ್ರೀ | ೧೭ ಉಷ್ವಿಕ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ವೋ ಮನೀಷಾ ತ್ವಂ ರಜಿಷ್ಠಮನು
ನೇಷಿ ಪಂಥಾಂ ।

ತವ ಪ್ರಣೀತೀ ಪಿತರೋ ನ ಇಂದೋ ದೇವೇಷು ರತ್ನಮಭಜಂ-
ತ ಧೀರಾಃ ॥ ೧ ॥

ಭಾವಾರ್ಥ

ತ್ವಂ । ಸೋಮ । ಪ್ರ । ಚಿಕಿತ್ವಃ । ಮನೀಷಾ । ತ್ವಂ । ರಜಿಷ್ಠಂ । ಅನು । ನೇಷಿ ।
ಪಂಥಾಂ ।

ತವ । ಪ್ರಣೀತೀ । ಪಿತರಃ । ನಃ । ಇಂದೋ ಇತಿ । ದೇವೇಷು । ರತ್ನಂ ।
ಅಭಜಂತ । ಧೀರಾಃ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಮನೀಷಾ ಮನೀಷಯಾಸ್ಮದೀಯಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಪ್ರ ಚಿಕಿತಃ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ಜ್ಞಾತೋಽಸಿ | ವಯಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತಿಭಿರಜ್ಞಾ ಸಿಷ್ಟೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಸ್ತ್ವಂ ರಜಿಷ್ಮಮೃಜುತಮಮಕುಟಿಲಂ
ಪಂಥಾಂ ಪಂಥಾನಂ ಕರ್ಮಫಲಾವಾಪ್ತಿಹೇತುಭೂತಂ ಮಾರ್ಗಮನು ನೇಷಿ | ಅಸ್ಮಾನನುಕ್ರಮೇಣ
ಪ್ರಾಪಯಸಿ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದೋ ಉಂದನಶೀಲ ಸರ್ವಂ ಜಗದಮೃತೇನ ಕ್ಲೇದಯಿತಃ ಸೋಮ ತವ
ಪ್ರಣೇತೀ ಪ್ರಣೇತ್ಯಾ ತ್ವತ್ಕರ್ತೃಕೇಣ ಪ್ರಕೃಷ್ಟನಯನೇನ ಧೀರಾ ಧೀಮಂತಃ ಕರ್ಮವಂತಃ ಪ್ರಜ್ಞಾ-
ವಂತೋ ವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪಿತರೋ ದೇವೇಷ್ಟಿದ್ರಾದಿಷು ರತ್ನಂ ರಮಣೀಯಂ ಧನಮಭಜಂತ |
ಅಸೇವಂತ | ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ | ಅತೋಽಸ್ಮಾನಪಿ ತಾದೃಶಂ ಧನಂ ಪ್ರಾಪಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಪ್ರ ಚಿಕಿತಃ | ಕಿತ
ಜ್ಞಾನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಛಾಂದಸಂ ದ್ವಿರ್ವಚನಂ | ಯದ್ವಾ | ಯಜ್ಞಗಂತಾನ್ನಿಷ್ಠಾ |
ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ಗೋ ಯಜ್ಞಕೋರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಗುಣಾಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ |
ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥೇತಿ ನಿಷ್ಠಾಯಾಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಶಪ್ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ವಾತ್ಪ್ರಸ್ಯ ಶ್ಲಃ |
ಶ್ಲಾನಿತಿ ದ್ವಿರ್ವಚನಂ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಮನೀಷಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ತೃತೀಯಾಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ರಜಿಷ್ಮಂ | ಋಜುಶಬ್ದಾದಿಷು ನಿ ವಿಭಾಷಜೋಶ್ಚಂದಸಿ | ಸಾ. ೬-೪-೧೬೨ |
ಇತಿ ರತ್ನಂ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ನೇಷಿ | ನಯತೇರ್ಲಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ |
ಪಂಥಾಂ | ಪಥಿಮುಘ್ಯಭುಕ್ತಾಮಾತ್ | ಸಾ. ೬-೧-೮೫ | ಇತ್ಯಸಾವಪಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ವಂ | ಪಥಿಮುಘೋಃ
ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪ್ರಣೇತೀ | ತಾದಾ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮನೀಷಾ—ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಪ್ರಚಿ-
ಕಿತಃ ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೀಯೇ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ರಜಿಷ್ಮಮ್—ಅತ್ಯಂತ ನೇರವಾದ
(ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ) | ಪಂಥಾಂ—(ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧನವಾದ) ಮಾರ್ಗದಿಂದ | ಅನುನೇಷಿ-
(ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ) ಸೇರಿಸುತ್ತೀಯೆ | ಇಂದೋ—(ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನೂ ಅಮೃತದಿಂದ)
ತೋಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸೋಮದೇವನೇ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಪ್ರಣೇತೀ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಿಂದ |
ಧೀರಾಃ—ಪ್ರಜ್ಞಾ ವಂತರಾದ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಯುಕ್ತರಾದ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪಿತರಃ—ಪಿತೃಗಳು | ದೇವೇಷು-
ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ | ರತ್ನಂ—ರಮಣೀಯವಾದ ಧನವನ್ನು | ಅಭಜಂತ—ಹೊಂದಿದರು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ ನಾವು ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚಿನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದೇವೆ. ನೀನು
ನಮ್ಮನ್ನು ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗು
ತ್ತೀಯೆ. ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನೂ ಅಮೃತದಿಂದ ತೋಯಿಸುವ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ

ನಾಡುದರಿಂದಲೇ, ನಿನ್ನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ ರಮಣೀಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ನಮಗೂ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

Soma, you are thoroughly apprehended by our understanding; you lead us along a straight path ; O Soma, by your guidance our righteous fathers obtained wealth amongst the gods.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಸೋಮದೇವತಾಕವು. ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಆ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಬೇಕು. ಆದರೆ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ-ತ್ವಂ ಸೋಮ ತ್ರೈಭಿಕಾ ಸೌಮ್ಯಂ ಪಂಚಮ್ಯಾದಿ ಗಾಯತ್ರೋ ದ್ವಾದಶೋಷ್ಟಿತ್ ಚೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ದೇವತೆಯು ಪವನಾಃ ಸೋಮಃ ಎಂದಿರುವುದು. ಸೋಮದೇವತೆಯು ಒಂದೇ ಆದರೂ ಪವನಾಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಸಹಿತವಾದ ಸೋಮದೇವತೆಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕದೇವತೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಾಗಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಪವನಾಃ ಸೋಮಃ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ಕ್ರಮವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಸವಿತ್ಯ, ಆದಿತ್ಯ, ಸೂರ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ಸವಿತ್ಯ, ಆದಿತ್ಯ, ಸೂರ್ಯ ಪರವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. ಇದರಂತೆ ಅಗ್ನಿ, ಅಗ್ನಿಃ ಪಾವಕಃ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸದೆ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಪ್ರ ಚಿಕಿತಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಜ್ಞಾತೋಽಸಿ | ವಯಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತಿಭಿರಜ್ಞಾಸಿ-
ಷ್ಠೈತ್ಯರ್ಥಃ | (ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ) ನೀನು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವೆ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಅದರಿಂದ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಜಾನಾಸಿ ಯಾವತ್ ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ—ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ನೀನು ತಿಳಿದಿರುವೆ ಎಂದರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಮನೀಷಾ—ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ, ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ.

ರಜಿಷ್ಯಂ—ಋಜುತಮಮಕುಟಿಲಂ | ನೇರವಾದ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ, ಸರಿಯಾದ, ಸತ್ಯವಾದ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅನು ನೇಷಿ ಪಂಥಾಂ—ಋಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಒಯ್ಯುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಸತ್ಯಮಾರ್ಗವು ಷ್ಮಾನದಲ್ಲಿ ನಾವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿರುತ್ತೀಯೆ.

ಪ್ರಣೀತೀ—ನಿನ್ನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಿಂದ, ನೀನು ನಮಗೆ ಹೇಳುವ ಬುದ್ಧಿವಾದ ಅಥವಾ ಉಪದೇಶದಿಂದ.

ಸಿತರಃ—ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು, ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರು, ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು.

ಇಂದೋ—ಉಂದನಶೀಲ, ಸರ್ವಂ ಜಗದಮೃತೇನ ಕ್ಲೇದಯಿತಃ | ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಜನರನ್ನು ಅಮೃತಸ್ವರೂಪವಾದ ನಿನ್ನ ರಸಾಸ್ವಾದನೆಯಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ

ಧೀರಾಃ—ಧೀಮಂತಃ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತೋ ವಾ | ಧೀರರು ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ, ವಿನೇಕಿಗಳಾದ, ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ.

ದೇವೇಷು ರತ್ನಂ—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರತ್ನಾದಿ ಧನ ಅಥವಾ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರಚಿಕಿತಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಚುತ್ವ. ಅಥವಾ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್. ಯಜೋಚಿಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆಗ ಸನ್ಯಜೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ-ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ—ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಗುಣೋಯಜ್ಞಲೋಕೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಛಂದಸ್ಕುಭಯಥಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಶಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ವಿಕರಣ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲವಿಕರಣ. ಶ್ಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಚಿಕಿತಃ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನೀಷಾ — ಇದು ಆಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ.

ರಜಿಷ್ಯನ್—ಅತಿಶಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಯನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಋಜು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟೀಕೆ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪರವಾದಾಗ ಟಿ (ಉ) ಲೋಪ. ವಿಭಾಷ-ಜೋಶ್ಛಂದಸಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೫-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ರತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೇಷಿ—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಷೋನಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಕವಚದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಂಥಾಮ್—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯ ಪರವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪಥಿಮಥಿ ಋಭುಷ್ಣಾಮಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಪರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಆತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಛೋಂಥಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಥಕಾರಕ್ಕೆ ಅಂಥಾದೇಶ. ಪಥಿಮುಥೋಃ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಣೇತೀ—ಣೀರ್ಷ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್.—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ತಾದ ತಕಾರಾದಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಣೇತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘವು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಜಂತೆ—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿಃ ಸುಕ್ರತುರ್ಭೂಸ್ತ್ವಂ ದಕ್ಷೈಃ ಸುದ-
ಕ್ಷೋ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ |

ತ್ವಂ ವೃಷಾ ವೃಷತ್ವೇಭಿರ್ಮಹಿತ್ವಾ ದ್ಯುಮ್ನೇಭಿದ್ಯುಮ್ನಾ-
ಭವೋ ನೃಚಕ್ವಾಃ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಸೋಮ | ಕ್ರತುಃ ಭಿಃ | ಸುಃ ಕ್ರತುಃ | ಭೂಃ | ತ್ವಂ | ದಕ್ಷೈಃ | ಸುಃ-
ದಕ್ಷಃ | ವಿಶ್ವಃ ವೇದಾಃ |

ತ್ವಂ | ವೃಷಾ | ವೃಷಃ ತ್ವೇಭಿಃ | ಮಹಿಃ ತ್ವಾ | ದ್ಯುಮ್ನೇಭಿಃ | ದ್ಯುಮ್ನಾ | ಅಭವಃ |
ನೃಃ ಚಕ್ವಾಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇ ಮರುತ್ಪತೀಯೇ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿರಿತ್ಯೇಷಾ ಧಾಯ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ |
ಅಗ್ನಿರ್ನೇತಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿಃ ಪಿನ್ದಂತ್ಯವ ಇತಿ ಧಾಯ್ಯಾಃ | ಅ. ೫-೧೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಕ್ರತುಭಿಸ್ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿಭಿರಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಕರ್ಮಭಿರಾತ್ಮೀಯೈರ್ಜ್ಞಾನೈರ್ವಾ
ಸುಕ್ರತುಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಾ ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞೋ ವಾ ಭೂಃ | ಭವಸಿ | ತಥಾ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ ಸರ್ವಧನಸ್ತ್ವಂ
ದಕ್ಷೈರಾತ್ಮೀಯೈರ್ಬಲೈಃ ಸುದಕ್ಷಃ ಶೋಭನಬಲೋ ಭವಸಿ | ತಥಾ ತ್ವಂ ವೃಷತ್ತೇಭಿರ್ವೃಷತ್ತೈಃ
ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಣೈರ್ಮಹಿತ್ವಾ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನ ಚ ವೃಷಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ಮಹಾಂಶ್ಚ
ಭವಸಿ | ತಥಾ ತ್ವಂ ನೃಚಕ್ಷಾ ನೃಣಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತ್ವಾಣಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಮುಭಿಮತಫಲಸ್ಯ
ದರ್ಶಯಿತಾ ಸನ್ ದ್ಯುಮ್ನೋಭಿದ್ಯುಮ್ನೈಸ್ತೈರ್ದರ್ಶತ್ರೈರ್ದರ್ಶನೈರ್ದ್ಯುಮ್ನೈಃ ಭವಃ | ಪ್ರಭೂ-
ತಾನ್ನೋ ಭವಸಿ || ಸುಕ್ರತುಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಕ್ರತ್ವಾದಯಶ್ಚೇತ್ಯುತ್ರರಸದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುದಕ್ಷಃ |
ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧಾ | ದಕ್ಷೈತೇನೇನೇತಿ ದಕ್ಷೋ ಬಲಂ | ಕರಣೇ ಘೃಣಾ | ಇತಿತ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಸುಶಬ್ದೇನ ಬಹುವ್ರೀಹಾನಾದ್ಯದಾತ್ತಂ ದ್ಯುಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ರರಸದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ |
ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇದಾಂಸಿ ಯಸ್ಯಾಸೌ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ |
ವೃಷತ್ತೇಭಿಃ | ವೃಷ್ಟೋ ಭಾವೋ ವೃಷತ್ವಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಭಿಸ ಐಸಭಾವಃ | ಮಹಿತ್ವಾ |
ಮಹೇರಾಣಾದಿಕ ಇನ್ದ್ರತ್ಯಯಃ | ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಾತ್ಪ್ರಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರಾಕಾರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಕ್ರತುಭಿಃ—(ನಿನ್ನ) ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಕರ್ಮ
ಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ | ಸುಕ್ರತುಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಾಗಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ
ವನಾಗಿ | ಭೂಃ—ಆಗುತಿಯೇ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ—ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದ (ಸಕಲ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳ) | ತ್ವಂ—ನೀನು |
ದಕ್ಷೈಃ—(ಪು) ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ | ಸುದಕ್ಷಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಆಗುತಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು |
ವೃಷತ್ತೇಭಿಃ—(ಉದಾರವಾಗಿ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ | ಮಹಿತ್ವಾ—ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ವೃಷಾ—
(ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತೀಯೆ | ನೃಚಕ್ಷಾಃ—(ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ) ಮಾನವರಿಗೆ ದರ್ಶಕನಾಗಿ | ದ್ಯುಮ್ನೋ-
ಭಿಃ—(ಅವರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ) ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳಿಂದ | ದ್ಯುಮ್ನೀ—ಅನ್ನಯುಕ್ತನಾಗಿ (ಪುಷ್ಟನಾಗಿ)
ಅಭವಃ—ಆಗಿದ್ದೀಯೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನ್ನ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ಪವಿತ್ರಗಳಾದ
ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಉದಾರವಾಗಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ ಅತಿಶಯವಾದ ಅಭೀಷ್ಟಪ್ರದನಾಗಿ
ದ್ದೀಯೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಅವರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ
ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಪುಷ್ಟನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Soma, you are the doer of good by pious acts ; you are powerful by your energies and know all things; you are showerer of benefits by your bounties and are great by your greatness ; O guide of men, you have been well nourished by sacrificial offerings.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಪತ್ತೀಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕೃತುಭಿಃ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಧಾಯ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನಿನೇತಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕೃತುಭಿಃ ಪಿಸ್ತಂತ್ಯಪ ಇತಿ ಧಾಯ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಿರುವುದು. (ಆ. ೫-೧೪)

ಕೃತುಭಿಃ—ಕೃತುಶಬ್ದವನ್ನು ಕರ್ಮ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಸಂಕಲ್ಪ, ಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಕೃತುಭಿಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ವಾ ಅಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವೇ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿಭಿರಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಭಿಃ ಆತ್ಮೀಯೈರ್ಜ್ಞಾನೈರ್ವಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಋ. ಸ. ೧೦-೮೭-೧ ರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕರ್ಮ ಪರೈಃ ಪುರುಷೈಃ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ದಕ್ಷೈಃ ಸುದಕ್ಷೈಃ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದಕ್ಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥವು ಆತ್ಮಬಲದಿಂದಲೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪರಾಯವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಬಹುದು. ವೃದ್ಧಿಭಿಃ ಸುವೃದ್ಧ ಇತ್ಯರ್ಥಃ (ಸ್ವ. ಭಾ.)

ವಿಶ್ವನೇದಾಃ—ವೇದಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದಾಗಲಿ ಜ್ಞಾನವೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ—

ಸ್ತಸ್ತಿನ ಇಂದ್ರೋ ವೃದ್ಧಶ್ರವಾಃ ಸ್ತಸ್ತಿ ನಃ ಪೂಷಾ ವಿಶ್ವನೇದಾಃ

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೯-೬)

ರರಕ್ಷ ತಾನ್ ಸುಕೃತೋ ವಿಶ್ವನೇದಾ ದಿಸ್ವಂತ ಇದ್ರಿಪವೋ ನಾಹ ದೇಭುಃ

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೭-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇತ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವನೇದಾಃ ; ವಿಶ್ವಾನಿ ಜ್ಞಾನಾನಿ ಧನಾನಿ ವಾ ಯಸ್ಯ ಅಥವಾ ವಿಶ್ವಪ್ರಜ್ಞಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಕಲಧನವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಸಕಲವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷತ್ತೇಭಿಃ—ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಣೈಃ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ.

ಮಹಿತ್ವಾ—ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನ ಚ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ. ಇಲ್ಲಿ ಮಹಿತ್ವಾ ಎಂಬುದನ್ನು ವೃಷತ್ತೇಭಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಮಹತ್ತಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಡುವವನೆಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ತ್ವಂ ವರ್ಷಿತಾ ಮಹದ್ಭಿವರ್ಷಣೈಃ (ಸ್ವ. ಭಾ.)

ನೃಚಕ್ಷಾಃ—ನೃಣಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತ್ಯಾಣಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಅಭಿಮತಫಲಸ್ಯ ದರ್ಶಯಿತಾ |
ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವನೆಂದರ್ಥವು. ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ ಮುಂತಾದ
ದೇವತೆಗಳ ಸರವಾಗಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು—

ತ್ವಂ ನೃಚಕ್ಷಾ ವೃಷಭಾನು ಪೂರ್ವೀಃ ಕೃಷ್ಣಾಸ್ವಗ್ನೇ ಅರುಷೋ ವಿ ಭಾಹಿ
(ಋ. ಸಂ. ೩-೧೫-೩)

ಕವಿರ್ನೃಚಕ್ಷಾ ಅಭಿಷೀಮಚಿಷ್ಯ ಋತಸ್ಯ ಯೋನಾ ವಿದ್ವತೇ ಮದಂತೀ |
(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೪-೬)

ನೃಚಕ್ಷಾ ರಕ್ಷಃ ಪರಿಸತ್ಯ ವಿಕ್ಷು ತಸ್ಯ ತ್ರೀಣಿ ಪ್ರತಿ ಶೃಣೇಹ್ಯಗ್ರಾ |
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೭-೧೦)

ಈ ರೀತಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಬರುವ ಸ್ಥಳಗಳೆಲ್ಲಾ ನರಾಣಾಂ ದ್ರಷ್ಟಾ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ
ನೋಡುವವನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದರ್ಶಯಿತಾ—ಫಲವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವನೆಂದರ್ಥವು.
ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೯-೨. ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನೃಭಿಃ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಖ್ಯಾನವನ್ನು
ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ದ್ಯುಮ್ನೇಭಿಃ—ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತತೇರ್ಯಶೋ ವಾ ಧನಂ ವಾನ್ಮಂ ವಾ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ
ಯಶಸ್ಸುಗಳಿಂದ, ಧನಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಅನ್ನಗಳಿಂದ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ, ಧನವಂತನಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನ್ನವಂತನಾಗಿ
ದ್ವೀಯೆ ಎಂಬ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾವರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುಕ್ರತುಃ—ಶೋಭನಃ ಕ್ರತುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಕ್ರತುಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಕೃತ್ವಾದಯಶ್ಚ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ
ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ.
ಗಾತಿಸ್ಥಾ ಘುಸಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜೋರ್ಯೋಗೇಽಪಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಕ್ಷಃ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ದಕ್ಷ್ಯತೇನೇನೇತಿ ದಕ್ಷಃ ಬಲಮ್. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೌ.
ಇಂತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಭನಃ ದಕ್ಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ
ಸುದಕ್ಷಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ದ್ವೈಚ್ಚನಾದ ಉತ್ತರಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವವೇದಾಃ-ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇದಾಂಸಿ ಯಸ್ಯ ಅಸೌ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಾ--ವೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ತವಾಗು
ತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವೃಷತ್ತೇಭಿಃ - ವೃಷ್ಟೋ ಭಾವಃ ವೃಷತ್ಪಮ್. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐನ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಝಲ್ಯೇತ್-ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಐತ್ಯ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ.

ಮಹಿತ್ವಾ-ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಹಿ ಎಂದು
ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾವಕವಚನ ಟಾ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ
ಸುಲುಕ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ದ್ಯುಮ್ನೇಭಿಃ-ಹಿಂದಿನಂತೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ-ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾದಲ್ಲಿ ಇಸಾದೇಶ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನೃಚಕ್ಷಾಃ-ಚಕ್ಷಿಜ್ ನೃಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಕ್ಷಸ್ ಶಬ್ದವಾಗು
ತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನೃಣಾಂ ಚಕ್ಷಾಃ ನೃಚಕ್ಷಾಃ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್
ಕೃತ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ರಾಜ್ಞೋ ನು ತೇ ವರುಣಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ ಬೃಹದ್ಭೀರಂ ತವ
ಸೋಮ ಧಾಮ |

ಶುಚಿಷ್ವಮಸಿ ಪ್ರಿಯೋ ನ ಮಿತ್ರೋ ದಕ್ಷಾಯ್ಯೋ ಅರ್ಯು-
ಮೇವಾಸಿ ಸೋಮ || ೩ ||

|| ಪವನಾಃ ||

ರಾಜ್ಞಃ | ನು | ತೇ | ವರುಣಸ್ಯ | ವ್ರತಾನಿ | ಬೃಹತ್ | ಗಭೀರಂ | ತವ | ಸೋ-
ಮ | ಧಾಮು |

ಶುಚಿಃ | ತ್ವಂ | ಅಸಿ | ಪ್ರಿಯಃ | ನ | ಮಿತ್ರಃ | ದಕ್ಷಾಯ್ಯಃ | ಅರ್ಯಮಾ-
ಇವ | ಅಸಿ | ಸೋಮ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋಮ ರಾಜ್ಞೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಸ್ವಾಮಿನಃ | ಸೋಮೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ
ರಾಜಾ | ತ್ರೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೭-೪-೨ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ವರುಣಸ್ಯಯಾಗಾರ್ಥಮಾಹೃತಃ ಕ್ರೀತೋ ವಸ್ತ್ರೇಣಾ-
ವೃತಃ ಸೋಮೋ ವರುಣಃ | ವರುಣೋಽಸಿ ಧೃತವ್ರತ ಇತಿ ಮಂತ್ರಲಿಂಗಾತ್ | ಕ್ರೀತಸ್ಯ ತೇ ನು ತವ
ಸಂಬಂಧೀನಿ ಹಿ ವ್ರತಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯಗ್ನಿಸ್ತೋಮಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ಅತಃ ಸರ್ವೇಷು ಯಾಗೇಷು
ತ್ವಮೇವ ಕರಣಭೂತೋ ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಸ್ತವ ಧಾಮು ತ್ವದೀಯಂ ತೇಜೋ ಬೃಹನ್ನಹದ್ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ
ಗಭೀರಂ ಗಾಂಭೀರ್ಯೋಪೇತಂ ಚ | ಯದ್ವಾ | ನು ಇತ್ಯೇತದುಪಮಾರ್ಥೇ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಕೇನ |
ಅಥಾಪ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ ಭವತಿ ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ನು ತೇ ಪುರುಹೂತ ವಯಾಃ | ನಿ. ೧-೪ | ಇತಿ | ರಾಜ್ಞೋ
ರಾಜಮಾನಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ನು ವರುಣಸ್ಯೇವ ಹೇ ಸೋಮ ತೇ ತವ ವ್ರತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಲೋಕಹಿತ-
ಕಾರೀಣಿ | ಶಿಷ್ಟಂ ಸಮಾನಂ | ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಶುಚಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶೋಧಕೋಽಸಿ | ತತ್ರ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪ್ರಿಯೋ ನ ಮಿತ್ರಃ | ಯಥಾ ಸರ್ವೇಷಾಮನುಕೂಲೋಽಹರಭಿಮಾನೀ ಮಿತ್ರೋ ದೇವಃ
ಶೋಧಯಿತಾ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ತಥಾ ತ್ರಮರ್ಯಮೇನಾಸ್ಮಾಭಿದ್ಯೌಶ್ಯಮಾನಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ದಕ್ಷಾ-
ಯೋಽಸಿ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ವರ್ಧಕೋ ಭವಸಿ | ಯಥಾಹನಿ ಸೂರ್ಯಃ ಪ್ರಕಾಶೇನ ಸರ್ವಂ ವರ್ಧಯತಿ
ಏವಂ ನಿಶ್ಯಮೃತಮಯೈಃ ಸೋಮಕಿರಣೈರಾಸ್ಮಾಯಮಾನಂ ಸತ್ಸ್ವಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕಂ ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವ-
ರ್ಧತೇ || ಶುಚಿಷ್ಟ್ವಂ | ಯುಷ್ಮತ್ತತ್ತತಪ್ತುಃಷ್ವಂತೆಸಾದಮಿತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಷತ್ತ್ವಂ | ದಕ್ಷಾಯ್ಯಃ |
ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧಾ | ಶ್ರುದಕ್ಷಿಸ್ತೃಹಿಗ್ರಹಿಭ್ಯ ಅಯ್ಯಃ | ಉ. ೩-೯೬ | ಇತ್ಯಾಯ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ— ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತೇ ನು ವ್ರತಾನಿ— ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳೂ
ಸಹ | ರಾಜ್ಞಃ— ಪ್ರಭುವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ವರುಣಸ್ಯ— ವರುಣನ ಕರ್ಮಗಳಂತೆ
(ಲೋಕಹಿತಕಾರಿಯಾದವು)

ಅಥವಾ

[ವ್ರತಾನಿ—ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳೂ | ರಾಜ್ಞಃ—ಒಡೆಯನಾದ | ವರುಣಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಂಡ
ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಆವೃತನಾದ | ತೇ ನು—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದುದೇ ಆಗಿವೆ. (ನೀನೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಕಾರಣಭೂತನು)]

ತವ—ನಿನ್ನ | ಧಾನು—ತೇಜಸ್ಸು | ಬೃಹತ್—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ | ಗರ್ಭೀರಂ—ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ
ಕೂಡಿಯೂ ಇದೆ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಪ್ರಿಯೋ ನ ಮಿತ್ರಃ—ಅನುಕೂಲ
ಕಾರಿಯಾದ ಮಿತ್ರನಂತೆ | ಶುಚಿಃ ಅಸಿ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಅರ್ಯಮಾ ಇವ—
ಅರ್ಯಮನಂತೆ | ದಕ್ಷಾಯೈಃ ಅಸಿ—ಎಲ್ಲರ ವರ್ಧಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನ್ನ ಸಕಲಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರಭುವಾದ ವರುಣನ ಕರ್ಮಗಳಂತೆ ಲೋಕ
ಹಿತಕಾರಿಯಾದವು. ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇದೆ. ಎಲೈ ಸೋಮ
ದೇವನೇ, ನೀನು ಸಕಲರಿಗೂ ಅನುಕೂಲಕಾರಿಯಾದ ಮಿತ್ರನಂತೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.
ಅರ್ಯಮನಂತೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಗೆ ತರುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Your acts are like those of king Varuna ; Soma, your glory is great and
profound ; you are the purifier of all like the beloved Mitra ; you are the
angmenter of all like Aryaman.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ರಾಜ್ಞೋ ನು ತೇ ವರುಣಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ—ಈ ಪಾದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು

ಸೋಮೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ರಾಜಾ |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೮-೧೦-೨)

ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ರಾಜನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೊರೆಯೆಂದೂ ಯಾಗಾರ್ಥಮಾಹೃತಃ ಕ್ರೀತೋ
ವರುಣಃ | ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ ಕ್ರೀತವಾದುದೂ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಶೋಧಿತವಾದುದೂ ಆದ ಸೋಮವು ವರುಣನೆಂದು
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಸೋಮನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ವ್ರತಾನಿ ನು—ತನ್ನಿಷ್ಟವನ್ನಾದಿ ಸಕಲ
ಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ರಾಜನೂ ವರುಣನೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಕರ್ಮಗಳೇ ಆಗಿವೆ ಎಂದು
ಒಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಅನ್ಯಯವಾದ ನು ವನ್ನು ನು ಇತ್ಯೇತದಪಮಾರ್ಥೇ ಅಂದರೆ ಮೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ
ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ರಾಜ್ಞಃ-ಸಕಲ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಪ್ರಭುವಾದ ವರುಣಸ್ಯ-ವರುಣನ ವ್ರತಾನಿ ನು—
ಲೋಕೋಪಕಾರಕಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಂತೆ ತೇ-ನಿನ್ನ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಲೋಕೋಪಕಾರಕಗಳಾಗಿವೆ ಎಂಬಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಂತಿ ರಕ್ಷೋ ಬಾಧತೇ ಪರೈರಾತೀರ್ವರಿವಃ ಕೃಣ್ಣಿನ್ ವೃಜನಸ್ಯ ರಾಜಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೦-೧೦)

ಪವಿತ್ರೇಭಿಃ ಪವಮಾನೋ ನೈಚಿಕ್ಷ್ಣ ರಾಜಾ ದೇವಾನಾಮುತ ಮರ್ತ್ಯಾನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೭-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ರಾಜಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿರುತ್ತದೆ.

ಧಾಮ—ಧಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಸಸ್ಥಾನ ಮುಂತಾದ ನಾನಾ ಅರ್ಥಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಗಭೀರಂ—ಗಹನಾತೀತವಾದುದು. ಸೋಮದೇವನ ವಾಸಸ್ಥಾನವೂ, ಮಹಿಮೆಯೂ ಸಹ ಯಾರಿಗೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗದೇ ಗಂಭೀರವಾದುದೂ ಗಹನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆಗಿದೆ. ಬೃಹದ್ಗಭೀರಂ ತವ ಸೋಮ-ಧಾಮ ಎಂಬ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವರ್ಣನೆಯು ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಿಂದ ಋ. ಸಂ. ೯-೮೮-೮ ನೇ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಶುಚಿಃ—ಶೋಚತೇಜ್ವಲತಿ ಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೬-೧) ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚಿಃ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಶುಚಿ ಎಂಬ ನಾಮಪದವಾಗಿದೆ. ಶುಚಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ ಎಂದರ್ಥ. ಪವಿತ್ರ, ಶುದ್ಧಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚಿ ಎಂಬ ಪದವೂ ಸಹ ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ನಿಷಿಕ್ತಮಸ್ತಾ-ತ್ಪಾಸಕಂ (ನಿ. ೬-೧) ಪಾಪವು ಇವನಿಂದ ದೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಿಕಾರರ ವಚನವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿ ಚುಚಿ ಎಂದರೆ ಶುದ್ಧಿಯಿಂದರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವನಾದ ಮಿತ್ರನು ಯಾವರೀತಿ ಕೊಳೆಯನ್ನೂ ಪಾಪವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದ ರಂತೆ ಸೋಮನೂ ಸಹ ಸಕಲರ ಶೋಧಕನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಪಾಪನಿವಾರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಅನಸೃತಂ ಮುಂಚಿತಂ ಯನ್ನೋ ಅಸ್ತಿ ತನೂಷು ಬಧ್ಧಂ ಕೃತಮೇನೋ ಅಸೃತ್

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭೪-೩)

ದಕ್ಷಾಯ್ಯಃ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧಾ | ವೃದ್ಧಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಶಬ್ದವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದೇ ಅರ್ಥವು. ದಕ್ಷಾಯ್ಯಃ ಅಂದರೆ ಇಂತಹ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕನು. ಹಗಲುಕಾಲದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅರ್ಯಮನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿತ್ಯನು ಯಾವರೀತಿ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಲೋಕವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಸೋಮನೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಅಮೃತಮಯವಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಸೋಮ ರಾಜಸ್ತ್ರಣ ಆಯೋಂಷಿ ತಾರೀರಹಾನೀವ ಸೂರ್ಯೋ ವಾಸರಾಣಿ

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೮-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಆಯೋಂಷಿ ಪ್ರ ವರ್ಧಯಾ| ಸೂರ್ಯನು ಜಗದ್ವಾಸಕಗಳಾದ ಅಹಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವಂತೆ ನೀನೂ ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ರಾಜ್ಞಃ—ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೋನು—ಸಂಬುಧಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಆ ಮಂ ತ್ರಿ ತ ಸ್ಯ ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಚಿಷ್ಟ್ವಮ್—ಶುಚಿಃ+ತ್ವಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯುಷ್ಮತ್ತತಕ್ಷುಃ ಷ್ವಂತಃ ಪಾದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ಧ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಷತ್ವ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಸಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ ತಾಸಸ್ತೋ- ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಕ್ಷಾಯ್ಯಃ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಶುದಕ್ಷಿ ಸ್ಪೃಹಿಗ್ರಹಿಭ್ಯ ಆಯ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಯ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಯಾ ಪರ್ವತೇ-
ಷ್ವೋಷಧೀಷ್ಟಪ್ಸು ।

ತೇಭಿರ್ನೋ ವಿಶ್ವೈಃ ಸುನುನಾ ಅಹೇಳನ್ರಾಜನ್ರೋಮು ಪ್ರತಿ
ಹವ್ಯಾ ಗೃಭಾಯ || ೪ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಯಾ | ತೇ | ಧಾಮಾನಿ | ದಿವಿ | ಯಾ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಯಾ | ಪರ್ವತೇಷು |

ಓಷಧೀಷು | ಅಪ್ ಸು |

ತೇಭಿಃ | ನಃ | ವಿಶ್ವೈಃ | ಸುಮನಾಃ | ಅಹೇಳನ್ | ರಾಜನ್ | ಸೋಮ |

ಪ್ರತಿ | ಹವ್ಯಾ | ಗೃಭಾಯ || ೪ ||

|| ಸಾಯಂಜಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ಆಗ್ರಯಣೇಷ್ಟಾ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಯಾತೇ ಧಾಮಾನೀತಿ ಯಾಜ್ಯಾ | ಆಗ್ರಯಣಂ ಪ್ರೀಹಿಶ್ಯಾಮಾಕಯವಾನಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಿತಂ | ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವೋ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಅ. ೨-೯ | ಇತಿ || ಏಷೈವೈಕಾದಶಿನಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಪರೋರ್ವಪಾಯಾಂ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾನುಷಾಲ್ಮಂ ಯುತ್ಸು ಪೃತನಾಸು ಪಪ್ರಂ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ || ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಾವಪ್ಯೇಷೈವ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಅ. ೪-೩ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತೇ ತವ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಯಾ ಯಾನಿ ಧಾಮಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ ವರ್ತಂತೇ | ತಥಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಭೂಮೌ ಯಾನಿ ವರ್ತಂತೇ | ತಥಾ ಪರ್ವತೇಷು ಪರ್ವತಸ್ತು ಶಿಲೋಚ್ಚಯೇಷು ಯಾನಿ ವರ್ತಂತೇ | ತಥಾ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯೋಷಧೀಷ್ಟಪ್ತು ಚ ಯಾನಿ ವರ್ತಂತೇ | ತೇಭಿರ್ವಿಶ್ವೈಶ್ಚೈಃ ಸರ್ವೈಶ್ಚೇ-
ಜೋಭಿಯುಕ್ತಃ ಸುಮನಾಃ ಶೋಭನಮನಾ ಅಹೇಳನ್ ಕೃಧ್ಯನ್ ಹೇ ರಾಜನ್ | ಸೋಮ ರಾಜಮಾನ ಸೋಮ ಏವಂಭೂತಸ್ತ್ವಂ ಹವ್ಯಾಸ್ತಾಭಿಃ ಪ್ರತ್ತಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ಪ್ರತಿ ಗೃಭಾಯ ಪ್ರತಿಗೃಹಾಣ || ಯಾ | ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಕಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಉದಾತ್ತಯಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಓಷಧೀಷು | ಓಷಧೇಶ್ವ ವಿಭಕ್ತಾವಪ್ರಥಮಾಯಾಂ | ಸಾ. ೬-೩-೧೩೨ | ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಅಪ್ಪು | ಊದಿವಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಮನಾಃ | ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯು-
ತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗೃಭಾಯ | ಗ್ರಹ ಉಸಾದಾನೇ | ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಪೀತಿ ಹೌ ಶ್ನಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಶಾಯಜಾದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ರಾಜ್—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಯಾ ಧಾಮಾನಿ—
ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು | ದಿವಿ— ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿನೆಯೋ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ— ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ | ಯಾ—ಯಾವ

ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿವೆಯೋ | ಪರ್ವತೇಷು—ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೂ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಓಷಧೀಷು—ಮೂಲಿಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಅಪ್ಸು — ನೀರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಯಾ —ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿವೆಯೋ | ತೇಭಿಃ ವಿಶ್ವೈಃ — ಆ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ಮತ್ತು) | ಸುಮನಾಃ— ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ಅಹೇಳನ್ — ಕ್ರೋಧರಹಿತನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು | ನಃ ಹವ್ಯಾ— ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಪ್ರತಿ ಗೃಭಾಯು— ಸ್ವೀಕರಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನ್ನ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆಯೂ, ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮೂಲಿಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ನೀರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿವೆಯೋ ಆ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಕ್ರೋಧ ರಹಿತನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು.

English Translation

O illustrious Soma, endowed with all the glories that are displayed by you in heaven, on earth, in the mountains, in the plants, in the waters, be well-disposed towards us and devoid of anger, accept our oblations.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಆಗ್ರಯಣೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಆಗ್ರ-ಯಣಂ ಪ್ರೀಹಿಶ್ಯಾಮಾಕಯೇವಾನಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋ ಭುವೋ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಆ. ೨-೯) ಮತ್ತು ಏಕಾದಶಿನ್ ಎಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಪಶುವಿನ ವಪಾಹೋಮದಲ್ಲಿ ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮುಷಾಲ್ವಂ ಯುತ್ಸು ಪೃತನಾಸು ಪಸ್ರಿಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೩-೭) ಪ್ರಾಯಣೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿನಿರ್ವಹನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೪-೩)

ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ—ಯಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ ವರ್ತಂತೇ ತೈಸ್ಸರ್ವೈಸ್ತೇಜೋಭಿಯುಕ್ತಃ ಇಲ್ಲಿ ಧಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೇಜಸ್ಸು ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ನಿನ್ನ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡ

ನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಆ ಸ್ಥಾನಗಳಾವುವೆಂದರೆ ;—

ದಿವಿ—ಸೋಮನ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಸ್ಥಾನವೊಂದು. ಸೋಮನ ಪ್ರಥಮ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿಂದ ಶೈನವು ಅದನ್ನು ಪೃಥಿವಿಗೆ ತಂದ ಕಥೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸೋಮಂ ಭರದ್ವಾದ್ಯಹಾಣೋ ದೇನಾವಾನ್ದಿವೋ ಅಮುಷ್ಮಾದುತ್ತರಾದಾದಾಯ
(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೬-೬)

ದಿವಂ ಸುಪರ್ಣೋ ಗತ್ವಾಯ ಸೋಮಂ ವಜ್ರಿಣ ಅಭರತ್ |
(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೦-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳು ಸೋಮನ ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವಾಗಿತ್ತೆಂದೂ ಅನಂತರ ಅದನ್ನು ಶೈನವು ಪೃಥಿವಿಗೆ ತಂದಿತೆಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ತದಂಗವಾದ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಸೋಮರಸವು ಪೃಥಿವಿಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟು ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು

ದಿವ್ಯಂಸ್ಯಃ ಸದನಂ ಚಕ್ರ ಉಚ್ಛಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮನೋ ಅಧ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ |
(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೦-೪)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಸೋಮನಿಂದ ಆಗುವ ಲೋಕೋಪಕಾರವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪರ್ವತೇಷು—ಉತ್ತಮವಾದ ಓಷಧಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಯವಾದ ಪರ್ವತವು ಸೋಮಲತೆಗೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಪರ್ವತಗಳಿಂದಲೇ ಈ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ತರುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಋಗ್ವೇದದ

ಆನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಜಭಾರಾಮಥ್ನಾದನ್ಯಂ ಪರಿ ಶ್ಯೇನೋ ಅದ್ರೇಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೩-೬)

ಅಸಾವ್ಯಂಶುರ್ಮದಾಯಾಪ್ಸು ದಕ್ಷೋ ಗಿರಿಷ್ಠಾಃ |
(೯-೬೨-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ, ೩-೪೮-೨ ; ೫-೪೩-೪ ; ೯-೮೫-೧೦ | ೯-೯೮-೯ ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮನ ಸ್ಥಾನವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಓಷಧೀಷು—ಮೂಲಿಕೆಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸೋಮಲತೆಯೇ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೂಲವಸ್ತುವಿನ ಸ್ಥಾನವು—

ಅ ಯೋ ಗೋಭಿಃ ಸೃಜ್ಯತ ಓಷಧೀಷ್ವಾ ದೇವಾನಾಂ ಸುಮ್ಮ ಇಷಯನ್ನುಪಾವಸುಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೮೪-೩)

ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಾರ್ಥವಾಗಿ ಸೋಮರಸವು ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವುದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಪ್ಪು—ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ತೀರ್ಥೋದಕಗಳು ಸೋಮರಸದ ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವು ಉದಕಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದರ ಮಾಧುರ್ಯವು ಹೆಚ್ಚು ತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ

ಯಾಭಿಃ ಸೋಮೋ ಮೋದತೇ ಹರ್ಷತೇ ಚ ಕಲ್ಯಾಣೇಭಿಯುರ್ವತಿಭಿರ್ನ ಮರ್ಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೩೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಉದಕಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ದಾಂಪತ್ಯಸಂಬಂಧಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ದಾಂಪತ್ಯ ಸುಖಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಉದಕಗಳೂ ಸೋಮರಸದ ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಹೀಗೆ, ದ್ಯುಲೋಕ, ಪೃಥಿವೀ, ಪರ್ವತ, ಓಷಧಿ, ಉದಕ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಾನಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಲ್ಲದೇ, ಧಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಆಗಲೂ ಸಹ ಸೋಮನ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಮಹಿಮೆಯೆಂದರ್ಥವು. ಮ. ಸಂ. ೨-೪೦-೧-೫ ; ೯-೯೭-೨೪ ; ೯-೫೪-೩ ; ೯-೮೯-೬ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆ ಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಸೋಮನು ಸಕಲ ಮಾನವರಿಗೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿಯೂ, ಸೂರ್ಯ ನಂತೆ ಪ್ರಭಾಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ, ಸಕಲ ತೇಜೋಮಂಡಲಗಳಿಗೂ ಉತ್ಪಾದಕನಾಗಿಯೂ, ವರುಣನಂತೆ ನೀತಿ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ದರ್ಶಕನಾಗಿಯೂ, ಲೋಕನಿಯಮ್ಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಮಹಿಮೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಹೇಳನ್—ರೇಳತೇ, ಹೇಳತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರೋಧಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದ ಹೇಳನ್ ಅಂದರೆ ಕೋಪಗೊಂಡು ಎಂದೂ ಅಹೇಳನ್ ಅಂದರೆ ಕೋಪಗೊಳ್ಳದೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಹೇಳನ್ ಸುಮನಾ ಭವ | ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಮ. ಸಂ. ೧-೨೪-೧೧ ; ೧-೧೩೮-೩ ; ೬-೪೧-೧ ; ೧೦-೩೨-೮ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ. ಅಗ್ನಿ, ವರುಣ. ಸೋಮ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು ಪಾಪ ಕರ್ತರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡುವುದು ಕಠಿಣವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಅಂತಹವರಿಗೆ ಆ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವು ಸಿಕ್ಕುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಸಹ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಆಧಿಕವಾದ ಪಾಪಭೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೋಪಗೊಳ್ಳದೆ ಇರುವಂತೆಯೂ, ತಮ್ಮನ್ನು ಅನಾದರಿಸದೇ ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಅನುಗ್ರಹ ವನ್ನು ಬೀರಿ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂತಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಾ—ಯಚ್ಚಬ್ಧ. ನಪುಂಸಕ ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಕ್ಕೆ ಅತ್ತ. ಸರ ರೂಪ. ನುನಾಗಮ. ದೀರ್ಘ. ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ದಿವಿ—ದಿನ್ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಮ್—ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಜೀರಾಮ್‌ನದ್ಯಾಮ್ನೀಭ್ಯಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮ್ ಆದೇಶ. ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನಿಕ ಯಣಾದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಷಧೀಷು—ಓಷಧಿ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಪ್. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಷತ್ವ. ಓಷಧೇಶ್ವ ವಿಭಕ್ತಾನಪ್ರಥಮಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಾಭಿನ್ನ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಓಷಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ.

ಅಸ್ಮಸು—ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೇಘಿಃ — ತದ್ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸುಮನಾಃ—ಶೋಭನಂ ಮನಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮನಾಃ ಸೋಮನ್‌ನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯಾ—ನಪುಂಸಕ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ವಂಧಸಿ ಬಹುಲಮ್ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಗೃಭಾಯೆ—ಗೃಹ ಉಪದಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾವಿಕರಣ. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಪರವಾದಾಗ ಶಾನಚಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಛಂದಸಿ ಶಾಯಚಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾಯಚಾದೇಶ. ಅತೋ ಹೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಗೃಹಾಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭಶ್ವಂಧಸಿ (ವಾ. ೪೮೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

— : ೦ : —

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪ್ರತಿಸ್ತ್ವಂ ರಾಜೋತ ವೃತ್ರಹಾ ।

ತ್ವಂ ಭದ್ರೋ ಅಸಿ ಕ್ರತುಃ ॥ ೫ ॥

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಸೋಮ | ಅಸಿ | ಸತ್ ಪತಿಃ | ತ್ವಂ | ರಾಜಾ | ಉತ | ವೃತ್ರಹಾ |

ತ್ವಂ | ಭದ್ರಃ | ಅಸಿ | ಕೃತುಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪಾರ್ಥಿವಮಾಸೇಷ್ಟ್ಯಾ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ತ್ವಂ ಸೋಮೇತೈಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅಗ್ನಿವೃತ್ತಾಣಿ ಜಂಘನದಿತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರಿತ್ಯುತ್ತರಸ್ಯ | ಅ. ೧-೫ | ಇತಿ | ಏವಂ ಯತ್ರ ಯತ್ರ ವಾರ್ತೃಘ್ನಾನಾಜ್ಯಭಾಗೌ ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರಾಸ್ಯಾ ವಿನ್ಯಯೋಗಃ || ಪ್ರಾತಃಕಾಲೀನಾಯಾಮುಪಸದಿ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯೈಷೇವಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಅಪರಾಹ್ನಿಕ್ಯಾಮುಪಸದಿ ಸೈವ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರ್ಗಯಸ್ಥಾನೋ ಅಮಿವಹಾ ಇತಿ ವಿಸರ್ಯಾಸೋ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾನಾಂ | ಅ. ೪-೮ | ಇತಿ ಚ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಸತ್ಪತಿರಸಿ | ಸತಾಂ ಕರ್ಮಸು ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಮಧಿಪತಿರ್ಭವಸಿ | ತಸ್ಮಾತ್ಸೋಮರಾಜಾನೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೭-೪-೨ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಯದ್ವಾ | ಸಂತಃ ಸ್ವಾನಾದಯಃ ಪತಯಃ ಪಾಲಕಾ ಯಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾದೃಶೋ ಭವಸಿ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ಸ್ವಾನ ಭ್ರಾಜೇತ್ಯಾಹೈತೇ ವಾ ಅಮುಷ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಸೋಮಮರಕ್ಷನ್ | ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೧೦-೫ | ಇತಿ | ಉತಾಸಿ ಚ ರಾಜಾ ರಾಜಮಾನಸ್ತ್ವಂ ವೃತ್ರಹಾ ವೃತ್ರಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಶತ್ರೋರ್ವಾ ಹಂತಾಸಿ | ಭದ್ರಃ ಶೋಭನಃ ಕೃತುರ್ಯೋಗ್ರಯಮಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಯಾಗಸ್ತ್ವನೇವ ತದ್ರೂಪೋ ಭವಸಿ | ತ್ವತ್ಪ್ರಾಧ್ಯತ್ವಾದ್ಯಾಗಾನಾಂ || ಸತ್ಪತಿಃ | ಬಹುಮ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ತತ್ಪುರುಷಪಕ್ಷೇ ತು ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸತ್ಪತಿಃ ಅಸಿ—ಕರ್ಮಕರ್ತರಾದ ಸಜ್ಜನರ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. (ರಕ್ಷಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ) | ಉತ—ಮತ್ತು | ರಾಜಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ತ್ವಂ — ನೀನು | ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸಂಹಾರಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಅಥವಾ

[ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸತ್ಪತಿಃ—ಸಜ್ಜನರ ಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ | ರಾಜಾ—ಪ್ರಭುವಾಗಿಯೂ | ಅಸಿ—ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.]

ಭದ್ರಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ | ಕೃತುಃ—ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಯಾಗವೂ | ತ್ವಂ (ಏವ) ಅಸಿ—ನೀನೇ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಸಜ್ಜನರ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು ವೃತ್ರಾಸುರನ ಹಂತಕನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾದಿ ಯಾಗವೂ ನೀನೇ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Soma, you are the protector, the sovereign of the pious or even the slayer of vritra ; you are holy sacrifice.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಪೌರ್ಣಮಾಸೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಆಜ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನಿವ್ಯತ್ರಾಣಿ ಜಂಘನದಿತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯ ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರಿತ್ಯುತ್ಪರಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೧-೫) ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ವೃತ್ರವಧ ಸಂಬಂಧವಾದ ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವರೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಉಪಸತ್ ಎಂಬ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರ್ಗರ್ಯಸ್ಯಾನೋ ಅಮೀವಹಾ ಇತಿ ವಿಪರ್ಯಾಸೋ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಆ. ೪-೮).

ಸತ್ಪತಿಃ—ಸತಾಂ ಪತಿಃ | ಅಥವಾ ಸತಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ | ಎಂಬ ತತ್ಪುರುಷವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸಂತಃ ಪತಯಃ ಯಸ್ಯ | ಎಂಬ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಬಹುದು.

ಬ್ರಹ್ಮಾ ದೇವಾನಾಂ ಪದವೀಃ ಕವೀನಾಮೃಷಿರ್ವಿಪ್ರಾಣಾಂ ಮಹಿಷೋ ಮೃಗಾಣಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೯೬-೬)

ಪವಿತ್ರೇಭಿಃ ಪವಮಾನೋ ನೃಚಕ್ಷು ರಾಜಾ ದೇವಾನಾಮುತ ಮರ್ತ್ಯಾನಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೯೭-೨೪)

ತಸ್ಮಾತ್ಸೋಮರಾಜಾನೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ |

(ತೈ. ಸ. ೬-೧-೧೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿನಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸೋಮನು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೂ ಒಡೆಯನೆಂದೂ ಸಜ್ಜನರ ಪಾಲಕನೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸತಾಂ ಪತಿಃ ಅಥವಾ ಪಾಲಯಿತಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ

ಸ್ವಾನ ಭ್ರಾತೇತ್ಯಾಹೈತೇ ನಾ ಅಮುಷ್ಮಿಕ್ ಲೋಕೇ ಸೋಮಮರಕ್ಷನ್ |

(ತೈ. ಸ. ೬-೧-೧೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿನಾಕ್ಯಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾನಾದಿಗಳೇ ಪತಿಯಾಗಿಯೂ, ರಕ್ಷಕವಾಗಿಯೂ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಇರುವುವೋ ಅಂತಹ ಸೋಮದೇವತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ರಾಜಾ—ರಾಜಮಾನಃ | ಸತ್ಪತಿಃ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಾ ಅಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನು ಎಂದಾಗಬಹುದು.

ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಶತ್ರೋರ್ವಾ ಹಂತಾ | ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನೂ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ವೃತ್ರನೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಸ ಪವಸ್ವ ಯ ಆವಿಥೇಂದ್ರಂ ವೃತ್ರಾಯ ಹಂತನೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೬೧--೨೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆಯೇ ಮು ಸಂ. ೯-೨೪-೬; ೯-೨೫-೩ ; ೯-೨೮-೩ ; ೯-೨೫-೯ ಮುಂತಾದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನಿಗೆ ವೃತ್ರಹನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವೃತ್ರನೆಂದರೆ ಮೇಘವು.

ಭದ್ರಃ—ಮಂಗಳಕಾರಿಯಾದವನು ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯನು.

ಕ್ರತುಃ—ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿ-ಷ್ವೋಮಾದಿ ಯಾಗರೂಪಸ್ತುಮೇವ | ತ್ವತ್ಸಾಧ್ಯತ್ವಾದ್ಯಾಗಾನಾಂ | ನೀನೇ ಸಕಲಯಾಗರೂಪನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಎಂಬರ್ಥವಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಸೋಮದೇವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ,

ಆತ್ಮಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪೂರ್ವ್ಯಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೨-೧೦)

ಆತ್ಮಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ರಂಹ್ಯಾ ಸುಷ್ವಾಣಃ ಪವತೇ ಸುತಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೬-೮)

ಎಂಬಿವೇ ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನೇ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರತುಃ ಎಂದರೆ ಯಾಗರೂಪನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸತ್ಪತಿಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸತಾಂ ಪತಿಃ ಎಂದು ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸಮಾಡಿದರೆ ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯೇ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಂ ಹತನಾನ್ ವೃತ್ರಹಾ. ವೃತ್ರಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಭೂತವೃತ್ತೇಷು ಕ್ವಿಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹನ್‌ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್. ವೃತ್ರಹನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಏಕವಚನರೂಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭದ್ರಃ—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ನೋ ವಶೋ ಜೀವಾತುಂ ನ ಮರಾಮಹೇ ।

ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರೋ ವನಸ್ಪತಿಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ । ಚ । ಸೋಮ । ನಃ । ವಶಃ । ಜೀವಾತುಂ । ನ । ಮರಾಮಹೇ ।

ಪ್ರಿಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಃ । ವನಸ್ಪತಿಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಾಗ್ನಿಜಿತೈಃ ಕೃತಾವಗ್ನೀಷೋಮೀಯಸ್ಯ ಪಶುಪುರೋಡಾಶಮನ್ವಷ್ಟ್ವಾ ದೇವಸುನಾಂ ಹವೀಂಷಿ ನಿರುಪ್ಯಂತೇ । ತತ್ರ ಸೋಮಸ್ಯ ವನಸ್ಪತೇರ್ಹವಿಷಸ್ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮೋತ್ಕೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ । ಅಥಾಗ್ನೀ-ಷೋಮೀಯೇಣೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ । ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ನೋ ವಶೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ದೇವಾನಾಂ ಪದವೀಃ ಕವೀನಾಂ । ಅ. ೪-೧೧ । ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಂ ಜೀವಾತುಂ ಜೀವನೌಷಧಂ ತ್ವಂ ಚ ತ್ವಂ ಚೇದ್ವಶಃ ಕಾಮಯೇಥಾಃ ತದಾನೀಂ ವಯಂ ನ ಮರಾಮಹೇ । ನ ಮ್ರಿಯಾಮಹೇ । ಕೀದೃಶಸ್ತ್ವಂ । ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರಃ । ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯಸಃ ತಥೋಕ್ತಃ । ಬಹುಭಿಃ ಸ್ತೋತವ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ವನಸ್ಪತಿರ್ವನಾನಾ-ಮೋಷಧಿವನಸ್ಪತಿರೂಪಾಣಾಂ ಪತಿಃ ಪಾಲಯಿತಾಸಿ । ಸೋಮೋ ವಾ ಓಷಧೀನಾಂ ರಾಜಾ । ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೯-೧ । ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ವಶಃ । ವಶ ಕಾಂತಾ । ಲೇಟಿ ಸಿನ್ಯಡಾಗಮಃ । ಆಗಮಾನುದಾತ್ತಪ್ತೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ । ತ್ವಂ ಚೇತಿ ಚಶಬ್ದಶ್ಚಣಿತಿ ನಿಪಾತಾಂತರಂ ಚೇದರ್ಥಂ । ತದ್ಯೋಗಾನ್ನಿಸಾತ್ವರ್ಯದ್ಯದಿಹಂ-ತೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ । ಜೀವಾತುಂ । ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ । ಜೀವೇರಾತುಃ । ಉ. ೧-೪೦. । ಮರಾಮಹೇ । ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ । ಮೃತ್ಯುರ್ಮೇನ ಶಪ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ— ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರಃ— ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಾನವುಳ್ಳವನೂ | ವನಸ್ಪತಿಃ— ಓಷಧಿಗಳ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಗಳ ಒಡೆಯನೂ ಆದ | ತ್ವಂ— ನೀನು | ನಃ— ನಮಗೆ | ಜೀವಾತುಂ— ಪ್ರಾಣಧಾರಕವಾದ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು | (ತ್ವಂ) ಚ— ವಶಃ— ನೀನು (ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ) ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ | ನ ಮರಾ-ಮಹೇ-- ನಾವು ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯನೂ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಾಷ್ಠಾದಿಗಳಿಗೆ ಪತಿಯೂ ಆದ ನೀನು ನಮಗೆ ಪ್ರಾಣಧಾರಕವಾದ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ನಾವು ಸಾಯುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

English Translation

O Soma, fond of praise, the lord, of plants, you are life to us ; if you wish we will not die.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಚಯನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮಿಯ (ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಶುಪುರೋಡಾಶ ಹೋಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ದೇವಸುವ ಎಂಬ ಎಂಟು ಹವಿಸ್ಸಿನ ಹೋಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತೆ ಮತ್ತು ವನಸ್ಪತಿದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವಾಗ ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ಎಂಬ ಈ ಮಂತ್ರವು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥಾಗ್ನಿಷೋಮಾಯೇಣ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ನೋ ವಶೋ ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವಾನಾಂ ಪದವೀಃ ಕವೀನಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು (ಅ. ೪-೧೧) .

ವನಸ್ಪತಿಃ—ವನಾನಾಂ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿರೂಪಾಣಾಂ ಪಾಲಯಿತಾಸಿ | ಸೋಮನು ಓಷಧಿ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಗಳ ಪಾಲಕನು. ಅವನೇ ಜೀವಾತುವು ಮತ್ತು ಮರಣವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವವನು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವನನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಿತ್ಯಸ್ತೋತ್ರೋ ವನಸ್ಪತಿರ್ಧೀನಾಮಂತಃ ಸಬರ್ಮುಘಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೨-೭)

ಸೋಮೋ ವಾ ಓಷಧೀನಾಂ ರಾಜಾ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ಓಷಧಿ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ರಾಜನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು.

ಜೀವಾತುಂ—ಜೀವನೌಷಧಂ | ಜೀವಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಸತ್ತ್ವವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಅಹಾರವೆಂದೂ ಅಥವಾ ಚಿರಕಾಲದ ಜೀವನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ—

ಅಸುನೀತೇ ಮನೋ ಅಸ್ಮಾಸು ಧಾರಯ ಜೀವಾತವೇ ಸು ಪ್ರ ತಿರಾ ನ ಆಯುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೯-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಜೀವಾತವೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಚಿರಂ ಜೀವನಾಯ | (ನಿ. ೧೦-೪೦) ದೀರ್ಘಕಾಲ ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಜೀವನೌಷಧಂ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ವಶಃ—ವಶ ಕಾಂತೌ | ವಶಃ ಕಾನುಯೇಥಾಃ | ನೀನು ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಎಂದು ಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರೂ ; ಕಾಮ್ಯಃ, ಪ್ರಾರ್ಥಯಿತವ್ಯಃ ಯಾಚ್ಯಃ | ನೀನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಕಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ನ ಮರಾಮಹೇ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ | ಸೋಮನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ನಾವು ಸಾಯುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ನೋ ಸು ಣಃ ಸೋಮ ಮೃತ್ಯುನೇ ಪರಾದಾಃ ಪಶ್ಯೇಮ ನು ಸೂರ್ಯಮುಚ್ಚರಂ ತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೯-೪)

ಸೋಮ ರಾರ್ಜ ಪ್ರ ಣ ಆಯೋಷಿ ತಾರೀರಹಾನೀವ ಸೂರ್ಯೋ ವಾಸರಾಣಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೮-೭)

ಹೀಗೆ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಯುವಿನಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ತಪ್ಪಿಸು ಎಂದು ಸೋಮನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಸೋಮನ ಅನುಗ್ರಹವಿದ್ದರೆ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಜೀವನವು ಸಿದ್ಧವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಶಃ—ವಶ ಕಾಂತೌ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆತ್ಯ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಆಗಮಾ ಅನುದಾತ್ತಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಚ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಚಶಬ್ದವು ಚಣ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತಾರ್ಥಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತದ್ವೋಗವು ವಶಃ ಎಂಬ ತಿಜಂತಕ್ಕೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಪಾತೈರ್ಯದ್ಯದಿಹಂತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಾತುಮ್—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಜೀವೇ ರಾತುಃ (ಉ.ಸೂ. ೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮರಾಮಹೇ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ಎತ್ತು. ಮೃತ್ಯುಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಪ್

ವಿಕರಣ. ಅತೋ ದೀರ್ಘೋ ಯೇಷಾಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರಃ—ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರಃ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಸ್ಪತಿಃ—ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವನಾನಾಂ ಪತಿಃ ವನಸ್ಪತಿಃ ಪಾರಸ್ವರ ಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಂ ತ್ವಂ ಯೂನ ಋತಾಯತೇ |
ದಕ್ಷಂ ದಧಾಸಿ ಜೀವಸೇ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ಸೋಮ | ಮಹೇ | ಭಗಂ | ತ್ವಂ | ಯೂನೇ | ಋತಾಯತೇ |
ದಕ್ಷಂ | ದಧಾಸಿ | ಜೀವಸೇ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಆಯುಷ್ಯಾಮೇಷ್ಟ್ಯಂ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಮಿತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ |
ಅಥ ಕಾಮ್ಯಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಆ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸುಚೇತನಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಂ | ಅ.-
೨-೧೦. | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಮಹೇ ಮಹತೇ ವೃದ್ಧಾಯ ಋತಾಯತೇ ಋತಂ ಯಜ್ಞಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ
ಪುರುಷಾಯ ಜೀವಸೇ ಜೀವಿತುಂ ದಕ್ಷಮುಪಭೋಗಸಮರ್ಥಂ ಭಗಂ ಧನಂ ದಧಾಸಿ | ವಿದಧಾಸಿ |

ಕರೋಷಿ | ತಥಾ ತ್ವಂ ಯೂನೇ ತರುಣಾಯ ಚ ಋತಾಯತೇ ಜೀವಿತುಂ ಧನಂ ಕರೋಷಿ || ಮಹೇ | ಮಹತೇ | ಅಚ್ಛಬ್ದಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯೂನೇ | ಶ್ವಯುವಮಘೋನಾಮತದ್ಭಿತ ಇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಋತಾಯತೇ | ಋತಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ನ ಚ್ಛಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯೇತೀತ್ವದೀರ್ಘಯೋರ್ನಿಷೇಧಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ ದೀರ್ಘಃ | ಕೃಜಂತಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ವ | ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜೀವಸೇ | ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತ್ಯಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ— ನೀನು | ಋತಾಯತೇ— ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ | ಮಹೇ—ವೃದ್ಧನಿಗೂ | ಜೀವಸೇ—ಜೀವಿಸಲು | ದಕ್ಷಂ—ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ | ಭಗಂ—ಧನವನ್ನು | ದಧಾಸಿ—ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀಯೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಯೂನೇ—(ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ) ತರುಣನಿಗೂ ಸಹ (ಜೀವಿಸಲು ಧನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಪಡುವ ವೃದ್ಧನಿಗೂ ಅದೇ ರೀತಿ ಆ ಇಚ್ಛೆಯಿರುವ ತರುಣನಿಗೂ ಸಹ ಅವರವರು ಜೀವಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಮತ್ತು ಅವರು ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Soma, you bestow upon him who worships you whether old or young, wealth that he may enjoy and live.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಆಯುಷ್ಯಾಮೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಆಜ್ಞಭಾಗಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಂ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥ ಕಾಮ್ಯಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ, ಆ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸುಚೇತುನಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೨-೧೦).

ಋತಾಯತೇ—ಯಜ್ಞಂ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ ಪುರುಷಾಯ | ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಧನವೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಋತಾಯತೇ ಮಹೇ, ಋತಾಯತೇ ತರುಣಾಯ ಚ ದಕ್ಷಂ ಉಪಭೋಗಸಮರ್ಥಂ ಧನಂ ವಿದಧಾಸಿ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವವನು ವೃದ್ಧನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ತರುಣನಾಗಲಿ ಅವನಿಗೆ ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರೂ ; ಮಹೇ ಭಗಂ, ಋತಾಯತೇ ಯೂನೇ ಬಲಂ

ವೃದ್ಧಿಂ ನಾ ದಧಾಸಿ | ವೃದ್ಧನಿಗೆ ಧನವನ್ನು, ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ತರುಣನಿಗೆ ಬಲ ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸ್ಕಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ವೃದ್ಧಾಯ ಧನಂ ದಧಾಸಿ | ಯೋನೇ ಚ ಬಲಂಚ ಯಚ್ಛಸಿ | ಎಂದು ಮಾಧವರೂ ಸಹ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳಂತೆಯೇ ವಿವರಿಸಿ ದಕ್ಷ ಶಬ್ದವನ್ನು ಭಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡದೇ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಜೀವಸೇ—ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. for long life.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಹೇ—ಮಹತ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾ ದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅತಿಗೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ. ಬೃಹನ್ಮಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬುದ ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೋನೇ—ಯುವನ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಶ್ವಯುವಮುಘೋನಾಮತದ್ವಿತೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವನ್ನುಹೊಂದುವ ವಕಾರವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಯೋನೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋತಾಯತೇ — ಋತಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಋತಾಯತೇ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಋತ ಎಂಬ ಸುಬಂತದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್. ನ ಛಂದಸ್ಕಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬರುವ ಈತ್ವವೂ ದೀರ್ಘವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಋತ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ. ಸನಾಧ್ಯಂತಾ ಧಾತೇವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಋತಾಯ ಎಂಬ ಕೃಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಋತಾಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗು ತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರ- ನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾಸಿ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಸೇ—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏದಂತವಾದುದರಿಂದ ಕೃನ್ಮೇಜಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮ ವಿಶ್ವತೋ ರಕ್ಷಾ ರಾಜನ್ಮಘಾಯತಃ |
ನ ರಿಷ್ಯೇತ್ ತ್ವಾವತಃ ಸಖಾ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ನಃ | ಸೋಮ | ವಿಶ್ವತಃ | ರಕ್ಷ | ರಾಜನ್ | ಅಘಾಯತಃ |
ನ | ರಿಷ್ಯೇತ್ | ತ್ವಾವತಃ | ಸಖಾ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ್ವಸ್ತಯನ್ಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮೇತೈಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ
ಚ | ಸ್ವಸ್ತಯನ್ಯಾಂ ರಕ್ಷಿತವಂತಾವಗ್ನೇ ರಕ್ಷಾಣೋ ಅಹಸಸ್ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮ ವಿಶ್ವತಃ | ಅ ೨-೧೦ |
ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ರಾಜನ್ ರಾಜನಶೀಲ ತ್ವಮಘಾಯತಃ | ಅಘಂ ಪಾಪಂ | ತದ್ಭೇತುಕಂ ದುಃಖ
ಮಸ್ಮಾಕಂ ಕರ್ತುಮಿಚ್ಛತೋ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾದಸಿ ಪುರುಷಾನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಕ್ಷ | ಪಾಲಯ | ತ್ವಾವತೆ-
ಸ್ವಸ್ತದ್ವಶಸ್ಯ ಸಖಾ ಸಖ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಪುರುಷೋ ನ ರಿಷ್ಯೇತ್ | ನಹಿ ವಿನಶ್ಯೇತ್ | ಕಿಮು ವಕ್ತವ್ಯಂ
ತ್ವತ್ಸಖಾ ನ ವಿನಶ್ಯತೀತಿ || ಅಘಾಯತಃ | ಅಘಂ ಪಾಪಂ ಪರೇಷಾಮಿಚ್ಛತೀತ್ಯಘಾಯನ್ | ಛಂದಸಿ
ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಮಪೀತಿ ಕೃಚ್ | ಅಶ್ವಾಘಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ವಂ | ರಿಷ್ಯೇತ್ | ರುಷ ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ |
ತ್ವಾವತಃ | ವತುಪ್ರಕರಣೇ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದ್ಭ್ಯಾಂ ಛಂದಸಿ ಸಾದೃಶ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವತುಪ್ |
ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಶ್ಚೇತಿ ಮಪರ್ಯಂತಸ್ಯ ತ್ವಾದೇಶಃ | ಅ ಸರ್ವನಾಮ್ನ ಇತ್ಯಾತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

- ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ರಾಜನ್—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಘಾ-
ಯತಃ—ನನುಗೆ ಕೆಡಕನ್ನು ಬಯಸಿ ಹಿಂಸಿಸತಕ್ಕ | ವಿಶ್ವತಃ—ಸಕಲವಾದ ಶತ್ರುವಿನಿಂದಲೂ | ನಃ—
ನಮ್ಮನ್ನು | ರಕ್ಷ—ಕಾಪಾಡು | ತ್ವಾವತಃ—ನಿನಗೆ ಸದೃಶನಾದ ದೇವತೆಯ | ಸಖಾ—ಸ್ನೇಹಿತನಾದ
ಪುರುಷನೂ | ನ ರಿಷ್ಯೇತ್—ಹಿಂಸೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ನಾಶಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನಿನ್ನ
ಸ್ನೇಹಿತರೇ ಆದ ನನುಗೆ ನಾಶವೇ ಇಲ್ಲ.)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಗೆ ಕೆಡಕನ್ನು ಬಯಸಿ ಹಿಂಸಿತಕ್ಕ ಸಕಲ ಶತ್ರುವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. ನಿನಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ ಯಾವ ದೇವತೆಯ ಸ್ನೇಹಿತನೂ ನಾಶವಾಗಲಾರನು. ಹಾಗಿರುವಾಗ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರೇ ಆದ ನಮಗೆ ನಾಶ ವೆಂಬುದಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

English Translation

O King Soma, defend us from every one seeking to harm us ; the friend of one like you can never perish.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸ್ವಸ್ತಿಯನಗಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಆಜ್ಯಭಾಗಹೋಮದ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸ್ವಸ್ತಿಯನ್ಯಾಂ ರಕ್ಷಿತವಂತಾವಗ್ನೇ ರಕ್ಷಾಣೋ ಅಂಹಸಸ್ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮ ವಿಶ್ವತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು- (ಆ. ೨-೧೦)

ಅಘಾಯತಃ—ಅಘಂ ಪಾಪಂ ತದ್ಧೇತುಕಂ ದುಃಖಂ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಕರ್ತುಮಿಚ್ಛತಃ | ಪಾಪ ಹೇತುಕವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ನಮಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ.

ವಿಶ್ವತಃ—ಸಮಸ್ತ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ (ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು)

ತ್ವಾವತಃ ಸಖಾ—ತ್ವಾವತಃ | ನಿನಗೆ ಸಮಾನನಾದವನ ಸಖಾ— ಸ್ನೇಹಿತನೂ (ಹಿಂಸೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವುದಿಲ್ಲ) ಕಿಮು ವಕ್ತವ್ಯಂ ತ್ವತ್ಸಖಾ ನ ವಿನಶ್ಯತೀತಿ | ಯಾವಾಗ ನಿನಗೆ ಸದೃಶನಾದ ದೇವತೆಯ ಸ್ನೇಹಿತನೂ ಕೂಡ ಹಿಂಸಿತನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆಗ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರೇ ಆದ ನಮಗೆ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವು.

ನ ರಿಷ್ಯೇತ್—ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಹಿಂಸೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವ ಸಂಭವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ.

ವೃಣೇಮಹೇ ಸಖ್ಯಾಯ ವೃಣೇಮಹೇ ಯುಜ್ಯಾಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೬೬-೧೮)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನ ಸಖ್ಯಕ್ಕೂ ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. •

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ರಕ್ಷ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಸೇರ್ವ್ಯಪಿಚ್ಛೆ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶವ್‌ವಿಕರಣ. ಅತೋ ಹೇಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ದ್ವೈಚೋಽ- ತಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈಚ್ಛವಾಗಿ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ.

ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶವ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಘಾಯತಃ—ಅಘಂ ಪಾಸಂ ಪರೇಷಾಂ ಇಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಅಘಾಯನ್ ಛಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಮಪಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪರೇಚ್ಛಾ ತೋರುವಾಗಲೂ ಅಘ ಎಂಬ ಸುಬಂತದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚಿಚ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನ ಚ್ಚಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ. ಅಶ್ವಾಘಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಘ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆತ್ವ. ಅಘಾಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಚಮೀ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. **ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜಾದೀ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತೃವಿನ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವ ಅಜಾದಿವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಅಸ್) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಷ್ಯೇತ್—ರುಷ ರಿಷ್ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಇತಶ್ಚ—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ತಿಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಶೃನ್ವಿಕರಣ. **ಅತೋ ಯೇಯಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ವಾವತಃ—ತ್ವತ್ ಸದೃಶಃ ತ್ವಾನಾನ್. ವತುಪ್ ಪ್ರಕರಣೇ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದ್ಭ್ಯಾಂ ಛಂದಸಿ ಸಾದೃಶ್ಯೇ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಷ್ಮದ್+ವತುಪ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಷ್ಮದಿನ ಮಸರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವ ಆದೇಶ. ಆಸರ್ವನಾಮ್ನಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೧) ದೃಗ್‌ದೃಶ ವತು ಇವು ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವತುಪ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಆತ್ವ. ತ್ವಾವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ವತುಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಊತಯಃ ಸಂತಿ ದಾಶುಷೇ |
ತಾಭಿನೋರ್ವಿತಿ ಭವ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸೋಮ | ಯಾಃ | ತೇ | ಮಯಃ | ಭುವಃ | ಊತಯಃ | ಸಂತಿ | ದಾಶುಷೇ |
ತಾಭಿಃ | ನಃ | ಅವಿತಾ | ಭವ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸೋಮಪ್ರವಹಣೇ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತ ಇತಿ ತೃಚೋನುವಕ್ತವ್ಯಃ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಇತಿ ತಿಸ್ರಃ | ಅ. ೪-೪ ಇತಿ || ಅಗ್ರಯಣೇ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತ ಇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವೋ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿನಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ೨-೯ | ಇತಿ || ಅಶ್ವಮೇಧೇಽಪಿ ಪೌಷ್ಣಾಮಿಷ್ವಾ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯೈಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ತ್ವಮಗ್ನೇ ಸಪ್ರಥಾ ಅಸಿ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಇತಿ ಸದ್ವಂತಾ | ಅ. ೧೦-೬. | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೋ ದಾಶುಷೇ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ದತ್ತವತೇ ಯಜ ಮಾನಾಯ ಮಯೋಭುವೋ ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯೋ ಯಾ ಊತಯೋ ರಕ್ಷಾಃ ಸಂತಿ ವಿದ್ಯಂತೇ ತಾಭೀ ರಕ್ಷಾಭಿನೋಽಸ್ಮಾಕಮವಿತಾ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವ || ಮಯೋಭುವಃ | ಅಸ್ಯೋತಿಗಿಶೇಷಣಿತ್ವೇನ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗತ್ವೇ ಭುವಶ್ಚ | ಪಾ. ೪-೧-೪೭ | ಇತಿ ಜೀರ್ಷ್ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ತದ್ವೋತೋ ಗುಣಿ-ವಚನಾದಿತ್ಯಸ್ಮಾದುತ ಇತಿ ತಪರಕರಣಸ್ಯಾನುವರ್ತನಾನ್ ಭವತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತೇ—ನಿನಗೆ ಸೇರಿದ | ದಾಶುಷೇ—ಹೆಚ್ಚುನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಮಯೋಭುವಃ—ಸುಖಹೇತುಗಳಾದ | ಯಾಃ ಊತಯಃ—ಯಾವ ಯಾವ ರಕ್ಷಣಾ ಸಾಧನಗಳು | ಸಂತಿ—ಇವೆಯೋ | ತಾಭಿಃ—ಆ ರಕ್ಷಣಾ ಸಾಧನಗಳೊಂದಿಗೆ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅನಿತಾ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಭವ—ಆಗು ||

ಭಾಸಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ನಿನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ನಿನ್ನನ್ನೇ ನಂಬಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಸುಖ ಹೇತುಗಳಾದ ಯಾವ ಯಾವ ರಕ್ಷಣಾ ಸಾಧನಗಳಿವೆಯೋ ಅವುಗಳೊಂದಿಗೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರು.

English Translation

Soma, be our protector with these assistances which are sources of happiness to the offerer of oblations.

|| ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ||

ಸೋಮಪ್ರವಹಣದಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾನುಂತ್ರಗಳೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಇತಿ ತಿಸ್ರಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ಅಗ್ರಯಣೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಸೋಮದಲ್ಲಿ ಸೋಮ

ಯಾಸ್ತೇ ಎಂಬ ಋಕ್ಕು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರವೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವೋ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಆ. ೨-೯) ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪೂಷದೇವತಾಕವಾದ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಆಜ್ಯಭಾಗಹೋಮದ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವಮಗ್ನೇ ಸಪ್ರಥಾ ಅಸಿ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಇತಿ ಸದ್ವಂತಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿನ್ಯತವಾಗಿರುವುದು (ಆ.೧೦-೬)

ದಾಶುಷೇ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಿಗೆ.

ಊತಯಃ—ಊತಿರವನಾತ್ | (ನಿ. ೫-೩) ರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅನು ಧಾತುವಿನಿಂದ ಊತಿ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿ ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ ಯಥೋತಯೇ (ಋ. ಸಂ. ೮-೬೮-೧) ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಊತಯಃ ಎಂದರೆ ರಕ್ಷಣೆಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಎಂತಹ ರಕ್ಷಣೆಗಳೆಂದರೆ;—

ಮಯೋಭುವಃ—ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯುಃ | ಸುಖಹೇತುಕಗಳಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಸೋಮನಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಋ.ಸಂ.೯-೧೧೩-೭ ರಿಂದ ೧೧ರ ವರೆಗಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸುಖವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಯೇ ನಡೆದರೂ ಕೂಡ ಸೋಮದೇವತಾಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠತರಗತಿಗೆ ಸೇರಿದುದಾಗಿದೆ.

ಯತ್ರ ಜ್ಯೋತಿರಜಸ್ರಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಸ್ವರ್ಹಿತಂ |

ತಸ್ಮಿನ್ಮಾಂ ಧೇಹಿ ಪವಮಾನಾಮೃತೇ ಲೋಕೇ ಅಕ್ಷಿತ ಇಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿ ಸ್ತವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧೩-೭)

ಯತ್ರ ಕಾಮಾ ನಿಕಾಮಾಶ್ಚ ಯತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಯ ವಿಷ್ವಪಂ |

ಸ್ಯಥಾ ಚ ಯತ್ರ ತೃಪ್ತಿಶ್ಚ ತತ್ರ ಮಾಮಮೃತಂ ಕೃಧೀಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿ ಸ್ತವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧೩-೧೦)

ಯತ್ರಾನಂದಾಶ್ಚ ಮೋದಾಶ್ಚ ಮುದಃ ಪ್ರಮುದ ಆಸತೇ |

ಕಾಮಸ್ಯ ಯತ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕಾಮಾಸ್ತತ್ರ ಮಾಮಮೃತಂ ಕೃಧೀಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿ ಸ್ತವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧೩-೧೧)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಸ್ವರ್ಗ ಸುಖಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೀರಿದುದಾಗಿದೆ ನಿಕಾಮನಾದಂತಹ ಆನಂದ, ಮೋದ, ಪ್ರಮೋದಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖಗಳಾಗಿವೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸೋಮ—ಸಂಬುದ್ಧಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಯೋಭುವಃ—ಮಯಸಃ ಭಾವಯಿತ್ಯಃ ಮಯೋಭುವಃ. ಮಯಸ್ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಭೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಪೆಪ್. ಯದ್ಯಪಿ ಇಲ್ಲಿ ಉತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರವೃತ್ತಿ ಭುವಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೇಷ್ಠ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವೋತೋಗುಣವಚನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತಃ ಎಂದು ತಪರವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪದವು ಚನುಪ್ಪತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಿರುವುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭ್ರವಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಪರವಾಚಾಗ ಉಪಜಾದೇಶ.

ಸಂತಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಾಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಬ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಪಂತಸಿಫಾತಸ್ತದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಾಶುಷೇ—ಡುಡಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಶ್ವಾನ್ — (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿನಸಿಫಾಸೀನಾಂ ಚ —ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ದಾಶುಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಿತಾ—ಅನ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅನಿತ್ಯಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಸುಪರವಾಚಾಗ ಅನವಾದೇಶ. ಆಪ್-ತೈನ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪ. ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಸಂಕುತಾಪಃ

ಇಮಂ ಯಜ್ಞಮಿದಂ ವಚೋ ಜುಜುಷಾಣ ಉಪಾಗಹಿ ।

ಸೋಮ ತ್ವಂ ನೋ ವೃಧೇ ಭವ ॥ ೧೦ ॥

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಇಮಂ । ಯಜ್ಞಂ । ಇದಂ । ವಚಃ । ಜುಜುಷಾಣಃ । ಉಪಾಗಹಿ ।

ಸೋಮ । ತ್ವಂ । ನಃ । ವೃಧೇ । ಭವ ॥ ೧೦ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಮಿಮಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಯಜ್ಞಮಿದಂ ವಚ ಇದಾನೀಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚನಂ ಜುಜುಷಾಣಃ ಸೇವಮಾನಃ ಸನ್ ಉಸಾಗಹಿ | ಉಸಾಗಚ್ಛ | ಪ್ರಾಚೀನ ವಂಶಲಕ್ಷಣಂ ಗೃಹಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಹಿ | ಪ್ರಾಪ್ಯೇಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವೃಥೇ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವರ್ಧನಾಯ ಭವ || ಜುಜುಷಾಣಃ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಛಂದಸಿ ಲಿಟ್ | ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋ ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಸಾಗಹಿ | ಗಮೇರ್ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ತೋಪ- ದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾ ಮಕಾರಲೋಪಃ | ಅಸಿದ್ಧವದತ್ರಾ ಭಾದಿತ್ಯಸ್ಯಾಸಿದ್ಧತ್ವಾದ್ಬೇರ್ಲೂಗಭಾವಃ | ಗತಿರ್ಗತೌ | ಪಾ. ೮-೧-೭೦ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಗತೇರ್ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ—(ನಾವು ನೆರವೇರಿಸ ತಕ್ಕ) ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ | ಇದಂ ವಚಃ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ | ಜುಜುಷಾಣಃ— (ಸ್ವೀಕರಿಸಿ) ಸೇವಿಸುತ್ತಾ | ಉಸಾಗಹಿ — (ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ) ದಯಮಾಡು. | ನಃ—ನಮ್ಮ | ವೃಥೇ—(ಯಜ್ಞದ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ | ಭವ—(ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ) ಆಗು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಾವು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡು. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರು.

English Translation

O Soma, accepting this our sacrifice, and this our praise, approach us and be to us as the angmenter of our rite.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜುಜುಷಾಣಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸೇವಿಸುವವನಾಗಿ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ.

ವೃಥೇ—ವೃಥಾ ವೃಥಾ | ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗಾಗಿ.

ಮತ್ಸಿ ಸೋಮ ವರುಣಂ ಮತ್ಸಿ ಮಿತ್ರಂ ಮತ್ಸೀಂದ್ರಮಿಂದೋ ಪವಮಾನ ವಿಷ್ಣುಂ |

ಮತ್ಸಿ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಂ ಮತ್ಸಿ ದೇರ್ವಾ ಮತ್ಸಿ ಮಹಾಮಿಂದ್ರಮಿಂದೋ ಮದಾಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಯಜ್ಞದ ಚರಮಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಿಯೂ ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವಾಗ ಸೋಮವೇ ಯಜ್ಞದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರಣವು. ಅದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿರುವುದು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೇ ಋ. ಸಂ. ೯-೨-೧೦ ೯-೬-೮ ; ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಸೋಮನೇ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾಗಿರುವನು. ಅದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ಅವನೇ ಕಾರಣನು

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜುಜುಷಾಣಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್. **ಲಿಟಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. **ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಜಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕಾನಜ್. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ, ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪಲಾದಿಶೇಷ. **ಅಟಾಕುಸ್ವಾಜ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಾಗಹಿ—ಉಪ+ಆ ಉಪಸರ್ಗಗಳು. (ಗತಿಶ್ಚ) ಗಮಲ್ಪ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಾಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸೇರ್ಹ್ಯಪಿಚ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಅದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವನಿಧಾನದಿಂದ ಜುತ್ವಾಗುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಅಸಿದ್ಧವದತ್ರಾಭಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಅತೋ ಹೇಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಆ ಎಂಬುದು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗರ್ಗತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಥೇ—ವೃಥು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದಾಗ ವೃಥ್ ಕಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾವೇಕಾಚಃ ತ್ವತೀಯಾದಿಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸೋಮೋ ಗೀರ್ಭಿಷ್ಟ್ವಾಯಂ ವರ್ಧಯಾಮೋ ವಚೋವಿದಃ |

ಸುಮೃಳೀಕೋ ನ ಆ ವಿಶ್ || ೧೧ ||

|| ಸದವಾಳಿ ||

ಸೋಮ | ಗೀಃ ೨ ಭಿಃ | ತ್ವಾ | ವಯಂ | ವರ್ಧಯಾಮಃ | ವಚಃ ೨ ವಿದಃ |

ಸು ೨ ಮೃಳೀಕಃ | ನಃ | ಆ | ವಿಶ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದರ್ಶಯಾಗೇ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ಸೋಮ ಗೀರ್ಭಿರಿತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರತ್ನೇನ ಮನ್ಮನಾ ಸೋಮ ಗೀರ್ಭಿಷ್ವಾ ವಯಂ | ಆ. ೧-೫ | ಇತಿ | ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಯತ್ರ ವೃಧಂತಂತಾನಾಜ್ಯಭಾಗೌ ತತ್ರೈಷಾ ದ್ವಿತೀಯಾಜ್ಯಭಾಗಾನುವಾಕ್ಯಾ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ವಚೋವಿದಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ವಚಸಾಂ ನೇದಿತಾರೋ ವಯಮನುಷ್ಮಾತಾರೋ ಗೀರ್ಭಿಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣೈರ್ವಚೋಭಿರ್ವರ್ಧಯಾಮಃ | ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಕುರ್ಮಃ | ತಾದ್ಯ-ಶಸ್ತ್ವಂ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸುಮೃಳೀಕಃ ಶೋಭನಂ ಸುಖಂ ಕುರ್ವನ್ ಸನ್ ಆ ವಿಶ | ಅಗಚ್ಛ || ಸುಮೃಳೀಕಃ | ಮೃಡ ಸುಖನೇ | ಮೃಡೇಃ ಕೀಕನ್ತಕನಾ | ಉ. ೪-೨೪ | ಇತಿ ಭಾವೇ ಕೀಕನ್ತೈಶ್ಚಯಃ | ಶೋಭನಂ ಮೃಡೀಕಂ ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೌಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ— ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಾ— ನಿನ್ನನ್ನು | ವಚೋವಿದಃ— ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳ ಪರಿಚಯವುಳ್ಳ | ವಯಂ—ನಾವು | ಗೀರ್ಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ವರ್ಧಯಾಮಃ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸುಮೃಳೀಕಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖಕಾರಿಯಾಗಿ | ಆ ವಿಶ—ದಯಮಾಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಕ್ರಮವು ನಮಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿದೆ. ನಾವು ಪವಿತ್ರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ನೀನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ನಮಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡು.

English Translation

Acquainted with hymns we elevate you with praises ; do you who are benignant approach.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದರ್ಶಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಅಜ್ಯಭಾಗಹೋಮದಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಗೀರ್ಭಿಃ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯ ಮಂತ್ರವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರತ್ನೇನ ಮನ್ಮನಾ ಸೋಮ

ಗೀರ್ಭಿಷ್ಟಾ ವಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಅ ೧-೫) ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರೆ ವೃಧಸ್ವತೀ ಆಜ್ಯಭಾಗಹೋಮಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿವೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಮಂತ್ರವು ಎರಡನೇ ಆಜ್ಯಭಾಗದ ಪುರೋನು ವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಚೋವಿದಃ—ವಚಸಾಂ ಸ್ತುತೀನಾಂ ಜ್ಞಾತಾರಃ | ಸ್ತುತೀವಾಕ್ಯಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರೆಂದರ್ಥ. **ವಚಸ್** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಋ. ಸಂ. ೯-೯೧-೩ ; ೯-೬೪-೨೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿರುವ ಋ. ಸಂ. ೪-೩೮-೧೦ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲೂ (ನಿ. ೧೦-೩೧) ಸಹ **ವಚಸ್** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಆದುದರಿಂದ **ವಚೋವಿದಃ** ಅಂದರೆ ಸ್ತುತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೀರ್ಭಿಃ—ಸ್ತುತಯೋ ಗಿರಃ | ಗೃಣಾತೇಃ (ನಿ. ೧-೧೧) ಶಬ್ದಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಗೃ ಧಾತುವಿನಿಂದ **ಗಿರ್** ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ, **ತಮಿದ್ವರ್ಧಂತು ನೋ ಗಿರಃ** (ಋ. ಸಂ. ೮-೧೩-೧೮) ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ **ಗಿರಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಗಳೆಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಋ. ಸಂ. ೬-೧೫-೬ ; ೮-೧೨-೧೯ ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲೂ ಸಹ **ಗೀರ್ಭಿಃ** ಅಂದರೆ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿಪ್ರಿಯರಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪಡೆಯ ತಕ್ಕ ಸಂತೋಷದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಾಗತಕ್ಕವರಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ವರ್ಧಯಾಮಃ—ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಕುರ್ಮಃ | ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಋ. ಸಂ. ೧೩-೧೮-೮ ನೆಯ **ತಮಿದ್ವರ್ಧಂತು ನೋ ಗಿರಃ** ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಂತೆಯೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸುಮೃಳೇಕಃ—ಮೃಳ ಸುಖನೇ | ಶೋಭನಂ ಸುಖಂ ಕುರ್ವನ್ ಸನ್ | ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ ದಯಮಾಡು. ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧೩ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೭ರಿಂದ ೧೧ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಸುಖಸ್ವರೂಪವನ್ನು ೧-೯೧-೯ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ವಿವರಣ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೀರ್ಭಿಃ—ಗಿರ್ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ವೋರುಪಧಾಯಾದೀರ್ಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಭೂತವಾದ ಇಕಿಗೆ ದೀರ್ಘ.

ವರ್ಧಯಾಮಃ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಪುಗಂತೆ **ಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ **ಲಘೂಪಧಗುಣ.** **ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ **ವರ್ಧಿ** ಎಂಬ ಣಿಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ **ಲಟ್.** ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.** ಶಪ್ ಎಕರಣ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. **ಅತೋದೀರ್ಘೋ ಯೇಷಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಚೋವಿದಃ—ವಚಾಂಸಿ ವಿದಂತಿ ಇತಿ ವಚೋವಿದಃ ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮೃಳೀಕಃ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮೃಡೇಃ ಕೀಕನ್ ಕಕನೌ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೀಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮೃಡೀಕಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಭನಂ ಮೃಡೀಕಂ ಯಸ್ಯಸಃ ಸುಮೃಳೀಕಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನೌ ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ಲೋಣ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಗಯಸ್ಪಾನೋ ಅಮಿವಹಾ ವಸುನಿತ್ಪುಷ್ಟಿವರ್ಧನಃ |

ಸುಮಿತ್ರಃ ಸೋಮ ನೋ ಭವ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಗಯಃ ಸ್ಪಾನಃ | ಅಮಿವಃ ಹಾ | ವಸುಃ ವಿತ್ | ಪುಷ್ಟಿಃ ವರ್ಧನಃ |

ಸುಃ ಮಿತ್ರಃ | ಸೋಮ | ನಃ | ಭವ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಂತಿ ಪವಮಾನೇಷ್ಟಯಸ್ತಿಸ್ತಃ | ತತ್ರ ತೈತೀಯಸ್ಯಾಮಿಷ್ಟವುತ್ತರಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ಗಯಸ್ಪಾನ ಇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಪುಷ್ಟಿಮಂತಾವಗ್ನಿನಾ ರಯಮಶ್ವವದ್ಗಯಸ್ಪಾನೋ ಅಮಿವಹಾ | ಅ. ೨-೧ | ಇತಿ || ಏಷೈವ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೀನೋಪಸದಿ ಸೌಮ್ಯಯಾಗಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾ ಸಾಯಂ ಕಾಲೀನಾಯಾಂ ತ್ವನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚಾಥೋಪಸದಿತಿ ಖಂಡೇ | ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರ್ಗಯ ಸ್ಪಾನೋ ಅಮಿವಹಾ | ಅ. ೪-೮ | ಇತಿ ||

ಗಯಸ್ಥಾನಃ | ಗಯ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಧನಸ್ಯ ವರ್ಧಯಿತಾ ಅಮೀವಹಾ ೧ಮೀವಾನಾಂ
ರೋಗಾಣಾಂ ಹಂತಾ ವಸುವಿತ್ ಸೋತ್ಯಾಣಾಂ ಧನಸ್ಯ ಲಂಭಯಿತಾ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ ಪುಷ್ಟಿವರ್ಧನಃ
ಪುಷ್ಟೇಃ ಸಂಪದೋ ವರ್ಧಯಿತಾ ಸುಮಿತ್ರಃ | ಶೋಭನಾನಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಸಖಾಯೋ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ |
ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮೇವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೋ ಭವ || ಗಯಸ್ಥಾನಃ | ಸ್ಥಾಯೀ ವೃದ್ಧಃ |
ಅಂತರ್ಭಾವಿತಶ್ಯರ್ಥಾತ್ ಲ್ಯುಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಯಲೋಪಃ | ಇದಮಾದಿಷು ಚತುರ್ಷು ಪದೇಷು
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಮಿತ್ರಃ | ನೌಘ್ನಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಗಯಸ್ಥಾನಃ—ಧನವನ್ನು ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡತಕ್ಕವನು
ಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ | ಅಮೀವಹಾ—ರೋಗನಾಶಕನಾಗಿಯೂ | ವಸುವಿತ್—ಧನವನ್ನು (ಅರಿತು) ಹೊಂದಿಸು
ವವನಾಗಿಯೂ | ಪುಷ್ಟಿವರ್ಧನಃ—ಅಹಾರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವನಾಗಿಯೂ | ಸುಮಿತ್ರಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ
ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿಯೂ | ಭವ—ಆಗು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಮ್ಮ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವನಾಗಿಯೂ, ರೋಗನಾಶಕನಾಗಿಯೂ, ಧನವಾತ
ನಾಗಿಯೂ, ಪುಷ್ಟಿಸಂಪತ್ತನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿಯೂ ಆಗಿರು.

English Translation

O Soma, be unto us, the bestower of wealth, the remover of disease,
the cognizant of riches, the augmenter of nourishment and an excellent
friend.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಪವಮಾನೇಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮೂರು ಇಷ್ಟಿಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ
ಅಕ್ಷರಭಾಗ ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಗಯಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು
ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪುಷ್ಟಿಮಂತಾವಗ್ನಿನಾ ರಯಿಮತ್ಸವದ್ಧಯಸ್ಥಾನೋ ಅಮೀವಹಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು
ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಆ. ೨-೧) ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಉಪಸತ್ ಎಂಬ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮ
ಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರವು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವಾಗಿರುವುದೆಂದು
ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥೋಪಸತ್ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರ್ಗಯಸ್ಥಾನೋ
ಅಮೀವಹಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೪-೮).

ಗಯಸ್ಥಾನಃ—ಗಯ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಧನಸ್ಯ ವರ್ಧಯಿತಾ | ಧನವನ್ನು ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡತಕ್ಕವನು
ದರ್ಥವು. ಗಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪತ್ಯ, ಗೃಹ ಮತ್ತು ಧನ ಎಂದು ಮೂರು ಅರ್ಥವೂ ಆಗುವವು. ತುಕ್, ತೋಕಂ,

ತನಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಪತ್ಯ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಗಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಗಯಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪತ್ಯವೆಂದೂ ; ಮುಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೩-೯) ಧನವೆಂದೂ ; ಗಯಃ, ಕೃದರಃ, ಹರ್ಮ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೧೩-೩) ಗೃಹವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಗಮ್ಯತೇ ನಿವಾಸಾಯ ಇತಿ ಗಯಂ ಗೃಹಂ, ಗೀಯತೇ ಸ್ತಾಯತೇ ಇತಿ ವಾ ಗಯಂ ಧನಂ | ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ೫-೧೦-೩ನೆಯ ಋಕ್ವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಹೇಳಿರುವರು. ಅಲ್ಲದೇ, ಋ. ಸಂ. ೬-೭೪-೨ನೇ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಗಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹಂ ಗೃಹಗತಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ವಾ | ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ, ಸ್ವಾಯಿವ್ಯದ್ಭೃಥಃ | ಅಪತ್ಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಗೃಹಸ್ಯ ವಾ ವರ್ಧಯಿತಾ ಗಯಸ್ಥಾನಃ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಸೋಮನಿಗೆ ಗಯಸಾಧನ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಉಂಟು ಉದಾಹರಣೆಗೆ —

ಸಮೀ ವತ್ಸಂ ನ ಮಾತ್ರೇಭಿಃ ಸೃಜತಾ ಗಯಸಾಧನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೦೪-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಮೂರು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು

ಅಮೀವಹಾ—ಅಮ-ರೋಗೇ | ರೋಗವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಮೀವ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ಅಮೀವಹನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ರೋಗವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಸೋಮನನ್ನದ್ದೇತಿಸಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮ ಸುಷುತಃ ಪರಿ ಸೃವಾಪಾಮೀವಾ ಭವತು ರಕ್ತಸಾ ಸಹ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೮೫-೧)

ಸೋಮಾರುದ್ರಾ ವಿ ವೃಹತಂ ವಿಷೂಚೀಮಮೀವಾ ಯಾ ನೋ ಗಯಮಾವಿನೇಶ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭೪-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕನಾಗಬೇಕೆಂದು ಸೋಮನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಮೀವಹಾ ಎಂದರೆ ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುನಾಶಕನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

ವಸುವಿತ್—ಧನಸ್ಯ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ | ಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವವನೆಂದರ್ಥವು. ವಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. (ನಿ. ೫-೧೯) ಆದುದರಿಂದ ಅನ್ವದಾತನೆಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಸೋಮನಿಗೆ ವಸುವಿತ್ | ಹಿರಣ್ಯವಿತ್ | ಗೋವಿತ್ | ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಗೋವಿತ್ವವಸ್ತು ವಸುವಿದ್ಧಿರಣ್ಯವಿದ್ರೇತೋಧಾ ಇಂದೋ ಭುವನೇಷ್ಟರ್ಪಿತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೮೬-೩೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಇವೆ. ಋ. ಸಂ. ೨-೪೦-೬ನೆಯ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ರಯಿಪತಿಃ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಪುಷ್ಟಿವರ್ಧನಃ—ಪುಷ್ಟೇಃ ಸಂಪದೋ ವರ್ಧಯಿತಾ | ಸಕಲ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಧನ ಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸುವುದರಿಂದ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು

ಸುಮಿತ್ರಃ—ಶೋಭನಾನಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಿತ್ರರುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಶೋಭನಾನಾಂ ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಕರ್ತಾ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನೊದಗಿಸಿ ಕೊಡುವವನು ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗಯಸ್ಥಾನಃ—ಸ್ಥಾಯೀ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇದು ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. (ಧಾತ್ವರ್ಥವು ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಒಳಕೊಂಡಿದೆ.) ಇದಕ್ಕೆ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿನಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹು-ಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗಯಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಃ ಗಯಸ್ಥಾನಃ ಗತಿಕಾರಕೋಪ-ಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಆದಿಯಾದ ನಾಲ್ಕು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೃದಂತ ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮೀವಹಾ—ಅಮೀವಾನಾಂ ಹಂತಾ ಆಮೀವಹಾ. ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಅನೈಭೋಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಮೀವಹನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಸುವಿತ್—ವಿನ್ಲೈ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಪುಷ್ಟಿವರ್ಧನಃ—ಪುಷ್ಟೇಃ ವರ್ಧಯಿತಾ ಪುಷ್ಟಿವರ್ಧನಃ ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕದ ಮೇಲೆ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಮೋರನಾಕೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ.

ಸುಮಿತ್ರಃ—ಶೋಭನಾನಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಮಿತ್ರಃ ನಜ್ಞ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸೋಮ ರಾರಂಧಿ ನೋ ಹೃದಿ ಗಾವೋ ನ ಯವಸೇಷ್ವಾ |
ಮರ್ಯ ಇವ ಸ್ವ ಓಕ್ಯೇ || ೧೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸೋಮ | ರರಂಧಿ | ನಃ | ಹೃದಿ | ಗಾನಃ | ನ | ಯವಸೇಷು | ಆ |

ಮರ್ಯಃ ೨ ಇವ | ಸ್ವೇ | ಓಕ್ಯೇ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಹೃದಿ ಹೃದಯೇ ರರಂಧಿ | ರಮಸ್ವ ! ತತ್ರ ನಿದರ್ಶನದ್ವಯ ಮುಚ್ಯತೇ | ಗಾವೋ ನ | ಯಥಾ ಗಾವೋ ಯವಸೇಷು ಶೋಭನತ್ವೇಷ್ವಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ರಮಂತೇ | ಮರ್ಯ ಇವ | ಯಥಾ ನಾ ಮರ್ಯೇ ಮರಣಧರ್ಮಾ ಮನುಷ್ಯಃ ಸ್ವ ಓಕ್ಯೇ ಸ್ವಕೀಯ ಓಕಸಿ ಗೃಹೇ ಪುತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸಹ ರಮತೇ ತದ್ವದಸ್ಮಾಭಿದರ್ಶಿತೇನ ಹವಿಷಾ ತೈಶ್ಚಃ ಸನ್ ಅಸ್ಮಾಸ್ತೇವಾವತಿಷ್ಯಸ್ವ | ನಾನ್ಯತ್ರ ಗಚ್ಛತಿ ನಿದರ್ಶನದ್ವಯಸ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಃ || ರರಂಧಿ | ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ | ವ್ಯತ್ಯ ಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಹೇರಾರ್ಥಧಾತು- ಕತ್ವೇನ ಜುತ್ವಾಭಾವಾದಜುತಶ್ಚೇತಿ ಹೇರ್ಥಃ | ಅತ ಏವಾಜುತ್ವಾದನುನಾಸಿಕಲೋಪಾಭಾವಃ | ಸೇರ್ಹ್ಯಪಿಚ್ಛೇತಿ ಹೇರಪಿತ್ವಾತ್ಪ್ರಸ್ಯೈವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಛಂದಸಮಭ್ಯಾಸದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನವತ್ವಾತ್ಪದಾದಪರತ್ವೇನ ನಿಘಾತಾ- ಭಾವಃ | ಮರ್ಯ ಇವ | ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಕರ್ಯೇತ್ಯಾದೌ ಮರ್ಯಶಬ್ದೋ ಯತ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾ- ತ್ಯತೇ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಓಕ್ಯೇ | ಉಚ ಸಮವಾಯೇ | ಉಚ್ಯತೇ ಸಮ ವೇಯತೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತ ಇತ್ಯೋಕ್ಯಂ ಗೃಹಂ | ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ | ಚಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ತಿತ್ಸರಿತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ಯವಸೇಷು—ಹಸರು ಹುಲ್ಲುಗಾವಲುಗಳಲ್ಲಿ | ಆ—ಸುತ್ತಲೂ ಗಾವೋ ನ—ಹಸುಗಳು ರಮಿಸುವಂತೆಯೂ | ಸ್ವೇ ಓಕ್ಯೇ—ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಮರ್ಯ ಇವ—ಮಾನ ವನು (ಪುತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ) ಸಂತೋಷದಿಂದ ರಮಿಸುವಂತೆಯೂ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಹೃದಿ— ಹೃದಯದಲ್ಲಿ | ರರಂಧಿ (ರಾರಂಧಿ)—ರಮಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಪುಷ್ಪವಾದ ಹಸರು ಹುಲ್ಲುಗಾವಲನ್ನು ಸೇರಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗದೇ ಹಸುಗಳು ಅಲ್ಲೇ ರಮಿಸುವಂತೆಯೂ, ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತನ್ನ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮಾನವನು ಇತರ ಗಮನವಿಲ್ಲದೇ ಸಂತೋಷದಿಂದ ರಮಿಸುವಂತೆಯೂ ನೀನು ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಬೇರೆ ಗಮನವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಸಂತೋಷ ದಿಂದ ರಮಿಸುತ್ತಿರು.

English Translation

Soma, dwell happy in our hearts, like cattle in fresh pastures, like men in their own abodes.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಓಕ್ಯೇ— ಓಕ ಇತಿ ನಿವಾಸನಾಮೋಚ್ಯತೇ | (ನಿ. ೩-೩) ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಓಕ ವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಸ್ವೇ ಓಕ್ಯೇ | ಅಂದರೆ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಮಾನವನಿಗೆ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಅಭಿಮಾನವಿರುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. (ಮು. ಸಂ ೭-೪-೮) **ಅಥ ಸ ಓಕಃ ಪುನರೇವ ತದೇತಿ ಯತ ಆಗತೋ ಭವತಿ |** (ನಿ. ೩-೩) ಸ್ವೀಕೃತಪುತ್ರನಿಗೆ ಎಂದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿಯೇ ಅಭಿಮಾನವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿಗೇ ವಾಪಸ್ಸು ಹೋಗುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಗೃಹವು ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವು. ಅದೇ ಅಭಿಮಾನವನ್ನೂ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇಟ್ಟು ಆದರವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ಋಷಿಯು ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ

ಮರ್ಯಃ— ಮರ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮಾ | (ನಿ. ೩-೧೫) ಮರಣ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಮರ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರು.

ರರಂಧಿ (ರಾರಂಧಿ)— ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ | ಕ್ರೀಡಿಸಿ ಆನಂದವನ್ನನುಭವಿಸು ಎಂದರ್ಥವು. ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆನಂದವು ಲಭಿಸುವುದೋ, ಮಾನವನಿಗೆ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆನಂದವು ಲಭಿಸುವುದೋ ಅದೇ ಆನಂದವನ್ನು ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಂದುವೆ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರರಂಧಿ—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರಸ್ಮೈಪದಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಙ್ಕಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಶ್ಲವಿಕರಣ. ಶ್ಲಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷ. ರರಮ್+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೇ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಜೌತ್ವ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಅಜಂತೆತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೇ ಧಿ ಆದೇಶ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಜುತ್ವನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ಮಕಾರಕ್ಕೂ ಅನು-ದಾತ್ತೋಪದೇಶ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಶ್ವಾಪದಾಂತಸ್ಯ ರ್ಘುಲಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ವಾರಾದೇಶ. ರರಂಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಸೋಮ ಎಂಬ ಆಮಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಗೇ ಅಸಿತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ರರಂಧಿ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೃದಿ—ಹೃದಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀವಕವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಸದ್ವನ್ನೋಮಾಸ್‌ಹೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೃದಾದೇಶ. ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ಯ ಇವ—ಭಂದಸಿ ನಿಷ್ಕರ್ಯದೇವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮರ್ಯ ಶಬ್ದವು ಯತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಯತೋಽನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩)—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಕ್ಯೇ—ಉಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. ಉಚ್ಯತೇ ಸಮವೇಯತೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಓಕ್ಯಂ ಗೃಹಮ್ (ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ಮನೆ) ಖುಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ.. ಪುಗಂತೆ. ಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಣಿತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಕುತ್ಪ್ರ. ಓಕ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್‌ಸ್ವರಿತಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀವಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೩ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಯಃ ಸೋಮ ಸಖ್ಯೇ ತವ ರಾರಣದೇವ ಮರ್ತ್ಯಃ |

ತಂ ದಕ್ಷಃ ಸಚತೇ ಕವಿಃ || ೧೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಃ | ಸೋಮ | ಸಖ್ಯೇ | ತವ | ರಾರಣತ್ | ದೇವ | ಮರ್ತ್ಯಃ |

ತಂ | ದಕ್ಷಃ | ಸಚತೇ | ಕವಿಃ || ೧೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನ ಸೋಮ ತವ ಸಖ್ಯೇ ತ್ವದೀಯೇ ಸಖಿತ್ವೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಯೋ ಮರ್ತ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮಾ ಯಾಜಮಾನೋ ರಾರಣತ್ ರಣತಿ ಏತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪೇಣ ತ್ವಾಂ

ಸ್ತುತಿ ತಂ ಯಜಮಾನಂ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶೀ ದಕ್ಷಃ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಸಮರ್ಥಸ್ತ್ವಂ ಸಚಿತೇ | ಸೇವಸೇ |
ಅನುಗೃಹ್ಯಾ ಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ರರಣಿತ್ | ರಣಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ಲೇಟೈಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದಚ್ಯುನಿಟಿ
ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ವಿಧೀಯಮಾನಸ್ಯಾಭ್ಯಸ್ತಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಸ್ಯಾಭಾವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಚಿತೇ |
ಷಚಿ ಸಮವಾಯೇ | ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೆ—ಸ್ನೇಹ
ಸಂಬಂಧವಿರಲಾಗಿ | ಯಃ ಮರ್ತ್ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ರಾರಣಿತ್—ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ
ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೋ | ತಂ—ಆ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಕವಿಃ—ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ | ದಕ್ಷಃ—(ಸರ್ವ
ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ) ಸಮರ್ಥನೂ ಆದ ನೀನು | ಸಚಿತೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತೀಯೆ. (ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀಯೆ) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನಗೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸೇವೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ
ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೋ
ಆ ಯಜಮಾನನನ್ನು ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ, ಸರ್ವಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಸಮರ್ಥನೂ ಆದ ನೀನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ
ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

The experienced sage commends the mortal who, divine Soma, praises
you through affection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ರಾರಣಿತ್—ರಣಿತಿ ಏತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪೇಣ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತಿ | ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು
ತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ರಣಿ-ಶಬ್ದೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಶಬ್ದವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿ ಈ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ
ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು. ಅವರು ರಾರಣಿತ್—ಅತ್ಯಂತಂ
ರಮತೇ | ಅತಿಯಾಗಿ ಹರ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ
ಸಹ, ನಿನ್ನ ಸಖಿತ್ವದ ಫಲವಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ನಾವು ಅನುಭವಿಸುತ್ತೇನೆ ಎನ್ನುವುದೇ ಸಹಜವಾಗಿರು
ತ್ತದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೬-೧೨ ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಸಂತೋಷಪಡು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು
ಇರುತ್ತದೆ.

ಸಾಹಮಿಂದ್ರಾಣಿ ರಾರಣಿ ಸಖ್ಯುರ್ವೃಷಾಕಸೇರ್ ಋತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೬-೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನ ರರಾಣಿ ನ ರಮೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಕವಿಃ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿ, ಮೇಧಾವಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದನ್ನೂ ಈ ಪದದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಸಲ ಹೇಳಿದೆ.

ಮರ್ತ್ಯಃ—ಮರ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದದಂತೆಯೇ ಮರಣ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಮಾನವನೆಂದರ್ಥವು.

ಸಚತೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ.

ತಂ ದಕ್ಷಃ ಸಚತೇ ಕವಿಃ—ಋಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧವಾದ ಈ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರ ಅನ್ವಯವೇ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಅನ್ವಯವು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. **ಕವಿಃ**—ಮೇಧಾವಿಯೂ ಅಥವಾ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯೂ, **ದಕ್ಷಃ**—ಸರ್ವಕಾರ್ಯಸಮರ್ಥನೂ ಆದ ನೀನು **ತಂ**—ಯಜಮಾನನನ್ನು **ಸಚತೇ**—ಸೇವಿಸುತ್ತೀಯೆ, ಅಂದರೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, **ಕವಿಃ**—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಯಜಮಾನನು **ತಂ ದಕ್ಷಃ**—ಆ ಬಲವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನಾಗಲೀ **ಸಚತೇ**—ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ ಅಂದರೆ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪಕ್ರಿಯಾ ॥

ಸಖ್ಯೇ—ಸಖ್ಯುಃ ಭಾವಃ ಸಖ್ಯಮ್. **ಸಖ್ಯುರ್ಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರರಣಿತ್—ರಣ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲ ಅದೇಶ. **ಶ್ಲಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷ. **ಲೇಟೋಡಾಟೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಟ್‌ಭಿನ್ನ ಅಜಾದಿಯಾದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಕ್ಕೆ ವಿಧೀಯಮಾನವಾದ **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬಾರದಿರುವಾಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ.

ಸಚತೇ—ಷ ಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. **ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಟಿತಆತ್ಮನೇಷದಾನಾಂ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ. **ಕರ್ತರಿ ಶಪ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ಅತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ॥ ೧೪ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉರುಷ್ಯಾಣೋ ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ ಸೋಮ ನಿ ಪಾಹ್ಯಂಹಸಃ |

ಸಖಾ ಸುಶೇವ ಏಧಿ ನಃ || ೧೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉರುಷ್ಯ | ನಃ | ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ | ಸೋಮ | ನಿ | ಪಾಹಿ | ಅಂಹಸಃ |

ಸಖಾ | ಸುಶೇವಃ | ಏಧಿ | ನಃ || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ನೋಸ್ಮಾನಭಿಶಸ್ತೇರಭಿಶಂಸನಾದಭಿಶಾಪರೂಪಾನ್ನಿಂದನಾದುರುಷ್ಯ | ರಕ್ಷ | ಉರುಷ್ಯತೀ ರಕ್ಷಾಕರ್ಮೇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೫-೨೩ | ತಥಾಂಹಸೋಽಸ್ಮತ್ಪ್ರತಾಪಾಚ್ಚ ನಿ ಪಾಹಿ | ನಿತರಾಂ ಪಾಲಯ | ಏವಮಸ್ಮದೀಯಂ ಪಾಪಂ ಪರಿಹೃತ್ಯ ಸುಶೇವೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೇನ ಶೋಭ-
ನೇನ ಸುಖೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ನಹೈಧಿ | ಹಿತಕಾರೀ ಭವ || ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ | ಶನ್ನು ಸ್ತುತಾ | ಅಸ್ಮಾದ್ಭಾವೇ
ಕ್ರಿನ್ | ತಾದಾ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಏಧಿ | ಅಸ ಭುವಿ | ಲೋಟಿ ಸೇರ್ಹಿಃ | ತಸ್ಯ
ಜಾತ್ವಾತ್ ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಘ್ನಸೋರೇದ್ವಾವಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚೇತಿ ಸಕಾರ-
ಸ್ಯೈತ್ವಂ | ತಸ್ಯಾಸಿದ್ಧವದತ್ರಾ ಭಾದಿತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಹುರುಲ್ಬ್ಯೋ ಹೇರ್ಧಿರಿತಿ ಹೇರ್ಧಿರಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ—ಅಪವಾದ ರೂಪವಾದ ಕಳಂಕ
ದಿಂದ | ಉರುಷ್ಯ—ಕಾಪಾಡು | ಅಂಹಸಃ—(ನಾವು ಮಾಡಬಹುದಾದ ಅಥವಾ ಮಾಡಿದ) ಪಾಪದಿಂದ |
ನಿ ಪಾಹಿ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು | ಸುಶೇವಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಸುಖದೊಡನೆ ಕೂಡಿ | ನಃ—
ನಮಗೆ | ಸಖಾ ಏಧಿ—ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ನಮಗೆ ಸುಖಕಾರಿಯಾಗು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಅಪವಾದ ರೂಪವಾದ ಕಳಂಕದಿಂದ ಕಾಪಾಡು. ನಾವು ಮಾಡಿದ
ಅಥವಾ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಪಾಪದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು. ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಸುಖಸಾಧನ
ಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮಗೆ ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ಸುಖಕಾರಿಯಾಗು.

English Translation

Soma, protect us from calumny, preserve us from Sin ; pleased with our service, be our friend.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ—ಅಭಿಶಸ್ತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಾಪ, ಅಪತ್ತು, ನಿಂದೆ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿಶಾಪರೂಪಾನ್ನಿಂದನಾತ್ | ಅಂದರೆ ಅಪನಾದ ರೂಪನಾದ ಕಳಂಕದಿಂದ ಅಥವಾ ನಿಂದೆಯಿಂದ. ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಉರುಷ್ಯ—ಉರುಷ್ಯತೀ ರಕ್ಷಾಕರ್ಮ | (ನಿ. ೫-೨೩) ಉರುಷ್ಯ ಅಂದರೆ ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದರ್ಥವು. ಯು. ಸಂ. ೫-೨೪-೩ ; ೧-೫೮-೯ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.

ಅಂಹಸಃ—ಅಂಹತಿಶ್ಚಾಂಹಂಶ್ಚಾಂಹುಶ್ಚ ಹಂತೇಃ | (ನಿ. ೪-೨೫) ಹಿಂಸಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಹನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಂಹಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹಿಂಸೆ ಎಂಬರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪಾಪವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಪಾಪದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸುಶೇವಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖದಾತನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉರುಷ್ಯಾ—ಉರುಷ್ಯ ಎಂಬುದು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲೋಞ್ಞಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲಉ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಸ್ತಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಅಭಿಗೆ ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ತಾದ ತಕಾರಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಞ್ಞಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏಧಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಞ್ಞಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಸಿಗೆ ಸೇರ್ಪಡೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿತ್ವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಜಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಘ್ನಸೋರೇದ್ವಾವಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಧಾತು ವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಹಿಪರವಾದಾಗ ಏತ್ವ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಧವದತ್ರಾಭಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿದ್ಧವದ್ಭಾವ ಬರುವುದು.

ರಿಂದ ಸಕಾರವಿದ್ದಂತೇ ಆಗುವುದರಿಂದ ಹುರುಲ್‌ಭ್ಯೋಹೇರ್ಥಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಝಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿತ್ವ. ಏಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ವಿಶ್ವತಃ ಸೋಮ ವೃಷ್ಟಂ ।
ಭವಾ ವಾಜಸ್ಯ ಸಂಗಥೇ || ೧೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ಪ್ಯಾಯಸ್ವ | ಸಂ | ಏತು | ತೇ | ವಿಶ್ವತಃ | ಸೋಮ | ವೃಷ್ಟಂ ।
ಭವ | ವಾಜಸ್ಯ | ಸಂ ೨ ಗಥೇ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗ್ರಾವಸ್ತೋತ್ರ ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತ ಇತಿ ತೃಚೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಃ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಆ
ಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತ ಇತಿ ತಿಸ್ತೋ ಮೃಜಂತಿ ತ್ವಾ ದಶ ಕ್ಷಿಪಃ | ಅ. ೫-೧೨ | ಇತಿ || ಪತ್ನೀಸಂಯಾ-
ಜೇಷು ಸಾಮ್ಯಸ್ಯಾ ಪ್ಯಾಯಸ್ತೇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಸಂತೇ
ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾಃ | ಅ. ೧-೧೦ | ಇತಿ || ಚಮಸಾಪ್ಯಾಯನೇಷ್ಯೇಷಾ ವಿನಿಯುಕ್ತಾ |
ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾ ಇತಿ ಚಮಸಾ-
ನಾದ್ಯೋಪಾದ್ಯಾನ್ | ಅ. ೫-೬ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವನಾ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ | ವರ್ಧಯಸ್ವ | ತೇ ತವ ವೃಷ್ಟಂ ವೃಷತ್ತಂ ನೀರ್ಯಂ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವತಃ ಸಮೇತು | ಸಂಗಚ್ಛತಾಂ | ತ್ವಯಾ ಸಂಯುಕ್ತಂ ಭವತು | ಏವಂ-
ಭೂತಸ್ತ್ವಂ ವಾಜಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಸಂಗಥೇ ಸಂಗಮನೇ ಭವ | ಅಸ್ಮಾಕಮನ್ನಪ್ರದೋ ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ ||
ವೃಷ್ಟಂ | ವೃಷ ಸೇಚನೇ | ಕನಿನ್ಯುವೃಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕನಿನ್ | ವೃಷ್ಟಿ ಭವಂ ವೃಷ್ಟಂ | ಭವೇ ಛಂದ-

ಸೀತಿ ಯತ್ | ಅಲ್ಲೋಪೋನ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಯೇ ಚಾಭಾವಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಸ್ತು
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ನ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭವ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜ ಇತಿ
ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸಂಗಥೇ | ಸಾತ್ತ್ವತುದಿವಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಧೀಯಮಾನಸ್ಥಪ್ರತ್ಯಯೋ
ಬಹುಲವಚನಾದ್ಗಮೇರಪಿ ಭವತಿ | ಥಾಥಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, | ಆ ಸ್ವಾಯಸ್ವ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು.
ತೇ—ನಿನ್ನ | ವೃಷ್ಟ್ಯಂ—ವೀರ್ಯವು | ವಿಶ್ವತಃ—ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ | ಸಮೇತು—ಬಂದು (ನಿನ್ನನ್ನು)
ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ | ವಾಜಸ್ಯ—(ನನುಗೆ ಹಂಚಬೇಕಾದ) ಅನ್ನದ | ಸಂಗಥೇ—ಶೇಖರಣೆಯಲ್ಲಿ | ಭವ—
ನಿರತನಾಗು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು. ನಿನ್ನ ವೀರ್ಯವು ನಾನಾದಿಕ್ಕು
ಗಳಿಂದಲೂ ಬಂದು ನಿನ್ನನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ನನುಗೆ ಹಂಚಬೇಕಾದ ಅನ್ನದ ಶೇಖರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗು.

English Translation

Increase Soma ; may vigour come to you from every side ; be diligent
in the supply of food to us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಆ ಸ್ವಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಗ್ರಾವಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ
ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವವು ಎಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ
ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಆ ಸ್ವಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುವುದು (ಅ. ೧-೧೦) ಚಮಸಪಾತ್ರವನ್ನು ಸೋಮರಸದಿಂದ ತುಂಬುವಾಗಲೂ ಈಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗ
ವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಆ ಸ್ವಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು
ವಾಜಾ ಇತಿ ಚಮಸಾನಾದ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ವೃಷ್ಟ್ಯಂ—ಉಕ್ಕಿಬರತಕ್ಕ ಬಲ ಅಥವಾ ವೀರ್ಯವೆಂದರ್ಥವು.

ವಾಜಸ್ಯ—ವಾಜ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.
ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಪದದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಾಜಸ್ಯ ಅಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥವು.

ಸಂಗಥೇ—ಈ ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (೩.೯) ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಸಂಗಮನವೆಂದರೆ
ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥದಮೇರೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದು ಒಂದು ಮತ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗಥೇ ಅಂದರೆ ಶೇಖರಣೆ
ಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನನುಗೆ ತಂದು ಸೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರಾಯಸ್ಕ—ಓಪ್ರಾಯೀ. ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಭಾಸಃ ಸೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ. **ಸನಾಭ್ಯಾಂ ನಾಮೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯಕ್ಕೆ ವ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏತು — ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಟ್ಯಮ್—ವೃಷ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕನಿನ್ಯು ವೃಷಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವೃಷಿ ಭವಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಮ್. **ಭವೇ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲೋಪೋನಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ **ಯೇಚಾಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ** — (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಯತೋನಾವಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಞ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಎರಡು ಅಚ್ ಇರುವುದರಿಂದ **ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಗಭೇ—ಗಮ್ ಲೃ ಗತೌ. ಧಾತು. **ಸಾತ್ಯತುದಿವಚಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಥಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಗಮ್ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಥಾಥಘೌ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮ್ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ಪ್ರಾಯಸ್ಕ ಮದಿಂತಮ ಸೋಮ ವಿಶ್ವೇಭಿರಂಶುಭಿಃ ।

ಭವಾ ನಃ ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ ಸಖಾ ವೃಧೇ ॥ ೧೭ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅ | ಪ್ಷಾಯಸ್ವ | ಮದಿನ್ ತಮ | ಸೋಮ | ವಿಶ್ವೇಭಿಃ | ಅಂಶುಃ ಭಿಃ |

ಭವ | ನಃ | ಸುಶ್ರವಃ ತಮಃ | ಸಖಾ | ವೃಧೇ || ೧೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮಂದಿತಮಾತಿಶಯೇನ ಮದವನ್ ಸೋಮ ವಿಶ್ವೇಭಿಃ ಸರ್ವೈರಂಶುಭಿರ್ಲತಾವಯವೈರಾ ಪ್ಷಾಯಸ್ವ | ಅ ಸಮಂತಾದ್ವೈದ್ಯೋ ಭವ | ಸ ತ್ವಂ ಸುಶ್ರವಸ್ತನೋತಿಶಯೇನ ಶೋಭನಾನ್ನ-ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವೃಧೇ ವರ್ಧನಾಯ ಸಖಾ ಭವ | ಮಿಶ್ರೀಭವ || ಮದಂತಮ ಮದೋ ಹರ್ಷಃ | ತದ್ವಾನ್ ಮದೀ | ಅತಿಶಯೇನ ಮದೀ ಮದಂತಮಃ | ನಾಧ್ಯಸ್ಯ | ಪಾ. ೮-೨-೧೭ ಇತಿ ತಮಪೋ ನುಹಿ | ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ ಶ್ರವ ಇತ್ಯೆನ್ನನಾಮ | ಶ್ರೂಯತ ಇತಿ ಶ್ರವಃ | ನಿ. ೧೦-೩ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಕಃ | ಶೋಭನಂ ಶ್ರವೋ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಸುಶ್ರವಾಃ ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ | ತಮಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಸೋಮರ್ವನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಮೇವ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮದಂತಮ—ಅತಿಶಯವಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ವಿಶ್ವೇಭಿಃ—ಸಕಲವಾದ | ಅಂಶುಭಿಃ—ಲತೆಗಳ ಸುರುಳಿಗಳೊಡನೆ | ಅಪ್ಷಾಯಸ್ವ—ಸುತ್ತಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು | ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನದೊಡನೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ವೃಧೇ—ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ (ಕಾರಣವಾದ) | ಸಖಾ ಭವ—ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ ಆಗು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವೆ. ಸುಂದರವಾಗಿರುವ ಸಮಸ್ತಲತಾಸುರುಳಿಗಳೊಡನೆ ನೀನು ಸುತ್ತಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನದೊಡನೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ ಆಗು.

English Translation

Exulting Soma, increase with all twining plants ; be a friend to us ; well supplied with food we may prosper.

ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು

ಮದಿಂತಮು—ಅತ್ಯಂತ ಅತಿಶಯವಾದ ಮದವುಳ್ಳವನು ಅಂದರೆ ಹರ್ಷವುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅತ್ಯಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ೯-೯೧-೫ನೆಯ

ಮತ್ಸಿ ಶರ್ಘೋ ಮಾರುತಂ ಮತ್ಸಿ ದೇರ್ವಾ ಮತ್ಸಿ ಮಹಾಮಿಂಧ್ರ ಮಿಂದೋ ಮದಾಯ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೯೧-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ಸೋಮನಾದ್ದರಿಂದ ಮದಕಾರಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾಗುವುದು.

ಅಂಶುಭಿಃ—ಅಂಶುವೆಂದರೆ ಕಿರಣವೆಂದರ್ಥವು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮಲತೆಯ ಅವಯವಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿಯೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿಯೂ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಹರಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಅಂಶುಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ—ಶ್ರವಃ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥವು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು **ಸುಧನತಮಃ ಸುಕೀರ್ತಿತಮೋ ವಾ** ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮದಿಂತಮು—ಮದೋ ಹರ್ಷಃ. ಮದಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಮದೀ. **ಅತಃ ಇನಿತನ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯೇನ ಮದೀ ಮದಿಂತಮಃ. **ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಣನ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್. **ನಾದ್ಭಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೭) ನಕಾರಾಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತರಪ್ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ನುಟಾಗಮ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನುಟ್. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ಮದಿಂತಮು ಎಂಬುದು ಸಂಬುದ್ಧಿಯ ರೂಪವಾದುದರಿಂದ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿಃ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವೇಭಿಃ—ವಿಶ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಿಷ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಬಹುವಚನೇ ಝಲ್ಯೇತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ವ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ.

ಭವ—ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ—ಶ್ರವಃ ಇತಿ ಅನ್ನನಾಮ ಶ್ರುತಿಯೆ ಇತಿ ಶ್ರವಃ (ನಿರು. ೧೦-೩) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ ಅಭಿಜ್ಞರು ಶ್ರವ ಎಂಬುದು ಅನ್ನದ ಹೆಸರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶೋಭನಂ ಶ್ರವಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಸುಶ್ರವಾಃ. ಅತಿ ಶಯೇನ ಸುಶ್ರವಾಃ ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ. **ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಣನ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ತನುಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಸುಸ್ವಿತಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಸೋಮನೇನೀ ಅಲೋ-
ಮೋಷಸೀ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರವಸ್ ಅಸಂತನಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬಂದಿರುವುದು
ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧೭ ||

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ನಾಜಾಃ ಸಂ ವೃಷ್ಟಾನ್ಯ-
ಭಿನೂತಿಷಾಹಃ |

ಆಪ್ಯಾಯಮಾನೋ ಅಮೃತಾಯ ಸೋಮ ದಿವಿ ಶ್ರವಾಂಸ್ಯ-
ತಮಾನಿ ಧಿಷ್ವ || ೧೮ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಸಂ | ತೇ | ಪಯಾಂಸಿ | ಸಂ | ಊಂ ಇತಿ | ಯಂತು | ನಾಜಾಃ | ಸಂ |
ವೃಷ್ಟಾನ್ಯಿ | ಅಭಿನೂತಿಃ ಸಹಃ |

ಆಪ್ಯಾಯಮಾನಃ | ಅಮೃತಾಯ | ಸೋಮ | ದಿವಿ | ಶ್ರವಾಂಸಿ | ಉತ್ |
ತಮಾನಿ | ಧಿಷ್ವ || ೧೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪತ್ನೀಸಂಯಾಜೇಷು ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸೀತಿ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಸಂ ತೇ
ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ನಾಜಾ ಇಹ ತ್ವಷ್ಟಾರನುಗ್ರಿಯಂ | ಅ. ೧-೧೦ | ಇತಿ || ಚೆನುಸಾಪ್ಯಾಯ-

ನೇತ್ರಪ್ರೇಷಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾ ಇತಿ ಚಮಸಾನಾದ್ವೋಷಾ-
ದ್ಯಾನ್ | ಅ. ೫-೬ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹೋಭಿಮಾತೀನಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತುಸ್ತೇ ತವ ಏವಂಭೂತಂ
ತ್ವಾಂ ಪಯಾಂಸಿ ಶ್ರಯಣಾರ್ಥಾನಿ ಪ್ರೇರಾಣಿ ಸಂ ಯಂತು | ಸಂಗಚ್ಛಂತಾಂ | ತಥಾ ವಾಜಾ ಉ ಹವಿರ್ಲ-
ಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ಚ ತ್ವಾಂ ಸಂಗಚ್ಛಂತಾಂ | ವೃಷ್ಟಾನ್ಯಾನಿ ವೀರ್ಯಾಣಿ ಚ ಸಂಗಚ್ಛಂತಾಂ | ಹೇ ಸೋಮ |
ತ್ವಮವೃತಾಯಾಸ್ತಾಕಮವೃತತ್ವಾಯಾಮರತ್ವಾಯಾಸ್ತಾಯಮಾನ ಆ ಸಮಂತಾದ್ವರ್ಧಮಾನಃ ಸನ್ನಿವಿ-
ನಭಸಿ ಸ್ವರ್ಗ ಉತ್ತಮಾನ್ಯುಧ್ವತತಮಾನ್ಯುತ್ಪಷ್ಟಾನ್ಯಾನಿ ಶ್ರವಾಂಸ್ಯನ್ನಾನ್ಯಸ್ತಾಭಿರ್ಭೋಕ್ತವ್ಯಾನಿ ಹವಿರ್ಲ-
ಕ್ಷಣಾನಿ ವಾ ಧಿಷ್ಠ | ಧಾರಯ || ತೇ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾ-
ಚ್ಚತುರ್ಥಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹಃ | ಷಹ ಅಭಿಭವೇ | ಛಂದಸಿ ಸಹ ಇತಿ
ಣ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಷಾಮಾದಿತ್ವಾತ್ ಷತ್ವಂ | ಅಮೃತಾಯ | ನೞಾಶೋ ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ-
ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉತ್ತಮಾನಿ | ಉಚ್ಚಿಬ್ಜಾತ್ಸಾಧನಕ್ರಿಯಾವಚನಾದಾತಿಶಾಯ-
ನಿಕಸ್ತಮುಷ್ | ಉತ್ತಮಶತ್ವತ್ವಮೌ ಸರ್ವತ್ರ | ಸಾ. ೬-೧-೧೬೦ | ಇತ್ಯುಂಛಾದಿಷು ಪಾಠಾದಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಧಿಷ್ಠ | ಸ್ತುಧಿತ ವಸುಧಿತ ನೇಮಧಿತ ಧಿಷ್ಠ ಧಿಷೀಯ ಚ | ಸಾ. ೭-೪-೪೫ | ಇತಿ
ಧಿಭಾವೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹಃ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ | ತೇ—ನಿನ್ನ (ನಿನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು) |
ಪಯಾಂಸಿ—(ಸಂರಕ್ಷಕಗಳಾದ) ಪ್ರೇರಗಳು | ಸಂ ಯಂತು—ಸುತ್ತಲೂ ಹರಿಮುಬಂದು ಸೇರಲಿ | ವಾಜಾಃ
ಉ ಸಂ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನಗಳೂ ಸಹ ಬಂದು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲಿ | ವೃಷ್ಟಾನ್ಯಾನಿ ಸಂ—ವೀರ್ಯಗಳೂ
ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ಅಮೃತಾಯ—(ನಮ್ಮ) ಮರಣವಿಲ್ಲ
ದಿರುವಿಕೆಗಾಗಿ | ಆಸ್ಯಾಯಮಾನಃ—ಸುತ್ತಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ | ದಿವಿ—ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ | ಉತ್ತಮಾನಿ
—ಉತ್ಕೃಷ್ಟಗಳಾದ | ಶ್ರವಾಂಸಿ—ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಧಿಷ್ಠ—ಹೊಂದಿರು ||

ಭವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಸಂರಕ್ಷಕಗಳಾದ ಪ್ರೇರಪ್ರವಾಹಗಳು ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು
ಸುತ್ತಲೂ ಹರಿಮು ಬಂದು ಸೇರಲಿ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳೂ ಮತ್ತು ವೀರ್ಯಗಳೂ ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಂದು
ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ನಾವು ಮರಣರಹಿತರಾಗಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೀನು ಸುತ್ತಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ
ನಮಗಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಗಳಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರು.

English Translation

May the milky uices flow around you ; may sacrificial offerings and
vigour be concentrated in the destroyer of foes ; and, being fully nourished,
Soma, provide excellent foods in heaven for our immortality.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪತ್ನೀಸಂಯಾಜವೆಂಬ ಹೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾ ಇಹ ತ್ವಷ್ಟಾರಮುಗ್ರಿಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೧-೧೦) ಚಮಸಾಪ್ಯಾಯನದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾ ಇತಿ ಚಮಸಾನಾದ್ಯೋಪಾದ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಅ. ೫-೬).

ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹಃ—ಅಭಿತಃ ಹಿಂಸಂತೀತ್ಯಭಿಮಾತಯಃ | ತೇಷಾಂ ಅಭಿಭವಿತಾ | ಸುತ್ತಲೂ ಹಿಂಸಿಸತಕ್ಕ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕವನೆಂದರ್ಥವು.

ಸಾಪ್ತಾ ನಾ ಅಭಿಮಾತಿಃ |

(ತೈ. ಸಂ. ೨-೧-೩-೫)

ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪಾಪಿಸ್ಥನಿಗೂ ಅಭಿಮಾತಿಯೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶತ್ರುವೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವನೂ ಪಾಪಿಸ್ಥನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಪಯಾಂಸಿ—ಸಂರಕ್ಷಕಗಳಾದ ಪ್ಲೇರಗಳು ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕಗಳು.

ಅಮೃತಾಯ—ನುರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಗಾಗಿ. ಅಥವಾ ಅಮೃತಶಬ್ದೋ ದೇವತಾವಚನಃ | ದೇವತಾರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | (ಸ್ವ. ಭಾ.) ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತೇ—ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞಾವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ ತೇ ಮಯಾವೇಕವಚನಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತ ಯುಷ್ಮದಿಗೆ ತೇ ಎಂಬ ಆದೇಶ.

ಯಂತು—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಉತ್ತ. ಇಣೋ ಯಣ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಟಾನಿ—ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಹದಿನಾರನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹಃ—ಸಹ ಅಭಿ ಭವೇ. ಧಾತು. ಭಂದಸಿ ಸಹಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಣೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣೈಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಣಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅತೆಲುಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೇಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಸಾಹ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭಿಮಾತೀನಾಂ ಸಾಟ್. ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹ್. ಸುಷಾಮಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಪ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

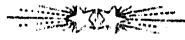
ಆಸ್ಯಾಯಮಾನಃ—ಓ ಪ್ಯಾಯೀ ನೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ಆನೇಮುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಳಿಗೆ ಮುಕಾಗಮ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಶಪ್‌ಪಿತೃನುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯುತಾಯೆ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ನ ಮೃತಂ ಅನ್ಯುತಮ್. ನೆಇೋಜರಮರನಿತ್ರ ಮೃತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿನಿ—ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉತ್ತಮಾನಿ—ಉತ್ ಎಂಬುದು ಸಸಾಧನಕ್ರಿಯಾವಾಚಕ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಮಸಿಗೆ ಅನುದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉತ್ತಮ ಶಶ್ವತ್ತಮ್ ಸರ್ವತ್ರ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೦) ಎಂದು ಉಚ್ಛಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚ ನಾಂತರೂಪ.

ಧಿಷ್ಠ—ಡುಧಾಳ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಧಿತ ವಸುಧಿತ ನೇಮುಧಿತ ಧಿಷ್ಠಧೀಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಿಭಾವವು ನಿಪಾತಿತ ವಾಗಿದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ ಯಜಂತಿ ತಾ ತೇ ನಿಶ್ವಾ ಪರಿ-
ಭೂರಸ್ತು ಯಜ್ಞಂ ।

ಗಯಸ್ಪಾನಃ ಪ್ರತರಣಃ ಸುವೀರೋ ನೀರಹಾ ಪ್ರ ಚರಾ ಸೋ-
ಮ ದುರ್ಯಾನ್ || ೧೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಾ | ತೇ | ಧಾಮಾನಿ | ಹವಿಷಾ | ಯಜಂತಿ | ತಾ | ತೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಪರಿ-
ಭೂಃ | ಅಸ್ತು | ಯಜ್ಞಂ |

ಗಯಃ ಸ್ಥಾನಃ | ಪ್ರತರಣಃ | ಸುವೀರಃ | ಅವೀರಹಾ | ಪ್ರಚರ | ಸೋ-
ಮ | ದುರ್ಯಾನ್ || ೧೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸೋಮಪ್ರವಹಣೇ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನೀತ್ಯೇಷಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಯಾತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ
ಯಜಂತೀಮಾಂ ಧಿಯಂ ಶಿಕ್ಷಮಾಣಸ್ಯ ದೇವೇತಿ ನಿಹಿತೇ ಪರಿಧಧ್ಯಾತ್ | ಅ. ೪-೪ | ಇತಿ || ಏಕಾ-
ದಶಿನಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಪಶೋರ್ಹವಿಷ ಏಷೈವ ಯಾಜ್ಯಾ | ಪ್ರದಾನಾನಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ |
ಅಷಾಷ್ಟಂ ಯುತ್ಸು ಪೃತನಾಸು ಪಪ್ರಂ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ ಯಜಂತಿ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತೇ ತ್ವದೀಯಾನಿ ಯಾ ಯಾನಿ ಧಾಮಾನಿ ದ್ಯುಪ್ರಭೃತಿಷ್ವವಸ್ಥಿತಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ
ಹವಿಷಾ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿನಾ ಯಜಂತಿ ಯಜಮಾನಾಃ ಪೂಜಯಂತಿ ತಾ ತೇ ವಿಶ್ವಾ ತ್ವದೀಯಾನಿ
ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಧಾಮಾನಿ ಯಜ್ಞಮಸ್ಮದೀಯಮಧ್ವರಂ ಪರಿಭೂರಸ್ತು | ಪರಿತೋ ಭಾವಯಿತ್ಯೇಣಿ
ಪರಿತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ ಸಂತು | ಯದ್ವಾ | ತ್ವದೀಯಾನಾಂ ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧಾಮ್ನಾ ಮಸ್ಮದೀಯೋ
ಯಜಮಾನಃ ಪರಿಭೂರ್ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತಿಪರಿಗ್ರಹೀತಾ ಯಾಗೇನ ಸ್ವೀಕರ್ತಾಸ್ತು | ಭವತು | ಪರಿ-
ಪೂರ್ವೋ ಭವತಿಃ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥಃ | ತಾದೃಶೈರ್ಧಾಮಭಿರುಪೇತಸ್ತ್ವಂ ದುರ್ಯಾನ್ ಪ್ರಾಚೀನವಂಶಾದಿ-
ಲಕ್ಷಣಾನಸ್ಮದೀಯಾನ್ ಗೃಹಾನ್ | ಗೃಹಾ ವೈ ದುರ್ಯಾ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಪ್ರಚರ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಚ್ಛ |
ಕೀದೃಶಸ್ತ್ವಂ | ಗಯಸ್ಥಾನೋ ಗಯಸ್ಯ ಗೃಹಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ವಾ ವರ್ಧಯಿತಾ ಪ್ರತರಣಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ದುರಿತಾತ್ತಾರಯಿತಾ ಸುವೀರಃ ಶೋಭನ್ವೀರ್ಯೈಃ ಪುರುಷೈರುಪೇತಃ ಅವೀರಹಾ | ವೀರ್ಯಾಜ್ಞಾಯಂತೆ
ಇತಿ ವೀರಾಃ ಪುತ್ರಾಃ | ತೇಷಾಮಹಂತಾ || ಪರಿಭೂಃ | ಭೂ ಪ್ರಾಪ್ತ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ |
ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ | ಪಾ. ೩-೧-೮೫ | ಇತಿ ಲಿಂಗವಚನವ್ಯತ್ಯಯೋ | ಅಸ್ತು | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೈಕ-
ವಚನಂ | ಗಯಸ್ಥಾನಃ | ಗಯ ಇತಿ ಗೃಹಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಚ ನಾನುಧೇಯಂ | ತೇಷಾಂ ಸ್ಥಾಯಿತಾ |
ವರ್ಧಯಿತಾ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕರ್ತರಿ ಲ್ಯುಟಿ ಛಾಂದಸೋ ಯಲೋಪಃ | ಅವೀರಹಾ |
ವೀರಾಣಾಂ ಹಂತಾ ವೀರಹಾ | ನ ವೀರಹಾ ಅವೀರಹಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಯಾ ಧಾಮಾನಿ—(ದ್ಯುಲೋಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ
ಹರಡಿರತಕ್ಕ) ಯಾನಯಾನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಹವಿಷಾ—ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ | ಯಜಂತಿ—(ಯಜ

ಮಾನರು) ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ | ತಾ ತೇ ವಿಶ್ವಾ—ಆ ಸಕಲವಿಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೂ | ಯಜ್ಞಂ—ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಪರಿಭೂಃ ಅಸ್ತು—ಸುತ್ತುವರಿದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ | ಗಯೆಸ್ವಾನಃ—ಗೃಹದ ಅಥವಾ ಧನದ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕನೂ | ಪ್ರತರಣಃ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಾಟಿಸುವವನೂ | ಸುವೀರಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವೀರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನೂ | ಅವೀರಹಾ—ವೀರರಾದ (ನಮ್ಮ) ಪುತ್ರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದಿರುವವನೂ ಆದ ನೀನು (ಅಂತಹ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ) | ದುರ್ಯಾ—ನಮ್ಮ (ಪ್ರಾಚೀನವಾದ) ಗೃಹಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಚರ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ದ್ಯುಲೋಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಹರಡಿರತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಯಾವ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಆ ಸಕಲವಿಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೂ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ನಮ್ಮ ಧನದ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕನೂ, ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾಪದಿಂದಲೂ, ಕಷ್ಟದಿಂದಲೂ ದಾಟಿಸುವವನೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವೀರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನೂ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ವೀರರಾದ ಪುತ್ರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದಿರುವವನೂ ಆದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಆ ಸಕಲವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಈ ಗೃಹಗಳನ್ನು ಬಂದುಸೇರು.

English Translation

Whichever of your glories, men worship with oblations, may our sacrifice be invested with them all; Soma, come to our houses, you are the bestower of wealth, the transporter of difficulties; you are attended by valiant heroes, the non-destroyer of progeny.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೋಮಪ್ರವಹಣವೆಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ ಯಜಂತೀನಾಂ ಧಿಯಂ ಶಿಕ್ಷಮಾಣಸ್ಯ ದೇವೇತಿ ನಿಹಿತೇ ಪರಿಧ್ಯಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೪-೪) ಏಕಾದಶಿನವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಪಶುಹೋಮದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರದಾನಾನಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಷಾಲ್ಹಂ ಯುತ್ಸು ಸೃತನಾಸು ಪಪ್ರಿಂ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ ಯಜಂತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಆ. ೨-೭).

ಧಾಮಾನಿ—ಧಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನ, ನಾಮ, ಜನ್ಮ, ತೇಜಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧-೪ನೆಯ ಋಕ್ವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದೆ.

ಪರಿಭೂಃ ಅಸ್ತು—ಸುತ್ತುವರಿದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಪ್ರಭಾವಗಳೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಪರಿಭೂಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಇದೊಂದರ್ಥವು.

ಇದಲ್ಲದೆ, ಪರಿಪೂರ್ಣ ಭವತಿಃ ಸರ್ವತ್ರ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥೇ | ಎನ್ನುವ ನಿಯಮದ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಕಲಪ್ರಭಾವಗಳೊಡನೆ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಯಾನಿ ತವ ಯಜ್ಞವ್ಯಾನಿ ಧಾಮಾನಿ ತೈಃ ಸರ್ವೈಃ ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥೇ-ತ್ಯರ್ಥಃ | (ಸ್ವ. ಭಾ.) ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಾಯಣರು ಪರಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಬೇರೊಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧಾಮ್ನಾಂ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ವೀಕರ್ತಾ ಅಸ್ತು | ಎಂದರೆ ಆ ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ಈ ಯಜಮಾನನು ಯಾಗದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದು ವಿನಯಿಸುವರು. ಈ ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿನಯಣಿಗಾಗಿ ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ ಪೇಜು 633-634ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

ಗಯಸ್ಥಾನಃ— ಗೃಹದ ಅಥವಾ ಧನದ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕನು ; ಈ ಪದದ ವಿನಯಣಿಯನ್ನು ಋ. ಸಂ. ೧-೯೧-೧೨ನೆಯ ಋಕನ್ನು ವಿನಯಿಸುವಾಗ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಪ್ರತರಣಃ--ಪ್ರಕರ್ಷಣ ದುರಿತಾತ್ ತಾರಯಿತಾ | ಪಾಪದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಾಟಿಸುವವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ತರತಿರತ್ತ ವೃದ್ಧೈರ್ಥಃ | ವರ್ಧಯಿತಾ ಚ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಂ | ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂದು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ತೈ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸೇರುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ವೃದ್ಧಿಯಾಗು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸೋಮ ರಾರ್ಜ ಪ್ರ ಣ ಆಯೋಷಿ ತಾರೀರಹಾನೀವ ಸೂರ್ಯೋ ವಾಸರಾಣಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೮-೬)

ಕ್ರತ್ವೇ ದಕ್ಷಾಯ ನೋ ಹಿ ನು ಪ್ರಣು ಆಯೋಷಿ ತಾರಿಷಃ |

(ವಾ. ಸಂ. ೩೪-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರವರ್ಧಯ— ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವೇ ಇರುತ್ತದೆ (ನಿ. ೧೧-೩೦)

ದುರ್ಯಾನ್—ಗಯಃ, ಕೃದರಃ, ಗರ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧೩)

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಜಂತಿ — ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಾ ಎಂದು ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿ ಸೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾ—ತಚ್ಚಬ್ದ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇತ್ಪಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ. ಇದರಂತೆ ವಿಶ್ವಾ ಎಂಬುದು.

ಪರಿಭಾಷೆ—ಭೂ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಪ್ರಾಪ್ತೌ ಲಿಂಗವಚನ ವ್ಯತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗಸಾಧಾರಣ ಏಕವಚನ ಬಂದಿದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತು—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೋಪ್ ಪ್ರಥಮಾಪರಮಾದ್ವಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಮಂತ್ರದ ಸರಗ್ವಿವರಣಾರ್ಥ ಏಕವಚನ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಯಸ್ಥಾನಃ—ಗಯ ಎಂಬುದು ಮನೆ ಅಥವಾ ಧರಣಿ ಕೆರೆ. ಗಯಸ್ಥಾನ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್. ಹಿ ಸ್ಥಾಯೀ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯುಮೋರನಾಕೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುನೀರಃ—ನಜ್ ಸುಭ್ಯಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬುತ್ಪರಗಮಾಂತೀಯಾತ್ಪರವು ಬುತ್ಪರಗಮಾಂತೀ ವೀರ-ವೀರ್ಯೌಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬುತ್ಪರಪದ ಅನ್ಯಾನ್ಯಾತ್ಪರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನೀರಹಾ—ವೀರಾಣಾಂ ಹಂತಾ ವೀರಹಾ. ವೀರರಬ್ಧ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಮನ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ವೀರಹಾ. ಅವೀರಹಾ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ (ನಜ್) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋ ಧಾತು. ಲೋಪ್ ಪ್ರಥಮಾಪರಮಾದ್ವಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್. ಅತಿಮಂತ್ರದ ಸರಗ್ವಿವರಣಾರ್ಥ ಏಕವಚನ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಸೋಮೋ ಅರ್ವಂತಮಾಶುಂ ಸೋಮೋ

ವೀರಂ ಕರ್ಮಣ್ಯಂ ದದಾತಿ |

ಸಾದನ್ಯಂ ವಿದಧ್ಯಂ ಸಭೇಯಂ ಪಿತ್ತೃಕ್ರವಣಂ ಯೋ ದದಾಶದ-

ಸ್ಮೈ || ೨೦ ||

|| ಸದಸಾಶಃ ||

ಸೋಮಃ | ಧೇನುಂ | ಸೋಮಃ | ಅರ್ವಂತಂ | ಆಶುಂ | ಸೋಮಃ | ವೀರಂ |

ಕರ್ಮಣ್ಯಂ | ದದಾತಿ |

ಸದನ್ಯಂ | ವಿದಧ್ಯಂ | ಸಭೇಯಂ | ಸಿತ್ಯ ಶ್ರವಣಂ | ಯಃ | ದದಾಶತ್ |

ಅಸ್ಮೈ || ೨೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞೇ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿತೃಮತೋ ಯಾಗೇ ಸೋಮೋ ಧೇನುಮಿತ್ಯೇಷಾ ದ್ವಿತೀ-
ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ | ತತ್ರ ಹ್ಯೇಕೈಕಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಅನುವಾಕ್ಯೇ ಸಮುಚ್ಚಯೇನ ವಿಹಿತೇ |
ತಥೈವ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೇರಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಸೋಮೋ ಅರ್ವಂತಮಾಶುಂ ತ್ವಂ
ಸೋಮ ಪಿತೃಭಿಃ ಸಂವಿದಾನಃ | ಅ. ೨-೧೯ | ಇತಿ ||

ಯೋ ಯಜಮಾನೋ ದದಾಶತ್ ಸೋಮಾಯ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ದದ್ಯಾತ್ ತಸ್ಮೈ
ಯಜಮಾನಾಯ ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಸವತ್ಸಾಂ ದೋಗ್ಧೀಂ ಗಾಂ ದದಾತಿ | ತಥಾಶುಂ ಶೀಘ್ರ-
ಗಾಮಿನಮರ್ವಂತಮಶ್ವಂ ದದಾತಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ | ತಥಾ ವೀರಂ ಪುತ್ರಮಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ
ದದಾತಿ | ಕೀದೃಶಂ ಪುತ್ರಂ | ಕರ್ಮಣ್ಯಂ ಲೌಕಿಕಕರ್ಮಸು ಕುಶಲಂ ಸದನ್ಯಂ | ಸದನಂ ಗೃಹಂ |
ತದರ್ಹಂ | ಗೃಹಕಾರ್ಯಕುಶಲಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿದಧ್ಯಂ | ವಿದಂತ್ಯೇಷು ದೇವಾನಿತಿ ವಿದಥಾ ಯಜ್ಞಾಃ |
ತದರ್ಹಂ | ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನಸರನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಭೇಯಂ ಸಭಾಯಾಂ
ಸಾಧುಂ | ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಾಭಿಜ್ಞಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಿತ್ಯಶ್ರವಣಂ ಪಿತಾ ಶ್ರೂಯತೇ ಪ್ರಖ್ಯಾಯತೇ ಯೇನ
ಪುತ್ರೇಣ ತಾದೃಶಂ || ಕರ್ಮಣ್ಯಂ | ಕರ್ಮಸು ಸಾಧುಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಃ | ತತ್ರ ಸಾಧುಃ | ಪಾ. ೪-೪-೯೮ |
ಇತಿ ಯತ್ | ಯೇ ಚಾಭಾವಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ತಿತ್ಸರಿತಮಿತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಏವ-
ಮುತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸಭೇಯಂ | ಷತ್ಪದಸಿ ಪಾ. ೪-೪-೧೦೬ | ಇತಿ ತತ್ರ ಸಾಧುರಿತ್ಯರ್ಥೇ
ಷಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದದಾಶತ್ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಸಃ ಶ್ಲಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ದದಾಶತ್—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ಅಸ್ಮೈ
(ತಸ್ಮೈ)—ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮದೇವನು | ಧೇನುಂ—(ಕರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ)
ಕರಿಯುವ ಹಸುವನ್ನು | ದದಾತಿ—ಕೊಡುತ್ತಾನೆ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮದೇವನು | ಆಶುಂ—ವೇಗವಾಗಿ
ಓಡತಕ್ಕ | ಅರ್ವಂತಂ—ಕುದುರೆಯನ್ನು (ಕೊಡುತ್ತಾನೆ) | ಸೋಮಃ—ಸೋಮದೇವನು |

ಕರ್ಮಣ್ಯಂ—(ಲೌಕಿಕವಾದ) ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನೂ | **ಸದನ್ಯಂ**—ಗೃಹಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನೂ | **ವಿದ್ವಾನ್**—(ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ) ಯಜ್ಞ ಕಾರ್ಯಪರನೂ | **ಸಭೀಯಂ**—(ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ) ಸಭೆಗೆ ಭೂಷಣನೂ | **ಪಿತೃಶ್ರವಣಂ**—ತಂದೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನೂ | ಅದ | **ವೀರಂ**—ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸೋಮದೇವನು ಕರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ ಕರೆಯುವ ಹಸುವನ್ನೂ, ವೇಗವಾಗಿ ಓಡತಕ್ಕ ಕುದುರೆಯನ್ನೂ, ಮತ್ತು ಲೌಕಿಕವಾದ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನೂ, ಗೃಹ ಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನೂ, ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಯಜ್ಞ ಕಾರ್ಯಪರನೂ, ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಭೆಗೆ ಭೂಷಣನೂ ಮತ್ತು ತಂದೆಯಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ತಂದೆಗೆ ಗೌರವವನ್ನು ತರುವವನೂ ಆದ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನೂ ಸಹ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

To him who presents offerings, Soma gives a milch-cow, a swift horse, and a son who is able in affairs, skilful in domestic concerns, diligent in worships, eminent in Society and who is an honour to his father.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಃ ಪಿತೃಮಾನ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ **ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ** ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮತ್ತು ಆ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಹೋಮಕ್ಕೂ ಎರಡೆರಡು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತಥೈವ ವಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೀ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ **ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಸೋಮೋ ಅರ್ವಂತಮಾಶುಂ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪಿತೃಭಿಃ ಸಂವಿದಾನಃ** ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಅ. ೨.೧೯).

ಅರ್ವಂತಂ—ಕುದುರೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಃ, ಹಯಃ, ಅರ್ವಾ ಎಂದು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨.೨೭) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ವಿದ್ವಾನ್—ವಿದಂತ್ಯೇಷು ದೇರ್ವಾ ಇತಿ ವಿದ್ವಾಃ | ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರಾದ್ದರಿಂದ ವಿದ್ವಾನ್ವಂದರೆ ಯಜ್ಞವು. ಇಂತಹ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವವನಿಗೆ **ವಿದ್ವಾನ್ವಂದು** ಹೆಸರು. **ವಿದ್ವಾನ್ವಿ ಪ್ರಚೋದಯೇ** (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೭-೭) ಎಂಬ ಋಕ್ವಿಗೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು **ವಿದ್ವಾನ್ವಿ ವೇದವಾನಿ** | (ನಿ. ೭-೮) ಎಂದರೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನಿಗೆ **ವಿದ್ವಾನ್ವಂದು** ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಭೀಯಂ—ವಿದ್ವತ್ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯನು ಎಂದರೆ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರನಿಪುಣನೆಂದರ್ಥವು.

ವಿದಧ್ಯಂ ಸಭೇಯಂ— ಈ ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಸಹ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿಶೇಷಣ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ್ಯ ವನ್ನಾಗಿಮಾಡಿ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಿರುವ ಸಭೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಪಿತೃಶ್ರವಣಂ—ತಂದೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂದರೆ ತಂದೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ತರುವವನು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ, ಪಿತೃಗಳು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುವವನಾದ್ದರಿಂದ ವಿನೀತನು ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅರ್ವಂತಮ್—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅರ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಅರ್ವಣಸ್ತ್ರಸಾವನೇಞಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃ ಅಂತಾದೇಶ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ಅರ್ವಂತಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ಮಣ್ಯಮ್—ಕರ್ಮಸು ಸಾಧುಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಃ ತತ್ರ ಸಾಧುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಧ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ಮನ್+ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಯೇಚಾಭಾವ ಕರ್ಮಣೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. **ತಿತ್ಸ್ವರಿತಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಸದಸ್ಯಂ ವಿದಧ್ಯಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವರಿತಸ್ವರ.

ದದಾತಿ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಭೇಯಮ್—ಸಭಾಯಾಂ ಸಾಧುಃ ಸಭೇಯಃ ಥಶ್ಚಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಧ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿನಲ್ಲಿ ಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆಯನೇಯೀ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಥ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಏಯಾದೇಶ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಭಾ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಏಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದದಾಶತ್—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. **ಇತಶ್ಚಲೋಪಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋಽಡಾಟ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲು ಆದೇಶ. **ಶ್ಲೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಹ್ರಸ್ವ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ **ಯದ್ವೃತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾಧಿಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೦ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಷಾಲ್ವಂ ಯುತ್ಸು ಪೃತನಾಸು ಪಪ್ರಿಂ ಸ್ವರ್ಷಾಮಪ್ಸಾಂ

ವೃಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ |

ಭರೇಷುಜಾಂ ಸುಕ್ತಿತಿಂ ಸುಶ್ರವಸಂ ಜಯಂತಂ ತ್ವಾಮನು ಮ-
ದೇಮ ಸೋಮ || ೨೧ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಅಷಾಲ್ವಂ | ಯುತ್ ಸು | ಪೃತನಾಸು | ಪಪ್ರಿಂ | ಸ್ವಃ ಸಾಂ | ಅಪ್ಸಾಂ |

ವೃಜನಸ್ಯ | ಗೋಪಾಂ |

ಭರೇಷು ಸ ಜಾಂ | ಸು ಸ ಕ್ತಿತಿಂ | ಸು ಸ ಶ್ರವಸಂ | ಜಯಂತಂ | ತ್ವಾಂ | ಅನು |

ಮದೇಮ | ಸೋಮ || ೨೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಏಕಾದಶಿನಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಪಶೋಃ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯಾಷಾಲ್ವಂ ಯುತ್ಸಿತ್ಯೇಷಾ ಯೋಜ್ಯಾ |
ಪ್ರದಾನಾನಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಿತಂ | ಅಷಾಲ್ವಂ ಯುತ್ಸು ಪೃತನಾಸು ಪಪ್ರಿಂ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ
ಹವಿಷಾ ಯಜಂತಿ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಯುತ್ಸು ಯುದ್ಧೇಷ್ವಾಷಾಲ್ವಂ | ಶತ್ರುಭಿರನಭಿಭವನೀಯಂ ತಥಾ ಪೃತನಾಸು ಸೇನಾಸು ಪಪ್ರಿಂ
ಜಯಸ್ಯ ಪೂರಯಿತಾರಂ ಸ್ವರ್ಷಾಂ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಸನಿತಾರಂ ದಾತಾರಂ ಅಪ್ಸಾಮಪಾಂ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾನಾ-
ಮುದಕಾನಾಂ ದಾತಾರಂ | ಯದ್ವಾ | ಅಪ್ಸಾಮಪ್ಸಾತ್ಯೇಕಂ ಭಕ್ಷಕರಹಿತಂ | ಸರ್ವೇಷಾಮನುಗ್ರಾಹಕ-
ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ | ವೃಜ್ಯತೇನೇನೇತಿ ವೃಜನಂ ಬಲಂ | ತಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ ಗೋಪ-
ಯಿತಾರಂ ರಕ್ಷಿತಾರಂ ಭರೇಷುಜಾಂ | ಭ್ರಿಯಂತ ಏಷು ಹವೀಂಷೀತಿ ಭರಾ ಯಾಗಾಃ | ತೇಷು ಪ್ರಾದು-
ರ್ಭವಂತಂ ಸುಕ್ತಿತಿಂ ಶೋಭನನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಸುಶ್ರವಸಂ ಶೋಭನಯಶಸ್ಕಂ ಜಯಂತಂ ಶತ್ರುನಭಿಭ-

ಮಂತಂ | ಹೇ ಸೋಮ ಉದ್ಯಗೃಹಿತಂ ತ್ವಾಮನುಲಕ್ಷ್ಯ ಮದೇಮ ಹರ್ಷಯಿಕ್ತಾ ಭವೇಮ || ಅಷಾಳ್ವಂ |
ಷಹ ಅಭಿಭವೇ | ಸಾಧ್ಯೈ ಸಾಧ್ಯಾ ಸಾಧೇತಿ ನಿಗಮೇ | ಪಾ. ೬-೩-೧೧೩ | ಇತಿ ನಿಸಾತನಾತ್
ಸಹಿವಹೋರೋದವರ್ಣಸ್ಯ | ಪಾ. ೬-೩-೧೧೨ | ಇತ್ಯೋತ್ಸಾಭಾವಃ | ಸಹೇಃ ಸಾಡಃ ಸ ಇತಿ ಷತ್ವಂ |
ಪಪ್ರಿಂ | ಪ್ತಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಆದ್ಯಗಮಹನಜನ ಇತಿ ಕಿನ್ವತ್ಯಯಃ | ಸ್ವರ್ಷಾಂ | ಸ್ತಃ ಸ್ವರ್ಗಂ
ಸನೋತೀತಿ ಸ್ವರ್ಷಾಃ | ಷಣು ದಾನೇ | ಜನಸನಮಿನೇತಿ ವಿಟ್ | ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ವಂ |
ಅಪ್ಸಾಂ | ಅಪ್ಯಬ್ಧೋಪಪದಾತ್ಸನೋತೇಃ ಪೂರ್ವವದ್ವಿಟ್ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ಸಾ ಭಕ್ಷಣೇ | ಪ್ಸಾತಿ
ಭಕ್ಷಯೇತಿ ಪ್ಸಾಃ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪ್ಸಾ ಅಸ್ಯೇತಿ ಬಹುಪ್ರೀಹಾ ನೌಭ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರ-
ಪದಾಂತೋದಾತ್ವತ್ವಂ | ಭರೇಷುಜಾಂ | ಜನೀ ಪ್ರಾಮುರ್ಭಾವೇ | ಪೂರ್ವವದ್ವಿಟ್ ಆತ್ವಂ ಚ |
ಮದೇಮ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ಯುತ್ಸು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಅಷಾಹಂ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಸೋಲಿ
ಸಲ್ಪಡದಿರುವವನೂ | ಪೃತನಾಸು—ಸೇನೆಗಳಲ್ಲಿ | ಪಪ್ರಿಂ—(ಜಯವನ್ನು) ತುಂಬುವವನೂ | ಸ್ವರ್ಷಾಂ—
ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸುವವನೂ | ಅಪ್ಸಾಂ—ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಜಲವನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ (ಅಥವಾ ಎಲ್ಲ
ರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನೂ) | ವೃಜನಸ್ಯ—ಬಲಕ್ಕೆ | ಗೋಪಾಂ—ರಕ್ಷಕನೂ | ಭರೇಷುಜಾಂ—ಯಜ್ಞ
ಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವವನೂ | ಸುಕ್ಷಿತಿಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಿವಾಸಗೃಹಗಳುಳ್ಳವನೂ | ಸುಶ್ರವಸಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ
ಹೆಸರುಳ್ಳವನೂ | ಜಯಂತಂ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ | ತ್ವಾಂ ಅನು—ನಿನ್ನನ್ನು (ಧ್ಯಾನಿ
ಸುತ್ತಾ) | ಮದೇಮ—ನಾವು ಹರ್ಷಪಡುತ್ತೇವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವನೂ, ನಿನ್ನ ಸೇನೆಗಳಿಗೆ ಜಯ
ವನ್ನು ಗಳಿಸುವವನೂ, ನಮ್ಮನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವವನೂ, ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಜಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೂ
ನಮ್ಮ ಬಲದ ರಕ್ಷಕನೂ, ಯಜ್ಞಗಳ ನಡುವೆ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವವನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಿವಾಸಗೃಹಗಳುಳ್ಳವನೂ,
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಶಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ನಾವು
ಹರ್ಷಪಡುತ್ತೇವೆ.

English Translation

O Soma, we rejoice contemplating you invincible in battle, triumphant
amongst hosts, the granter of heaven, the giver of rain, the preserver of
strength, born amidst sacrifices, occupying a brilliant dwelling, renowned and
victorious.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಏಕಾದಶಿನವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಪಶುವುರೋಡಾಶಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ
ಅಷಾಳ್ವಂ ಯುತ್ಸು ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾನುಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ

ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪ್ರದಾನಾನಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಷಾಠ್ಯಂ ಯುತ್ತು ಸೃತನಾಸು ಸಪ್ತಿಂ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ ಯಜಂತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೩-೭).

ಅಷಾಠ್ಯಂ—ಷಹ ಅಭಿಭವೇ | ಷಾಠ್ಯಂ ಅಂದರೆ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದೂ ಅಷಾಠ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡದವನು ಎಂದರೆ ಅಪ್ರತಿಹತನಾದವನೂ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸೃತನಾಸು—ರಣಿಃ, ವಿವಾಕ್ ವಿಖಾದಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೃತನಾಃ ಅಂದರೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದರ್ಥವು. **ಸೃತನಾಸು**—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ; ಈ ಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಸಪ್ತಿಂ—ಷ್ಠಾ ಸಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಎಂಬ ಪೂರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಷ್ಠಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಪ್ತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಗಿ ಪೂರಕನು ಅಂದರೆ ತುಂಬಿಕೊಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಯಸ್ಯ ಪೂರಯಿತಾರಂ | ಅಂದರೆ ಜಯವನ್ನು ತುಂಬಿಸಿಕೊಡುವವನು ಎಂದೂ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಗು, **ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಯಷ್ಟಾಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಂ ಚ ಸಾಲಯಿತಾರಂ** | ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ಎಂದೂ ವಿನರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಋಗರ್ಥದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಾಲಯಿತಾರಂ ಎಂದೇ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. (ಮ. ಸಂ. ೧-೫೨-೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಿ-ರಂಧಸಃ ಅನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅನ್ವ ಸ್ಯ ದಾತಾ ಎಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರ್ಷಾಂ—ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಸನಿತಾರಂ ದಾತಾರಂ | ಸ್ವರ್ಗವು ಲಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ, ಸ್ವರ್ಗದಾತೃವನ್ನು.

ಅಸ್ನಾಂ—ಅಸಾಂ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಉದಕಾನಾಂ ದಾತಾರಂ | ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವವನನ್ನು ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಸ್ನಾ ಭಕ್ಷಣೇ ಸ್ನಾತಿ ಭಕ್ಷಯತೀತಿ ಸ್ನಾಃ ನ ವಿದ್ಯತೇ ಸ್ನಾ ಅಸ್ಯೇತಿ ಭಕ್ಷಕರ ಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವರ ಅನುಗ್ರಾಹಕನನ್ನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಸ್ನಾಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಬರುವ ಋ. ಸಂ. ೯-೬೫-೨೦ ; ೯-೭೧-೮ ; ೯-೮೪-೧ ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಸ್ನಾಃ ಅಂದರೆ ಅಸಾಂ-ದಾತಾ ಎಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಅರ್ಥವು ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವೃಜನಸ್ಯ ಗೋಸಾಂ—ವೃಜನವೆಂದರೆ ಬಲವು (ನಿ. ೩-೯) ಬಲದ ರಕ್ಷಕನನ್ನು.

ಭರೇಷುಜಾಂ—ಭರ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೯) ಭರೇಷು ಅಂದರೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ. **ಜನಿರತ್ರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಜ್ಞಯತೇರರ್ಥೇ** | **ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಜೇತಾರಂ** | ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಿಸುವವನನ್ನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ, ಭ್ರಿಯಂತೇ ಏಷು ಹವೀಂಷೀತಿ ಭರಾಃ ಯಾಗಾಃ | ತೇಷು ಸ್ರಾದುರ್ಭವಂತೆ | ಅಂದರೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭರಣ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಭರಾಃ ಎಂದರೆ ಯಾಗಗಳು ಎಂದೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಭರೇಷುಜಾಂ ಎಂದೂ ವಿನರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತುರ್ಭವಿಸಿದವನನ್ನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಷಾಹ್ಮಮ್—ಷಹ ಅಭಿಭವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಸಾಢ್ಯೈ ಸಾಢ್ಯಾ ಸಾಢೇತಿ ನಿಗಮೇ-(ಪಾ. ಸೂ. ೯-೩-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಹಿವಹೋರೋದ-
ವರ್ಣಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಓತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸಹೇಸಾಢಃಸಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ
ಷತ್ವ. ನಜ್ಜಾತಪ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. **ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಯಪೂರ್ವಕದ ಪ್ರಕೃತಿ
ಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಯುತ್ಸು—ಸಪ್ತಮಿಬಹುವಚನರೂಪ. **ಸಾನ್ವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ
ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಸ್ರಿಮ್—ಪ್ಸ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅದ್ಯಗಮಹನ ಜನಃ ಕಿಕಿನಾಲಿಖ್ಚಿ
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಡ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ
ಉರದತ್ವ. ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿರ್ನಿ-
ತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವರ್ಷಾಮ್—ಸ್ವಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಸನೋತೀತಿ ಸ್ವರ್ಷಾಃ. ಷಣು ದಾನೇ ಧಾತು. **ಜನಸನಖನ**-(ಪಾ. ಸೂ.
೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನಿನ ಅನುನಾಸಿಕಸಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ವ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್.**
ಕೃತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಸಾಮ್—ಅಪ್ ಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಷಣು ಧಾತುವಿಗೆ ವಿಟ್. ಹಿಂದಿ
ನಂತೆ ಆತ್ಮಾದಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ. ಅಥವಾ ಪ್ಸಾ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಪ್ಸಾತಿ ಭಕ್ಷಯತಿ ಇತಿ ಪ್ಸಾಃ. ಕ್ವಿಸ್ ಚ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪ್ಸಾ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಅಪ್ಸಾಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. **ನಜ್ಜಾ-**
ಸುಭ್ಯಾಮ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರೇಷುಜಾಮ್—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಟ್. ಆತ್ವ. ಭರೇಷು
ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭವತಿ ಇತಿ ಭರೇಷುಜಾಃ **ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ
ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಲುಕ್. ಕೃದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ತೀಮ್—ಪ್ತೆ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. **ಕ್ತಿಚ್ ಕ್ತಾಚಿಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ**(ಪಾ. ಸೂ.—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಕ್ತಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ.

ಜಯಂತಮ್—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ
ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಜಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ
ನುಮಾಗಮ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮದೇನು—ನುದೀ ಹರ್ಷೇ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ವಿಧಿಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಮಸಾಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ನಿಗೆ ಶಪ್. ಯಾಸುಟಿಗೆ ಅತೋಯೇಯಃ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾದೇಶ. ಲೋಪೋವ್ಯೋವಲಿ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಕ್ಷಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮು—ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರಃ ||

ತ್ವಮಿನಾ ಓಷಧೀಃ ಸೋಮು ವಿಶ್ವಾಸ್ತ್ವಮಪೋ ಅಜನಯ-
ಸ್ತ್ವಂ ಗಾಃ |

ತ್ವಮಾ ತತಂಧೋರ್ವಂತರಿಕ್ಷಂ ತ್ವಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ವಿ ತಮೋ
ವನರ್ಥ || ೨೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ಇನಾಃ | ಓಷಧೀಃ | ಸೋಮು | ವಿಶ್ವಾಃ | ತ್ವಂ | ಅಪಃ | ಅಜನಯಃ |

ತ್ವಂ | ಗಾಃ |

ತ್ವಂ | ಆ | ತತಂಧ | ಉರು | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ | ತ್ವಂ | ಜ್ಯೋತಿಷಾ | ವಿ | ತಮಃ |

ವನರ್ಥ || ೨೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸೋಮು ತ್ವಮಿನಾ ಭೂಮ್ಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಾ ವಿಶ್ವಾಃ ಸರ್ವಾ ಓಷಧೀರಜನಯಃ | ಉತ್ಪಾದಿತನಾನಸಿ | ತಥಾ ತ್ವಮಪಸ್ತಾಸಾಮೋಷಧೀನಾಂ ಕಾರಣಭೂತಾನಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದೇಹಾನ್ಯಜನಯಃ |

ತಥಾ ತ್ವಂ ಗಾಃ ಸರ್ವಾನ್ವಶೂನುದಸಾದಯಃ | ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮಂತರಿಕ್ಷಂ ತ್ವಮಾ ತತಂಥ | ವಿಸ್ತಾರಿತೆ-
ವಾನಸಿ | ತಸ್ಮಿನ್ನಂತರಿಕ್ಷೇ ಯತ್ತಮೋಽಸ್ಮದ್ವೃಷ್ಟಿನಿರೋಧಕಮಂಧಕಾರಂ ತದಸಿ ತ್ವಂ ಜ್ಯೋತಿ-
ಷಾತ್ಮೀಯೇನ ಪ್ರಕಾಶೇನ ವಿ ವವರ್ಥ | ವಿವೃತಂ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟಂ ವಿನಷ್ಟಂ ಕೃತವಾನಸಿ || ತತಂಥ | ತನು
ವಿಸ್ತಾರೇ | ವವರ್ಥ | ವೃಷ್ಣಿ ವರಣೇ | ಉಭಯತ್ರ ಲಿಟಸ್ಥಲಿ ಬಭೂಥಾ ತತಂಥ ಜಗೃನ್ಮು ವವ-
ರ್ಥೇತಿ ನಿಗಮೇ | ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೪ | ಇತಿ ನಿಸಾತ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಇಮಾಃ ವಿಶ್ವಾಃ ಓಷಧೀಃ—(ಭೂಮಿಯ
ಮೇಲಿರತಕ್ಕ) ಈ ಸಕಲವಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನೂ | ಅಜನಯಃ—ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಪಃ—(ಇವುಗಳ
ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ) ನೀರುಗಳನ್ನು (ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಗಾಃ—ಪಶುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ |
ಉರು—ವಿಸ್ತಾರವಾದ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಆತತಂಥ—(ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ)
ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ | ತಮಃ—ಅಂಧಕಾರವನ್ನು | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಜ್ಯೋತಿಷಾ—(ನಿನ್ನ)
ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ | ವಿ ವವರ್ಥ—ದೂರಕ್ಕೆಹರಡಿ ನಾಶಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಈ ಭೂಮಿಯಮೇಲಿರುವ ಸಕಲವಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ
ಇವುಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ನೀರುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ. ಪಶುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾದ
ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದ
ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಂಧಕಾರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

O Soma, you have created these herbs, the water and the cows ; you
have spread out the spacious firmament ; you have dispelled the darkness
with your light.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಓಷಧೀಃ—ಓಷಧಯಃ ಓಷದ್ಧಯಂತೀತಿ ವಾ | ಓಷತ್ಯೇನಾಧಯಂತೀತಿ ವಾ ದೋಷಂ ಧಯಂ-
ತೀತಿ ವಾ | (ನಿ. ೯-೨೭), ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅವಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು
ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ದಹಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಉಷ್ (ಓಷ್) ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಕುಡಿ ಎಂದಾಗುವ
ಧೇ (ಓಃ) ಪಾನೇ ಎಂಬುದು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಓಷಧಿಃ ಅಂದರೆ ದೇಹದ ಒಳಗಡೆ ದಾಹಾತ್ಮಕವಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು
ಹೀರುವುದು ಅಥವಾ ರೋಗದ ದಾಹವಿರುವಾಗ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕುಡಿಯುತ್ತಾರೆ (ಓಷತ್ಯೇನಾ ಧಯಂತಿ) ಎಂದಾಗು
ತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ದೋಷಂ ಧಯಂತೀತಿ ವಾ | ವಾತಾದಿದೋಷಗಳನ್ನು ಹಿಂಡುತ್ತವೆ ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ
ಓಷಧಯಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ೧೦ನೆಯ ಮಂಡಲವ ೯೭ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಓಷಧಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸ್ವರೂಪ, ಪ್ರಯೋಜನ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿವರಿಸಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸೋಮನಿಗೂ ಓಷಧಿಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಯಾ ಓಷಧೀಃ ಸೋಮರಾಜ್ಞೀಃ ಎಂದು ೧೮ ಮತ್ತು ೧೯ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಸೋಮನು ಓಷಧಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ರಾಜಾ ಅಂದರೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಓಷಧಿಗಳ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸೋಮನೇ ಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕಕಡೆ ಓಷಧಿ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವಾಗಲೂ ಸಹ ಅದರ ಕಾರಣನಾದ ಸೋಮನೆಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸೋಮಂ ಮನ್ಯತೇ ಪಪಿವಾ ಯತ್ಸಂಪಿಂಷಂತ್ಯೋಷಧಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಓಷಧಿ ಮತ್ತು ಸೋಮನಿಗಿರುವ ಪರಸ್ಪರವಾದ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಸಮಸ್ತವಾದ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಓಷಧಿಗಳ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸೋಮನೇ ಕಾರಣನು. ಮತ್ತು ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ ರಸವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಂತೆಯೇ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ತುಂಬಿದನೆಂದೂ ಸಹ ಋ. ಸಂ. ೬-೪೪-೨೪ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ತ್ವಂ ಅಪಃ ಅಜನಯಃ—ಸೋಮನನ್ನು ವೃತ್ರಹಂತನೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಪ್ರವಹಿಸುವ ನೀರನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಲೂ ಮೇಘಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಲೂ ಇರುವ ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು ಎಂದು ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ಓಷಧಿಗಳ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿದನೆಂದರ್ಥವು.

ಪವಸ್ತು ವೃತ್ರಹಂತಮೋಕ್ಷೇಭಿರನುಮಾದ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೨೪-೬)

ಸಂ ದೇವೈಃ ಶೋಭತೇ ವೃಷಾ ಕವಿಯೋನಾವಧಿ ಶ್ರಿತಃ |

ವೃತ್ರಹಾ ದೇವವೀತಮಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೨೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ವೃತ್ರಸಂಹಾರಕನನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು (ನಿ. ೨-೧೬).

ಉರು ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಆತತಂಥ—ನೀನು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ

ಅಯಂ ಪೀಯಾಷಂ ತಿಸೃಷು ಪ್ರವತ್ಸು ಸೋಮೋ ದಾಧಾರೋರ್ವ ೧ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೪)

ಅಯಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಿ ಸ್ಕಭಾಯದಯಂ ರಥಮಯುನಕ್ಸಪ್ರರಶ್ಮಿಂ |

ಅಯಂ ಗೋಷು ಶಚ್ಯಾ ಪಕ್ವಮಂತಃ ಸೋಮೋ ದಾಧಾರ ದಶಯಂತ್ರಮುತ್ಸಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೪-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನು ಅಂತರಿಕ್ಷಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಎತ್ತಿಹಡಿದು ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ಆ ಅಂಶವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತಮಃ(ವಿ) ವವರ್ಥ— ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದೆಯೆಂದರ್ಥವು. ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೀರಿದನು ಎಂದು ಸೋಮನನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಗಳುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ.—

ಪವಮಾನ ಋತಂ ಬೃಹಚ್ಛುಕ್ರಂ ಜ್ಯೋತಿರಜೀಜನತ್ |

ಕೃಷ್ಣಾ ತಮಾಂಸಿ ಜಂಘನತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೭-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸಃ—ಅಪ್ಪಾಶಬ್ದ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜನಯಃ— ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ **ಹೇತು-ಮತಿ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. **ಜನೀಜ್ಞಾಪ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ **ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬಂದ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತತನ್ಥ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಥಲಾದೇಶ. ಛಾಂದಸನಾಗಿ ಇಡಭಾವ. ಲಿಣ್ಮಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸದ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಧಾತುನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ನಿಪಾತದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ವವರ್ಥ—ವೃಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಥಲಾದೇಶ ಬಂದಾಗ **ಬಭೂಥಾ ತತನ್ಥ ಜಗ್ಗಂಭ** ವವರ್ಥೇತಿ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. || ೨೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದೇವೇನ ನೋ ಮನಸಾ ದೇವ ಸೋಮ ರಾಯೋ ಭಾಗಂ ಸಹ-

ಸಾವನ್ನಭಿ ಯುಧೈ |

ಮಾ ತ್ವಾ ತನದೀಶಿಷೇ ವೀರ್ಯಸ್ಯೋಭಯೇಭ್ಯಃ ಪ್ರ ಚಿಕಿ.

ತ್ವಾ ಗವಿಷ್ಟಾ || ೨೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದೇವೇನ | ನಃ | ಮನಸಾ | ದೇವ | ಸೋಮ | ರಾಯಃ | ಭಾಗಂ | ಸಹಸಾ ೨
ವನ್ | ಅಭಿ | ಯುಧ್ಯ |

ಮಾ | ತ್ವಾ | ಆ | ತನತ್ | ಈಶಿಷೇ | ವೀರ್ಯಸ್ಯ | ಉಭಯೇಭ್ಯಃ | ಪ್ರ |

ಚಿಕಿತ್ಸ | ಗೋ ೨ ಇಷ್ಟಾ || ೨೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನ ಸಹಸಾವನ್ ಬಲವನ್ ಸೋಮ ದೇವೇನ ಮನಸಾ ದ್ಯೋತ
ಮಾನಯಾ ತ್ವದೀಯಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ರಾಯೋ ಭಾಗಂ ಧನಸ್ಯಾಂಶಂ ನೋಽಸ್ಮಾನಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಯುಧ್ಯ |
ಪ್ರೇರಯ | ಯದ್ವಾ | ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಾಯೋ ಧನಸ್ಯ ಭಾಗಂ ಭಕ್ತಾರಮಸಹರ್ತಾರಂ ಶತ್ರುಮಭಿ
ಯುಧ್ಯ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಹರ | ತ್ವಾ ತಾದೃಶಂ ತ್ವಾಂ ಕಷ್ಟಿದಪಿ ಶತ್ರುರ್ಮಾ ಆ ತನತ್ |
ಕ್ಷೇಶೇನಾತತಂ ಮಾ ಕಾರ್ಷೀತ್ | ಮಾ ಹಿಂಸೀದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಭಯೇಭ್ಯ ಉಭಯೇಷಾಂ ಯುಧ್ಯ
ಮಾನಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯ ತ್ವಮೀಶಿಷೇ | ಈಶ್ವರೋ ಭವಸಿ | ಸ ತ್ವಂ ಗವಿಷ್ಟಾ
ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸ | ಅಸ್ಮದೀಯಮುಪದ್ರವಂ ಪರಿಹರ || ರಾಯಃ | ಊಡಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭಾಗಂ | ಭಜತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಘೞ್ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚ-
ನಾತ್ಕರ್ತರಿ ವಾ | ಕರ್ಷಾತ್ವತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಹಸಾವನ್ | ಸಹಃಶಬ್ದಾನ್ಮತುಪಿ ಚ್ಛಾಂದಸ
ಅಕಾರೋಪಜನಃ | ಯುಧ್ಯ | ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ತನತ್ | ತನು
ನಿಸ್ತಾರೇ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಸ್ತ್ರ | ನಮಾಜ್ಯೋಗ ಇತ್ಯೆಡಭಾವಃ | ಈಶಿಷೇ | ಈಶಃ ಸೇ | ಪಾ. ೭-೨-೭೭ |
ಇತೀಡಾಗಮಃ | ಚಿಕಿತ್ಸ | ಕಿತೆ ಜ್ಞಾನೇ | ಗುಪ್ತಿಜ್ಞಾಕಿಧ್ಯಃ ಸನ್ | ಪಾ. ೩-೧-೫ | ಗವಿಷ್ಟಾ |
ಗವಾಂ ಬಾಣಾನಾಮಿಷ್ಟಯ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ ಯೇಷ್ವಿತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ | ಸಹಸಾವನ್—ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ |
ದೇವೇನ ಮನಸಾ—ಪ್ರಭಾಯುತನಾದ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ (ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) | ರಾಯಃ—ಧನದ |

ಭಾಗಂ—ಅಂಶವನ್ನು | ನಃ —ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ | ಅಭಿ ಯುಧ್ಯ—ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು | [ರಾಯಃ—ಧನದ | ಭಾಗಂ—ಅಂಶವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ | ನಃ (ಅಭಿ)—ನಮ್ಮ (ಶತ್ರುವನ್ನು) | ಅಭಿ ಯುಧ್ಯ—ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಕೊಲ್ಲು] ತ್ವಾ—(ಅಂತಹ) ನಿನ್ನನ್ನು | ಮಾ ಆ ತನತ್—(ನಿನ್ನ ಯಾವ ಶತ್ರುವೂ) ಹಿಂಸಿಸದಿರಲಿ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸದಿರಲಿ | ಉಭಯೇಭ್ಯಃ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವ) ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಿಗೂ | ವೀರ್ಯಸ್ಯ—ಬಲ (ವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ) | ಈಶಿಷೇ (ನೀನೇ) ಸಮರ್ಥನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಗವಿಸ್ತ್ವಾ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಿಕಿತ್ಸ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ಕಾದು ರಕ್ಷಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಿನ್ನ ಧನದ ಕೊಂಚ ಅಂಶವನ್ನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು. ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾವ ಶತ್ರುವೂ ತಡೆಯದಿರಲಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ನೀನೇ ಸಮರ್ಥನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ನಿಂತು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡು.

English Translation

Divine and powerful Soma, gracefully give us our portion of wealth ; may none annoy you ; you are superior to two foes combined. Defend us in battle.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಸಹಸಾವನ್—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಶರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಸಹಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥವು ಸಹಸಾವನ್ ಎಂದರೆ ಬಲಶಾಲಿಯೆಂದರ್ಥವು. ಸಹಸಾವನ್ ಎಂಬುವುದು ಸಂಬೋಧನಪ್ರಥಮೈಕವಚನವು.

ದೇವೇನ ಮನಸಾ-ದ್ಯೋತಮಾನಯಾ ತ್ವೇದೀಯಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ | ಅಂದರೆ ಪ್ರಭಾಯುತನಾದ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ (ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ದೀವ್ಯತೀಃ ದಾನಾರ್ಥಃ ದಾನಾಭಿಮುಖೇನ ಮನಸಾ | ಅಂದರೆ ದಾನಾಭಿಮುಖವಾದ ಮನಸ್ಸಿನೊಡಗೂಡಿ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಏತಕ್ಕೊಂದರೆ ದೇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇವೋ ದಾನಾದ್ವಾ, ದೀಪನಾದ್ವಾ, ದ್ಯೋತನಾದ್ವಾ, ದ್ಯುಸ್ಥಾನೋ ಭವತೀತಿ ವಾ | ಎಂದರೆ (ನಿ. ೭-೧೫) ದಾನವಾಗಲೀ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೆಂದಾಗಲೀ, ಬೆಳಗಿಸುವುದು ಎಂದಾಗಲೀ ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಭಿ ಯುಧ್ಯ—ಅಭಿ ಯುಧ್ಯ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸಂಹರಿಸು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಅಭಿಯುಧ್ಯತೀಃ ಗತಿಕರ್ಮಾ, ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಿಗಮಯ | ಅಂದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರಮಾಡು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಎರಡರ್ಥವೂ ಒಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ರಾಯಃ ಭಾಗಂ ನಃ ಅಭಿಯುಧ್ಯ | ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಧನದ ಅಂಶವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿರುವ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೊಂದು ಆ ಧನವನ್ನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವು.

ಮಾ ಆ ತನತ್—ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಆತನಿಃ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಸ್ತಾರಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಆತನತ್ ಪ್ರತಿಬಂಧವೆಂದಾಗುವುದರಿಂದ ನೀನು ನಮಗೆ ಧನದ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಯಾರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸದಿರಲಿ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳಾರೂ ತಡೆಯದಿರಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಈಶಿಷೇ—ಇಲ್ಲಿ ಉಭಯೇಭ್ಯಃ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವಾದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳ ವೀರ್ಯಕ್ಕೂ ನೀನೇ ಒಡೆಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಇಷ್ಟ ಬಂದವರಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ಒದಗಿಸಬಹುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಕಲ ಶೂರರಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಶೂರ ನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವನನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ೯-೬೬-೧೬ ಮತ್ತು ೧೭ ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ—

ಮಹಾ ಅಸಿ ಸೋಮ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಉಗ್ರಾಣಾಮಿಂದ ಒಜಿಷ್ಯಃ | ಯುಧ್ವಾ ಸ ಇಶ್ವಶ್ಚಿಗೇಥ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೬-೧೬)

ಯ ಉಗ್ರೇಭ್ಯಶ್ಚಿದೋಜೀಯಾ ಇಗ್ಧಾರೇಭ್ಯಶ್ಚಿ ಚ್ಛೂರತರಃ | ಭೂರಿದಾಭ್ಯಶ್ಚಿ ನೃಂಹೀರ್ಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೬-೧೭)

ಎಂದು ಸೋಮನ ವೀರ್ಯವೂ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು. ಇದೇ ರೀತಿ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸೋಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ದೇವಾಸುರರ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪರಾಜಯವೂ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಭವಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ಸೋಮನನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಸಕಲ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದರೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ತೇ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮಕುರ್ವನ್ | ತೇ ಸೋಮೇನ ರಾಜ್ಞಾ ಸರ್ವಾದಿತೋಽಜಯನ್ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೪)

ಸ್ಕಂದಸಪ್ತಮಿಗಳು ಉಭಯೇಭ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮೀಯೇಭ್ಯೋಽಸ್ಯ ದೀಯೇಭ್ಯಶ್ಚ ಉಭಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ಶತ್ರುಭ್ಯೋ ಧನಾನ್ಯಾಹೃತ್ಯ | ಅಂದರೆ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ ಈ ರೀತಿ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ತಂದು ಕೊಡು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಅಲ್ಲದೇ, ಅಥವಾ ಉಭಯಶಬ್ದಃ ಪ್ರಯೋಜನವಚನಃ ಯಾನಿ ಚಾಸ್ತಾಕಮಿಹ ಲೋಕೇ ಪ್ರಯೋಜನಾನಿ ಯಾನಿ ಚ ಸರತ್ರ ತೇಭ್ಯಃ ಉಭಯೇಭ್ಯಃ | ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವು ಲಭಿಸಬೇಕೋ ಆ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಗೂ ನೀನೇ ಒಡೆಯನು ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಒದಗಿಸಲು ಸಮರ್ಥನು ಎಂದೂ ಸಹ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಗವಿಷ್ವಾ—ಗನಾಂ ಬಾಣಾನಾಂ ಇಷ್ಟಯಃ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ ಯೇಷು | ಎಂದರೆ ಬಾಣಗಳ ಸಂಚಾರಗಳು ಇರತಕ್ಕ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಗವಿಷ್ವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಗಾವಃ ಇಷ್ಯಂತೇ

ಯತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಸಾ ಗವಿಷ್ಟಿರಿಷ್ಟಿಃ | ತತ್ರ ಯಜ್ಞೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸಿ
ನೆರವೇರಿಸುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು

(ಪ್ರ) ಚಿಕಿತ್ಸಾ—ಗವಿಷ್ಟ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ದರೆ ಅಗ ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ
ಅಸ್ಮದೀಯಮುಪದ್ರವಂ ಪರಿಹರ | ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡು ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ,
ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ದರೆ ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಜ್ಞಾನೇನ ಚಾತ್ರ ತತ್ಪೂರ್ವಕಂ ದಾನಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಪ್ರಕ-
ರ್ಷಣಾ ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ
ವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಾಯಃ—ರೈ ಶಬ್ದ. ಪಷ್ಠೀವಕವಚನದಲ್ಲಿ ರಾಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ-
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾಗಮ್—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್ಷ. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ
—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಚಚೋಃ ಕು ಘಿ ಣ್ಯತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಅಥವಾ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲ
ಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ಷಾತ್ಪತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೯) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಜಾತ್ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸಾವನ್—ಸಹಃ ಬಲಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಸಹಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆಕಾರ ಅಂತಾಗಮನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಕಾರದ ಸರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ
ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ.
೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುಧ್ಯ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಸರಸ್ತ್ರೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಞ್ಯುಧ್ಯಮಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಸಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ವಿಕರಣ. ಅತೋ ಹೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನತ್—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಶ್ಚ—ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶಪ್. ನ ಮಾಜ್ ಯೋಗೇ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಜ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಶಿಷೇ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಥಾಸಃ ಸೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. ಈಶಃ ಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರ

ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತಿಜಃ—ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಗುಪ್ತಿಜ್ಞಾಪ್ರಾಪ್ತಿಸನ್ - (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. ಕಿತ್ಸ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಸನ್ಯಜೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಂತದ ಪ್ರಥಮ ಏಕಾಚಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚುತ್ವ. ಅತೋದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗವಿಷ್ಠಾ—ಗವಾಂ ಬಾಣಾನಾಮಿಷ್ಟಯಃ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ ಏಷು ಇತಿ ಗವಿಷ್ಟಿಃ. ಒಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನರೂಪ. || ೨೩ ||

ತೊಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಇತ್ಯಷ್ಟಾದಶರ್ಚಮಷ್ಟಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಅದಿತೆಕ್ಷತಸ್ರೋ ಜಗತ್ಯಃ | ತ್ರಯೋದಶ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಷಡ್ಯಚ ಉಷ್ಣಿಹಃ ಶಿಷ್ವಾ ಅಷ್ಟಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಃ | ಉಷಾ ದೇವತಾ | ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತೀತ್ಯಂತೈಸ್ತೈ ಚೋಽಶ್ವಿದೇವತಾಕಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ದ್ವ್ಯೋನೋಷಸ್ಯಂ ಚತುರ್ಜಗತ್ಯಾದಿ ಷಳುಷ್ಣಿಗಂತಂ ತೈಚೋಽಂತೈ ಅಶ್ವಿನ ಇತಿ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಉಷಸ್ಯೇ ಕೃತಾ ಜಾಗತೇ ಛಂದಸ್ಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚೈತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಇತಿ ಚತಸ್ರೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಾಃ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಇತಿ ಚತಸ್ರೋ ಜಾಗತಂ | ಅ. ೪-೧೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಏತಾ ಉತ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು. ಮೊದಲಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಋಕ್ಕುಗಳು ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಹದಿಮೂರರಿಂದ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಉಷ್ಣಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಉಳಿದ ಎಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಉಷಸ್ಸು ದೇವತೆಯು. ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತೀ ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತಾಕವು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ

ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಏತಾ ಉತ್ಯಾ ಎಂಬನಾಲ್ಕು ಋಕ್ಕುಗಳ
ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಏತಾ ಉತ್ಯಾ ಇತಿ ಚಿತಸ್ತ್ರೋ ಜಾಗತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೪-೧೪).

ಸೂಕ್ತ—೯೨

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೯೨ ||

ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ— ೨೪, ೨೫, ೨೬, ೨೭, ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕುಂಖೈ— ೧೮

|| ಋಷಿಃ—ಗೋತಮೋ ರಾಹುಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ— ೧-೧೫, ಉಷಾಃ | ೧೬-೧೮. ಅಶ್ವಿನೌ ||

|| ಛಂದಃ—೧-೪. ಜಗತೀ | ೫-೧೨ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೧೩-೧೮ ಉಷ್ಣಿಕ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏತಾ ಉತ್ಯಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮಕ್ರತ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ
ರಜಸೋ ಭಾನುಮಂಜತೇ |

ನಿಷ್ಕೃಣ್ವಾನಾ ಆಯುಧಾನೀವ ಧೃಷ್ಟವಃ ಪ್ರತಿ ಗಾವೋಽ-
ರುಷೀರ್ಯಂತಿ ಮಾತರಃ || ೧

ಪದಪಾಠಃ

ಏತಾಃ | ಉಂ ಇತಿ | ತ್ಯಾಃ | ಉಷಸಃ | ಕೇತುಂ | ಅಕ್ರತ | ಪೂರ್ವೇ |
ಅರ್ಧೇ | ರಜಸಃ | ಭಾನುಂ | ಅಂಜತೇ |

ನಿಃ^೧ ಕೃ^೨ಣ್ವಾ^೩ನಾಃ | ಆಯು^೪ಧಾನಿ^೫ ಇವ | ಧೃ^೬ಷ್ಣ^೭ವಃ | ಪ್ರ^೮ತಿ | ಗಾ^೯ವಃ | ಅರು^{೧೦}ಷೀಃ |
ಯಂ^{೧೧}ತಿ | ಮಾ^{೧೨}ತರಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉ ಇತ್ಯೇತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ | ತ್ಯಾಸ್ತಾ ಏತಾ ಉಷಸಃ ಪ್ರಭಾತಕಾಲಾಭಿಮಾನಿನೋ ದೇವತಾಃ
ಕೇತುಮಂಧಕಾರಾವೃತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಂ ಪ್ರಕಾಶಮುಕ್ರತ | ಅಕೃಷತ | ಕೃತ
ವತ್ಯಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದುಷಸೋ ರಜಸೋಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ ಪೂರ್ವೇಽರ್ಧೇ ಪ್ರಾಚೀನ-
ದಿಗ್ಭಾಗೇ ಭಾನುಂ ಪ್ರಕಾಶಮಜಂತೇ | ವ್ಯಕ್ತೀಕುರ್ವಂತಿ | ಧೃಷ್ಣವೋ ಭರ್ಷಣಶೀಲಾ ಯೋದ್ಧಾರ
ಆಯುಧಾನೀವ ಯಥಾಸಿಪ್ರಭೃತೀನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ಸಂಸ್ಕುರ್ವಂತಿ ಏವಂ ನಿಷ್ಪೃಣ್ವಾಃ ಸ್ವಭಾಸಾ ಜಗ-
ತ್ಸಂಸ್ಕುರ್ವಾಣಾ ಗಾವೋ ಗಮನಸ್ವಭಾವಾ ಅರುಷೀರಾರೋಚಮಾನಾ ಮಾತರಃ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ
ನಿರ್ಮಾತ್ರೋ ಜಗಜ್ಜನನ್ಯೋ ವೋಷಸಃ ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ | ಪ್ರತಿದಿವಸಂ ಗಚ್ಛಂತಿ | ಏವಂವಿಧಾ
ಉಷಸೋಽಸ್ಮಾನ್ಪ್ರಪ್ತಂತ್ರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಏತಾಸ್ತಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮಕೃಷತ ಪ್ರಜ್ಞಾನಮೇ |
ಕಸ್ಯಾ ಏವ ಪೂಜನಾರ್ಥೇ ಬಹುವಚನಂ ಸ್ಯಾತ್ ಪೂರ್ವೇಽರ್ಧೇಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ ಸಮಂಜತೇ ಭಾನುನಾ
ನಿಷ್ಪೃಣ್ವಾಃ ಆಯುಧಾನೀವ ಧೃಷ್ಣವಃ | ನಿರಿತ್ಯೇಷ ಸಮಿತ್ಯೇತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ | ಏಮಾದೇಷಾಂ
ನಿಷ್ಪೃತಂ ಜಾರಿಣೀವೇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ | ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ ಗಾವೋ ಗಮನಾದರುಷೀರಾರೋಚನಾ-
ನ್ಮಾತರೋ ಭಾಸೋ ನಿರ್ಮಾತ್ರಾಃ | ನಿ. ೧೨-೭ | ಇತಿ || ಅಕ್ರತ | ಕರೋತೇರ್ಲುಙ್ ಋ ಮಂತ್ರೇ
ಘಸೇತಿ ಚ್ಲೇರ್ಲುಙ್ | ನಿಷ್ಪೃಣ್ವಾಃ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ | ಆಸ್ಮಾತ್ತಾಚ್ಛೀಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ |
ಧಿನ್ವಿಕೃಣ್ವೋ ರಚ್ಛೇತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಇದುದುಪಧಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಷತ್ವಂ
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತ್ಯಾ ಏತಾ ಉಷಸಃ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ (ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಾದ) ಆ ಉಷೋ
ದೇವತೆಗಳು | ಕೇತುಂ— (ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಆವರಿಸಿದ ಲೋಕಕ್ಕೆ) ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವನ್ನು |
ಅಕ್ರತ—ಉಂಟುಮಾಡಿದರು | ರಜಸಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮಂಡಲದ | ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ—ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ |
ಭಾನುಂ—ಪ್ರಭೆಯನ್ನು | ಅಂಜತೇ—ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ | ಧೃಷ್ಣವಃ—(ಹೋರಾಡತಕ್ಕ) ಯೋಧರು |
ಆಯುಧಾನಿ ಇವ—(ತಮ್ಮ) ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಮಸೆದು ರುಳಿಸುವಂತೆ | ನಿಷ್ಪೃಣ್ವಾಃ—(ತಮ್ಮ
ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು) ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ | ಗಾವಃ— ಗಮನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ | ಅರುಷೀಃ— ಪ್ರಾತಃಸಂಧ್ಯಾ
ರಾಗವುಳ್ಳವರೂ | ಮಾತರಃ— ಸೂರ್ಯಪ್ರಭೆಯ ಉತ್ಪಾಕರೂ ಅಥವಾ ಜಗಜ್ಜನನಿಗಳೂ ಆದ ಉಷೋ
ದೇವತೆಗಳು | ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕಗ್ಗತ್ತಿಲಿನಿಂದ ಆವರಿಸಿದ್ದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಆ ಉಷೋದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹರಡಿದರು. ಅವರು ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯೋಧರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಮಸೆದು ರುಳಪಿಸುವಂತೆ ಉಷೋದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ ಗಮನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ, ಪ್ರಾತಃ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗವುಳ್ಳವರೂ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭೆಯ ಉತ್ಪಾದಕರೂ ಆದ ಅವರು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ತಮ್ಮ ನಿಯಮದ ಪ್ರಕಾರ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The celebrated dawn has spread the banner ; In the eastern half of the firmament, light is made manifest, making all things bright, like warriors brandishing their bright weapons. Thus the mother, radiant and advancing, travels daily;

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ಯಾಃ ಉಷಸಃ—ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಭಾತಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅವಿರ್ಭವಿಸಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಆ ಉಷಸ್ಸುಗಳೇ, ಅಥವಾ ಏಕಸ್ಯಾ ಏವ ಪೂಜನಾರ್ಥೇ ಬಹುವಚನಂ ಸ್ಯಾತ್ | (ನಿ. ೧೨-೭) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವಂತೆ ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನವಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಉಷಸ್ಸೇ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅವಿರ್ಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಉಷಸ್ಸುಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಬಹುವಚನಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಉಷೋದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಮಹಿಮೆಗಳ ವಿಷಯದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೫ ಪೇಜು 32-33 ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಕೇತುಂ—ಕೇತಃ, ಕೇತುಃ ಚೇತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ(ನಿ-೨-೧೩) **ಕೇತುಂ** ಎಂದರೆ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ **ಕೇತು** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧ್ವಜವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಧ್ವಜದಂತಿರುವ ದೀಪ್ತಿಯನ್ನು ಹರಡಿದರು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾನುಂ ಅಂಜತೇ—ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. **ರಜಸಃ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ ಭಾನುಂ ಅಂಜತೇ** | ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಹರಡಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ; **ರಜಸಃ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ ಸ್ಥಿತಾ ಭಾನುನಾ ಅಂಜತೇ** | ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಮುಂದಿನ **ನಿಷ್ಕೃಣ್ಣಾನಾಃ ಧೃಷ್ಟವ ಇವ** | ಎಂಬ ಉಪಮಾನವನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು **ಅಂಜತೇ** ಎನ್ನುವುದರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯೋಧರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ವಸೆಯುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಹೇಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ

ಆ ರೀತಿ ಉಷಸ್ಸುಗಳು ಸಹ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಗಳಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಉತ್ತರಾರ್ಧದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಯೋದ್ಧಾರಃ ಯಥಾ ಆಯುಧಾನಿ ಸಂಸ್ಕರ್ವಂತಿ ಏವಂ ನಿಷ್ಕೃಣ್ವಾಣಾಃ ಉಷಸಃ | ಅಂದರೆ ಯೋಧರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸುಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ನಿಷ್ಕೃಣ್ವಾಣಾಃ—ನಿರಿತ್ಯೇಷ ಸಮಿತ್ಯೇತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ | (ನಿ. ೧೨-೭) ಎಂದರೆ ನಿರ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸಂ ಎಂಬದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆಯೆಂದೂ ಸಂಸ್ಕರ್ವಾಣಾಃ ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮರಗುವಂತೆ ನಯವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂದರ್ಥವೆಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗಾವಃ—ಗಾವೋ ಗಮನಾತ್ | (ನಿ. ೧೨-೭) ಸಂಚಾರ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವಾದ್ದರಿಂದ ಗಾವಃ ಎಂದೂ ;

ಅರುಷೀಃ—ಅರುಷೀರಾರೋಚನಾತ್ | (ನಿ. ೧೨-೭) ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಅರುಷೀಃ ಎಂದೂ ;

ಮಾತರಃ—ಭಾಸೋ ನಿರ್ಮಾತ್ರೈಃ | (ನಿ. ೧೨-೭) ಪ್ರಭೆಗಳ ನಿರ್ಮಾತ್ಮಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಮಾತರಃ ಎಂದೂ ಸಹ ಕಿರಣಗಳಿಗೆ ಎಶೇಷಣಗಳಿರುತ್ತವೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಭಾವಗಳನ್ನೇ ಮುಂದೆಯೂ ಸಹ—

ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ ರಜಸೋ ಅಪ್ಸ್ಯಸ್ಯ ಗವಾಂ ಜನಿತ್ಯೈಕೈತ ಪ್ರ ಕೇತುಂ |

ವೃ ಪ್ರಥತೇ ವಿತರಂ ವರೀಯ ಓಭಾ ಪೃಣಂತೀ ಪಿತ್ರೋರುಪಸ್ವಾ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೭೪-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಆಕ್ರತ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಂತ್ರೇ ಘಸಹ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜಾನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜ್ಲಿಗೆ ಲುಕ್. ಅನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪೇದೇಷ್ಟನತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಆತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಜತೇ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮ್ರಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಷು. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಷ್ಕೃಣ್ವಾಣಾಃ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತಜ್ಜೀಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಾನಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಿನ್ವಿಕ್ಯಣ್ವೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ

ಇದಿತೋ ನುಮ್‌ಧಾತೋಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಕೃಣ್ವಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಇದುದುಸೆಧಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಷತ್ವ. ಶಾನಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಣ್ವಾನ ಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರಿನೊಡನೆ ಗತಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಅದಿ- ಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಇಣೋಯಣ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉದಪಸ್ತನ್ನರುಣಾ ಭಾನವೋ ವೃಥಾ ಸ್ವಾಯುಜೋ ಅರು-
ಷೀರ್ಗಾ ಅಯುಕ್ತತ ।

ಅಕ್ರನ್ನುಷಾಸೋ ವಯುನಾನಿ ಪೂರ್ವಥಾ ರುಶಂತಂ ಭಾನು-
ಮರುಷೀರಶಿಶ್ರಯುಃ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ್ । ಅಪಸ್ತನ್ । ಅರುಣಾಃ । ಭಾನವಃ । ವೃಥಾ । ಸ್ವಾಯುಜಃ । ಅರು-
ಷೀಃ । ಗಾಃ । ಅಯುಕ್ತತ ।

ಅಕ್ರನ್ । ಉಷಸಃ । ವಯುನಾನಿ । ಪೂರ್ವಥಾ । ರುಶಂತಂ । ಭಾನುಂ ।

ಅರುಷೀಃ । ಅಶಿಶ್ರಯುಃ ॥ ೨ ॥

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅರುಣಾ ಆರೋಚಮಾನಾ ಭಾನವ ಔಷಸ್ತೋ ದೀಪ್ತಯೋ ವೃಥಾನಾಯಾಸೇನ ಸ್ವಯಮೇ-
ವೋದಪಸ್ತನ್ | ಉದಗಮನ್ | ತದನಂತರಮುಷಸಶ್ಚ ಸ್ವಾಯುಜಃ ಸುಖೇನ ರಥ ಆಯೋಕ್ತುಂ
ಶಕ್ಯಾ ಅರುಷೀಃ ಶುಭ್ರವರ್ಣಾ ಗಾಃ ಪೂರ್ವಮುತ್ತಿತಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್ ಈದೃಶೀಃ ಸ್ವವಾಹನಭೂತಾಶ್ಚ ತು
ಷ್ಪದೀರ್ಗಾ ಏವ ವಾಯುಕ್ಷತ | ಸ್ವರಥೇಽಯೋಜಯನ್ | ಉಕ್ತಂಚ | ಅರುಣೋ ಗಾವ ಉಷಸಃ-
ಮಿತಿ | ಏವಂ ಗೋಭಿಯುಕ್ತಂ ರಥಮಾರುಹ್ಯೋಷಸಃ ಪೂರ್ವಥಾ ಪೂರ್ವೇಷ್ಟತೀತೇಷ್ಟಹಃಸ್ವಿವ
ವಯುನಾನಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಜ್ಞಾನಾನ್ಯಕ್ರನ್ | ಅಕಾಷುಃ | ಉಷಃಕಾಲೇ ಜಾತೇ ಹಿ ಸರ್ವೇ
ಪ್ರಾಣಿನೋ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಾ ಭವಂತಿ | ತದನಂತರಮರುಷೀರಾರೋಚಮಾನಾಸ್ತಾ ಉಷಸೋ
ರುಶಂತಂ | ರುಶದಿತಿ ವರ್ಣನಾಮ ರೋಚಿತೇರ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ | ನಿ. ೨-೨೦ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ |
ಶುಭ್ರವರ್ಣಂ ಭಾನುಂ | ಸೂರ್ಯಮಶಿಶ್ರಯಃ | ಅಸೇವಂತ | ತೇನ ಸದೈಕೀಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಅಪಸ್ತನ್ | ಪತ್ನೈ ಗತಾ | ಲುಜಃ ಲೃದಿತ್ವಾತ್ ಚ್ಚೇರಜಾದೇಶಃ | ಪತಃ ಪುಮ್ | ೭-೪-೧೯ | ಇತಿ
ಧಾತೋಃ ಪುಮಾಗಮಃ | ಅಕ್ರನ್ | ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದೀನಾ ಚ್ಚೇರ್ಲುಕ್ | ಪೂರ್ವಥಾ | ಪ್ರತ್ನ
ಪೂರ್ವವಿಶ್ವೇಮಾತ್ಥಾಲ್ ಛಂದಸಿ | ಪಾ. ೫-೩-೧೧೧ | ಇತಿವಾರ್ಥೇ ಥಾಲ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಶಿಶ್ರಯಃ |
ಶ್ರಿಗ್ ಸೇವಾಯಾಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಸಿಜಭ್ಯಸ್ತವಿದಿಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ ರ್ಪೂರ್ಜುಸ್ |
ಜುಸಿ ಚ | ಪಾ. ೭-೩-೮೩ | ಇತಿ ಗುಣಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅರುಣಾಃ—ಹೊಂಬಣ್ಣದ | ಭಾನವಃ—(ಉಷೋದೇವತೆಗಳ) ಪ್ರಭೆಗಳು | ವೃಥಾ—ಆಯತ್ನಪೂರ್ವಕ
ವಾಗಿ ಉದಪಸ್ತನ್—ಉದ್ಧೃಷ್ಟಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಚಿಮ್ಮಿದವು. (ಅನಂತರ) | ಉಷಸಃ—ಉಷೋದೇವತೆಗಳು |
ಸ್ವಾಯುಜಃ—ಸುಖವಾಗಿ ಸೇರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದವೂ | ಅರುಷೀಃ—ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ ಆದ | ಗಾಃ—
(ಹಿಂದೆ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದ) ತಮ್ಮ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ (ತಮ್ಮ ರಥದ) ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಅಯುಕ್ಷತ—(ತಮ್ಮ
ರಥಕ್ಕೆ) ಯೋಜಿಸಿದರು. (ಮತ್ತು) | ಪೂರ್ವಥಾ—ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಭಾತಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ನಡೆಸಿದಂತೆ | ವಯುನಾನಿ
ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಜೈತನ್ಯವನ್ನು | ಅಕ್ರನ್—ಉಂಟುಮಾಡಿದರು. (ಆಮೇಲೆ) | ಅರುಷೀಃ—ಹೊಂಬಣ್ಣದ
ಉಷೋದೇವತೆಗಳು | ರುಶಂತಂ—ಶುಭ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ | ಭಾನುಂ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ಅಶಿಶ್ರಯಃ—ಸೇವಿ
ಸಿದರು. (ಅವನೊಂದಿಗೆ ಒಂದಾದರು)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉಷೋ ದೇವತೆಗಳ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಪ್ರಭೆಗಳು ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೇನೇ ಉದ್ಧೃಷ್ಟಮುಖವಾಗಿ ಹೊರ
ಚಿಮ್ಮಿದವು. ಅನಂತರ ಉಷೋದೇವತೆಗಳು ಸುಖವಾಗಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕವೂ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗವುಳ್ಳವೂ ಆದ ತಮ್ಮ ರಶ್ಮಿ
ಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ದಿನಗಳ ಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ
ನಡೆಸಿದಂತೆ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ಒಡ್ಡುಮಾಡಿದರು. ಆಮೇಲೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಕಾಂತಿಯೊಡಗೂಡಿ
ಶುಭ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಒಂದಾದರು.

English Translation

The purple rays fly up quickly ; easy to be yoked, the cows are harnessed ; as of yore, the dieties of the dawn have restored consciousness ; and bright-rayed have attended upon the glorious Sun.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರುಣಃ— ಅರುಣ ಆರೋಚನಃ | (ನಿ. ೫-೨೧) ಎಂದರೆ ಅಕರ್ಷಕವಾದ ಹೊಂಬಣ್ಣವೆಂದರ್ಥವು.

ವೃಥಾ—ವೃಥಾ ಇತಿ ಅನಾಯಾಸವಚನಃ | ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಋ. ಸಂ. ೧-೫೮-೪ ; ೧-೬೩-೭ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಯತ್ನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಎಂದರೆ ಸ್ವಸಂತೋಷದಿಂದಲೇ ಪ್ರಸರಿಸಿದವು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸ್ವಾಯುಜಃ—ಸುಖೇನ ರಥೇ ಆಯೋಕ್ತಂ ಶಕ್ಯಾಃ ಎಂದರೆ ರಥದಲ್ಲಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾದವು ಎಂದರ್ಥ.

ಅರುಷೀಃ ಗಾಃ—ಅರುಷೀರಾರೋಚನಾತ್ | (ನಿ. ೧೨-೭) ಎಂದೂ ಅರುಣೋ ಗಾವ ಉಷಸಾಂ (ನಿ. ೨-೨೮) ಅರುಣ ಆರೋಚನಃ (ನಿ. ೫-೨೧) ಎಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಅರ್ಥವು ಉಷಸ್ಸುಗಳ ವಾಹನವು ಆರೋಚಕಗಳಾದ ರಶ್ಮಿಗಳು. ಅಥವಾ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಯುನಾನಿ—ಕೇತಃ, ಕೇತುಃ (ನಿ. ೩-೧೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಜ್ಞಾ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಬೋಧವನ್ನು ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರುಶಂತಂ—ರುಶದಿತಿ ವರ್ಣನಾಮ | ರೋಚಿತೇರ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ | (ನಿ. ೨-೨೦) ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರುಚ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ರುಚಿತ್ ಎಂದರೆ ಶುಭ್ರವರ್ಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶುಭ್ರವರ್ಣವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾನುಂ ಅಶಿಶ್ರಯುಃ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರು. ಅವನೊಂದಿಗೆ ಒಂದಾಗಿ ತಲ್ಲಿನರಾದರು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ತಮ್ಮ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದನಂತರ ಅವನ ಕಾಂತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರು ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಶಸ್ತನ್—ಪತ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಉಜ್ ಸ್ಪೃಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಛಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ರೋಪ. ಧಾತುವು ಲ್ಪದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ

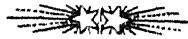
ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಲಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. **ಸತಃ ಪುಮ್**— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಪುಮಾಗಮ. **ಮಿದಚೋಂ-ತ್ಯಾತ್ವರಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಂತ್ಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾಯೇಜಃ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಸು+ಅ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ವುದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ.

ಅಕ್ರನ್— ಡುಕೃ ಇ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲುಜನಲ್ಲಿ ರ್ಛಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ವರಣ**— (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಲುಕ್ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ. ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಥಾ— ಪೂರ್ವೇಷು ಇವ ಪೂರ್ವಥಾ. **ಪ್ರತ್ಯಪೂರ್ವವಿಶ್ವೇಮಾತ್ಕಾಲ್ ಛಂದಸಿ**— (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಥಾಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಲಿತಿ**— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶಿತ್ರಯುಃ— ಶ್ರಿ ಇ ಸೇವಾಯಾಮ್ ಧಾತು. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಶ್ಲೋಕವಿಕರಣ. **ಶ್ಲಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ರ್ಛಿಗೆ. **ಸಿಜಭ್ಯಸ್ತವಿದಿಭ್ಯಕ್**— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಜುಸಾದೇಶ. **ಜುಸಿ ಚ**— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುಸ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಇಗಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅರ್ಚಂತಿ ನಾರೀರಪಸೋ ನ ವಿಷ್ಟಿಭಿಃ ಸಮಾನೇನ ಯೋಜನೇ-
ನಾ ಪರಾವತಃ |

ಇಷಂ ವಹಂತೀಃ ಸುಕೃತೇ ಸುದಾನವೇ ವಿಶೇದಹ ಯಜಮಾ-
ನಾಯ ಸುನ್ವತೇ || ೩ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಅರ್ಚಂತಿ | ನಾರೀಃ | ಅಪಸಃ | ನ | ವಿಷ್ವಿಃ | ಭಿಃ | ಸಮಾನೇನ | ಯೋಜನೇನ |

ಅ | ಸರಾಃ | ವತಃ |

ಇಷಂ | ವಹಂತೀಃ | ಸುಃ ಕೃತೇ | ಸುಃ ದಾನವೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಇತ್ | ಅಹ |

ಯಜಮಾನಾಯ | ಸುನ್ವತೇ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನಾರೀರ್ನೇತ್ರೈಃ ಉಷಸೋ ವಿಷ್ವಿಭಿರ್ನಿವೇಶಕೈಃ ಸ್ವಕೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿಃ ಸಮಾನೇನ ಯೋಜನೇ-
ನೈಕೇನೈವ ಯೋಜನೇನೋದ್ಯೋಗೇನ ಸರಾವತ ಅ ದೂರದೇಶಾದಾ ಸಶ್ಚಿಮದಿಗ್ಭಾಗಾದರ್ಚಂತಿ |
ನಭಃಪ್ರದೇಶಂ ಪೂಜಯಂತಿ | ಕೃತ್ವಂ ಜಗದ್ಯುಗಪದೇವ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |
ಅಪಸೋ ನ | ಯುದ್ಧಕರ್ಮಣೋಪೇತಾಃ ಪುರುಷಾ ಯಥಾ ಸ್ವಕೀಯೈರಾಯುಧೈರ್ಧಾರ್ತೇಮುಪೇನ
ಸರ್ವಂ ದೇಶಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವತ್ಯಃ | ಸುಕೃತೇ ಶೋಭನಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ
ಕರ್ತ್ರೇ ಸುನ್ವತೇ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೇ ಸುದಾನವೇ ಕಲ್ಯಾಣೇರ್ಧಕ್ಷಿಣಾ ಋತ್ವಿಗ್ವೈಃ ದದತೇ
ಯಜಮಾನಾಯ ವಿಶ್ವೇದಹ ಸರ್ವಮೇವೇಷಮನ್ನಂ ವಹಂತೀರಾವಹಂತ್ಯಃ | ಪ್ರಯಚ್ಛಂತ್ಯ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ನಾರೀಃ | ನ್ನಾ ನಯೇ | ಋದೋರಪ್ | ನೃನರಯೋರ್ವದ್ವಿಶ್ವ | ಸಾ. ೪-೧-೭೩ |
ಇತಿ ಶಾರ್ಙ್ಗಿರವಾದಿಷು ಸಾಠಾತ್ ಜೀನ್ | ಜಸಿ ನಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಅಪಸಃ | ಅಪಶ್ವಬ್ಧಾದರ್ಶಾದಿಭ್ಯೋಽಜಿತ್ಯಚ್ | ಸುಸಾಂ ಸುಲಗಿತಿ ಜಸಃ ಸುಃ | ವೃತ್ಯಯೇನ
ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಷ್ವಿಭಿಃ | ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ | ವಿಶಂತಿ ಪ್ರವಿಶಂತೀತಿ ವಿಷ್ವಯಃ
ಕಿರಣಾಃ | ಕ್ವಿಚ್ಕ್ವಾ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕ್ವಿಚ್ | ವಿಶ್ವಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲಗಿತ್ಯಮೋ ಡಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ನಾರೀಃ— ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾದ ಉಷೋದೇವತೆಗಳು | ಸುಕೃತೇ— ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ಮಾಡುವವನೂ | ಸುನ್ವತೇ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನೂ | ಸುದಾನವೇ—(ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ) ಉದಾರ

ವಾಗಿ ದಾನಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ | **ಯಜಮಾನಾಯ**—ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ | **ವಿಶ್ವೇದಹ**—ಸಕಲವೂ ಆದ | **ಇಷಂ**—ಅನ್ನವನ್ನು | **ವಹಂತೀಃ**—ಹೊತ್ತುಕೊಂಡುಬಂದು (ಕೊಡುತ್ತಾ) | **ವಿಷ್ವಿಭಿಃ**—(ತಮ್ಮ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ) ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ | **ಸಮಾನೇನ ಯೋಜನೇನ**—ಏಕಕಾಲದ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ | **ಅಪಸೋನಿ**—ಯುದ್ಧ ಭೂಮಿಯ ಸಕಲ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ | **ಅ ಪರಾವತೇಃ**—(ಅಂತರಿಕ್ಷದ) ಅತ್ಯಂತ ದೂರದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ | **ಅರ್ಚಂತಿ**—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉಷೋದೇವತೆಗಳು ಸಕಲರಿಗೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು. ಅವರು ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನೂ, ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನೂ, ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಸಕಲವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬಂದುಕೊಡುತ್ತಾ ಯೋಧರು ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಅವರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಅತ್ಯಂತ ದೂರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The female leaders of the morning illuminate with their inherent radiance, the remotest parts of the heaven, with a simultaneous effort, like warriors with their shining arms in the van of the battle, bringing every kind of food to the performer of good works, to the bountiful, and to the worshipper who presents libations.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಾರೀಃ—ನೇತ್ರೈಃ | ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾದ ಎಂದರೆ ಸಕಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಬೆಳಕನ್ನೂ ಚೈತನ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಅವರವರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಕೊಡುವ ರಿಂದರ್ಥವು.

ಇಷಂ—ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) **ಇಷಂ** ಅಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಿಷ್ವಿಭಿಃ—ಅಪಃ, ಅಪ್ಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. **ವಿಶಂತಿ ಪ್ರವಿಶಂತೀತಿ ವಿಷ್ವಯಃ ಕಿರಣಾಃ** | ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಹರಡುವುದರಿಂದ ಕಿರಣವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಿರುತ್ತದೆ. **ಅಪಸೋ ನ ವಿಷ್ವಿಭಿಃ** ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಾಡುವ ಅನ್ವಯದಂತೆ ಉಪಲೇಪನಾದಿಗೃಹಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾರ್ಯಕುಶಲರಾದ ನಾರಿಯರಂತೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸೆಸೋ ನೆ—ಅಪಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಕೌಶಲ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥ (ನಿ. ೭-೨೮) ಗೃಹಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾಜ ನಾರಿಯರಂತೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಆಯುಧಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ ಯೋಧರಂತೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. **ಅಸೆಸೋ ನೆ** ಎನ್ನುವ ಉಪಮಾನಕ್ಕೆ ಗೃಹಾಲಂಕಾರಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ ನಾರಿಯರು ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮಾಡುವ ವಿವರಣೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಲಂಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ನಾರಿಯರು ಗೃಹವನ್ನು ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲಿ ಅಂದವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆಯೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಉಪಸ್ಥಿತಿಗಳೂ ಸಹ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಸಕಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಪರಾವತೇ—ಅಕೇ, ಪರಾಕೇ ಇತ್ಯಾದಿ ದೂರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೨೦) **ಆ ಪರಾವತೇ** ಅಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ದೂರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಸಕಿಯಾ ||

ಅರ್ಚಂತಿ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು (ಅಂತಿ) ಬರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಾರೀಃ—ನ್ಯಾ ನಯೇ ಧಾತು. **ಖೂದೋರಪ್—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ನರ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. **ಸೈ ನರಯೋರ್ವದ್ಧಿಶ್ಚ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭೩.೧) ಎಂದು ಶಾರ್ಙ್ಗರವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀನ್ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ನಾರೀ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಸಃ—ಅಪಸ್ ಶಬ್ದ. ಅಪಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಅರ್ಶ ಆದಿಭ್ಯೋಽಚ್—**(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಪಸ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಸು ಆದೇಶ. ಸುವಿಗೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಅಪಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವೃತ್ತಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ವಿಭಿಃ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ವಿಶಂತಿ ಪ್ರವಿಶಂತಿ ಇತಿ ಪ್ರವಿಷ್ಯಯಃ ಕಿರಣಾಃ ಕ್ತಿಚ್ ಕೌ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞೆ ತೋರುವುದರಿಂದ ಕ್ತಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ವೃಶ್ಚಭ್ರಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಷಕಾರಾದೇಶ. ಷ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರಾದೇಶ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಹಂತೀಃ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೇಪ್ ಜಸಿನಲ್ಲಿ ವಾ ಛಂದಸೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ವಿಶ್ವಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನ. ಅಮಿಗೆ ಡಾದೇಶ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧಿ ಪೇಶಾಂಸಿ ವಸತೇ ನೃತೂರಿವಾಪೋರ್ಣುತೇ ವಕ್ಷ ಉಸ್ರೇ-
ವ ಬರ್ಜಹಂ ।

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಭುವನಾಯ ಕೃಣ್ವತೀ ಗಾವೋ ನ-
ವ್ರಜಂ ವೃಗೃಷಾ ಆವರ್ತಮಃ ॥ ೪ ॥

॥ ಪದಗಾಢಃ ॥

ಅಧಿ । ಪೇಶಾಂಸಿ । ವಸತೇ । ನೃತೂಃ ೨ ಇವ । ಅಸ । ಉರ್ಣುತೇ । ವಕ್ಷಃ ।
ಉಸ್ರಾ ೨ ಇವ । ಬರ್ಜಹಂ ।

ಜ್ಯೋತಿಃ । ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ । ಭುವನಾಯ । ಕೃಣ್ವತೀ । ಗಾವಃ । ನ । ವ್ರಜಂ । ವಿ ।
ಉಷಾಃ । ಆವರಿತ್ಯಾವಃ । ತಮಃ ॥ ೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉಷಾಃ ಪೇಶಾಂಸಿ ಜಗತ್ಪ್ರಾಶ್ಲಿಷ್ಠಾನಿ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾನಿ ತಮಾಂಸ್ಯಧ್ಯಾಧಿಕೈನ ವಸತೇ ಛಿನತ್ತಿ ।
ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ । ನೃತೂರಿವ । ನೃಂಸ್ತುರ್ವತಿ ಕೇಶೇನ ರಿಕ್ತೀಕರೋತಿತಿ ನೃತೂರ್ನಾಪಿತಃ । ಸ
ಯಥಾ ಕೇಶಾನ್ನಿಃಶೇಷೇಣ ಚ್ಛಿನತ್ತಿ ಏವಮುಷಾ ಅಪ್ಯಂಧಕಾರಂ ಸಮೂಲಂ ಹಿನಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ ।
ಯದ್ವಾ । ನೃತೂರಿವ ನೃತ್ಯಂತೀ ಯೋಷಿದಿವ । ಪೇಶಾಂಸಿ । ರೂಪನಾಮೈತತ್ । ಸರ್ವೈರ್ವರ್ತನೀ
ಯಾನಿ ರೂಪಾಣ್ಯುಷಾ ಅಧಿ ವಸತೇ । ಸ್ವಾತ್ಮನ್ಯಧಿಕಂ ಧಾರಯತಿ । ಏವಂ ಪ್ರಥಮತೋಽಂಧಕಾರಂ
ಸ್ವಕಿರಣೈರ್ನಿರಸ್ಯ ವಕ್ಷಃ ಸ್ವಕೀಯಮುರಃಪ್ರದೇಶಮಪೋರ್ಣುತೇ । ತಮಸಾನಾಚ್ಛಾದಿತಂ ಕರೋತಿ ।
ಸ್ವಯಮಾವಿರ್ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಬರ್ಜಹಂ ಪಯಸ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಂ ದೋಹನಸಮಯ ಉಸ್ರಾ ಗೌರ್ಯ-
ಥಾವಿಷ್ಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ । ಕಿಂ ಕುರ್ವತೀ । ಗಾವೋ ನ ವ್ರಜಂ ಯಥಾ ಗಾವಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ಗೋಪ್ತಂ
ಸ್ವಯಮೇವ ಶೀಘ್ರಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ ಏವಂ ಸ್ವಯಮೇವ ಪ್ರಾಚೀಂ ದಿಶಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಭುವನಾಯ
ಸರ್ವಸ್ಮೈ ಲೋಕಾಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವಣ್ವತೀ । ಪ್ರಕಾಶಂ ಕುರ್ವತೀ । ಏವಮುಕ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣೋ-

ಷಾಸ್ತ್ರನೋಽಂಧಕಾರಂ ವ್ಯಾವಃ | ವಿವೃತಮಸತ್ತಿಷ್ಟಮಕರೋತ್ || ನೃತೂರಿವ | ತುರ್ವೀಹಿಂಸಾರ್ಥಃ |
 ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ರಾಲ್ಲೋಪ ಇತಿ ವಲೋಪಃ | ವೋರೂಪಧಾಯಾ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ |
 ನೃತೀ ಗಾತ್ರವಿನಾಮೇ | ನೃತಿಶೃಙ್ಗೋಃ ಕೂಃ | ಉ. ೧-೯೩ | ಇತಿ ಕೂಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬರ್ಜಹಂ |
 ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ | ವೃಣೇತೇ ಸಂಭಜತೇ ಗಾಮಿತಿ ಬಃ ಪಯಃ | ನಿಜ್ | ತಜ್ಜಹಾತಿತಿ ಬರ್ಜಹಃ |
 ಓಹಾಜ್ ತ್ಯಾಗೇ | ಖತ್ವಕರಣೇ ವಾತಶುನೀತಿಲಗಧೇಷ್ವಜಧೇಟ್ ತುದಜಹಾತಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ |
 ಸಾ. ೩-೨-೨೮-೧ | ಇತ್ಯಗರ್ಧಶಬ್ದೋಪಪದಾದಪಿ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್
 ಖಶ್ | ತಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವೇನ ಕರ್ತರಿ ಶಪಿ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ವಾತ್ ಶ್ಲಃ | ದ್ವಿವಚನಾದಿ | ಬವ
 ಯೋರಭೇದ ಇತಿ ಬತ್ವಂ | ದಿವೋದಾಸಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ಆವಃ | ವೃಜ್
 ವರಣೇ | ಲುಜಃ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಚ್ಲೇರ್ಲುಕ್ | ಗುಣೇ ಹಲ್ವಾಬ್ಬಿ ಇತಿ ಲೋಪಃ | ಭಂದಸ್ಯಪಿ
 ದೈಶ್ಯತೇ | ಸಾ ೬-೪-೭೩ | ಇತ್ಯಾಡಾಗಮಃ || ೪

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉಷಾಃ—ಉಷೋ ದೇವತೆಯು | ನೃತೂಃ ಇವ—ನಾಪಿತನು ಕೂದಲನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು
 ವಂತೆ | ಪೇಶಾಂಸಿ—(ಜಗತ್ತನ್ನು ಆವರಿಸುವ) ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ | ವಪತೇ—ಭಿದ್ರ (ನಾಶ)
 ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ [ನೃತೂಃ ಇವ—ನರ್ತನಮಾಡತಕ್ಕ (ಸುಂದರ) ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ | ಪೇಶಾಂಸಿ—(ಆಕರ್ಷಕಗಳಾದ)
 ತನ್ನ ರೂಪುಲಾವಣ್ಯಗಳನ್ನು | ಅಧಿ ವಪತೇ—(ತನ್ನಲ್ಲಿ) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧರಿಸುತ್ತಾಳೆ] | ಉಸ್ರಾ—ಹಸುವು |
 ಬರ್ಜಹಂ—(ಕರೆಯುವಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ | ವಕ್ಷಃ—ತನ್ನ ವಕ್ಷಸ್ಸನ್ನು | ಅಪೋ-
 ಣುತೇ—(ಕತ್ತಲಿನಿಂದ) ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ತೋರಿಸುತ್ತಾಳೆ | ಗಾವಃ—ಹಸುಗಳು | ವ್ರಜಂ ನ—ಕೊಟ್ಟಿಗೆ
 ಯನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ (ಉಷಸ್ಸುಸಹ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕನ್ನು ಸೇರಿ) | ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಭುವನಾಯ—ಸಕಲ
 ಲೋಕಕ್ಕೂ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು | ಕೃಣ್ಣತೀ—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ | ತಮಃ—ಅಂಧಕಾರವನ್ನು |
 ವಿ ಆವಃ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದಳು ||

ಭಾನಾರ್ಥ

ನಾಪಿತನು ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.
 ನರ್ತನಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಉಷೋದೇವಿಯು ತನ್ನ ಆಕರ್ಷಕಗಳಾದ ರೂಪುಲಾವಣ್ಯಗಳನ್ನು
 ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹಸುವು ಕರೆಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ತನ್ನ ವಕ್ಷಸ್ಸನ್ನು
 ತೋರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹಸುಗಳು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕನ್ನು ಸೇರಿ ಸಕಲ
 ಲೋಕಕ್ಕೂ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದಳು.

English Translation

Ushas cuts off the accumulated glooms as a barber cuts off the hair ;
 she bares her bosom as a cow yields her udder to the milker ; and as cattle

hasten to their pastures, she speeds to the east, and, shedding light upon all the world dissipates the darkness.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನೃತೋಃ ಇವ—ಈ ಉಪಮಾನದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ **ನೃತೋಃ** ಅಂದರೆ, **ನ್ಯೂ ತೋರ್ವತಿ ಕೇಶೇನ ರಿಕ್ತೀಕರೋತಿತಿ ನೃತೋರ್ನಾಪಿತಃ** | ನರರ ಕೂದಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸುವುದರಿಂದ ಕ್ಷೌರಕನಿಗೆ **ನೃತೋಃ**, **ನಾಪಿತಃ** ಎಂದು ಹೆಸರು.

ವಪತೇ—ಛಿನತ್ತಿ | ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ರೀತಿ ನಾಪಿತನು ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ **ವೇಶಾಂಸಿ**—ಜಗತ್ತನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ಕತ್ತಲನ್ನು **ಅಧಿ**—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ **ವಪತೇ**—ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹರಡುವುದೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ; **ನೃತೋಃ ಇವ**—**ನೃತ್ಯಂತೀ ಯೋಷಿದಿವ** | ಅಂದರೆ ನರ್ತನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀಯು ಯಾವರೀತಿ **ವೇಶಾಂಸಿ**—ಮನೋಹರಗಳಾದ ತನ್ನ ರೂಪ ಲಾವಣ್ಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆಯೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಮನೋಹರವಾದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು **ಅಧಿ ವಪತೇ**—ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ ಸುತ್ತಲೂ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥವು.

ಉಸ್ರಾ—ಅಘ್ನಾ, ಉಸ್ರಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) **ಉಸ್ರಾ** ಎಂದರೆ ಗೋವು ಎಂದರ್ಥವು. **ಉಸ್ರಾವಿಷೋಽಸ್ರಾಂ ಭೋಗಾಃ** | ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಸ್ವೀರವು ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ಗೋವಿಗೆ ಉಸ್ರಿಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಬರ್ಜಹಂ—ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಭರಣಸಮರ್ಥತ್ವಾತ್ ಬಸ್ ಇತಿ ಸ್ವೀರಮುಚ್ಯತೇ | ತಜ್ಜಹತೀತಿ ಬರ್ಜಹಂ ಉಧಃ | ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಸ್ವೀರಕ್ಕೆ **ಬಸ್** ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಸ್ವೀರವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸ್ಥಳವಾದ ಕೆಚ್ಚಲಿಗೆ **ಬರ್ಜಹಂ** ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವು ಬಹಳ ಔಚಿತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಗೋವು ಲೋಕದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀವನಾಧಾರವಾದ ಸ್ವೀರವನ್ನು ಉದಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ರೀತಿ ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ವಕ್ಷಸ್ಸನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅಂದರೆ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉದಾರವಾಗಿ ಹರಡಿ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು ಬೆಳಕನ್ನೂ ಚೈತನ್ಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥವು.

ವ್ರಜಂ—ವೃಣೋತೇವ್ರಜಃ | (ನಿ. ೬-೨) ಆವರಣದಿಂದ ಮುಚ್ಚುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ವ್ರಜವೆಂದು ಹೆಸರು. **ವ್ರಜಂ ನ** ಅಂದರೆ ಗೋವು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣಾಸ್ಥಾನವಾದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಸ್ವಸಂತೋಷದಿಂದಲೂ ಇತರರ ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಯಾವ ರೀತಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಸ್ವಸ್ಥಾನವಾದ

ಪ್ರಾೃಗ್ವಿಕ್ಯನ್ನು ಆತ್ಮಸಂತೋಷದಿಂದ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸಕಲ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಸಹ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬಿಳಗುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನೇ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಮುಕ್ತಾ ತಿಳಿಸುವುದು.

ಉದಪಪ್ತೆನ್ನರುಣಾ ಭಾನವೋ ವೃಥಾ ಸ್ವಾಯುಜೋ ಅರುಷೀರ್ಗಾ ಅಯುಕ್ತತೆ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೨-೨)

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಸತೇ—ಡುವಪ್ ಬೀಜಸಂತಾನೇ ಧಾತು. ಇದು ಭೇದನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷವಿಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೃತೂರಿವ—ತುರ್ವಿ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ರಾಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸು ಪರವಾದಾಗ ವೋರೂಪ-ಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಾಂತದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ತೂಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನೃತೀ ಗಾತ್ರವಿನಾಮೇ. ಧಾತು. ನೃತಿ ಶೃದ್ಧೋಃ ಕೂಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೂಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಊರ್ಣುತೇ—ಊರ್ಣುಜ್ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬರ್ಜಹಮ್—ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ ಧಾತು. ವೃಣೀತೇ ಸಂಭಜತೇ ಗಾಮಿತಿ ಬಃ ಪಯಃ. ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ರೇಫಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. ಖಶ್ ಪ್ರಕರಣೇ ವತೆ ಶುನೀ ತಿಲಗರ್ಧೇಷ್ಟಜಢೇಟ್ತುತದ ಜಹಾತಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೮-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗರ್ಧ ಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗದೇ ಇನ್ನರೂ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಖಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತಿತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆಗ ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ಬಂದಾಗ ಜುಹೋ-ತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಕುಹೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ವಬಯೋರಭೇದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಬತ್ವ. ದಿವೋದಾಸಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಃ—ವೃಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ವರಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಹಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಯಕ್ತ ತಿಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರತ್ಯರ್ಚೀ ರುಶದಸ್ಯಾ ಅದರ್ಶಿ ನಿ ತಿಷ್ಠತೇ ಬಾಧತೇ ಕೃಷ್ಣ-
ಮುಭ್ವಂ |

ಸ್ವರುಂ ನ ಪೇಶೋ ವಿದಧೇಷ್ಟಂಜಚ್ಚಾತ್ರಂ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ
ಭಾನುಮಶ್ರೇತ್ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತಿ | ಅರ್ಚಿಃ | ರುಶತ್ | ಅಸ್ಯಾಃ | ಅದರ್ಶಿ | ನಿ | ತಿಷ್ಠತೇ | ಬಾಧತೇ |
ಕೃಷ್ಣಂ | ಅಭ್ವಂ |

ಸ್ವರುಂ | ನ | ಪೇಶಃ | ವಿದಧೇಷು | ಅಂಜನ್ | ಚಿತ್ರಂ | ದಿವಃ | ದುಹಿತಾ |
ಭಾನುಂ | ಅಶ್ರೇತ್ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರಾತರನುನಾಕಸ್ಯೋಷಸ್ಯೇ ಕ್ರತೌ ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿರಿತ್ಯಷ್ಟಾವನುವಕ್ತವ್ಯಾಃ | ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚ |
ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿರಿತ್ಯಷ್ಟಾ ವ್ಯುಷಾ ಆ ವೋ ದಿವಿಜಾ ಇತಿ ಷಳಿತಿ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ | ಅ.
೪-೧೪ | ಇತಿ ||

ಅಸ್ಯಾ ಉಷಸೋ ರುಶದ್ವೀಪ್ಯಮಾನಮರ್ಚಿಸ್ತೇಜಃ ಪ್ರತ್ಯದರ್ಶಿ | ಸರ್ವಾಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ
ಪ್ರಥಮತೋ ದೃಶ್ಯತೇ | ನಿ ತಿಷ್ಠತೇ | ಸರ್ವಾಸು ದಿಷ್ಟು ವಿವಿಧಮವತಿಷ್ಠತೇ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಸರ್ವಾ ದಿಶೋ ವ್ಯಾಪ್ಯ ಚಾಭ್ಯಂ | ಮಹನ್ನಾಮೃತತ್ | ಅತಿಶಯೇನ ವಿಪುಲಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ-
ಮಂಧಕಾರಂ ಬಾಧತೇ | ಅಪಸಾರಯತಿ | ವಿದಧೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಸ್ವರುಂ ನ ಸ್ವರುನಾಮ್ನಾ ಶಕಲೇನ
ಯುಕ್ತಂ ಯೂಪಂ ಯಥಾಜ್ಯೇನಾಧ್ವರ್ಯವೋ ಅಂಜನ್ ಅಂಜಂತಿ ತದ್ವನ್ನಭಸಿ ಸ್ವಕೀಯಂ ಪೇಶೋ
ರೂಪಮುಷಾ ಅನಕ್ತಿ | ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟಂ ಕರೋತಿ | ತದನಂತರಂ ಚಿತ್ರಂ ಚಾಯನೀಯಂ ಭಾನುಂ

ಸೂರ್ಯಂ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ದ್ಯುಲೋಕಾದುತ್ಪನ್ನೋಷಾ ಅಶ್ರೇತ್ | ಅಸೇವತೆ || ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ |
ಸಮವಪ್ರವಿಭ್ಯ ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಅಶ್ರೇತ್ | ಶ್ರೀರ್ಷಾ ಸೇನಾಯಾಂ | ಲಜಃ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಶಪೋ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಸ್ಯಾಃ— ಉಷೋದೇವಿಯ | ರುಶತ್— ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ | ಅರ್ಚಿಃ— ಪ್ರಭೆಯು | ಪ್ರತಿ
ಅದರ್ಶಿ—ಮೊದಲು(ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ) ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ | ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ—(ಅನಂತರ) ಎಲ್ಲಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಹರಡು
ತ್ತದೆ | ಅಭ್ಯಂ— ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿರುವ | ಕೃಷ್ಣಂ— ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು | ಬಾಧತೇ—ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ |
ವಿದರ್ಭೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಸ್ವರುಂ ನ ಅಂಜನ್—ಯೂಪಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಸಲಾಕೆಯಿಂದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರುವಂತೆ |
ಪೇಶಃ—ತನ್ನ ರೂಪವನ್ನು (ಉಷೆಯು ಅಂಜನಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ) | ಚಿತ್ರಂ— ತೇಜೋಮಯ
ನಾದ | ಭಾನುಂ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ದಿವೋ ದುಹಿತಾ—ದ್ಯುಲೋಕದ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಉಷೆಯು | ಅಶ್ರೇತ್—
ಸೇವಿಸಿದಳು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉಷೋದೇವಿಯು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಪ್ರಭೆಯು ಮೊದಲು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ.
ಅನಂತರ ಎಲ್ಲಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಹರಡಿ ವಿಶಾಲವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞ
ಗಳಲ್ಲಿ ಸಲಾಕೆಯಿಂದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರಿ ಯೂಪಸ್ತಂಭವನ್ನು ಹೇಗೆ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಅದೇರೀತಿ
ಉಷೋದೇವಿಯು ತನ್ನ ರೂಪವನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಮತ್ತು ತೇಜೋಮಯನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ದ್ಯುಲೋ
ಕದ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಉಷೆಯು ಸೇವಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

Her brilliant light is first seen towards the east ; it spreads and dis-
perses the thick darkness ; she anoints her body as the priests anoint the
sacrificial post in sacrifices ; the daughter of the sky awaits the glorious Sun.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪ್ರಾತರನುನಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿ ಎಂದು
ಮೊದಲಾಗುವ ಎಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಸಹ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋ
ಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿರಿತ್ಯಷ್ಟ್ವಾ ವ್ಯೂಷಾ ಆ ವೋ ದಿವಿಜಾ ಇತಿ ಷಳಿತಿ
ತ್ಪ್ರಿಷ್ಟ್ವಭಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೪).

ಸ್ವರುಂ ನಂ— ಸ್ವರುವೆಂದರೆ ಸಲಾಕೆ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಪ್ಪನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಡ್ಡಿ. ಯೂಪಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ
ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬಳಿದು ಹೇಗೆ ಅಲಂಕರಿಸುವರೋ ಹಾಗೆ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನ ಅಥವಾ ಕಪ್ಪನ್ನು
ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಅಲಂಕಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇದಲ್ಲದೆ ಸ್ವರುವೆಂದರೆ ಯೂಪವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಋ.ಸಂ.೭-೩೫.೭ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪಾಂ ಯೂಪಾನಾಂ ಎಂದೂ ಋ.ಸಂ.೪-೬-೩ರಲ್ಲಿ ಸ್ವರುರ್ನ ಯೂಪಶಕಲವಾಚೀ ಸ್ವರುರತ್ತ ಯೂಪಂ ಲಕ್ಷಯಂತಿ ಎಂದೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸ್ವರುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯೂಪವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇನೆ.—

ಉದು ಸ್ವರುರ್ನವಜಾ ನಾಕ್ರಃ ಪಶ್ವೋ ಅನಕ್ತಿ ಸುಧಿತಃ ಸುಮೇಕಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೬-೩)

ಶಂ ನಃ ಸ್ವರೂಪಾಂ ಮಿತಯೋ ಭವಂತು ಶಂ ನಃ ಪ್ರಸ್ತೃ ನಃ ಶಮ್ವಸ್ತು ವೇದಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೫-೭)

ಬೃಹನ್ನಿ ದಿಧ್ಮ ಏಷಾಂ ಭೂರಿ ಶಸ್ತಂ ಪೃಥುಃ ಸ್ವರುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೫-೨)

ತೇ ದೇವಾಸಃ ಸ್ವರವಸ್ತು ಸ್ಥಿವಾಂಸಃ ಪ್ರಜಾವದಸ್ಮೇ ದಿಧಿಷಂತು ರತ್ನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೬)

ಹಂಸಾ ಇವ ಶ್ರೇಣಿತೋ ಯತಾನಾಃ ಶುಕ್ರಾ ವಸಾನಾಃ ಸ್ವರವೋ ನ ಅಗುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೯)

ಶೃಂಗಾಣೀನೇಚ್ಛೃಂಗಿಣಾಂ ಸಂ ದದೃಶ್ರೇ ಚಷಾಲವಂತಃ ಸ್ವರವಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೧೦)

ಅಸ್ಥರು ಚಿತ್ರಾ ಉಷಸಃ ಪುರಸ್ತಾನ್ಮಿತಾ ಇವ ಸ್ವರವೋಽಧ್ವರೇಷು |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೧-೨)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸ್ವರುಶಬ್ದವು ಯೂಪವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಯಾವ ವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ರುಶತ್—ಶುಭ್ರವರ್ಣದಿಂದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಎಂದರ್ಥ. ಇದರ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ೧-೧೯-೨ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅರ್ಚಿಃ—ಅರ್ಚಿಃ, ಶೋಚಿಃ, ತಪಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ವಲನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ.೨-೨೮) ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದರ್ಥ.

ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ—ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಹರಡುತ್ತದೆಂದರ್ಥ.

ವಿದಧೇಷು—ಯಜ್ಞಃ, ವೇನಃ, ಅಧ್ವರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧೯). **ವಿದಧಾನಿ-ವೇದನಾನಿ** ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಗಳೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯು—

ಹೋತಾ ದೇವೋ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದೇತಿ ಮಾಯಯಾ |
ವಿದಥಾನಿ ಪ್ರಚೋದಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೭-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನಸಾಧನಗಳಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ದಿವೋ ದುಹಿತಾ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಉಷಸ್ಸೆಂದರ್ಥ. ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ಅಥವಾ ದುಹಿತದಿವಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಮತ್ತು ಸಂಬೋಧನೆಯೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತ್ವಂ ತ್ಯೇಭಿರಾಗಹಿ ವಾಜೇಭಿರ್ಮಹಿತದಿವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೦-೨೨)

ಸಹ ವಾಮೇನ ನ ಉಷೋ ವ್ಯುಚ್ಛಾ ದುಹಿತದಿವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೮-೧)

ಹೀಗೆಯೇ, ೬-೩೦-೮ ; ೭-೪೭-೧೪ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಅಭ್ಯಂ—ಮಹತ್, ಬೃಹತ್, ಉಕ್ಷಿತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩). ಆತ್ಮಂತ ಬೃಹತ್ತಾದ ಮತ್ತು ಗಾಢವಾದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನೂ ಉಷಸ್ಸು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

ಭಾನುಂ ಅಶ್ರೇತ್—ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೇವಿಸಿದಳು ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ ; ದೀಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದಳು ಅಂದರೆ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ಉಜ್ವಲಿತಳಾಗಿ ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ದೀಪ್ತಾ ರೂಪಾಂತರೀಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅದರ್ಶಿ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿಣ್. ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಚಿಣ್‌ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿತಿಷ್ಠತೇ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಪರಸ್ಮೈಪದಿ. ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧಬಂದಾಗ ಸಮವ ಪ್ರವಿಭ್ಯಃ ಸ್ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕ ವಚನದಲ್ಲಿ ಟಿತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಪಾಘ್ರಾಧ್ಮಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ತಿಷ್ಠ ಆದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಾಧತೇ—ಬಾಧ್ಯ ವಿಲೋಡನೇ ಧಾತು. ಲಡಂತರೂಪ. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್, ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ರೇತ್—ಶ್ರೀರ್ಷ್ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ ಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಶ್ರೇತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾಠಃ

ಅತಾರಿಷ್ಮ ತಮಸ್ಸಾರಮಸ್ಯೋಷಾ ಉಚ್ಛಂತೀ ವಯುನಾ
ಕೃಣೋತಿ |

ಶ್ರಿಯೇ ಛಂದೋ ನ ಸ್ಮಯತೇ ವಿಭಾತೀ ಸುಪ್ರತೀಕಾ
ಸೌಮನಸಾಯಾಜೀಗಃ || ೬ ||

ಸದಸಾಠಃ

ಅತಾರಿಷ್ಮ | ತಮಸಃ | ಸಾರಂ | ಅಸ್ಯ | ಉಷಾಃ | ಉಚ್ಛಂತೀ | ವಯುನಾ |
ಕೃಣೋತಿ |

ಶ್ರಿಯೇ | ಛಂದಃ | ನ | ಸ್ಮಯತೇ | ವಿಭಾತೀ | ಸುಪ್ರತೀಕಾ | ಸೌಮನ-
ಸಾಯ | ಅಜೀಗರಿತಿ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಯ ನೈಶಸ್ಯ ತಮಸೋಽಂಧಕಾರಸ್ಯ ಸಾರಂ ಸಮಾಪ್ತಪ್ರದೇಶಮತಾರಿಷ್ಮ | ಉತ್ತೀರ್ಣಾ
ಅಭೂಮಿ | ಅನಂತರಮುಚ್ಛಂತೀ ನೈಶಂ ತನೋ ವರ್ಜಯಂತ್ಯುಷಾ ವಯುನಾ ವಯುನಾನಿ

ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಜ್ಞಾನಾನಿ ಕೃಣೋತಿ | ನಿರ್ಮಿಮಾತೇ | ಶ್ರಿಯೇ ಸಂಪದರ್ಥಂ ಛಂದೋ ನ
 ಸ್ಮಯತೇ | ಯಥೋಪಚ್ಛಂದಯಿತಾ ವಶೀಕರಣೇ ಸಮರ್ಥಃ ಪುರುಷ ಅಧ್ಯಸಮಾಸಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ತತ್ತ್ರೀ-
 ತ್ಯರ್ಥಂ ಸ್ಮಯತೇ ಹಸತಿ ಏನಂ ವಿಭಾತೀ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಂ ಕುರ್ವತ್ಯುಷಾಃ ಸ್ವಕೀಯಯಾ ನಿರ್ಮಲ-
 ದೀಪ್ತ್ಯಾ ಹಸಂತೀವ ದೃಶ್ಯತೇ | ಏನಂ ಸುಪ್ರತೀಕಾ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶರೂಪತ್ರೇನ ಶೋಭನಾಂಗೀ ಸತೀ
 ಸೌಮನಸಾಯ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸೌಮನಸ್ಯಾಯಾಜೀಗಃ | ಅಂಧಕಾರಂ ಭಕ್ಷಿತವತೀ || ಅತಾರಿಷ್ಮ | ತ್ಸಾ
 ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ | ಲುಜಃ ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ | ತಮಸಃ | ಪಷ್ಯಾಃ ಪತಿಪುತ್ರೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ
 ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸತ್ತಂ | ಸ್ಮಯತೇ | ಸ್ತಿಜ್ ಈಷದ್ಧಸನೇ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಅಜೀಗಃ | ಗ್ನಾ ನಿಗ-
 ರಣೇ | ಲಜಃ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಪ್ಲಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ತಂ | ತುಜಾ-
 ದಿತ್ವಾದ್ವೀರ್ಘಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಯ ತಮಸಃ—ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ಈ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ | ಪಾರಂ—ಕೊನೆಯನ್ನು | ಅತಾರಿಷ್ಮ—ದಾಟೆ
 ದ್ದೇವೆ. | ಉಚ್ಛಂತೀ—(ಕತ್ತಲಿನಿಂದ) ಕತ್ತಲನ್ನು ಚದುರಿಸಿ ಹೋರಕ್ಕೆ ಆವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾ | ಉಷಾಃ—ಉಷೋ
 ದೇವಿಯು | ವಯುನಾ—(ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಚೈತನ್ಯಗಳನ್ನು | ಕೃಣೋತಿ—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. |
 ಶ್ರಿಯೇ—ಧನಕ್ಕಾಗಿ | ಛಂದಃ—ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದವನು | ಸ್ಮಯತೇ ನ—(ಧನಿಕನಲ್ಲಿಗೆ
 ಹೋಗಿ) ಪುಸಲಾಯಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ನಸುನಗುವಂತೆ | ವಿಭಾತೀ—ತನ್ನ ಕಾಂತಿರೂಪದ ನಗೆಯನ್ನು ಬೀರು
 ತ್ತಲೂ | ಸುಪ್ರತೀಕಾ—ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಲೂ ಅಥವಾ ಮನೋಹರವಾದ ಮುಖ
 ವುಳ್ಳವಳಾಗಿಯೂ | ಸೌಮನಸಾಯ—(ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ | ಅಜೀಗಃ—(ಅಂಧಕಾರವನ್ನು)
 ನುಂಗಿದಳು. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಾವು ಉಷೋದೇವಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ ಅಂತವನ್ನು ದಾಟಿದ್ದೇವೆ. ಉಷೋ
 ದೇವಿಯು ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಆವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಚೈತನ್ಯಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.
 ಮತ್ತು ಧನಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಮುಖಸ್ತುತಿಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ಪುರುಷನು ಧನಿಕನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಪುಸಲಾಯಿಸಿ
 ನಗುವಂತೆ ಇವಳೂ ತನ್ನ ಕಾಂತಿರೂಪದ ನಗೆಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಲೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಶೋಭಿ
 ಸುತ್ತಲೂ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನುಂಗಿದಳು.

English Translation

We have crossed over the boundary of darkness. Ushas restores the
 consciousness of living beings ; bright-shining, she smiles, like a flatterer, to
 obtain favour, and lovely in all her radiance, she has swallowed, the darkness
 for our delight.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉಚ್ಛಂತೀ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಚದುರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಂದರ್ಥವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಉಷಾ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯೂ ಸಹ ಉಚ್ಛಂತಿ ಎನ್ನುವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಆಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೧೮). ಆದರೆ ಉಚ್ಛಂತಿ ಶಬ್ದವು ಉಚ್ಛೇದವಿನಾಸೇ ವಿಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ವಶ-ಕಾಂತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಈ ಅಂಶವನ್ನೇ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ೧೨-೭ನೇ ಖಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಉಚ್ಛಂತೀ ಉಷಾ ಅಂದರೆ ಕತ್ತಲನ್ನು ಚದುರಿಸಿ ಉಷಸ್ಸು ಹೊರಕ್ಕೆ ಆವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ಭಂದಃ—ರೇಭಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೋತ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿನಾಡುವವನು, ಅದರಲ್ಲೂ ಮುಖಸ್ತುತಿನಾಡುವವನೆಂದರ್ಥ. ಧನವಂತನಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ ಯಾವರೀತಿ ಈ ಸ್ತುತಿಪಾಠಕನು ಹಸನ್ಮುಖಿಯಾಗುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ಹಸನ್ಮುಖಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾಳೆಂದು ಒಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಲ್ಲದೇ ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಭದ್ರೈದಿತಿ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಸು ಪಾಠಾತ್ ಭಂಧಶೃಬ್ಧಃ ಅತ್ರ ಕಾಮಿವಚನಃ | ಛೇತ್ಸತ್ ಎಂಬುದು ಕಾಂತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಭಂದಃ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಕಾಮಿಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕಾಮಿನಿಯೆಂದರೆ ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಯಥಾ ಕಾಮಿನೀ ಈಷದ್ಧ-ಸಂತೀ ಸ್ವದಂತಕಿರಣಾ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಏವಮುಷಾಃ ಸ್ವಕಿರಣಾನಾವಿಷ್ಕರೋತಿ ಕಾಮಿನಿಯು ನಮನಗುತ್ತಾ ತನ್ನ ದಂತಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ಸಹ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ.

ಸುಪ್ರತೀಕಾ—ಪ್ರತೀಕಶಬ್ದೋ ಮುಖವಚನಃ ದರ್ಶನಪರ್ಯಾಯೋ ವಾ | ಸುಮುಖಾ ಸುದರ್ಶನಾ ವಾ | ಪ್ರತೀಕವೆಂದರೆ ಮುಖವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವಳೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪದರ್ಶನವುಳ್ಳವಳೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವು. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯು.—

ಯಾವನ್ನಾತ್ರಮುಷಸೋ ನ ಪ್ರತೀಕಂ ಸುಪಷ್ಯೋ ೩ ವಸತೇ ಮಾತರಿಶ್ವಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರತೀಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಜೀಗಃ—ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯು—

ಯದಾ ತೇ ಮರ್ತೋ ಅನು ಭೋಗಮಾನಳಾದಿತ್ಯ ಸಿಷ್ಠ ಓಷಧೀರಜೀಗಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೬೩-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಜಿಗರ್ತಿರ್ಗಿರತಿಕರ್ಮಾ ವಾ ಗೃಣಾತಿಕರ್ಮಾ ವಾ ಗೃಹ್ಣಾತಿಕರ್ಮಾ ವಾ | ಎಂಬ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಎಂದರೆ ಭಕ್ಷಿಸು, ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸು ಅಥವಾ ಹಿಡಿದುಕೊ (ನಿ. ೬-೮) ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಆಗಬಹುದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮೇಲಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಜೀಗಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಂಧಕಾರಂ ಭಕ್ಷಿತವತೀ | ಎಂದರೆ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನುಂಗಿದಳು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ತ್ರೀನಪಿಲೋರ್ಕಾ ಪ್ರತಿಗಚ್ಛತಿ | ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅತಾರಿಷ್ಮ—ತ್ವಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಂ ಜಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಿ ಲುಜಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚಿಗೆ ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ ಆದೇಶ. ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಾರಿಷ್ಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಮಸಃ—ತಮಸಸ್+ಪಾರಂ ಎಂದಿರುವಾಗ ಷಷ್ಠ್ಯಾಪತಿಪುತ್ರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೩) ಎಂಬುದ ರಿಂದ (ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ ಬಂದಾಗ) ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಣೋತಿ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಧಿನ್ವಿ- ಕೃಣ್ವೋರಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಉ ವಿಕರಣ. ಅಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಇದಿತ್ತಾದುದ ರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಕೃನ-ಉ-ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತೋಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಕಾರಲೋಪ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಿಯೇ—ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಮಯತೇ—ಸ್ಮಿಜ್ ಈಷದ್ಧಸನೇ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕೆ ಟಿತ- ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ. ಶಪ್ವವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜೀಗಃ—ಗ್ಮಾ ನಿಗರಣೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ಶ್ಲಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುಹೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಗಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ.

ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧.೨) ವಿವರಿಸಿದ
ರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಪ್ರಾಂತದ ಪರವರ್ತನೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನಾತ್ಮಕರ ಬದ್ಧವೆ. || ೬ ||

—:—

ಸೂ. ೯. ೧೪. ೧

ಭಾಸ್ವತೀ ನೇತ್ರೀ ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ ದಿವಃ ಸ್ತವೇ ದುಹಿತಾ
ಗೋತಮೇಭಿಃ |

ಪ್ರಜಾವತೋ ನೃವತೋ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನುಷೋ ಗೋಅಗ್ರಾ
ಉಪ ಮಾಸಿ ವಾಜಾನ್ || ೭ ||

ಸೂ. ೯. ೧೪. ೨

ಭಾಸ್ವತೀ | ನೇತ್ರೀ | ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ | ದಿವಃ | ಸ್ತವೇ | ದುಹಿತಾ | ಗೋತಮೇಭಿಃ |

ಪ್ರಜಾಃ | ವತಃ | ನೃಃ | ವತಃ | ಅಶ್ವಃ | ಬುಧ್ಯಾನ್ | ಉಷಃ | ಗೋಃ | ಅಗ್ರಾನ್ |

ಉಪ | ಮಾಸಿ | ವಾಜಾನ್ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಭಾಸ್ವತೀ ತೇಜಸ್ವಿನೀ | ಸೂನ್ಯತೇತಿ ವಾಙ್ಮನು | ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾನಾಂ ನೇತ್ರೀ
ಪ್ರಣೇತ್ರೀ ಕಾರಯಿತ್ರೀ | ಉಷಸಿ ಹಿ ಜಾತಾಯಾಂ ಮನುಷ್ಯಪ್ರಮುಖಾಃ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಸ್ವಸ್ವನ್ನಾಪಾ
ರಾಯೇತಸ್ತತಃ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಏವಂಭೂತಾ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ದ್ಯುಲೋಕಸಕಾಶಾದುತ್ತನ್ನೋಷಾ
ಗೋತಮೇಭಿರ್ಯುಷಿಭಿರಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ತವೇ | ಸ್ತುತಯತೇ | ಹೇ ಉಷ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ತುತಾ ತ್ವಂ ವಾಜಾನನ್ನಾ-
ನ್ಮುಪ ಮಾಸಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕೀದೃಶಾನ್ವಾಜಾನ್ | ಪ್ರಜಾವತಃ ಪ್ರಜಾಭಿಃ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಭಿರ್ಯುಕ್ತಾನ್

ನೈವತೋ ದಾಸಲಕ್ಷಣೈರ್ನೈಭಿರುಪೇತಾನ್ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ | ಅಶ್ವಾ ಬುಧ್ಯಾ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ತೇನ
ಬೋಧ್ಯವ್ಯಾ ಯೇಷು ವಾಜೇಷು ತಾನ್ | ಯದ್ವಾ | ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ಯಾ ಯಕಾರಃ |
ಅಶ್ವಮೂಲಾನ್ | ಅಶ್ವೈರ್ಹಿ ರಾಜಾನೋ ಧನಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ಚ ಲಭಂತೇ | ಅತೋಽನ್ನಾನಾಂ ತನ್ನೂ-
ಲತ್ವಂ | ಗೋಅಗ್ರಾನ್ | ಗಾವೋಽಗ್ರೇ ಪ್ರಮುಖೇ ಯೇಷಾಂ ತಾದೃಶಾನ್ || ಭಾಸ್ವತೀ | ಭಾ ದೀಪ್ತಾ |
ಅಸುನ್ | ತತೋ ಮತುಸ್ | ಮಾದುಸಧಾಯಾ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ವಂ | ಉಗಿತಶ್ಚೇತಿ ಜೀಪ್ |
ನೇತ್ರೀ | ಋನ್ನೇಭ್ಯೋ ಜೀಪ್ | ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ನುವಾದಿತಿ ಜುಸ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಸ್ತವೇ | ಸ್ಪೃಗ್ ಸ್ತುತೌ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾದ್ಯಕೋಽಪಿ ಲುಕ್ |
ಲೋಪಸ್ತ ಅತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತ್ಯೇಕಾರಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವೇನ ಜಾತ್ವಾ-
ಭಾವಾದ್ಗುಣಾವಾದೇಶೌ | ನೈವತಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಮತೋರ್ವತ್ವಂ | ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭ್ಯಾಂ ಮತುಬಿತಿ
ಮತುಸ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಾಸಿ ಮಾ ಮಾನೇ | ಆದಾದಿಕಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಭಾಸ್ವತೀ—ತೇಜಸ್ವಿನಿಯೂ | ಸೂನೃತಾನಾಂ—ಪ್ರಿಯವಾದುವೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದವೂ ಆದ ವಾಗ್ವ್ಯವ
ಹಾರಗಳಿಗೆ | ನೇತ್ರೀ—ಕಾರಣಭೂತಳೂ ಆದ | ದಿವಃ ದುಹಿತಾ—ದ್ಯುಲೋಕದ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಉಷೋ
ದೇವಿಯು | ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಗೋತಮ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ನಮ್ಮಿಂದ | ಸ್ತವೇ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ |
ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಪ್ರಜಾವತಃ—ಸಂತಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ | ನೈವತಃ—ಭೃತ್ಯಾದಿ
ಜನರಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ | ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್—ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದವೂ | ಗೋಅಗ್ರಾನ್—ಹಸುಗಳಿಂದ
ತುಂಬಿದವೂ ಆದ | ವಾಜಾನ್—ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಉಸ ಮಾಸಿ—ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ತೇಜಸ್ವಿನಿಯೂ, ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಗಳಾದ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತಳೂ, ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕ
ದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಳಾದಳೂ ಆದ ಉಷೋದೇವಿಯನ್ನು ಗೋತಮವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದ ನಾವು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ. ಎಲೈ
ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಸಂತಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ಭೃತ್ಯಾದಿ ಜನರಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದವೂ
ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದವೂ ಆದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡು.

English Translation

The brilliant daughter of the sky, the exciter of pleasant voices, is
praised by the descendants of Gotama. Ushas, grant us food associated with
progeny and dependants and distinguished by horses and cattle.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸೂನೃತಾನಾಂ ನೇತ್ರೀ—ಸೂನೃತಾ, ಸೂನೃತಾವತೀ, ಸೂನೃತಾವರೀ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಷಸ್ಸಿನ
ವಿಶೇಷಣಗಳು ಅಥವಾ ಪರಮ್ಪರ ಪದಗಳು (ನಿ. ೨-೧೯). ಸೂನೃತೇತಿ ವಾಜಾನಾಮು | ನೇತ್ರೀ ಉತ್ಪಾದ-

ಯಿತ್ರೀ | ಉಷಸಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾನಂತರಂ ಹಿ ಪಶುಪಕ್ಷಿಮೃಗಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಆತ ಸೈವ ತಾಸಾಂ ವಾಚಾಂ ಪ್ರವರ್ತಯಿತೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಎಂದರೆ ಸೂನ್ಯತೆಯೆಂಬ ಪದವು ಸಮಸ್ತವಾಗ್ನೈವದವಾದ ಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯದ ಅನಂತರವೇ ಸಮಸ್ತ ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸೇ ಅವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಉತ್ಪಾದಕಳು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಕುತ್ಸುಕನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ತಮ್ಮ ರ್ಪುತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಹ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಭಾಸ್ವತೀ ನೇತ್ರೀ ಸೂನ್ಯತಾನಾಮುಚೇತಿ ಚಿತ್ರಾ ವಿ ದುರೋ ನ ಆವಃ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧.೧೧.೧೪)

ಏಷಾ ನೇತ್ರೀ ರಾಧಸಃ ಸೂನ್ಯತಾನಾಮುಷಾ ಉಚ್ಯಂತೀ ರಿಚ್ಯತೇ ವಸಿಷ್ಠೈಃ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧.೧೩-೧೪)

ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಸ್ತುತೀನಾಂ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ನೇತ್ರೀ ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಋಷಿಭಿರಸ್ಮಾಭಿಃ | ಎಂದರೆ ಋಷಿಗಳಿಂದ ನನ್ನಿಂದ ಎಂದೂ, ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಏಕಸ್ಥಿನ್ನೇವ ಬಹುವಚನಂ | ಗೋತಮೇನ ಮಯಾ | ಅಂದರೆ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದೂ ಗೋತಮನಾದ ನನ್ನಿಂದ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್—ಈ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಎಂಟು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಡಬಹುದು. ಅಶ್ವೈರ್ಯೋ ಬೋಧ್ಯಂತೇ ತೇ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾಃ ತಾನ್ | ಅಶ್ವಗಳ ವಿವ್ಯವಾಸದಿಂದ ವಿಳಂಬವಾದವರನ್ನು ಅರ್ಥವಾಗಿ ಅಶ್ವ ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವರನ್ನು ಅರ್ಥವಾಗಿ ಅಶ್ವವಾ ನಾಯಕರು ಹೇಳುವಂತೆ | ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ ಎನ್ನುವ ಪದವು ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಯಶಾವ್ಯವಂ. ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ ಎಂಬುದಾಗಿದೆಯಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಅಶ್ವಗಳೇ ಮೂಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅಶ್ವವೆಂದೂ ಅಗಬಹುದು. ಮಹಾಶಯ. ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ವಾಚಕಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಶ್ವಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಧನಗಳನ್ನು, ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ತಂದಾಡುವವರಿಂದಲೂ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಮುಕ್ತಮತಿಯ ಎಂದೂ ಇವೆಯೆಂದು ಮತ್ತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಎಂಟು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಃ

ಭಾಸ್ವತೀ—ಭಾ ಬಿಹ್ವೈ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾ ತಸ್ಯಾಃ ಅನ್ವ ಇತಿ ಭಾಸ್ವತೀ. ತದಸ್ಮಾಸ್ತು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂಜನ. ಉಗಿತಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ತುತ್ವವಸ್ತು ಬರುವ.

ನೇತ್ರೀ—ನೇತ್ರ್ ಪ್ರಾಕೀ. ಧಾತು. ಕರ್ತೃಧರವಸ್ತು ಪ್ರಾಪ್ರತ್ಯಯ. ನೇತ್ರೀತ್ವದಾದ್ಯಂತ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲೆ ಋವಂತನಾದುದರಿಂದ ಋನ್ನೇಚ್ಛೋ ಜೀಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ರತ್ಯಯ. ಮೂಲವಸ್ತು.

ಋಕಾರವು ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಜೀವ್—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತನೇ—ಸ್ವರ್ಗ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ.
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಯಕಿಗೆ ಲುಕ್. ಲೋಪಸ್ತು
ಆತ್ಮನೇಪದೇಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಏಕಾರ ಉಳಿಯು
ತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮು-
ಪಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಆನಾದೇಶ.
ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಗೋತಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ
—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಋಲ್ಯೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ನೃವತಃ—ನಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ನೃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮತುಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ
ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭಾಂ ಮತುಪ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಸಿ—ಮಾ ಮಾನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿವಚನರೂಪ. ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್.
ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಷ್ತಮಶ್ಯಾಂ ಯಶಸಂ ಸುವೀರಂ ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ ರಯಿ.

ಮಶ್ವಬುಧ್ಯಂ ।

ಸುದಂಸಸಾ ಶ್ರವಸಾ ಯಾ ವಿಭಾಸಿ ವಾಜಪ್ರಸೂತಾ ಸುಭಗೇ

ಬ್ರಹಂತಂ || ೮ ||

ಯಿತ್ರೀ | ಉಷಸಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾನಂತರಂ ಹಿ ಪಶುಪಕ್ಷಿವ್ಯುಗಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಅತಃ ಸೈವ ತಾಸಾಂ ವಾಚಾಂ ಪ್ರವರ್ತಯಿತೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಎಂದರೆ ಸೂನ್ಯತವೆಂಬ ಪದವು ಸಮಸ್ತವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯದ ಅನಂತರವೇ ಸಮಸ್ತ ಪಶುಪಕ್ಷಾದಿಗಳ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸೇ ಅವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಉತ್ಪಾದಕಳು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕುತ್ಸರೂ ವಸಿಷ್ಠರೂ ತಮ್ಮ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ--

ಭಾಸ್ವತೀ ನೇತ್ರೀ ಸೂನ್ಯತಾನಾಮುಚೇತಿ ಚಿತ್ರಾ ವಿ ದುರೋ ನ ಆವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೪)

ಏಷಾ ನೇತ್ರೀ ರಾಧಸಃ ಸೂನ್ಯತಾನಾಮುಷಾ ಉಚ್ಛಂತೀ ರಿಭ್ಯತೇ ವಸಿಷ್ಠೈಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೬-೭)

ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಸ್ತುತೀನಾಂ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ನೇತ್ರೀ ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಋಷಿಭಿರಸ್ಮಾಭಿಃ | ಎಂದರೆ ಋಷಿಗಳಾದ ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದೂ, ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಏಕಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಬಹುವಚನಂ | ಗೋತಮೇನ ಮಯಾ | ಅಂದರೆ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದೂ ಗೋತಮನಾದ ನನ್ನಿಂದ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್—ಈ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಅಶ್ವೈರ್ಯೇ ಬೋಧ್ಯಂತೇ ತೇ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾಃ ತಾನ್ | ಅಶ್ವಗಳ ವಿದ್ಯಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಅಥವಾ ಅನ್ನ ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಸಾಯಣರು ಹೇಳುವಂತೆಃ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ ಎನ್ನುವ ಪದವು ನರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಯಕಾರವು ಬಂದು ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ ಎಂಬುದಾಗಿದೆಯಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಅಶ್ವಗಳೇ ಮೂಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಆಗಬಹುದು. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ರಾಜರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಶ್ವಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಧನಗಳನ್ನೂ, ಆಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದುವುದರಿಂದಲೂ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ೧-೧೨೧-೧೪ನೆಯ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ಪದಕ್ಕೂ ಈ ವಿಧವಾದ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭಾಸ್ವತೀ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾಃ ಅಸ್ಯಾಃ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಭಾಸ್ವತೀ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಉಗಿತಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀಪ್.

ನೇತ್ರೀ—ಣೀರ್ ಪ್ರಾ ಪಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನೇತ್ರಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಋದಂತವಾದುದರಿಂದ ಋನ್ನೇಭ್ಯೋ ಜೀಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಣಾದೇಶ.

ಋಕಾರವು ಚಿತೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಜೀಪ್—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತವೇ—ಸ್ವರ್ಗಾ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಯಕಿಗೆ ಲುಕ್. ಲೋಪಸ್ತ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಏಕಾರ ಉಳಿಯು ತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮು-
ಪಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಆನಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಗೋತಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಭಿಷ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ
—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಷಿಗೆ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಘುಲೈತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ.

ನೈವತಃ—ನಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ನೈಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮತುಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವೈತ್ಯಯದಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭಾಂ ಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಸಿ—ಮಾ ಮಾನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿವಚನರೂಪ. ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾತಃ

ಉಷಸ್ತಮಶ್ಯಾಂ ಯಶಸಂ ಸುವೀರಂ ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ ರಯಿ.

ಮಶ್ವಬುಧ್ಯಂ ।

ಸುದಂಸಸಾ ಶ್ರವಸಾ ಯಾ ವಿಭಾಸಿ ನಾಜಪ್ರಸೂತಾ ಸುಭಗೇ

ಬೃಹಂತಂ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉಷಃ | ತಂ | ಅಶ್ಯಾಂ | ಯಶಸಂ | ಸುವೀರಂ | ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ | ರಯಿ |

ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಂ |

ಸುದಂಸಸಾ | ಶ್ರವಸಾ | ಯಾ | ವಿಭಾಸಿ | ವಾಜಪ್ರಸೂತಾ | ಸುಭಗೇ |

ಬೃಹಂತಂ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಉಷ ಉಷೋದೇವತೇ ತಂ ರಯಿಂ ಧನಮಶ್ಯಾಂ | ಸ್ವಾಪ್ನಯಾಂ | ಕೀದೃಶಂ | ಯಶಸಂ
ಯಶಸಾ ಕೀರ್ತ್ಯಾಯುಕ್ತಂ | ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಶಸ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುವೀರಂ ಶೋಭನೈರ್ವೀರೈಃ ಪುತ್ರಾದಿಭಿ-
ರ್ಯುಕ್ತಂ ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ | ಪ್ರಕೃಷ್ಟೋ ವರ್ಗಃ ಸಂಘಃ ಪ್ರವರ್ಗಃ | ದಾಸಾನಾಂ ಕರ್ಮಕರಾಣಾಂ
ಪ್ರವರ್ಗೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ತಂ | ಅನೇಕೈರ್ಭೃತ್ಯೈರುಪೇತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಂ | ಅಶ್ವಾ ಬುಧ್ಯಾ
ಬೋಧ್ಯವ್ಯಾ ಯೇನ ಧನೇನ ತಾದೃಶಂ | ಹೇ ಸುಭಗೇ ಶೋಭನಧನ ಉಷಃ ಸುದಂಸಸಾ ಶೋಭನೇನ
ಕರ್ಮಣಾ ಯುಕ್ತೇನ ಶ್ರವಸಾ ಶ್ರವಣೇಯೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಪ್ರೀತಾ ತ್ವಂ ವಾಜಪ್ರಸೂತಾಸ್ಮಭ್ಯಂ
ದತ್ತಾನ್ನಾ ಸತೀ ಬೃಹಂತಂ ಪ್ರೌಢಂ ಯಾ ಯಂ ರಯಿಂ ವಿಭಾಸಿ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶಯಸಿ | ತಮಶ್ಯಾ-
ಮಿತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಂಬಂಧಃ || ಅಶ್ಯಾಂ | ಅಶಾ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ವೃತ್ತಯೇನ ಪರಸ್ತೃಪದಂ | ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಯಶಸಂ | ಅರ್ಶಾದಿತ್ಯಾನ್ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋಽಚ್ | ವೃತ್ತಯೇನ
ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮೋರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ | ದಾಸಯುತ್ಯುಪಕ್ಷಪಯತಿ ಶತ್ರುನಿತಿ ದಾಸೋ
ಭೃತ್ಯಃ | ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಣ್ಯಂತಾಪ್ರಚಾಗ್ಯಚ್ | ಚಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ತದೇವ
ಬಹುವ್ರೀಹಿಸ್ವರೇಣ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸುದಂಸಸಾ | ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿ
ವೃತ್ತರಸದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಮೋ ಡಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಯಶಸಂ—(ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ) ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವುದೂ | ಸುವೀರಂ—
ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದುದೂ | ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ—ಉತ್ತಮರಾದ ಭೃತ್ಯರ ಗುಂಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ |
ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಂ—ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದೂ ಆದ | ತಂ ರಯಿಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ ಧನವನ್ನು | ಅಶ್ಯಾಂ—
ನಾನು ಅನುಭವಿಸುವಂತಾಗಲಿ | ಸುಭಗೇ—ಅಮೌಲ್ಯವಾದ ಧನವುಳ್ಳ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಸುದಂಸಸಾ—
ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಶ್ರವಸಾ—ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ (ತೃಪ್ತಳಾದ ನೀನು) | ವಾಜಪ್ರಸೂತಾ—ನಮಗೆ

ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ | ಬೃಹಂತಂ—ಪ್ರಾಥಮೀಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ | ಯಾ—ಯಾವ ಧನವನ್ನು | ವಿಭಾಸಿ—
ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತೀಯೋ (ಆ ಧನವನ್ನು ನಾನು ಅನುಭವಿಸುವಂತಾಗಲಿ).

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಅಮೌಲ್ಯವಾದ ಧನವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಉಷೋ ದೇವಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ನೀನು ತೃಪ್ತಳಾಗಿ ನಮಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಪ್ರಾಥಮೀಯನ್ನು ಪಡೆದ ನಿನ್ನ ಧನವನ್ನು
ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವುದೂ, ನಮಗೆ ಕೀರ್ತಿ ತರುವುದೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ
ಪುತ್ರರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದುದೂ, ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದೂ ಆದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ ಧನವನ್ನು ನಾನು
ಅನುಭವಿಸುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

May I obtain, Ushas, that ample wealth which confers fame, posterity,
troops of servants and is accompanied with horses ; you abound in riches and
are the giver of food ; you display them when gratified by hymns and holy
Sacrifices.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಯಶಸಂ—ಯಶಸಾ ಕೀರ್ತ್ಯಾಯುಕ್ತಂ | ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಶಸ್ಯಂ | ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂದರೆ
ಸಕಲರಿಂದಲೂ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ, ಪಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ನ ನಾಮ
ಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಯಶಸ್ವಂತಂ | ಅನ್ನೇನ ಸಹಿತಂ | ಅನ್ನದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವುದು
ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸುವೀರಂ—ಶೋಭನೈರ್ವೀರೈಃ ಪುತ್ರೈಃ ಸಹಿತಂ | ಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ವೀರರೂ ಆದ ಪುತ್ರರೊಡನೆ
ಕೂಡಿದುದು.

ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ—ದಾಸೋ ದಸ್ಯತೇರುಪದಾಸಯತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | (ನಿ. ೨-೧೭) ಮುಗಿಸು, ತೀರಿಸು
ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದಸ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ದಾಸನೆಂದಾಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಯಾದಿ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ಮಾಡಿ ತೀರಿಸುವವನೆಂದರ್ಥ ; ಸೇವಕನು, ಪರಿಚಾರಕನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರವರ್ಗವೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃಷ್ಟೋ
ವರ್ಗಃ ಸಂಘಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಂಪು, ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶಕ್ತ
ರಾದವರ ಗುಂಪು. ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯಕುಶಲರಾದ ದಾಸರ ಸಮೂಹವುಳ್ಳದ್ದು. ದಾಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾಕ್ಷಸ ಎಂಬ
ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟೆಂಬುದನ್ನು ದಾಸಪತ್ನೀಃ (ಋ. ಸಂ. ೩-೧೨-೬) ಎಂಬ ಪದವು ಇರುವ
ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಂ—ಈ ಪದದ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೭ನೇ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡ
ಲಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಗುರಿಸಬಹುದಾದುದು ಎಂದರೆ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳದ್ದು.

ಸುಭಗೇ—ಮಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ, ರಿಕ್ಠಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಧನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ.೩-೯) ಸುಭಗವೆಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವೆಂದರ್ಥ. ಸುಭಗೇ ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವಳೇ ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆ

ಸುದಂಸಸಾ—ಅಪಃ, ಅಪ್ಸಃ, ದಂಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧). ದಂಸಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥ. ಸುದಂಸಸಾ ಎಂದರೆ ಶೋಭನೇನ ಕರ್ಮಣಾ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಉಪಸ್ಥಾನ ಸಹ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಯುಕ್ತಳು ಅಥವಾ ಕರ್ಮಸಹಾಯಕಳು ಎಂದು ಅನೇಕಕಡೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸ್ವ ೧ ಜನಂತೀ ಸುಭಗಾ ಸುದಂಸಾ ಆಂತಾದ್ಧಿವಃ ಪಪ್ರಥ ಅ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೬೧-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸುದಂಸಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೋಭನಾಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಕರ್ಮಾ | ಉತ್ತಮವಾದ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರ ಕರ್ಮಕರ್ತೃಳು ಎಂದರ್ಥ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಯುಕ್ತಳು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಸಾ—ಶ್ರವಶಬ್ದಃ ಕೀರ್ತಿಪರಾಂಯಃ | ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಶ್ರವಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತಿ ಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಅನ್ವಯವು ಅತಿಶಯವತ್ತಮನಿಮಿತ್ತಕೀರ್ತ್ಯರ್ಥಂ | ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯ ವಾದ ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಕೀರ್ತಿಯೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುದಂಸಸಾ ಶ್ರವಸಾ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೇ ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅನ್ವಯಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ದಸಿ ದಂಶದರ್ಶನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ದಂಶಶಬ್ದೋ ದರ್ಶನವಚನಃ | ಶ್ರವಃಶಬ್ದೋಽಸಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಚನಃ | ಸುದರ್ಶನೇನ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ವಾ | ಎಂದರೆ ದರ್ಶನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದಂಶ ಶಬ್ದವೂ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಶಬ್ದವೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮನೋಹರವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು, ಶೋಭನೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಯುಕ್ತೇನ ಶ್ರವಣೇಯೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಪ್ರೀತಾ ತ್ವಂ | ಅಂದರೆ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರ ದಿಂದ ತೃಪ್ತಳಾದ ನೀನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಾಚಪ್ರಸೂತಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವವಳಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ದತ್ತಾನ್ನಾ ಸತೀ | ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಅನ್ನದಾತಳಾಗಿ ಎಂದು ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಋ. ಸಂ. ೧-೭೭-೪ ನೇ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ ಇದೇ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ (ಸ್ತಂಧ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವಂತೆ) ಪ್ರಸೂತಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿತಂ ಎಂದೂ, ಪ್ರೇರಿತಂ ಹವಿರ್ಲ-ಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಯೈಃ ಎಂದು ಸಮಸ್ತಪದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಿದರೆ ಹವಿ ಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತಳಾಗಿ ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುವಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಶ್ಯಾಮ್—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಸ್ಯ ಥಸ್ಯ ಥಮಿಪಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಇದು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹು.

ಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ- ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ಲೂ) ಲುಕ್. ಲಿಜಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಶಸಮ್—ಯಶಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಯಶಸಃ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಶಅದಿಭ್ಯೋಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

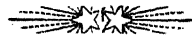
ಸುವೀರಮ್—ಶೋಭನಾಃ ವೀರಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುವೀರಃ ವೀರವೀರ್ಯಾ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಮ್—ದಾಸಯತಿ ಉಪಕ್ಷಪಯತಿ ಶತ್ರುನಿತಿ ದಾಸೋ ಭೃತ್ಯಃ. ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಣಿಚ್ ಬಂದಾಗ ದಾಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ನಂದಿಗೃಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷೇರನಿಟಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ದಾಸ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃಷ್ಟೋ ವರ್ಗಃ ಪ್ರವರ್ಗಃ ದಾಸಾನಾಂ ಪ್ರವರ್ಗೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ತಮ್ ದಾಸ ಎಂಬುದು ಚಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುದಂಸಸಾ—ಶೋಭನಂ ದಂಸಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸುದಂಸಃ ತೇನ. ಸುದಂಸಸಾ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಸಂತ ವಾದುದರಿಂದ ಸೋಮರ್ವನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯು-ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾ—ಯಚ್ಚ ಬ್ಧಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನ ಅನ್ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಾದೇಶ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ತ್ಯದಾದ್ಯತ್ವ. ಪರರೂಪ.

ವಿಭಾಸಿ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತವಿಶಿಷ್ಟತಿಜಂತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವಾನಿ ದೇವೀ ಭುವನಾಭಿಚಕ್ಷ್ಯಾ ಪ್ರತೀಚೀ ಚಕ್ಷುರ್ವಿಯಾ

ವಿ ಭಾತಿ |

ವಿಶ್ವಂ ಜೀವಂ ಚರಸೇ ಬೋಧಯಂತೀ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವಾಚಮವಿದನ್ಮ-
ನಾಯೋಃ || ೯ ||

|| ಪದವಾಕಃ ||

ವಿಶ್ವಾನಿ | ದೇವೀ | ಭುವನಾ | ಅಭಿ ಚಕ್ಷುಃ | ಪ್ರತೀಚೀ | ಚಕ್ಷುಃ | ಉರ್ವಿ-
ಯಾ | ವಿ | ಭಾತಿ |

ವಿಶ್ವಂ | ಜೀವಂ | ಚರಸೇ | ಬೋಧಯಂತೀ | ವಿಶ್ವಸ್ಯ | ವಾಚಂ | ಅವಿದತ್ |
ಮನಾಯೋಃ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವೀ ದ್ಯೋತಮಾನೋಷಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭುವನಾ ಭುವನಾನಿ ಭೂತಜಾತಾನ್ಯಭಿ-
ಚಕ್ಷುಃಭಿಪ್ರಕಾಶ್ಯ ಪ್ರಕಾಶವಂತಿ ಕೃತ್ವಾನಂತರಂ ಪ್ರತೀಚೀ ಪ್ರತ್ಯುಜ್ಜುಖೀ ಸತೀ ಚಕ್ಷುಃ ಪ್ರಕಾಶಕೇನ
ತೇಜಸೋರ್ವಿಯೋರ್ವೀ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾ ಸತೀ ವಿ ಭಾತಿ | ಪ್ರಕಾಶತೇ | ಅಪಿ ಚ ವಿಶ್ವಂ ಜೀವಂ ಸರ್ವಂ
ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ಚರಸೇ ಚರಣಾಯ ಸ್ವಸ್ವವ್ಯಾಪಾರೇಷು ಪ್ರವರ್ತನಾಯ ಬೋಧಯಂತೀ ನಿದ್ರಾತಃ
ಸಕಾಶಾದುದ್ಬೋಧಯಂತ್ಯುಷಾ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಮನಾಯೋರ್ಮನಸಾ ಯುಕ್ತಸ್ಯ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರ-
ಸಮರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ ಯಾ ವಾಗಸ್ತಿ ತಾಂ ವಾಚಮವಿದತ್ | ಅಲಭತ | ಆತ ಏವೋಷಸಃ
ಸೂನ್ಯತಾವತೀತಿ ಸಂಜ್ಞೋಪಪನ್ನಾ ಭವತಿ || ಅಭಿಚಕ್ಷುಃ | ಚಕ್ಷುಃ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ | ಆಯಂ
ಪ್ರಕಾಶನಾರ್ಥೋಽಸಿ | ಸಮಾಸೇನೈವಾನ್ವೇ | ಸಾ. ೭-೧-೩೭ | ಇತಿ ಕ್ತ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಲ್ಯಬಾ-
ದೇಶಃ | ಪ್ರತೀಚೀ | ಪ್ರತಿಪೂರ್ವಾದಂಚತೇರ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ |
ಅಂಚತೇಶ್ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಜೀವಃ | ಅಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತ-
ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಜೀವ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉರ್ವಿಯಾ | ಉರ್ವೀಶಬ್ದಾದುತ್ಪತ್ತಯ ಸೋರಿಯಾಡಿಯಾ-
ಜೀಕಾರಾಣಾಂ ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಸಾ. ೭-೧-೩೯-೧ | ಇತಿ ಡಿಯಾಜಾದೇಶಃ | ಆದೇಶಸಾಮಾನ್ಯಾ-
ತ್ವಸ್ಯ ಲೋಪೋ ನ ಭವತಿ | ಮನಾಯೋಃ | ಮನ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ಮನಸ್ಯತಿ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ |
ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಃ | ವರ್ಣಪ್ರಾಪತ್ತಾ ಸಕಾರ ಆಕಾರಃ | ಯದ್ವಾ | ಕರ್ತುಃ ಕೃಚ್ ಸಲೋಪ-
ಶ್ಚೇತಿ ಕೃಚ್ ಸಕಾರಲೋಪಶ್ಚ | ಅಕೃತ್ಸರ್ವಧಾತುಕಯೋರಿತಿ ದೀರ್ಘಃ || ೯ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವೀ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು | ವಿಶ್ವಾನಿ ಭುವನಾ—ಸಮಸ್ತವಾದ ಭೂತಗಳನ್ನೂ |
ಅಭಿಚಕ್ಷುಃ—ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ | ಪ್ರತೀಚೀ—ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಚಕ್ಷುಃ—(ತನ್ನ) ತೇಜಸ್ಸಿನೊಡನೆ |
ಉರ್ವಿಯಾ—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡು | ವಿಭಾತಿ—ಬೆಳಗುತ್ತಾಳೆ | ವಿಶ್ವಂ ಜೀವಂ—ಸಕಲವಾದ ಪ್ರಾಣಿ
ಜಾತವನ್ನೂ | ಚರಸೇ—(ಅವುಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ) ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಬೋಧಯಂತೀ (ನಿದ್ರೆಯಿಂದ)

ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ! ವಿಶ್ವಸ್ಯ—ಸಕಲವಾದ (ಮತ್ತು) | ಮನಾಯೋಃ—ಜೀತನಾವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ | ವಾಚಂ—
(ಧ್ವನಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯನ್ನು | ಅವಿದತ್ —(ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ)ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನಳಾದ ಉಷೋದೇವೀಯು ಲೋಕದ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ತನ್ನ ಶೇಷಸ್ಥಿನೊಡನೆ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳಗುತ್ತಾಳೆ. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ ಸಕಲಜೀತನಾವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಧ್ವನಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನೂ ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

The divine Ushas having lighted up the whole world, spreads expanding! with her radiance towards the west, arousing all living creatures to their labours ; she hears the speech of all endowed with thought.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯ—ದರ್ಶಯಿತ್ತಾ | ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಎಂದರ್ಥ. ಚಕ್ಷ್ವ ಧಾತುವನ್ನು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನೋಡು ಅಥವಾ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಅಭಿ ಎನ್ನುವ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗಲೂ ಸಹ ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅಪೋ ಹಿ ಸ್ಯಾ ಮಯೋಭುವಸ್ತಾ ನ ಊರ್ಜೇ ದಧಾತನ |

ಮಹೇ ರಣಾಯ ಚಕ್ಷಸೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೯-೧)

ಮಿತ್ರಃ ಕೃಷ್ಣೀರನಿಮಿಷಾಭಿ ಚಷ್ಟೇ ಮಿತ್ರಾಯ ಹವ್ಯಂ ಘೃತವಜ್ಜು ಹೋತ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೫೯-೧)

ಈ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸರ್ಗವಿಲ್ಲದಿರುವ ಚಕ್ಷಸೇ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೂ ಉಪಸರ್ಗದೊಂದಿರುವ ಅಭಿಚಷ್ಟೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ನೋಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ಚಕ್ಷಸೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದರ್ಶನಾಯ (೧. ೯-೨೭) ಎಂದರೆ ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ, ಅಭಿಚಷ್ಟೇ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅಭಿಪಶ್ಯತಿ | (೧. ೧೦-೨೨) ಸರ್ವತಃ ಪಶ್ಯತಿ | ಸುತ್ತಲೂ ಜಿನ್ನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಪದಗಳಿಗೇ ಕಾಣಿಸಿಕೊ, ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಯೇನ ಚಪ್ಪೇ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಯೇನ ನಾಸತ್ಯಾ ಭಗಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೧೯-೧೬)

ಮಹತ್ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯಂ ಕೃತಂ ಪಶ್ಯೇಮ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೪-೨)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿನ ಚಪ್ಪೇ, ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳಿಗೂ ಸಹ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ, ಪ್ರಕಾಶ್ಯಂ | ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳ್ಳುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೂ ಸಹ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉರ್ವಿಯಾ—ಉರುಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರತೀಯೈಕವಚನೇ ಉರ್ವಿಯಾ ಇತಿ ರೂಪಂ | ಉರುತ್ವೇನ | ಉರು ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಪ್ರತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಏಕವಚನದ ಪ್ರಯೋಗವಾದಮೇರೆ ಉರ್ವಿಯಾ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು. ವ್ಯಾಪಿಸು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡು ಎನ್ನುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಈರಿತಿ ಉರ್ವಿಯಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ವ್ಯಚ್ಛೇದೀರುರ್ವಿಯಾ ವಿ ಶ್ರಯಂತಾಂ ಪತಿಭ್ಯೋ ನ ಜನಯಃ ಶುಂಭಮಾನಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಷಸ್ಸು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳಗಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಬೋಧಯಂತೀ— ಸುಪ್ತಾನುತ್ಥಾಪಯಂತೀ | ಮಲಗಿರುವವರನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಿ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಾ, ಸಕಲರನ್ನು ಅವರವರ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ ಎಂದರ್ಥ. ಮೃತಪ್ರಾಯವಾಗಿ ಮಲಗಿರತಕ್ಕ ಸಕಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳನ್ನೂ ರಾತ್ರಿಯಾದನಂತರ ಉಷಸ್ಸು ಎಬ್ಬಿಸಿ ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಸವಾದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅದ್ವಸನ್ನ ಸಸತೋ ಬೋಧಯಂತೀ ಶಶ್ವತ್ತಮಾಗಾತ್ಪುನರೇಯುಷೀಣಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೪)

ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀ ಜೀವಮುದೀರಯಂತ್ಯುಷಾ ಮೃತಂ ಕಂ ಚನ ಬೋಧಯಂತೀ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೮)

ವ್ಯು ೧ ಷಾ ಅವಃ ಪಥ್ಯಾ ೩ ಜನಾನಾಂ ಪಂಚ ಪ್ರತೀಮಾರ್ನುಷೀಬೋಧಯಂತೀ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೭೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಷೋದೇವಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಉಪಕಾರದ ವಿವರಣೆಯು ಋಗ್ವೆಂಹಿತಿಯ ಕಾವ್ಯಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಮಣೀಯವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮನಾಯೋಃ—ಮನ್ಯತೇರರ್ಚಿತಿಕರ್ಮಣೋ ಮನಾ ಸ್ತುತಿರುಚ್ಯತೇ | ತತ್ಕಾಮಸ್ಯ ಮನಾ-
ಯೋಃ ಎಂದರೆ ಅರ್ಚಿತಿ; ಗಾಯತಿ, ರೇಭತಿ ಇತ್ಯಾದಿ 44 ಪೂಜಾರ್ಕಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಮನಾ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೂ ಅದನ್ನು ಪಠಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವವನಿಗೆ ಮನಾಯುವೆಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದುದ
ರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಕಾಮೇನ ಋಷಿಜಾ ಯಜಮಾನೇನ ವಾ | ಸ್ತುತಿಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಋಷಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ
ಯಜಮಾನನಾಗಲಿ ಅಂತಹ ಸ್ತೋತ್ರವಿನ, ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರೂ
ಸಹ ಈ ಪದವು ಬರುವ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇದೇ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಪ್ರಿಯಃ ಸುಕೃತ್ಪ್ರಿಯ ಇಂದ್ರೇ ಮನಾಯುಃ ಪ್ರಿಯಃ ಸುಪ್ರಾವೀಃ ಪ್ರಿಯೋ ಅಸ್ಯ ಸೋಮೀ |
(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೫-೫)

ಪ್ರತಿ ಮನಾಯೋರುಚಿಥಾನಿ ಹರೈನ್ ತಸ್ಮಿನ್ನಧದ್ವೃಷಣಂ ಶುಷ್ಮಮಿಂದ್ರಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೪-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸುಕೃತಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಮನಾಯುಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಕಾಮನೆಂದು ಮನಾಯೋಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿ-
ಕಾಮಸ್ಯ ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮನಾಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ
ಮನಸಾ ಯುಕ್ತಸ್ಯ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಸಮರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ | ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ,
ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಥನಾದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗದ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯ—ಚಕ್ಷೆರ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಧಾತೂನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ವಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಇದು ಪ್ರಕಾಶನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಪೂರ್ವಕಾಲಿಕ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಿಯಾದುದರಿಂದ ಕ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ.
ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸಮಾಸೇನೌ ಪೂರ್ವೇ ಕ್ಷೋ ಲ್ಯಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೭)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ. ಅದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ
ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತೀಚೀ—ಪ್ರತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಅಂಚು (ಗತಿಪೂಜನಾರ್ಥಕ) ಧಾತುವಿಗೆ ಋತ್ವಿಕ್‌ದಧ್ಯಕ್—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ, ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಉಪ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ
ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಅಂಚತೇಶ್ಲೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಜೀಪ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯಚಿ ಭಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ
ಅಚೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮)
ಉಪಾಕಾರ ನಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚುಧಾತುವು ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ
ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತೀಚೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರವು ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಜೀಪಿಗೆ
ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉರ್ವಿಯಾ—ಉರ್ವಿ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾಡಿಯಾಜೀ-
ಕಾರಾಣಾಂ ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಿಯಾಚಾದೇಶ. ಡಿತ್ತಾದುದ
ರಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರಸೇ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ತುನುನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಮುರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ.
೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಅವಿದತ್—ವಿದ್ ಲೃ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತೆಶ್ಚ
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಧಾತು ಲೃ ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಚ್ಚಿ ಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನಾಯೋಃ—ಮನಃ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಮನಸ್ಯತಿ. ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಃ ಎಂಬ ಸುಬಂತದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಯಾಚ್ಛೆಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ.
೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉ ಪರವಾದಾಗ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ
ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಥವಾ ಕರ್ತುಃ ಕೃಚ್ ಸಲೋಪಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ
ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮನ+ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಕೃತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋ ದೀರ್ಘಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಆಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಉಪ್ರತ್ಯಯ
ಮನಾಯು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತೋತ್ರವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ||೯||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಪುರಾಣೀ ಸಮಾನಂ ವರ್ಣಮುಭಿ

ಶುಂಭಮಾನಾ |

ಶ್ವಸ್ಥೀವ ಕೃತ್ಸುರ್ವಿಜ ಆಮಿನಾನಾ ಮರ್ತಸ್ಯ ದೇವೀ ಜರ.

ಯಂತ್ಯಾಯುಃ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪುನಃ ೨ ಪುನಃ | ಜಾಯಮಾನಾ | ಪುರಾಣೇ | ಸಮಾನಂ | ವರ್ಣಂ | ಅಭಿ |

ಶುಂಭಮಾನಾ |

ಶ್ವಘ್ನೀ ೨ ಇವ | ಕೃತ್ನುಃ | ವಿಜಃ | ಆ ೨ ಮಿನಾನಾ | ಮರ್ತಸ್ಯ | ದೇವೀ | ಜರ-
ಯಂತೀ | ಆಯುಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಪ್ರತಿದಿವಸಂ ಸೂರ್ಯೋದಯಾತ್ಮೋವಂ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತೀ
ಪುರಾಣೇ ಚಿರಂತನೀ | ನಿತ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾತ್ಸಮಾನಂ ವರ್ಣಮೇಕಮೇವ ರೂಪಮಭಿ ಪ್ರಾಪ್ಯ
ಶುಂಭಮಾನಾ ಶೋಭಮಾನಾ | ವಿಭಿನ್ನೇಷ್ಟಪಿ ದಿವಸೇಷ್ಟಸ್ಯಾ ಏಕರೂಪ್ಯೇಣಾವಸ್ಥಾನಾನ್ನಿತ್ಯೇತ್ಯಮಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಾ ದೇವೀ ದೇವನಶೀಲೋಷಾ ಮರ್ತಸ್ಯ ಮರಣಧರ್ಮಣಃ ಸರ್ವಸ್ಯ
ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯಾಯುರ್ಜೀವನಂ ಜರಯಂತ್ಯಾನಯಂತೀ ವರ್ತತೇ | ಬಹ್ವೀಷೂಷಃಸ್ವತೀತಾಸು ಹಿ
ಸರ್ವೇಷಾಮಾಯುರ್ಹೀಯತೇ | ಉಷಾಶ್ಚ ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಆತಃ ಸೈವಾಯುರ್ಜರ-
ಯತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕೃತ್ನುಃ ಕರ್ತನಶೀಲಾ ಶ್ವಘ್ನೀನ ವ್ಯಾಧಸ್ತ್ರೀನ | ಸಾ ಯಥಾ ವಿಜಶ್ಚಲತಃ
ಪಕ್ಷಿಣ ಅಮಿನಾನಾ ಪಕ್ಷಾದಿಚ್ಛೇದನೇನ ಹಿಂಸಂತೀ ತೇಷಾಮಾಯುರ್ಜರಯತಿ ತದ್ವತ್ || ಪುರಾಣೇ |
ಪುರೇತ್ಯಸ್ಮಾದವ್ಯಯಾತ್ ಸಾಯಂಚಿರಂಸ್ರಾಹ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೪-೩-೨೩ | ಭವಾರ್ಥೇ ಟ್ಯು-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪುರಾಣಪ್ರೋಕ್ತೇಷು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಲ್ಪೇಷು | ಪಾ. ೪-೩-೧೦೫ | ಇತಿ ನಿಪಾತನಾತ್ಪ್ರತ್ಯ-
ಭಾವಃ | ಯೋರನಾದೇಶಃ | ಟಿತ್ಯಾಜ್ಜೀಷ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶುಂಭಮಾನಾ |
ಶುನ್ಘ ದೀಪ್ತಾ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶಾನಚೋಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ
ಶಿಷ್ಯತೇ | ಶ್ವಘ್ನೀ | ಶುನಾ ಮೃಗಾನ್ ಹತವಾನ್ ಶ್ವಹಾ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ | ಪಾ. ೩-೨-೮೮ |
ಇತಿ ವಚನಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಾದಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇಪ್ಯಪಪದೇ ಹಂತೇಃ ಕ್ವಿಪ್ | ಋನ್ನೇಭ್ಯೋ ಜೀಬಿತಿ ಜೀಪ್ |
ಅಲ್ಲೋಪೋನ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಜೀಪ
ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃತ್ನುಃ | ಕೃತೀ ಭೇದನೇ | ಔಣಾದಿಕಃ ಕ್ವಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವಿಜಃ | ಓವಿಜೀ ಭಯ-
ಚಲನಯೋಃ | ವಿಜಂತಿ ಚಲಂತೀತಿ ವಿಜಃ ಪಕ್ಷಿಣಃ | ಅಮಿನಾನಾ | ಮೀರ್ಷಾ ಹಿಂಸಾಯೋಂ
ಕ್ರೈಯಾದಿಕಃ | ಪ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಶಾನಚಿಶ್ಚಿತ್ತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪುನಃಪುನಃ—(ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ) ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ | ಜಾಯಮಾನಾ—ಆವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾ | ಪುರಾಣೇ-
ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ (ಆನಾದಿಯಾದುದರಿಂದ | ಸಮಾನಂ ವರ್ಣಂ ಅಭಿ—(ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಒಂದೇ ರೂಪ

ವನ್ನು ಹೊಂದಿ | ಶುಂಭಮಾನಾ—ಶೋಭಿಸತಕ್ಕ | ದೇವೀ—ಕಾಂತಿಯುತಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು |
ಮರ್ತಸ್ಯ—ಮರಣಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ | ಆಯುಃ—ಆಯಸ್ಸನ್ನೂ | ಕೃತ್ನುಃ—ಜಾಣನಾದ |
ಶ್ವಘ್ನೀವ—ಜೂಜುಗಾರನಂತೆ |

ಅಥವಾ

ಅಮಿನಾನಾ—(ರೆಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಬಡಿಸುವುದರಿಂದ ಹಿಂಸಿಸುವವಳೂ | ವಿಜಃ—(ಸಂಚರಿಸುವ)
ಪಕ್ಷಿಗಳ | ಕೃತ್ನುಃ—(ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು) ಕತ್ತರಿಸುವವಳೂ ಆದ | ಶ್ವಘ್ನೀವ—ಬೇಡನ ಹೆಂಡತಿಯಂತೆ |
ಜರಯಂತೀ—ಮುಪ್ಪುಕೊಟ್ಟು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕಾಂತಿಯುತಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು ಅನಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅವಿ
ಭವಿಸುತ್ತಾ ಕೊಂಚವೂ ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದ ರೂಪವುಳ್ಳವಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಮತ್ತು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಪಕ್ಷಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ
ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೀಳುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವಳೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಸಾಯಿಸುವವಳೂ ಆದ
ಬೇಡನ ಹೆಂಡತಿಯಂತೆ ಈ ಉಷೋದೇವಿಯೂ ಸಹ ಮರಣಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಮುಪ್ಪನ್ನು ಕೊಟ್ಟು
ಅವುಗಳ ಆಯಸ್ಸು ಕ್ಷಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

The divine and ancient Ushas, born again and again and bright with
unchanging hues, wastes away the life of a mortal, like the wife of a hunter
cutting up and dividing the birds.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರ್ಷದೊಡನೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಕುಲವೂ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಜೈತನ್ಯ
ವನ್ನೂ ಬೆಳಕನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಜೀವಕಳೆಯನ್ನು ತುಂಬತಕ್ಕ ಉಷಸ್ಸಿನ ಸೊಬಗು ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ
ಆನಂದಾನುಭವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ತಾರುಣ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನೇ ಹೊಂದಿ
ರುವ ಉಷಸ್ಸಿನ ಎದುರಿಗೇ ಮಾನವಾದಿ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಹ ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ವಾರ್ಧಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ
ಮೃತರಾಗುವ ಭಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಉದ್ವೇಗವೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವದೊಡನೆ ಸತ್ಯದ ಅನುಭವವೂ
ಜೊತೆಗೂಡಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರೊ|| ಮಾಕ್ಸ್ ಮುಲ್ಲರು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಉಷೋ
ದೇವತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದರೆ ಅಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದೆಂದು ಅವನ್ನು
ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

“The Dawn, which to us is merely a beautiful sight, was to the early
gazer and thinker, the problem of all problems. It was the unknown land from
whence rose every day those bright emblems of a divine power which left in

the mind of man the first impression and intimation of another world, of power above, of order and wisdom. What we simply call the sun-rise, brought before their eyes every day, the riddle of the riddles, the riddle of existence. The days of their life sprang from that dark abyss which every morning seemed instinct with light and life. Their youth, their manhood, their old age, all were to the Vedic bards the gift of that heavenly mother who appeared bright, young, unchanged, immortal every morning, while everything else seemed to grow old, to change, and drop, and at last to set, never to return. It was there, in that bright chamber, that, as their poets said, mornings and days were spun, or under a different image, where mornings and days were nourished, where life or time was drawn out ”.

(Lectures on the Science of Language
Vol. II (P. 481-482.)

ಹೀಗೆ ಅಶಾಶ್ವತವಾದ ಜಗಜ್ಜೀವನದ ಮುಂದೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವಾಗ,

ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಪುರಾಣೀ — ಎಂದು ಉಪಸ್ಥಾನ ಸ್ವರೂಪದ ನಿರೂಪಣೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜಾಯಮಾನಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಜನ್ಮನಾತ್ರೋದಯೋಽಭಿಪ್ರೇತಃ | ಪ್ರತಿದಿನಸಂ ಸೂರ್ಯೋದಯಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತೀ | ಎಂದರೆ ಜನ್ಮವೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಹೊಸದಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಹೊಸದಾದ ಉದಯವೆಂದೂ, ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆವಿರ್ಭಾವವಾಗುವುದೆಂದೂ ಅರ್ಥ. ಪುರಾಣೀ ಚಿರಂತನೀ ನಿತ್ಯಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲ ಏವೋತ್ಪನ್ನತ್ವಾದುಷಾ ಪುರಾಣೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಅನಾದಿಯಾಗಿಯೂ ಶಾಶ್ವತಳಾಗಿಯೂ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಪುರಾಣೀ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಯು ಉಪಸ್ಥಾನ ಸ್ತೋತ್ರ ಪರವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ಪದೇ ಪದೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಶಶ್ವತ್ತುರೋಷಾ ವ್ಯವಾಸ ದೇವ್ಯಥೋ ಅದ್ಯೇದಂ ನ್ಯಾವೋ ಮಘೋನೀ |

ಅಥೋ ವ್ಯಚ್ಛಾದುತ್ತರಾ ಅನು ದ್ಯೂನಜರಾಮೃತಾ ಚರತಿ ಸ್ವಧಾಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೩)

ಪುರಾಣೀ ದೇವೀ ಯುವತಿಃ ಪುರಂಧಿರನು ವ್ರತಂ ಚರಸಿ ವಿಶ್ವವಾರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೬೧-೧)

ಈಯುಷೀಣಾಮುಪಮಾ ಶಶ್ವತೀನಾಂ ವಿಭಾತೀನಾಂ ಪ್ರಥಮೋಷಾ ವ್ಯಶ್ಯತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯಾದ ಉಪಸ್ಥಾನ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಹೊಸದಾಗಿ ಉದಯಿಸಿ ತನ್ನ ನಿಯಮಕ್ಕೆನುಸಾರವಾಗಿ ಲೋಕವನ್ನೆಬ್ಬಿಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ಶುಂಭಮಾನಾ—ಶುಂಭ ದೀಪ್ತಾ | ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಶೋಭಿಸು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಂಭ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಶುಂಭಮಾನಾ ಎಂದಾಗಿದೆ. **ಶುಂಭಮಾನಾಃ—ಶುಶೋಭಿಷಮಾಣಾಃ** (ನಿ. ೮-೧೧) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಶೋಭಿಸತಕ್ಕ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಶೋಭಿಸತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ರೀತಿ ಮನಸ್ಸನ್ನೆಳೆಯುವಂತೆ ಶೋಭಿಸು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಬರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಪದಪ್ರಯೋಗ ವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವ್ಯಚಸ್ವತೀರುರ್ವಿಯಾ ವಿ ಶ್ರಯಂತಾಂ ಪತಿಭ್ಯೋ ನ ಜನಯಃ ಶುಂಭಮಾನಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೫)

ಆಪ ಇವ ಪ್ರವತಾ ಶುಂಭಮಾನಾ ಉರುಷ್ಯದಗ್ನಿಃ ಪಿತ್ರೋರುಪಸ್ಥೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫-೮)

ಅವಿರ್ವಕ್ಷಃ ಕೃಣುಷೇ ಶುಂಭಮಾನೋಷೋ ದೇವಿ ರೋಚಮನಾ ಮಹೋಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಉಪಸ್ಥಿತ ಅಕರ್ಷಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕೊಂಚ ವ್ಯಾಕುಲಹೇತುವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಿಜಃ—ವಿರಿತಿ ಶಕುನಿನಾಮ ವೇತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ | (ನಿ. ೨-೬) ಚಲಿಸು, ಸಂಚರಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವೀ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವಿಃ ಎಂದಾಗಿ ಅದರಿಂದ ವಿಜಃ ಎಂಬ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. **ವಿಃ ಇತಿ ಪಕ್ಷಿನಾಮ | ತತೋ ಜಾತ ಇತಿ ವಿಜಃ |** ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿಃ ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಯೆಂದೂ ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ವಿಜಃ ಎಂದಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಮಾತ್ರ ಓವಿಜೀ ಭಯಚಲನಯೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವಿಜಂತಿ ಚಲಂತೀತಿ ವಿಜಃ ಪಕ್ಷಿಣಃ | ಚಲಿಸುವುದಾದ್ದ ರಿಂದ ವಿಜಃ ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಎಂದು ವಿಜ್ಞ ಧಾತುನಿಷ್ಪನ್ನವೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪಕ್ಷಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಇದ್ದುದೇ ಕಡಿ ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಋ. ಸಂ. ೨ನೇ ಮಂಡಲದ ೧೨ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೫ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವಿಜಃ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಉದ್ದೇಶಕಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪಕ್ಷಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಃ ಅಥವಾ ವಯಃ ಎಂಬ ಪದಗಳೇ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಅಮಿನಾನಾ—ಮೀರ್ಷಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಬಲಾದ್ಧಿಂಸಂತೀ | ಹಿಂಸಾರ್ಥಕವಾದ ಮೀ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಹಿಂಸಿಸುವವಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃತ್ನುಃ—ಕೃತೀ ಛೇದನೇ | ಕತ್ತರಿಸು ಎನ್ನುವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸುವವಳು ಎಂದರ್ಥ.

ಶ್ವಘ್ನೀ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮೋಸಮಾಡತಕ್ಕ ಜೂಜಗಾರನೆಂದೂ, ವ್ಯಾಧನೆಂದೂ, ವ್ಯಾಧನ ಸತ್ತಿಯೆಂದೂ ಮೂರುವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಶ್ವಘ್ನೀ

ಕಿತವೋ ಭವತಿ, ಸ್ವಂ ಹಂತಿ ಸ್ವಂ ಪುನರಾಶ್ರಿತಂ ಭವತಿ | ಶ್ವಘ್ನಿಯೆಂದರೆ ಜೂಜುಗಾರನು. ತಾನು ತನ್ನನ್ನೇ ನಾಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಪರಾಧೀನನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯು,

ಕೃತಂ ನ ಶ್ವಘ್ನೀ ವಿ ಚಿನೋತಿ ದೇವನೇ ಸಂವರ್ಗಂ ಯನ್ಮಘವಾ ಸೂರ್ಯಂ ಜಯತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೩-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೫-೨೨) ಈ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಜೂಜುಗಾರನೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಶ್ವಭಿರ್ಹಂತೀತಿ ಶ್ವಘ್ನಿರ್ಲುಬ್ಧಕ ಇದೋಚ್ಯತೇ | ನಾಯಿಗಳ ಮುಖಾಂತರ ಕೊಲ್ಲತಕ್ಕ ಬೇಟೆಗಾರನು ಎಂದೂ, ಸಾಯಣರು ಶುನಾ ಮೃಗಾನ್ ಹತನಾನ್ ಶ್ವಹಾ | ತಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ಶ್ವಘ್ನೀ | ನಾಯಿಯ ಮೂಲಕ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲತಕ್ಕ ವ್ಯಾಧನ ಸ್ತ್ರೀ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಸನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಐದು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ವಘ್ನೀ ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ೨-೧೨-೪ ; ಮತ್ತು ೪-೨೦-೩ ಈ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಧನೆಂದೂ ೧೦-೪೨-೯ ; ೧೦-೪೩-೫ ; ೮-೪೫-೩೮ ಈ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವಾಗ ಕಿತವನೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಸಹ ಸೌಂದರ್ಯದಾಯಕಳೂ, ಲೋಕಕ್ಕೆ ಜೈತನ್ಯದಾಯಕಳೂ ಆದ ಉಪಸ್ಥು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯದೆಯೇ ಮುಪ್ಪನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟು ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣಳೂ ಆಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಒಂದು ವ್ಯಾಕುಲತೆಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಾಯಮಾನಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಶ್ಯನ್‌ವಿಕರಣ. ಆನೇಮುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಳಿಗೆ ಮುಕಾಗಮ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಶ್ಯನ್‌ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರಾಣೀ—ಪುರಾ ಭವಾ ಪುರಾಣೀ. ಪುರಾ ಎಂಬುದು ಆಕಾರಾಂತವಾದ ಅವ್ಯಯ. ಸಾಯಂ ಚಿರಂ ಪ್ರಾಹ್ಲೇಪ್ರಗೇವ್ಯಯೇಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಟ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಮೋರನಾಕೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಿಡ್ಘಾಣಿಞ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಷ್. ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಅಟ್‌ಕುಸ್ವಾಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಮ್ಭಮಾನಾ—ಶುಮ್ಭ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ಆನೇಮುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಳಿಗೆ ಮುಕಾಗಮ. ಶಪ್‌ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಆನ) ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶ್ವಘ್ನೀ—ಶುನಾ ಮೃಗಾನ್ ಹತವಾನ್ ಶ್ವಹಾ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೮). ಎಂಬುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೇ ಉಪಪದವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮಮಾಡಿದರೂ ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು. ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಹೆನ್‌ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್. ಶ್ವಹನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಋನ್ನೇ-ಭ್ಯೋ ಜೇಸ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೇಪ್. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲೋಪೋನಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಹೋ ಹಂತೇರ್ಜಾಣಿನ್ನೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಘಕಾರಾದೇಶ. ಜೇಪ್‌ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರವು ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೇಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃತ್ನುಃ—ಕೃತೀ ಛೇದನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔದಾಹರಣವಾದ ಕ್ಷುಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂ ಪಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಜಃ—ಓವಿಜೇ ಭಯಚಲನಯೋಃ ಧಾತು. ವಿಜಂತಿ ಚಲಂತಿ ಇತಿ ವಿಜಃ. ಪಕ್ಷಿಣಃ ಕ್ವಿಪ್ ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆಮಿನಾನಾ—ಮೀರ್ಜಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರೌದಿ. ಇದುಪ್ಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ಪಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಙ್‌ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಾನಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಕ್ರೌದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾವಿಕರಣ. ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಆಮಿನಾನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾನಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

—:೦:—

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವ್ರಾಣ್ವರ್ತೀ ದಿವೋ ಅಂತಾ ಅಬೋಧ್ಯವ ಸ್ವಸಾರಂ ಸನುತ.

ಯುಯೋತಿ |

ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನ್ಯಿ ಯೋಷಾ ಜಾರಸ್ಯ ಚಕ್ಷಸಾ

ವಿ ಭಾತಿ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿಽ ಉರ್ವ್ವೀತಿ | ದಿವಃ | ಅಂತಾನ್ | ಅಬೋಧಿ | ಅಪ | ಸ್ವಸಾರಂ | ಸನುತಃ |
ಯುಯೋತಿ |

ಪ್ರಮಿನತೀ | ಮನುಷ್ಯಾ | ಯುಗಾನಿ | ಯೋಷಾ | ಜಾರಸ್ಯ | ಚಕ್ಷಸಾ | ವಿ |
ಭಾತಿ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದಿವೋ ನಭಸೋಽಂತಾನ್ ಪ್ರಾಂತಾನ್ಪೂರ್ಣೀತಿ ವಿವೃತಾಂಸ್ತಮಸಾ ವಿಯುಕ್ತಾನ್ ಕುರ್ವ-
ತುಷಾ ಅಬೋಧಿ | ಸರ್ವೈಃ ಸ್ಪಾಣಿಭಿರಜ್ಞಾಯಿ | ಜ್ಞಾತ್ವಾಭೂತ್ | ತದನಂತರಂ ಸ್ವಸಾರಮುಷಸಃ
ಸ್ಪಾದುರ್ಭಾವೇ ಸತಿ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಂತೀಂ ನಿಶಾಂ ಸನುತಃ | ಅಂತರ್ಹಿತನಾಮೈತತ್ | ಅಂತ-
ರ್ಹಿತಪ್ರದೇಶೇವ ಯುಯೋತಿ | ಅಪಗಮಯ್ಯ ಪೃಥಕ್ಯರೋತಿ | ಮನುಷ್ಯಾ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ
ಸಂಬಂಧೀನಿ ಯುಗಾನಿ ಕೃತತ್ರೇತಾದೀನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಸ್ವಗಮನಾಗಮನಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಹಿಂಸಂತೀ
ಜಾರಸ್ಯ ರಾತ್ರೇರ್ಜರಯಿತುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯೋಷಾ ಜಾಯೋಷಾಶ್ಚಕ್ಷಸಾತ್ತೀಯೇನ ಪ್ರಕಾಶೇನ ವಿ
ಭಾತಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶತೇ || ವ್ಯೂರ್ಣೀತಿ | ಉರ್ವ್ವೀತಿ | ಅಚ್ಛಾದನೇ | ವಿಪೂರ್ವಾದಸ್ತಾ-
ಲ್ಲಟಃ ಶತ್ರು | ಉಗಿತಶ್ಚೇತಿ ಜೀಷ್ | ಶತ್ರುನಮ ಇತಿ ನದ್ಯಾ ಉದಾತ್ತೇತ್ಯಂ | ಸನುತಃ | ಏತದಂತೋ-
ದಾತ್ತೇ ಸ್ವರಾದಿಷು ನಿಸಾತಿತಂ | ಅತೋಽವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾಯಾಮವ್ಯಯಾದಾಪ್ತುಪ ಇತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ
ಲುಕ್ | ಯುಯೋತಿ | ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲುಃ |
ಮನುಷ್ಯಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಷಷ್ಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಯುಗಾನಿ | ಯುಜೇಃ ಕರಣೇ ಕರ್ಮಣಿ ವಾ
ಘ್ನಾಃ | ಚಿಜೋಃ ಕು ಘ್ನಿಣ್ಯತೋರಿತಿ ಕುತ್ಯಂ | ಉಂಭಾದಿಷು ಕಾಲವಿಶೇಷೇ ರಥಾದ್ಯುಪಕರಣೇ ಚ
ಯುಗಶಬ್ದಪಾರಾತ್ ಲಘೂಪಧಗುಣಾಭಾವಃ | ಕಾ. ೬-೧-೧೬೦ | ಉಂಭಾದೀನಾಂ ಚೇತ್ಯಂತೋ-
ದಾತ್ತೇತ್ಯಂ | ಜಾರಸ್ಯ | ದಾರಜಾರೌ ಕರ್ತರಿಣಿಲುಕ್ | ಪಾ. ೩-೩-೨೦-೪ | ಘ್ನಾಂತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಿವಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದ | ಅಂತಾನ್—ಕೊನೆಯ ಭಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ | ವ್ಯೂರ್ಣೀತಿ—(ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ)
ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ (ಉಷೋದೇವಿಯು) | ಅಬೋಧಿ—(ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಳು
(ಅನಂತರ) | ಸ್ವಸಾರಂ—ತಾನಾಗಿಯೇ ಕಳೆದುಹೋಗತಕ್ಕ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು | ಸನುತಃ—ಮರೆಯಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ
ಅಪ ಯುಯೋತಿ—ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಾಳೆ | ಮನುಷ್ಯಾ—ಮಾನವರ | ಯುಗಾನಿ—ಕೃತತ್ರೇತಾದಿ
ಯುಗಗಳನ್ನು | ಪ್ರಮಿನತೀ—ಸವೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ | ಜಾರಸ್ಯ—(ರಾತ್ರಿಯನ್ನು) ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ
ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನಾದ ಸೂರ್ಯನ | ಯೋಷಾ—ಪತ್ನಿಯಾಗಿ | ಚಕ್ಷಸಾ—ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯೊಡನೆ |
ವಿ ಭಾತಿ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉಷೋದೇವಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ಅವಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಅವಳು ತಾನಾಗಿಯೇ ಕಳೆದುಹೋಗತಕ್ಕ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಮರೆಯಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಾಳೆ. ಮಾನವರ ಕಾಲಮಾನಗಳಾದ ಕೃತ ಶ್ರೀತಾದಿ ಯುಗಗಳನ್ನು ಸವೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ ||

English Translation

She has been seen illuminating the boundaries of the sky, and driving into disappearance the spontaneously night; wearing away the ages of the human race, she shines with light like the bride of the Sun.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವ್ಯೂರ್ಣ್ವತೀ—ಊರ್ಣಾಂ ಆಚ್ಛಾದನೇ | ಮರೆಸು, ಹೊದಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಊರ್ಣ ಧಾತುವು ಉರ್ಣ್ವತೀ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸೇರಿ ವಿಗತವಾದ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲುರೂಪವಾದ ಮರೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥ. **ವಿವೃತಾಂಸ್ತಮಸಾ ವಿಯುಕ್ತಾನ್ ಕುರ್ವಂತ್ಯುಷಾಃ** | ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಿರುವ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಉಷಸ್ಸು ಎಂದರ್ಥ.

ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸಿಗೇ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ವ್ಯೂರ್ಣ್ವತೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವ್ಯೂರ್ಣ್ವತೀ ದಾಶುಷೇ ನಾರ್ಯಾಣಿ ಪುನರ್ಜ್ಯೋತೀರ್ಯುವತಿಃ ಪೂರ್ವಥಾಕಃ |

ಋ. ಸ. ೫-೮೦-೬.

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತೀ | ಕೊಡುವವಳಾಗಿ ಎಂದು ವಿನರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲೂ ಸಹ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಕೊಡುವುದು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಋ. ಸಂ. ೯-೯೪-೨. ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಗಳುಳ್ಳಿ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಆಚ್ಛಾದಯನ್ ಎಂದು ವಿನರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವಿ ಎನ್ನುವ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಎಂದಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಊರ್ಣವನ ಎಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹರಡಿ ಆವರಿಸುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ್ವಸಾರಂ—ಉಷಸಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಸತಿ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಂತೀಂ ನಿಶಾಂ | ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯ ವಾದೊಡನೆಯೇ ತಾನಾಗಿಯೇ ಕಳೆದುಹೋಗತಕ್ಕ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಎಂದು ವಿನರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಸಾರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಹೋದರಿಯನ್ನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ರಾತ್ರಿಯೂ ಉಷಸ್ಸೂ ಸಹೋದರಿಯರೆಂದು ರಾತ್ರಿಯು

ತನ್ನ ಕಾಲವಾದೊಡನೆ ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಯಾದ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವಳೆಂದೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಇವರಿಬ್ಬರ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಮಾನೋ ಅಧ್ವಾ ಸ್ವಸ್ರೋರನಂತಸ್ತಮನ್ಯಾನ್ಯಾ ಚರತೋ ದೇವಶಿಷ್ಟೇ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೩-೩)

ಸ್ವಸ್ವಾ ಸಸ್ರೇ ಜ್ಞಾಯಸ್ಯೈ ಯೋನಿಮಾರ್ಚೆಗವೈತ್ಯಸ್ಯಾಃ ಪ್ರತಿಚಕ್ಷ್ಮೇವ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೮)

ಅರುಷಸ್ಯ ದುಹಿತರಾ ವಿರೂಪೇ ಸ್ತೃಭಿರನ್ಯಾ ಪಿಪಿಶೇ ಸೂರೋ ಅನ್ಯಾ |

ಮಿಥಸ್ತರಾ ವಿಚರಂತೀ ಸಾವಕೇ ಮನ್ಮ ಶ್ರುತಂ ನಕ್ಷತ ಋಚ್ಯಮಾನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೯-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸಿನ ಸಹೋದರಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಸತತವಾದ ಮತ್ತು ನಿಯಮಿತವಾದ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಲೋಕಯಾತ್ರೆಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿರುವವರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ವಸಾರಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಹೋದರಿಯನ್ನು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸನುತಃ—ನಿಣ್ಯಂ, ಸ್ವಸಃ, ಸನುತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಅಂತರ್ಹಿತ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಗೂಢವಾದುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಈವದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಿಕಾರರು

ಸ ಸುತ್ರಾಮಾ ಸ್ವನಾ ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮೇ ಆರಾಧ್ವಿದೇಷಃ ಸನುತಯುಯೋತು |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ, ಋಂ. ಸಂ. ೨-೨೯-೨ ; ೫-೪೫-೫೫ ; ೮-೯೭-೩ ; ೧೦-೭೭-೬ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ರಹಸ್ಯ, ಮರೆಯಾಗಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಉಷಸ್ಸು ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಯಾದ ನಿಕೆಯನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಿರುವ ಮರೆಯಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ.

ಯುಗಾನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ—ಯುಗ ಶಬ್ದಃ ಕಾಲವಚನಃ | ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಜೀವಿತಾದಿಕಾಲಾನ್ | ಯುಗ ಶಬ್ದವು ಮಾನವರ ಜೀವಿತದ ಕಾಲವೆಂದರ್ಥ. (ಇದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಬಾಲಗಂಗಾಧರ ತಿಲಕರವರ The Arctic Home in the Vedas ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದ ೧೭೬ ನೆಯ ಪುಟದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು) ಮಾನವರ ಜೀವಿತದ ಕಾಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸವೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ)

ಚಕ್ಷ್ಮಸಾ ವಿಭಾತಿ—ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯೊಡನೆಯೂ ಸೊಬಗಿನೊಡನೆಯೂ ಸಹ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನಾದ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾನುಭವವೂ ಸೌಂದರ್ಯದರ್ಶನವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದೆ. ಉಷಸ್ಸು ಮಾನವರ ಜೀವಿತದ ಕಾಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸವೆಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಸತ್ಯದರ್ಶನದ ಭಾವವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಷಸ್ಸಿನ ವರ್ಣನೆಯು ಬಂದ ಗಲಿಲ್ಲಾ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಈಯುಷ್ಯೇ ಯೇ ಪೂರ್ವತರಾಮಪಶ್ಯನ್ವ್ಯಚ್ಛಂತೀಮುಷಸಂ ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೧)

ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಅಲ್ಪಕಾಲ ಜೀವನದ ಚಿತ್ರವು— ಶಾಶ್ವತವಾದ ಈ ಉಷಸ್ಸಿನ ಸೊಬಗನ್ನು ಹಿಂದೆ ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟವರೆಲ್ಲರೂ ಗತರಾದರು. ಮುಂದಿನವರ ಪಾಡೂ ಹೀಗೆಯೇ, ಆದರೆ ಉಷಸ್ಸು ಮಾತ್ರ ನಿತ್ಯಳೂ, ನಿತ್ಯ ತರುಣಳೂ ಆಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡುತ್ತದೆ.

ಜಾರಸ್ಯ—ರಾತ್ರೇರ್ಜರಯಿತುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯನ ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ. ಯೋಷಾ—ಪತ್ನಿಯಾಗಿ ಎಂದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪತಿಪತ್ನೀಸಂಬಂಧವು ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. ಉಷಸ್ಸಿಗೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಈ ದಾಂಪತ್ಯಸಂಬಂಧವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸೂರ್ಯೋ ದೇವೀಮುಷಸಂ ರೋಚಿಮಾನಾಂ ಮೂರ್ಯೋ ನ ಯೋಷಾಮಭ್ಯೇತಿ ಸಶ್ಚಾತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೫-೨)

ವಾಜಿನೀವತೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯೋಷಾ ಚಿತ್ರಾಮಘಾ ರಾಯ ಈಶೇ ವಸೂನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೫-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಉಷಸ್ಸಿಗೂ ಇರುವ ಪತಿಪತ್ನೀಯರ ಸಂಬಂಧವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ—ಸೂರ್ಯಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪತ್ನೀ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೨೦ನೇ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೨-).

ಚಕ್ಷುಸಾ—ಆತ್ಮೀಯೇನ ಪ್ರಕಾಶಾಖ್ಯೇನ | ದರ್ಶನೇನ ತನ್ನ ಕಾಂತಿರೂಪವಾದ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೆ ಲೀನಳಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವ್ಯೂರ್ವ್ವತೀ—ಊರ್ವ್ವಾಂ ಆಚ್ಛಾದನೇ. ಧಾತು. ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯೂರ್ವ್ವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿತತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷ್. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ನದೀಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಈಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜ್ಯಾದೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷಿಗೆ ಉದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂತಾನ್—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಅತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಪರವಕ್ಷರವಾದುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ.

ಅಬೋಧಿ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ. ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಚಿಣೋಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾ ಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನುತೇ—ಸ್ವರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವರಾದಿನಿಸಾತಮನ್ಯಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಾದಾಸುಸುಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್.

ಯುಯೋತಿ—ಯು ವಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲು ಆದೇಶ. ಶ್ಲಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನುಷ್ಯಾ—ಮನುಷ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋಮಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ.

ಯುಗಾನಿ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚೆಚೋಃ ಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಿತ್ತಾದಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಲಘೂಪಧಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉಂಘಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಕಾಲವಿಶೇಷಾರ್ಥದ ಯುಗಶಬ್ದವನ್ನು ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೦) ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಂಘಾದೀನಾಂ ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾರಸ್ಯ—ದಾರ ಜಾರೌ ಕರ್ತರಿ ಣಿಲುಕ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೨೦-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಜಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸುವಾಗಿದೆ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಶೂನ್ನ ಚಿತ್ರಾ ಸುಭಗಾ ಪ್ರಥಾನಾ ಸಿಂಧುರ್ನ ಕ್ಷೋದ ಉ-
ರ್ವಿಯಾ ವ್ಯಶೈವ್ಯತ್ |

ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಚೇತಿ ರಶ್ಮಿಭಿದ್ವ್ಯ-
ಶಾನಾ || ೧೨ ||

|| ಸದಪಾ ೪ 4

ಪಶೂನ್ | ನ | ಚಿತ್ರಾ | ಸುಽ ಭಗಾ | ಪ್ರಥಾನಾ | ಸಿಂಧುಃ | ನ | ಕ್ಷೋದಃ |

ಉರ್ವಿಯಾ | ನಿ | ಅಶ್ವೈತ್ |

ಅಮಿನತೀ | ದೈವ್ಯಾನಿ | ವ್ರತಾನಿ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಚೇತಿ | ರಶ್ಮಿಽ ಭಿಃ | ದೃಶಾನಾ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸುಭಗಾ ಶೋಭನಧನಾ ಚಿತ್ರಾ ಚಾಯನೀಯಾ ಪೂಜನೀಯೋಷಾಃ ಪಶೂನ್ ಯಥಾ ಪಶೂನ್
ಗೋಪಾಲಕೋರಣ್ಯೇ ವಿಸ್ತಾರಯತಿ ತಥಾ ಪ್ರಥಾನಾ ತೇಜಾಂಸಿ ವಿಸ್ತಾರಯಂತ್ಯುರ್ವಿಯೋರ್ವೀ
ಮಹತೀ ಏವಂಭೂತಾ ಸಾ ವ್ಯಶ್ವೈತ್ | ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಿಂಧುರ್ನ
ಕ್ಷೋದಃ | ಯಥಾ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಮುದಕಂ ನಿಮ್ಮದೇಶೇಚಿರಾದೇವ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ತದ್ವತ್ |
ಸೈವೋಷಾಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಕಿರಣೈಃ ಸಹ ದೃಶಾನಾ ದೃಶ್ಯಮಾನಾ ಸತೀ ಚೇತಿ | ಪ್ರಜ್ಞಾತಾಸೀತ್ | ಕಿಂ
ಕುರ್ವತೀ | ದೈವ್ಯಾನಿ ದೇವಸಂಬಂಧೀನಿ ವ್ರತಾನಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಮಿನತೀ
ಅಹಿಂಸತೀ | ಅನುಷ್ಠಾನೇ ಯಜಮಾನಾನ್ವವರ್ತಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಷಸಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾನಂತರಂ
ಹ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೀನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯನುಷ್ಠೀಯಂತೇ ನ ರಾತ್ರೌ | ನ ಸಾಯಮಸ್ತಿ ದೇವತಾ
ಅಜುಷ್ವಂ | ಋಗ್ವೇ. ೫-೭೭-೨ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ಪ್ರಥಾನಾ | ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತ-
ಣ್ಯರ್ಥಾತ್ತಾಚ್ಛೇಲಿಕಶ್ಚಾನತ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಸಿಂಧುಃ | ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ತ-
ವಣೇ | ಸ್ಯಂದೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಶ್ವ | ಉ. ೧-೧೨ | ಇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಧಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾದ್ಯದಾ-
ತ್ತತ್ತ್ವಂ | ಅಶ್ವೈತ್ | ಟುಒಶ್ಚಿ ಗತಿವೃದ್ಧೋಃ | ಲುಜ್ಯಜ್ಚೇಜೋರ್ವೀಕಲ್ಪಿತತ್ವಾತ್ | ಸಾ ೩-೧-೪೯-೫೮ |
ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಡಭಾವಃ | ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ | ಸಾ. ೭-೨-೧ | ಅನಿಡಾದಿ-
ತ್ವಾತ್ ಹ್ಯಂತಕ್ಷಣೇತಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿಸೇಧಾಭಾವಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ | ಸಾ ೭-೩-೯೭ | ಇತೀಡಾಗಮಾ
ಭಾವಃ | ಸ್ತೋಃ | ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಿತಿ ಸಲೋಪಃ | ಚೇತಿ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಲುಜ್
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇರಸೀತ್ಯಡಿಭಾವಃ | ದೃಶಾನಾ | ದೃಶೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟಃ ಶಾನಚ್ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸುಭಗಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವಳೂ | **ಚಿತ್ರಾ**—ಪೂಜ್ಯಳೂ ಆದ ಉಷೋದೇವಿಯು | **ಪಶೂನ್** ನ—(ಗೋಪಾಲಕನು ಮೇಯುವುದಕ್ಕೆ) ಹಸುಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸುವಂತೆಯೂ | **ಸಿಂಧುಃ ನ ಕ್ಷೋದಃ**—ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಯು ನೀರನ್ನು ಹರಡುವಂತೆಯೂ | **ಪ್ರಥಾನಾ**—ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹರಡಿಕೊಂಡು | **ಉರ್ವಿಯಾ**—ವಿಸ್ತೃತಳಾಗಿ | **ವ್ಯಶ್ವೇತ**—ಜಗತ್ತನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದಳು | **ದೈವ್ಯಾನಿ**—ದೇವಸಂಬಂಧವಾದ | **ವ್ರತಾನಿ**—ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | **ಅಮಿನತೀ**—ಹಿಂಸಿಸದೇ | **ಸೂರ್ಯಸ್ಯ**—ಸೂರ್ಯನ | **ರಶ್ಮಿಭಿಃ**—ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ | **ದೃಶಾನಾ**—ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು | **ಚೇತಿ**—ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಳು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವಳೂ ಮತ್ತು ಪೂಜ್ಯಳೂ ಆದ ಉಷೋದೇವಿಯು ಗೋಪಾಲಕನು ಹುಲ್ಲನ್ನು ಮೇಯಿಸುವಾಗ ಹಸುಗಳನ್ನು ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನಲ್ಲಿ ನಾನಾದಿಕ್ಕಿಗೂ ಚದುರಿಸುವಂತೆಯೂ ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಯು ತನ್ನ ನೀರನ್ನು ಹರಡುವಂತೆಯೂ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹರಡಿಕೊಂಡು ವಿಸ್ತೃತಳಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದಳು. ಮತ್ತು ದೇವಸಂಬಂಧವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದೇ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೋಚರವಾದಳು.

English Translation

The affluent and adorable Ushas has sent her rays as a cowherd drives the cattle to pasture, and spreads expansive like flowing water ; She is seen associated with the rays of the Sun, unimpeding sacred ceremonies.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಚಿತ್ರಾ—ಪೂಜನೀಯಾ | ಪೂಜ್ಯಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು. **ಚಿತ್ರಾ**—ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಧರಣವಾಗಿ **ಚಾಯನೀಯ** | ರಮ್ಯವಾದ, ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ, ಅಥವಾ ಅಕರ್ಷಕವಾದ ಎಂದರ್ಥವೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪೂಜ್ಯಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇದರ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಬರುವ **ಚಿತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಂ-ಮಂಹನೀಯಂ** (Respectable) ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು.

ಸಿಂಧುಃ ನ ಕ್ಷೋದಃ—ಅವನಯಃ, ಯಹ್ವಯಃ, ಖಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೩೭ ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨೪) ಸಿಂಧುವೆಂದರೆ ನದಿಯೆಂದೂ ; ಅರ್ಣಃ, ಕ್ಷೋದಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ೧೦೧ **ಉದಕನಾಮ** ಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಕ್ಷೋದವೆಂದರೆ** ಉದಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ. ನದಿಯು ತನ್ನ ನೀರನ್ನು ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ಸಹ ತನ್ನ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುತ್ತಾಳೆ.

ವ್ಯತ್ಯಕ್—ಶ್ವವತಿರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿವಿಧಂ ಗಚ್ಛತಿ ತ್ರೀನಪಿ ಲೋಕಾನ್ ಪ್ರತಿ | ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಹರಡುತ್ತಾಳೆ.

ಉರ್ವಿಯಾ ಪ್ರಥಾನಾ—ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಥಾನಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಗಗನದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುವ ಉಷ್ಣಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು.

ವಹಂತಿ ಸೀಮರುಣಾಸೋ ರುಶಂತೋ ಗಾವಃ ಸುಭಗಾಮುರ್ವಿಯಾ ಪ್ರಥಾನಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೬೪-೨)

ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಅಮಿನತೀ—ದೇವಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗಾದಿ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದೇ ಎಂದರ್ಥ. ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ ಎನ್ನುವ ಭಾವವನ್ನೂ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಎನ್ನುವ ಭಾವವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೨ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ |

ಈಯುಷೀಣಾಮುಪಮಾ ಶಶ್ವತೀನಾಮಾಯತೀನಾಂ ಪ್ರಥನೋಷಾ ವ್ಯದ್ಯತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೨)

ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಭಾವವನ್ನು ರಚನಾಶೈಲಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಬ್ಲೂಂ ಫೀಲ್ಡ್ ಎಂಬ ವಿಮರ್ಶಕನು ಇದನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಪರ್ಯಾಯವಾದರೆ,

“ Stanza I. 124-2. is the high-water mark of Vedic composition. The relation of the two pairs of words may be expressed in the proportion. ಅಮಿನತೀಃ ಆಯತೀನಾಂ=ಪ್ರಮಿನತೀಃ ಈಯುಷೀಣಾಂ That is to say : The dawns preserve the laws of the Gods. ಅಮಿನತೀ by their regular appearance ಆಯತೀನಾಂ the ages of men waste away ಪ್ರಮಿನತೀ as the dawns fade day by day ಈಯುಷೀಣಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ರೀತಿ ೧-೯೨-೧೧ ಮತ್ತು ೧-೯೨-೧೨. ಈ ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳ ಒಟ್ಟಿನ ಭಾವವನ್ನು ಈ ಒಂದೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿರೋಧನ್ಯಾಸದ ರಚನಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಾರೆ.

(Rig-Veda Repetitions I. P. 108)

ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರಥಾನಾ—ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ ಧಾತು. ಣಿಜರ್ಥವು ಧಾತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಲ್ಯರ್ಥದ ಮೇಲೆ ತಾಜ್ಞೇಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಾನೌ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿಃಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಧುಃ—ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ಯಂದೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಕ್ಕ- (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ನಿತ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ನಿವೃದ್ಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉರ್ವಿಯಾ—ಇದೇ ಸೂತ್ರದ ೯ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಅಶ್ವೇತ್—ಟುಪ್ತಿ ಗತಿವೃದ್ಧ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತೆತ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ನಿಭಾಪಾಶ್ವೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್. ಚಜ್ ವಿಕಲ್ಪವೆಂದುದರಿಂದ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೮, ೪೯) ಚ್ಛೇಃ ಸಿಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಛಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. **ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಡಾದಿಯಾದ ಸಿಚ್ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ಯಂತಕ್ಷಣ- (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಚಿವೃದ್ಧಿಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪೃಕ್ತವಾದ ತಿಪಿಗೆ ಈಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಸಕಾರಾದಿಯಾದ ಸಂಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತೋಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮಿನತೀ—ಮೀರ್ಘ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ವಾವಿಕರಣ ಪ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಶತ್ಯವಿಗೆ ಜುದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ತ್ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ನಜಾತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸವಾದಾಗ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಛಿಗೆ ಚಿಣ್ ಆದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. **ಚಿಣೋ ಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜೋಗೇಽಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೃಶಾನಾ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶಪ್) ಲುಕ್. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತನಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಾ ಭರಾಸ್ತಭ್ಯಂ ವಾಜಿನೀವತಿ |

ಯೇನ ತೋಕಂ ಚ ತನಯಂ ಚ ಧಾಮಹೇ || ೧೩ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಉಷಃ | ತತ್ | ಚಿತ್ರಂ | ಆ | ಭರ | ಅಸ್ತಭ್ಯಂ | ವಾಜಿನೀವತಿ |

ಯೇನ | ತೋಕಂ | ಚ | ತನಯಂ | ಚ | ಧಾಮಹೇ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯೋಷಸ್ಯೇ ಕೃತಾವಾಷ್ಟಿಹೇ ಛಂದಸ್ಸುಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಿತಿ ತೃಚೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಃ |
ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚ | ಅಥೋಷಸ್ಯ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಾ ಭರೇತಿ | ತಿಸ್ರ ಔಷ್ಣಿಹಂ |
ಅ. ೪-೧೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ವಾಜಿನೀವತಿ | ವಾಜೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ | ತದ್ಯುಕ್ತಾ ಕ್ರಿಯಾ ವಾಜಿನೀ | ತಯಾ
ಕ್ರಿಯಯಾ ಯುಕ್ತ ಉಷ ಉಷೋದೇವತೇಽಸ್ತಭ್ಯಂ ಚಿತ್ರಂ ಚಾಯನೀಯಂ ತದ್ವನಮಾ ಭರ | ಆಹರ |
ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಯೇನ ಧನೇನ ತೋಕಂ ಪುತ್ರಂ ತನಯಂ ತಪ್ತುತ್ರಂ ಚ ಧಾಮಹೇ ದಧ್ಮಹೇ ಧಾರ-
ಯಾಮುಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಂ ಚಾಯನೀಯಂ ಧನಮಾಹರಾಸ್ತಭ್ಯಮನ್ನವತಿ ಯೇನ
ಪುತ್ರಾಂಶ್ಚ ಪೌತ್ರಾಂಶ್ಚ ದಧೀಮಹಿ | ನಿ. ೧೨-೬ | ಇತಿ || ಧಾಮಹೇ | ದಧಾತೇರ್ಲಟಿ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಲೋಟ್ಯಾಡುತ್ವಮಸ್ಯ ಪಿಚ್ಛೇ-
ತ್ಯಾಡಾಗಮುಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿದ್ವದ್ಭಾವಶ್ಚ | ಅತಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ
ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅಸ್ಮಿನ್ನಕ್ಷ ಏತ ಐ | ಸಾ. ೩-೪-೯೩ | ಇತ್ಯೈತ್ವಾಭಾವೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ |
ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಾಜಿನೀವತಿ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನುಳ್ಳ ಕ್ರಿಯಾಯುಕ್ತಳಾದ | ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಯೇನ—
ಯಾವುದರಿಂದ | ತೋಕಂ ಚ—ಮಗನನ್ನೂ | ತನಯಂ ಚ—ಅವನ ಮಗನನ್ನೂ (ಪೌತ್ರನನ್ನೂ ಕೂಡ |
ಧಾಮಹೇ—(ನಾವು) ಭರಣಮಾಡಬಲ್ಲೆವೋ ಅಂತಹ | ಚಿತ್ರಂ—ನಾನಾವಿಧವಾದ (ಅಭಿಮತವಾದ) | ತತ್—
ಧನವನ್ನು | ಅಸ್ತಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ಆ ಭರ—ತಂದುಕೊಡು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಯಾವ ಧನದಿಂದ ನಾವು ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಮೊಮ್ಮೊಕ್ಕಳನ್ನೂ ಸಲಹುವೆವೋ ಅಂತಹ ಅಭಿಮತವಾದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ನಾನಾ ವಿಧದಲ್ಲಿ ತಂದೊದಗಿಸು.

English Translation

Ushas, possessor of food, bring us that various wealth by which we may sustain sons and grandsons.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಉಷಸ್ತುಚ್ಚಿತ್ರಂ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದೂ ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥೋಷಸ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಉಷಸ್ತುಚ್ಚಿತ್ರಮಾ ಭರ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. (ಆ. ೪-೧೪)

ತೋಕಂ ಚ ತನಯಂ ಚ | ತುಕ್, ತೋಕಂ, ತನಯಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ಹದಿನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಪುತ್ರನೆಂದೇ ಅರ್ಥವು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವೂ ಒಂದೇ ಆದರೂ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳೆಂದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ತೋಕಂ ತುದ್ಯತೇಃ | ತನಯಂ ತನೋತೇಃ | ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇವುಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು. ಇದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ತೋಕಂ ಇತಿ ಪುತ್ರಃ ಸ ಹಿ ನಿತ್ಯಂ ಪಿತ್ರಾ ವಿನಯತಾ ತುದ್ಯತೇ ಇದಂ ಕುರ್ವಿದಂ ಮಾ ಕಾರ್ಷೀರಿತಿ | ತನಯಂ—ತನೋತೇಃ ಪೌತ್ರಂ | ತದ್ಯತಿತರಾಂ ಪಿತುಃ ಸಕಾಶಾತ್ ತತಂ ಭವತಿ | ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ತಂದೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಇದನ್ನು ಮಾಡು, ಇದನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ ಎಂಬ ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನಿಟ್ಟು ನಿಯಮದ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಮಗನಿಗೆ ತೋಕಂ ಎಂದೂ, ಸಂತತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಬೆಳೆಸಲು ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಪೌತ್ರನಿಗೆ ತನಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೦-೭).

ಧಾಮಹೇ—ದಧೀಮಹಿ | (ನಿ. ೧೨-೬) ಭರಣ ಮಾಡಲು ಎಂದರೆ ಸಂರಕ್ಷಿಸುವೆವು. ಯಾವ ಧನದಿಂದ ನಾವು ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತೇವೆಯೋ ಅಂತಹ,

ಚಿತ್ರಂ—ಮಂಹನೀಯಂ | (ನಿ. ೧೨-೬) ಪೂಜ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ತಂದುಕೊಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಅರ್ಥ.

ಇದೇ ಆನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮುಂದೆ ವಾಮದೇವ ಋಷಿವಿರಚಿತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದೆ.

ಉಷೋ ಮಘೋನ್ಯಾ ವಹ ಸೂನೃತೇ ನಾರ್ಯಾ ಕುರು |
ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ನಾಜಿನೀವತಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೫೫-೯)

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಭರ—ಹೃಣ್ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಣ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಸೇರ್ಪಡೆ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ಅತೋ ಹೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ-
ಶ್ಚಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಜಿನೀವತಿ—ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಮಹೇ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹು
ವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಆತ್ಮನೇಪದಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಥವಾ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ಅಡುತ್ತಮಸ್ಯಸಿಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪಿಡ್ವದ್ಭಾವ. ಆಗ ಅನುದಾತ್ತ ಸುಸ್ಥಿತಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು
ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲೋಟಿನ ರೂಪವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಏತಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐತ್ವವು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಯದ್ವೃತ್ತಾ-
ನ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯೇನ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೧೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಷೋ ಅದ್ಯೇಹ ಗೋಮುತ್ಯಶ್ವಾವತಿ ವಿಭಾವರಿ |

ರೇವದಸ್ಮೈ ವ್ಯಚ್ಛ ಸೂನೃತಾವತಿ || ೧೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಷಃ | ಅದ್ಯ | ಇಹ | ಗೋಃ ಮತಿ | ಅಶ್ವಃ ವತಿ | ವಿಭಾಃ ವರಿ |

ರೇವತ್ | ಅಸ್ಮೈ ಇತಿ | ವಿ | ಉಚ್ಛ | ಸೂನೃತಾಃ ವತಿ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಗೋಮತೃಸ್ತಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೈರ್ಗೋಭಿಯುಕ್ತೇ ತಥಾಶ್ವಾವತೃಶ್ವೈರ್ಯುಕ್ತೇ ವಿಭಾವರಿ
ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶೋಪೇತೇ ಸೂನೃತಾವತಿ | ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ನಾಕ್ ಸೂನೃತಾ | ತಾದೃಶ್ಯಾ ನಾಚಾ
ಯುಕ್ತೇ ಏವಂಭೂತೇ ಹೇ ಉಷ ಉಷೋದೇವತೇದ್ಯೇದಾನೀಂ ಪ್ರಭಾತಸಮಯ ಇಹಾಸ್ಮಿನ್ನೇ-
ಶೇಸ್ಯೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ ರೇವತ್ ಧನಯುಕ್ತಂ ಕರ್ಮ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ವ್ಯುಚ್ಛ | ನೈಶಂ ತನೋ ನಿವಾ-
ರಯ || ಅಶ್ವಾವತಿ | ಮಂತ್ರೇ ಸೋಮಾಶ್ವೇಂದ್ರಿಯೇತಿ ಮತೌ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾದಾಮಂತ್ರಿತ-
ಸ್ಯಾಷ್ಟಮಿಕನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ರೇವತ್ | ರಯೇರ್ಮತೌ ಬಹುಲಂ | ಸಾ. ೬-೧-೩೭-೬ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರ-
ಸಾರಣಂ | ಭಂದ ಸೀರ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ರೇಶಬ್ದಾಚ್ಚ ಮತುಸ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಕಾ.
೬-೧-೧೭೬-೧ | ಇತಿ ಮತುಸ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಚ್ಛ | ಉಚ್ಛೇ ವಿನಾಸೇ | ವಿನಾಸೋ ವರ್ಜನಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಗೋಮತಿ—ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವಳೂ | ಅಶ್ವಾವತಿ — ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವಳೂ |
ವಿಭಾವರಿ— ಪ್ರಭಾಶಾಲಿನಿಯೂ | ಸೂನೃತಾವತಿ— ಪ್ರಿಯವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ
ನಾಕುಳ್ಳವಳೂ ಆದ | ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಅದ್ಯ—ಈ (ಪ್ರಭಾತ)ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಇಹ— ಈ
(ಯಜ್ಞ) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗೆ | ರೇವತ್—ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳು ಧನಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡು |
ವ್ಯುಚ್ಛ— (ಕತ್ತಲನ್ನು) ನಿವಾರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಗೋವುಗಳಿಂದಲೂ, ಕುದುರೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಯೂ, ಪ್ರಭಾಶಾಲಿನಿಯೂ, ಪ್ರಿಯವಾದ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಾ
ತ್ಮಕವಾದ ನಾಕುಳ್ಳವಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಈ ಪ್ರಭಾತಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ
ನಮಗೆ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಧನಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಅವಿಭವಿಸಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡು.

English Translation

Luminous Ushas, possessor of cows and horses, true of speech, dawn
here to day upon this (ceremoney) that is to bring us wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಭಾವರಿ, ಸೂನೃತಾವತಿ—ವಿಭಾವರೀ, ಸೂನರೀ, ಭಾಸ್ವತೀ, ಇತ್ಯಾದಿ ಹದಿನಾರು ಉಷೋನಾಮ
ಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿವೆ. (೧. ೨-೧೮) ವಿಭಾವರಿಯೆಂದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳೆಂದೂ,
ಸೂನೃತಾವತಿಯೆಂದರೆ ಪ್ರಿಯವಾದುದೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದುದೂ ಆದ ನಾಕುಳ್ಳವಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ
ಅವೆರಡನ್ನು ಸಂಭೋಧನೆಯಲ್ಲುಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಸೂನೃತಾವತೀ, ಸೂನೃತಾನಾಂ ನೇತ್ರೀ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳ
ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೭ನೇ ಋಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ವಿಭಾವರಿಯೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ
ವಿವಿಧಾ ಭಾ ವಿಭಾಃ | ವಿಭಾಯುಕ್ತಾ ವಿಭಾವರೀ | ವಿಧವಿಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಪುಂಜವು ವಿಭಾಃ, ಅಂತಹ

ಕಾಂತಿಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು ವಿಭಾವರಿಯೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಿಭಾವರಿಯೆಂಬ ಪದವು ಬರುವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಉಪಸ್ಥಿಗೇ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಗೋಮತಿ, ಅಶ್ವಾವತಿ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಶೇಷಣರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ರೇವತ್—ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ (ನಿ. ೩-೯) ರಯಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ರೇವತ್ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಧನಯುಕ್ತವಾದ, ಧನದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಎಂದರ್ಥ.

ವೃಚ್ಛಿ—ವಿವಿಧಂ ಉಚ್ಛಿ | ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶಮಾಡು ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಶ್ವಾವತಿ—ಅಶ್ವಃ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಷ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಾದುವಧಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಮಂತ್ರೇಸೋಮಾಶ್ವೇಂದ್ರಿಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಶ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಾದಾದ್—ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇವತ್—ರಯಿಃ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಮತುಷ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಯೇರ್ಮತೌ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೭-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪರವಾದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ರ+ಇ+ಮತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣ. ಭಂದಸೀರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ರೇವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ರೇಶಬ್ಬಾಚ್ಛಿ ಮತುಷ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ (ಕಾ. ೬-೧-೧೭೬-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿಗೆ ಪಿತ್ತಾದರೂ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಛಿ—ಉಛೀ ವಿವಾಸೇ ಧಾತು. ವಿವಾಸವೆಂದರೆ ವರ್ಜನ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಪ್ವಿಕರಣ. ಅತೋಹೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಛೇಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಎಂಬ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

—:೦:—

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುಕ್ತ್ವಾ ಹಿ ನಾಜಿನೀವತ್ಯಶ್ಚ ಅದ್ಯಾರುಣಾ ಉಷಃ |

ಅಥಾ ನೋ ವಿಶ್ವಾ ಸೌಭಗಾನ್ಯಾ ವಹ || ೧೫ ||

|| ಪದವಾತಃ ||

ಯುಕ್ತ್ವ | ಹಿ | ನಾಜಿನೀವತಿ | ಅಶ್ವಾನ್ | ಅದ್ಯ | ಅರುಣಾನ್ | ಉಷಃ |

ಅಥ | ನಃ | ವಿಶ್ವಾ | ಸೌಭಗಾನಿ | ಆ | ವಹ || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ನಾಜಿನೀವತಿ ಹರ್ವಿರ್ವಕ್ಷಣಾನ್ವ ವತ್ಯುಷ ಉಷೋದೇವತೇ ಅರುಣಾನರುಣವರ್ಣಾನಶ್ವಾನಶ್ವ-
ಸ್ಥಾನೀಯಾನ್ ಗೋವಿಶೇಷಾನದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಾ ಲೇ ಯುಕ್ತ್ವಾ ಹಿ | ಯೋಜಯೈವ | ಹಿರವಧಾರಣೇ |
ಅಥಾನಂತರಂ ರಥಮಾರುಹ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಸೌಭಗಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಸೌಭಾಗ್ಯಾನಿ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಮಾ ವಹ| ಅನಯ||
ಅಶ್ವಾನ್ | ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಆತೋಽಟಿ
ನಿತ್ಯಮಿತಿ ಸಾನುನಾಸಿಕ ಆಕಾರಃ | ಸೌಭಗಾನಿ | ಸುಭಗಾನ್ಮಂತ್ರ ಇತ್ಯುದ್ಗಾತ್ರಾದಿಷು ಪಾಠಾದ್ಭಾವ-
ಕರ್ಮಣೋರರ್ಥಯೋಃ ಪ್ರಾಣಭೃಜ್ವಾ ತಿವಯೋವಚನೋದ್ಗಾತ್ರಾದಿಭ್ಯೋಽಞಾತ್ಯೆಷ್ಟ್ಯಯಃ | ಹೃದ್ಭ-
ಗಸಿಂಧ್ಯಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದವೃದ್ಧೌ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯಾಂ ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಛಂದಸಿ
ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದತ್ರೋತ್ತರಪದವೃದ್ಧಿರ್ನ ಭವತೀತ್ಯುಕ್ತಂ | ಕಾ. ೭-೩-೧೯ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಾಜಿನೀವತಿ—(ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ) ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, |
ಅರುಣಾನ್—ಹೊಂಬಣ್ಣದ | ಅಶ್ವಾನ್—ಅಶ್ವಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಹಕಗಳಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಅದ್ಯ—
ಈ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಯುಕ್ತ್ವಾ ಹಿ—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ (ರಥಕ್ಕೆ) ಕಟ್ಟು | ಅಥ—ಅನಂತರ | ವಿಶ್ವಾ
ಸೌಭಗಾನಿ—ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಆ ವಹ—ತಂದೊದಗಿಸು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಅಶ್ವಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಹಕಗಳಾದ
ನಿನ್ನ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಈ ಯಜ್ಞದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟು. ಅನಂ
ತರ ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಂದೊದಗಿಸು.

English Translation

Possessor of food, Ushas, yoke today your reddish horses and bring
to us all good things.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಅರುಣಾನ್ ಅಶ್ವಾನ್—ಅರುಣಾ ಗಾವ ಉಷಸಾಂ | ಎಂದು ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳ ನಾಮಧೇಯ
ಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೮) ಉಷಸ್ಸಿನ ವಾಹನಗಳು ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳು. ಇವೇ ಅಶ್ವಸ್ಥಾನ

ಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಉಪಸ್ಥಿತನ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಈ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಗೋವುಗಳು ಎಂದೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಗಳು ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿವೆ. ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ವವಃ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಹಂತೈರುಣಸ್ಸವ ಉಪ ತ್ವಾ ಸೋಮಿನೋ ಗೃಹಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೯-೧)

ಅ ತ್ವಾ ವಹಂತು ಸುಯಮಾಸೋ ಅಶ್ವಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ಣಾಂ ಪೃಥುಪಾಜಸೋ ಯೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೬೧-೨)

ಪ್ರತಿ ದ್ಯುತಾನಾಮರುಷಾಸೋ ಅಶ್ವಾಶ್ಚಿತ್ರಾ ಅದೃಶ್ನುಷಸಂ ವಹಂತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೫-೬)

ಅನೇಯಮತ್ಸೈದ್ಯವತಿಃ ಪುರಸ್ತಾದ್ಯುಂಕ್ತೇ ಗವಾಮರುಣಾನಾಮನೀಕಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತನ ವಾಹನಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ವಿಶ್ವಾ ಸೌಭಗಾನಿ—ಭಗ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಶೋಭನಾನಿ ಧನಾನಿ ಸುಭಗಾನಿ | ಸುಭಗಾನ್ಯೇವ ಸೌಭಗಾನಿ | ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಭಗ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನಗಳೆಂದರ್ಥ. ನಮಗೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ರೂಪವಾದ ಸಕಲ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವನ್ನೂ ತಂದೊದಗಿಸು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ೧-೩೦-೨೨ ; ೧-೪೮-೧ ; ೯-೧೧-೫ ; ೪-೫೧-೭. ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಾನದ್ವೇಷಿ ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿ ಧನಗಳನ್ನೂ ಬೇಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಇರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುಕ್ಷ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ಧಾಸಃ ಸೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಸವಾಭ್ಯಾಂನಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಚೋಃ ಕುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಖರಿ ಚ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚತ್ವ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಯುಕ್ಷ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಾನ್—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ. ಹೀಗೆಯೇ ಅರುಣಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಅಟ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ರುತ್ವಾನುನಾಸಿಕತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೌಭಗಾನಿ—ಸುಭಗಾನ್ಮಂತ್ರೇ — ಎಂದು ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವ, ಕರ್ಮಾರ್ಥ ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಪ್ರಾಣಭೃತ್‌ಜಾತಿ ವಯೋವಚನೋದ್ಗಾತ್ರಾದಿಭ್ಯೋಽರ್ಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೃದ್‌ಭಗ ಸಿಂಧ್ಯಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಗೋ

ತ್ತರಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯಪದವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ
-(ಕಾ. ೭-೩-೧೯) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಉತ್ತರಪದವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಹ-ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

ಸಂಹಿತಾಮಾಠಃ

ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿರಸ್ಮದಾ ಗೋಮದ್ವಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವತ್ |

ಅರ್ವಾಗ್ರಥಂ ಸಮನಸಾ ನಿ ಯಚ್ಛತಂ || ೧೬ ||

ಪದಗಾಠಃ

ಅಶ್ವಿನಾ | ವರ್ತಿಃ | ಅಸ್ಮತ್ | ಆ | ಗೋಮತ್ | ದ್ವಸ್ರಾ | ಹಿರಣ್ಯವತ್ |

ಅರ್ವಾಕ್ | ರಥಂ | ಸಮನಸಾ | ನಿ | ಯಚ್ಛತಂ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಶ್ವಿನೇ ಕೃತಾವಾಷ್ಟಿಹೇ ಛಂದಸ್ಯಾಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿರಿತ್ಯಯಂ ತೃಚಃ | ಅಶ್ವಿನೇ-
ಶಸ್ತ್ರೇ ಚ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿರಸ್ಮದಾಶ್ವಿನಾವೇಹ ಗಚ್ಛತಮಿತಿ ತೃಚಾ | ಅ. ೪-೧೫ |
ಇತಿ ||

ಉಷಃಸಾಹಚರ್ಯಾದ್ಭವ್ಯದ್ಭವ್ಯವಶ್ವಿನಾವಿದಮಾದಿಕೇನ ತೃಚೇನ ಸ್ತೂರ್ಯೇತೇ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ-
ಶ್ವವಂತಾ ವ್ಯಾಪನತೀಲಾ ನಾ ದೇವಾ ದ್ವಸ್ರಾ ಶತ್ರುಣಾಮುಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಾ ಅಸ್ಮದಸ್ಮಾಕಂ ವರ್ತಿ-
ವರ್ತನಹೇತುಭೂತಂ ಗೃಹಮಾ ಸಮಂತಾದ್ಗೋಮದ್ವಹುಭಿರ್ಗೋಭಿಯುಕ್ತಂ | ಹಿರಣ್ಯವದ್ಧಿತ-
ರಮಣೀಯಧನಯುಕ್ತಂ ಚ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಮನಸಾ ಸಮಾನಮನಸ್ಕಾ ಸಂತಾ ಯುನಾಂ
ಯುಷ್ಮದೀಯಂ ರಥಮರ್ವಾಗರ್ವಾಚೀನಮಸ್ತದೀಯಗೃಹಮಭಿಮುಖಂ ನಿ ಯಚ್ಛತಂ | ಆವರ್ತ-

ಯತಂ || ಅಶ್ವಿನಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ವರ್ತಿಃ | ವರ್ತತೇಽಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ವರ್ತಿಗೃಹಂ |
ಔಣಾದಿಕ ಇಸಿವ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಸ್ಮತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಸಮನಸಾ | ಸಮಾನಂ
ಮನೋ ಯಯೋಸ್ತು | ಸಮಾನಸ್ಯ ಭಂದಸೀತಿ ಸಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದಸ್ರಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಅಸ್ಮತ್—ನಮ್ಮ | ವರ್ತಿಃ—
ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಗೃಹವು | ಆ—ಸುತ್ತಲೂ | ಗೋಮತ್—ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿ ಇರುವಂತೆಯೂ |
ಹಿರಣ್ಯವತ್—ಹಿತವಾದುದೂ, ರಮಣೀಯವಾದುದೂ ಆದ ಧನದಿಂದ ತುಂಬಿರುವಂತೆಯೂ (ಆಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ) |
ಸಮನಸಾ—ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ | ರಥಂ—ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು | ಅರ್ವಾಕ್—(ನಮ್ಮ ಗೃಹದ)
ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ನಿ ಯಚ್ಚತಂ—ತಿರುಗಿಸಿ ಹೊಡೆಯಿರಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಗೃಹವು ಸುತ್ತಲೂ ಗೋವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರ
ವಂತೆಯೂ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನದಿಂದ ತುಂಬಿರುವಂತೆ ಆಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಹ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿ
ಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ನಮ್ಮ ಗೃಹದ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸಿ ಹೊಡೆಯಿರಿ.

English Translation

Aswins, destroyers of foes, turn your chariot towards our abode, so that
with your favour it may become full of cattle and gold.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು
ಪಠಿಸುವಾಗ ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿಃ ಎಂದು ನೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಶ್ವಿನ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ
ಪಠನದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿರಸ್ಮದಾಶ್ವಿನಾ-
ನೇಹ ಗಚ್ಛತಮಿತಿ ತೈಚೌ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೪-೧೫).

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಅವರ ಸ್ವರೂಪ, ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನ ಇವುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿಶದವಾಗಿ
ತಿಳಿಸಿದೆ, ಭಾಗ 4 ಪೇಜು 75 ನೋಡಿ.

ದಸ್ರಾ—ದಸು-ಉಪಕ್ಷಯೇ—ಶತ್ರುಣಾಂ ಉಪಕ್ಷಪಯಿತಾರೌ | ಯದ್ವಾ | ದೇವವೈದ್ಯತ್ವೇನ
ರೋಗಾಣಾಂ ಉಪಕ್ಷಪಯಿತಾರೌ | ಶತ್ರುನಾಶಕರು ಅಥವಾ ದೇವವೈದ್ಯರಾದ್ದರಿಂದ ರೋಗನಾಶಕರು ಎಂದರ್ಥ
ದಸ್ರಾ ಅನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದರ್ಶನೀಯೌ | ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರು ಎಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಶತ್ರು
ನಾಶಕರೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸರಣ್ಯಪುತ್ರರಾದ ಅಶ್ವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ದಸ್ರ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ
ನಾಸತ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರಿಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದಸ್ರಾ ಎಂದು ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ವರ್ತಿಃ— ವರ್ತನಹೇತುಭೂತಂ ಗೃಹಂ | ವಾಸಮಾಡಲು ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಮನೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರೂ. ವರ್ತನ್ಯಾ | ಪ್ರಸಿದ್ಧೇನ ಸಥಾ | ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧರಣವಾಗಿ ವರ್ತಿ ಶಬ್ದವು ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಸಾಯಣರು ಗೃಹವೆಂದೂ, ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ೧-೩೪-೪ ; ೧-೧೧೬-೧೮ ; ೧-೧೧೭-೨ ; ೧-೧೧೯-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಇದೇ ರೀತಿ ಇಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳು ಇರುವ ಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದವೇ ಎಂಬುದೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಿಷಯ.

ಅರ್ವಾಗ್ರಥಂ ಸಮನಸಾ ನಿ ಯಚ್ಛತಂ - ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ನಮ್ಮ ಗೃಹದ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬನ್ನಿರಿ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸೊಬಗಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗ ಅವರ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ರಥದ ಸಂಬಂಧದೊಂದಿಗೇ ಅವರ ವರ್ಣನೆಯೂ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ— ಏಳನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠರಿಂದಲೂ ಎಂಟನೆಯದರಲ್ಲಿ ಶ್ವಾವಾಶ್ವ ಆತ್ರೇಯರಿಂದಲೂ ಸಹ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು—

ಅರ್ವಾಗ್ರಥಂ ಸಮನಸಾ ನಿ ಯಚ್ಛತಂ ಪಿಬತಂ ಸೋಮ್ಯಂ ಮಧು |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೪-೨)

ಅರ್ವಾಗ್ರಥಂ ನಿ ಯಚ್ಛತಂ ಪಿಬತಂ ಸೋಮ್ಯಂ ಮಧು |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೫-೨೨)

ಹೀಗೆ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅವರ ರಥದ ಮಹಿಮೆಯೂ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಅಶ್ವಿನಾ—ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ವರ್ತಿಃ—ವರ್ತತೀಸ್ತಿನಿ ಇತಿ ವರ್ತಿಃ ಗೃಹಮ್. ವೃತು ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವರ್ತಿಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಶೋದಾತ್ತ.

ಅಸ್ಮತ್—ಅಸ್ಮತ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್.

ದಸ್ರಾ—ಇಲ್ಲಿಯೂ ಔಕಾರವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸಮನಸಾ—ಸಮಾನಂ ಮನಃ ಯಯೋಸ್ತೌ ಸಮನಸೌ. ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸಿ- (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಯಚ್ಚತಮ್—ದಾಣ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಲೋಣ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಧಸಿಗೆ ಲಬ್ಧದ್ಭಾವ
ವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯಥಸ್ಯ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಪಾಘ್ರಾಧ್ಮಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಚ್ಚ
ಎಂಬ ಆದೇಶ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾವಿತ್ಥಾ ಶ್ಲೋಕಮಾ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿರ್ಜನಾಯ ಚಕ್ರಥುಃ |

ಆ ನ ಉರ್ಜಂ ವಹತಮಶ್ವಿನಾ ಯುವಂ || ೧೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯೌ | ಇತ್ಥಾ | ಶ್ಲೋಕಂ | ಆ | ದಿವಃ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಜನಾಯ | ಚಕ್ರಥುಃ |

ಆ | ನಃ | ಉರ್ಜಂ | ವಹತಂ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಯುವಂ || ೧೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯೌ ಯುವಾಂ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾತ್ ಶ್ಲೋಕಮುಪಶ್ಲೋಕನೀಯಂ
ಪ್ರಶಂಸನೀಯಂ ಜ್ಯೋತಿಸ್ತೇಜ ಇತ್ಥೇತ್ಥಮಸ್ಮಾಭಿರನುಭೂಯಮಾನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಚಕ್ರಥುಃ
ಕೃತವಂತೌ | ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮತೇನ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವಶ್ವಿನಾವುಚ್ಯೇತೇ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ತೇನ |
ತತ್ಕಾವಶ್ವಿನೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇಽಹೋರಾತ್ರಾವಿತ್ಯೇಕೇ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ನಿ.
೧೨-೧ | ಇತಿ | ತಥಾ ಚ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಂ ತಯೋರುಪಪನ್ನಂ | ತೌ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯ-
ಮೂರ್ಜಂ ಬಲಪ್ರದಮನ್ನಮಾ ವಹತಂ | ಅನಯತಂ | ಪ್ರಯಚ್ಛತಂ || ಶ್ಲೋಕಂ | ಶ್ಲೋಕೈ
ಸಂಘಾತೇ | ಅಯಂ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥೋಽಪಿ | ಕರ್ಮಣಿ ಘರ್ಷಾ | ಇಂತಾತ್ವಾದಾಪ್ಯುಪಾತ್ತೇತ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯೌ—ಯಾವ ನೀವು | ಆ ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ |
ಶ್ಲೋಕಂ—ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ಜನಾಯ—ಮಾನವರಾದ ನಮಗೆ | ಇತ್ಥಾ—

(ನಾವು) ಈರೀತಿ (ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ) | ಚಕ್ರಭೂಃ—ಮಾಡಿದಿರೋ | ಯುವಂ—ಅದೇ ನೀವು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಉರ್ಜಂ—ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಆ ವಹತಂ—ತಂದುಕೊಡಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತಂದೊದಗಿಸಿ ಮಾನವ ರಾದ ನಾವು ಈ ರೀತಿ ಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ. ಅದೇ ಉದಾರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ನೀವು ನಮಗೆ ಶಕ್ತಿಯುತ ವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡಿ.

English Translation

Aswins, you have sent adorable light from heaven to man ; bring us strength.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶ್ಲೋಕಂ—ಶ್ಲೋಕಃ, ಧಾರಾ, ಇಳಾ ಇತ್ಯಾದಿ ೫೭ ವಾಚ್ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೩೩) ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ ಎಂದರ್ಥ. ಶ್ಲೋಕಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಸ್ಯ ಯೋಗೇ ದುಹಿತಾ ಜಾಯತೇ ದಿವ ಉಭೇ ಅಹನೀ ಸುದಿನೇ ವಿವಸ್ವತಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೩೯-೧೨)

ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಉಪಸ್ಥಿತ ಅನಿರ್ಭಾವಕ್ಕೂ, ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಕ್ಕೂ ಮೂಲಕಾರಣರಾದುದರಿಂದ ಅವರೇ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೊಗಳಿದೆ.

ಆ ನ ಉರ್ಜಂ ವಹತಂ—ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ, ಪಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಅನ್ನನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಉರ್ಜಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವುಕಡೆ ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಲಪ್ರದಂ ಅನ್ನಂ | ಶಕ್ತಿದಾಯಕವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಃ ನಮಗೆ ಆ ವಹತಂ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡಿ—ಮುಂದೆಯೂ ೧-೧೫೭-೪ನೇ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ.

ಆ ನ ಉರ್ಜಂ ವಹತಮಶ್ವಿನಾ ಯುವಂ ಮಧುಮತ್ಯಾ ನಃ ಕಶಯಾ ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೭-೪)

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಿವಃ—ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರಭೂಃ—ಡುಕ್ಯರ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಣ್ಯಧ್ಯಮನುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಸಿಗೆ ಅಧುಸ್ ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ವ. ಚುತ್ವ. ಯಣಾದೇಶ.

ಯೌ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕಮ್—ಶ್ಲೋಕ್ ಸಂಘಾತೇ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿದೆಯೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ. ಶ್ಲೋಕೈಃ ಇತಿ ಶ್ಲೋಕಃ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹತಮ್—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೋಽನ್ಯದ್ಯಮವುರುವ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಔ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಯುವಮ್—ಯುಷ್ಮಚ್ಛಬ್ದ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಶ್ಚ ದ್ವಿವಚನೇ ಭಾಷಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆತ್ಮಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀ ಪ್ರಥಮ-ಯೋರಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಮಾದೇಶ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಯುವಾಮಾ ದ್ವಿವಚನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುವಾದೇಶ. ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಸರ್ಯಂತದ ಸರಕ್ಕೆ (ಅದ್) ಲೋಪ. || ೧೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏಹ ದೇನಾ ಮಯೋಭುವಾ ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ।

ಉಷ್ಣಬುಧೋ ವಹಂತು ಸೋಮಸೀತಯೇ ॥ ೧೮ ॥

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ಆ । ಇಹ । ದೇನಾ । ಮಯಃ ೫ ಭುವಾ । ದಸ್ರಾ । ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಇತಿ ಹಿರ-
ಣ್ಯಃ ವರ್ತನೀ ।

ಉಷಃ ೫ ಬುಧಃ । ವಹಂತು । ಸೋಮಃ ೫ ಸೀತಯೇ ॥ ೧೮ ॥

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉಷರ್ಭುಧ ಉಷಸಿ ಪ್ರಬುದ್ಧಾ ಅಶ್ವಾಃ ಇಹಾಸ್ಮಿನ್ಯಾಗೇ ಸೋಮಪೀತಯೇ ಸೋಮಪಾನಾಯ
ದಸ್ರಾ ಶತ್ರುಣಾಮುಪಕ್ಷಸಯಿತಾರಾವತ್ತಿನಾವಾ ವಹಂತು| ಅನಯಂತು| ಕೀದೃಶಾ| ದೇವಾ ದೇವನಶೀಲಾ
ದಾನಾದ್ಗುಣಯುಕ್ತಾ ವಾ ಮಯೋಭುವಾ ಮಯಸ ಆರೋಗ್ಯಪ್ರದಸ್ಯ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತಾರಾ |
ಅಶ್ವಿನೌ ವೈ ದೇವಾನಾಂ ಭಿಷಜ್ಞಾ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೮ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ | ವರ್ತತೇ-
ನೇನೇತಿ ವೈತ್ಯತ್ಯಾ ವರ್ತನಿಶಬ್ದೇನ ರಥ ಉಚ್ಯತೇ | ಸುವರ್ಣಮಯೋ ವರ್ತನಿಯೋಸ್ತೌ||
ದೇವೇತ್ಯಾದಿಷು ತ್ರಿಷು ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ಸೋಮಪೀತಯೇ | ಸಾ ಸಾನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ವಿನಿ
ಘುಮಾಸ್ಥೇತೀತ್ವಂ | ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಿಃ ಸೋಮಪೀತಿಃ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ಯಾತ್ಮೋರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉಷರ್ಭುಧಃ—ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ಅಶ್ವಗಳು | ಇಹ—ಈ (ನಮ್ಮ) ಯಾಗಭೂಮಿಗೆ |
ಸೋಮಪೀತಯೇ—ಸೋಮರಸ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ | ದೇವಾ—ಉದಾರವಾದ ದಾನಶೀಲರೂ | ಮಯೋ-
ಭುವಾ—ಸುಖಪ್ರದಾತರೂ | ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ—ಚಿನ್ನದ ರಥಾರೂಢರೂ | ದಸ್ರಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕರೂ ಆದ
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಆ ವಹಂತು—ಕರೆತರಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಉದಾರವಾದ ದಾನಶೀಲರೂ, ಸುಖಪ್ರದರೂ ಚಿನ್ನದ ರಥಾರೂಢರೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರು-
ನಾಶಕರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ಅಶ್ವಗಳು
ನಮ್ಮ ಈ ಯಾಗಭೂಮಿಗೆ ಸೋಮರಸಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆತರಲಿ.

English Translation

May the horses awakened at dawn bring hither, to drink the Soma-juice,
the divine Aswins, who are the givers of happiness, the destroyers of foes,
seated in a golden chariot.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉಷರ್ಭುಧಃ—ಉಷಸಿ ಪ್ರಬುದ್ಧಾ ಅಶ್ವಾಃ | ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ಅಶ್ವಗಳು. ಈ
ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಷಃ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರಿಗೂ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರ
ಕ್ಕಾಗಿ ಏಕತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅದರಲ್ಲೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಒಟ್ಟು
ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಕುದುರೆಗಳು ಎಂಬರ್ಥವಿದೆ. ಈ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ
ಯೂ ಮ. ಸಂ. ೪-೪೫-೪ ನೇ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಕುದುರೆಗಳೆಂದರ್ಥ.

ದೇವಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನರು ಅಥವಾ ದಾನಾದ್ಗುಣಶೀಲರು.

ಮಯೋಭುನಾ— ಶಿಂಬಾತಾ, ಶತೆರಾ, ಇತ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಯಸ್ ಎಂದರೆ ಸುಖವೆಂದರ್ಥ (ನಿ. ೩-೧೧) ಮಯೋಭುವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸುಖದಾತೃಗಳು. ಆದರೂ ಸಹ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ-

ಅಶ್ವಿನೌ ನೈ ದೇವಾನಾಂ ಭಿಷಜೌ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿನಾಕೃಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ದೇವವೈದ್ಯರೆಂದೂ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೂ ಸಹ ಆರೋಗ್ಯರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವರೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಯಸಃ ಆರೋಗ್ಯಪ್ರದಸ್ಯ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತಾರಾ | ಆರೋಗ್ಯರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವವರು ಎಂದರ್ಥ.

ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ—ವರ್ತನಿಯೆಂದರೆ ರಥವೆಂದೂ ರಥದ ಚಕ್ರದ ನೇಮಿಯೆಂದೂ (ಹೊರವಲಯ) ಅಥವಾ ರಥದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನಿಯೆಂದರೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ರಥವೆಂದೇ ಹೆಚ್ಚು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ರಥವುಳ್ಳವರೆಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ೬-೬೧-೭ ನೇ ಋಕ್ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಸುಷುಮ್ನಾ ಸಿಂಧುನಾಹಸಾ ಮಾಧ್ವೀ ಮಮ ಶ್ರುತಂ ಹವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೭೫-೨)

ನಾವೃಥಾನಾ ಶುಭಸ್ವತೀ ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೫-೧೧)

ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಪಿಬತಂ ಸೋಮ್ಯಂ ಮಧು |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೮-೧)

ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಶುಭಸ್ವತೀ ಪಾತಂ ಸೋಮುಮೃತಾವೃಥಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೮೭-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದೇವಾ—ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸೋಮಪೀತಯೇ — ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಿಃ ಸೋಮಪೀತಿಃ ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಘುನಾಸ್ಥಾ ಗಾಪಾಜಹಾತಿಸಾಂ ಹಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈತ್ಯ. ಪೀತಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಹಂತು—ನಹ ಪ್ರಪಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ವಿರುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ವ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋಗುಣೇ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜುತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೮ ||

ತೊಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾನಿತಿ ದ್ವಾದಶಚರ್ಚಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಆದಿತಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋ-
ನುಷ್ಟಭಃ | ನವಮ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋ ಗಾಯತ್ರೈಃ | ಅಷ್ಟಮಿಾ ಜಗತೀ ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ಧಾ | ಶಿಷ್ಟಾಃ ಪಂಚಿ
ತ್ರಿಷ್ಟುಭಃ | ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ದೇವತಾ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ದ್ವಾದಶಾಗ್ನೀ-
ಷೋಮಿಯಮಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋನುಷ್ಟಭ ಉಪಾಂತ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋ ಗಾಯತ್ರೋಷ್ವಮಿಾ ಜಗತೀ ವೇತಿ ||
ಅಗ್ನೀಷೋಮಿಯಸ್ಯ ಪಶೋರ್ವಪಾಪುರೋಡಾಶಹವಿಷಾಮಾದಿತಸ್ತಿಸ್ತ್ರ ಋಚಃ ಕ್ರಮೇಣಾನುವಾಕ್ಯಾಃ |
ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಅಗ್ನೀಷೋಮಾನಿಮಂ ಸುಮೇ ಯುವಮೇತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾನೀತಿ ತೈಚೌ |
ಆ. ೩-೮ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು. ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಒಂಭತ್ತರಿಂದ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಎಂಟನೆಯ ಋಕ್ಕು ಜಗತೀ ಅಥವಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಉಳಿದ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮನು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ದ್ವಾದಶಾಗ್ನೀಷೋಮೀ-
ಯಮಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋನುಷ್ಟಭ ಉಪಾಂತ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋ ಗಾಯತ್ರೋಷ್ವಮಿಾ ಜಗತೀ ವೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರು
ವುದು. ಅಗ್ನೀಷೋಮೀಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಪಾಪುರೋಡಾಶಹವಿಸ್ಸಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ
ಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾನಿಮಂ ಸು ಮೇ ಯುವಮೇತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾ-
ನೀತಿ ತೈಚೌ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೩-೮).

೮-೩-೨೨ | ಇತಿ ಷತ್ತಂ | ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರೇ ಪ್ರಾಪ್ತ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ
ಚೇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವೃಷಣಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ನಾ ಷಪೂರ್ವಸ್ಯೇತಿ ವಿಕಲ್ಪನಾದು-
ಪಧಾಯಾ ದೀರ್ಘಭಾವಃ | ಹವಂ | ಭಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯೇತಿ ಹ್ವಯತೇರಪ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ |
ಸೂಕ್ತಾನಿ | ಸುಪೂರ್ವಾದ್ವಕ್ತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹರ್ಯತಂ | ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತ್ಯೋಃ | ಭಾವಾದಿಕಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೃಷಣಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ | ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ
ಮೇ—ನನ್ನ | ಇಮಂ ಹವಂ—ಈ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು | ಸು ಶೃಣತಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲಿಸಿ ಕೇಳಿರಿ | ಸೂಕ್ತಾನಿ—
(ನಮ್ಮಿಂದ ಪಠಿತವಾದ) ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಪ್ರತಿಹರ್ಮತಂ—ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿರಿ (ಅನಂತರ) |
ದಾಶುಷೇ—(ಚರುವುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಮಯೇ—ಸುಖದಾತರಾಗಿ |
ಭವತಂ—ಆಗಿರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನೀಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಭಕ್ತರಿಗೆಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಸುವವರು. ಅದೇ
ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಈ ನನ್ನ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳಿರಿ. ನಮ್ಮಿಂದ ಪಠಿತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು
ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ. ಅನಂತರ ಚರುವುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸುಖದಾತರಾಗಿರಿ.

English Translation

Agni and Soma, showerers of desires, favourably hear this my invoca-
tion, graciously accept my hymns, and bestow happiness on the donor of the
oblation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವೃಷಣಾ—ಈ ವಿಶೇಷವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ
ಅಗ್ನೀಷೋಮಗಳನ್ನು ವೃಷಣಾ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ. ದಧದ್ರತ್ನಾನಿ ದಾಶುಷೇ ; ಪರ್ಷಿ
ರಾಧೋ ಮಘೋನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಒಂದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ.
ಋ. ಸಂ. ೪-೧೫-೩ ; ೮-೧೦೩-೨ ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ೯-೩-೬ ; ೯-೧-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿಗೂ ಸೋಮನಿಗೂ ಲಕ್ಷಿಸಿರುವ ಕ್ರಮವು ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷವಾದ ಧನಗಳ ದಾತರೆಂದರ್ಥವು.

ಹರ್ಮತಂ—ವತ್ತಿ, ಉಶ್ಮಿಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಹರ್ಮತಿ ಎಂಬುದು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ
(ನಿ. ೩-೯) ಹರ್ಮತಿಃ ಪ್ರೇಷ್ಠಾಕರ್ಮ ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ (ನಿ. ೭-೧೭) ಹರ್ಮತಂ ಎಂದರೆ

ಇಚ್ಛಿಸಿರಿ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಇಮಂ ಹವಂ ಶೃಣುತಂ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಪ್ರತಿ ಹರ್ಯತಂ ಎಂದು ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಸಹ ಒಂದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಇಮಂ ಯಜ್ಞಮಿದಂ ವಚೋ ಜುಜುಷಾಣ ಉಪಾಗಹಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫೦-೨)

ಇಮಂ ಯಜ್ಞಮಿದಂ ವಚೋ ಜುಜುಷಾಣ ಉಪಾಗಹಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೧೦)

ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆಯೇ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೇ ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೧೦ನೇಯ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ಕುರಿತ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ. ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದೆ. ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೂ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಇಚ್ಛಿಸಿರಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಮಯಃ—ಶರ್ಮ, ಸ್ಯಾಮಕಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಮಯಃ ಎಂದರೆ ಸುಖವೆಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಸುಖದಾತ್ಮವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವೇ ನೆಂಬುದನ್ನು ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೯ನೇಯ ಋಕ್ವಿನ ವಿನರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ—ಅಗ್ನಿಶ್ಚ ಸೋಮಶ್ಚ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ. ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸ. ಈದಗ್ನೀಃ ಸೋಮ-ವರುಣಯೋಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೋಮ ಶಬ್ದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈತ್ವ. ಅಗ್ನೀಃ ಸ್ತುತೌಸ್ತೋಮ ಸೋಮಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೋಮಶಬ್ದದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಸಂಬೋಧನಾದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೃಣುತಮ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೋಣ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಶ್ರುವಃ ಶೃಚ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶೃ ಆದೇಶ. ಶಸಿಗೆ ಶ್ನುವಿಕರಣ ಅಪಿತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಜೌದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವೃಷಣಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಕಾರ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ ಚಾಸಂಬದ್ಧೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದ್ಯಪಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಾಷಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವೆಂದುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹವಮ್—ಹ್ವೇರ್ಜ್ ಸ್ಪರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇಚ್. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ; ತತ್ಪನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಅಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸೂಕ್ತಾನಿ—ನಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಸುಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕಾ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ವಪಿಯೆಜಾದೀ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸೂಕ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹರ್ಯತಮ್—ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಕಾಂತಿಯೆಂದರೆ ಇಚ್ಛಾ. ಲೋಣ್ಮ ಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವತಮ್—ಹಿಂದಿನಂತೇ ಲೋಣ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು (ತಮ್) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧ ||

—:—

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯ ವಾಮಿದಂ ವಚಃ ಸಪರ್ಯತಿ ।

ತಸ್ಮೈ ಧತ್ತಂ ಸುವೀರ್ಯಂ ಗವಾಂ ಪೋಷಂ ಸ್ವಶ್ವೈಃ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ । ಯಃ । ಅದ್ಯ । ವಾಂ । ಇದಂ । ವಚಃ । ಸಪರ್ಯತಿ ।

ತಸ್ಮೈ । ಧತ್ತಂ । ಸುವೀರ್ಯಂ । ಗವಾಂ । ಪೋಷಂ । ಸ್ವಶ್ವೈಃ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದಾ ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯಾಮಗ್ನಿಷೋಮಾವುಪಾಂತುಯಾಜಸ್ಯ ದೇವತಾ ತದಾನೀಮಗ್ನಿಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯೇತಿ ತಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ । ಸೂತ್ರೀತಂ ಚೋಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ । ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯ ನಾಮಾನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಜಭಾರ । ಅ. ೧-೬ । ಇತಿ ||

ಹೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ ಯೋ ಯಜಮಾನೋಽದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತರ್ಮಣಿ ನಾಂ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ ಯುಷ್ಮ-
ದರ್ಥಮಿಧಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚೋ ವಾಕ್ಯಂ ಸಪರ್ಯತಿ ಪೂಜಿತಂ ಕರೋತಿ ತಸ್ಮೈ ಯಜಮಾ-
ನಾಯ ಗವಾಂ ಪಶೂನಾಂ ಪೋಷಮಭಿವೃದ್ಧಿಂ ಧತ್ತ | ಪ್ರಯಚ್ಛತಂ | ಕೀದೃಶಂ ಪೋಷಂ |
ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನೇನ ವೀರ್ಯೇಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನೋಪೇತಂ ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ ಶೋಭನೈರಶ್ಶ್ಯಯುಕ್ತಂ ||
ಗವಾಂ | ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತೃದಾತ್ತತ್ವಸ್ಯ ನ ಗೋಶ್ವನ್ನಾವವರ್ಣೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ! ಯೇ—ಯಾನ ಯಜಮಾನನು | ಅದ್ಯ—
ಈ ಯಾಗಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ (ನಿಮಗೆ) ಇದಂ ವಚಃ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ
ವಾಕ್ಯನ್ನು | ಸಪರ್ಯತಿ—ಉಪಚಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪೂಜಾರೂಪದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ತಸ್ಮೈ—
ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ | ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ—ಉತ್ತಮವಾದ
ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ ಆದ | ಗವಾಂ—ಪಶುಗಳ | ಪೋಷಂ—ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು | ಧತ್ತಂ—ಕೊಡಿ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಮಗೆ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ
ಆದ ಪಶುಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಡಿ.

English Translation

Agni and Soma, grant to him who addresses this prayer to you both,
store of cattle with sound strength and good horses.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಉಪಾಂಶು ಯಾಜದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ
ಪರಿಸಂಚೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಉಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯ
ನಾಮಾನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಜಭಾರ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಅ. ೧-೬).

ಸಪರ್ಯತಿ—ಇರಜ್ಯತಿ, ವಿಧನೇ, ಸಪರ್ಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರಿಚರಣ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದ
ರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಪಚಾರಪೂರ್ವಕವಾದ ಪೂಜೆಯಿಂದರ್ಥವು. ರೋದಸೀ ಸಪರ್ಯತೇ (ಋ.ಸಂ. ೧೦-೫೦-೧)
ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು (ನಿ. ೧೦-೧೦) ಪರಿಚರತಃ ಅಂದರೆ ಪೂಜಯತಃ ಎಂದು
ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಪಚಾರಪೂರ್ವಕವಾದ ಪೂಜೆಯು, ಅರ್ಪಣೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸುನೀರ್ಯಂ ಸ್ವತ್ವ್ಯಂ ಗವಾಂ ಪೋಷಂ—ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಈ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಸಕಲ ಧನಕ್ಕೂ ಒಡೆಯರೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ದಧದ್ರತ್ನಾನಿ ದಾಶುಷೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫-೩) ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೇಳುವಂತೆಯೇ ಸೋಮನಿಗೂ (ಋ. ಸಂ. ೯-೩-೬) ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಅದು ಎಂತಹ ರತ್ನಗಳು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ.

ಗೋಚಿನ್ಯಃ ಸೋಮೋ ರಥಜಿದ್ಧಿ ರಣ್ಯಜಿತ್ವಜಿರ್ದಜ್ಜಿ ತ್ವವತೇ ಸಹಸ್ರಜಿತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೨೮-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳು, ರಥ, ಚಿನ್ಮ, ಮುಂತಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವವನೆಂದು ಸೋಮನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು.

ವಸುರ್ವಸೂನಾಂ ಕ್ಷಯಸಿ ತ್ವಮೇಕ ಇದ್ವಾ ವಾ ಚ ಯಾನಿ ಪೃಥಿವೀ ಚ ಪುಷ್ಯತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೧-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವಂತೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಧನಕ್ಕೂ ಒಡೆಯನು ಮತ್ತು ದ್ರಾವ್ಯವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಈ ದಾತೃವಿನ ಧನದಿಂದಲೇ ಪುಷ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಧನಕ್ಕೂ ಒಡೆಯರಾದ ಅಗ್ನಿಸೋಮ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮವಾದುದೂ ಪಶ್ಚತ್ತಾದಿರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಧನಗಳ ದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಔಕಾರ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾ ದೇಶ. ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯು ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಚಃ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. **ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪರ್ಯತಿ—ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. **ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞಾ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತಮ್—ಡುಧಾಙ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಶ್ಲವಿಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಖರಿ ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗವಾಮ್—ಗೋ ಶಬ್ದದ ಸ್ಥಿತಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತುತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ವಿಭಕ್ತೃದಾತ್ತಕ್ಕೆ ನ ಗೋಶ್ವನ್ ಸಾವರ್ಣಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯ ಆಹುತಿಂ ಯೋ ನಾಂ ದಾಶಾದ್ಧವಿಷ್ಕೃ-
ತಿಂ |

ಸ ಪ್ರಜಯಾ ಸುವೀರ್ಯಂ ವಿಶ್ವಮಾಯುರ್ವ್ಯಶ್ನವತ್ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಯಃ | ಆಹುತಿಂ | ಯಃ | ನಾಂ | ದಾಶಾತ್ | ಹವಿಃ ಕೃ-
ತಿಂ |

ಸಃ | ಪ್ರಜಯಾ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ವಿಶ್ವಂ | ಆಯುಃ | ವಿ | ಅಶ್ವನತ್ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯೋ ಯಜಮಾನ ಆಹುತಿಮಾಜ್ಯಾಹುತಿಂ ನಾಂ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ದಾಶಾತ್ ದದ್ಯಾತ್ | ಅಥನಾ ಹವಿಷ್ಕೃತಿಂ ಹವಿಷಾ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿನಾ ಕೃತಾಮಾಹುತಿಂ ಯೋ ಯಜಮಾನೋ ದದ್ಯಾತ್ | ಸ ಯಜಮಾನಃ ಪ್ರಜಯಾ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿನಾ ಯುಕ್ತಂ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನವೀರ್ಯಯುಕ್ತಂ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಾಯುರ್ಜೀವನಂ ವ್ಯಶ್ನವತ್ | ನ್ಯಾಪ್ನೋತು || ಆಹುತಿಂ | ಜುಹೋತೇಃ ಕ್ವಿ ನಿ ತಾದಾ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ದಾಶಾತ್ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಹವಿಷ್ಕೃತಿಂ | ಹವಿಷಃ ಕೃತಿಃ ಕರಣಂ ಯಸ್ಯಾಮಾಹುತೌ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ನಿತ್ಯಂ ಸಮಾಸೇನುತ್ಪರಪದಸ್ಥಸ್ಯೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ವಂ | ಅಶ್ವನತ್ | ಅಶ್ವೋತೇರ್ವ್ಯಶ್ನಯೇನ ಸರಸ್ವೈಪದಂ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ— ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ | ಯೇ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಆಹುತಿಂ—ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯನ್ನೂ (ಮತ್ತು) | ಯೇ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಹವಿಷ್ಕೃತಿಂ—ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳ ಆಹುತಿಯನ್ನು | ದದ್ಯಾತ್—ಅರ್ಪಿಸುವನೋ | ಸಃ—ಆ ಯಜಮಾನನು | ಪ್ರಜಯಾ—ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಉತ್ತಮವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು | ವಿಶ್ವಂ ಆಯುಃ—(ಅವನ) ಪೂರ್ಣಾಯುಸ್ಸನ್ನು (ಅಥವಾ ಸಕಲವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು) | ವ್ಯಶ್ವವತ್—ಹೊಂದಲಿ ||

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಅಗ್ನೀಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ನಿಮಗೆ ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವನೋ ಆ ಯಜಮಾನನು ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉತ್ತಮವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಪೂರ್ಣಾಯುಸ್ಸನ್ನೂ ಹೊಂದಲಿ.

English Translation

Agni and Soma, may he who offers you the oblation of clarified butter, enjoy sound strength with progeny, through all his life.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಹವಿಷ್ಕೃತಿಂ—ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳ ರೂಪವಾದ ಆಹುತಿಯನ್ನು.

ವಿಶ್ವಂ ಆಯುಃ— ಅಂಥಃ ನಾಜಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಪ್ರಣಿ ಆಯೂಂಷಿ ತಾರಿಷತ್ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೮೬-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಆಯಸ್ಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ನಮ್ಮ ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಎಂದಾಗಲೀ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ನಾವು ಹೊಂದೋಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಪ್ರಜಯಾ ಸುವೀರ್ಯಂ ವಿಶ್ವಮಾಯುಃ—ಸೋಮನೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಆಯುರ್ವರ್ಧಕರೆಂದೂ ಸತ್ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವರೆಂದೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಔದಾರ್ಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಯಾವಂತಂ ಪುಷ್ಯತಿ ಕ್ಷಯಮಗ್ನೇ ಶತಾಯುಷಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨-೫)

ಅತೂರ್ತಂ ಶ್ರಾವಯತ್ಪ್ರತಿ ಪುತ್ರಂ ದದಾತಿ ದಾಶುಷೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೫-೫)

ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ನೋ ವಶೋ ಜೀನಾತುಂ ನ ಮರಾಮಹೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೧-೬)

ವಿಭಕ್ತಿವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಏತನ್ನಾನೋಽಸುರಾದಮುಷ್ಟೀತಂ ಅಸಾಹಾಷ್ಯಂ | ತಥಾ ಬೃಸಯಸ್ಯ |
 ವೃಸಿವೇಷ್ಟನಾರ್ಥಃ | ವೃಸಯತಿ ಸರ್ವಂ ವೇಷ್ಟಯತೀತಿ ಬೃಸಯೋಽಸುರಸ್ತ್ವಷ್ಟಾ | ತಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ
 ಶೇಷೋಽಪತ್ಯಂ | ಶೇಷ ಇತ್ಯಪತ್ಯನಾಮ | ಶಿಷ್ಯತೇ ಪ್ರಯತ ಇತಿ ಯಾಸ್ತುಃ | ನಿ. ೩-೨ | ತ್ವಷ್ಟು-
 ಸಕಾಶಾದುತ್ಪನ್ನಂ ವೃತ್ರಮವಾತಿರತಂ | ಅವಧಿಷ್ಟಂ | ಅವತಿರತಿವರ್ಧಕಮಾ | ಪ್ರಾಣಾಪಾನರೂಪ-
 ಯೋರ್ಯುರ್ವಯೋರ್ವೃತ್ರೇನವಸ್ಥಾನಾತ್ಸ ಮರಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ತಸ್ಮಾ-
 ಜ್ಜಂಜಭ್ಯಮಾನಾದಗ್ನೀಷೋಮೌ ನಿರಕ್ರಾಮತಾಂ ಪ್ರಾಣಾಪಾನೌ ವಾ ಏನಂ ತದಜಹಿತಾಂ | ತೈ. ಸಂ.
 ೨-೫-೨-೪ | ಇತಿ | ತತೋ ವೃತ್ರವಧಾನಂತರಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ದ್ಯೋತಮಾನಂ ಸೂರ್ಯಮೇಕಂ ನಭಸಿ ಗಚ್ಛಂತಂ
 ಬಹುಭ್ಯೋ ಜನೇಭ್ಯೋ ಬಹುನಾಮರ್ಥಾಯಾನಂದತಂ | ಅಲಪ್ಸಾಧಾಂ | ಏತತತ್ಪರ್ವಂ ಯೇನ
 ವೀರ್ಯೇಣ ಕ್ರಿಯತೇ ತದಸ್ಮಾಭಿಜ್ಞಾತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಚಿತಿ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಲುಜಃ ಚಿಣ್
 ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ | ಸಾ. ೩--೬೬ | ಇತಿ ಚ್ಲೇಶ್ಚಿಣಾದೇಶಃ | ಚಿಣೋ ಲುಗಿತಿ ತಶಬ್ದಸ್ಯ ಲುಕ್ |
 ಅಮುಷ್ಟೀತಂ | ಮುಷ ಸ್ತೇಯೇ | ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ | ಅವಸಂ | ಅವತೇರೌಣಾದಿಕೋಽಸಚ್ |
 ಶೇಷಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಃ ಸುಃ | ಏಕಂ | ಇಣ್ ಗತೌ | ಇಣ್ವೇಕಾಪಾಶಲ್ಯತಿ-
 ಮರ್ಚಿಭ್ಯಃ ಕನ್ | ಉ. ೩-೪೩ | ಇತಿ ಕನ್ತತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ! ನಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ಯೇತ್—ಯಾವ ವೀರ್ಯ
 ದಿಂದ | ಗಾಃ ಅವಸಂ—ಗೋರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಪಣಿಂ—ಪಣಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ | ಅಮುಷ್ಟೀತಂ—
 ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡುಬಂದಿರೋ ; (ಮತ್ತು) | ಬೃಸಯಸ್ಯ—ಬೃಸಯನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ (ತ್ವಷ್ಟುವಿನ) | ಶೇಷಃ—ಮಗ
 ನಾದ್ಯವೃತ್ರನನ್ನು | ಅವಾತಿರತಂ—ಕೊಂದಿರೋ ; (ಅಲ್ಲದೇ) | ಜ್ಯೋತಿಃ ಏಕಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನೊ
 ಬ್ಬನನ್ನು | ಬಹುಭ್ಯಃ—ಬಹುಜನಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ | ಅವಿಂದತಂ—ಹೊಂದಿದಿರೋ | ತತ್ ವೀರ್ಯಂ—
 ಆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು | ಚೇತಿ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಗೋರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪಣಿ
 ಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರೋ, ಮತ್ತು ಬೃಸಯನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು
 ಕೊಂದಿರೋ, ಅಲ್ಲದೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸಕಲ ಮಾನವರ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸು
 ವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರೋ, ಆ ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ನಾವೆಲ್ಲಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದೇವೆ.

English Translation

Agni and Soma, that prowess of yours by which you have carried of
 the cows that were the food of Pani, is well known to us ; you have slain the
 offspring of Brisaya, and you have acquired the one luminary (the Sun) for
 the benefit of the many.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅವಸಂ— ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಅವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅವಸಂ ಎಂದಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು (೧-೧೭) ತೋರಿಸಿ ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೬೯-೧ನೇ ಋಕ್ತನ ಕೊನೆಯ ಪಾದವಾದ ಅವಸಾಯ ಪದ್ವತೇ ರುದ್ರ ಮೃಳೆ | ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪದ್ವದವಸಂ ಗಾವಃ ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳ ಸಂಚಾರಕಾಲದ ಅನ್ನವು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಗೋರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥ.

ಪಣಿಂ— ಪಣಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸ ಗುಂಪಿನ ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಅವರಿಂದ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಪರವಾದ ವೈದಿಕರಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕೆಡಕಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರನೇ ಈ ರಾಕ್ಷಸರ ಹಾವಳಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಅಪಹೃತವಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಹಿಂದಿನ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು

ನೈಕ್ರತೂನ್ ಗೃಥಿನೋ ಮೃಧ್ರವಾಚಿಃ ಪಣೀರಶ್ರದ್ಧಾಂ ಅವೃಧಾಂ ಅಯಜ್ಞಾನ್ |

ಪಪ್ರ ತಾನ್ ದಸ್ಯೋರಗ್ನಿರ್ವಿವಾಯು ಪೂರ್ವಶ್ಚ ಕಾರಾಪರಾ ಅಯಜ್ಞಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬-೩)

ತ್ವಂ ದಸ್ಯಾಂ ರೋಕಸೋ ಅಗ್ನಿ ಆಜ ಉರು ಜ್ಯೋತಿರ್ಜನಯನ್ನಾರ್ಯಾಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೫-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಪಣಿಯೆಂಬ ಅಸುರರ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಆಯರನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿದನು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಸಯಸ್ಯ—ಬೃಸಿಃ ವೇಷ್ಟನಾರ್ಥಃ ಬೃಸಯತಿ ಸರ್ವಂ ವೇಷ್ಟಯತೀತಿ ಬೃಸಯಃ ಅಸುರಃ ತ್ವಷ್ಟಾ | ಸರ್ವವನ್ನು ಆವರಿಸು, ಸುತ್ತುವರಿದು ಮುಚ್ಚು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಬೃಸಿ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬೃಸಯ ಎಂದಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಮತ್ತು ಆವರಿಸಿ ಮುಚ್ಚುವ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರೆಂದೂ ಇದು ತ್ವಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಅಸುರನ ನಾಮಧೇಯವೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಬೃಸಯಸ್ಯ ಶೇಷಃ—ತುತ್ ಶೋಕಂ, ತನಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಪತ್ಯ (ಸಂತಾನ) ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಶೇಷ ಎಂದರೆ ಮಗನೆಂದರ್ಥವು. ಶೇಷ ಇತ್ಯಪತ್ಯನಾಮ ಶಿಷ್ಯತೇ ಪ್ರಯತಃ | (ನಿ. ೩-೨) ವೃತ್ರನು ಬೃಸಯನ ಮಗನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅನಾತಿರತಂ—ದಭ್ಯೋತಿ, ಶ್ವಘತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಧಕರ್ಮದ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೦) ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಧಮಾಡಿದರು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಈ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರಾಣಾಪಾನ ರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯಸತ್ತ್ವಗಳ ಅಭಾವವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದರು ಎಂದು ತೈತ್ತೀರಿಯ ಸಂಹಿತೆಯು.

ತಸ್ಮಾಜ್ಜಂಜಭ್ಯಮಾನಾದಗ್ನೀಷೋಮೌ ನಿರಕ್ರಾಮತಾಂ ಪ್ರಾಣಾಸಾನೌ ವಾ ಏನಂ
ತದಜಹಿತಾಂ |

(ತೈ. ಸಂ. ೨-೫-೨೪)

ಎಂಬ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ- ಅದೂ ಅಲ್ಲದೇ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ
ದೇವತೆಗಳು ವೃತ್ರಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೀರಿದರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ವೋಚಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವೃತ್ರಹಣಂ ಸಚಂತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೯-೬)

ತಮು ತ್ವಾ ವೃತ್ರಹಂತಮಂ ಯೋ ದಸ್ಯೋರವಧೂನುಷೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೮-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ತನುಸ್ಸನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿದನೆಂದೂ, ಅಲ್ಲದೇ,

ಪವಸ್ಯ ವೃತ್ರಹಂತಮೋಕ್ಷೇಭಿರನುಮಾದ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೨೪-೬)

ಸಂ ದೇವೈಃ ಶೋಭತೇ ವೃಷಾ ಕವಿಯೋನಾವಧಿ ಪ್ರಿಯಃ |

ವೃತ್ರಹಾ ದೇವವೀತಮಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೨೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನು ವೃತ್ರಹನೆಂದೂ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ
ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬೆಳಕನ್ನು ತಂದರು ಎಂದೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ—

ಜ್ಯೋತಿಃ ಏಕಂ ಬಹುಭ್ಯಃ ಅವಿಂದತಂ—ಲೋಕದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಸೂರ್ಯರೂಪ
ವಾದುದೂ ನಕ್ಷತ್ರರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿದಿರಿ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಎರಡು
ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲೇ ಅಲ್ಲದೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಉಳಿದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ
ಅಗ್ನಿಯೂ ಮತ್ತು ಸೋಮನೂ ಸಹ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ತಂದೊದಗಿಸಿದರು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಗ್ನೇ ನಕ್ಷತ್ರಮಜರಮಾ ಸೂರ್ಯಂ ರೋಹಯೋ ದಿವಿ |

ದಧಜ್ಞೋತಿರ್ಜನೇಭ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫೬-೪)

ವಿ ಯೋ ರಜಾಂಸ್ಯಮಿಮೀತ ಸುಕ್ರತುವೈಶ್ವಾನರೋ ವಿ ದಿವೋ ರೋಚನಾ ಕವಿಃ

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬-೭)

ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಂಡಲಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದೂ, ಅಲ್ಲದೇ—

ಪವಮಾನೋ ಅಜೀಜನದ್ವಿವಶ್ಚಿತ್ರ ನ ತನ್ಯತುಂ | ಜ್ಯೋತಿರ್ವೈಶ್ವಾನರಂ ಬ್ಬಹತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೧-೧೬)

ಅಯಮುಕ್ಯೋದುವಾಷಃ ಸುಪತ್ನೀರಯಂ ಸೂರ್ಯೋ ಅದಧಾಜ್ಞೋತಿರಂತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೪-೨೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನು ತಮೋನಿವಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಒದಗಿಸಿದನೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಷೋಮರ ಆ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಲೋಕೋಪಕಾರವನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ಏಕಂ ಬಹುಭ್ಯಃ ಅವಿದಂತೆಂ ಎಂದು ಉಪಕಾರಸ್ತೃರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ ವೀರ್ಯಂ ಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಜ್ಞಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚೇತಿ ಎಂದು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮರ ಲೋಕೋಪಕಾರವೂ ಪರಾಕ್ರಮಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಆ ಜೋತಿರ್ನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯವು ಸಕಲರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಕೃತಜ್ಞತಾ ಸೂಚಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ. **ಚಿಣೋಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ **ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಂತೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಮುಷ್ಲೀತಮ್ — ಮುಷ ಸ್ತೇಯೇ. ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಧಸಿಗೆ ತಮಾದೇಶ. **ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾವಿಕರಣ. **ಈಹಲ್ಯಘೋಃ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶ. ಷಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರಷಾಭ್ಯಾಂ ನೋಣಃ ಸಮಾನಪದೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. **ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಯತ್ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಸಮ್—ಅನ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಅಸಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತಿರತಮ್—ಅನ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ತಿರಧಾತುವು ಹನನ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಿಯಾಗಿದೆ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೇಷಃ—ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನದ ಅಮಿಗೆ ಸುಷಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಆದೇಶ.

ಅವಿಂದತಮ್—ವಿದ್ ಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. **ಶೇ ಮುಜಾದೀನಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುನಾಗಮ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಏಕಮ್—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಣ್‌ಭೀಕಾಪಾಶಲ್ಯತಿಮರ್ಜಭ್ಯಃ ಕನ್ (ಉ- ಸೂ. ೩-೩೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯು॒ವ॒ಮೇ॒ತಾನಿ॑ ದಿ॒ವಿ ರೋ॒ಚನಾ॑ನ್ಯಗ್ನಿಶ್ಚ॑ ಸೋ॒ಮ ಸಕ್ರ॑ತೂ
ಅಧ॒ತ್ತಂ |
ಯು॒ವಂ ಸಿಂಧೋ॑ರ॒ಭಿಶ॑ಸ್ತೇ॒ರವ॑ದ್ಯಾ ದಗ್ನೀ॒ಷೋ॒ಮಾವ॑ಮುಂಚತಂ
ಗೃ॒ಭೀತಾನ್ || ೫ ||

|| ಪದಸಾಠಃ ||

ಯು॒ವಂ | ಏ॒ತಾನಿ॑ | ದಿ॒ವಿ | ರೋ॒ಚನಾ॑ನಿ | ಅ॒ಗ್ನಿಃ | ಚ | ಸೋ॒ಮ | ಸಕ್ರ॑-
ತೂ ಇತಿ ಸ॒ಕ್ರತೂ॑ | ಅಧ॒ತ್ತಂ |
ಯು॒ವಂ | ಸಿಂಧೋ॑ನ್ | ಅ॒ಭಿಶ॑ಸ್ತೇಃ | ಅ॒ವದ್ಯಾತ್ | ಅ॒ಗ್ನೀ॒ಷೋ॒ಮೌ |
ಅ॒ಮುಂಚ॑ತಂ | ಗೃ॒ಭೀತಾನ್ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನೀಷೋಮೀಯಸ್ಯ ಪಶೋರ್ವಸಾಪುರೋಡಾಶಹವಿಷಾಂ ಯು॒ವಮೇ॒ತಾನಿ॑ತ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತು
ಋಚಿಃ ಕ್ರಮೇಣ ಯಾಜ್ಯಾಃ | ಸೂತ್ರಂ ತು ಪೂರ್ವಮೇವೋದಾಹೃತಂ | ಅ. ೩-೮ || ಪೌರ್ಣ-
ಮಾಸಯಾಗ್ವೇಗ್ನೀಷೋಮೀಯಸ್ಯ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ ಯು॒ವಮೇ॒ತಾನಿ॑ತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಯಾ | ಉಕ್ತಾ
ದೇವತಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಯು॒ವಮೇ॒ತಾನಿ॑ ದಿ॒ವಿ ರೋ॒ಚನಾ॑ನೀಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅವಸಾ ಗತಂ |
ಅ. ೧-೬ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಮಗ್ನಿಶ್ಚ ಸಕ್ರತೋ ಸಮಾನಕರ್ಮಾಣಾ ಸಂತಾ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ರೋಚನಾನಿ
ರೋಚಮಾನಾನಿ ದೀಪ್ಯಮಾನಾನ್ಯೇತಾನ್ಯಸ್ಮಾಭಿನಿಶಿ ದೃಶ್ಯಮಾನಾನಿ ತಾರಾಗ್ರಹಾದೀನಿ ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ
ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇಽಧತ್ತಂ | ಅಧಾರಯತಂ | ಉತ್ತರಾರ್ಧಸ್ಯೇಯಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ | ಇಂದ್ರೋ
ವೃತ್ತಂ ಹತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಯಾ ಭೀತಃ ಸನ್ ಸೃಥಿವ್ಯಾಂ ವೃಕ್ಷೇಷು ಸ್ತ್ರೀಷ್ವಪ್ಸು ಚ ತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಂ
ನ್ಯಮಾರ್ಕ್ಷೇತ್ ತಾಸಾಮಸಾಂ ಶುದ್ಧಿರಗ್ನೀಷೋಮಾಭ್ಯಾಂ ಜಾತೇತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಂಶೇನ ಪಾಪೇನ
ಗೃಭೀತಾನ್ ಗೃಹೀತಾನಾಕ್ರಾಂತಾನ್ ಸಿಂಧೂನ್ ನದೀವಿಶೇಷಾನ್ ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ಯುವಾ-
ಮಭಿಶಸ್ತೇರಭಿಶಸ್ಯಮಾನಾದಭಿತಃ ಪ್ರಕಟಿತಾದವದ್ಯಾತ್ತಸ್ಮಾತ್ಪಾಪಾದಮುಂಚತಂ | ಮುಕ್ತವಂತಾ |
ಯದ್ವಾ | ವೃತ್ತ ಇಂದ್ರೇಣ ಹತಃ ಸನ್ ನದೀಷು ಪಪಾತ | ತತೋ ಮೃತೇನ ವೃತ್ರಶರೀರೇಣ
ನದ್ಯಃ ಸರ್ವಾ ದುಷ್ಪಾ ಬಭೂವುಃ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಮಹನ್
ಸೋಽಪೋಽಭ್ಯಮ್ರಿಯತ ತಾಸಾಂ ಯನ್ಮೇಧ್ಯಂ ಯಜ್ಞಿಯಂ ಸದೇವಮಾಸೀತ್ತದಪೋದಕ್ರಾಮತ್ |
ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩.೨-೫-೧೦ | ಇತಿ | ತೇನ ದೋಷೇಣ ಗೃಹೀತಾ ನದೀಸ್ತಸ್ಮಾದ್ವೋಷಾದಗ್ನೀಷೋಮೌ
ಮುಕ್ತವಂತಾ || ರೋಚನಾನಿ | ರುಚಿ ದೀಪ್ತಾ | ಅನುದಾತ್ತೇತಶ್ಚ ಹಲಾದೇರಿತಿ ಯುಚ್ |
ಸಿಂಧೂನ್ | ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದ ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕ ಇತ್ಯನುನಾಸಿಕಃ |
ಗೃಭೀತಾನ್ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವತೆಯೇ | ಅಗ್ನಿಶ್ಚ—ಮತ್ತು ಎಲೈ ಅಗ್ನಿದೇವನೇ | ಸಕ್ರತೋ—ಒಂದೇ
ವಿಧವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯುಳ್ಳವರಾದ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ರೋಚನಾನಿ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ | ಏತಾನಿ—
ಈ (ಈ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ) ನಕ್ಷತ್ರ ಮಂಡಲಗಳನ್ನು | ದಿವಿ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಅಧತ್ತಂ—
ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದೀರಿ | ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ ನೀವು | [ವೃತ್ರವಧದಿಂದ
ಉಂಟಾದ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷದಿಂದ] | ಗೃಭೀತಾನ್—ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ಸಿಂಧೂನ್—ನದೀವಿಶೇಷಗಳನ್ನು |
ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ (ಅಥವಾ ಅಪವಾದ ರೂಪವಾದ) | [ಅವದ್ಯಾತ್—ಪಾಪದಿಂದ
ಗೃಭೀತಾನ್—(ವೃತವಾದ ವೃತ್ರನ ಶರೀರವು ಬಿದ್ದುದರಿಂದ ಕಲುಷಿತವಾಗಿ) ಕಲ್ಮಷದಿಂದ ಆವರಿಸ
ಲ್ಪಟ್ಟ] | ಸಿಂಧೂನ್—ನದೀ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು | ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ | ಅವದ್ಯಾತ್—ಕಲ್ಮಷ
ದಿಂದ |] ಅಮುಂಚತಂ—ಬಿಡಿಸಿ (ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿ)ದಿರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಮಾನವಾದ ಕ್ರಿಯೆ ಯುಳ್ಳವರು. ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ
ಗೋಚರವಾಗುವ ಈ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲಗಳನ್ನು ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದಿ
ದ್ದೀರಿ. ಮತ್ತು ವೃತ್ರವಧದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಹತ್ಯಾದೋಷದಿಂದಲೂ ಕಲ್ಮಷದಿಂದಲೂ ಆವರಿತವಾದ ನದೀ
ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಆ ದೋಷದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿದ್ದೀರಿ.

English Translation

Agni and Soma, you two acting together have sustained these constellations in the sky ; you have liberated the rivers that had been defied from the notorious imputation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಷೋಮಿಯಾದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಪಾವುರೋಡಾಶ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡುವಾಗ ಯುವಮೇತಾನಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರಗಳಾಗಿರುವವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಆ. ೩-೮) ಮತ್ತು ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯ ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪುರೋಡಾಶದ ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಯುವಮೇತಾನಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಉಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಯುವಮೇತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚಿನಾನೀಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅವಸಾ ಗತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೧-೬).

ಸಕ್ರತೋ—ಸಮಾನಕರ್ಮಾಣೌ | ಯಾಗಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುವುದೂ, ಮೇಲಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಂಚುವುದರ ಮೂಲಕ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ, ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಒದಗಿಸುವುದೂ, ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸುವ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುವುದೂ. ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಲೋಕೋಪಕಾರವಾದ-ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವರೆಂದರ್ಥವು.

ರೋಚಿನಾಗಿ ಏತಾನಿ ದಿವಿ ಅಧತ್ತಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲಗಳನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ಇವರ ಉಪಕಾರಕ ಕರ್ಮವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನಿಷತ್ತಮಸ್ಯ ಚರತೋ ಧ್ರುವಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ದಿವೋ ರೋಚಿನಾಪಪಿವಾಂಸಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೬-೧)

ಅಥಿ ದ್ಯಾಮಸ್ಯಾ ದ್ವ್ಯಷಭೋ ನಿಚಕ್ಷಣೋಽರೂರುಚದ್ವಿ ದಿವೋ ರೋಚಿನಾ ಕವಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೮೫-೯)

ಹೀಗೆಯೇ, (ಮ. ಸಂ. ೬-೭-೭ ; ೬-೮-೨ ; ೬-೪೪-೨೩ ; ೯-೯೭-೪೧ ಇತ್ಯಾದಿ) ನಾನಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ದ್ಯುಲೋಕದ ತೇಜೋಮಂಡಲಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಅವುಗಳ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಗೃಭೀತಾನ್—ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಅಂದರೆ ಸುತ್ತಲೂ ಆವೃತವಾಗಿ ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಿಂಧೂನ್—ಅವನಯಃ, ಯಜ್ಞಯಃ ಸೀರಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೪) ಸಿಂಧೂನ್ ಅಂದರೆ ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಭಿಶಸ್ತೇಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರತಕ್ಕ.

ಅವದ್ಯಾತ್—ವೃತ್ತಹನನರೂಪವಾದ ಪಾಪದಿಂದ. ವೃತ್ತಹನನರೂಪವಾದ ದೋಷದಿಂದ ನದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆವೃತವಾಗಿ ಕಲ್ಮಷಪೂರಿತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ದೋಷವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿದಿರಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಇಲ್ಲಿ ಸಿಂಧೂನ್ ಎಂದರೆ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾದ ನದಿಗಳನ್ನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ವೃತ್ತಹನನ ವಾದಾಗ ವೃತ್ತನ ಮೃತಶರೀರವು ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತೆಂದೂ, ಆಗ ಎಲ್ಲಾ ನದಿಗಳೂ ದೋಷದಿಂದ ಪೂರಿತವಾದವೆಂದೂ —

**ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಮರ್ಹ ಸೋಽಪೋಽಭ್ಯಮ್ನಿಯತ ತಾಸಾಂ ಯನ್ಮೇಘಂ ಯಜ್ಞಿಯಂ ಸದೇವ-
ಮಾಸೀತ್ತದಪೋದಕ್ರಾಮತ್ |**

ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ೩-೨-೫೧ನೆಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾ ವಿವರಿಸಿ ಆಗ ಆ ದೋಷದಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ನದಿಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಷೋಮರು ದೋಷ ನಿವಾರಣಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿದರು ಎಂದು ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆದರೆ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಿಂಧೂನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ಯಂದನಾತ್ ಸಿಂಧವೋ ರಶ್ಮಯೇ ಇಹೋಚ್ಯಂತೇ | ಎಂದರೆ ಪ್ರಸರಿಸುವ ರಶ್ಮಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ನ ಸಿಂಧವೋ ರಜಸೋ ಅಂತಮಾನಶುಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೫೨-೧೪) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ರಶ್ಮಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಮಾಡಿದರೆ ಅಗ್ನಿಷೋಮರು ವೃತ್ರಾಸುರನಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಈ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ವೃತ್ರಹನನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಟವಾದ ಮತ್ತು ವೃತ್ರರೂಪವಾದ ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದರು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುವಮ್—ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಅನಾದೇಶ. **ಪ್ರಥಮಾಯಾಶ್ಚ ದ್ವಿವಚನೇ ಭಾಷಾಯಾಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದಿವಿ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೋಚನಾನಿ—ರುಚ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಇದು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೇತಶ್ಚ ಹಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯುವೋರನಾಕೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧೇಗೆ ಗುಣ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧತ್ತಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ

ತಮಾದೇಶ. ಶ್ಲವಿಕರಣ. ಶ್ಲಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶ್ಲಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಧೂನ್—ಇದಕ್ಕೆ ಅಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದಿತಿ ಸಮಾನಸಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ವಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರುವಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕ.

ಗೃಭೀತಾನ್—ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಅರ್ಧಧಾತುಕ- ಸ್ವೇಡ್ವಲಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಗ್ರಹೋಲಿಟಿಃ ದೀರ್ಘ- (ಪಾ. ೭-೨-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಹೃಗೃಹೋರ್ಭಶ್ಚಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಶೋದಾತ್ತ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಜಭಾರಾಮುಧ್ವಾದನ್ಯಂ ಪರಿಶ್ವೇನೋ
ಅದ್ರೇಃ ।

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಾವೃಧಾನೋರುಂ ಯಜ್ಞಾಯ
ಚಕ್ರಧುರು ಲೋಕಂ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ । ಅನ್ಯಂ । ದಿವಃ । ಮಾತರಿಶ್ವಾ । ಜಭಾರ । ಅಮುಧ್ವಾತ್ । ಅನ್ಯಂ । ಪರಿ-
ಶ್ವೇನಃ । ಅದ್ರೇಃ ।

ಸದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ । ಬ್ರಹ್ಮಣಾ । ವವೃಧಾನಾ । ಉರುಂ । ಯಜ್ಞಾಯ । ಚ-
ಕ್ರಥುಃ । ಉಂ ಇತಿ । ಲೋಕಂ ॥ ೬ ॥

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾಯಸ್ಯೋಷಾಂಶುಯಾಜಸ್ಯಾನ್ಯಂ ದಿವ ಇತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಯಾ । ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ
ಯೋ ಅದ್ಯ ವಾಮಿತ್ಯತ್ರ ಸೂತ್ರಮುದಾಹೃತಂ ॥

ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ಯುವಯೋರ್ಮಧ್ಯೇಽನ್ಯಮೇಕಮಗ್ನಿಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವಾಯುರ್ದಿವೋ
ದ್ಯುಲೋಕಾದಾ ಜಭಾರ ಭೃಗವೇ ಯಜಮಾನಾಯಾಜಹಾರ । ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ । ದ್ವಿಜನ್ಮಾನಂ
ರಯಿಮಿವ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ರಾತಿಂ ಭರದ್ವ್ಯಗವೇ ಮಾತರಿಶ್ವಾ । ಋಗ್ವೇ- ೧-೬೦-೧ । ಇತಿ । ಶೈನಃ
ಶಂಸನೀಯಗತಿಮಾನ್ಪ್ರಪ್ತೇ ಸಕ್ಷ್ಮಾಕಾರಾ ಗಾಯತ್ರೈನ್ಯಂ ಸೋಮಮದ್ರೇಃ ಪರಿ ಮೇರೋರುಪರ್ಯ-
ವಸ್ಥಿತಾತ್ಸವರ್ಗಾದಮುಧ್ನಾತ್ । ಬಲಾದಾಹೃತವತೀ । ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವೌ ಯುವಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ
ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಮಂತ್ರರೂಪೇಣ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಹವಿರ್ವಕ್ಷಣೇನಾನ್ನೇನ ನಾ ವವೃಧಾನಾ ವರ್ಧಮಾನೌ ಯುವಾಂ
ಯಜ್ಞಾ ಯಾನ್ಯೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಯಾಗಾಯೋರುಂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಲೋಕಂ ಸ್ಥಾನಂ ಚಕ್ರಥುಃ ।
ಕೃತವಂತಾ । ಉ ಇತ್ಯೇತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ । ಅಜ್ಯಭಾಗದೇವತಯೋರಗ್ನೀಷೋಮಯೋರುತ್ತರಾರ್ಥ-
ದಕ್ಷಿಣಾರ್ಥಯೋರ್ಹೂಯತೇ । ತನ್ಮಧ್ಯೇಽನ್ಯದೇವತ್ಯಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಹವೀಂಷಿ ಹೂಯಂತೇ । ತನ್ಮ-
ಧ್ಯಮಂ ಸ್ಥಾನಮಗ್ನೀಷೋಮಕೃತಂ । ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ । ರಾಜಾನೌ ನಾ ಏತೌ ದೇವಾನಾಂ
ಯದಗ್ನೀಷೋಮಾವಂತರಾ ದೇವತಾ ಇಜ್ಯೇತೇ ದೇವತಾನಾಂ ವಿಧೃತ್ಯಾ ಇತಿ ॥ ವವೃಧಾನಾ ।
ವೃಧೇರ್ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ । ಛಾಂದಸಮುಖ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ । ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ ॥

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ । ಅನ್ಯಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು । ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ವಾಯುವು । ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ । ಅಜಭಾರ—(ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ
ಭೃಗುವಿಗಾಗಿ) ತಂದುಕೊಟ್ಟನು । ಶೈನಃ—ಶೈನರೂಪದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರಿಯು । ಅನ್ಯಂ—ಇನ್ನೊಬ್ಬನಾದ
ಸೋಮದೇವನನ್ನು । ಅದ್ರೇಃ ಪರಿ—ಮೇರುಪರ್ವತದ ತಿಖರದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ । ಅಮುಧ್ನಾತ್ — ಅಪಹರಿಸಿ
ಕೊಂಡು ಬಂದಳು. (ಇಂತಹ ಮಹಾನುಭಾವರಾದ ನೀವು) । ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ
ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ । ವವೃಧಾನಾ — ವರ್ಧಿತರಾಗಿ । ಯಜ್ಞಾಯ—ಇತರ ದೇವತೆಗಳ
ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ । ಉರುಂ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ । ಲೋಕಂ—(ಯಜ್ಞ) ಪ್ರದೇಶವನ್ನು । ಚಕ್ರಥುಃ—ನಿರ್ಮಿಸಿದಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಭೃಗುವಿಗಾಗಿ ನಾಯುವು ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ತಂದುಕೊಟ್ಟನು. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಾದ ಸೋಮದೇವನನ್ನು ಶ್ರೇಣರೂಪದ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಮೇರುಪರ್ವತದ ಶಿಖರವಾದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಳು. ಇಂತಹ ಮಹಾಸುಭಾವ ರಾದ ನೀವು ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ವರ್ಧಿತರಾಗಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದಿರಿ.

English Translation

Agni and Soma, the wind brought one of you from heaven, a hawk carried off the other by force from the summit of the mountain ; growing vast by praise you have made the world wide for sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ಮಾತರಿಶ್ವಾ ನಾಯುರ್ಮಾತರ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ವಸಿತಿ ಮಾತರ್ಯಾಶ್ವನಿತಿ ನಾ| ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶ್ವಾಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ನಾಯುವಿಗೆ ಮಾತರಿಶ್ವನೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಮು. ಸಂ. ೧-೯೬-೪ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ ೧-೧೪೧-೩ನೆಯದರಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಒಂದೆರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಎಂದರೆ ನಾಯುವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ಅನ್ಯಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ದಿವ ಆ ಜಭಾರ—ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಅಲೌಕಿಕನಾದ ಅವಿರ್ಭಾವವೂ ಲೌಕಿಕ ಕವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಕೇತುವೂ, ವಿವಿಧಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೂ, ಯಾಗಾದಿಗಳ ಪಿತೃವೂ, ಅಧ್ವರಗಳ ರಾಜನೂ (ಮು. ಸಂ. ೩-೩-೩ ; ೩-೧೧-೨ ; ೪-೨-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ) ಆದ ಅಗ್ನಿಯ ಅವಿರ್ಭಾವವು ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಲ್ಲಿ ನೊದಲು ನಾಯುವಿಗಾಯಿತೆಂದು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ

ತ್ವಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ ಮಾತರಿಶ್ವನ ಅನಿರ್ಭವ ಸುಕ್ರತೂಯಾ ವಿವಸ್ವತೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೩೧-೩)

ಸ ಜಾಯಮಾನಃ ಪರಮೋ ವ್ಯೋಮನ್ಯಾವಿರಗ್ನಿರಭವನ್ಮಾತರಿಶ್ವನೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೪೩-೨)

ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಗಳಿದೆ. ಈ ನಾಯುವು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಭೃಗುವಿಗಾಗಿಯೂ ಮನುವಿಗಾಗಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ದೂರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗೂಢವಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕರೆತಂದು ಇವರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದ್ವಿಜನ್ಮಾನಂ ರಯಿಮಿವ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ರಾತಿಂ ಭರದ್ವ್ಯಗನೇ ಮಾತರಿಶ್ವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೦-೧)

ಯಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಮನನೇ ಪರಾವತೋ ದೇವಂ ಭಾಃ ಪರಾವತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೮-೨)

ಐನಂ ನಯನ್ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಪರಾವತೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಮುಥಿತಂ ಪರಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೯-೫)

ಆ ದೂತೋ ಅಗ್ನಿಭರದ್ವಿವಸ್ವತೋ ನೈಶ್ವಾನರಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಪರಾವತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೮-೪)

ಈಳೇನ್ಯಂ ಪ್ರಥಮಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ದೇವಾಸ್ತತಕ್ಷುರ್ಮನನೇ ಯಜತ್ತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೬-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತರಿಶ್ವನು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾದ ಭೃಗು ಮತ್ತು ಮನು ಇವರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಕರೆತಂದು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಥೆಯು ಮುಂದೆ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಶೈನಃ ಅನ್ಯಂ ಅದ್ರೇಃ ಪರಿ ಆಮಥಾತ್—ಶೈನರೂಪದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಪರ್ವತ ಶಿಖರದಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಳು. ಬಹುದೂರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಾತರಿಶ್ವನು ತಂದಂತೆಯೇ ಶೈನಪಕ್ಷಿಯೂ ಕೂಡ ಸೋಮನನ್ನು ಪೃಥ್ವಿಗೆ ತಂದ ಕಥಾವರ್ಣನೆಯು ನಾನಾ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಮಂದ್ರಸ್ಯ ರೂಪಂ ವಿವಿದುರ್ಮನೀಷಿಣಃ ಶೈನೋ ಯದಂಧೋ ಅಭರತ್ಪರಾವತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೮-೬)

ಯಂ ಸುಪರ್ಣಃ ಪರಾವತಃ ಶೈನಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಆಭರತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦ ೧೪೪-೪)

ಈ ಕಥೆಯ ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಾಗವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂಡಲದ ೨೬ ಮತ್ತು ೨೭ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಷಣಾರೂಪದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಶೈನ, ಸುಪರ್ಣ, ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕಥಾ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಹೊರತು ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಅರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಥೆಯನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ (ಐ.ಬ್ರಾ. ೩-೨೫ರಿಂದ ೨೭), ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೋಮನನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಋಷಿಗಳು ಆಶಿಸಿ ಆ ಸೋಮರಾಜನನ್ನು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರಬೇಕೆಂದು ಛಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಆಗ ಅವು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಈ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ಸುಪರ್ಣ (ಪಕ್ಷಿ) ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದುದರಿಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭವು ಸೌಪರ್ಣ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ ಪಕ್ಷಿರೂಪದ

ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟುಗ ಜಗತಿಯು ಅರ್ಧದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೋತುಹೋದುದರಿಂದ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿತು. ಇದೂ ಸಹ ಅರ್ಧದಾರಿಗಿಂತ ಮೀರಿಹೋದರೂ ಪೂರ್ಣವಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ದಾಟಲಾಗದೆ ಹಿಂತಿರುಗ ಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಸೋಮರಕ್ಷಕರನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ಕೊಕ್ಕಿಂದಲೂ ಕಾಲುಗಳಿಂದಲೂ ಸೋಮನನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿತು. ಆಗ ಸೋಮರಕ್ಷಕರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ಕೃಶಾನುವು ಒಂದು ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಗ ಈ ಸಕ್ಷಿಯ ಪಾಲಿನ ಒಂದು ಚೂಪಾದ ಉಗುರು ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಯಿತು. ಆದರೂ ಸಹ ಗಾಯತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿತು. ಅದು ತನ್ನ ಬಲಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಭಾಗವು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನವಾಗಿಯೂ, ಎಡಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಭಾಗವು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನವಾಗಿಯೂ ಕೊಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಭಾಗವು ತೃತೀಯಸವನವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು.

ಇದೇ ರೀತಿ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ (೧-೮-೨-೧೦) ತದ್ವೈ ಕನಿಷ್ಠಂ ಛಂದಃ ಸದ್ಗಾಯತ್ರೀ ಪ್ರಥಮಾ ಛಂದಸಾಂ ಯುಜ್ಯತೇ ತದು ತದ್ವೀರ್ಯೇಣೈವ ಯಜ್ಯೇನೋ ಭೂತ್ವಾ ದಿವಃ ಸೋಮಮಾ-ಭರತ್ | ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಸಹ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಶೈನರೂಪವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಸೋಮನನ್ನು ತಂದಿತು. ಆಹುತಿಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ಶೈನರೂಪದ ಗಾಯತ್ರಿಯ ಸ್ತುತಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೪-೧-೧೨; ೩-೯-೪-೧೦). ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿರ್ವೈ ಗಾಯತ್ರೀ ತದ್ಗಾಯತ್ರೈ ಮೀಮೀತೇ ಸ ಯದ್ಗಾಯತ್ರೀ ಶೈನೋ ಭೂತ್ವಾ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೂ ಗಾಯತ್ರೀಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತೆ.

ಇದೇ ಆಖ್ಯಾನವು ಕೊಂಚ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೬-೧) ಒಂದು ಸಲ ಕದ್ರುವಿಗೂ ಸುಪರ್ಣಿಗೂ ವಾಜ್ಯವಾದಾಗ ಕದ್ರುವು ಜಯಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸುಪರ್ಣಿಯು ಅವಳ ಅಧೀನಳಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಕದ್ರುವು ಸುಪರ್ಣಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮನನ್ನು ತಸ್ತುರ ರೂಪದಿಂದ ತಂದು ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಆಗ ಅವಳ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಬಹುದೆಂದಳು. ಆಗ ಸುಪರ್ಣಿಯು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಜಗತೀ, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಈ ಎರಡು ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ವಿಫಲವಾಗಿ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಆಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿತೆಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ ಕಥೆಯಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವನ್ಯಧಾನಾ—ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ, ಪಯಃ (ನಿ. ೩-೯) ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಮಂತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೧೨-೩೪) ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಥವಾ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಇವುಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮೃಧ್ ಧಾತುವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ಯಜ್ಞಾಯ ಉರು ಲೋಕಂ ಚಕ್ರಭುಃ—ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಿರಿ ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜಭಾರ್—ಹೃಜ್ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪಿಗೆ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ತ. ಚುತ್ವ. ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭಶ್ಚಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮುಞ್ಚಾತ್—ನುಂಥ ನಿಲೋಡನೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇತೆಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಜುತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ನಕಾರಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಪದ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ವನೃಧಾನಾ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಞ—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಜ್. ಧಾತುವಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಉರದತ್ತ. ಪುನಃ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಕಾನಜ್ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿ॑ಷೋ॒ನಾ ಹ॒ವಿಷಃ॑ ಪ್ರ॒ಸ್ಥಿತ॑ಸ್ಯ ವಿ॒ತಂ ಹ॒ರ್ಯತಂ॑ ವೃ॒ಷ-

ಣಾ ಜು॒ಷೇಧಾಂ॑ |

ಸು॒ಶರ್ಮಾ॑ಣಾ ಸ್ವ॒ವಸಾ॑ ಹಿ ಭೂ॒ತಮ॑ಧಾ ಧ॒ತ್ತಂ ಯಜ॑ನಾ-

ನಾಯು॑ ಶಂ ಯೋಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಹವಿಷಃ | ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ | ವೀತಂ | ಹರ್ಯತಂ | ವೃಷಣಾ |

ಜುಷೇಥಾಂ |

ಸುಶರ್ಮಾಣಾ | ಸುಶವಸಾ | ಹಿ | ಭೂತಂ | ಅಥ | ಧತ್ತಂ | ಯಜಮಾ-
ನಾಯ | ಶಂ | ಯೋಃ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಹೋಮಾರ್ಥಮಾಹವನೀಯಸಮೀಪಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಹವಿಷ ಇದಂ
ಹವಿರ್ವೀತಂ ಭಕ್ಷಯತಂ | ತದನಂತರಂ ಚ ಹರ್ಯತಂ | ಅಸ್ಮಾನ್ಮಾಮಯೇಥಾಂ | ಹೇ ವೃಷಣಾ
ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರೌ ಜುಷೇಥಾಂ | ಅಸ್ಮದೀಯಂ ಸರಿಚರಣಂ ಸೇವೇಥಾಂ | ತದನಂತರಂ ಸುಶ-
ರ್ಮಾಣಾ ಶೋಭನಸುಖೌ ಸ್ವವಸಾ ಹಿ ಶೋಭನರಕ್ಷಣೌ ಚ ಭೂತಂ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಭವತಂ | ಅಥಾನಂತರಂ
ಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಶಂ ಶಮನೀಯಾನಾಂ ರೋಗಾಣಾಂ ಶಮನಂ ಯೋಃ ಪೃಥಕ್ಕರ್ತ-
ವ್ಯಾನಾಂ ಭಯಾನಾಂ ಯಾವನಂ ಪೃಥಕ್ಕರಣಂ ಚ ಧತ್ತಂ | ವಿಧತ್ತಂ | ಕುರುತಂ | ಉಕ್ತಂ ಚ ಯಾಸ್ಕೇನ |
ಶಮನಂ ಚ ರೋಗಾಣಾಂ ಯಾವನಂ ಚ ಭಯಾನಾಂ | ನಿ. ೪-೨೧ | ಇತಿ || ಹವಿಷಃ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ
ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚ ತುರ್ಧ್ಯರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ವೀತಂ | ವೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂತ್ಯಶನ-
ಮಾದನೇಷು | ಧಸ್ತಂ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಚಪೋ ಲುಕ್ | ವೀತಂ ಚ ಹರ್ಯತಂ ಚೇತಿ ಚಾರ್ಥಪ್ರತೀತೇ-
ಶ್ವಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷೇತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಿ ಜ್ವಿವಿಭಕ್ತೇರ್ನಿಘಾತಪ್ರತೀತೇಃ | ಹರ್ಯತಂ | ಸಾದಾದಿ-
ತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಜುಷೇಥಾಂ | ವೃಷಣೇತ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮಿತ್ಯವಿದ್ಯಮಾನವತ್ತೇ
ಸತಿ ತಿಜಃ ಪರತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಸುಶರ್ಮಾಣಾ ಸ್ವವಸಾ | ಉಭಯತ್ರ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಸೋಮೌನಸೀ
ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾಗ್ನೌದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭೂತಂ | ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ
ಲುಕ್ || ೭ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ದೇವತೆಗಳೇ | ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ—(ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು)
ಸೇರಿದ | ಹವಿಷಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ವೀತಂ—ಭಕ್ಷಿಸಿರಿ | ಹರ್ಯತಂ—(ನಮ್ಮಮೇಲೆ) ಕೃಪೆಮಾಡಿ. ಅಥವಾ ಈ
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಭಕ್ಷಿಸಿರಿ | ವೃಷಣಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರಾಗಿ | ಜುಷೇಥಾಂ—(ನಮ್ಮ ಸೇವೆ
ಯನ್ನು) ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿ | ಸುಶರ್ಮಾಣಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಸುಖದಾತರೂ | ಸ್ವವಸಾ ಹಿ—ಉತ್ತಮನಾದ
ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವರೂ | ಭೂತಂ—(ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಆಗಿರಿ | ಅಥ—ಅನಂತರ | ಯಜಮಾನಾಯ

ಯಿಜ್ಞ ಕರ್ತನಿಗೆ | ಶಂ—(ರೋಗರಹಿತವಾದ) ಸುಖವನ್ನಾ | ಯೋಃ —ಭಯರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು |
ಧತ್ತಂ—ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಃಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿರಿ. ನಮ್ಮಮೇಲೆ ಕೃಪೆಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರಾಗಿ ನಮ್ಮ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಮಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖದಾತರೂ, ಉತ್ತಮವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವರಾಗಿ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಿಗೆ ರೋಗರಹಿತವೂ ಮತ್ತು ಭಯರಹಿತವೂ ಆದ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ ||

English Translation

Agni and Soma, partake of the proffered oblations ; be gracious to us ; showerers of desires, be pleased ; prosperous and diligent protectors, be propitious and grant to the sacrificer health exemption from ill.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಸಿದ್ಧತಸ್ಯ—ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇರಿದ ಅಂದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದರ್ಥವು.

ವೀತಂ—ವೀತಂ-ಅಶ್ವೀತಂ | (ನಿ. ೪-೧)೯ ಭಕ್ಷಿಸಿರಿ.

ಶಂಯೋಃ—ಸುಖಂ ಯುಃ (ನಿ. ೪-೨೧) ಶಮನಂ ಚ ರೋಗಾಣಾಂ ಯಾವನಂ ಚ ಭಯಾನಾಂ | ಅಂದರೆ ರೋಗಗಳ ಶಮನರೂಪವಾದ ಸುಖವೂ ಭಯದ ನಿವಾರಣಾರೂಪವಾದ ಸುಖವೂ ಎಂದರ್ಥವು. ನಮ್ಮ ರೋಗಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿ ಭಯವನ್ನು ನಿವಾರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ತಚ್ಛಂಯೋರಾವೃಣೀಮಹೇ (ತೈ.ಸಂ. ೨-೬-೧೦-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಂಯುವೆಂದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಪುತ್ರನೆಂದರ್ಥವು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ನಾತ್ರ ಸುಖದಾತರೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಹವಿಷಃ — ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್—ಎಂಬ ನಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ.

ವೀತಮ್—ವೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂತ್ಯಶನಖಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧ್ವಾ ದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ವೀತಂ ಚ ಹರ್ಯತಂ ಚ ಎಂದು ಅನ್ವಯಮಾಡುವಾಗ ಚಾರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೋದಲಿನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹರ್ಯತಮ್—ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಕಾಂತಿಯೆಂದರೆ ಇಚ್ಛಾ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃಷಣಾ—ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜುಷೇಥಾಮ್—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಇದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವ ವೃಷಣಾ ಎಂಬ ಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಅಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಹಿಂದೆ ತಿಜಂತವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜಃ—ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಶರ್ಮಣಾ, ಸ್ವನಸಾ—ಈ ಎರಡುಶಬ್ದಗಳೂ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಮನ್ವಂತ, ಅಸಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ — (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತಮ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜುತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿ ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೭ ||

—:೦:—

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯೋ ಅಗ್ನೀಷೋಮೋ ಹವಿಸ್ಸಾ ಸಪರ್ಯಾದ್ವೇನದ್ರೀಚಾ ಮ-
ನಸಾ ಯೋ ಘೃತೇನ ।

ತಸ್ಯ ವ್ರತಂ ರಕ್ಷತಂ ಪಾತಮಂಹಸೋ ವಿಶೇ ಜನಾಯ ಮಹಿ
ಶರ್ಮ ಯಚ್ಛತಂ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಹವಿಷಾ | ಸಪರ್ಯಾತ್ | ದೇವದ್ರೀಚಾ | ಮನಸಾ |

ಯಃ | ಘೃತೇನ |

ತಸ್ಯ | ವ್ರತಂ | ರಕ್ಷತಂ | ಪಾತಂ | ಅಂಹಸಃ | ವಿಶೇ | ಜನಾಯ | ಮಹಿ |

ಶರ್ಮ | ಯಚ್ಛತಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೋ ಯಜಮಾನೋಽಗ್ನೀಷೋಮಾ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ದೇವದ್ರೀಚಾ ದೇವಾನಂಚಿತಾ ದೇವತಾ-
ಪರಾಯಣೇನ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತೇನ ಮನಸಾಂತಃಕರಣೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಹವಿಷಾ ಚಿರುಪುರೋಡಾಶಾದಿನಾ-
ಸಪರ್ಯಾತ್ ಸಪರ್ಯಾತಿ ಪರಿಚರತಿ | ಯಶ್ಚ ಯಜಮಾನೋ ಘೃತೇನಾಜ್ಯೇನಾಗ್ನೀಷೋಮೌ
ಪರಿಚರತಿ | ತಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ವ್ರತಂ ಕರ್ಮ ರಕ್ಷತಂ | ಅಂಹಸಃ ಸಾಪಾತ್ತಂ
ಚ ಯಜಮಾನಂ ಪಾತಂ | ರಕ್ಷತಂ | ವಿಶೇ ಯಾಗೇಷು ಪ್ರವಿಶತೇ ತಸ್ಮೈ ಜನಾಯ
ಯಜಮಾನಾಯ ಮಹಿ ಮಹತ್ಪ್ರಭೂತಂ ಶರ್ಮ ಸುಖಂ ಯಚ್ಛತಂ | ದತ್ತಂ || ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ |
ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸಪರ್ಯಾತ್ | ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಕಂಡ್ವಾದಿಃ |
ಲೇಟ್ವಾಡಾಗಮಃ | ದೇವದ್ರೀಚಾ | ಸೇವಾನಂಚಿತೀತಿ ಸೇವದ್ರ್ಯಜ್ | ಅಂಚಿತೇರ್ಯುತ್ಪ್ರಿಗಿತ್ಯಾದಿನಾ
ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿಧಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ವಿಷಗ್ಧೇವಯೋಶ್ಚ ಟೀರದ್ರ್ಯಂಚಿತಾವಪ್ರತ್ಯಯೇ | ಪಾ.-
೬-೩-೯೨ | ಇತಿ ದೇವಶಬ್ದಸ್ಯ ಟೀರದ್ರ್ಯಾದೇಶಃ | ತೃತೀಯೈಕವಚಿನೇಚಿ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪೇ
ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇದ್ರಿಸಥ್ಯೋರಂತೋದಾತ್ತನಿಪಾತನಂ
ಕೃತ್ವರನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ | ಪಾ. ೬-೩-೯೫-೧ | ಇತಿ ವಚನಾದದ್ರ್ಯಾದೇಶೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ | ವಿಶೇ |
ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ - ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, | ಯಃ-ಯಾವ ಯಜಮಾನನು |
ದೇವದ್ರೀಚಾ-ದೇವತಾಪರನಾದ ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ | ಮನಸಾ-ಅಂತಃಕರಣದೊಡನೆ ಕೂಡಿ | ಹವಿಷಾ-

ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ | ಸರ್ವಯೋತ್—ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೋ, (ಮತ್ತು) | ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಘೃತೇನ—ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯಿಂದ (ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೋ) | ತಸ್ಯ—ಅಂತಹ (ಎಲ್ಲಾ) ಯಜಮಾನರ | ವ್ರತಂ—ಕರ್ಮವನ್ನು | ರಕ್ಷತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿರಿ. | ಅಂಹಸಃ—ಪಾಪದಿಂದ | 'ಪಾತಂ—(ಅವನನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸಿ. | ವಿಶೇ—ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ | ಜನಾಯೆ—ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಮಹಿ—ಪ್ರಭೂತವಾದ | ಶರ್ಮ—ಸುಖವನ್ನು | ಯಚ್ಚತಂ—ಕೊಡಿರಿ. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಯಜಮಾನರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿ. ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡಿರಿ.

English Translation

Agni and Soma, protect his sacrifice and defend him from ill, who with a mind devoted to the gods, worships you with clarified butter and oblations ; grant to the man engaged in devotion extreme happiness.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೇವದ್ರೀಚಾ—ದೇವಾನ್ ಅಂಚಿತಾ ದೇವತಾಪರಾಯಣೇನ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತೇನ | ಅನನ್ಯಮನಸವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಅವರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿಯೇ ತತ್ಪರವಾಗಿ ಅವರನ್ನೇ ಸೇರುವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ರತಂ ರಕ್ಷತಂ—ಯಾಗಾದಿ-ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಸುರರ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ಯಾಗವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ.

ಪಾತಂ ಅಂಹಸಃ—ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ನ್ಯೂನತೆಗಳು ಯಾಗದಲ್ಲಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಇತರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಕಂಡುಬಂದರೆ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ಮೀರಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಇಂತಹ ನ್ಯೂನತೆಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಪಾಪದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿರಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಇಂತಹ ಪಾಪಭೀತಿಯು ಬದಲಾಗಿ ದ್ವಂದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸೋಮನನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ಪದೇ ಪದೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಅನೇಕವಿವೇ—

ಯಚ್ಚಿದ್ಧಿ ತೇ ಪುರುಷತ್ರಾ ಯವಿಷ್ಠಾಚಿತ್ತಿಭಿಶ್ಚಕೃಮಾ ಕಚ್ಚಿದಾಗಃ |

ಕೃಧೀ ಷ್ವಸ್ಮಾ ಅದಿತೇರನಾಗಾನ್ವೈನಾಂಸಿ ಶಿಶ್ರುಧೋ ವಿಷ್ವಗಗ್ನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೨-೪)

ಯತ್ತೇ ವಯಂ ಪ್ರಮಿನಾಮ ವ್ರತಾನಿ ಸ ನೋ ಮೃಳ ಸುಷಖಾ ದೇವ ವಸ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ- ೮-೪೮-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ರತಲೋಪದಿಂದಲಾಗಲೀ ಇತರ ವಿಧದಿಂದಾಗಲೀ ಸಂಭವಿಸುವ ಪಾಪದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನೀಷೋಮರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು.

ವಿಶೇ ಜನಾಯ—ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ವಿಶೇ ಯಾಗೇಷು ಪ್ರವಿಶತೇ | ಜನಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ | ಎಂದರೆ ಯಾಗಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ (ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡಿರಿ) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು, ವಿಶೇ | ಮನುಷ್ಯನಾಮೈತತ್ | ಪುತ್ರಾದಿಮನುಷ್ಯಜಾತಸ್ವಭೂತಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ | ಎಂದರೆ ವಿಶ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯಾಃ, ನರಃ, ಧನಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ.೩-೭) ವಿಶೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜನಾಯ | ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ — ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ದೇವತಾತ್ವದ್ವೇ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸರ್ಯಾತ್—ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತರ್ಮಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಲೇಟೋ ಡಾಟ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಗಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೆ ಲೇಟ್ ಲಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದೇವದ್ರೀಚಾ—ದೇವಾನ್ ಅಂಚತಿ ಇತಿ ದೇವದ್ರ್ಯಚ್. ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದೇವರೂಪ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಋತ್ವಿಕ್‌ದಧ್ಯಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನ ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಅಂಚುಧಾತುವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದೇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ವಕ್‌ದೇವಯೋಶ್ಚ ಟೀರದ್ರ್ಯಂಚಿತಾವಪ್ರತ್ಯಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ರ್ಯದೇಶ. (ಟಿಗೆ ಮಾತ್ರ) ತೃತೀಯಾಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್ರತ್ಯಯ. ದೇವದ್ರ್ಯಚ್+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಟೀಃ ಲೋಪ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮) ಉಪಾಕಾರ ನಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚುಧಾತುವು ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇವದ್ರ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ದೇವದ್ರೀಚಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದ್ರಿಸಧ್ಯೋರಂತೋದಾತ್ತನಿಸಾತನಂ ಕೃತ್ ಸ್ವರ ನಿವೃತ್ಯರ್ಥಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೫-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅದ್ರ್ಯದೇಶವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಾತಮ್—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲೋಞ್ಞಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅದಾದಿ. ತಿಜಂತದ ಸರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನ್ವೇಕಾಚೆ- ಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಚ್ಚತಮ್—ದಾಣ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಞ್ಞಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಮಾ- (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಚ್ಚ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದ ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಸವೇದಸಾ ಸಹೂತೀ ವನತಂ ಗಿರಃ ।

ಸಂ ದೇವತ್ರಾ ಬಭೂವಥುಃ ॥ ೯ ॥

॥ ಸದಪಾಠಃ ॥

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ । ಸವೇದಸಾ । ಸಹೂತೀ ಇತಿ ಸಹೂತೀ । ವನತಂ । ಗಿರಃ ।

ಸಂ । ದೇವತ್ರಾ । ಬಭೂವಥುಃ ॥ ೯ ॥

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಪೌರ್ಣಮಾಸಯಾಗೇಽಗ್ನಿಷೋಮಾಯಸ್ಯ ಯಾಗಸ್ಯಾಗ್ನಿಷೋಮೋತ್ಪ್ರೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ । ತಥಾ ಚ ಸೂತ್ರತಮುಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ । ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಸವೇದಸಾ ಯುವಮೇತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾನಿ । ಅ|| - ೧-೬ । ಇತಿ

ಹೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ ಯುವಾಂ ಸವೇದಸಾ ಸಮಾನೇನೈಕೇನ ವೇದಸಾ ದರ್ವಿಲಕ್ಷಣೇನ ಧನೇನ ಯುಕ್ತೌ ಸಹೂತೀ ಸಮಾನಹ್ವಾನೌ ಚ ಸಂತೌ ಗಿರೋಽಸ್ತದೀಯಾಃ ಸ್ತುತೀರ್ವನತಂ । ಸಂಭ-

ಜೇಠಾಂ | ದೇವತ್ರಾ ದೇವೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಯೌ ಯುನಾಂ ಸಂ ಬಭೂವಥುಃ ಸಂಭೂತೌ ಸಂಭಾವಿತೌ ಪ್ರಶಸ್ತೌ ಸ್ಥಃ | ರಾಜಾನ್ ವಾ ಏತೌ ದೇವತಾನಾಂ ಯದಗ್ನೀಷೋಮಾವಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ಸನೇದಸಾ | ಸಮಾನಂ ನೇದೋ ಯಯೋಃ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಚೈಂದಸೀತಿ ಸಭಾವಃ | ವನತಂ | ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತೌ | ದೇವತ್ರಾ | ದೇವಮನುಷ್ಯಪುರುಷಪುರುಮರ್ತ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ತ್ರಾಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ | ಸನೇದಸಾ—ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ (ಹವಿ ಸ್ವಿನರೂಪದ) ಧನವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ಸ ಹೂತೀ—ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಆಹ್ವಾನವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ಗಿರಃ—ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ವನತಂ—ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿರಿ | ದೇವತ್ರಾ—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಸಂ ಬಭೂವಥುಃ—(ನೀವು) ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯರಾಗಿದ್ದೀರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನೀಷೋಮ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಒಂದೇವಿಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಆಹ್ವಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿರಿ. ನೀವಿಬ್ಬರೂ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯರಾಗಿದ್ದೀರಿ.

English Translation

Agni and Soma, endowed with the like wealth, and invoked by a common invocation, share our praises, for you have ever been the chief of the Gods,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯೇಷ್ಟಿಯ ಅಗ್ನೀಷೋಮ ಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಸನೇದಸಾ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪುರೋನುನಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಉಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಸನೇದಸಾ ಯುವಮೇತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾನಿ ಒಂಬ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೧.೬).

ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಯೋ ಗಿರಃ ಗೃಣಾತೇಃ | (೧. ೧-೧೧) ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಗಿರಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ವನತಂ—ವತ್ಸಿ, ಉಶ್ವಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೧. ೩-೯) ಇಚ್ಛಿಸಿರಿ, ಅಂದರೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಅಭಿಮಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿರಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ದೇವತ್ರಾ ಸಂಬಭೂವಥುಃ ಸರ್ವೇಷು ದೇವೇಷು ಯುನಾಂ ಸಂಭಾವಿತೌ ಪ್ರಶಸ್ತೌ ಸ್ಥಃ | ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆಯೂ ನೀವೇ ಅತ್ಯಂತ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾಗಿದ್ದೀರಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ,

ಆದರೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿ ಈ ಪುರೋಡಾಶರೂಪದ ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಭಾಗಿಗಳಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

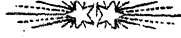
|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸವೇದಸಾ—ಸಮಾನಂ ವೇದಃ ಯಯೋಃ ತೌ. ಸವೇದಸೌ. ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ದ್ವಿವಚನದ ಔಕಾರವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸಹೂತಿ—ಸಮಾನಾ ಹೂತಿಃ ಯಯೋಃ ತೌ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸಭಾವ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ವನತಮ್—ವನ ಷಣ. ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಲೋಣ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವತ್ರಾ—ದೇವ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವಮನುಷ್ಯ ಪುರುಷ ಪುರುಮರ್ತ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀ॑ಷೋ॒ಮಾವ॒ನೇ॑ನ॒ ವಾಂ ಯೋ॑ ವಾಂ ಘೃ॒ತೇ॑ನ॒ ದಾ॒ಶತಿ॑ ।

ತಸ್ಮೈ॑ ದೀ॒ದಯ॑ತಂ ಬೃ॒ಹತ್ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀ॑ಷೋ॒ಮೌ । ಅ॒ನೇ॑ನ॒ । ವಾಂ । ಯಃ । ವಾಂ । ಘೃ॒ತೇ॑ನ॒ । ದಾ॒ಶತಿ॑ ।

ತಸ್ಮೈ॑ । ದೀ॒ದಯ॑ತಂ । ಬೃ॒ಹತ್ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧೀ ಯೋ ಯಜಮಾನೋನೇನ ಘೃತೇ-
ನೋತ್ಪನ್ನಾದಿಭಿಃ ಸಂಸ್ಕೃತೇನಾಜ್ಯೇನ ಯುಕ್ತಂ ಹವಿರ್ವಾಂ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ ದಾಶತಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ತಸ್ಮೈ
ಯಜಮಾನಾಯ ಬೃಹತ್ಪ್ರಭೂತಂ ಧನಂ ದೀದಯತಂ | ಪ್ರಕಾಶಯತಂ | ಪ್ರಯಚ್ಛತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||
ದಾಶತಿ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಶಸ್ತಿಪೋಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾ-
ನಿಘಾತಃ | ದೀದಯತಂ | ದೀದಯತಿರ್ದೀಪ್ತಿರ್ವಾ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ — ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸೇರಿದ |
ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಅನೇನ ಘೃತೇನ—ಈ ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ವಾಂ—
ನಿಮಗೆ | ದಾಶತಿ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ತಸ್ಮೈ—ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನ
ವನ್ನು | ದೀದಯತಂ—ಕೊಡಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನೀಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸೇರಿದ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಈ ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಿರಿ.

English Translation

Agni and Soma, give ample recompense to him who presents to you
both, this clarified butter.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಘೃತೇನ—ಉತ್ಪನ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಆಜ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸು ಎಂದರ್ಥವು.

ದೀದಯತಂ—ಭ್ರಾಜತೇ, ಭ್ರಾಶತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ವಲನ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ.
೨-೨೮) ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಎಂದರೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಾಧವರು
ವರ್ಧಯತಂ | ಎಂದರೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಾಶತಿ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನರೂಪ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದಲೂ,
ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಅದರಂತೆ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ-ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧ ೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೀದಯತಮ್—ದೀದಯ ಎಂಬ ಧಾತುವು ದೀಪ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯನುಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನ
ರೂಪ. ಅತಿಜಂತವ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿ॑ಷೋ॒ನಾವಿ॒ಮಾನಿ॑ ನೋ॒ ಯುವಂ॑ ಹ॒ವ್ಯಾ ಜು॑ಜೋಷತಂ ।
ಆ ಯಾ॑ತ॒ಮುಪ॑ ನಃ ಸ॒ಚಾ ॥೧೧॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿ॑ಷೋ॒ಮೌ । ಇ॒ಮಾನಿ॑ । ನಃ । ಯುವಂ॑ । ಹ॒ವ್ಯಾ । ಜು॑ಜೋ॒ಷತಂ॑ ।
ಆ । ಯಾ॑ತಂ । ಉಪ॑ । ನಃ । ಸ॒ಚಾ ॥ ೧೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನಿ॑ಷೋ॒ಮೌ ಯುವಂ॑ ಯು॒ನಾಂ ನೋ॒ಽಸ್ಮದೀ॒ಯಾನೀ॒ಮಾನಿ॑ ಹ॒ವ್ಯಾ ಹವಿ॑ಂಷಿ
ಜು॑ಜೋಷತಂ । ಸೇನೇ॒ಥಾಂ । ತದ॑ರ್ಥಂ ನೋ॒ಽಸ್ಮಾನ್ ಸ॒ಚಾ ಸಹ॑ ಯು॒ನಾಮು॒ಪಾ ಯಾ॑ತಂ ।
ಉ॒ಪಾಗಚ್ಛ॑ತಂ ॥ ಜು॑ಜೋಷತಂ । ಜು॒ಷೀ ಪ್ರೀ॑ತಿ॒ಸೇವನ॑ಯೋಃ । ಲೋ॒ಟಿ ವೃ॑ತ್ಯ॒ಯೇನ॑ ಶಪ್ ।
ಛಾಂದ॑ಸಂ ದ್ವಿ॒ವರ್ಚ॑ನಂ । ಯದ್ವಾ । ವಿಕ॑ರಣಸ್ಯ ಬಹು॒ಲಂ ಛಂದ॑ಸೀತಿ ಶ್ಲಃ । ತತೋ॒ ವೃ॑ತ್ಯ॒ಯೇನ॑
ಶಪ್ । ಬಹು॒ಲಂ ಛಂದ॑ಸೀತಿ ವಕ್ತ॒ವ್ಯಮಿ॑ತಿ ವಚ॒ನಾನ್ನಾಭ್ಯ॑ಸ್ತ॒ಸ್ಯಾಚಿ॑ ಸಿ॒ತೀತಿ॑ ಲಘು॒ಪಧಗುಣ॑ಪ್ರತಿ-
ಷೇ॒ಧಾಭಾವಃ॑ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿ॑ಷೋ॒ಮೌ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತೂ ಸೋಮ ದೇವತೆಗಳೇ । ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ । ನಃ—
ನಮ್ಮ । ಇಮಾನಿ॑ ಹ॒ವ್ಯಾ—ಈ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು । ಜು॑ಜೋ॒ಷತಂ—ಸೇವಿಸಿ (ಅದಕ್ಕಾಗಿ) । ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು
ಲಕ್ಷಿಸಿ । ಸ॒ಚಾ—ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ । ಉಪ॑ ಆ ಯಾ॑ತಂ—ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬನ್ನಿರಿ ॥

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತೂ ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ನಮ್ಮ ಈ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ
ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಜೊತೆಯಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

Agni and Soma, be pleased with these our oblations and come to us
together.

ಹವ್ಯಾ—ಹವೀಂಷಿ | ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ; ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ಪದವು.

ಸಚಾ—ಸಹ | ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ (ಬನ್ನಿ) ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಹವ್ಯಾ—ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಜುಜೋಷತಮ್—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತನಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವ್‌ವಿಕರಣ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಶವ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಅಥವಾ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲ ಆದೇಶ ಆಮೇಲೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶವ್. ಯದ್ಯಪಿ ಇಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಪಿತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ನಿಷೇಧ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾತಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೀ. ಧಾತು. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀ॑ಷೋ॒ಮಾ ಪಿ॒ವೃತ॑ಮ॒ರ್ವತೋ॑ ನ ಆ ಪ್ಲಾ॑ಯಂತಾ॒ನು.

ಸ್ರಿಯಾ॑ ಹ॒ವ್ಯಸೂ॑ದಃ |

ಅಸ್ಮೈ॑ ಬಲಾ॒ನಿ ಮ॒ಘವ॑ತ್ಸು ಧ॒ತ್ತಂ ಕೃ॒ಣುತಂ॑ ನೋ ಅ॒ಧ್ವರಂ॑

ಶ್ರು॒ಷ್ಟಿಮಂ॑ತಂ || ೧೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಪಿಪ್ಪತಂ | ಅರ್ವತಃ | ನಃ | ಆ | ಪ್ಷಾಯಂತಾಂ | ಉಸ್ರಿ-

ಯಾಃ | ಹವ್ಯಸೂದಃ |

ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಬಲಾನಿ | ಮಘವತ್ ಸು | ಧತ್ತಂ | ಕೃಣುತಂ | ನಃ | ಅ-

ಧ್ವರಂ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಂ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮರ್ವತೋಽಶ್ವಾನಿಪ್ಪತಂ | ಪಾಲಯತಂ | ಹವ್ಯಸೂದಃ
ಕ್ಷೀರಾದಿಹವಿಷ ಉತ್ಪಾದಯಿತ್ಯ್ರ ಉಸ್ರಿಯಾ ಅಸ್ಮದೀಯಾ ಗಾವಶ್ಚಾ ಪ್ಷಾಯಂತಾಂ | ಆಪ್ಯಾ-
ಯಿತಾಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಾಃ ಸಂತು | ಮಘವತ್ಸು ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಧನಯುಕ್ತೇಷ್ಟಸ್ಮೇ ಆಸ್ಮಾಸು ಬಲಾನಿ
ಧತ್ತಂ | ಸ್ಥಾಪಯತಂ | ತಥಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಧ್ವರಂ ಯಾಗಂ ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಂ ಧನಯುಕ್ತಂ ಕೃಣುತಂ |
ಕುರುತಂ || ಪಿಪ್ಪತಂ | ಪ್ಷಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಪ್ಷಾ ಇತ್ಯೇಕೇ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೇಷಃ ಶ್ರುಃ |
ಅರ್ಹಿಪಿತೋಽಶ್ವೇಶ್ಚೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಹವ್ಯಸೂದಃ | ಹವ್ಯಂ ಸೂದಂತೇ ಕ್ಷರಂತೀತಿ ಹವ್ಯಸೂದಃ |
ಸೂದ ಕ್ಷರಣೇ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಅಸ್ಮೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಃ ಶೇ ಅದೇಶಃ | ಶ್ರುಷ್ಟಿ-
ಮಂತಂ | ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಧನನಾಮ | ಶು ಅಶ್ವಶ್ಯತೇ ವ್ಯಾಸ್ಯತೇ ಇತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ | ಪೃಷೋದರಾದಿಃ |
ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭ್ಯಾಂ ಮತುಬಿತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅರ್ವತಃ—ಕುದುರೆ
ಗಳನ್ನು | ಪಿಪ್ಪತಂ—ಕಾಪಾಡಿರಿ | ಹವ್ಯಸೂದಃ—ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ | ಉಸ್ರಿ-
ಯಾಃ—ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳು | ಆಪ್ಯಾಯಂತಾಂ—ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಲಿ | ಮಘವತ್ಸು—ಹವಿಸ್ಸಿನ
ರೂಪದ ಧನವುಳ್ಳ | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಬಲಾನಿ—ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು | ಧತ್ತಂ—ಇಟ್ಟು ತುಂಬಿಸಿರಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ಅಧ್ವರಂ—ಯಾಗವನ್ನು | ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಂ—ಧನಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ | ಕೃಣುತಂ—ಮಾಡಿರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಿರಿ. ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಕ್ಷೀರಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳು ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಲಿ. ನಾವು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಧನವುಳ್ಳವ

ರಾಗಿದ್ದೇವೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತುಂಬಿರಿ. ನಮ್ಮ ಯಾಗವನ್ನು ಧನಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರಿ

English Translation

Agni and Soma, cherish our horses, and may our cows, affording milk that yields butter for oblations be well nourished; give to us who are affluent, strength to perform religious rites and make our sacrifice productive of wealth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರ್ವತಃ—ಅತ್ಯೈ, ಸಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ರುವುದರಿಂದ ಅವಾ ಅಂದರೆ ಅಶ್ವವೆಂದರ್ಥವು. ಅರ್ತಿ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ವಾ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅರ್ವೇರಣಿರ್ವಾ (ನಿ. ೧೧-೩೧) ಎಂದಾಗಲಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಂಚಾರಮಾಡಬಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಯಾದುದರಿಂದ ಅವಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಅರ್ವತಃ ಅಂದರೆ ನಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಪಿಸ್ಪತಂ — ಸ್ಥಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋ | ಇಲ್ಲಿ ಪಾಲನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾ ಧಾತುವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದೆ ನಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉಸ್ರಿಯಾಃ—ಅಘ್ನಾಃ, ಉಸ್ರಾ, ಉಸ್ರಿಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೮) ಉಸ್ರಿಯೇತಿ ಗೋನಾಮ | ಉಸ್ರಾವಿಣೋಽಸ್ರಾಃ ಭೋಗಾಃ | ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಕ್ಷೀರವು ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ಉಸ್ರಿಯಾಃ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ವಿಶೇಷ ಪಾಠಂ ಪಯಸ ಉಸ್ರಿಯಾಃ | (ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೩-೪) ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ (ನಿ. ೪-೧೯).

ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಂ—ಧನಯುಕ್ತಂ | ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅಪರಿಮಿತಮಪಿ ಸುಖನಾಮ ಏತದ್ಧೃಷ್ಟ್ಯಂ | ಫಲಭೂತೇನ ಸುಖೇನ ಸುಖವಂತಂ | ಎಂದರೆ ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿಲ್ಲ ದ್ವಂದ್ವರೂ ಸಹ ಶ್ರುಷ್ಟಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖವೆಂಬ ಅರ್ಥವೆಂದೂ, ಫಲಭೂತವಾದ ಸುಖದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಇನ್ನೂ ಮುಂದುವರಿಸಿ ಅಥವಾ ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ಕ್ಷಿಪ್ರವಂತಂ | ಎಂದರೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ನಮ್ಮ ಅಧ್ವರವನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾದ ಫಲಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪಿಸ್ಪತಮ್— ಸ್ಥಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕೆಲವರು ಪ್ಸ ಎಂದು ಹ್ರಸ್ವಾಂತವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಲೋಣ್ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅರ್ತಿಪಿಪತ್ಯೋಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕ-ಮಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿಹ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಎಂದು ಆಮಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್

ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ವತಃ—ಅರ್ವನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಅರ್ವಣಸ್ತಸಾವನೇಜಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃ ಎಂಬುದು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

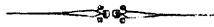
ಹವ್ಯಸೂದಃ—ಹವ್ಯಂ ಸೂದಂತೇ ಕ್ಷರಂತೀತಿ ಹವ್ಯಸೂದಃ ಸೂದ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸ್ಮೇ—ಅಸ್ಮತ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಶೀ ಅದೇಶ. **ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸರ್ಯಂತದ ಪರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಮ್—ಶ್ರುಷ್ಟಿ ಎಂಬುದು ಧನದ ಹೆಸರು. ಶು=ಅಶು ಅಶ್ಯತೇ ವ್ಯಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ (ಬೇಗ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು) ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೃಷೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಾನ್ **ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಧ್ಯಾಂ ಮತುಪ್**— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೃಣುತಮ್—ಕೃಣ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. **ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನುಃ**— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನುವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜುದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕರಣಾರ್ಥ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಡುಕೃಣ್ ಕರಣೇ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಶ್ನು ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಭಿಮತರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ೯೩ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಮುಗಿದುದು.

ತೊಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಂಚಿದಶೇನುನಾಕೇ ದ್ವಾದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರೇನುಂ ಸ್ತೋಮಮಿತಿ ಷೋಡಶಚರ್ಚಂ
ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅಂಗಿರಸಸ್ಯ ಕುತ್ಸಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಸಂಚಿದಶೇಷೋಡಶ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಭೌಶಿಷ್ಟಾ ಜಗತ್ಯಃ |
ಅಗ್ನಿದೇವತಾ | ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾ ಭವತು ಸುಸ್ವತೋ ರಥ ಇತಿ ತ್ರಯಃ ಪಾದಾ ದೇವದೇವತ್ಯಾಃ |
ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣ ಇತ್ಯರ್ಥಚೋ ಲಿಂಗೋಕ್ತಮಿತ್ರಾವರುಣಾದಿಷಡ್ದೇವತ್ಯಃ | ಅಥವಾ
ತಸ್ಯಾಪ್ಯಗ್ನಿರೇವ ದೇವತಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾದಯಸ್ತು ನಿಸಾತಭಾಕ್ತೇನಾಪ್ರಧಾನಾಃ | ಏತತ್ಸರ್ವಮನು-
ಕ್ರಾಂತಂ | ಇಮಂ ಷೋಳಶ ಕುತ್ಸ ಆಗ್ನೇಯಂ ತದ್ವಿಸ್ತರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾಸ್ತ್ರಯಃ ಪಾದಾ
ದೈವಾಸ್ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋಽರ್ಥಚೋ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತೋ ಯದ್ದೇವತ್ಯಂ ನಾ ಸೂಕ್ತಮಿತಿ ||
ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕ್ರತೌ ಜಾಗತೇ ಛಂದಸ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚ | ತಥಾ ಚ
ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಾರ್ಹತೇ ಸಂ ಜಾಗೃವದ್ಭಿಃ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅಭಿಪ್ಲವಿಕೇ
ಷಪ್ತೇಽಹನ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತೇಽಪ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಜಾತವೇದಸ್ಯ ನಿವಿದ್ಧಾನಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಪ್ರಯಜ್ಯವ
ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ಅ. ೭-೭ | ಇತಿ || ತೃತೀಯಸವನ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಿತ್ಯೇ-
ಷಾಗ್ನೀಧಃ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಾರ್ಹತೇ ಜಾತವೇದಸ ಇತಿ
ತಾರ್ತೀಯಸವನಿಕ್ಯಃ | ಅ. ೫-೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಹದಿನೈದನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು.
ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು (೧೪-೧೦೫) ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ
ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಂಗಿರಸ ಪುತ್ರನಾದ ಕುತ್ಸನೆಂಬುವನು ಋಷಿಯು.
ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಹದಿನೈದು ಮತ್ತು ಹದಿನಾರನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು.
ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಮಂ ಷೋಳಶ ಕುತ್ಸ ಆಗ್ನೇಯಂ
ತದ್ವಿಸ್ತರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾಸ್ತ್ರಯಃ ಪಾದಾ ದೈವಾಸ್ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋಽರ್ಥಚೋ ಲಿಂಗೋಕ್ತ
ದೇವತೋ ಯದ್ದೇವತ್ಯಂ ನಾ ಸೂಕ್ತಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಎಂಟನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ
ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು. ಕೊನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಹದಿನಾರನೆಯ
ಋಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಅದಿತಿ, ಸಿಂಧು ಪೃಥಿವಿ, ದ್ಯೌಃ ಎಂದು ಆರು ಮಂದಿ ದೇವತೆಯರು.
ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯೇ ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ವರುಣಾದಿಗಳು ಅಷ್ಟು ಮುಖ್ಯರಲ್ಲ. ಪ್ರಾತರನುವಾಕ
ಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಆಶ್ವಿನ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ
ಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಾರ್ಹತೇ
ಸಂಜಾಗೃವದ್ಭಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ಮತ್ತು ಅಭಿಪ್ಲವವೆಂಬ ಯಾಗದ ಆರನೆಯ
ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಜಾತವೇದಸಸಂಬಂಧವಾದ ನಿವಿತ್ಸೂಕ್ತವನ್ನಾಗಿ
ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪ್ರಯಜ್ಯವ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ
ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೭-೭) ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನೀಧ್ರನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಇಮಂ

ಸ್ತೋಮಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಾರ್ಹತೇ ಜಾತವೇದಸೇ ಇತಿ ತಾರ್ತೀಯಸವನಿಕೈಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಅ. ೫-೫).

ಸೂಕ್ತ—೯೪

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೫ || ಸೂಕ್ತ—೯೪ ||

ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ— ೩೦, ೩೧, ೩೨ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೧೬

|| ಋಷಿಃ—ಕುತ್ಸ ಅಂಗಿರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ— ೧-೭, ಅ ರಲ್ಲಿ ೪ ನೆಯ ಪಾದ, ೯-೧೫, ೧೬ ೧ ಮತ್ತು ೨ ನೆಯ ಪಾದಗಳು ಅಗ್ನಿಃ | ಅ ರಲ್ಲಿ ೧, ೨, ೩, ನೆಯ ಪಾದಗಳು, ದೇವಾಃ | ೧೬ ರಲ್ಲಿ ೩ ಮತ್ತು ೪ ಪಾದಗಳು, ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ದಿತೀಃ ಸಿಂಧುಃ ಪೃಥಿವೀ ದ್ಯೌ ರಗ್ನಿರ್ವಾ ||

|| ಛಂದಃ—೧-೧೪ ಜಗತೀ | ೧೫-೧೬ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಾರ್ಹತೇ ಜಾತವೇದಸೇ ರಥಮಿವ ಸಂ ಮಹೇನಾ
ಮನೀಷಯಾ |

ಭದ್ರಾ ಹಿ ನಃ ಪ್ರಮತಿರಸ್ಯ ಸಂಸದ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ನಾ ರಿಷಾಮಾ
ವಯಂ ತವ || ೧ ||

ಸದಸಾರಃ

ಇಮಂ । ಸ್ತೋಮಂ । ಅರ್ಹತೇ । ಜಾತವೇದಸೇ । ರಥಂ ಇವ । ಸಂ ।

ಮಹೇನು । ಮನೀಷಯಾ ।

ಭದ್ರಾ । ಹಿ । ನಃ । ಪ್ರಮತಿಃ । ಅಸ್ಯ । ಸಂ ಸದಿ । ಅಗ್ನೇ । ಸಖ್ಯೇ ।

ಮಾ । ರಿಷಾಮು । ವಯಂ । ತವ ॥೧॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅರ್ಹತೇ ಪೂಜ್ಯಾಯ ಜಾತವೇದಸೇ ಜಾತಾನಾಮುತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ವೇದಿತ್ರೇ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾಯ ಜಾತಧನಾಯ ವಾಗ್ನಯೇ ಮನೀಷಯಾ ನಿಶಿತಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯೇಮಮೇತದ್ಗೋಕ್ತರೂಪಂ ಸ್ತೋಮಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ರಥಮಿವ ಯಥಾ ತಕ್ಷಾ ರಥಂ ಸಂಸ್ಕರೋತಿ ತಥಾ ಸಂ ಮಹೇನು | ಸಮ್ಯಕ್ ಪೂಜಿತಂ ಕುರ್ಮಃ | ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಸಂಸದಿ ಸಂಭಜನೇ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪ್ರಮತಿಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾ ಬುದ್ಧಿರ್ಭದ್ರಾ ಹಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸಮರ್ಥಾ ಖಲು | ಅತಸ್ತಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸ್ತುಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತವ ಸಖ್ಯೇಽಸ್ಮಾಕಂ ತ್ವಯಾ ಸಹ ಸಖಿತ್ವೇ ಸತಿ ವಯಂ ಮಾ ರಿಷಾಮು | ಹಿಂಸಿತಾ ನ ಭವಾಮು | ಅಸ್ಮಾನ್ಪ್ರೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅರ್ಹತೇ | ಅರ್ಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಅರ್ಹಃ ಪ್ರಶಂಸಾಯಾಂ | ಪಾ- ೩೨-೧೩೩ | ಇತಿ ಲಟಃ ಶತ್ರಾದೇಶಃ | ಶಪಃ ಸಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶತುಶ್ಚಾ ದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಮಹೇನು | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ರಿಷಾಮು | ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ತವ | ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರ್ಜಿಸೀತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ಅರ್ಹತೇ—ಪೂಜ್ಯನು | ಜಾತವೇದಸೇ—ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನೂ ಅಥವಾ ಧನ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಗೆ | ಮನೀಷಯಾ—ನಮ್ಮ (ಚುರುಕಾದ) ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ—ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ರಥಮಿವ (ರಥಕಾರನು) ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಂತೆ | ಸಂ ಮಹೇನು—ಬಹಳ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತೀವೆ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಯ | ಸಂಸದಿ—ಸಾಂಘಿಕವಾದ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪ್ರಮತಿಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು | ಭದ್ರಾ ಹಿ—ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮು—ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತೆ (ಅನುಗ್ರಹಿಸು) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪುಜ್ಯನೂ, ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಗೆ ರಥಕಾರನು ನಾಜೋಕಾಗಿ ರಥವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವಂತೆ ನಾವೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಚುರುಕಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತೇವೆ. ಈ ಅಗ್ನಿದೇವನ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯು ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಮ್ಮನ್ನೇಹವಿರುವ ಕಾರಣ ನಾವು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

To him who is worthy of praise, and all-knowing, we construct, with our minds, this hymn, as (a workman makes) a car; happy is our understanding when engaged in his adoration ; O Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜಾತವೇದಸೇ—ಜಾತಾನಿ ವೇದ ; ಜಾತಾನಿ ವೈನಂ ವಿದುಃ ; ಜಾತೇ ಜಾತೇ ವಿದ್ವತ ಇತಿ ನಾ ; ಜಾತನಿತ್ತೋ ನಾ ಜಾತಧನಃ ; ಜಾತನಿದ್ಯೋ ನಾ ಜಾತ್ರಜ್ಞಾನಃ | ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವವನೆಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವೂ ಇವನನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನು ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲ ಧನವುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ (ನಿ. ೭-೧೯) ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜಾತವೇದಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಹಾಗ್ನಿ ಭೂತಸ್ತ್ವೃಷಿಭಿರ್ಲೋಕೇ ಸ್ತುತಿಭಿರೀಳಿತಃ |

ಜಾತವೇದಾಸ್ತುತೋ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ತುತೋ ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಿವಿ |

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೬೭)

ಋಷಿಗಳು ಪೃಥ್ವಿಯಮೇಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ, ಮಧ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜಾತವೇದನೆಂದೂ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದೂ ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾ.

ವೈಶ್ವಾನರಂ ಶ್ರಿತೋ ಹ್ಯಗ್ನಿರಗ್ನಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಶ್ರಿತಃ |

ಅನಯೋರ್ಜಾತವೇದಾಸ್ತು ತಥೈತೇ ಜಾತವೇದಸೀ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೯೭)

ಅಗ್ನಿಯು ವೈಶ್ವಾನರನಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶ್ವಾನರನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಕವಾಗಿ ಜಾತವೇದಸ್ಸು ಇವೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಕವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೂ ಇವೆರಡೂ ಜಾತವೇದಸ್ಸಿನ ಎರಡು ಅಂಶಗಳೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ;

ಭೂತಾನಿ ವೇದ ಯಜ್ಞಾತೋ ಜಾತವೇದಾಥ ಕಥ್ಯತೇ |

ಯಚ್ಚೈಷ ಜಾತನಿದ್ಯೋಽಭೂತ್ ವಿತ್ತಂ ಜಾತೋಽಧೀನೇತಿ ನಾ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೩೦)

ವಿದ್ಯತೇ ಸರ್ವಭೂತೈರ್ಹಿ ಯದ್ವಾ ಜಾತಃ ಪುನಃ ಪುನಃ |

ತೇನೈಷ ಮಧ್ಯಭಾಗೇಂದ್ರೋ ಜಾತನೇದಾ ಇತಿ ಸ್ತುತಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೩೧)

ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಾಗಲೇ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವು ಅವನಲ್ಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಾಗಲೇ ಸಕಲಧನವನ್ನು ತಿಳಿದು ಹೊಂದುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವನಾದುದರಿಂದಲೂ ಮಧ್ಯಲೋಕವಾಸಿಯಾದ ಇಂದ್ರನಂತೆ ಜಾತನೇದಸ್ಸೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. ಜಾತನೇದಸೇ ಎಂದರೆ ಇಂತಹ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ ರಥಮಿವ ಸಂ ಮಹೇನು—ಯಥಾ ತಕ್ಷಾ ರಥಂ ಸಂಸ್ಕರೋತಿ ತಥಾ ಸಮ್ಯಕ್ ಪೂಜಿತಂ ಕುರ್ಮಃ | ರಥಕಾರನು ರಥವನ್ನು ನಾಜೂಕಾಗಿಯೂ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಹ್ಲಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಇರುವಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಾವೂ ಸಹ ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿರುವುದೂ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತವಾದ ಭಾವದಿಂದ ನಿಮಗೆ ಆಹ್ಲಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ನಿಮಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸುವೆವು ಎಂದರ್ಥ. ಎಲ್ಲಾ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದ ರಚನೆಯನ್ನು ಅನೇಕಸಲ ರಥದ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ ಈ ಸ್ತೋತ್ರದ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕೌಶಲ್ಯವು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಧಾನವೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಕೆಲವಿವೆ—

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಸ್ತೋಮಂ ಸಂ ಹಿನೋಮಿ ರಥಂ ನ ತಷ್ಟೇವ ತತ್ಸಿನಾಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೪)

ವಸ್ತ್ರೇವ ಭದ್ರಾ ಸುಕೃತಾ ವಸೂಯೂ ರಥಂ ನ ಧೀರಃ ಸ್ವಸಾ ಅತಕ್ಷಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೯-೧೫)

ಏನೇದಿಂದ್ರಾಯ ವೃಷಭಾಯ ವೃಷ್ಣೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಕರ್ಮ ಭೃಗವೋ ನ ರಥಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೬-೨೦)

ಏತಂ ನಾಂ ಸ್ತೋಮಮುತ್ಸಿನಾವಕರ್ಮಾತಕ್ಷಾಮ ಭೃಗವೋ ನ ರಥಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದ ನಿರ್ಮಾಣ ಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕೂ ರಥದ ನಿರ್ಮಾಣ ಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕೂ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸ್ತೋಮಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದೆ.

ತವ ಸಖ್ಯೇ ನಯಂ ಮಾ ರಿಷಾಮು—ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಅವನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಯಾಗಮಾಡಿದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಸಹಾಯವು ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಯಾವ ಶತ್ರುವೂ ಹಿಂಸಿಸಲಾರನು ಅಥವಾ ಇನ್ನು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಯೂ ಆಗಲಾರದು.

ನೆ ತಸ್ಯ ಮಾಯಯಾ ಚನ ರಿಪುರೀಶೀತ ಮರ್ತ್ಯಃ |

ಯೋ ಅಗ್ನಯೇ ದದಾಶ ಹವ್ಯದಾತಿಭಿಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೮-೨೩-೧೫)

ಮಾ ತೇ ಸಖಾಯಃ ಸದಮಿದ್ರಿಷಾಮ ಯಚ್ಛಾ ತೋಕಾಯ ತನಯಾಯ ಶಂ ಯೋಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೧೨-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯೂ ಒದಗಲಾರದೆಂಬ ಭರವಸೆಯು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಈ ಅನುಪೂರ್ವಿಯು ಪಲ್ಲವಿಯಂತೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವಾಗಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅರ್ಹತೇ—ಅರ್ಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಃ ಪ್ರಶಂಸಾಯಾಮ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯತೋರುನಾಗ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಯ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅರ್ಹತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶತ್ಯ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಹೇನು—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಜ್. ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋಯೇಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸಿಗೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಖ್ಯೇ—ಸುಖ್ಯಃ ಭಾವಃ ಸಖ್ಯಮ್. ಸಖ್ಯಯೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ರಿಷಾಮು—ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ ಲೋಡುತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಜ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಸಲೋಪ. ವೃತ್ತಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಡುತ್ತುಮಸ್ಯಪಿಚ್ಛೇ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನ್ವೇಷಾಮಪಿದೃಶ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ತವ—ಯುಷ್ಮತ್ ಶಬ್ದ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಮಸರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತವಮಮೌಜಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ತವ ಆದೇಶ. ಜಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಶಾದೇಶ ಮಸರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರ್ಜಸಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಸ್ಮೈ ತ್ವಮಾಯಜಸೇ ಸ ಸಾಧತ್ಯನರ್ವಾ ಕ್ಷೇತಿ ದಧತೇ

ಸುವೀರ್ಯಂ ।

ಸ ತೂತಾವ ನೈನಮಶ್ನೋತ್ಯಂಹತಿರಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿಷಾಮಾ

ವಯಂ ತವ ॥ ೨ ॥

ಃ ಸದಪಾಠಃ ॥

ಯಸ್ಮೈ । ತ್ವಂ । ಆಯಜಸೇ । ಸಃ । ಸಾಧತಿ । ಅನರ್ವಾ । ಕ್ಷೇತಿ । ದಧತೇ ।

ಸುವೀರ್ಯಂ ।

ಸಃ । ತೂತಾವ । ನ । ಏನಂ । ಅಶ್ನೋತಿ । ಅಂಹತಿಃ । ಅಗ್ನೇ । ಸಖ್ಯೇ ।

ಮಾ । ರಿಷಾಮ । ವಯಂ । ತವ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮಾಯಜಸೇ ದೇವಾನಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಯಜಸಿ ಸ ಯಜಮಾನಃ ಸಾಧತಿ | ಸ್ವಾಭಿಲಷಿತಂ ಸಾಧಯತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಸ ಯಜಮಾನೋಽನರ್ವಾ ಶತ್ರುಭಿರಪ್ರತ್ಯೇತಃ ಸನ್ ಕ್ಷೇತಿ | ನಿವಸತಿ | ತಥಾ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನವೀರ್ಯೋಪೇತಂ ಧನಂ ದಧತೇ | ಧಾರಯತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಧೃತ್ವಾ ಚ ಸ ಯಜಮಾನಸ್ತೂತಾವ | ವರ್ಧತೇ | ಏನಂ ಯಜಮಾನಮಂಹತಿರಾರ್ತಿದಾರಿಧ್ರ್ಯಂ ನಾಶ್ನೋತಿ | ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಸಾಧತಿ || ಷಿಧು ಸಂರಾದ್ಧಾ | ಣಿಚಿ ಸಿದ್ಧ್ಯತೇರಸಾರಲೌಕಿಕೇ | ಪಾ- ೬.೧-೪೯ | ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಶಪ ಆರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾಣ್ಣೀರನಿಟೇತಿ ಣಿ ಲೋಪಃ | ಕ್ಷೇತಿ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ದಧತೇ | ದಧ ಧಾರಣೇ | ಭೌವಾದಿಕಃ | ತೂತಾವ | ತು ಇತಿ ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಃ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಅಸ್ಮಾಚ್ಛಾಂದಸೋ ಲಿಟ್ | ತುಜಾದಿತ್ವಾದಿಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘಾತ್ವಂ | ಅಶ್ನೋತಿ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ಅಂಹತಿಃ ಹಂತೇರಂಹ ಚ ಉ. ೪-೬೨ | ಇತ್ಯತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಯಸ್ಮೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ | ಆಯಜಸೇ—
(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ | ಸಃ—ಆ ಯಜಮಾನನು | ಸಾಧತಿ—(ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ
ಗಳನ್ನು) ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. | ಅನರ್ವಾ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ) ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಭಯದಿಂದ ರಹಿತನಾಗಿ ;
ಶತ್ರುಗಳ ಆಧೀನನಾಗುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು, ಫೇತಿ—(ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ) ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ. | ಸುವೀರ್ಯಂ—
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಧನವನ್ನು | ದಧತೇ—ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ | (ಅನಂತರ) | ಸಃ—
ಆ ಯಜಮಾನನು | ತೂತಾವ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. | ಏನಂ ಈ ಯಜಮಾನನನ್ನು |
ಅಂಹತಿಃ—ದಾರಿದ್ರ್ಯವು | ನ ಅಶ್ನೋತಿ—ಅಂಟುವುದಿಲ್ಲ. | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ತವ ಸಖ್ಯೇ—
ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವ ಕಾರಣ | ನಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮು—ಹಿಂಸಿತರಾಗದಿರುವಂತೆ (ಅನುಗ್ರಹಿಸು) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡುತ್ತೀಯೋ
ಆ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಶತ್ರುಗಳ ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಭಯವಿಲ್ಲದೇ ನಿಶ್ಚಿಂತೆ
ಯಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು
ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯದ ಸಂಸರ್ಕವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವ
ಕಾರಣ ನಾವು ಹಿಂಸಿತರಾಗದಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸು.

English Translation

He for whom you sacrifice, accomplishes (his objects), abides free from aggression, and enjoys (wealth, the source of) strength ; he prospers and poverty never approaches him ; let us not suffer injury, through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ವಂ ಯಸ್ಮೈ ಆಯಜಸೇ ಸಃ ಸಾಧತಿ— ನೀನು ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡುತ್ತೀಯೋ ಆ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ. ಅಗ್ನಿಯು
ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಮಾನವರಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಾನೆ.
ಅವನೇ ಗೃಹಪತಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿಯೂ ಋತ್ವಿಕ್ಕಾ
ಗಿಯೂ, ಹೋತೃವಾಗಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಅವರ
ಅನುಗ್ರಹವು ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಲಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಋ. ಸಂ. ೧-೧-೧ ; ೧-೧೨-೧ ; ೧-೧೩-೧ ;
೧-೧೪೪-೭ ; ಇತ್ಯಾದಿ ಅಗ್ನಿಪರವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಪಠಿತನಾಗುವ ಸುಮಾರು ಇನ್ನೂರು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿಯು ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇವನೇ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾದುದರಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾದ
ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದಲೂ ಸಕಲವಿಧವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವೂ ಇವನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಬಹುದೆಂದು
ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅನರ್ವಾ— ಅನರ್ವಾಪ್ರತ್ಯುತೋಽನ್ಯಸ್ಮಿನ್ (ನಿ. ೬-೨೩) ಇತರರ ಆಶ್ರಯವೂ ಅಧೀನವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೨-೪೦-೬ ; ೪-೧೭-೨೦ ; ೫-೪೯-೪ ; ೭-೨೦-೩ ; ೧೦-೬೧-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಪ್ರತಿಹತರಾಗಿ, ಅವರ ಅಧೀನರಾಗದೇ ತಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದ ಯಜಮಾನನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಜಿತನಾಗದೆಯೂ, ಅವರ ಅಧೀನನಾಗದೆಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥವು.

ಪ್ರೇತಿ— ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ತನ್ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಸುಖದಿಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ತೂತಾವ— ವೃದ್ಧಿಯಾಗು ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ತು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ತೂತಾವ ಎಂದಾಗಿದೆ. ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಂಹತಿ— ಅಂಹತಿಶ್ಲಾಂಹಶ್ಲಾಂಹಶ್ಚ ಹಂತೇಃ (ನಿ. ೪-೨೬) ಹನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಂಹತಿ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗಿದೆ. ಹಿಂಸೆಮಾಡು, ದುಃಖಪಡಿಸು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯರೂಪವಾದ ದುಃಖವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಂಹತಿಃ ಸಾಕ್ಷೋತಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯವು ಆಂಟು ವುದೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಜಸೇ— ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುಪದೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಾಧತಿ— ಷಿದು ಸಂರಾಧೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹೇತುಮತಿ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚ್ ಸರವಾದಾಗ ಸಿದ್ಧ್ಯತೇರಸಾರಲೋಕಿಕೇ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮ. ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಣೀರನಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೇತಿ - ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶಪಿಗೆ) ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಧತೇ— ದಧ ಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಸದೀ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ತೇ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುನೀರ್ಯಮ್— ಬಹುನೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಸುವಿನ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ನೀರನೀರ್ಯೌಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೂತಾವ— ತು ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರಪರಿತವಾದ ಧಾತು. ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಜಲಜ್ಜಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಛಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಭ್ಯಾಸಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ಲೋತಿ— ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಹತಿಃ— ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹಂತೇರಂಹಚಿ— (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಂಹ ಎಂಬ ಆದೇಶ. ವಹಿವಸ್ಯ—(ಉ ಸೂ. ೪-೫೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶಕೇನು ತ್ವಾ ಸಮಿಧಂ ಸಾಧಯಾ ಧಿಯಸ್ತೇ ದೇವಾ ಹವಿ-

ರದನ್ತ್ಯಾಹುತಂ |

ತ್ವಮಾದಿತ್ಯ ಆ ವಹ ತಾನ್ಮುಗ್ರತ್ವಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿಷಾ-

ಮಾ ವಯಂ ತವ || ೩ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಶಕೇಮು | ತ್ವಾ | ಸಂಽಇಧಂ | ಸಾಧಯ | ಧಿಯಃ | ತ್ವೇ ಇತಿ | ದೇವಾಃ |

ಹವಿಃ | ಅದಂತಿ | ಆಽಹುತಂ |

ತ್ವಂ | ಆದಿತ್ಯಾನ್ | ಆ | ವಹ | ತಾನ್ | ಹಿ | ಉಶ್ಮಸಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |

ರಿಷಾಮು | ವಯಂ | ತವ | || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಾತ್ವಾಂ ಸಮಿಧಂ ಸಮ್ಯಗಿದ್ಧಂ ಕರ್ತುಂ ಶಕೇಮು | ಶಕ್ತಾ ಭೂಯಾಸ್ತು | ತ್ವಂ ಚ ಧಿಯೋಽಸ್ಮದೀಯಾನಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಾಧಯ | ನಿಷ್ಪಾದಯ | ತ್ವಯಾ ಹಿ ಸರ್ವೇ ಯಾಗಾ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಂತೇ | ಯಸ್ಮಾತ್ತ್ವೇ ತ್ವಯ್ಯಗ್ನಾನಾಹುತಂ ಋತ್ವಿಗ್ವಿಃ ಪ್ರಕ್ರಿಸ್ತಂ ಚರು-ಪುರೋಡಾಶಾದಿಕಂ ಹವಿದೇವಾ ಅದಂತಿ ಭಕ್ಷಯಂತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಸಾಧಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸಿ ಚ ತ್ವಮಾದಿತ್ಯಾನದಿತೇಃ ಪುತ್ರಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ದೇವಾನಾಂ ವಹ | ಅಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮಾನಯ | ತಾನ್ದೀ-ದಾನೀನೇನ ವಯಮುಶ್ಮಸಿ | ಕಾಮಯಾಮಹೇ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಶಕೇಮು | ಶಕ್ಲ್ಯ ಶಕ್ತಾ | ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ಞ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇಜ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಮಿಧಂ | ಇಂಞನೀ ದೀಪ್ತಾ | ಅಸ್ಮಾತ್ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ವಿಪ್ | ತ್ವೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತ-ಮೈಕವಚನಸ್ಯ ಶೇ ಆದೇಶಃ | ಉಶ್ಮಸಿ | ವಶ ಕಾಂತೌ | ಇಂದತೋ ಮಸಿಃ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಪೋ-ಲುಕ್ | ಗ್ರಹಿಜ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸಮಿಧಂ -- ಪ್ರಜ್ವಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು | ಶಕೇಮು-ನಾವು ಶಕ್ತರಾಗುವಂತಾಗಲಿ. | ಧಿಯಃ—ನಮ್ಮ (ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಸಾಧಯ—ಸಂಪಾದಿಸು. [ನೇರವೇರಿಸು] (ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ) | ತ್ವೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ಆಹುತಂ—(ಅರ್ಪಿಸಿದ) ಆಹುತಿಮಾಡಿದ | ಹವಿಃ—(ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿ) ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳು | ಅದಂತಿ—ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಆದಿತ್ಯಾನ್—ಅದಿತಿ ಪುತ್ರರಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಆ ವಹ—(ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ | ಹಿ—ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ | ತಾನ್—ಅವರನ್ನು | ಉಶ್ಮಸಿ—ನಾವು ಬಯಸುತ್ತೇವೆ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತವ—ನಿನ್ನೊಡನೆ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹವಿರಲಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾರಿ ಷಾಮು—(ಯಾವ) ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡು. ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಿದ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನೇ ದೇವತೆಗಳು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಯಾಗಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು. ನಾವು ಪ್ರೀತಿಸಿ ಬಯಸುವ ಸಕಲವಾದ ಅದಿತಿಪುತ್ರರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯೂ ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ.

English Translation

May we be able to kindle you ; make the rite perfect, for through you the gods partake of the offered oblations ; bring hither the Aditayas, for we love them ; let us not suffer injury, through your friendship.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಧಿಯಃ—ಅಪಃ, ಅಪ್ಸಃ, ದಂಸಃ— ಇತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧) ಧಿಯಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಸಹಾಯಮಾಡು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

ಉಶ್ವಸಿ—ವಶ್ಮಿ, ಉಶ್ವಸಿ, ವೇತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಹದಿನೆಂಟು ಕಾಂತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕೈಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಆದಿತ್ಯಾ—ಆದಿತ್ಯಃ ಕಸ್ಮಾದಾದತ್ತೇ ರಸಾನಾದತ್ತೇ ಭಾಸಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಮಾದೀಪ್ತೋ ಭಾಸಾ ಇತಿ ವಾದಿತೇಃ ಪುತ್ರ ಇತಿ ವಾ | (ನಿ. ೨-೧೩) ರಸಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಹಿಂಡುತ್ತಾನೆ) ಎಂದಾಗಲಿ, ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಂಡಲಗಳ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮರೆಸುತ್ತಾನೆ) ಎಂದಾಗಲಿ, ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಅದಿತಿಪುತ್ರನೆಂದಾಗಲಿ ಆದಿತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಶಬ್ದವಾದುದರಿಂದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಾನ್ ಎಂದು ಬಹುವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯನಿಗೇ ಅಲ್ಲದೆ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೇ ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಏವಮನ್ಯಾಸಾಮಸಿ ದೇವತಾನಾಮಾದಿತ್ಯಪ್ರವಾದಾಃ ಸ್ತುತಯೋ ಭವಂತಿ ತದ್ಯಥೈತನ್ನಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯಾರ್ಯನ್ಯೋ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಭಗಸ್ಯಾಂಶಸ್ಯೇತಿ | (ನಿ. ೨-೧೩) ಆದಿತ್ಯಪರವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳು ಮಿತ್ರನಿಗೂ, ವರುಣನಿಗೂ, ಅರ್ಯಮನಿಗೂ, ದಕ್ಷನಿಗೂ, ಭಗನಿಗೂ ಅಂಶನಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಪರವಾಸ—

ಇಮಾ ಗಿರ ಆದಿತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಘೃತಸ್ಯೋಃ ಸನಾದ್ರಾಜಭ್ಯೋ ಜುಹ್ವಾ ಜುಹೋಮಿ |

ಶೃಣೋತು ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಭಗೋ ನಸ್ತುವಿಜಾತೋ ವರುಣೋ ದಕ್ಷೋ ಅಂಶಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೨-೨೭-೧)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮ, ಭಗ, ವರುಣ, ದಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅಂಶ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆದಿತ್ಯರು ಇರುವುದಿಯೆಂದು ವಿನೂತಿಸಿ ಆದರೆ,

ದೇವಾ ಆದಿತ್ಯಾ ಯೇ ಸಪ್ತ ತೇಭಿಃ ಸೋಮಾಭಿ ರಕ್ಷ ನ ಇಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿಸ್ರವ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೧೧೪-೩)

ಅಷ್ಟೌ ಪುತ್ರಾಸೋ ಅದಿತೇರ್ಯೇ ಜಾತಾಸ್ತನ್ವೌಸ್ವರಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೭೨-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಪುತ್ರರು ಎಂಟುಮಂದಿಯೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಈಗ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಿತೆಂದು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಸಕ್ರಿಯಾ

ಶಕೇಮ— ಶಕ್ಲೌಲ್ಯ ಶಕ್ತೌ ಧಾತು. ಆಶೀರ್ಲಿಜ್. ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲಿಜ್ಜಾಶಿಷ್ಯಜ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಜ್. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಜ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಮಿಧಂ— ಜಾಇಂಧೀ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್. ಅನಿದಿತಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾ ನ ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತಿಯಾ ಎಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅದಂತಿ— ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆದಿತ್ಯಾನ್— ದೀರ್ಘದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತೋಽಟಿ ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ.

ತ್ವೇ— ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮೀವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ. ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಲೋಪ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶೇ ಆದೇಶ.

ಉಶ್ಮಸಿ— ವಶ ಕಾಂತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರೆಭ್ಯತಿಭ್ಯಃಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜುದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಷ್ಯಾವಯಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಇದಂತೋರ್ಮುಸಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಸಿಗೆ ಇಕಾಗಮ. ಹಿಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಭರಾಮೇ॒ಧ್ರಂ ಕೃ॑ಣ॒ವಾಮಾ॑ ಹ॒ವೀಂ॑ಷಿ ತೇ ಚಿ॒ತಯಂ॑ತಃ ಪ॒ರ್ವ-
ಣಾ॑ಪ॒ರ್ವಣಾ॑ ವ॒ಯಂ |

ಜೀ॒ವಾತ॑ವೇ ಪ್ರ॒ತರಂ॑ ಸಾ॒ಧಯಾ॑ ಧಿ॒ಯೋ॑ಗ್ನೇ ಸ॒ಖ್ಯೇ॑ ಮಾ
ರಿ॒ಷಾಮಾ॑ ವ॒ಯಂ ತ॑ವ || ೪ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಭರಾ॑ಮು | ಇ॒ಧ್ರಂ | ಕೃ॑ಣ॒ವಾಮು॑ | ಹ॒ವೀಂ॑ಷಿ | ತೇ | ಚಿ॒ತಯಂ॑ತಃ | ಪ॒ರ್ವ-
ಣಾ॑ ಪ॒ರ್ವಣಾ॑ | ವ॒ಯಂ |

ಜೀ॒ವಾತ॑ವೇ | ಪ್ರ॒ತರಂ॑ | ಸಾ॒ಧಯಾ॑ | ಧಿ॒ಯಃ | ಅ॒ಗ್ನೇ | ಸ॒ಖ್ಯೇ॑ | ಮಾ | ರಿ-
ಷಾ॑ಮು | ವ॒ಯಂ | ತ॑ವ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವದ್ಯಾಗಾರ್ಥಮಿಧ್ರಮಿಂಧನಸಾಧನಮೇಕವಿಂಶತಿದಾರ್ವಾತ್ಮಕಂ ಸಮಿಶ್ರಮೂಹಂ
ಭರಾಮು | ಸಂಸಾದಯಾಮು | ತದನಂತರಂ ತೇ ತುಭ್ಯಂ ಹವೀಂಷಿ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನೈನ್ನಾನಿ
ವಯಂ ಕೃಣವಾಮು | ಕರವಾಮು | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ಪರ್ವಣಾ ಪರ್ವಣಾ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಮಾವೃತ್ತಾಭ್ಯಾಂ
ದಶಕಪೂರ್ಣಮಾಸಾಭ್ಯಾಂ ಚಿಂತಯಂತಸ್ವಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಂತಃ | ಸ ತ್ವಂ ಜೀವಾತನೇತ್ಯಸ್ಮಾಕಂ

ಜೀವನಾಷಢಾಯ ಚಿರಕಾಲಾವಸ್ಥಾನಾಯ ಧಿಯಃ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೀನಿ ಪ್ರತರಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಟತರಂ ಸಾಧಯ | ನಿಷ್ಪಾದಯ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಚಿತಯಂತಃ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ಪಲ್ಲಘೂಪಧಗುಣಾಭಾವಃ | ಪರ್ವಣಾ ಪರ್ವಣಾ | ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋರಿತಿ ವೀಪ್ಸಾಯಾಂ ದ್ವಿಭಾವಃ | ತಸ್ಯ ಪರಮಾಮ್ರೇಡಿತಮಿತಿ ಪರಸ್ಯಾಮ್ರೇಡಿತಸಂಜ್ಞಾಯಾಮನುದಾತ್ತಂ ಚೇತ್ಯನುದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ಪ್ರತರಂ ತರಬಂತಾತ್ಪ್ರಶಬ್ದಾಕ್ಚಿಯಾಪ್ರಕರ್ಷೇ ವರ್ತಮಾನಾದಮು ಚ ಚ್ಛಂದಸಿ | ಪಾ.
೫-೧೨ | ಇತ್ಯಮುಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಇಧಂ— (ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ) ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು | ಭರಾಮ—ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇವೆ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಪರ್ವಣಾ ಪರ್ವಣಾ—ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ (ಪಕ್ಷಕಾಲಗಳನ್ನು) | ಚಿಂತಯಂತಃ—ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾ | ಹವೀಂಷಿ—ಚರುವುರೋಡಾಶಾದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ವಯಂ—ನಾವು | ಕೃಣಿವಾಮ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ | ಜೀವಾತೇನೇ—(ನಾವು) ಚಿರಕಾಲ ಬದುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಧಿಯಃ—(ನಮ್ಮ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಪ್ರತರಂ—ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟತರವಾಗಿ | ಸಾಧಯ—ಸಂಪಾದಿಸು | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತವ ಸಖ್ಯೇ—ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಿನಗೆ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪಕ್ಷಕಾಲಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾ ಚರುವುರೋಡಾಶಾದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಾವು ಚಿರಕಾಲ ಬದುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟತರವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸು. ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಮಗೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯೂ ಆಗದಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

We bring fuel, we offer oblations, reminding you of the successive seasons (of worship); thoroughly complete the rite in order to prolong our lives; Agni, let us not suffer injury through four freindship.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಇಧಂ— ಇಧ್ಮಃ ಸಮಿಂಧನಾತ್ | (ನಿ. ೮-೪) ಉರಿಸು. ಹೊತ್ತಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಇಂಧ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇಧ್ಮಃ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಮಿತ್ತು ಎಂದರ್ಥ.

ಪರ್ವಣಾಪರ್ವಣಾ— ಪರ್ವ ಪುನಃ ಪೃಣಾತೇಃ ಪ್ರೀಣಾತೇರ್ನಾ—ಅರ್ಧಮಾಸಪರ್ವ ದೇವಾನಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರೀಣಂತೀತಿ | (ನಿ. ೧-೨೦) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪೃಥಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ತೈಪ್ತಿ

ಗೊಳಿಸು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ರೀತ್ಯಾ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲೀ ಪರ್ವ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಹರ್ಷಗೊಳಿಸತಕ್ಕ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಪಕ್ಷಕಾಲ. ಅಮಾ ವಾಸ್ಯಾ ಪೂರ್ಣಮೀ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯತವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ ದರ್ಶ ಪೂರ್ಣವಾಸಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಎಂಬುವುದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥ.

ಚಿಂತೆಯಂತೆ—ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪಯಂತಃ ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾ; ಆಯಾ ಪಕ್ಷಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ನಿಮಗೆ ಪಕ್ಷಕಾಲಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮ ತ್ವನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ವಾ ಜ್ಞಾತವಂತಃ | ಆಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ನಿನ್ನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿದವರಾಗಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭರಾಮು—ಡುಭ್ಯಾ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲಡುತ್ತವುಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್, ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಚಿಂತೆಯಂತೆ—ಚಿಂತೀ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತೇವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಚಿಂತಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪರ್ವಣಾಪರ್ವಣಾ—ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೀಪ್ಸಾ ತೋರು ವಾಗ ದ್ವಿತ್ವ. ತಸ್ಯಪರಮಾಮ್ರೇಡಿತಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಪರರೂಪಕ್ಕೆ ಆಮ್ರೇಡಿತಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತಂ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆ ಆಮ್ರೇಡಿತಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತರಮ್—ಕ್ರಿಯಾ ಪ್ರಕರ್ಷ ತೋರುವಾಗ ಪ್ರಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತರಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತರ ಎಂಬ ತರ ಬಂತದ ಮೇಲೆ ಅನುಚಿ ಚ್ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅನು ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಸಾಧಯ—ಷಿಧು ಸಂರಾದೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವಾಗ ಣಿಚ್ ಬಂದಾಗ ಸಿದ್ಧತೇರ-ಪಾರಲೌಕಿಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಶಾಂ ಗೋಪಾ ಅಸ್ಯ ಚರಂತಿ ಜಂತವೋ ದ್ವಿಸಚ್ಚ ಯದುತ
ಚತುಷ್ಪದಕ್ತುಭಿಃ ।

ಚಿತ್ರಃ ಪ್ರಕೇತ ಉಷಸೋ ಮಹಾ ಅಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ನಾ ರಿ-
ಷಾಮಾ ನಯಂ ತನ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ವಿಶಾಂ । ಗೋಪಾಃ । ಅಸ್ಯ । ಚರಂತಿ । ಜಂತವಃ ದ್ವಿಸ ಪತ್ । ಚ । ಯತ್ ।
ಉತ । ಚತುಃ ಪತ್ । ಅಕ್ತು ಭಿಃ ।

ಚಿತ್ರತಃ । ಪ್ರಕೇತಃ । ಉಷಸಃ । ಮಹಾನ್ । ಅಸಿ । ಅಗ್ನೇ । ಸಖ್ಯೇ । ನಾ ।
ರಿಷಾಮಾ । ನಯಂ । ತನ ॥ ೫ ॥

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಜಂತವೋ ಜಾತಾ ರಶ್ಮಯೋ ವಿಶಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಗೋಪಾ ಗೋಪಾ-
ಯಿತಾರೋ ರಕ್ಷಕಾಃ ಸಂತಶ್ಚ ರಂತಿ । ಉದ್ಗಚ್ಛಂತಿ । ತದನಂತರಂ ಯಚ್ಚ ದ್ವಿಸಪತ್ ದ್ವಿಸಾತ್ ಮನುಷ್ಯಾ-
ದಿಕಮಸ್ತಿ ಉತಾಪಿ ಚ ಚತುಷ್ಪತ್ ಚತುಷ್ಪಾತ್ ಗನಾದಿಕಂ ಯದಸ್ತಿ ತದುಭಯಮುಕ್ತುಭಿರಂಜಕೈರಸ್ಯ
ರಶ್ಮಿಭಿರಕ್ತಮಾಸ್ತಿ ಸ್ವಮುಭೂತ್ । ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಚಿತ್ರೋ ವಿಚಿತ್ರದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತಃ ಪ್ರಕೇತೋ ರಾತ್ರಾವಂಧ-
ಕಾರಾವೃತಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಿತಾ ಪ್ರದರ್ಶಯಿತೋಷಸ ಉಷೋದೇವತಾಯಾ ಅಸಿ
ಮಹಾನ್ ಗುಣೈರಧಿಕೋಽಸಿ । ಭವಸಿ । ಉಷಾಸ್ತು ರಾತ್ರೇಶ್ವರಮುಭಾಗೇ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ । ಅಗ್ನಿಸ್ತು
ಸರ್ವಸ್ಯಾಂ ರಾತ್ರೌ ಪ್ರಕಾಶಯತೀತಿ ತಸ್ಯ ಗುಣಾಧಿಕ್ಯಂ ॥ ಗೋಪಾಃ । ಗುಪ್ತಾ ರಕ್ಷಣೇ । ಗುಪ್ತಾ-
ಧೂಪವಿಚ್ಛೇತ್ಯಾಯಪ್ರತ್ಯಯಃ । ಪಾ. ೩-೧-೨೮ । ಅಸ್ಮಾತ್ಕ್ವಿಪ್ । ಅತೋ ಲೋಪಃ । ವೇರಪೃಕ್ತ-
ಲೋಪಾದ್ವಲಿ ಲೋಪೋ ಬಲೀಯಾನಿತಿ ಪೂರ್ವಂ ವಲಿ ಲೋಪಃ । ನ ಚಾತೋ ಲೋಪಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿ-

ವತ್ತ್ವಂ | ನ ಸದಾಂತೇತ್ಯಾದಿನಾ ಯಲೋಪಂ ಪ್ರತಿ ತನ್ನಿಷೇಧಾತ್ | ದ್ವಿಪತ್ | ದ್ವೌ ಸಾದಾವಸ್ಯೇತಿ
ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಸಂಖ್ಯಾಸುಪೂರ್ವಸ್ಯ | ಪಾ. ೫-೪-೧೪೦ | ಇತಿ ಪಾದಶಬ್ದಸ್ಯಾಂತ್ಯಲೋಪಃ ಸಮಾ-
ಸಾಂತಃ | ಅಯಸ್ತಯಾದಿತ್ವೇನ ಭತ್ವೇ ಪಾದಃ ಪತ್ | ಪಾ. ೬-೪-೧೩೦ | ಇತಿ ಪದ್ಭಾವಃ | ಏಕದೇಶ-
ವಿಕೃತಸ್ಯಾನನ್ಯವತ್ತ್ವಾತ್ | ಪರಿ. ೩೭ | ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ಪಾದ್ವನ್ಮೂರ್ಧಸು | ಪಾ ೬-೨-೧೯೭ | ಇತ್ಯು-
ತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚತುಷ್ಪತ್ | ಪೂರ್ವವತ್ಸಮಾಸಾಂತಃ ಪದ್ಭಾವಶ್ಚ | ಇದುದುಪಧಸ್ಯ
ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಷತ್ವಂ | ನ್ರಃ ಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ | ಫಿ. ೨-೫ | ಇತಿ ಚತುರ್ಶಬ್ದ
ಆದ್ಯದಾತ್ಮಃ | ಸ ಏವ ಬಹುವ್ರಿಹಿಸ್ವರೇಣ ಶಿಷ್ಯತೇ || ೫

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಯು | ಜಂತವಃ—ರತ್ನಿಗಳು | ವಿಶಾಃ—(ಸಕಲ) ಪ್ರಾಣಿಗಳ | ಗೋಪಾಃ—
ರಕ್ಷಕಗಳಾಗಿ | ಚರಂತಿ—ಹರಡುತ್ತವೆ. | ಯತ್—ಯಾವ ಯಾವ | ದ್ವಿಪತ್—ಮನುಷ್ಯಾದಿ ದ್ವಿಪಾದಿಗಳೂ |
ಉತ—ಮತ್ತು | ಚತುಷ್ಪತ್ ಚ—ಗವಾದಿಚತುಷ್ಪಾದಿಗಳೂ ಸಹ | ಅಕ್ಷುಭಃ—(ಈ ಅಗ್ನಿಯು) ಕಿರಣ
ಗಳಿಂದ (ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.) | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ (ನೀನು) | ಚಿತ್ರಃ—ನಾನಾ ವಿಧವಾದ
ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಪ್ರಕೇತಃ—(ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ) ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ | ಉಷಸಃ—
ಉಷೋದೇವತೆಗಿಂತಲೂ | ಮಹಾನ್ ಅಸಿ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖೇ—ಸ್ನೇಹವಿರುವ
ವುದರಿಂದ | ನಯಂ—ನಾವು | ಮಾರಿಷಾಮ—ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತರಾಗದೆ ಇರುವಂತಾಗಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈ ಅಗ್ನಿಯು ರತ್ನಿಗಳು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರಕ್ಷಕಗಳಾಗಿ ಮತ್ತಲೂ ಹರಡುತ್ತವೆ. ಮನುಷ್ಯಾದಿದ್ವಿಪಾದಿ
ಗಳೂ ಮತ್ತು ಗವಾದಿ ಚತುಷ್ಪಾದಿಗಳೂ ಸಹ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಎಲೈ
ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಸಕಲಲೋಕವನ್ನೂ
ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರತಕ್ಕ ಉಷೋದೇವತೆಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಮಹಿಮೆ
ಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಮಗೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಯಿಂದಲೂ
ಪೀಡಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

His genial (flames), the preservers of mankind, spread around and
both bipeds and quadrupeds are enlivened by his rays ; Shining with various
lustre, and illuminating (the world by night) you are superior to the dawn ;
Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಿಶಾಂ—ಮನುಷ್ಯಾಃ, ನರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೫ ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (೨. ೩-೭) ಪರಿತವಾಗಿದ್ದರೂ
ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ | ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು.

ಜಂತವಃ—ಜಾತಾಃ ರಶ್ಮಯಃ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಕಿರಣಗಳು. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದರೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಕೊಡುವಂತೆ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಜಂತು, ಜಂತವಃ, ಜಂತುಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳು, ಯಜಮಾನರು, ಶತ್ರುಗಳು, ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂತೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧-೪೫-೬; ೧-೭೪-೩; ೫-೭-೨; ೬-೬೭-೧೩; ೧೦-೧೪೦-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

ಅಕ್ತುಭಿಃ—ಶ್ಯಾವೀ, ಪ್ಲವಾ, ಶರ್ವರೀ, ಅಕ್ತುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೩ ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೧-೧೮) ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕಿರಣ, ಆಯುಧ, ಕತ್ತಲು ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅಂಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ, ಆವರಿಸು, ಮುಚ್ಚು, ಬಳಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಛಾಯೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚುವ ಕತ್ತಲೆಯೆಂದೂ, ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸತಕ್ಕ ಕಿರಣವೆಂತಲೂ, ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚುವ ರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ, ದೇಹವನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಆಯುಧವೆಂದೂ ಅರ್ಥಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಋ. ಸಂ. ೧-೩೬-೧೬ನೇ ಋಕ್ತಿನ ಬರುವ ಅಕ್ತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಯುಧವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ೨-೧೦-೩ನೇ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ರಾತ್ರಿಪರ್ಯಾಯವೇ ಹೆಚ್ಚುಕಡೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ.

ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವೂ, ಕಿರಣಗಳೆಂದು ಮಾಡಿದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿವರಣೆಯಂತೆ : ಅಕ್ತುಭಿಃ—ರಾತ್ರಿನಾಮೈ-ತತ್ | ಇಹ ತು ಸಾಹಚರ್ಯಾನ್ನಕ್ತಂಚರೇಷು ರಕ್ಷಾಪಿಶಾಚಾದಿಷು ವರ್ತತೇ | ರಾತ್ರಿಚರೈಃ ಸಹ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಕ್ತು ಶಬ್ದವು ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ರಕ್ಷಾಪಿಶಾಚಾದಿಗಳೊಡನೆ ಮಾನವಾದಿ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಗುರ್ತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ, ಉಷಸಃ (ಅಪಿ) ಮಹಾ ಅಪಿ ಉಷೋ ದೇವತೆಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಉಷಸ್ಸು ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಜಗತ್ತಿನ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೆ ನೀನು ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ನೀನು ಉಷಸ್ಸಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನು. ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ:—ಸಕಲವಾದ ದ್ವಿಪತ್ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳೂ; ಚತುಷ್ಪತ್-ಗವಾದಿಗಳೂ ಸಹ, ಅಕ್ತುಭಿಃ ಆವರಿಸತಕ್ಕ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟವೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೋಪಾಃ—ಗುಪ್ತಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. **ಗುಪ್ತಧೂಪವಿಚ್ಛಿಪಜಿಭ್ಯ ಆಯಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸನಾಧ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಯಪ್ರತ್ಯಯವು ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಗೋಪಾಯ ಎಂಬ ಆಯ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದಕ್ಕೆ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

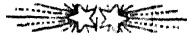
ಕ್ಷಿಪಿಸ್ತೆನಲ್ಲಿರುವ ಅಪ್ಯಕ್ತವಾದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ವೇರಪ್ಯಕ್ತಲೋಪಾದ್ವಲಿ ಲೋಪೋ-
ಬಲೀಯಾನ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಲ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲೋಪೋವ್ಯೋವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.
ಇಲ್ಲಿ ಯಕಾರ ಲೋಪಮಾಡುವಾಗ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಾಗ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಆಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ
ನಪದಾಂತವರೇಯಲೋಪ— (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಾಗ
ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಮೇಲೆ ವೇರಪ್ಯಕ್ತಸ್ಯ— (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪಿಸ್ತೆ ವಕಾರಕ್ಕೆ
ಲೋಪ. ಗೋಪಾ ಎಂದು ಆಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚರಂತಿ— ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಆತಿಜಂತದ
ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಪತ್— ದ್ವೌ ಪಾದೌ ಅಸ್ಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಾಸುಪೂರ್ವಸ್ಯ— (ಪಾ. ಸೂ.
೫-೪-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಖ್ಯಾಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ
ಬರುತ್ತದೆ. ಅಯಸ್ಕಯಾದೀನಿ ಚೈಂದಸಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರು-
ವುದರಿಂದ ಪಾಡಃ ಪತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಕೇವಲ ಪ್ರಸ್ತ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಏಕದೇಶನಿಕ್ಯತಮನನ್ಯವತ್ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಪಾದ್ ಇದ್ದಂತೆ.
ಆಗುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ಪಾದ್ವನ್ಮೂರ್ಧಸು— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋ-
ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚತುಷ್ಪತ್— ಹಿಂದಿನಂತೇ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸಮಾಸಾಂತಲೋಪವೂ ಪದ್ಭಾವವೂ ಬರುತ್ತವೇ
ಚತುಃಪತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇದುದುಪಧಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಪತ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ನ್ರಃ ಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ— (ಫಿ. ಸೂ. ೨೮) ನಾಂತ, ರೇಫಾಂತ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕಗಳು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಶಬ್ದವು ರೇಫಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತಾಃ
ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಮಧ್ವಯುರತ ಹೋತಾಸಿ ಪೂರ್ವಃ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಪೋತಾ
ಜನುಷಾ ಪುರೋಹಿತಃ |

ವಿಶ್ವಾ ವಿದ್ವಾ ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ ಧೀರ ಪುಷ್ಯಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿ-
ಷಾಮಾ ವಯಂ ತನ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಅಧ್ವಯುಃ | ಉತ | ಹೋತಾ | ಅಸಿ | ಪೂರ್ವಃ | ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ |
ಪೋತಾ | ಜನುಷಾ | ಪುರಃ | ಹಿತಃ |

ವಿಶ್ವಾ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ | ಧೀರ | ಪುಷ್ಯಸಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |
ರಿಷಾಮಾ | ವಯಂ | ತನ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮಧ್ವಯುರಧ್ವರಸ್ಯ ಯಾಗಸ್ಯ ನೇತಾ ದೇವಾನ್ವತಿ ಪ್ರೇರಯಿತಾ ಯದ್ವಾ
ಯಾಗ ಅಧ್ವಯವಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ಭವಸಿ | ಅಧ್ವಯೋ ಮನುಷ್ಯೇ ಜಾತರರೂಪೇಣ ನಾಗಿಂದ್ರಿಯಾಧಿಷ್ಠಾ-
ತ್ಯತ್ವೇನ ನಾವಸ್ಥಾಯ ಯಾಗನಿಷ್ಠಾದಕೋಽಸಿ | ಉತಾಸಿ ಚ ಪೂರ್ವೋ ಮುಖ್ಯೋ ಹೋತಾ
ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾ ಪೂರ್ವವದ್ಧೋತಯವಸ್ಥಾಯ ಹೌತ್ರಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಕರ್ತಾ ನಾಸಿ | ಭವಸಿ |
ಮಾನುಷೋ ಹೋತಾಮುಖ್ಯಃ | ತದವೇಕ್ಷಯಾಸ್ಯ ಮುಖ್ಯತ್ವಂ | ತಥಾ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಶಾಸ್ತಾ
ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶಿಕ್ಷಕೋಽಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಹೋತಯಜ ಪೋತಯಜೇತ್ಯಾದೀನಾ ಪ್ರೇಕ್ಷೇಣ ಶಾಸ್ತ್ರೀತಿ
ಮೈತ್ರಾವರುಣಃ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ | ಪೂರ್ವವತ್ತಸ್ಮಿನ್ನವಸ್ಥಾಯ ಯಾಗನಿಷ್ಠಾದಕೋಽಸಿ | ಪೋತಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ
ಪಾವಯಿತಾ ಶೋಧಯಿತಾಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಪೋತ್ರೇನಾಮಕಸ್ಯರ್ತ್ವಿಜಃ ಪೂರ್ವವದಧಿಷ್ಠಾಯ ಯಾಗ-
ನಿಷ್ಠಾದಕೋಽಸಿ | ತಥಾ ಜನುಷಾ ಜನ್ಮನಾ ಸ್ವಾಭಾವ್ಯೇನ ಪುರೋಹಿತಃ ಪುರಸ್ತಾದಾಗಾಮಿನಿ ಸ್ವರ್ಗಾದೌ

ಹಿತೋಽನುಕೂಲಾಚರಣೋಽಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಸರ್ವೇಷು ಕರ್ಮಸು ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶ್ಯಾಹವನೀಯೇ
ಸ್ಥಾಪಿತೋಽಸಿ | ಅಥವಾ ಪುರೋಹಿತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ದೇವಪುರೋಹಿತಸ್ಯ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವಾತ್ |
ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ಬೃಹಸ್ಪತಿದೇವಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಹಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮಿತಿ | ಅತಸ್ತಸ್ಮಿ-
ನ್ನ್ರಹ್ಮಣಿ ಪೂರ್ವವದವಸ್ಥಾಯ ತದ್ರೂಪಃ ಸನ್ನಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣ್ಯರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ ಋತ್ವಿಜಃ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಾಧ್ಯರ್ಯ-
ವಾದೀನಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಾನಂಸ್ತುಂ ಹೇ ಧೀರ ಪ್ರಾಜ್ಞಾಗ್ನೇ ಪುಷ್ಯಸಿ | ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವರಾಹಿತ್ಯೇನ
ಸಂಪೂರ್ಣಾನಿ ಕರೋಷಿ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಜುನುಷಾ | ಜನೇರುಸಿಃ | ಪುರೋಹಿತಃ | ದಧಾತೇಃ
ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ ಪೂರ್ವಾಧರೇತ್ಯಾದಿನಾಸಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಃ ಪುರಸ್ ಶಬ್ದೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ | ತದ್ಧಿತಶ್ಚಾ-
ಸರ್ವವಿಭಕ್ತಿರಿತ್ಯವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಪುರೋಽವ್ಯಯಮಿತಿ ಗತಿತ್ವಾದ್ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿತ್ವಾತ್ ಸ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) ತ್ವಂ— ನೀನು | ಅಧ್ವರ್ಯುಃ—(ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಅಧ್ವರ್ಯುವಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ
ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಕರ್ತನಾಗಿಯೂ | ಉತ— ಮತ್ತು | ಪೂರ್ವ್ಯಃ— ಮುಖ್ಯನಾದ | ಹೋತಾ—
ಹೋತೃವಾಗಿಯೂ (ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗಿಯೂ) | ಅಸಿ— ಆಗಿದ್ದೀಯೆ |
ಶಾಸ್ತಾ— (ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಮೈತ್ರಾವರುಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ
ರುವವನೂ ಮತ್ತು | ಪೋತಾ— (ಯಜ್ಞದ) ಶುದ್ಧಕರ್ತನೂ ಅಥವಾ (ಯಾಗ ನಿಷ್ಪಾದಕನಾದ) ಪೋತೃ
ವಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | ಜನುಷಾ— ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ | ಪುರೋಹಿತಃ— ಮುಂದೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲಾಭಗಳಿಗೆ
ಅನುಕೂಲವಾದ ಆಚರಣೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ದೇವಪುರೋಹಿತನಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ (ಆದ್ದರಿಂದ)
ವಿಶ್ವಾ— ಸಕಲವಾದ | ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ— ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನೂ | ವಿದ್ವಾನ್— ತಿಳಿದವನಾಗಿದ್ದು |
ಧೀರ—ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ | ಅಗ್ನೇ— ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪುಷ್ಯಸಿ— (ಕೊಂಚವೂ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಗಳಿಲ್ಲದೇ) ಯಜ್ಞ
ವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತೀಯೆ | ತವ— ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ— ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು |
ಮಾ ರಿಷಾಮು— ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದಂತಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯುವಾಗಿಯೂ, ಮುಖ್ಯನಾದ ಹೋತೃವಾಗಿಯೂ, ಮೈತ್ರಾ
ವರುಣ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿಯೂ, ಪೋತೃಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿಯೂ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಪುರೋಹಿತ
ನಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನೀನು ಸಕಲ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು
ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಲೋಪದೋಷಗಳಿಲ್ಲದೇ ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನೊಡನೆ ಇರುವ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತ ನಾವು
ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದಂತಾಗಲಿ.

English Translation

You are the sacrificing or the invoking priest, you are the principal
(presenter of the offering) the director (of the ceremonies), their performer

or by birth the family priest ; thus conversant with all the priestly functions, you make the rite perfect ; Agni, let us not suffer injury through your friendship.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅಧ್ವರ್ಯು, ಹೋತೃ, ಪ್ರಶಾಸ್ತೃ, ಪುರೋಹಿತ— ಇತ್ಯಾದಿ ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸಂಚಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿದೇವನೇ ಅಧ್ವರಗಳ ರಾಜನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಹೋತೃವಾದುದರಿಂದಲೂ ಸಕಲವಾದ ನಿರ್ವಹಣಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡುವಂತೆ ಆಹ್ವಾನ ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ. ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಹಂಚುವುದರಿಂದಲೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೂ ಅವರವರ ಅಭೀಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಫಲಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ವಿಶ್ವಾ ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ ವಿದ್ವಾನ್ ಧೀರ ಅಗ್ನೇ ಪುಷ್ಯಸಿ—ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಕಲವಾದ ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಚವೂ ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯಗಳಿಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೇರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೊಗಳಿದೆ.

ಕೇತುಂ ಯಜ್ಞಾನಾಂ ವಿದಥಸ್ಯ ಸಾಧನಂ ವಿಪ್ರಾಸೋ ಅಗ್ನಿಂ ಮಹಯಂತ ಚಿತ್ತಿಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩-೩)

ಸ ಕೇತುರಧ್ವರಾಣಾಮಗ್ನಿದೇವೇಭಿರಾ ಗಮತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೧೦-೪)

ಅ ವೋ ರಾಜಾನಮಧ್ವರಸ್ಯ ರುದ್ರಂ ಹೋತಾರಂ ಸತ್ಯಯಜಂ ರೋದಸ್ಯೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩-೧)

ಹೋತಾರಂ ಚಿತ್ರರಥಮಧ್ವರಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುಂ ರುಶಂತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧-೫)

ಸದ್ಯೋ ಜಾತೋ ವ್ಯಮಿಮೀತ ಯಜ್ಞಮಗ್ನಿದೇವಾನಾಮಭವತ್ಪುರೋಗಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೦-೧೧)

ಹೀಗೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಸಂವರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಅಧ್ವರಗಳ ರಾಜನೆಂದೂ, ಸಕಲ ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೇರವೇರಿಸುವವನೆಂದೂ ಸಾಂಗವಾಗಿ ಯಜ್ಞವು ನೇರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕನಾಗುವನೆಂದೂ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಹೊಗಳಿದೆ.

ಜನುಷಾ—ಜನ್ಮನಾ ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಎಂದರೆ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೦-೧೧ನೇ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಹಿತನಾದನೆಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿದೆ.

ಪ್ರಶಾಸ್ತೃ—ಪ್ರಕೀರ್ತನಾ ಶಾಸ್ತೃ ಶಿಕ್ಷಕಃ ಅಸಿ ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳಿಗೂ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡುವವನೆಂದು ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಪ್ರಶಾಸ್ತೃವು ಹೋತೃವಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾದ ಮೈತ್ರಾ ವರುಣ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಋತ್ವಿಜ್ಞ.

ಪೋತಾ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾನಯಿತಾ. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಿಗೆ ಸಹಾಯಕನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಹೋತಾ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ—ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟ್ವಾ ಧಾತು. ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜನುಷಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಉಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರೋಹಿತಃ—ಪುರಸ್ತಾತ್ (ಆಗಾಮಿನಿ ಸ್ವರ್ಗಾದೌ) ಹಿತಃ (ಅನುಕ್ರೂಲಾಚರಣಃ) ಪುರೋಹಿತಃ ಡುಧಾನ್ವಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. ಪೂರ್ವಾಧರಾವರಾಣಾಮಸಿಪುರಧವಶ್ಚೈವಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪುರ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಆಗ ಪುರಸ್ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತದ್ಧಿತಶ್ಚಾ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುರಸ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುರೋವ್ಯಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೭) ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪುರಃ ಎಂಬುದು ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಗತಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಬಂದಾಗ ಗತೀರನಂತರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುರೋಹಿತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಓಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಹಿಗೆ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ—ಋತ್ವಿಜಃ ಇಮಾನಿ (ಕರ್ಮಾಣಿ) ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾನಿ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಮಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣವಚನೇಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಭ್ಯಃ ಷ್ಯ ಇತ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ಧಿತೇಷ್ಟಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಉರಣ್ರಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ವಿದ್ವಾನ್—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಬಂದಾಗ ವಿದೇಶ್ಯತುರ್ವಸುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಸು ಆದೇಶ. ವಿದ್ವಾನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಆತ್ಮನಂತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ಧೀರ್ಘ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಸಕಾರ ಲೋಪ.

ಪುಷ್ಯಸಿ—ಪುಷ ಪುಷ್ಪ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ ಲಟ್ ನುಧ್ಯನುಪುರುಷ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಠಃ

ಯೋ ವಿಶ್ವತಃ ಸುಪ್ರತೀಕಃ ಸದೃಜ್ಞಸಿ ದೂರೇ ಚಿತ್ಸಂತಳಿದಿನಾತಿ
ರೋಚಸೇ |

ರಾತ್ರಾಶ್ಚಿದಂಧೋ ಅತಿ ದೇವ ಪಶ್ಯಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿ-
ಷಾನಾವಯಂ ತವ || ೬ ||

ಸದವಾಠಃ

ಯಃ | ವಿಶ್ವತಃ | ಸುಪ್ರತೀಕಃ | ಸದೃಜ್ಞ | ಅಸಿ | ದೂರೇ | ಚಿತ್ | ಸನ್ |
ತಳಿತ್ ಇವ | ಅತಿ | ರೋಚಸೇ |

ರಾತ್ರಾಃ | ಚಿತ್ | ಅಂಧಃ | ಅತಿ | ದೇವ | ಪಶ್ಯಸಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |
ರಿಷಾನು | ನಯಂ | ತವ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯಸ್ತುಂ ಸುಪ್ರತೀಕಃ ಶೋಭನಾಂಗಃ ಸನ್ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾದಪಿ ಸದೃಜ್ಞಸಿ
ಅನ್ಯಾನಃ ಸದೃಶೋ ಭವಸಿ ಸ ತ್ವಂ ದೂರೇ ಚಿತ್ಸನ್ ದೂರೇಽಪಿ ವರ್ತಮಾನಃ ಸನ್ ತಳಿದಿವ |
ಅಂತಿಕನಾನ್ಯತತ್ | ಅಂತಿಕೇ ವರ್ತಮಾನ ಇನಾತಿ ರೋಚಸೇ | ಅತಿಶಯೇನ ದೀಪ್ಯಸೇ | ತದುಕ್ತಂ

ಯಾಸ್ತೇನ | ದೂರೇಽಪಿ ಸನ್ನಂತಿಕ ಇವ ಸನ್ನೃತ್ಯಸೇ | ನಿ. ೩-೧೧ | ಇತಿ | ರಾತ್ರಾಶ್ಚಿತ್ ರಾತ್ರೇರಪಿ
 ರಾತ್ರೇಃ ಸಂಬಂಧಿನಮಂಧೋ ಬಹುಲಮಂಧಕಾರಮಪಿ ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನಾಗ್ನೇಽತಿ ಪಶ್ಯಸಿ |
 ಅತೀತ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಸೇ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಸುಪ್ರತೀಕಃ | ಶೋಭನಂ ಪ್ರತೀಕೋಽಂಗಂ ಯಸ್ಯ |
 ಕೃತ್ವಾದಯಶ್ಚೇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸದೃಜ್ | ಸಮಾನಾನ್ಯಯೋಶ್ಚೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಪಾ.
 ೩-೨-೬೦-೧ | ಇತಿ ಸಮಾನೋಪಪದಾದ್ವೃಶೇಃ ಕ್ಲಿನ್ | ದೃಕ್ದೃಶವತುಷು | ಪಾ. ೬-೩-೮೯ | ಇತಿ
 ಸಮಾನಸ್ಯ ಸಭಾವಃ | ದೃಕ್ಸ್ವವಃಸ್ವತವಸಾಂ ಛಂದಸಿ | ಪಾ. ೭-೧-೮೩ | ಇತಿ ಸುಮ್ | ಸಂಯೋ-
 ಗಾಂತಲೋಪಃ | ಕ್ವಿನ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಕುರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಲರತ್ವಂ | ರಾತ್ರಾಶ್ಚಿತ್ |
 ರಾತ್ರೇಶ್ಚಾಜಸೌ | ಪಾ. ಸೂ ೪-೧-೩೧ | ಇತಿ ಜೋಸ್ ||

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

ಆಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯೇ—ಯಾವ ನೀನು | ಸುಪ್ರತೀಕಃ—ರಮ್ಯವಾದ ದೇವವುಳ್ಳವನಾಗಿ |
 ವಿಶ್ವತಃ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಸದೃಜ್ ಅಸಿ—(ಕೊಂಚವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೇ) ಒಂದೇ ಸಮಾನಾಗಿದ್ದೀಯೆ |
 (ಅಂತಹ ನೀನು) | ದೂರೇ ಚಿತ್ ಸನ್—ದೂರದಲ್ಲಿರುವರೂ ಸಹ | ತಳಿದಿವ—ದತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ | ಅತಿ
 ರೋಚಸೇ—ಅತಿಶಯನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ | ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, (ನೀನು) | ರಾತ್ರಾಶ್ಚಿ-
 ತ್ ಅಂಧಃ—ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನೂ ಸಹ | ಅತಿ ಪಶ್ಯಸಿ—ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ |
 ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—ಹಿಂಸಿತರಾಗದಿರುವಂತೆ
 ಆಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ರಮ್ಯವಾದ ದೇವವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಸಮಾನಾಗಿ
 ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ. ನೀನು ಅತಿದೂರದಲ್ಲಿರುವರೂ ದತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಬೆಳಗು
 ತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಭೇದಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹ
 ವಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

You are of graceful form and alike on every side, and although remote,
 shine as if near ; O divine Agni, you can see beyond the darkness of night ;
 Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸುಪ್ರತೀಕಃ—ಶೋಭನಮುಖಃ | ರಮ್ಯವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನಾಗಿ ; ಈ ವಿಶೇಷವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ
 ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ, ಉಪಸ್ಯ, ಇವರ ಪರವಾಗಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರೂಪವುಳ್ಳ

ವರಾಗಿದ್ದರಿಂದ, ಸುಪ್ರತೀಕಃ, ಸುಸಂದೃಶಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಇವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ತಳಿತಃ—ತಳಿತಃ, ಅಸಾತ್, ಅಂಬರಂ—ಇತ್ಯಾದಿ ಹನ್ನೊಂದು ಅಂತಿಕ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅಗ್ನಿಯು ಅತಿಶಯನಾದ ಪ್ರಕಾಶವು ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಂಧಃ—ತನೋಽಪ್ಯಂಧ ಉಚ್ಯತೇ ನಾಸ್ತ್ರಿ ಧ್ಯಾನಂ ಭವತಿ | ನ ದರ್ಶನಮಂಧಂತಮ ಇತ್ಯಭಿಭಾಷಂತೇ | (ನಿ. ೫-೧) ಅವಧಾನದಿಂದ ಅಥವಾ ಗಮನವಿಟ್ಟು ನೋಡಲಾಗದಿರುವುದು. ಅಂಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲು ಎಂದರ್ಥ. ಕುರುಡಾಗಿರುವ ಕತ್ತಲೆಯೆಂದು ಜನಗಳು ಅಡುವ ಭಾಷೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಶ್ವತಃ—ವಿಶ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಿಸಿಲ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ರತೀಕಃ—ಶೋಭನಂ ಪ್ರತೀಕಃ ಅಂಗಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಪ್ರತೀಕಃ ಸುಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಕೃತ್ವಾ-ದಯುತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದೃಜಃ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವೆಂಬ ಪದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಸಮಾನಾನ್ಯಯೋಶ್ಲೇಷಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೃಶ್ ಧಾತುವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದೃಗ್‌ದೃಶ ವತುಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಸದೃಶ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ವೃಕ್‌ಸ್ತವಃಸ್ತವಸಾಂ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಸದೃನ್‌ಶಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮೊದಲು ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಲೋಪ ಹೇಳಬೇಕು. ಕ್ವಿನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಕುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಸದೃಜಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್‌ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ ತಾಸಸ್ಮೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಾತ್ರಾಃ—ರಾತ್ರಿ ಶಬ್ದ ಇಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ಇದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರೇಶ್ವಾಜಸಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಸಷ್ಠೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾ ಭವತು ಸುಸ್ವತೋ ರಥೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ-

ಸೋ ಅಭ್ಯಸ್ತು ದೂಢ್ಯಃ |

ತದಾ ಜಾನೀತೋತ ಪುಷ್ಯತಾ ವಚೋಽಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿ-

ಷಾಮಾ ವಯಂ ತನ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪೂರ್ವಃ | ದೇವಾಃ | ಭವತು | ಸುಸ್ವತಃ | ರಥಃ | ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಶಂಸಃ | ಅ-
ಭಿ | ಅಸ್ತು | ದುಃಽಧ್ಯಃ |

ತತ್ | ಆ | ಜಾನೀತ | ಉತ | ಪುಷ್ಯತ | ವಚಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ |
ಮಾ | ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತನ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದೇವಾ ಅಗ್ನೈವಯವಭೂತಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸುಸ್ವತಃ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೋ
ಯಜಮಾನಸ್ಯ ರಥಃ ಪೂರ್ವ ಅನ್ಯೇಷಾಮಯಜಮಾನಾನಾಂ ರಥೇಭ್ಯೋ ಮುಖ್ಯೋ ಭವತು | ಅಪಿ
ಚಾಸ್ಮಾಕಂ ಶಂಸಃ ಶಂಸನೀಯಮಭಿಶಾಪರೂಪಂ ಪಾಪಂ ದೂಢ್ಯೋ ದುರ್ಧಿಯಃ ಪಾಪಬುದ್ಧೀನಸ್ತ-
ದನಿಷ್ಠಾ ಚರಣಪರಾಙ್ಭ್ರೂನಭ್ಯಸ್ತು | ಅಭಿಭವತು | ತಾನ್ಪಾಧತಾಂ | ತದಿದಂ ಮದ್ವಾಕ್ಯಂ ಹೇ
ದೇವಾ ಆ ಜಾನೀತ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನಾವಗಚ್ಛತ | ಉತಾಪಿ ಚ ತದ್ವಚೋಽಸ್ಮದೀಯಂ ವಚನಂ
ತದರ್ಥಾಚರಣೇನ ಪುಷ್ಯತ | ಪ್ರವರ್ಧಯತ | ಹೇ ಸರ್ವದೇವಾತ್ಮಕಾಗ್ನೇ ಸಖ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ ||
ಸುಸ್ವತಃ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶಂಸಃ | ಶಂಸ್ಯತೇ ಕೀರ್ತ್ಯತ ಇತಿ ಶಂಸೋಽಭಿ-
ಶಾಪಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಘೃಣ್ | ಇಂತಾನ್ವಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೂಢ್ಯಃ | ದುಷ್ಪಂ ಧ್ಯಾಯಂತೀತಿ
ದುರ್ಧಿಯಃ | ಧೈಃ ಚಿಂತಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಸ್ | ದೃತಿಗ್ರಹಣಾನುವೃತ್ತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ

ವಿಧ್ಯಂತರೋಪಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥತ್ವಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸೃಷೋದರಾದಿಷು ಧೈರ್ಯ ಚೇತಿ ಪಾಠಾದ್ವರೋ
ರೇಫಸ್ಯೋತ್ವಂ ಉತ್ತರಪದಾದೇಃ ಸ್ವುತ್ವಂ ಚ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವಾಃ—(ಅಗ್ನಿಯ ಅವಯವಗಳಾದ) ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೇ | ಸುಸ್ತುತೇ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ
ಯಜಮಾನನ | ರಥಃ—ರಥವು | ಪೂರ್ವಃ—(ಇತರ ಎಲ್ಲರ ರಥಕ್ಕಿಂತಲೂ) ಮುಂದಾಗಿ | ಭವತು—ಇರಲಿ |
ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮ್ಮ | ಶಂಸಃ—ನಿಂದಾರೂಪವಾದ ಅನಿಷ್ಟವು | ದೂಢ್ಯಃ—ಪಾಪ ಬುದ್ಧಿಗಳುಳ್ಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು |
ಅಭ್ಯಸ್ತು—ಹಿಂಸಿಸಲಿ | ತತ್—(ನನ್ನ) ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಆ ಜಾನೀತ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿ |
ಉತ—ಮತ್ತು | ವಚಃ—ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು | ಪುಷ್ಯತ—ನೆರವೇರಿಸಿರಿ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ |
ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹವಿರಲಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾರಿಷಾಮು—ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯ ಅವಯವಗಳೇ ಆಗಿದ್ದೀರಿ. ನಿಮ್ಮ ದಯೆಯಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಹಿಂಡುವ ಯಜಮಾನನ ರಥವು ಇತರ ಎಲ್ಲರ ರಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂದಾಗಿರಲಿ ನಮ್ಮ ನಿಂದಾರೂಪವಾದ ಅನಿಷ್ಟವು
ಪಾಪಬುದ್ಧಿಗಳುಳ್ಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲಿ. ನನ್ನ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿರಿ
ಮತ್ತು ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿರಿ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನೊಡನೆ ಇರುವ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ನಾವು ಯಾವ
ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

Gods, let the chariot of the offerer of the libation be foremost ; let our,
denunciations overwhelm the wicked ; understand and fulfil my words ; Agnil
let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೂಢ್ಯಃ—ದುರ್ಧಿಯಃ ಪಾಪಬುದ್ಧಿಯಃ (ನಿ. ೫-೨) ದುಷ್ಟವಾದವೂ ಪಾಪಾತ್ಮಕವಾದವೂ ಆದ
ಬುದ್ಧಿಗಳುಳ್ಳ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ.

ಶಂಸಃ—ಅಭಿಶಾಪರೂಪಂ ಪಾಪಂ | ನಿಂದಾತ್ಮಕವಾದ ನಮ್ಮ ಪಾಪವು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ
ಹಿಂಸಿಸಲಿ.

ಪುಷ್ಯತ—ಪ್ರವರ್ಧಯತ | ತುಂಬಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುಸ್ತುತೇ—ಸುಜ್ಞಾ ಅಭಿಷವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ರು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವ ವಿಕರಣ. ಧಾತುವಿನ ಅದಿಗೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರ

ಣಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೂ ಜಃದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಇತಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಸ್ವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕನಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಪವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದು ಅಜಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಂಸಃ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಶಂಸ್ಯತೇ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ ಇತಿ ಶಂಸಃ ಅಭಿಶಾಪಃ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೂಢ್ಯಃ—ದುಷ್ಟಂ ಧ್ಯಾಯಂತಿ ಇತಿ ದುರ್ಧಿಯಃ ಧೈರ್ಯ ಚಿಂತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್‌ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೃಶಿಗ್ರಹಣವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು (ದೃಶಿ) ಕಾರ್ಯಾಂತರವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೃಷೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯಚ ಎಂದು ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ದುರಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಉತ್ತರಪಾದಾದಿಯಾದ ಧಾತುವಿನ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ವತ್ವವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾನೀತೆ—ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಆದೇಶ. ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಹಲಾದಿ ಜಿತ್ವಾದಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈಹಲ್ಯಘೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಈತ್ವ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುಷ್ಯತಃ—ಪುಷ ಪುಷ್ಯಾ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ ಲೋಣ್ವಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವ॒ಧೈ॒ರ್ದುಃ॒ಶಂಸೌ॑ ಅ॒ಸ ದೂ॑ಢ್ಯೋ ಜ॒ಹಿ ದೂ॑ರೇ ವಾ ಯೇ
ಅ॒ಂತಿ॑ ವಾ ಕೇ ಚಿ॒ದ್ರಿ॒ಣಃ॑ ।

ಅಥಾ ಯಜ್ಞಾಯ ಗೃಣತೇ ಸುಗಂ ಕೃಧ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ

ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಧ್ಯಃ | ದುಃ ಶಂಸಾನ್ | ಅಸ | ದುಃ ಧ್ಯಃ | ಜಹಿ | ದೂರೇ | ನಾ |

ಯೇ | ಅಂತಿ | ನಾ | ಕೇ | ಚಿತ್ | ಅತ್ರಿಣಃ |

ಅಥ | ಯಜ್ಞಾಯ | ಗೃಣತೇ | ಸುಗಂ | ಕೃಧಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |

ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತವ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ವಧ್ಯಹವನಸಾಧನೈರಾಯುಧೈರ್ದುಃಶಂಸಾನ್ದುಃಖೇನ ಕೀರ್ತನೀಯಾನ್ದೂಢ್ಯೋ
ಮರ್ಥಿಯಃ ಸಾಪಬುದ್ಧೀನಪ ಜಹಿ | ವಧಂ ಪ್ರಾಪಯ | ಯೇ ಕೇಚಿತ್ ಯೇ ಕೇ ಚಿನ ದೂರೇ ವಿಪ್ರ-
ಕೃಷ್ಣದೇಶೇ ನಾಂತಿಕೇ ಸಮಾಪದೇಶೇ ನಾ ವರ್ತಮಾನಾ ಅತ್ರಿಣೋಽತ್ತಾರೋ ರಾಕ್ಷಸಾದಯೋ
ವಿದ್ಯಂತೇ ತಾನ್ದುರ್ಧಿಯೋಽಪ ಜಹೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಥಾನಂತರಂ ಯಜ್ಞಾಯ ಯಜ್ಞಪತಯೇ
ಗೃಣತೇ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಸುಗಂ ಶೋಭನಂ ಮಾರ್ಗಂ ಕೃಧಿ | ಕುರು | ಅನ್ಯತ್ಸೂರ್ವ-
ವತ್ || ವಧ್ಯಃ | ಹನಶ್ಚ ವಧ ಇತಿ ಹಂತೇಃ ಕರಣೀಪ್ ವಧಾದೇಶಶ್ಚ | ಸ ಚಾದಂತೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ |
ತಸ್ಯಾತೋ ಲೋಪೇ ಸತ್ಯುದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ತರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದುಃಶಂಸಾನ್ |
ಈಷದ್ಬುಃಸುಸ್ಥಿತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಖಲ್ | ಲಿತಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಹಿ | ಲೋಪಿ ಹಿ |
ಹಂತೇರ್ಜ ಇತಿ ಜಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯಾಸಿದ್ವವದತ್ರಾಭಾದಿತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವಾದ್ಲೂಗಭಾವಃ | ಅಂತಿ | ಅಂತಿ-
ಕಸ್ಯ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕಲೋಪಃ | ಅತ್ರಿಣಃ | ಅದೇಸ್ತ್ರಿನಿ ಚೇತಿ ತ್ರಿನಿವೃತ್ಯಯಃ |
ಇಕಾರೋ ನಕಾರಪರಿತ್ಯಾಕಾರ್ಥಃ | ಗೃಣತೇ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಗಂ |
ಸುದುರೋರಧಿಕರಣೇ | ಸಾ. ೩-೨-೪೮-೩ | ಇತಿ ಗಮೇರ್ಷಃ | ಕೃಧಿ | ಶ್ರುಶೃಣುಷ್ವಾಕೃವ್ಯಭ್ಯತ್ವಂದ-
ಸೀತಿ ಹೇರ್ಥಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಧೈಃ—ಸಾವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಯುಧಗಳಿಂದ | ದುಃಶಂಸಾನ್—
ದುಷ್ಟರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವವರೂ | ದೂಢ್ಯಃ—ಪಾಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅಸ ಜಹಿ—
ಸಾಯಿಸಿಬಿಡು | ಯೇ ಕೇಚಿತ್—ಯಾವ ಶತ್ರುವಾಗಲಿ | ದೂರೇ—ದೂರದಲ್ಲಿ | ನಾ—ಅಥವಾ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ |
ನಾ—ಇದ್ದರೂ | ಅತ್ರಿಣಿ—ಅಂತಹ ರಾಕ್ಷಸಾದಿವುಷ್ಯ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು (ಸಾಯಿಸು) | ಅಥ—ಆಮೇಲೆ |
ಯಜ್ಞಾಯ—ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ | ಗೃಣತೇ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ |
ಸುಗಂ—ಶೋಭನವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ಕೃಧಿ—ಉಂಟುಮಾಡು | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತವ—ನಿನ್ನ |
ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರೋಣ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ದುಷ್ಟರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವವರೂ, ಪಾಪ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ವಧಕಾರಿಗಳಾದ ನಿನ್ನ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಸಾಯಿಸಿಬಿಡು. ದೂರದಲ್ಲಿರಲಿ ಅಥವಾ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರಲಿ. ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಾದ
ನಮ್ಮ ದುಷ್ಟಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಾಯಿಸು. ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ
ಶೋಭನಕಾರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡು. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ನಾವು
ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

Overcome with your fatal (weapons) the wicked and the impious, all
who are enemies whether distant or near, and then provide an easy (path)
for the sacrificer who praises you ; Agni, let us not suffer injury through your
friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಧೈಃ—ಹನನಸಾಧನೈರಾಯುಧೈಃ | ಕೊಲ್ಲಲು ಸಾಧನಗಳಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಸಾಧಾರಣ
ವಾಗಿ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಧೈಃ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ವಧಸಾಧನೈರುಪಾಯೈಃ, ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ
ಬಿಡ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ —

ಕುತ್ಸಾಯ ಯತ್ರ ಪುರುಹೂತ ವಸ್ತೃಞ್ಚಾಷ್ಟಮನಂತ್ಯೈಃ ಪರಿಯಾಸಿ ವಧೈಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೧-೯)

ಸ್ವಯಂ ಸೋ ಅಸ್ಮದಾ ನಿದೋ ವಧೈರಜೇತ ದುರ್ಮತಿಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೬)

ಹೀಗೆಯೇ, ೧-೧೩೩-೬ ; ೨-೨೮-೭ ; ೬-೨೦-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ವಧೈಃ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ವಧಸಾ
ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಅತ್ರಿಣಿಃ—ಅತ್ತಾರಿಃ, ಭಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ನರಭಕ್ಷಕರಾದ ಅಥವಾ ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು.

ಸುಗಂ—ಶೋಭನಂ ಮಾರ್ಗಂ | ಸಂಚಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಹುದಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ, ನೈತಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದೇವಯಾನಾನ್ ಸುಗಾನ್ ಪಥಃ ಕುರುಷ್ವ ಸುಮನಾಃ ಸ್ವಯಂ |

(ಬೃಹದ್ದೇವತಾ. ೭-೬-೫)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗಗಳೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ

ಶಂ ನಃ ಕರತೈರ್ವತೇ ಸುಗಂ ಮೇಷಾಯ ಮೇಷೈಃ |

ನೃಭ್ಯೋ ನಾರಿಭ್ಯೋ ಗವೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೩-೬)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿಯೂ, ೮-೯೩-೧೦ ; ೧೦-೮೬-೫. ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಹುದಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ,

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಅಪ ತಂ ವರ್ತಯಾ ಪಥಃ ಸುಗಂ ನೋ ಅಸ್ಯೈ ದೇವವೀತಯೇ ಕೃಧಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೩-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸುಗಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೈತಿಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷ್ಮ ಗಂತವ್ಯಂ | ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾಯ ಸುಮತಿಂ ದೇಹಿ | ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೇ, ೧-೧೦೨-೪ ; ೭-೧೦೪-೭ ; ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸುಗಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖವೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಈ ಕೊನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಸ್ಕಂದಪ್ರಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಅಪರಿತಮುಪಿ ಸುಖನಾಮೈತತ್ ; ಇಹ ಪ್ರೌಷ್ಠವ್ಯಂ ; ಎಂದು

ಅಸ್ಮಭ್ಯಮಿಂದ್ರ ವರಿವಃ ಸುಗಂ ಕೃಧಿ ಪ್ರ ಶತ್ರುಣಾಂ ಮಘವನ್ ವೃಷ್ಟಾ ರುಜ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೨-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ನನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುಗಂ ಶಬ್ದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಸುಖವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಧೈಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹನಶ್ಚ ವಧಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ವಧಾದೇಶ. ವಧ ಎಂಬುದು ಅಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ನಾಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಅಪ್ಪಾಪಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅನುದಾತ್ತ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉದಾತ್ತ ಅಕಾರ ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾ-
ತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಃಶಂಸಾನ್— ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಚ್ಛಾರ್ಥತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ದುಸ್ ಉಪಪದ
ವಾಗಿರುವಾಗ ಈಷದ್ಧುಃ ಸುಷು— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ದುಃಶಂಸ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿತಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ದುಃಶಂಸಾನ್ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗು
ತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಟ್ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವೂ
ಅತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಹಿ— ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ವಃಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ.
ಹಿ ಸರವಾದಾಗ ಹಂತೇರ್ಜಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಅಸಿದ್ಧವದತ್ತಾ-
ಭಾತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾದೇಶ ಬಂದುದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಅತೋ ಹೇಃ ಎಂಬು
ದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂತಿ— ಅಂತಿಕ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಕಕಾರಕ್ಕೆ
ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತ್ರಿಣಃ— ಆದ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅದೇಸ್ತ್ರಿನಿಚ— (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ
ತ್ರಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ನಕಾರೋತ್ತರ ಇಕಾರವು ನಕಾರವು ಲೋಪವಾಗದಂತೆ ಇರಲಿ ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.
ಇಕಾರವು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹಲಂತೈಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರವು ಲೋಪವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅತ್ರಿನ್
ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅತ್ರಿಣಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ
ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೃಣತೇ— ಗೃ ಧಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಶತ್ಪ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ
ಶ್ನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಪ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜ್ವದ್ವದ್ವಾನ
ವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಸರವಾದಾಗ ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ
ವಿಕರಣವಾದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗೃಣತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುನ್‌ರಹಿತ
ವಾದ ಶತ್ಪ್ರವಿನ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜಾದೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಗಮ್— ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಸುದುರೋರಧಿಕರಣೆ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ

ಲೋಪ. ಸುಗ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೃಧಿ— ಡುಕೃಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶ್ರುತ್ವಣಿಪ್ಪಾಕೃತ್ವಭ್ಯತ್ವಂವಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯದಯುಕ್ತ್ಯಾ ಅರುಷಾ ರೋಹಿತಾ ರಥೇ ನಾತಜೂತಾ ವೃಷಭ-

ಸ್ಯೇವ ತೇ ರವಃ ||

ಆದಿನ್ವಸಿ ವನಿನೋ ಧೂಮಕೇತುನಾಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿಷಾಮಾ

ವಯಂ ತವ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯತ್ | ಅಯುಕ್ತ್ಯಾಃ | ಅರುಷಾ | ರೋಹಿತಾ | ರಥೇ | ನಾತಜೂತಾ |

ವೃಷಭಸ್ಯ | ಇವ | ತೇ | ರವಃ |

ಆತ್ | ಇನ್ವಸಿ | ವನಿನಃ | ಧೂಮಕೇತುನಾ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |

ರಿಷಾಮು | ವಯಂ | ತವ | || ೧೦ ||

ಹೇ ಆಗ್ನೇ ಅರುಷಾರೋಚಮಾನೌ ರೋಹಿತಾ ಲೋಹಿತವರ್ಣೌ | ರೋಹಿತ ಇತ್ಯಗ್ನೇರಶ್ವ-
ಸ್ಯಾಖ್ಯಾ | ರೋಹಿತೋಗ್ನೇರಿತಿ ದರ್ಶನಾತ್ | ರೋಹಿತೇನ ತ್ವಾಗ್ನಿದೇವತಾಂ ಗಮಯತು |
ತೈ. ಸಂ. ೧-೬-೪-೩ | ಇತಿ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಚ್ಛೇ | ಏತೇ ವೈ ದೇವಾಶ್ವಾಃ | ತೈ. ಸಂ. ೧-೭-೪-೩ |
ಇತಿ ಹಿ ತತ್ರ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ | ನಾತಜೂತಾ ವಾತಸ್ಯ ವಾಯೋರ್ಜೂತಂ ಜವೋ ವೇಗ ಇವ ವೇಗೋ
ಯಯೋಸ್ತೌ | ಈದೃಶಾವಶ್ವಾ ರಥೇ ಯದ್ಯದಾಯುಕ್ತಾಃ ಅಯೋಜಯಃ ತದಾನೀಂ ವನಾನಿ ದಹ-
ತಸ್ತೇ ತವ ರವಃ ಶಬ್ದೋ ವೃಷಭಸ್ಯೇವ ದೃಪ್ತಸ್ಯ ಮಹೋಕ್ಷಸ್ಯ ಶಬ್ದ ಇವ ಗಂಭೀರೋ ಭವತಿ |
ಅದನಂತರಂ ವನಿನೋ ವನಸಂಬದ್ಧಾನ್ವೃಷ್ಟಾನ್ಮೂಮಕೇತುನಾ ಧೂಮಃ ಕೇತುಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕೋ ಯಸ್ಯ
ತಾದೃಶೇನ ರಕ್ತಿನೇನ್ವಸಿ | ವ್ಯಾಪ್ನೋಷಿ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಅಯುಕ್ತಾಃ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ |
ಲುಜಃ ಝಲೋ ಝಲೀತಿ ಸಕಾರಲೋಪಃ | ಅರುಷೇತ್ಯಾದಿದ್ವಿವಚನೇಷು ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾ-
ಕಾರಃ | ರವಃ | ರು ಶಬ್ದೇ | ಖೂದೋರಬಿತಿ ಭಾವೇತ್ | ಇನ್ವಸಿ | ಇವಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ಭೌವಾದಿಕಃ |
ಇದಿತ್ವಾನ್ಮಮ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಆಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅರುಷಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದವೂ | ರೋಹಿತಾ—ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ |
ನಾತಜೂತಾ—ವಾಯುವೇಗವುಳ್ಳವೂ ಆದ (ನಿನ್ನ) ಕುದುರೆಗಳು | ರಥೇ—ರಥದಲ್ಲಿ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ
ಅಯುಕ್ತಾಃ—ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವವೋ (ಆಗ) | ತೇ—(ಕಾಡನ್ನು ದಹಿಸುವ) ನಿನ್ನ | ರವಃ—ಶಬ್ದವು | ವೃಷಭ-
ಸ್ಯೇವ—ಗೂಳಿಯಗುಟರಿನಂತೆ (ಗಂಭೀರವಾಗಿರುತ್ತದೆ) | ಆತ್—ಅನಂತರ | ವನಿನಃ—ವನದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ
ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನೂ | ಧೂಮಕೇತುನಾ—ಧ್ವಜದಂತಿರುವ ಹೊಗೆಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ | ಇನ್ವಸಿ—
ಆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—
ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದವೂ, ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ ವಾಯುವೇಗವುಳ್ಳವೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆ
ಗಳನ್ನು ನೀನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಕಾಡನ್ನು ದಹಿಸುವ ನಿನ್ನ ಶಬ್ದವು ಗೂಳಿಯ ಗುಟರಿನಂತೆ ಗಂಭೀರವಾಗಿ
ರುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ನೀನು ವನದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಧ್ವಜದಂತಿರುವ ಹೊಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಾವು ಯಾವಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೇ
ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

When you have yoked the bright red horses, swift as the wind to your
car, your roar is like that of a bull, and you envelope the forest trees with a
banner of smoke ; Agni, let us not suffer injury, through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರುಷಾ—ಅರುಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ಎಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪುನಃ ರೋಹಿತಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ರೋಹಿತಾ—ರೋಹಿತೇಗ್ನೇಃ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಗ್ನಿಯ ಕುದುರೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೆಂದರ್ಥ.

ನಾತಜೂತಾ—ನಾತಸ್ಯ ನಾಯೋಃ ಜೂತಂ ಜವಃ ವೇಗ ಇವ ವೇಗಃ ಯಯೋಃ ತೌ | ನಾಯುವಿನ ವೇಗದಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳೆಂದರ್ಥ, ಇಲ್ಲಿ ನಾತಜೂತೆನೆಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನಿಯ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೇ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದೂ ಉಂಟು.

ವಿ ನಾತಜೂತೋ ಅತಸೇಷು ತಿಷ್ಠತೇ ವೃಥಾ ಜುಹೂಭಿಃ ಸೃಣ್ಯಾ ತುವಿಷ್ಟಣಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪-೪)

ಯದ್ವಾತಜೂತೋ ವನಾ ವ್ಯಸ್ಮಾದಗ್ನಿಹ ದಾತಿ ರೋಮಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೫-೪)

ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ನಾತೇನ ಪ್ರೇರಿತಃ ನಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದರ್ಥಗುತ್ತದೆ.

ವನಿನಃ—ವನಸಂಬಧಾನ್ ವೃಕ್ಷಾನ್ |

ಇನ್ದ್ರಸಿ—ಇನ್ದ್ರತಿ, ನಕ್ಷತಿ, ಇತ್ಯಾದಿಹತ್ತು ವ್ಯಾಪ್ತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೦) ಇನ್ದ್ರಸಿ ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಧೂಮಕೇತುನಾ—ಧೂಮಕೇತುವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕೇತುಃ ಪತಾಕಾಃ ; ಕೇತುಃ ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನೀಯೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಕೇತುವೆಂದರೆ ಧ್ವಜ. ಧೂಮನೇ ಧ್ವಜವಾಗಿರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಕೇತುಃ ಜ್ಞಾನಂ ನಾ | ಧೂಮೇನ ಯಃ ಜ್ಞಾಯತೇ ಸ ಇತಿ ನಾ ಕೇತುವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನ. ಧೂಮದಿಂದ ಯಾವನು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವನೋ ಆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಯುಕ್ತಾಃ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚ್ ಆದೇಶ. ರ್ಘುಲೋ ರ್ಘುಲಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಗಕಾರಾದೇಶ. ಖರಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ

ಗಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗನು ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರುಷಾ—ಅರುಷಾ, ರೋಹಿತಾ ವಾತಭೂತಾ, ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ (ಔ) ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ರವಃ—ರು ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಷುದೋರಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಆಪ್ ಪಿತೃದುವರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇನ್ಯಸಿ—ಇವಿ ವ್ಯಾಪ್ತ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಿನಃ—ವನ ಮೇಷಾಮಸ್ತಿ ಇತಿ ವನಿನಃ ಆತ ಇನಿ ಠನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವನಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಅಧ ಸ್ವನಾದೃತ ಬಿಭ್ಯುಃ ಪತತ್ತ್ರಿಣೋ ದ್ರಪ್ಸಾ ಯತ್ತೇ ಯವ-

ಸಾದೋ ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್ |

ಸುಗಂ ತತ್ತೇ ತಾವಕೇಭ್ಯೋ ರಥೇಭ್ಯೋಽಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ

ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಥ | ಸ್ವನಾತ್ | ಉತ | ಬಿಭ್ಯುಃ | ಪತತ್ರಿಣಃ | ದ್ರಪ್ನಾಃ | ಯತ್ | ತೇ |

ಯವಸ್ಯ ಅದಃ | ವಿ | ಅಸ್ಥಿರನ್ |

ಸುಗಂ | ತತ್ | ತೇ | ತಾವಕೇಭ್ಯಃ | ರಥೇಭ್ಯಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ |

ಮಾ | ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತನ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಅಥ ದಗ್ಧಂ ವನಪ್ರವೇಶಾನಂತರಂ ಸ್ವನಾತ್ಸ್ವದೀಯಾತ್ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗಂಭೀರ-
ಶಬ್ದಾತ್ | ಉತಶಬ್ದೋಽಪ್ಯರ್ಥಃ | ಪತತ್ರಿಣಃ ಪಕ್ಷಿಣೋಽಪಿ ಬಿಭ್ಯುಃ | ಬಿಭ್ಯತಿ | ಭಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನು-
ವಂತಿ | ಉತ್ಪತನೇನ ದೇಶಾಂತರಂ ಗಂತುಂ ಸಮರ್ಥಾಃ ಪಕ್ಷಿಣೋಽಪಿ ಯದಾ ಭಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ
ಕಿಮು ವಕ್ತವ್ಯಮನೇಷಾಂ ತತ್ರತ್ಯಾನಾಂ ವೃಕಾದೀನಾಂ ಫೀತಿರ್ಜಾಯತ ಇತಿ | ಅತಸ್ತ್ವಯಿ ವನಂ
ಪ್ರವಿಶತಿ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿನೋ ಭಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶಸ್ಯ ತೇ ತವ ದ್ರಪ್ನಾ ಜ್ವಾಲೈ-
ಕದೇಶಾ ಯವಸಾದೋ ಯವಸಾನಾಮರಣ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ತೃಣಾನಾಮತ್ತಾರಃ ಸಂತೋ-
ಯದ್ಯದಾ ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್ ವಿವಿಧಮವತಿಷ್ಯಂತೇ ತತ್ತದಾ ತೇ ತವ ಸರ್ವಮರಣ್ಯಂ ಸುಗಂ ಸುಖೇನ ಗಂತುಂ
ಶಕ್ಯಂ | ಅತಸ್ತಾವಕೇಭ್ಯಸ್ತ್ವದೀಯೇಭ್ಯೋ ರಥೇಭ್ಯಶ್ಚ ತದರಣ್ಯಂ ಸುಗಂ ಭವತಿ | ಪೂರ್ವಂ
ಪ್ರವೃತ್ತೈರ್ಜ್ವಾಲಾಗ್ರೈಸ್ತೃಣಾದಿಷು ದಗ್ಧೇಷು ಸತ್ಸು ತ್ವದೀಯಾ ರಥಾಃ ಪ್ರತಿಬಂಧಮಂತರೇಣ ಪಶ್ಚಾದ್ಗ-
ಚ್ಛಂತೀತಿ ಭಾವಃ | ಅನ್ಯತ್ಸನಾನಂ || ಬಿಭ್ಯುಃ | ಇಾಭೀ ಭಯೇ | ಛಾಂದಸೋ ಲಿಟ್ | ಏರನೇ-
ಕಾಚಿ ಇತಿ ಯತ್ | ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್ | ಸಮವಪ್ರವಿಭ್ಯ ಇತಿ ತಿಷ್ಠತೇರಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಲುಜಃ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಝಸ್ಯ ರನ್ | ಸ್ಥಾಘ್ನೋರಿಚ್ಛೇತೀತ್ವಂ | ದ್ರಪ್ನಾದಂಗಾತ್ | ಪಾ. ೮-೨-೨೭ | ಇತಿ ಸಲೋಪಃ |
ತಾವಕೇಭ್ಯಃ | ತವಕಮಮಕಾವೇಕವಚೇನೇ | ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೩ | ಇತಿ ಯುಷ್ಮದಸ್ತವಕಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅಥ—ನೀನು ವನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನಂತರ | ಸ್ವನಾತ್—(ನಿನ್ನ) ಶಬ್ದದಿಂದ |
ಪತತ್ರಿಣಃ ಉತ—ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ | ಬಿಭ್ಯುಃ—ಭಯಪಡುತ್ತವೆ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ದ್ರಪ್ನಾಃ—ಜ್ವಾಲೆಯು
ಅಂಶಗಳು | ಯವಸಾದಃ—ಹುಲ್ಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದಹಿಸುತ್ತಾ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್—ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕು
ಗಳಲ್ಲೂ ಹರಡುತ್ತವೆಯೋ | ತತ್—ಆಗ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಸುಗಂ—(ಸಕಲ ಅರಣ್ಯವೂ) ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿ
ಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ | ತಾವಕೇಭ್ಯಃ—ನಿನ್ನ | ರಥೇಭ್ಯಃ—ರಥಗಳಿಗೂ (ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ

ವಾಗುತ್ತದೆ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮು—(ಯಾವ) ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ವನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ನಿನ್ನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ ಭಯಪಡುತ್ತವೆ. ನಿನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯ ಅಂಶಗಳು ಹುಲ್ಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದಹಿಸುತ್ತಾ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿದಾಗ ನಿನಗೂ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೂ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರವೇಶವು ಬಹಳ ಸುಲಭವಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಾವು ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

At your roaring even the birds are terrified ; when your flames, consuming the grass, have spread in all directions, (the wood) is easy of access to you and to your chariots ; Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದ್ರಷ್ಟಾಃ—ದ್ರಷ್ಟೆ ಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದ್ರವಣಿ ಶೀಲವಾದುದು ಎಂದರೆ ಹರಿಯತಕ್ಕದ್ದು ಅಥವಾ ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟುಗಳಂತಿರುವ ಸೋಮರಸದ ಬಿಂದುಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಕಿರಣವೆಂದೂ, ಪತಾಕೆಯೆಂದೂ, ಚಂದ್ರನೆಂದೂ, ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ದ್ರಷ್ಟಾಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜ್ವಾಲೈಕದೇಶಾಃ ಜ್ವಾಲೆಯ ಭಾಗಗಳು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ದ್ರಷ್ಟಶಬ್ದಃ ಕಠಿನವಚನಃ ಕಠಿನಾಃ ಬಹುಳರೂಪಾಃ | ದ್ರಷ್ಟಶಬ್ದವು ಕಠಿನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದೂ, ಇಲ್ಲಿ ಕಠಿನವಾಗಿಯೂ ಬಹುಳವಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯಜ್ವಾಲೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್—ತಿಷ್ಠತೇವಿದಂ ರೂಪಂ | ವಿತಿಷ್ಠಂತೇ | ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ನುಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಕಲ ವನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಇರು. ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪಿಸು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯು ಸಕಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಹರಡುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಸುಗಂ—ಈ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೯ನೇ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪಕ್ರಿಯಾ

ಅಥ—ಅಥ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧಕಾರಗೈ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಧಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಿಭ್ಯಃ—ಇಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಜಸ್ತ್ವ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಸಾದೇಶ. ಅಸಂಯೋ-

ಗಾಲ್ಲಿಟ್‌ಕಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏರನೇಕಾಚೋಽ-
ಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್—ಷ್ಯ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಇದು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾದರೂ ಸಮವಪ್ರವಿಭ್ಯಃ ಸ್ಥಃ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ
ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರನ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಾಘ್ನೋರಿಚ್ಚೆ-
(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜನಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಿಚ್
ಬಂದುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಾದಂಗಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ.
ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾನ್ವಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ
ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾವಕೇಭ್ಯಃ—ತವ ಇನಾಃ ತಾವಕಾಃ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ ನಾಡಿದಾಗ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರನೃತ-
ರಸ್ಯಾಂ ಖಂಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪರನಾದಾಗ ತವಕಮಮಕಾನೇಕವಚನೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೩)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ತವಕ ಎಂಬ ಆದೇಶ. ತದ್ವಿತೇಷ್ವಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ
ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಯಂ ನಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ಧಾಯಸೇ ವಯಾತಾಂ ಮರು-

ತಾಂ ಹೇಳೋ ಅದ್ಭುತಃ |

ಮೃಳಾ ಸು ನೋ ಭೂತ್ಮೇಷಾಂ ಮನಃ ಪುನರಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ

ಮಾ ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೧೨ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಅಯಂ | ಮಿತ್ರಸ್ಯ | ವರುಣಸ್ಯ | ಧಾಯಸೇ | ಅವಯಾತಾಂ | ಮರುತಾಂ |

ಹೇಳಃ | ಅದ್ಭುತಃ |

ಮೃಳ | ಸು | ನಃ | ಭೂತು | ಏಷಾಂ | ಮನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೆ | ನಾ |

ರಿಷಾನು | ವಯಂ | ತವ ||೧೨||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಯಮಗ್ನೇಃ ಸ್ತೋತಾ ಮಿತ್ರಸ್ಯಾಹರಭಿಮಾನಿನೋ ದೇವಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿನಶ್ಚ ಸಂಬಂಧಿನೇ ಧಾಯಸೇ ಧಾರಣಾಯಾವಸ್ಥಾಪನಾಯ ಭವತು | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವಿಮಮಗ್ನೇಃ ಸ್ತೋತಾರಂ ಧಾರಯಿತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅವಯಾತಾಮವಸ್ತಾದ್ಗಚ್ಛತಾಂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಸ್ಯಾಧಸ್ತಾದಂತರಿಕ್ಷೇ ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಮರುತಾಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಾನಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಹೇಳಃ ಕ್ರೋಧೋಽದ್ಭುತೋ ಮಹಾನ್ಭವತಿ | ಅದ್ಭುತ ಇತ್ಯೇತನ್ಮಹನ್ನಾಮ | ತಸ್ಮಾತ್ಕ್ರೋಧಾದಿಮಮಗ್ನೇಃ ಸ್ತೋತಾರಂ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ರಕ್ಷತಾಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಅಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸು ಮೃಳ | ಸುಷ್ಮ ಮೃಡಯ | ಸುಖಯ | ಏಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಮನಶ್ಚ ಪುನರ್ಭೂತು | ಪುನರಪಿ ಪ್ರಸನ್ನಂ ಭವತು | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಧಾಯಸೇ ವಹಿಹಾಧಾಙ್ಗೈಶ್ಚಂದಸೀತಿ ಭಾವೋಽಸುನ್ | ಣಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ಣಿತೋರಿತಿ ಯುಕ್ | ಅವಯಾತಾಂ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅಸ್ಮಾದವಪೂರ್ವಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ಯ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮೃಳ | ಮೃಡ ಸುಖನೇ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಭೇದಿತಿ ಶಪ ಆರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾಣ್ಣೇರನಿಟೀತಿ ಣಿಲೋಪಃ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಭೂತು | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಯಂ—(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ) ಈ ಯಜಮಾನನು | ಮಿತ್ರಸ್ಯ—(ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವನಾದ) ಮಿತ್ರನ (ಮತ್ತು) ವರುಣಸ್ಯ—(ರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿದೇವನಾದ) ವರುಣನ | ಧಾಯಸೇ—ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ (ಯೋಗ್ಯನಾಗಿ) | ಅವಯಾತಾಂ—ಆಗಲಿ | (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ) ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮರುತಾಂ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ | ಹೇಳಃ—ಕ್ರೋಧವು | ಅದ್ಭುತಃ—ಮಹತ್ತಾಗಿರುತ್ತದೆ | (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿ ಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಈ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಿ) | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸುಮೃಳ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸು | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ | ಮನಃ—ಮನಸ್ಸು | ಪುನಃ—

ತಿರುಗಿಯೂ | ಭೂತು—(ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ) ಆಗಲಿ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—
ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾನು—(ಯಾವ) ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಈ ಯಜಮಾನನು ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ
ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದು ಅವರ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲಿ. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮರುತ್ತುಗಳ
ಕ್ರೋಧವು ಭಯಜನಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಈ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಎಲೈ
ಅಗ್ನಿಯೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸು- ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಮನಸ್ಸು ಪುನಃ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ ಆಗಲಿ. ನಿನ್ನ
ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

May this (your adorer) enjoy the support of Mitra and of Varuna ;
wonderful is the fury of the Maruts ; (dwellers in the region) below (the
heavens) encourage us ; Agni, let us not suffer injury through your
friendship.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಧಾಯೇಸೇ—ಈ ಪದವು ಧರಿಸು, ಧಾರಣೆಮಾಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಧಾ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ
ಅಥವಾ ಕುಡಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಧೇಟಿ ಪಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು.
ಧಾಯೇಸೇ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರನ್ನು ರಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಧಾರಣೆಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ
ಸೋಮರಸದ ಪಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ
ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಋ. ಸಂ. ೧-೩೧-೧೩ ; ೧-೭೨-೯ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪೋಷಕಾಯ |
ಜಗತಃ ಧಾರಣಾಯ | ಜಗತ್ತನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ; ೧-೧೩೦-೨ ; ೨-೧೭-೨ ಇತ್ಯಾದಿ
ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಾಯ | ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ
ಇಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಸಾಯಣರು ಧಾರಣಾಯ, ಅವಸ್ಥಾಪನಾಯ
ಭವತು ಎಂದೂ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸೋಮಪಾನಾಯ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಉದಹರಿಸು
ತ್ತಾರೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ —

ಮಿತ್ರೋ ಮರುಣೋ ಮರುತಶ್ಚ ಕುತ್ಸಸ್ಯ ಯಜ್ಞಮಾಜಗ್ಮುಃ | ಸೋಽಗ್ನಿಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರಪ್ತಮನಾಃ
ತಾನ್ನತುಷ್ಟಾವ | ತಸ್ಮೈ ಕೃದ್ಧಾ ಯಜ್ಞಾದ್ವೇನಾ ಜಗ್ಮುಃ | ತತ್ಪ್ರಸಕ್ತಯೇ ಕುತ್ಸೋ-
ಽಗ್ನಿಮುನಾಚ |

ಒಂದುಸಲ ಮಿತ್ರನೂ, ಮರುಣನೂ ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುತ್ಸನ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಕುತ್ಸನು ಅಗ್ನಿಸ್ತುತಿ ಯಲ್ಲೇ ಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದು ಅವರನ್ನು ಗಮನಿಸಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋದರು. ಆಗ ಅವನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಈ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದರ ಅರ್ಥವು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋದ ದೇವತೆಗಳ ಕ್ರೋಧವು ಅತಿ ಪ್ರಬಲವಾದುದೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿ ಕರೆತರಬೇಕೆಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಅನಯಾತಾಂ—ಅಸಗಚ್ಛತಾಂ | ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಿರುವ.

ಹೇಳಿ—ಕ್ರೋಧಃ | ರೇಳೇತೇ, ಹೇಳೇತೇ ಭಾಮತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೋಪಗೊಳ್ಳು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಹತ್ತು ಕೃದ್ಯುತಿಕರ್ಮಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಕ್ರೋಧವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೧೪; ೧-೧೧೪-೪; ೧-೧೨೧-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಸುಮ್ಯಳ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಧಾಯಸೇ—ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ವಹಿಹಾಧಾಞ್ ಭೃಶ್ಚಂದಸಿ— (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಸೇರ್ಣಿತ್— (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅತೋಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುನಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ. ಧಾಯಸ್ ಎಂದು ಸಾಂತಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಯಾತಾಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಅವ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಯಾತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಿತಿಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜ್ಯಾದೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಮ್ಯಳ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರ್ವ್ಯಪಿಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಣೀರನಿಟಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ ಅತೋ ಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ. ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈಚ್ಛವಾಗಿ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತು—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶಪ್) ಲುಕ್. ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ನಿಷೇಧ. ಭೂತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದೇವೋ ದೇವಾನಾಮಸಿ ಮಿತ್ರೋ ಅದ್ಭುತೋ ವಸುರ್ವಸೂ-
ನಾಮಸಿ ಚಾರುರಧ್ವರೇ |

ಶರ್ಮನ್ಯಾಮ ತವ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮೇಽಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ
ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೧೩ ||

ಸದಪಾಠಃ

ದೇವಃ | ದೇವಾನಾಂ | ಅಸಿ | ಮಿತ್ರಃ | ಅದ್ಭುತಃ | ವಸುಃ | ವಸೂನಾಂ |
ಅಸಿ | ಚಾರುಃ | ಅಧ್ವರೇ |

ಶರ್ಮನ್ | ನ್ಯಾಮ | ತವ | ಸಪ್ರಥಃ | ತಮೇ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |
ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತವ | || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ತ್ವಂ ದೇವಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮದ್ಭುತೋ ಮಹಾನ್ಮಿತ್ರೋಽಸಿ
ಪ್ರಾಥಃ ಸಖಾ ಭವಸಿ | ತಥಾ ಚಾರುಃ ಶೋಭಸ್ತ್ವಮಧ್ವರೇ ಯಜ್ಞೇ ವಸೂನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧನಾನಾಂ
ವಸುರಸಿ | ನಿನಾಸಯಿತಾ ಭವಸಿ | ಅತೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವಸೂನಿ ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮೇ
ಸರ್ವತಃ ಪೃಥುತಮೇಽತಿಶಯೇನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣೇ ತವ ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿನಿ ಶರ್ಮಣಿ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ನ್ಯಾಮ |
ವರ್ತಮಾಸಾ ಭವೇಮ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಶರ್ಮನ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು | ದೇವಾನಾಂ—(ಸಕಲ)ದೇವತೆ
ಗಳಿಗೂ | ಅದ್ಭುತಃ—ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ | ಮಿತ್ರಃ ಅಸಿ—ಸಖನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. | ಚಾರುಃ—ಮನೋಹರ

ರೂಪವುಳ್ಳ ನೀನು | ಅಭ್ವರೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ವಸೂನಾಂ—(ಸಕಲ) ಧನಗಳಿಗೂ | ವಸುಃ ಅಸಿ—ಸ್ಥಾಪಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. | ಸಪ್ರಥಸ್ತಮೇ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಶರ್ಮನ್—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಸ್ಯಾಮ—(ನಾವು) ಇರುವಂತಾಗಲಿ. | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ಸಖನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ ನೀನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಕಲಧನಗಳಿಗೂ ಸ್ಥಾಪಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ ನಿನ್ನ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಾವು ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಇರುವಂತೆಯೂ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತೆಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

You brilliant (Agni) are the especial friend of the gods ; you who are graceful in the sacrifice are the confirmer of all riches may we be present in your most spacious chamber of sacrifice ; Agni, let us not suffer injury through your friendship.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೇವಾನಾಂ ಅದ್ಭುತಃ ಮಿತ್ರಃ ಅಸಿ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ದೊಡ್ಡ ಮಿತ್ರನಾಗಿದ್ದೀಯೆ, ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹವಿಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹಂಚುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರೆಲ್ಲರ ಮಿತ್ರನು. ಅದರಲ್ಲೂ ಮಹತ್ವದ ಮಿತ್ರನು.

ತ್ವೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವೇ ಅಮೃತಾಸೋ ಅದ್ರುಹ ಆಸಾ ದೇವಾ ಹವಿರದಂತ್ಯಾಹುತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧೪)

ತಾರ್ವ ದೂತಮಗ್ನೇ ಅಮೃತಂ ಯುಗೇಯುಗೇಹವ್ಯನಾಹಂ ದಧಿರೇ ಸಾಯುಮೀಡ್ಯಂ |

ದೇವಾಸಶ್ಚ ಮರ್ತಾಸಶ್ಚ ಜಾಗೃವಿಂ ವಿಭುಂ ವಿಶ್ವತಿಂ ನಮಸಾ ನಿ ಷೇದಿರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೫-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯೊಬ್ಬನಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರೆಲ್ಲರ ಮಿತ್ರನೆಂದೂ ಹೊಗಳಿದೆ.

ವಸೂನಾಂ ವಸುಃ ಅಸಿ—ಸಕಲಧನಗಳಿಗೂ ಸ್ಥಾಪಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ವಸುರ್ವಸೂನಾಂ ಕ್ಷಯಸಿ ತ್ವಮೇಕ ಇದ್ವಾನ್ಯವಾ ಚ ಯಾನಿ ಸೃಧಿವೀ ಚ ಪುಷ್ಯತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಗಳುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ದ್ಯುಲೋಕದ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೂ ಪೃಥ್ವಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೂ ಬೇಕಾದ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಧನಗಳಿಗೂ ಒಬ್ಬನೇ ಅಧಿಪತಿಯಾದುದರಿಂದ ವಸೂನಾಂ ವಸುಃ ಅಸಿ ಎಂದು ಹೊಗಳಿದೆ.

ಸಪ್ರಥಸ್ತಮೇ—ಸರ್ವತಃ ಪೃಥುತಮೇ | ಸುತ್ತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ಪದವನ್ನು ೫-೬೫-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಶರ್ಮನ್—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ. ಗಯಃ, ಕೃದರಃ, ಗರ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೨ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಇಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಶರ್ಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಆಶ್ರಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಉಂಟು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಆಶ್ರಯ, ರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ—

ಯಚ್ಚಾ ನಃ ಶರ್ಮನ್ ಸಪ್ರಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಶರ್ಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶರಣಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಹೀಗೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದವನ್ನು ಹೇರಳವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ತಾಸಸ್ತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶರ್ಮನ್—ಇದು ನಾಂತವಾದ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಸ್ತಮಿಾ ಜು ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ-

ಸ್ಯಾಮು—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ವಿಧಿಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜುತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಾಸುಟ್—ಪರಸ್ಮೈ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಜುತ್ವವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ

ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಠಃ

ತತ್ತೇ ಭದ್ರಂ ಯತ್ಸಮಿದಃ ಸ್ವೇ ದಮೇ ಸೋಮಾಹುತೋ ಜ-
ರಸೇ ನೃಳಯತ್ತಮಃ |

ದಧಾಸಿ ರತ್ನಂ ದ್ರವಿಣಂ ಚ ದಾಶುಷೇಽಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ
ರಿಷಾನಾ ವಯಂ ತನ || ೧೪ ||

ಪದವಾಠಃ

ತತ್ | ತೇ | ಭದ್ರಂ | ಯತ್ | ಸಂಽಇದ್ಧಃ | ಸ್ವೇ | ದಮೇ | ಸೋ-
ಮಽಆಹುತಃ | ಜರಸೇ | ನೃಳಯತ್ ತಮಃ |

ದಧಾಸಿ | ರತ್ನಂ | ದ್ರವಿಣಂ | ಚ | ದಾಶುಷೇ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ |
ಮಾ | ರಿಷಾಽನು | ವಯಂ | ತನ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿ ತತ್ವಲು ಭದ್ರಂ ಭಜನೀಯಂ | ಪ್ರಶಸ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂ ಪುನ-
ಸ್ಥತ್ | ಸ್ವೇ ದಮೇ ಸ್ವಕೀಯ ಉತ್ತರವೇದಿಲಕ್ಷಣೇ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನೇ | ತಸ್ಯೈಷ ಸ್ವೋಲೋಕೋ

ಯದುತ್ತರವೇದೀ ನಾಭಿಃ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೮ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಸ್ಯಾಮುತ್ತರವೇದ್ಯಾಂ ಸಮಿದ್ಧಃ
ಸಮ್ಯಗಿದ್ಧಃ ಪ್ರಜ್ವಲಿತಃ ಸೋಮಾಹುತೋ ಹುತೇನ ಸೋಮರಸೇನ ಸಂತರ್ಪಿತಃ ಸನ್ ಜರಸೇ |
ಋತ್ವಿಗ್ಭಿಃ ಸ್ತೂಯಸ ಇತಿ ಯದಸ್ತಿ ತದ್ಭದ್ರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ಪ್ರಶಸ್ತಸ್ತುಂ ಮೃಳಯತ್ತಮೋಽತಿ-
ಶಯೇನಾಸ್ಮಾಕಂ ಸುಖಯಿತಾ ಭೂತ್ವಾ ರತ್ನಂ ರಮಣೀಯಂ ಕರ್ಮಫಲಂ ದ್ರವಿಣಂ ಧನಂ ಚ
ದಾಶುಷೇ ಹವಿರ್ವತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ದಧಾಸಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಸಮಿದ್ಧಃ |
ಇಂಇನ್ದೀ ದೀಪ್ತಾ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಶ್ವೀದಿತೋ ನಿಷ್ಠಾಯಾಮಿತಿ ಟ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಗತಿರನಂತರ
ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ನಂ | ಸೋಮಾಹುತಃ | ಸೋಮೇನಾಹುತಃ | ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ನಂ | ಜರಸೇ | ಜರತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ದಧಾಸಿ | ಅನುದಾತ್ತೇ ಚೇತ್ಯಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸ್ವೇ ದಮೇ—(ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ) ನಿನ್ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ಸ ಮಿದ್ಧಃ—
ಜೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿಯೂ (ಮತ್ತು) | ಸೋಮಾಹುತಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟು | ಜರಸೇ—
(ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ) ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ತತ್—ಆ ಪ್ರಜ್ವಲನವೂ ಮತ್ತು
ಸ್ತೋತ್ರವೂ ಸಹ | ಭದ್ರಂ—(ನಿನಗೆ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕವಾಗಿದೆ (ಇಂತಹ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ
ನೀನು) | ಮೃಳಯತ್ತಮಃ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸುತ್ತಾ | ರತ್ನಂ—ರಮಣೀಯವಾದ ಕರ್ಮ
ಫಲವನ್ನೂ | ದ್ರವಿಣಂ ಚ—ಧನವನ್ನೂ ಸಹ | ದಾಶುಷೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ |
ದಧಾಸಿ—ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ
ರಿಷಾಮ—ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ನಿನ್ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೀನು ಜೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿಯೂ
ಮತ್ತು ಸೋಮರಸದ ಅರ್ಪಣಾನಂತರ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನಿನ್ನ ಆ ಪ್ರಜ್ವಲನವೂ
ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರವೂ ನಿನಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು
ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸುತ್ತಾ ರಮಣೀಯವಾದ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನೂ ಧನವನ್ನೂ ಸಹ ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸಿದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಮಗೆ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯ ಅನುಭವವೂ
ಇಲ್ಲದಿರಲಿ.

English Translation

It is pleasant to you when you are lighted in your own abode and propitiated by libations are praised (by the priests); then, much delighted, you give rewards and riches to the worshipper; Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಸ್ವೇ ದಮೇ—ಗಯಃ, ಕೃದರಃ, ಗರ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೨ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೧೩) ದಮೇ ಎಂದರೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವೇ ದಮೇ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ನಿವಾಸ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ತಸ್ಯೈಷ ಸ್ವೋ ಲೋಕೋ ಯದುತ್ತರ-ವೇದೀ ನಾಭಿಃ (೧-೨೮) ಉತ್ತರವೇದಿರೂಪವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವಗೃಹ ಅಥವಾ ಸ್ವಲೋಕವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಜರಸೇ—ಜರತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಜರಸೇ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದಾ ಗಲಿ, ಅಥವಾ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಂದ ನೀನು ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡಲು ಎಂದಾಗಲೀ ಆಗುತ್ತದೆ.

ರತ್ನಂ ದ್ರವಿಣಂ ಚ ದಾಶುಷೇ ದಧಾಸಿ—ಹವಿರ್ಧಾತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನೀನು ಸಕಲವಿಧವಾದ ಧನವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಹೊಗಳಿದೆ. ವಸುರ್ವಸೂನಾಂ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದೂ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದೂ—

ವಿಶ್ವಂ ಸೋ ಅಗ್ನೇ ಜಯತಿ ತ್ವಯಾ ಧನಂ ಯಶ್ವೇ ದದಾಶ ಮರ್ತ್ಯಃ |

(ಮು. ಸಂ ೧-೩೬-೪)

ಪೀಷಾಯ ಸ ಶ್ರವಸಾ ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಯೋ ಅಗ್ನಯೇ ದದಾಶ ವಿಪ್ರ ಉಕ್ಥೈಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೧೦ ೩)

ಯೋ ಅಗ್ನಿಂ ತನ್ನೋ ೩ ದಮೇ ದೇವಂ ಮರ್ತ್ಯಃ ಸಪರೈತಿ |

ತಸ್ಮಾ ಇದ್ವೀದಯದ್ವಸು |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೪೪-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನು ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಮಿದ್ಧಃ—ಇಾಇಂಧೀ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವು ಈದಿತ್ತಾ ದುದರಿಂದ ಶ್ವೀದಿಕೋನಿಷ್ಠಾಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವು ದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಝುಷಸ್ತುಭೋದೋಧಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಝುಲಾಂ ಜಶ್ ಝುಶಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಜಶ್ತ್ವ. ಗತಿರನಂತರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸಮ್) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮಾಹುತಃ — ಸೋಮೇನ ಆಹುತಃ ಸೋಮಾಹುತಃ ತೃತೀಯಾತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜರಸೇ—ಜ್ಯಾಷ್ ನಯೋಹಾನ್ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಥಾಸಃ ಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಜರಸೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ ಎಂದು ವ್ಯವಹಿತನಾದ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದರೂ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಧಾಸಿ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಅನುದಾತ್ತೇ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೦) ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಶುಷೇ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ವಾನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾ ಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿ ವಸಿ ಘಸೀನಾಂ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಿತ್ವ. ದಾಶುಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೪

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ ||

ಯಸ್ಮೈ ತ್ವಂ ಸುದ್ರವಿಣೋ ದದಾಶೋಽನಾಗಾಸ್ವಮದಿತೇ

ಸರ್ವತಾತಾ |

ಯು ಭದ್ರೇಣ ಶವಸಾ ಚೋದಯಾಸಿ ಪ್ರಜಾವತಾ ರಾಧ.

ಸಾ ತೇ ಸ್ಯಾಮ || ೧೫ ||

ಸದಸಾಶಃ

ಯಸ್ಮೈ | ತ್ವಂ | ಸುಽದ್ರವಿಣಃ | ದದಾಶಃ | ಅನಾಗಾಃ ತ್ವಂ | ಅದಿತೇ |
ಸರ್ವಽತಾತಾ |

ಯಂ | ಭದ್ರೇಣ | ಶವಸಾ | ಚೋದಯಾಸಿ | ಪ್ರಜಾಽವತಾ | ರಾಧಸಾ |
ತೇ | ಸ್ಯಾಮು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸುದ್ರವಿಣಃ ಶೋಭನಧನಾದಿತೇಽಖಂಡನೀಯಾಗ್ನೇ ಸರ್ವತಾತಾ ಸರ್ವಾಸು ಕರ್ಮತತಿಷ್ಠು |
ಯದ್ವಾ ಸರ್ವೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ವರ್ತಮಾನಾಯ ಯಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯಾನಾಗಾಸ್ತುಮಪಾಸತ್ವಂ
ಪಾಸರಾಹಿತೈನ ಕರ್ಮಾರ್ಹತಾಂ ತ್ವಂ ದದಾಶಃ ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ ಸ ಯಜಮಾನಃ ಸನ್ಮದ್ಧೋ ಭವತಿ |
ಯಂ ಚ ಯಜಮಾನಂ ಭದ್ರೇಣ ಭಜನೀಯೇನ ಕಲ್ಯಾಣೇನ ಶವಸಾ ಬಲೇನ ಚೋದಯಾಸಿ ಸಂಯೋ-
ಜಯಸಿ ಸೋಽಸಿ ಸನ್ಮದ್ಧೋ ಭವತಿ | ವಯಂ ಚ ಸ್ತೋತಾರಃ ಪ್ರಜಾವತಾ ಪ್ರಜಾಭಿಃ ಪುತ್ರಪೌತ್ರೈ-
ರ್ಯುಕ್ತೇನ ತೇ ರಾಧಸಾ ತ್ವಯಾ ದತ್ತೇನ ಧನೇನ ಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ಯಾಮು | ಭವೇಮು || ಸುದ್ರವಿಣಃ |
ಶೋಭನಾನಿ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಧನಾನಿ ಯಸ್ಯ | ದ್ರು ಗತಾ | ದ್ರುದಕ್ಷಿಭ್ಯಾಮಿನನ್ | ಉ. ೨.೫೦ | ದ್ರವಿಣ-
ಶಬ್ದಸ್ಯಾಂತೇ ಮಕಾರೋಪಜನಶ್ಚಾಂದಸಃ | ದದಾಶಃ | ದಾತ್ವ ದಾನೇ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸರ್ವತಾತಾ | ಸರ್ವದೇವಾತ್ತಾ-
ತಿಲಿತಿ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ತಾತಿತ್ವತ್ಯಯಃ | ಯಾಸ್ಯಪಕ್ಷೇತು ಸರ್ವಾಃ ಸ್ತುತಯೋ ಯೇಷು ಯಾಗೇಷ್ಟಿತಿ ಬಹು-
ವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತತ್ವತ್ವಂ | ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಸುಸಾಂ ಸುಲಗಿತಿ
ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಚೋದಯಾಸಿ | ಚುದ ಸ್ರೇರಣೇ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸುದ್ರವಿಣಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನಪುಳ್ಳವನೂ | ಅದಿತೇ—ಅಖಂಡನೀಯನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸರ್ವ-
ಕಾತಾ—ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲೂ ಅಥವಾ (ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ) ಸಕಲ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಇರತಕ್ಕ |
ಯಸ್ಮೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಅನಾಗಾಸ್ತುಂ—ಪಾಸರಹಿತವಾದ (ಕರ್ಮಾರ್ಹತೆಯನ್ನು) | ತ್ವಂ—ನೀನು |
ದದಾಶಃ—ಕೊಡುತ್ತೀಯೋ ಅವನೂ (ಮತ್ತು) | ಯಂ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಭದ್ರೇಣ—ಕಲ್ಯಾಣಾ
ತ್ಮಕವಾದ | ಶವಸಾ—ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ಚೋದಯಾಸಿ—ಸೇರಿಸುತ್ತೀಯೋ ಅವನೂ (ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು
ವುದು ಖಂಡಿತ. ನಾವೂ ಸಹ) | ಪ್ರಜಾವತಾ—ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ | ತೇ ರಾಧಸಾ—ನಿನ್ನಿಂದ
ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧನದೊಂದಿಗೆ | ಸ್ಯಾಮು—(ಕೊಡಿಕೊಂಡು) ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನೂ ಅಖಂಡನೀಯನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸಕಲ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಇರತಕ್ಕ ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನೀನು ಪಾಪರಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಾರ್ಹತೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೀಯೋ ಅವನೂ, ಮತ್ತು ಯಾವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ನೀನು ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇರಿಸುತ್ತೀಯೋ ಅವನೂ ಸಹ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಖಂಡಿತ. ನಾನೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧನದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

Fortunate is the worshipper to whom (assiduous) in all pious works, you possessor of riches, indivisible Agni, grant exemption from sin, whom you associate with auspicious strength, may he be (enriched) by you with wealth that comprehends progeny.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುದ್ರವಿಣಃ—ತೋಭನಧನಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಋಕ್ಸಲ್ಲದೇ ಋ. ಸಂ- ೧೦-೬೧-೨೧ ನೇ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿಯ ಧನದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಅದಿತೇ—ಅಖಂಡನೀಯಾಗ್ನೇ ಅಥವಾ **ಅದಿತೇಃ ಪುತ್ರ ಅಗ್ನೇ** | ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅದಿತಿಯನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅದೀನಾ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ದೀನವಲ್ಲದ್ದು, ಕ್ಷಯಿಸದಿರುವುದು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ಷಯರಹಿತನು, ಮರಣರಹಿತನು ಎಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅಗ್ನೇ ತ್ರಾತಾರಮವೃತಂ ಮಿಯೇಧ್ಯ ಯಜಿಷ್ಠಂ ಹವ್ಯವಾಹನ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೪-೫)

ನೂ ಚಿತ್ಸಹೋಜಾ ಅಮೃತೋ ನಿ ತುಂದತೇ ಹೋತಾ ಯದ್ವಾತೋ ಅಭವದ್ವಿವಸ್ವತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೮-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮರಣರಹಿತನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದಿತಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಅದಿತಿಯು ದೇವಮಾತಾ (ನಿ. ೪-೨೩) ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಅದಿತಿಪುತ್ರನಾದನು. ಆದುದರಿಂದ ಅದಿತೇ ಎಂದರೆ ಅದಿತಿಪುತ್ರನೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿರಪ್ಯದಿತಿರುಚ್ಯತೇ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು (ನಿ. ೧೧-೨೪) ಅದಿತಿ

ಯೆಂಬುದು ಅಗ್ನಿ ಪರ್ವಾಯ ಶಬ್ದವೆಂದೇ ಹೇಳಿ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದಿತೇ ಎಂದರೆ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವತಾತಾ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಉದಹರಿಸಿ ಸರ್ವತಾತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸರ್ವಾಸು ಕರ್ಮತತಿಷ್ಠು ಸಕಲ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೧-೨೪) ಸರ್ವತಾತಾ ಎನ್ನುವ ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದೇವಾನಾಂ ದೂತಃ ಪುರುಢ ಪ್ರಸೂತೋನಾಗಾನ್ನೋ ವೋಚಿತು ಸರ್ವತಾತಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೫೪-೧೯)

ಶತತಮಂ ವೇಶ್ಯಂ ಸರ್ವತಾತಾ ದಿವೋದಾಸಮತಿಥಿಗ್ಯಂ ಯದಾವಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೨೬-೩)

ರಾಯೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಸರ್ವತಾತೇಳೇ ತೋಕಾಯ ತನಯಾಯ ಶಂ ಯೋಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೬೯-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ೬-೧೫-೧೮ ; ೬-೧೮ ೧೯ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವತಾತಾ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಕಲಕರ್ಮಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ಅನಾಗಾಸ್ತ್ವಂ—ಪಾಪರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಪಾಪರಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಾರ್ಹತೆಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಲೋಪಬಂದರೂ ಅಥವಾ ಇನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾದ ನ್ಯೂನತೆಯಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ದೋಷದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಪದೇ ಪದೇ ಇಂತಹ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಚ್ಚಿದ್ಧಿ ತೇ ಪುರುಷತ್ರಾ ಯವಿಷ್ಯಾಚಿತ್ತಿಭಿಶ್ಚ ಕೃಮಾ ಕಚ್ಚಿದಾಗಃ |

ಕೃಧೀಷ್ಟಸ್ಮಾ ಅದಿತೇರನಾಗಾನ್ವೇನಾಂಸಿ ಶಿಶ್ರೋ ವಿಷ್ವಗಗ್ನೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೧೨-೪)

ಯತ್ತೀಮಾಗಶ್ಚ ಕೃಮಾ ತತ್ಸು ಮೃಳ ತದರ್ಯಮಾದಿತಿಃ ಶಿಶ್ರಥಂತು |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೯೩-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪೂರಿತವಾಗಿಯೂ ಶ್ರದ್ಧಾ ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಇದೆ.

|| ಪಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುದ್ರವಿಣಃ—ಶೋಭನಾನಿ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಧನಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುದ್ರವಿಣಃ. ದ್ರು ಗತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ರುದಕ್ಷಿಭ್ಯಾಮಿನನ್—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ರು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯ

ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ. ರೇಫನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಅಟ್‌ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ, ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ದ್ರವಿಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದ್ರವಿಣ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಕಾರಾಗಮವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆನುಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಆನುಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದಾಶಃ— ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ— ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈವದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗಿ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ಶ್ಲ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿ ಶೇಷ. ಹ್ರಸ್ವ. ದದಾಶಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸರ್ವತಾತಾ—ಸರ್ವದೇವನಾತ್ತಾತಿಲ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಶಬ್ದದಮೇಲೆ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಃ ಸ್ತುತಯಃ ಯೇಷು ಯಾಗೇಷು ಇತಿ ಸರ್ವತಾತಾ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಡಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೋದಯಾಸಿ— ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚುರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಯಮ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವರದಿಂದ ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾವತಾ— ಪ್ರಜಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ ಪ್ರಜಾವಾನ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ ಅಕಾರದ ಸರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಮಾದುಪಧಾಯಾತ್ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ತ್ಯತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ತ್ವಮಗ್ನೇ ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ ವಿದ್ವಾನಸ್ಮಾಕಮಾಯುಃ ಪ್ರ ತಿರೇಹ
ದೇವ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾನುಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೧೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಃ | ತ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ಸೌಭಗಃ ತ್ವಸ್ಯ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಆಯುಃ |
ಪ್ರ | ತಿರ | ಇಹ | ದೇವ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮನುಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃ-
ಥಿವೀ | ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದೇವ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಗ್ನೇ ಸ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಸ್ತ್ವಂ ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ
ಸುಭಗತ್ವಂ ಸೌಭಾಗ್ಯಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಾನನ್ ಇಹಾಸ್ಮಿನ್ನರ್ಮಣ್ಯಸ್ಮಾಕಮಾಯುಃ ಪ್ರ ತಿರ | ಪ್ರವರ್ಧಯ |
ಪ್ರಪೂವಸ್ತಿರತಿವರ್ಧನಾರ್ಥಃ | ತ್ವಯಾ ಪ್ರವರ್ಧಿತಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ತದಾಯುರ್ಮಿತ್ರಾದಯಃ ಷಡ್ವೇ-
ವತಾ ಮನುಹಂತಾಂ | ಪೂಜಯಂತಾಂ | ರಕ್ಷಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಿತ್ರಃ ಪ್ರಮಿತೇಸ್ತ್ರಾತಾ ವರುಣೋಽ-
ನಿಷ್ಪಾನಾಂ ನಿನಾರಯಿತಾ ಅದಿತಿರದೀನಾಖಂಡನೀಯಾ ನಾ ದೇವಮಾತಾ ಸಿಂಧುಃ ಸ್ಯಂದಸಿಶೀಲೋದ-
ಕಾತ್ಮಾ ದೇವತಾ ಪೃಥಿವೀ ಪ್ರಥಿತಾ ಭೂದೇವತಾ | ಉತೇತಿ ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ದ್ಯೌಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾ
ದ್ಯುಲೋಕಾತ್ಮಾ ದೇವತಾ | ಏತಾಶ್ಚ ಸರ್ವಾ ಅಗ್ನಿನಾ ಪ್ರವರ್ಧಿತಮಾಯುರ್ಮನುಹಂತಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವ-
ತ್ರಾನ್ವಯಃ || ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ | ಸುಭಗಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೌಭಗಂ | ಸುಭಗಾನ್ಮಂತ್ರ ಇತ್ಯುದ್ಗಾತ್ರಾದಿಷು
ಪಾಠಾದ್ಭಾವೇಽರ್ಥಃ | ಪುನರಪಿ ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿಶ್ಚಾಂದಸೀ | ಮನುಹಂತಾಂ | ಮಹ-
ಪೂಜಾಯಾಂ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ತುಜಾದಿತ್ವಾದಭ್ಯಾಸಸ್ಯ
ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ದೇವ—ದಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಃ—ಸಕಲಗುಣಪೂರಿತನಾದ |
ತ್ವಂ—ಆ ನೀನು | ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ—ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು | ವಿದ್ವಾನ್—ತಿಳಿದುಕೊಂಡು | ಇಹ—ಈ
ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಆಯುಃ—ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು | ಪ್ರ ತಿರ—ಬೆಳೆಸು | ನಃ—(ಅಂತಹ) ನಮ್ಮ |
ತತ್—ಆ ಆಯಸ್ಸನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ—(ರಕ್ಷಕನಾದ) ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—(ಅನಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ) |
ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಅಖಂಡಳಾದ ದೇವಮಾತೆಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದೀ ದೇವತೆಯೂ |
ಸೃಥಿವೀ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಭೂಮಾತೆಯೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವ
ತೆಯೂ | ನುನುಹಂತಾಂ—ರಕ್ಷಿಸಲಿ ||

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ದಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸಕಲಗುಣಪೂರಿತನಾದ ನೀನು ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸ್ವರೂಪ
ವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಬೆಳೆಸು. ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ,
ವರುಣನೂ, ಅದಿತಿಯೂ ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ, ಭೂಮಾತೆಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಯೂ ಸಹ
ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

Divine Agni, do you who know what is good fortune on this occasion,
prolong our existence, and may Mitra, Varuna, Aditi, ocean, earth and heaven
preserve it to us.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಸ ತ್ವಮಗ್ನೇ—ಅಂತಹ ನೀನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
ನೀನು ಎಂದರ್ಥ. ಎಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ

ದೇವೋ ದೇವಾನಾಮಸಿ ಮಿತ್ರೋ ಅದ್ಭುತೋ ವಸುರ್ವಸೂನಾಮಸಿ ಚಾರುರಧ್ವರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೪-೧೩)

ತತ್ತೇ ಭದ್ರಂ ಯತ್ಸಮಿದ್ಧಃ ಸ್ತೇ ದಮೇ ಸೋಮಾಹುತೋ ಜರಸೇ ಮೃಳಯತ್ತಮಃ |

ದಧಾಸಿ ರತ್ನಂ ದ್ರವಿಣಂ ಚ ದಾಶುಷೇಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೪-೧೪)

ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಮಾನವರ ಸಕಲಸೌಭಾಗ್ಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಸಂಬೋಧನೆ
ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್—ಸುಭಗಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೌಭಗಂ | ತಸ್ಯ ಭಾವಃ | ಎಂದರೆ ಸಕಲಸೌಭಾಗ್ಯ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಾಗಿ ; ಜಾತೇನೇದಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತೃಶ್ರದ್ಧಾ ಭಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯತತ್ಪರತೆಯನ್ನೂ ಆಯಾ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಫಲಗಳನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಒದಗಿಸುತ್ತಾ.

ಅಸ್ಮಾಕಮಾಯುಃ ಪ್ರ ತಿರ— ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ಪ್ರ ತಿರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ಧಯ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿ (ನಿ. ೧೦-೪೦) ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯು —

ಅಸುನೀತೇ ಮನೋ ಅಸ್ಮಾಸು ಧಾರಯ ಜೀವಾತನೇ ಸು ಪ್ರ ತಿರಾ ನ ಆಯುಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೫೯-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಅನೇಕಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸು, ನಾವು ದೀರ್ಘಕಾಲ ಜೀವಿಸುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಸ್ಮಾಕಮಾಯುಃ ಪ್ರ ತಿರ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದರ್ಥ.

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ ಸ್ಪಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ | ಈ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ನಮ್ಮ ಸೌಭಾಗ್ಯಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಲಿ, ಪೂಜ್ಯವಾದುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ. ಅವು ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ. ಇದು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ಸೂಕ್ತದ ಆದಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾಗಿದ್ದು, ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಸರ್ವದೇವತಾಕವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಕುತ್ಸುಖಿಗಳ ಕೃತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು. ಈ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಭಾರದ್ವಾಜ, ಗೃತ್ಸಮದ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಷಿಗಳ ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉದರ್ಕವೆಂದು ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ವಚನವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕುತ್ಸುಖಿಗಳ ಉದರ್ಕವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇತಿಯು ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಇಮಂ ಕುತ್ಸು ಅಂಗಿರಸೋ ದದರ್ಶ ಜಾತೇನೇದಸ್ಯಂ ಜಗಾದ ಷೋಳಶರ್ಚಂ |

ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾ ಇತ್ಯೈಚೋ ದೇವದೇವಾಸ್ತ್ರಯಃ ಸಾದಾ ಉತ್ತಮಾಯಾ ಸ್ತತೋಽರ್ಥಂ ||

ತಸ್ಯೈವ ನಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತಂ ಮಿತ್ರಾದಿಭ್ಯೋ ನಾತ್ರ ಷಡ್ಭಃ ಪ್ರಕೃತಾಭ್ಯಃ |

ಅಂತೋಽರ್ಥರ್ಚಸ್ತು ನಾ ಷಣ್ಣಾಂ ಸ್ತುತಾನಾಂ ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾಃ ಸಾದೈಸ್ತು ದ್ವಿಭಿಃ ಸ್ತುತಾಃ ||

ಭರದ್ವಾಜೇ ಗೃತ್ಸಮದೇ ವಸಿಷ್ಠೇ ನೋಧಸ್ಯಗಸ್ಟ್ರೇ ವಿಮದೇ ನಭಾಕೇ |

ಕುತ್ಸೇ ನೋದರ್ಕಾ ಬಹುದೈವತೇಷು ತಥಾ ದ್ವಿದೇವೇಷು ಸಮಾನಧರ್ಮಿಣಃ ||

(ಬೃಹದ್ದೇವತಾ III. 126—128)

ಕುತ್ಸ ಆಂಗಿರಸನು ಈ ಸೂಕ್ತದ (೧-೯೪) ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆದು ಹದಿನಾರು ಋಕ್ಕುಗಳುಳ್ಳ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಜಾತವೇದಸ್ಥಿನ ಪರವಾಗಿ ಪಠಿಸಿದನು. ಪೂರ್ವೋ ದೇವಃ ಎಂಬ ಎಂಟನೇ ಋಕ್ಕಿನ ಮೊದಲು ಮೂರು ಪಾದಗಳೂ, ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೂ ಬಹುದೇವತಾಕವಾಗಿದೆ. ಭರದ್ವಾಜ, ಗೃತ್ಸಮದ. ವಸಿಷ್ಠ, ನೋಧಾಃ, ಅಗಸ್ತ್ಯ, ವಿಮದ, ನಭಾಕ ಇವರ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉದರ್ಕಗಳಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವು ಬಹುದೇವತಾಕವಾಗಿರಲಿ, ದ್ವಿದೇವತಾಕವಾಗಿರಲಿ ಕುತ್ಸಋಷಿಯ ಉದರ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಪಲ್ಲವಿಯ ಸಮಾನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಕುತ್ಸಋಷಿಯ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಋಷಿಗಳ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ಉದರ್ಕವು ಸೂಕ್ತಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಯಾವ ಋಷಿಯ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಅರ್ಧವೂ ಬಹುದೇವತಾಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಲಾಗುವುದು

ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ—ಸುಭಗಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೌಭಗಮ್. **ಸುಭಗಾನ್ಮಂತ್ರೇ**—ಎಂದು ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಂತಾದುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿಬರುತ್ತದೆ. ಸೌಭಗವೆಂದರೇ ಭಾವಾರ್ಥ ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ತಿರುಗಿ ಭಾವಾರ್ಥಕ ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೌಭಗ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಿರ—ಪ್ರ ಪೂರ್ವವಾದ ತಿರ ಧಾತುವು ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ, ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಮಹಂತಾಮ್—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಆಮೇತೇ (ಪಾ.ಸೂ.೩-೪-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ಬಂದ ಏತ್ವಕ್ಕೆ ಆನಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

೯೪ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವಾಗಿದೆ.

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತನೋ ಹಾರ್ದಂ ನಿವಾರಯನ್ |
ಪುಮರ್ಥಾಂಶ್ಚ ತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕಶ್ರೀವೀರಬುಕ್ಕಮಹೀಪಾಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ-

ಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ

ಋಕ್ಸಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಷಷ್ಠೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಶ್ರೀಃ

|| ಓಂ ತತ್ಸತ್ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುನಾದಯುತವೂ ಆದ

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ

ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

—:೦:—

ಯದಕ್ಷರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ಭವೇತ್ |

ತತ್ಪರ್ವಂ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ದೇವ ನಾಗೀಶ್ವರ ನಮೋಽಸ್ಮು ತೇ ||

|| ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ ||

|| ಮಂಗಳಂ ||